УКРАЇНСЬКА ГАЛИЦЬКА АРМІЯ

УКРАЇНСЬКА ГАЛИЦЬКА АРМІЯ

Жвальній Редакції „Свободи"
за її культурну працю для
української еміграції в
ZDA в доказ признання і по-
шани від видавця

Дм. Микитюк

Вінніпеґ - Канада, 1/X - 1960.

Army of the Western Ukraine (Galicia)

In commemoration of the fortieth anniversary of the creation and struggle for the liberation of Ukraine (1918 - 1920)

Volume II

L'ARMÉE UKRAINIENNE DE GALICIE

Quarantième Anniversaire de sa formation et de ses luttes pour la libération de l'Ukraine (1918 - 1920)

Published by D. Mykytiuk, Second Lieutenant of Ukrainian Army

Winnipeg 1960 Canada

Українська Галицька Армія

У 40-РІЧЧЯ ЇЇ УЧАСТИ У ВИЗВОЛЬНИХ ЗМАГАННЯХ

в 1918 - 1920 рр.

МАТЕРІЯЛИ ДО ІСТОРІЇ

Том II

ВИДАВ ХОРУНЖИЙ УСС ДМИТРО МИКИТЮК

Оцифровано Гуртом
[Ingwar]
www.hurtom.com

Вінніпеґ 1960 Канада

Обгортка мистця Е. Козака

Відбито 1000 примірників.

Всі права застережені.

All rights are reserved.
Copyright 1960.

Printed in Canada

Друковано в друкарні Видавництва "Канадійського Фармера"
462 Hargrave St., Winnipeg 2, Manitoba

ПРИСВЯТА

Погибшим героям і лицарям Української Галицької Армії, що своє молоде життя зложили на полі Слави за Незалежну Соборну Українську Державу і живим борцям за Волю України, що в найтяжчих хвилях боротьби не залишили своїх боєвих прапорів.

ВИДАВЕЦЬ

Джерельні матеріяли до Історії Української Галицької Армії зібрані і придбані видавцем а упорядковані редакційною колеґією.

Слово від редакції

Ще не знайшовся такий вдумчивий історик-синтетик, що своїм орлиним зором міг би проглянути ту страшну драму, що її сценою, більш як 40 років тому, була Україна.

На разі збирається лише матеріял до такої синтетичної історії, і такою книгою є власне ця книга (другий том), яку подаємо нашим побратимам по зброї і нашим читачам. Вже з тих матеріялів, вільно із собою повязаних, видно як світ не розумів тієї драми, яка розгорталась перед його очима, не доцінював найважливіщих її учасників, а саме—українців.

Тема, що нею займається наша книга, обмежена до Східної Галичини, цебто до Західної Области Української Народної Республики, і її армії, яка носила назву "Українська Галицька Армія", і тому в наших коротких розваженнях будемо держатися лише тієї теми.

Майбутній історик УГА мусить освідомити собі, що в ситуації 1918-1919. років український народ на землях, що були в складі Австро-Угорщини, мав повне право творити свою державу на основі своїх історичних прав, бо це були землі старої галицько-волинської держави, яка ходом історичних подій увійшла зразу в склад польської держави, а згодом в склад австро-угорської монархії. Український народ мав право творити цю державу на основі відомих 14 точок американського президента В. Вільсона про самоозначення народів. На підставі тих самих прав український народ обєднався 22-го січня 1919. р. зі своїм матірним пнем в одну Соборну Державу.

Створена в листопаді 1918. р. західно-українська держава була вповні леґальною сукцесійною державою, що перебрала у спадщині всі добрі сторони старої упорядкованої австро-угорської держави і ці традиції правопорядку і леґалізму вповні продовжувала як в будівництві державнім, так і в будівництві армії. Тим слід собі теж пояснити цю обставину, що так в армії як теж і в державному апараті частинно задержано чужинців—а головно німців,—що погодились стати до будівництва української держави і її армії. Це робили тоді і другі сукцесійні держави, як наприклад Польща і Чехо-Словаччина. Це на наших очах роблять сьогодні усі африканські і азійські сукцесійні держави, які відокремлюються від британської імперії.

Про збереження правопорядку і леґалізму у творенню і будові західно-української держави свідчить ряд документів і споминів учасників, поміщених в цій книзі, як на приклад розповідь свідка — підхорунжого Українських Січових Стрільців, Андрія Кігічака про тво-

рення державного апарату в Стрию. Так було по всіх галицьких містах і повітах, де творився той апарат.

Українська Галицька Армія була в тому часі високоцінною здисциплінованою армією, яка в ході подій могла відограти на Сході Европи, при належній зовнішній піддержці, вирішальну ролю в революційнім хаосі, що запанував в тому часі в східній Европі. Один з чужинецьких старшин, що вірно служив тій армії, а саме отаман (майор) В. Льобковіц, що був тоді шефом штабу Армейської Ґрупи ґен. Кравса, яка 30-го серпня 1919. р. здобула Київ, у своїх споминах п. з.: "Похід на Київ", дає таку оцінку тій армії: "Настрій і скорість в офензиві на Львів були вищі всякої похвали. Я самий, як член вищої команди, мав нагоду під час офензиви тієї армії на Львів, у червні 1919. р., зажадати від неї надлюдських зусиль, які ця армія вповні виконала".

Не вміли зрозуміти ані належно оцінити значіння західно-української держави і її армії тодішні побідники—члени обєднаної Антанти. Вони мали прихильне і ласкаве вухо для тодішних своїх любимців, як Польща і Румунія, та діяли в їх інтересах, а західно-українські землі вони віддали Польщі і Румунії. Про це свідчать документи цитовані професором Державної Школи Східних Мов у Парижі Ільком Борщаком в його праці, що вміщена у цій книзі п. з.: "Відгомін УГА на Версальській Мировій Конференції".

Коли б в той час держави Антанти, особливо Франція і Анґлія, зрозуміли вагу Самостійної України та підтримали її своєю військовою допомогою в боротьбі з большевиками, то з певностю можна сказати, що сьогодня не було б СССР, цієї держави рабства, огнища світової революції, джерела неспокою в цілому світі та холодної війни.

Коли побита, але не переможена Українська Галицька Армія, під тиском 6-ти польських дивізій ґен. Галлєра, узброєних і забезпечених Францією, покинула свою рідну землю і, перейшовши річку Збруч, обєдналась із своєю братньою Дієвою Армією для боротьби з большевиками, то держави Антанти не дали не тільки мілітарної, але навіть санітарної допомоги, а ще більше — окружили бльокадою Україну з пімсти за Берестейський мир.

Це поставило Обєднані Українські Армії в жахливі умовини і в т. зв. "Чотирокутнику Смерти" згинуло від пошесті жахливого тифу понад 40 тисяч самих галичан — цвіту УГА, не говорячи вже про десятки тисяч вояків Дієвої Армії і сотки тисяч цивільного українського населення.

Це жахливе положення змалював у своїм рапорті чужинець — швайцарський майор, Ернест Ледерей, який на чолі санітарної місії Міжнародного Червоного Хреста з одиноким санітарним поїздом продерся через жорстоку бльокаду з Відня через Румунію до Могилева і Жмеринки в листопаді 1919. року.

Наслідки тої нерозумної бльокади були катастрофальні не лише для України але і для цілого світу, бо ця жорстока бльокада, знищивши відпорну силу української нації, дала всі можливости Москві вирости в нечувану, до того у своїй людовбивчій аґресії, імперію.

Зразок кривавих успіхів Москви дав пекельне надхнення Гітлерові і це довело до 2-гої світової війни, в якій історична Немезида тяжко покарала бувших Аліянтів ганебною поразкою Франції, тяжким знищенням Анґлії, розвалом Польщі та кривавими жертвами ЗДА.

А над всім цим погромом світу повисла тяжка і аморальна рука СССР. Цього не було б, коли б у свій час названі Аліянти подали були свою помічну руку Україні — світ був би відмінний—щасливий.

Хай же ці джерельні матеріяли свідчать про геройство і лицарство славної Української Галицької Армії і про тяжку непростиму сліпоту провідників "великих" держав світу.

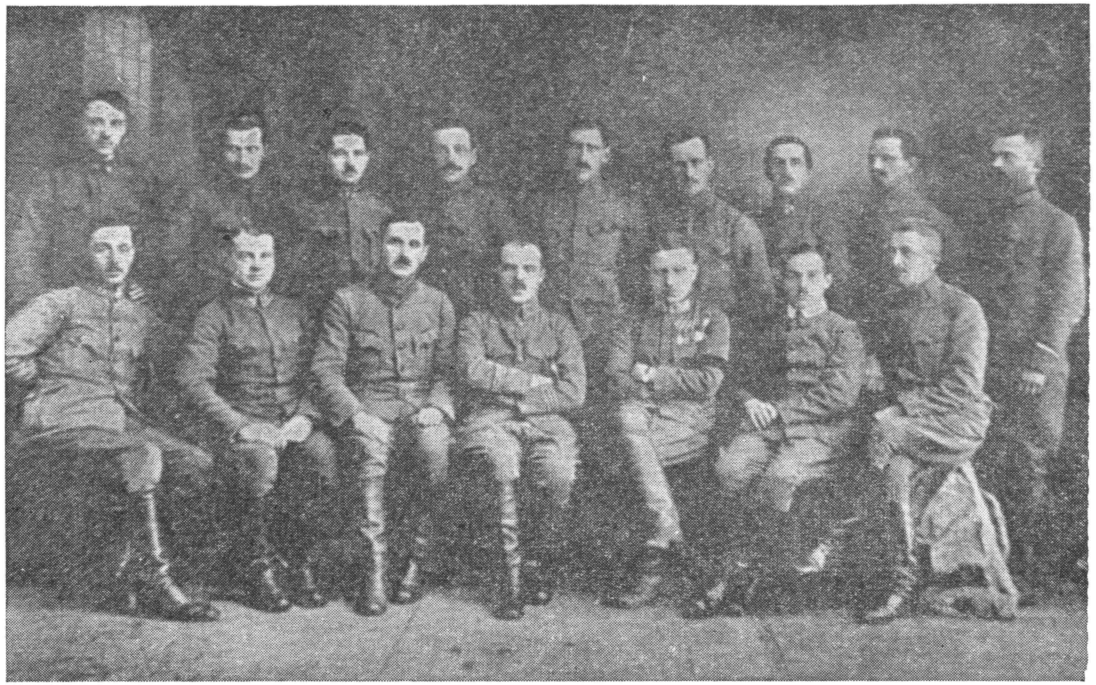

ДЕРЖАВНИЙ СЕКРЕТАРІЯТ ВІЙСЬКОВИХ СПРАВ
Станиславів, лютий 1919. р.

Д-р Зенон Русин
Підхор. УГА.

Ніч 31-го жовтня 1918 року

Хоча літа затирають непомітно те, що переживалось та бувають події, яких ніколи не забути. У моїй памяті ніч з 31-го жовтня на 1-го листопада, залишилася, як така світлена фільма, яку кожної хвилини можна розгорнути й висвітлити. Найменшу подробицю тямлю і досі, усе стоїть немов на яві перед очима з пропамятної ночі.

Я перебував тоді у Львові на відпустці для університетських студій. Нас було більше таких відпусковців з австрійської армії. У вільному часі від праці на клініках, сходилися ми, члени "Медичної Громади", у домівці при вулиці Пекарській. Доступ на ці сходини мав лише малий гурток військових, що вміли мовчати. Багато балачок там не було, бо й голова "Медичної Громади" не любив зайвих дискусій. Нам було вже ясне, що станеться після розпаду Австрії, та що грозить тепер нам нашій Батьківщині.

31-го жовтня після обіду дістав я від голови "Медичної Громади" й нашого провідника Володимира Скоморовського, наказ — ставитися в годині 10 вечером зі зброєю у Народному Домі. Клич "Лев", відгук "Львів" . . .

Сердечніше і довше, як звичайно, пращав я на "добраніч" моїх батьків. У своїй кімнаті приготовив, провірив маґазин Мавзера і вийшов до Народного Дому.

Ніч була глуха і студена. Мряка вкривала місто осінньою габою. Я йшов швидко і не стямився, як опинився на вул. Рутовського під Народним Домом. На моє ковтання до брами ніхто не відповідав. Попробував дістатися бічним входом від вул. Вірменської. Довго ковтав і там. Вкінці запит:

— Клич?

— "Лев"!

Ледви протиснувся крізь відхилену браму та при світлі нафтової лямпки побачив чотирьох людей, двох у військовому виряді. Один із них намірившись до мене крісом спитав як називаюсь. На мою відповідь другий провірив листок.

— В порядку! Можете йти! Туди на перший поверх до салі Бесіди . . .

Входжу на салю. Бачу гурток старшин Січових Стрільців гарячково зайнятих над плянами Львова та мапами околиці. Серед них і

знайомі мені лиця: сотник Вітовський, поручник Гнатевич, підхорун жий Дмитро Паліїв, а також поручник австрійської армії Бубела.

Голошусь по військовому: подаю своє прізвище. До мене під ходить підхорунжий Паліїв і дає наказ перебрати команду варти пр брамі. Маю докладно провірювати посвідки й усіх спрямовувати туд нагору, до малої салі. Час до часу глянути також на вулицю; підозр лих, що крутяться під Народним Домом арештувати та посадити кімнаті, що наліво при вході. Користуватись зброєю тільки в остаточ ності, робити все як найосторожніше, щоб не звертати уваги.

Сходжу на діл і переймаю команду варти. Розглядаючись по вар тових і щойно тепер бачу, що наймолодший із них — це ґімназист 7 кляси, тільки зверху має військовий плащ. Всі вартові зі старими кр сами типу Верндля.

Зразу було тихо і спокійно біля брами. Аж десь біля одинад цятої щораз більше чулося приспішені кроки за брамою і щораз ча стіші ковтання. Падуть запити про клич, відкривається вузенько шпарою брама, провірка і — сильвети зникають у темряві подвіря Чим ближче до півночі, тим більше зростає залога Народного Дому Мені стало ясно, що ця мандрівка скорше чи пізніше впаде в підо зріння і треба бути приготованим на все. І лихо не дало на себе довг ждати. Ось уже чуємо чіткий міровий крок кількох людей. Спинилися Щось нараджуються. Вкінці енергічне ковтання до брами . . . я мимо хіть відчув, що це не наші, але питаю за кличем.

— Отвожиць натихмяст! Поліція! — чую різкий голос.

Як воно сталось, може інстинктовно, вже не тямлю, але на цеі заклик один із вартових відсунув скобель, і тоді розпираючи широк браму вдерся до середини кремезний поліціянт . . .

— Стій, а то стріляю! — крикнув вартовий прикладаючи до йог грудей дуло кріса. Поліціянт намагався вирвати кріс. В цей момен упав стріл і він повалився долів. Куля з Верндля все буває смертельна це ж порядна грудка олова. І гук від неї великий. На вулиці зараз за ціркали свистки, почалася нервова біганина інших поліціянтів і вс замовкло. Перший чоловік упав у цій війні, що почалась тієї пропа мятної ночі . . .

Ясно, що на цей стріл прийде більший відділ поліції. Приказук нікому не відчиняти брами та біжу зі звітом нагору, до команди.

Сотник Вітовський дає наказ зміцнити варту на брамі, вислат стежі в напрямі Гетьманських Валів і Ринку — "а ви, — звертаєтьс до мене — "підете як командант стежі з пяти людей до касарень пр вулиці Курковій, щоб провірити, чи залога там під нашою командою З Куркової підете провірити, чи намісництво вже обсаджене і негайн зі звітом вертайтесь сюди . . . "

Виходимо. Йдемо вулицею Вірменською у напрямі Ґубернаторсь ких Валів. Темно і тихо — як вимерло.

Та нараз чуємо десь від Кармелітського костела, що надходит якийсь відділ. Бачити докладно не можна. Тільки чути чіткий вій ськовий крок, брязкіт зброї та клемсання кінських підків. Свої чи?..

Обережно ховаючись за деревами, підходимо ближче і вже пізнати, що це більший відділ, якої пів сотні, скорострільців. Ледви шепотом заговорив хтось із них по українськи . . . Значить свої . . . Хвилинку ще стоїмо за деревами, щоб не задержувати їх зайво, а відтак прямуємо на Куркову, до касарні.

— Хто йде? — чуємо при вході. І тут наші . . . Говорю з комендантом варти, показую йому мою виказку та довідуюсь, що все гаразд: цілий полк зложив зброю добровільно, команду перебрали українці, старшини. Те саме під намісництвом. Всі входи обставлені стрільцями. Один січовий стрілець приказав нам "долів" і мусіли лягти на землю, а визволив нас з цього обовязку якийсь підстаршина.

Вертаюсь до команди. На подвірю Народного Дому відділ австрійської піхоти, на їхніх шапках уже жовто-блакитні ленточки; стоять кріси зложені в кізли. Голошуся в сотника Вітовського та дістаю знову наказ:

— Пане підхорунжий! — оцей прапор вивісите на ратушевій вежі!...

В цім менті щось стиснуло мене під серцем. — Якась дивна гордість витискала сльози. Беру прапор дрижачою рукою . . .

Притьмом перебігав дорогу з Народного Дому до Ратуша. Перед входом два скоростріли з обслугою на поготівлю. На подвірю, те що й у Народному Домі: Військо! Як у касарнях розставлені кріси, скоростріли, навіть польова кухня. Голошусь у команди ратуша, сотника Мартинця. Відшукую дверника, щоб відчинив двері на вежу. Дверник, коли побачив у моїх руках прапор, зразу догадався у чому діло і ключа не міг найти. Каже, що ключ у вартового пожежної сторожі, там на вежі. І телефон на вежу не відзивався . . . Та револьвер найкращий арґумент: ключ найшовся. Але дотепний пожежний вартовий замкнув ще другі двері: від входу на плятформу. Не було інакшої ради як збігти безконечними сходами ратушевої вежі в долину і коротка серія зі скорострілів сотника Мартинця по вікнах вежі примовили відразу до патріотичного розуму. І ці двері відчинились, а пожежник за свою "службовосьць" дістав у нагороду декілька штурханців від стрільців.

І ось ми на горі і ось привязуємо до линовки машту прапор. Тягнемо вгору, він лопотить таємничо і розгорняється на морозному вітрі. Саме в цю хвилину продерлось крізь мрячний листопадовий досвіток сходяче сонце. Радуйся небо і земле! Ні, не годен здержатись. Ми й не встидаємось, що до очей нам тиснуться сльози.

А на подвірю ратуша цокнули сотки закаблуків: Виструнчились стрільці, салютують старшини, пливуть слова гимну . . .

("Краківські Вісті", ч. 243 (398), Субота, 1-го листопада 1941. стор. 3).

НАЧАЛЬНА КОМАНДА УКРАЇНСЬКОЇ ГАЛИЦЬКОЇ АРМІЇ
Ходорів, березень 1919. р.

Др. Микола Рибак
Підхорунжий УГА

Листопадові Дні і Військовий Суд у Львові

Коли мені приходилося перечитувати, або переглядати спомини з наших Визвольних Змагань, а особливо історію Української Галицької Армії, то якось не стрінувся із спомином про Військовий Суд у Львові в часі Листопадових Днів.

Здається, що остали лиш одиниці тих, які працювали в цій установі в часі 1 - 21-им листопада, 1918-го року.

Тому я, як співучасник тих подій у Львові, уважаю своїм обовязком начеркнути бодай кілька рядків як спомин про них.

Як австрійського кадет аспіранта при 19. полку краєвої оборони і уже дипльомованого правника перенесено в липні 1918. року в характері канцелярійного помічника, до прокуратури австрійської краєвої оборони до Львова. Та прокуратура співпрацювала з окружним військовим судом краєвої оборони. Оба ті уряди мала свої приміщення у Львові, при вул. Сакраменток. Обі ці інституції були замітні тим, що мали право оскаржувати і судити також і цивільні особи, які були у слідстві по причині підозріння про вороже діяння проти цілости Австро-Угорської Монархії.

Зараз по мойому приході до прокуратури її начальник вислав був до міністерства краєвої оборони внесення підвисшити мою ранґу до т. зв. судового акцесіста. За кілька місяців я був обовязаний зложити іспит на судово-військового авдитора.

У обох згаданих установах переважали очевидно жиди, зате поляків було менше, як українців.

Коли у жовтні 1918. р. відбувала у Львові свої наради Національна Рада, яка оголосила була самостійність усіх українських земель під Австрією та Угорщиною, ми українці обох названих установ також післали були туди свого представника.

Саме на день першого листопада припадало латинське свято так звані "Задушки". Наші бюра були через дві дні нечинні. Але з огляду на сподівані події, ми, українці, мали мимо свята, прийти до бюр

уже о 9. годині рано, щоб обмінятися евентуально новими відомостями. Начальник прокуратури виїхав був на той час до Кракова, то не було страху, щоб хтось нас контролював.

У наших бюрах зібралися були уже усі майже українці з прокуратури та суду.

А була ще і друга ґрупа українських авдиторів і їх помічників, зорґанізованих при авдіторіяті 4. дієвої австро-угорської армії, який містився був у Львові, при вулиці Ягайлонській. Ті обі ґрупи могли разом числити около пятьдесять правників.

У нашій ґрупі найстаршими ранґою і віком були: сотник авдитор Др. Бурачинський, посол до буковинського сойму і член Національної Ради, який сейчас від нас відлучився і обняв пост у секретаріяті справедливости. По ньому був сотником авдитором суддя окружного суду у Львові, Юліян Федусевич, поручники авдитори Володимир Кордуба і Данило Насада. Три останні удалися у нашому імені до Команди Штабу, який містився у Львові, у Народному Домі. Там урядував сотник Вітовський, як начальний командант українських військ. Наші делеґати вручили йому наші особисті списи і заявили, що ми усі є готові до усякої служби, яку лиш нам приділять. Відповідь на це ми мали дістати наступного дня.

Доперва два дні пізніше, то є 3-го листопада, одержали ми завізвання зголоситися у Військовій Команді міста Львова, при вул. Валовій, у домі Общества ім. Качковського, у команданта сотника УСС-ів Сеня Ґорука.

Він мав у руках наш список, але багато там вписаних уже не могло явитися.

Сотник Ґорук оповістив нам, що ми маємо зорґанізувати Військовий Суд при Команді міста Львова. При тому дав нам до розпорядження один двоповерховий бльок у касарні при Курковій вулиці, що звалась "Гаймаркт" касарня.

Дальші інструкції звучали коротко: держатися процедури військових австро-угорських судів. Військові карні закони діють на дальше аж до відклику з винятком тих постанов, які по причині революції стали безпредметовими.

Командантом касарні був тоді поручник Микитка.

Ми заняли середний бльок від подвіря. Частину партеру, кілька більших заль ми призначили для тимчасових арештів, де уміщувалося ріжношерстну публіку, а меншу кімнату, де найшли ми улаштування для усього персоналу суду, заняли ми для нашого урядування. Перший поверх був призначений для арештантів інтеліґентів. Одну кімнату занимали жінки, яких було ледви кілька.

На разі годі було думати про зорґанізування військової прокуратури і трибуналу, бо навала арештованих вимагала конечного вступного слідства. Ми мусіли спершу зорієнтуватися, чи і які оскажуючі матеріяли ми маємо до розпорядження, чи є у кожнього вязня підстава до дальшого справування.

Тямлю деякі прізвища тих правників, які тоді до тої роботи узя-

лися. Командантом Суду назначила Головна Команда поручника Володимира Кордубу, а його заступником був поручник Данило Насада. До нього приділено мене, як помічну силу. Дальше були: Др. Іван Волошин, Антін Ґула, Др. Іван Турянський, Крушельницький, Масляк, Когут, Смулинський і офіціянт Шпикула.

Але само справування було утруднене тим, що головно вояки з позицій, чи міста, рідко коли приносили зі собою письмові карні донесення підписані їх командантами, а ескортанти майже з правила не уміли подати нам причин арештування.

По довгій і основній дискусії і нараді цілого нашого персоналу, постановлено звільнити усіх, які не мали наявних доказів їх вини, але під умовою, що вони письмово освідчать і ствердять це словом чести, що по випущенні не візмуть добровільно участи у боротьбі проти нас по польській стороні.

Поручник Насада дістав здається 50 таких справ до полагоди.

По виготовленні потрібних формулярів пішов я з ними до кімнат, де сиділи головно інтеліґенти поляки. По азбуці почав я їх до себе кликати, очевидно лиш тих, які мали бути умовно звільнені.

Але сталася для мене непередбачена і несподівана річ. Ледви половина їх підписала декларацію, а усі інші освідчили, що декларації не підпишуть, що воліють дальше сидіти, ніжби мали кривити душею...

Наступного дня по згаданому інциденті, дістав поручник Насада від команданта українських військ, сотника Вітовського, поручення зайнятися орґанізацією військових судів на цілому терені діяння Національної Ради і нашого уряду. При тому дістав наказ вибрати собі, після своєї волі, помічника. Він рішився узяти мене.

Поручник Насада переняв на себе вироблення пляну поділу нашої держави на поодинокі військові судові округи, застановлявся над місцем їх осідку і взагалі потонув у тих справах цілим своїм єством. До мене належало оголосити у часописі "Діло" набір авдиторів і означити дні та місце зустрічі з майбутніми кандидатами. Я мав кожного з них переслухувати особисто і виповнювати їх аплікації.

Той несподіваний мій аванс мене впрост унесмілив. Хоч як я був гордий з того, але і мав великий респект перед відповідальністю за переведення так важного діла, як персональна обсада. Тоді я почав леліяти думку, що тут, у українськім військовім судівництві буду уже життя ціле працювати для добра нашої держави . . .

По устійненні Національною Радою роти присяги для українського війська, Вітовський скликав весь свій персонал, заприсяг нас, при чому зауважив, що ми є першими вояками Української Галицької Армії, які ту присягу зложили.

Тоді були у нього поручник Петро Бубела, поручник Володимир Шухевич, підхор. Дмитро Паліїв, четар Панчак, проф. Боберський, поручник Насада зі мною і інші. Тоді у мого бувшого професора Івана Боберського я зауважив, що він на ковнірі не має ніяких відзнак, а його рукави не мали навіть однорічних пасків. Сталося це тому, бо Боберський стало відмовлявся від якихбудь відзнак тому, що хотів

при Українських Січових Стрільцях служити лиш як звичайний рядовик.

Але мимо усіх тих речей, праця у нашому орґанізаційному бюрі велася дальше.

Першими, які почали зголошуватися до нас, були українці, цивільні судії, отже люди вповні до того уряду кваліфіковані. Потім приходили львівські жиди адвокати, знані як добрі правники, як також жиди адвокати з провінції. На мій запит, що їх спонукало до зголошенняся у нас, відповідали, що як автохтони хотять служити нашій державі, бо у відозві Національної Ради запевнено для них культурну і релігійну автономію, а третий універсал Центральної Ради навіть отворив для жидів спеціяльне міністерство.

Раз зголосилися до мене два так звані "юноші" москвофіли, марки Дудикевича, які себе у противенстві до старорусинів уже "русскими" називали і між собою по російськи розмовляли. Ними були хорунжий Вальницький, пізніший сельробівський посол до Варшавського Сойму і його товариш Застирець, однорічний, без старшинських відзнак. Оба були укінченими правниками, отже мали відповідні кваліфікації. Я їх обох знав ще з академічних часів, з університету. Тому, покликуючися на наше давніше знайомство, запитався я, як можу собі пояснити факт, що вони освідчають готовість служити Західньо-Українській Народній Республиці. На це Вальницький відповідає, що він є висловом усієї "русскої" молоді, яка рішилася стати в обороні молодої Української Держави, бо: "Ваш ворог, поляки, є рівночасно і нашими ворогами!" Я очевидно списав з ними відповідні освідчення і віддав справу їх прийняття основному рішенні нашої Військової Команди. Чи і як ту справу вирішено, мені не відомо. Знаю, що москвофіли служили у нашій армії і були надзвичайно добрими вояками.

Також зголосився був до нас один поляк адвокат зі Львова, який у нашій прокуратурі був поручником авдитором. Його поява і освідчення не були для мене ніякою несподіванкою. Він був оженений з українкою, для неї справляв виключно українські свята і взагалі відносився до наших змагань надзвичайно щиро, при чому не щадив докорів полякам за їх галицьку політику.

Коли наша армія опустила була Львів, то, очевидно, усі львівські арешти були переповнені нашими людьми. А Український Горожанський комітет не був би в силі дати тим людям ніякої правної оборони, коли б не той адвокат, який сам зголосився був з пропозицією, що буде арештованих, цілком безкорисно боронити перед польськими військовими судами. І напевно ще досі живуть люди, яким та чесна людина, своєю адвокатської ерудицією, тактом і глубоким знанням, уратувала була життя. Він називався д-р Брікнер. Також і жиди адвокати, між ними і ті, які були зголосилися до нашої служби, не відмовляли своєї помочі саме в часі облоги Львова, коли було річчю впрост не до подумання, щоб відважився був інтервеніювати котрийсь з українських адвокатів.

Прийшов памятний день 21. листопаду, день празника св. Ми-

хаїла. Військовий суд, наш секретаріят і наш орґанізаційний відділ урядували до полудня. Потім ми пішли були на обід до старшинської їдальні, яка містилася при Вірменській вул. ч. 2 — напроти Народного Дому, де містився наш військовий штаб. Ніхто нічого не говорив, ніхто нічого не сподівався і ми супокійно розійшлися по наших домах.

Але саме у тому моменті поляки бравурним несподіваним наступом заняли були личаківську і стрийську дільницю. І уже в дорозі домів неодного з нас польські "Йонтки" у цивільному убранні, лиш з опасками на раменах, зловили і неодному з нас грозила серіозно негайна смерть. Але якось то страхіття нас оминуло. А коли хто зумів з вязниці видістатися, то аж до початку травня був під строгим поліційним доглядом польської військової жандармерії, яка урядувала у школі при Зеленій вулиці.

І минув від того часу сорок другий рік . . .

Ласкава судьба дозволила була нам служити нашій вітчині лиш 21 днів.

Та всетаки ясний спомин про ті часи молодої волі, свободи і ентузіяму, як найсердечніша памятка остала для нас незабутньою на весь час нашого життя.

Філядельфія, 30. січня 1960.

КОМАНДА III. ГАЛИЦЬКОГО КОРПУСУ
Стрий, січень 1919.р.

О. Еліяшевський

Диренція Поліції у Львові в часі Листопадового Зриву

Коротко після вибуху першої світової війни в 1914. році, коли москалі почали наступати на Львів, Президія Намісництва в ночі 1-го вересня 1914. р. виїхала потайки зі Львова до Криниці, забравши з собою Директора Поліції і кількох поліційних урядників. — Військово-поліційна сторожа виїхала зі Львова аж 3. вересня 1914. р., разом з військовою залогою Львова, до Перемишля, де після здобуття перемиської твердині москалями, дісталася з цілою залогою до російської неволі. Директор Львівської Поліції перебував спочатку в Криниці, а згодом у Білій.

По прогнанні москалів зі Львова, Директор Львівської Поліції повернув дня 23. червня 1915. р. з кількома поліційними урядниками з поворотом до Львова. — З військово-поліційної сторожі вернулися до Львова тільки майор Вітолд Дунін Вонсовіч (поляк), капітан Моравец і кількох рядовиків.

Тодішні відносини у Львові вимагали якнайшвидшого наладнання справ безпеки. Тому що дотеперішній будинок Дирекції Поліції був зруйнований у нутрі, вона примістилася тимчасово в будинку Торговельно-Промислової Палати при вул. Академічній, і щойно по чотирьох місяцях, коли скінчено ремонт давніх приміщень, спровадилася Дирекція Поліції на вулицю Міцкевича 12 і Бічну 3.

Поліційні райони Львова по інвазії москалів були розширені на позаміські оселі, як Богданівка, Левандівка, Голоско Велике і Мале, Яловець, Пасіки та Маєрівка. — Скількість мешканців на підставі записів статистичного бюра Львівського маґістрату виносила в 1915. р. — 221.621, в 1918. р. — 214.331.

В день упадку Австрії, тобто 1-го листопаду 1918. р. — мешканцям Львова "давала безпеку" і "пильнувала вірности найяснішому панові-цісареві" така скількість поліції:

Концептові урядники:

Один Директор поліції в VI. кл. ранґи.
Три радники поліції в VII. кл. ранґи.
Сім надкомісарів поліції в VIII. кл. ранґи.
Десять комісарів поліції в IX. кл. ранґи.
Пятнадцять урядників поліції в X. кл. ранґи.
Два концептові урядники.
Три контрактові лікарі.

Канцелярійні урядники:

Три канцелярійні адютанти.
Вісім офіціялів.
Вісім канцеляристів.

Допоміжний канцелярійний персонал:

Девять канцелярійних офіціянтів.
Сім канцелярійних офіціянток.

Корпус поліційних аґентів:

Вісім районових інспекторів.
36 поліційних аґентів 1 кл.
49 поліційних аґентів 2 кл.

Сторожів поліційних арештів — 6.
Урядових слуг (возьних) — 5.

Відділ військо-поліційної сторожі: Офіцери: Один підполковник. Девять офіцерів і урядників віденської служби безпеки в ранґах X і IX.
Рядовики: 900 поліцистів ріжних ступенів. 30 сторожів безпеки з Відня.—

Але це ще не всі поліційно-розвідчі сили. — Начальна Команда урядила при Віденській Дирекції Поліції курс для здібних до поліційної служби вояків, і 15 абсольвентів того курсу прислала тоді до Львова. Вправді з тих абсольвентів не було ніякої користи, бо напр. один з них був пятикратно караним і видаленим із Львова злодієм, другий був караний за лихварство, двох інших знову — за грубі службові проступки.

В додатку при військових Командах існували ще окремі розвідчі бюра, знані тоді під назвою "К-Стеллє" (Кундшафтсстеллє), які збирали теж інформації не-війського характеру.

А крім того не треба забувати, що шеф поліції д-р Райнлєндер був ворожо наставлений до українців та навіть не скривався зі своїми про-польськими симпатіями і явно захищав поляків та їхні інтереси (прим. леґіоністів).

В тому часі виконавчий відділ, себто відділ військово-поліційної сторожі підлягав двом властям: під оглядом виконування поліційної служби — Директорові Поліції (Райнлєндерові), а під оглядом військової дисципліни — Команді Міста. Командантом військово-поліційної сторожі був в критичний час підполковник Леопольд Нестарович.

Безсумніву, що такий поліційно-розвідчий апарат мусів мати деякі відомості про підготовку українців до перебрання влади. Як виявилось згодом, ці відомості були одначе мінімальні, невірні та заобсервовані головно із зовнішнього нагляду.

Коли в ночі з 31-го жовтня на 1-го листопада 1918. р. українці окружили будинки відділу військово-поліційної сторожі — здобули їх без одного стрілу. Навіть декількох поляків, щоб були в цьому відділі, покірно здали зброю.

В тому самому часі українці зайняли будинок Дирекції Поліції, а дня 1-го листопаду 1918. р. перед полуднем прибув до будинку бл. п. д-р Степан Баран в асисті старшин і візвав Директора Поліції Райнлєндера, що мешкав у тім будинку, передати урядування. Мимо своєї неприхильности до українців, немолодий поліційний "лис" Райнлєндер передав д-рові Ст. Баранові урядування і фонди. — В той час на австрійській ще службі в Дирекції Поліції Львова працювало пятьох українців. Поляки урядники поліції змушені були покинути будинок, що зробили з великим огірченням. Таким способом прихильник поляків і Директор Поліції Львова був позбавлений всякої екзекутивної сили.

Українська Поліція Львова перебрала владу і почала своє урядування. З місця впроваджено цензуру чужомовних ґазет (вона існувала теж за Австрії), заборонено пізними вечорами появлятися на вулицях, усталено пору замикання брам камяниць та видано інші розпорядки поліційного характеру, що давали охорону життя і майна мешканцям Львова.—

Після двох днів будинок Української Поліції найшовся на лінії фронтових дій, а на вулицях розпочалися завзяті бої за український Львів.

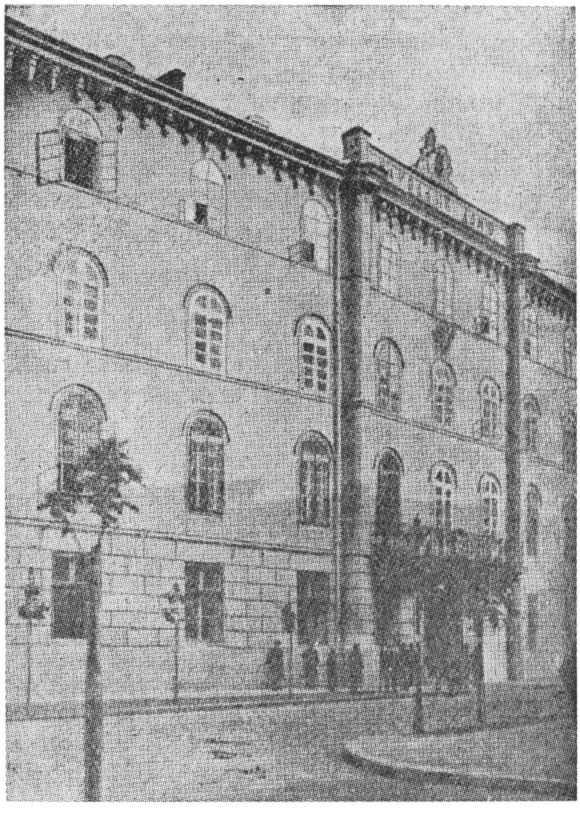

НАРОДНИЙ ДІМ У ЛЬВОВІ
в якім був осідок Команди Українських Військ в листопаді 1918. р.

Андрій Кігічак,
Підхор. УСС.

Зразок правопорядку української влади в одному з галицьких міст

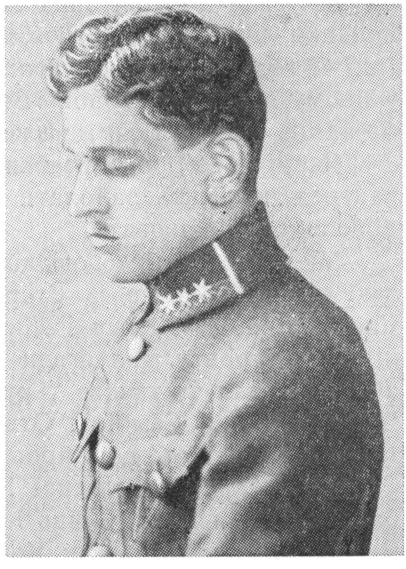

Коли читач історії Української Галицької Армії дістане в поодиноких статтях поза образом загальної структури армії також схему орґанізації поодиноких формацій по родах зброї, а навіть фраґменти її успіхів чи хвилевих невдач, і якщо усвідомить собі, що ця армія продержалась у самій тільки Галичині вісім місяців, то цікаво йому буде хто, і який апарат думав про те, щоб згаданій армії підготовити харчі, для коней футраж, на удержання гроші, ба навіть поставити до її диспозиції "під парою" залізничі паровози, а також подбати про добрий стан головних шляхів та повітових доріг.

Все це робила цивільна адміністрація, якої успішна співпраця з армією мала вплив на успіхи в її операціях. Завданням цієї статті є власне накреслити структуру цивільної адміністрації за української влади, а наколи немає матеріялів для накреслення образу в загальному маштабі цілої Галичини, то обмежимось до одного з маркантніших повітів, тим більше, що схема орґанізації по цілому краю була ідентична, за випробованим австрійським зразком.

В цьому випадку йде мова про місто Стрий, якого положення не тільки в часі війни, але і в мирі, з уваги на розгалуження пятьох залізничих шляхів у всіх напрямках, мало своє комунікаційне й стратеґічне значення. Та заки приступлю до речі, то хочу тим, які тих часів не переживали, змалювати тло, в яких умовинах прийшлось молодій державі Західної Области УНР по розвалі Австрії будувати власний дім, творити армію, а одночасно й адміністрацію.

Коли інші народи як чехи, мадяри, румуни та інші робили це вже в спокійній атмосфері, то нам, так у Галичині, як і Східній Україні, прийшлось відразу вести війни й обороняти свіжо народжений стан

посідання. Позатим не треба забувати, що саме в тому часі через наші землі перейшли з півночі на південь не тільки здемобілізовані австрійська й німецька армії, а і сотні тисяч полонених із Росії. Небагато з нас памятає, як то цілі колони цих чужинців переходили етапами через наші села і треба було їх прокормити та переночувати. А коли хроніка не нотує з ними ніяких маркантніших бешкетів, значить вже тоді адміністрація при перших днях свого народження здала іспит. І іспит цей здали власне найнижчі, але основні клітини державного орґанізму, а саме громади. І наколи сьогодні говориться багато про державницьке вироблення, то мав його власне, і то вже в 1918. році наш галицький селянин. Він то помагав війтові позбуватися хмари подорожніх, вдоволивши їх, післав інколи і неприналежних ще синів до свого війська, а інколи то самі вони, старі ґазди, почимчикували до повітових міст, помагати перебирати владу. І бували випадки, що старці та дітваки, сторожили перебране державне майно і по 48 годин без зміни, заки до слова прийшла вже армія. Про участь у цьому змагу пластової, ґімназійної та ремісничої молоді не згадую, бо на цю тему читали ми вже багато спогадів.

Якщо мова про описання цивільної адміністрації в місті Стрию, то наперед належить заподати військові формації в початках, з якими доводилось працювати.

Місто Стрий було осідком "Обласної" Команди, до якої належали такі повіти: Самбір із Старим Самбором, Турка, Дрогобич, Стрий, Сколє, Долина, Калуш і Жидачів. Обласна Команда займалася орґанізацією фронту. Підлягали їй такі боєві ґрупи: "Ґрупа II. Південь", або називали її також "Ґрупа Щирець", дальше "Ґрупа Самбір" і "Ґрупа Старий Самбір". Отже цілий відтинок фронту від Оброшина (під Львовом) аж до Хирова.

Командантом Обласної Команди Стрий був з початку ґен. Ґембачів, а потім полк. Гриць Коссак, а начальником штабу от. Папп де Яноші. Пізніше Обласну Команду Стрий переіменовано на Команду III-го Галицького Корпусу.

В Стрию була також і "Окружна Команда". Цій команді підлягали такі повіти: Стрий, Сколє, Долина, Калуш і Жидачів. Її завданням була орґанізація запілля, зн. орґанізація і вишкіл війська та доповнювання фронтових формацій.

Окружним Командантом був отаман Володимир Котович, а його адютантами були поручник Михайло Коник і пор. Васильчишин. Окружна Команда мала свій осідок в бурсі при вул. Хмельницького. Командантом запасного куреня був сот. Василь Хромяк, який, хоч старорусин чесно і жертвенно, сповняв свої обовязки. Командантом Вишколу був отаман Ем. Клюн, вартовим куренем командував пор. Яцишин, а командантом гарматного запасного полку був сот. Фердинанд Лянґ.

Команду міста вів зразу пор. Ґошко, а опісля сот. Жиґмонд Ерденберґер. Начальником Військового Суду був сотник-авдитор Микола Гутникевич, а командантом жандармерії пор. Маринович. Команду двірця вів пор. Вол. Варивода, а нагляд над цивільним рухом

залізницею мав від війська сот. Омелян Колодницький. Військовий шпиталь провадив полк. Гіполіт Левицький, інтендантом був сот. Ярослав Селезінка, а начальником військових маґазинів інж. Фіцалович. Для скріплення електричного світла для військових установ збудував хор. УСС Віктор Коваль окрему електрівню, але мав надзір і над ґазівнею.

Команда Коша зі своїм запасним куренем, Вишкіл і запасна скорострільна сотня та переходовий відділ містилися в касарні гетьмана Богдана Хмельницького при вул. Богдана Хмельницького (давніша вулиця Крашевського). Це були касарні кол. австрійського 33-го піхотного полку.

Касарні біля залізничого моста, де була лічниця "Прага", переіменовано на касарні "гетьмана Мазепи". Там був приміщений вартовий (стійковий) курінь.

Харч для стрільців був як давний за Австрії. Рано чорна кава, на обід бараболя, з якимнебудь сосом або каша із сосом чи солониною. На вечеру одержувало вояцтво дещо з муки або круп і каву. Денно діставали половину хліба—ваги 500 ґрамів, а деколи у свята пів літри вина. Призначених 10 штук папіросів денно інтендантура, ізза браку, точно не видавала.

Шевська і кравецька робітні при запаснім Коші, направляли старі черевики і одяги та тим способом рятувано себе, як лиш можна було. Пізніше приходили одяги з Великої України.

Вишкіл стрілецтва відбувався після австрійських приписів і тревав денно від години 7-мої рано до 11-тої в полудне, а потім від 2-гої до 5-тої після полудня. Стрільці вставали о годині 6-тій, а лягали о 10-тій.

Вправи відбувалися на розлогім подвірю касарні, а дуже часто на площі над рікою Стриєм, де звичайно вишколювано стрілецтво в полевій службі. Деколи ішли сотні на поля на північ від міста, гостинцем в напрямі Львова і там перепроваджувано більші полеві вправи.

Командантом запасної сотні скорострілів був четар Василь Прохурський, а його заступником Олекса Мазак. По черзі були ще пор. Василів, пор. Василь Виноградник, чет. Андрій Бойкович, чет. Бобанич, чет. Рудольф Чанський і хор. Михайло Паска.

Ця запасна скорострільна сотня числила від 90 до 130 стрільців харчового стану. При сотні були підстаршини, між ними один або два містостаршини і два штабові десятники.

При сотні було все 12 скорострілів, коні та ввесь потрібний виряд і матеріял. Скорострільні чети, які відходили на фронт, були зовсім добре виряджені в сталеві заслони і ґліцерину, яку тяжко було дістати. Кожна чета, відходячи на фронт, одержувала 5 добре виряджених вючних коней, один муніційний віз з кіньми, 10 тисяч штук набоїв—з того 5 тисяч в лентах і коробках, по сім стрільців обслуги до кожного скорострілу, людей до коней і все проче найбільш потрібне на фронті.

В селі Дуліби коло Стрия мала від 9-го квітня 1919. р. свій постій

1-ша Летунська Сотня, яка під командою пор. А. Хруща розпоряджала 6-ма боєвими літаками і рухомою майстернею.

Коли приступаю до описання адміністрації, належить підкреслити, що при співпраці з військом зникло воєнне-австрійське трактування її "згори", тут уже всі працювали для спільного добра, і "цивілі" не потребували натиску армії. Національна Рада у Львові вже заздалегідь призначила на державного комісаря стрийської округи заслуженого діяча та здібного юриста д-ра Антона Гарасимова, який і життєвою практикою і бистротою ума надавав тон адміністраційному апаратові повіту. Він проводив місцевою Національною Радою, яка при співучасті війтів із повіту відбувала в будівлі місцевого "Маслосоюзу" свої засідання. Як комісар не бавився в диктатора, всі практичні внески були брані на увагу, і демократичним ладом по прийнятті їх за доцільні передавано до виконання. Повітовим старостою був д-р Іван Голубовський, а референтом суспільної опіки дир. Емануїл Павлюк. Зі староством співпрацювала Повітова Рада під проводом о. Остапа Ніжанковського (композитора), який виказав багато хисту, сам як відомий також економіст. Самим містом правив як посадник д-р Єронім Калитовський. І хоча більшість маґістрацьких урядовців були поляки, але вони працювали совісно, бо хто міг опертися наказам такої симпатичної людини з голубячим серцем, яку любило все населення? Ладу в місті доглядала поліція під командою енерґійного пор. Ром. Теодоровича, якому в ділянці санітарного ресорту був помічний булавий Юрій Римар. Ну, але не оставили без опіки і кримінальний півсвіт, а вже евіденцію всіх тримав аспірант Микола Войтановський.

Скарбовий уряд перебрав начальник Іван Мішкевич, а був цей уряд одним із важніших ресортів, коли на правильне діяння всіх інституцій (а головно війська) потрібно було грошей і грошей. Армія поза платнею військовикам платила всі закупи готівкою. Не реквіровано нічого навіть у "сусідів", що виробило зразу так військові як і урядові пошану. По Австрії податковий уряд перебрав 1 мільйон корон, а потім, коли почали впливати субсидії в гривнях та карбованцях із Скарбу Великої України, то не було випадку, щоб урядовці котроїсь з інституцій не дістали "на першого" своєї платні. Коли ми при українській валюті, то треба піднести, що курс її був доволі високий, ціни артикулів першої потреби не доходили до фантастичних чисел. Для скріплення державного скарбу працював також стемплевий уряд під проводом начальника Івана Оканя, який зразу касував австрійські стемплі українським державним гербом. Продовжував свою працю і митний уряд, що його вів комісар Олекса Шикула. Одним словом державні фінанси на терені Стрия стояли так добре, що державний скарб виплачував так звані "причинки" родинам військовиків, що вів Іван Мусикевич. Належить піднести, що багато патріотичних родин, які користали з того добродійства за Австрії, зрікалися це на річ своєї держави.

Щодо прохарчування (зокрема міського населення), то було воно вдоволяюче, і то без ніяких обмежень. Але було воно вдоволяюче і в

цілій Галичині, бо знову історія не знає, щоб з того приводу приходило за української влади до якихось голодових заворушень. На терені Стрия вів цей референт дир. Ярослав Кисілевський, а доставою для місцевого військового ґарнізону займалися Михайло Пиць та різник Ценґебот. Від харчового уряду для міста переводили закупи в повіті Олександер Гандзюк та Юрко Мельник. Зорґанізовано навіть робітню обуви для війська, заки прийшли перші транспорти за нафту з Мадярщини та Чех. Цей реферат як і доставу фуражу для коней вів Адольф Апфельґрін.

Але поза всім наведеним дуже важним фактором в успішності армії для переводження транспортів та харчів, як і муніції на фронт, була залізниця. Начальником руху був Антін Устіянович, а вже завданням інж. Фільваркова, начальника огрівальні, було доставити своєчасно "під парою" льокомотиви. Про добрий стан ужитковости ваґонів дбав керманич варстатів інж. Микола Левандовський, а про ужитковість залізничих шляхів інж. Степан Турин, який внедовзі зістав покликаний до Секретаріяту Шляхів у Станиславові. Поза залізницею важними для війська були і шляхи, так державні, як і повітові, тож їхнім добрим станом кермував старенький технік Лотоцький, дарма що був вже на пенсії. Радий був, що діждався на схилі літ служити власній державі. Пошта, телефон, телеґраф спочивали в руках досвідченого начальника Володимира Сінґалевича. До часу появи наших поштових значків перепечатувано їх нашим державним знаменом, біда тільки, що небагато тих історичних марок осталося для філателії.

Діяли також і цивільні суди, з яких Окружний вів Володимир Кульчицький, а повітовий Н. Раставецький. Прокуратором був чи не Льонґін Шехович, а начальником тюрми Н. Тотушинський. Всі, очевидно, вони мали титули та ранґи радників та подібні, але які — вже по стільки роках не памятаю. Міський шпиталь перебрав офіційно д-р Дмитречко, але урядував далі всіми поважана людина та чесний примар д-р Солтисік.

Війна не могла оставити на безчинність нашої молоді, тож працювало нормально шкільництво під оком інсп. Соколовського-Щасного. Ґімназію вів чи не дир. Кебузінський, а Виділову Школу дир. Станислав Левицький, який жертвував Україні двох одиноких синів. Померли оба на тиф у Сх. Україні.

Так виглядала адміністрація в Стрийщині. Не інакше були зорґанізовані і прочі міста та повіту Галицької Области. Поза закресленими рисами повітових апаратів стояв на вершинах державного орґанізму центральний парлямент із урядом, кабінет та ресорти поодиноких міністерств, званих скромно Секретаріятами.

Отже Західна Область УНР як цілість, зорґанізована на европейський лад держава (без мітінґів до бою), забезпечувала всім своїм громадянам без огляду на віроісповідання та національність, особисту безпеку життя, приватної власности, та домашнього миру. В обороні цих прав поза адміністраційним апаратом державної безпеки стояла вірна, льояльна державі Українська Армія зо своїм власним штабом, командами корпусів на фронті та кадрами в запіллі.

У висліді наведеного, належить припускати, що наколи Галичина здала так блискучо іспит при орґанізуванні власної держави, то коли 22. січня 1919. приступала до зєдинення з матірним пнем, мусіла бути при творенні соборної вже фактично України, цінним набутком.

Філядельфія, ЗДА., листопад 1959. р.

ВІД РЕДАКЦІЇ: Професор міжнароднього права на університеті в Буенос Айрес в Арґентині др. Богдан Галайчук, щодо вартости цієї статті, пише у своїм листі до автора дослівно так: "Висловлююся з признанням не тому, що пишете про моє родинне місто Стрий, а тому, що пишете як одинокий автор про адміністрацію на наших землях за Нашої Влади, що я, як фаховець того діла, сам юрист, високо оцінюю, і в своїх працях для міжнароднього права так в еспанській як і портуґальській мові з приємністю і вдячністю використав, даючи зразок світові, що наша Молода Держава це не була "забава в державу", а її схема адміністраційна була серйозна, побудована на зразках, випробованої стільки століттями культурною Австрією, яка була колись серцем Европи, а Східна Галичина, в схемі орґанізації державного апарату, ї наслідником".

Дмитро Микитюк,
Хор. УГА.

Запільні орґани правопорядку ЗО УНР

Державний Секретаріят Військових Справ (українське міністерство війни) видає з початку листопада 1918. р. розпорядок про військово-територіяльний поділ Східної Галичини і Буковини на три військові области, а саме: Львів, Тернопіль і Станиславів, які відповідали давним австрійським командам.

Области ділилися на Окружні Військові Команди, в склад яких входили поодинокі повіти з повітовими командами. Область Львів складався з таких округів: Львів, Рава Руська, Перемишль і Самбір. Область Тернопіль: Округ Тернопіль, Золочів, Чортків і Бережани. Область Станиславів. Округ Станиславів, Стрий і Коломия. Область Чернівці. Округ Чернівці.

Одначе Обласні Команди не вдержалися, бо майже від самих початків працювали і діяли тільки Окружні Команди. При цих Окружних Командах були відповідні референти для всіх військових ділянок і тому на них спадав весь тягар орґанізації війська в їх військовій окрузі.

Завданням Окружної Військової Команди було:

1. Мобілізація мужчин у віці 18-35 літ (18 річників), військова підготовка новобранців і формування боєвих частин для підкріплення фронту.
2. Охорона запілля галицької армії перед ворожими виступами і шпіонажою.
3. Охорона військового і державного майна, комунікаційних обєктів і уладжень, і
4. Забезпека життя і майна мирного населення.

До виконання як слід своїх важких і відповідальних завдань, Окружні Військові Команди мали до своєї розпорядимости ріжнородні

військові команди та установи, з яких найважнішою була Повітова Військова Команда.

Повітова Військова Команда це військова, адміністративно, запільна клітина ЗУНР із завданням удержувати порядок у своїм повіті, доповнювати фронтові частини та доставляти їм воєнний матеріял і виряд, поживу, одяг і т. д.

Окружна Військова Команда, крім допомоги зі сторони Військової Повітової Команди, мала до своєї розпорядимости ще такі допоміжні формації: Кіш запасного куреня, Кіш запасного гарматного полку, Вишкіл, Команду міста, Повітову Команду Жандармерії, Команду двірця, Команду поліції і Команду міліції та Окружний Військовий Суд.

Дальше з військовою владою працювали рука в руку такі цивільні установи і уряди: Повітовий Комісаріят (давне Повітове Староство), Окружний і Повітовий Суд, Окружна Дирекція Скарбу, Повітовий Уряд Податковий і Повітовий Інспекторіят Шкіл.

ОКРУЖНА ВІЙСЬКОВА КОМАНДА ЛЬВІВ

Розпорядком ДСВС із 15-го березня 1919. р. покликано до життя Окружну Військову Команду Львів з осідком в Яричові Новім. До часу отворення цієї Окружної Команди були вже Повітові Команди у Винниках яку провадив пор. Петро Бакович і в Щирці, командантом якої був пор. Вол. Ґеринович. З хвилею утворення Окружної Військової Команди Львів, розвязано Повітову Команду Винники і перенесено її до Яричева Нового, а Повітова Команда в Щирці остала, але пор. Ґеринович став стаційним командантом 7-мої бриґади.

Командантом ОВК Львів був сотник Северин Козак, його адютантом чет. УСС Антін Дівнич, командант Коша пор. Бакович, інтендант пор. Микола Гірняк, а його заступник хор. Іван Курманович, стаційний командант хор. Іван Кузьмінський, начальник звязку хор. УСС Богдан Кульчицький, а командантом булавої сотні хор. УСС Максим Луковський.

До Окружної Військової Команди Львів належали такі повіти: Львів, Сокаль, Жовква, Городок і Рудки.

Щирець

Від 1-го листопада 1918. р. всі державні уряди находилися в українських руках, як суд, пошта, податковий уряд, жандармерія і залізнича стація. Військовим командантом був пор. Василь Тибінка, повітовим комісарем Вол. Могильницький, а по його уступленню директор школи Малицький. При комісаріяті була зорґанізована Повітова Рада під проводом о. Білинського, пароха з Ґуменця. В повіті панував повний спокій, а оголошена мобілізація дала дуже добрий успіх.

Сокаль

Командантом Повітової Військової Команди був сот. Охрим, а повітовим комісарем Евген Тисовський, інспектором народнього

шкільництва був проф. Банах, а директором української ґімназії проф. Білецький.

Командантом міліції, яка числила 200 людей став кол. орґанізатор "Січей" Драґан зі села Тудорковичі, а його помічниками два січові осаули.

Зогляду на великий простір повіту Сокаль - Белз, на сесії комісарів виділено судовий повіт Белз в осібну експозитуру і вибрано повітовим комісарем суддю Ґісовського на округ Белз з тим, що військові справи мають дальше підлягати Повітовій Команді в Сокалі.

В Сокалі існувала від самого початку, добре зорґанізована хор. А. Назаром, польова лічниця. Командантом з початку (по відході наших військ зі Львова) був др. М. Музика зі студентом медицини Ст. Кривокульським, а від квітня 1919. р. зі студентом медицини Володимиром Кривокульським, а як др. Музика відійшов до Начальної Команди УГА, то в половині грудня 1918. р. начальним лікарем був др. Соценко. (Помер на тиф в лютім 1920. р. в Одесі).

Жовква

Душею Листопадового Зриву в Жовкві був санітарний медик Ярослав Рибак. До тайного комітету належали ще др. Строніцький (голова), директор Сільського Господаря проф. Ульвальський, суддя Сінґалевич і ще двох людей.

Дня 1-го листопада 1918. р., о годині 4.30 вранці, Ярослав Рибак з трьома стрільцями розброїв бараки, в яких було около 2,000 поворотців з російського полону, опісля з допомогою вояків—українців вдалося розброїти всю залогу в місті і обсадити своїми людьми всі державні будинки.

Повітовим комісарем став посол др. Король, а командантом міста пор. Юрко Кантимір. Повітову Військову Команду з початку обняв пор. Олекса Яблонський, а 6-го листопада перебрав сот. УСС Іван Коссак, який приїхав в тому часі з Володимира Волинського, а пор. Яблонський обняв мобілізаційний реферат. Адютантом був пор. В. Миндюк. По опануванню хвилевого хаосу, енерґійний сотник Коссак вислав вже в другій половині листопада 1918. р. кілька новозорґанізованих сотень під Львів, а 4 сотні до Рави Руської, до боєвої ґрупи пор. Секунди.

По зайняттю поляками Рави Руської місто Жовква стало осідком Окружної Військової Команди.

Рудки

Душею Листопадового Зриву в місті Рудки був повітовий орґанізатор і провідник, посол до австрійського парляменту о. Степан Онишкевич—парох Купнович Старих і місцевий адвокат др. Ол. Марітчак. Дня 2-го листопада заняли українські відділи, що їх зорґанізував о. Онишкевич і чет. Теодор Швець, всі державні уряди.

Повітову Військову Команду обняв пор. Зенон Кульчицький. По-

вітовий Комісаріят адвокат др. Марітчак, а командантом міста став чет. Швець.

Дня 9. листопада повернули старшини з австрійської армії пор. артилерії Іван Околот, пор. Іван Білик, чет. Гр. Йовик та підстаршина Вол. Котецький, Андрій Лопадчак, Михайло Береський та Михайло Беряк і в присутности повітового комісаря др. Марітчака створили "Українську Повітову Військову Раду" в Рудках, головою якої став пор. Околот.

В другій половині листопада 1918. р. повернули ще і другі старшини як пор. артилерії др. Омелян Царевич, пор. Байґерт, хор. Омелян Верхола і хор. Вол. Кульчицький, які негайно доповнили склад Ради. Найважнішим завданням тієї Ради було вдержати порядок в повіті і якнайскорше перевести мобілізацію.

Комарно

Ініціятором Листопадового Перевороту в містечку Комарно—повіт Рудки був кол. посол Гриць Тершаковець і учитель Петро Стасюк. Приказ з Військового Комітету у Львові перебрати владу привіз в ночі з 31-го жовтня на 1-го листопада студент теольоґії Василь Добровольський.

Комісарем на судовий округ Комарно призначено місцевого адвоката, д-ра Івана Коса, а обовязки військового команданта тимчасово обняв підстаршина австрійської армії Гр. Тершаковець, а потім пор. Мартинюк—уродженець села Подолець і тоді Гр. Тершаковець перебрав господарський реферат, а харчовий реферат вів учитель Михайло Зубрей.

Посадником міста був Дмитро Ольховий. Добре зорґанізована міліція повнила совісно службу безпеченства. Жиди відносилися прихильно до нової української влади.

ОКРУЖНА ВІЙСЬКОВА КОМАНДА САМБІР

Душею Листопадового Зриву в Самборі був резервовий поручник австрійської армії, знаний письменник і адвокат Андрій Чайковський і другий місцевий адвокат др. Данило Стахура.

До підготовчого комітету належали між ін. сот. Маріян Мацієвич, пор. Ортинський, пор. Чехович, пор. Кіцула, чет. Карло Коберський, хор. УСС Михайло Савчин, підхор. Калічинський, гарматчик-булавний Осип Струмеляк і селянин із Бережниці Пласкач, який на нараді передав голові зборів 1000 корон зі словами: передаю тисячу корон на боєвий фонд і обіцяю скласти і жертву крови, коли буде треба.

Наказ до перевороту привезла зі Львова чет. УСС Олена Степанівна 31-го жовтня пізним вечером і передала його на руки др. Чайковського. Владу в Самборі і в повіті перебрали українці 4. листопада.

Окружну Військову Команду очолив сот. Мельник, командантом міста був кандидат адвокатури в Старім Самборі — сот. Микита, командантом жандармерії був з початку майор Шебеста (чужинець), а

потім чет. Кабарівський. Велику прислугу робив в справі розвідки о. Орловський — пізніший капелян УГА.

Повітовий Комісаріят провадив др. Андрій Чайковський зі своїми помічниками як: др. Олекса Ріпецький, др. Рудольф Скибінський і Пласкач. Скарбову дирекцію вів радник Баранецький, уряд податковий — Голинський, окружний суд — радник Туркевич а прокуратуру— субститут прокураторії Василик, шкільний інспекторат о. Юліян Татомир.

Орґаном Повітової Національної Ради був тижневик "Наддністрянські Вісти".

До Окружної Військової Команди в Самборі належали такі повіти: Старий Самбір, Турка і Дрогобич з Бориславом.

Командантом в Старім Самборі був сотник Мацієвич.

З огляду на важливе положення в нафтовому бориславському басейні, ДСВС створив з початком 1919. р. в Дрогобичі окрему Окружну Військову Команду, яку провадив отаман Іван Грабовенський.

Повітовий Комісаріят обняв бувший посол Семен Вітик, а його помічниками були адвокат др. Микола Бордук а потім др. Рудольф Скибінський.

Турка

Листопадовий переворот перевели селяни із села Липя під проводом свого пароха о. Юліяна Присташа і під командою чет. Василькова — уроженця села Лімна.

Повітовим Військовим командантом був пор. Турок, а командантом міста пор. Литвинів. Повітовий Комісаріят вів Ліськевич. Головою Повітової Ради став повітовий комісар Всеволод Ріпецький, адвокатський кандидат із Самбора.

ОКРУЖНА ВІЙСЬКОВА КОМАНДА ТЕРНОПІЛЬ

Командантом Окружної Військової Команди в Тернополі від 12 листопада 1918. р. був отаман УСС, др. Никифор Гірняк, а як він при кінці грудня 1918. р. обняв мобілізаційний реферат при ДСВС, то команду по нім перебрав сот. Роман Комаринський.

Командантом повіту і міста був пор. Василь Болюх, повітовим командантом жандармерії був пор. Микола Алиськевич, заліз. двірця спершу чет. Антін Дудар, а потім чет. Ізидор Громницький, а міліції хор. Володимир Лисий. Командантом Запасного Коша був от. Волод. Федорович з такими помічниками: пор. Олекса Олійник як адютант і чет. Іван Стадник як начальник канцелярії. Чет. Василь Кордибан вів відділ мінометів, а пор. Андрій Бучак був командантом запасної батерії легких гармат.

Начальником Окружного Військового Суду був сотник-суддя Волод. Брикович, а суддями: сот. Теофіль Костецький, Богдан Рипнійський, пор. Віктор Цебровський і Роман Слюзар, а прокуратором чет. Степан Чумак.

При Окружній Команді створено вишкіл для жандармерії, якого командантом був сотник австрійської жандармерії Михайло Федитник. При кінці грудня 1918. р. з того вишколу вийшло 1200 перших українських жандармів, яких заприсягнув міністр Внутрішних Справ др. Льонгин Цегельський.

Головою Національної Ради був проф. Петро Карманський, повітовий комісаріят (б. повітове Староство) вів радник суду Ол. Сальвицький і комісар проф. Ілярій Брикович. Комісаріят міста вів проф. Семен Сидоряк, окружний суд—радник Константин Онишкевич, повітовий суд—радник Ол. Сальвицький, повітовий уряд податковий—Іван Ремеза, поштовий уряд—Осип Котецький, інспектором шкіл — Онуфрій Солтис, експозитуру відбудови — адвокат др. Ст. Брикович, а Окружну дирекцію скарбу—радник Константин Онишкевич.

В Тернополі виходив офіціяльний орґан Національної Ради "Український Голос" під редакцією проф. Миколи Малицького, а від січня 1919. р. змінено назву цього тижневика на "Українські Вісти".

До Окружної Військової Команди в Тернополі належали такі повіти: Тернопіль, Збараж, Скалат і Теребовля.

Теребовля

Душею Листопадового Зриву в місті Теребовля був місцевий парох і декан о. Степан Мохнацький. Під його проводом, тимчасовий комітет, зложений з трьох осіб, при помочі добровольців — міщан і селян, без жадного спротиву перебрав владу в місті і в повіті.

Українська делеґація, в складі др. Ан. Заплітного і теольоґа Евгена Лопатинського, удалася до команди австрійської дивізії, яка мала свій осідок в сусідному селі Плебанівці, поінформовано команду дивізії про зміну політичного устрою і постання української держави. В команді дивізії, зібрані старшини—чужинці, приняли цю несподівану подію дуже прихильно, а один з них сказав: "Нехай живе Українська Держава". Члени делеґації на цей оклик виструнчилися і щиро подякували за привіт для нашої молодої держави. На це один старшина сказав, що в них є відомости, що повстала вже Чехо-Словацька Держава. Тоді др. А. Заплітний в свою чергу сказав: "Нехай живе Чехо-Словацька Республика". Старшини стали на "позір" і щиро подякували за привіт для їхньої країни.

Головою Повітової Національної Ради був о. Степан Мохнацький, Евген Куліковський і о. Савина Дурбак.

Повітовий Комісаріят провадив дуже енерґійний, місцевий молодий адвокат др. Дмитро Юркевич, який за короткий час запровадив в цілім повіті зразковий лад і порядок. Його помічниками були др. Антін Заплітний і комісар Ю. Крижановський.

ОКРУЖНА ВІЙСЬКОВА КОМАНДА ЗОЛОЧІВ

Листопадовий Зрив у Золочеві, завдяки енерґійній і умілій підготові сотника 35-го полку стрільців Гната Стефанова і при помочі

старшин і стрільців того ж полку, переведено 1-го листопада дуже успішно і удачно. Втаємничі старшини—українці зайняли в годині 10-тій рано зі своїми відділами всі державні уряди і установи.

Окружним Військовим командантом став сот. УСС др. Ілько Цьокан, а потім був сот. Омелян Лисняк, а адютантом чет. Дацків. Командантом міста став пор. Кабаровський, опісля сот. Янович, а його адютантом чет. Віханський. Командантом Коша був сот. Сильвестер Заліпський, пізніший командант 11-го куреня 4-тої Золочівської бриґади під Львовом, а командантом гарматного Коша був сот. Лещій.

До Золочівської Окружної Команди були приділені два волинські повіти, а саме: Дубно і Кременець, а їх командантом був пор. П. Вовк.

Повітовий Комісаріят очолив кол. соймовий посол і місцевий адвокат, др. Ваньо, президентом окружного суду був радник Гнат Дзерович і др. Балтарович, а директором української ґімназії — проф. Микола Гнатишак.

Орґаном Повітової Національної Ради був тижневик "Золочівське Слово".

До Окружної Військової Команди в Золочеві належали такі повіти: Золочів, Радехів, Камінка Струмилова і Броди.

Радехів

Дня 2-го листопада 1918. р. в часі нарад мужів довіря з цілого повіту вибрано повітовим комісарем управителя радехівської будовляної експозитури інж. Ол. Ростковича, а членами: о. Вол. Пеллеха, директора повітової каси Михайла Лотоцького, о. Петра Клебана і Гр. Германа і на цих зборах нововибрані сільські комісарі зложили присягу на вірність українській державі. Комісаріят мав 16 ваґонів бараболь і ваґон збіжжа до розпорядимости українській владі у Львові.

Повітову Військову Команду обняв пор. Володимир Коссар, а головою Української Національної Ради був парох в Холоєві о. Степан Петрушевич—середущий брат Президента др. Евгена Петрушевича.

Стоянів

В сусіднім містечку Стоянові перейшла влада в українські руки цілком спокійно. Військовим командантом був пор. Юрій Жмур, командантом міліції хор. Евген Коссар, а місцевим комісарем став селянин Заремба. Залога в містечку числила около 50 вояків.

Камінка Струмилова

Вся влада в цілім повіті і в містечку Буськ перейшла в українські руки без проливу крови дня 1-го листопада 1918. р.

Повітовим військовим командантом став чет. Косаревич, а його заступником чет. Салик, а в містечку Буську пор. Войтків.

Повітовим комісарем був суддя Роман Петрушевич — молодший брат Президента д-ра Евгена Петрушевича, а заступником повітового комісаря місцевий сотрудник о. Петро Казанівський, референтом шкільництва був управитель школи в Сільци Беньків Іван Вертипорох, санітарним шефом др. Теодор Яців, а секретарем в Повітовім Комісаріяті був адвокат др. Савойка. Предсідником Повітової Національної Ради був о. Михайло Цегельський.

Місцева залога числила около 200 вояків (новобранців-охотників).

В Камінці Струмиловій мала свій осідок команда І-го Галицького Корпусу, яка видавала свій тижневий "Козацький Голос".

Броди

Повітову Військову Команду обняв сот. Михайло Подолюк. Його помічниками були: пор. Домбровський і чет. Подолянчук (інтендантура) та чет. Винник як технічний референт.

Першим командантом міста був пор. Левицький, а потім пор. Ярослав Олексишин—кол. старшина 80 п.п. Повітовим комісарем був радник Герасимович, а його заступником Левицький, який передтим був комісарем при австрійській Дирекції Поліції у Львові.

Орґанізатором військової поліції був ст. десятник Теодор Федусь. Він в короткому часі зорґанізував 2 сотні поліції, яка зложила 25-го грудня 1918. р. українській державі присягу, яку перевів о. Долинський.

В Бродах була зорґанізована ще жидівська Самооборона в складі 200 осіб, однак вона не робила ніякої служби, тільки була до розпорядимости жидівському населенню.

ОКРУЖНА ВІЙСЬКОВА КОМАНДА ЧОРТКІВ

Окружну Військову Команду в Чорткові очолював сотник Василь Оробко, а його адютантом був пор. Володимир Слюсар. Командантом технічної сотні був пор. Корнило Кізюк.

Цій Окружній Команді підлягали такі повіти: Борщів, Заліщики, Гусятин і Бучач.

Бучач

Повітовий Комісаріят вів місцевий адвокат др. Боцюрків, а посадником міста був Клим Рогожинський. Харчовий уряд провадив урядовець староства Матитчак. В повіті панував взірцевий порядок і тому селяни-латинники піддержували солідно українську владу.

ОКРУЖНА ВІЙСЬКОВА КОМАНДА БЕРЕЖАНИ

Душею Листопадового Зриву в Бережанах був підполковник-лікар, др. Осип Ковшевич, який до самої смерти (тиф в грудні 1918. р.) стояв на чолі Окружної Військової Команди в Бережанах. Його

адютантом був підхор. УСС Богдан Бородайко. Повітову Військову Команду вів пор. Петро Бігус, а командантом міста був пор. Марцюх. Стаційним командантом пор. Козловський, пор. Олексин командантом ґарнізону, чет. Лев Кордяк ґарнізоновим старшиною для вартової служби. Командантом повітової жандармерії був ротмістр Німец, а командантом поліції булавний Снігурович. Військовим капеляном для місцевої залоги був о. Т. Горникевич.

Повітовий Комісаріят обняв радник Іван Масляк, його заступником місцевий адвокат др. Михайло Західний, міські комісарі проф. Насельський і др. Джулинський. Начальник суду радник Каратницький, начальник податкового уряду радник Буско, скарбовий уряд вів Пашківський, санітарним шефом був др. Лаврівський. Управу будовляної експозитури вів о. Василь Дубицький, шкільним інспектором призначено о. професора Ардана.

До Прибічної Ради Повітового Комісаріяту належали такі провідні одиниці: кол. посол Тимко Старух, радник Каратницький, проф. Єлюк, о. професор Дубицький, управитель школи Іван Петрицький, о. Осадца і господар з Лапшина Глушко.

В повіті панував повний спокій так, що Окружна Військова Команда вже 15-го листопада вислала під командою чет. Льва Кордяка дві боєві сотні до Львова.

До Окружної Військової Команди в Бережанах належали такі повіти: Бережани, Бібрка, Перемишляни, Рогатин і Підгайці.

Бібрка

Повітову Військову Команду обняв пор. Калинович, повітовим комісарем (повітове староство) став начальник повітового суду — радник Константин Дуб, шкільну раду обняв директор школи Бучак, посадником міста був директор Кулинич, начальником залізничої стації Бібрка-Глібовичі урядник руху Шуль, а повітовим командантом жандармерії булавий Тягнибік. Військова і політична влада перевела дуже успішну мобілізацію від 18-35 років. В багатьох селах населення самочинно зорґанізувало сотні самооборони.

Перемишляни

Повіт перейшов під українську владу 3-го листопада. Повітовим комісарем став пор. УСС Франц Свістель, командантом Повітової Команди був пор. 55-го піх. полку Гр. Чолій. В повіті повний спокій. Жандармерія і всі інші державні уряди сповняли совісно і точно службу в імени Української Держави. Харчовий Уряд доставив до Львова 5 ваґонів бараболь, яку зложили добровільно селяни на вістку, що Львів відчуває брак тієї поживи.

Рогатин

Повітовий Комісаріят з рамени Української Національної Ради

очолив місцевий адвокат Михайло Воробець. З початку панував коротко в місті і повіті неспокій, бо поворотці з російського полону, під командою бувшого чет. австрійського 55-го піх. полку Михаськова робили пакости і бешкети, які військова влада вкоротці зліквідувала.

Підгайці

Листопадовий Переворот зорґанізував і успішно перевів пор. Михайло Ґой. Залога міста складалася з 4-х старшин і 140 стрільців.

Повітовий Комісаріят очолив Осип Танчаковський, його заступником був вислужений суддя Іван Ганас, повітовим комісарем став Волод. Баранецький, а урядовцями Степан Шпундер, Василь Рудий, Дмитро Сена і Іван Кучма.

По селах повний спокій. Правопорядку берегли станиці жандармерії.

ОКРУЖНА ВІЙСЬКОВА КОМАНДА СТАНИСЛАВІВ

Повітову Військову Команду провадив сот. Русин, командантом міста був хор. др. Гаморак, командантом жандармерії пор. Ващук, а поліції пор. Степан Калинович.

Повітовий Комісаріят вів місцевий адвокат др. Лев Бачинський, його заступником був радник суду Клим Кульчицький, а секретарем Повітового Комісаріяту адвокат др. Ол. Надраґа.

Посадником міста був проф. Павло Чайківський, головою повітового харчового уряду проф. Михайло Лаврів, начальник дирекції шляхів інж. Іван Мирон, санітарний шеф др. Янович, шкільний інспектор проф. Гнат Павлюк, справи прилюдної безпеки проф. Слободяник, справи селянства заступали начальники громад Королюк з Чернієва і Остапяк з Радча. Директором української ґімназії був др. М. Сабат.

Військова залога числила около 1000 стрільців, а 3 сотні жандармерії 300 людей. Переведено успішно мобілізацію.

Орґан Повітової Національної Ради "Станиславівський Голос" виходив двічі в тиждень.

Окружній Військовій Команді в Станиславові підлягали такі повіти: Станиславів, Богородчани, Надвірна і Товмач.

ОКРУЖНА ВІЙСЬКОВА КОМАНДА СТРИЙ

Листопадовий Зрив підготовив тайний комітет, в склад якого входили старшини-українці з військової залоги міста Стрия, а головно з кадри 33-го полку стрільців і провідні одиниці з Народного Комітету, головою якого був в тому часі місцевий адвокат, др. Антін Гарасимів.

По заняттю вранці 1-го листопада 1918. р. всіх державних урядів і будинків відбулося в Народнім Домі засідання (за нової влади) Української Національної Ради, в часі якого ввійшов командант стрийського ґарнізону 33-го полку стрільців—австрійський полковник, відпняв від боку свою шаблю, положив її на столі перед головою, ви-

струнчився на "позір" і звертаючися до голови-адвоката Гарасимова, сказав: "Пане Голово! У Ваші руки, як представника Українського Уряду, віддаю себе і цілий свій ґарнізон до розпорядимости", зробив зворот і вийшов. Усім присутнім стають зі щастя і радости сльози в очах.

Командантом Окружної Військової Команди був от. Володимир Котович, а його адютантами пор. М. Коник і пор. Василишин. Командантом запасного Коша був сот. Василь Хромяк, запасного гарматного Коша сот. Фер. Лянґ, а Вишколу от. Ем. Клюн.

Командантом міста пор. Ґошко, а потім сот. Ж. Ерденберґер, командантом жандармерії пор. Маринович, а команду залізничого двірця вів пор. Вол. Варивода. Інтендантом був сот. Ярослав Селезінка, а начальником військового суду сотник-авдитор Микола Гутникович.

До Окружної Військової Команди належали такі повіти: Сколє, Долина, Калуш і Жидачів.

Сколє

Душею Листопадового Зриву в місті Сколє був місцевий парох о. Михайло Мосора. Повітовим військовим командантом був пор. Сабат. Повітовий Комісаріят обняв бувший харчовий референт при старостві Степан Коженьовський, а в склад Повітової Ради ввійшли: о. Мих. Мосора, посол Лев Левицький, міщанин Гр. Сокач і селянин Василь Шолопата.

Начальником пошти стала бувша касієрка Марія Яришівна а її помічником старший возьний Гр. Сокач. Начальником суду був Ст. Залеський, а податковий уряд обняв Степан Баранецький. В касі знайдено 20 тисяч корон.

Посадником міста був Андрій Федорика, а його секретарем — Іван Федорович.

Долина

Дня 2-го листопада 1918. р. народна міліція, під командою пор. Щирби, чет. Гладія, чет. Стисловича і о. капеляна Притуляка зайняла іменем Української Національної Ради всі державні уряди.

Повітовим комісарем став місцевий адвокат Северин Данилевич, повітовий суд обняв секретар тогож суду Коростецький, податковий уряд Вінюк, повітову раду контрольор Грицей.

Посадником міста став др. Михайло Пачовський, командантом повітової жандармерії з початку був чех, прихильний українській владі. Залога була зложена з 200 узброєних вояків, між ними 25 студентів ґімназії.

Жидачів

Листопадовий Зрив в Жидачеві підготовили члени Народного Комітету, головою якого був Іван Білинський, управитель школи в Пчанах.

Членами були: о. Іван Головкевич — парох Тейсарова, о. Осип Макаревич з Покрівців, о. Щербанюк з Жидачева, Іван Карваш — управитель школи з Тейсарова і кілька інших.

Відділ, зложений з 40 людей із сіл Тейсарів, Пчана, Іванівці і Турада, під проводом двох старшин, заволодів Жидачевом в ночі з 31-го жовтня на 1-го листопада 1918-го року, розброївши перед тим військовий відділ в Тейсарові, а потім станицю державної жандармерії в Цуцилівцях.

Тимчасову цивільну владу — до вибору повітового комісаря — обняв Іван Білинський, а тимчасовим військовим командантом став чет. Іван Ґолембйовський.

На зборах сільських делеґатів 8-го листопада вибрано одноголосно повітовим комісарем др. Качмарського, а його заступником для військових справ чет. Миколу Левицького.

Повітову Військову Команду очолив з початку сот. Л. Балицький — управитель школи з Роздолу, а по ньому сот. Турчин. До неї входили ще пор. О. Лісковацький, чет. Терлецький і капелян о. Р. Лободич.

Калуш

Дня 30-го жовтня 1918. р. привіз зі Львова теольоґ Яців (родом з Тужилова) наказ від сот. Вітовського перебрати в місті і в повіті владу.

При помочі дооколичних селян, місцевий тайний комітет, в склад якого входили місцевий адвокат др. Желіховський, парахіяльний сотрудник і катехит виділових шкіл о. Павло Джулинський, о. Микола Янович — парох Хотіня, о. Бандера — парох Угринова, суддя Білинський, директор приватної ґімназії Попович, підстаршина Осип Ткачук і Семен Захней, розброїв в ночі з 1-го на 2-го листопада місцеву австрійську залогу, що складалася з около 300 вояків, обсадив всі державні будинки і уряди та обняв в імени Української Національної Ради владу в місті і в повіті.

Першим повітовим комісарем був адвокат др. Микола Желіховський, а потім радник суду Юліян Білинський.

ОКРУЖНА ВІЙСЬКОВА КОМАНДА КОЛОМИЯ

Листопадовий Зрив в столиці Покуття приготовив 5-ти членний тайний комітет, душею якого був пор. др. Володимир Бемко і пор. др. Омелян Паліїв.

В Коломиї, перед переворотом, стояли залогою коші двох австрійських полків, а саме: 24-ий полк піхоти, перемінений на 24-ий полк ім. гетьмана Дорошенка і 36-тий полк стрільців, перемінений на 36-тий полк ім. гетьмана І. Мазепи.

Окружним Військовим командантом був сот. Теодор Приймак, а його адютантом хор. Іван Данищук. Заступником був пор. др. В. Бемко, а шефом штабу пор. др. Омелян Паліїв, який зорґанізував і пустив в рух цілий командний апарат, понаставляв на всіх командних місцях

найвідповідніших старшин і довів до цього, що Покуття стало незабаром найкраще зорґанізованим округом в Сх. Галичині.

Командантом Коша 24 п. п. був сот. Франц Тінкль (чех) пізніший командант 2-гої Коломийської бриґади під Львовом, а командантом гарматного полку був сот. Роман Шипайло, а як він відійшов до ДСВС, сот. Бабюк. Командантом запасного куреня при 36 полку стрільців був пор. Омелян Тарновецький.

Командантом міста був пор. Степан Галібей, поліції чет. Іван Василишин, а телефонічної сотні хор. Кабарівський. Інтендантом був пор. Михайло Татух, а капеляном залоги о. Микола Яросевич.

Старшинську школу вів пор. Максим Микитюк, а вишколу доглядав сот. Рімаль (чужинець).

Повітовий Комісаріят очолив др. Іван Стрийський, начальником військового суду був сотник-авдитор др. Жук і сот. Зволинський, начальником окружного суду був радник Чернявський а шкільний інспекторат провадив проф. Василь Витвицький. Директором української ґімназії був професор Прокіп Мостович.

В недалекім містечку Заболотів містився піхотний Вишкіл, який під командою пор. Як. Голоти числив понад 1000 стрільців.

Окружна Військова Команда розпоряджала ще граничним куренем в Городенці (командант сот. Світлик), граничним куренем в Снятині (командант сот. Небиловець) і граничною сотнею в Кутах.

Оголошена мобілізація увінчалася повним успіхом, бо при кінці листопада 1918. р. висилає Окружна Команда під Львів один курінь під командою пор. Вол. Букшованого, з початком грудня другий курінь під командою пор. Левицького, 16-го грудня третий курінь під командою пор. О. Найди, а в січні ще четвертий курінь як доповнення попередніх.

Орґаном Повітової Національної Ради був тижневик "Покутський Вістник".

До Окружної Військової Команди належали такі повіти: Коломия, Печеніжин, Косів, Городенка і Снятин.

Снятин

Повітову Військову Команду в Снятині очолив пор. Василь Одинський, а в її склад входили ще такі старшини: чет. Василь Мурмулюк (з Видинова), чет. Василь Костащук (з Тулови), чет. Храпко (з Заваля), хор. Андрій Тофан, підхор. Василь Ткачук (з Задубровець), підхор. др. Авґустин Задурович і санітарний четар Сарнавський (з Буковини).

Повітовий Комісаріят очолив сот. Гнат Мартинець, а його заступником був Степан Левицький — місцевий нотар, а референтом Жуковський. Начальником суду був радник Іван Фірманюк, інспектором шкільництва директор школи Василь Равлюк, а його секретарем і заступником проф. Семен Фодчук.

Городенка

Повітовим військовим командантом був пор. Городиський. Повітовий Комісаріят вів місцевий адвокат, др. Теофіль Окуневський, а директором української ґімназії був проф. Антін Крушельницький.

Вінніпеґ, Канада, листопад 1959. р.

ВІД РЕДАКЦІЇ: Щоби забезпечити для майбутнього історика синтетичної історії Української Галицької Армії прізвища будівничих Української Держави на землях ЗУНР, подаємо склад Окружних Військових і Повітових Команд та їх допоміжних клітин майже по всіх містах Східної Галичини.

Ми покористувалися джерельними матеріялами до цього нарису з орґану Уряду Президента Євгена Петрушевича "Український Прапор" з 1919 - 20 років у Відні, дальше із скитальчих таборових видань Української Бриґади в Чехо-Словаччині ("Український Стрілець" — Ліберець і "Український Скиталець" — Йозефів), а в кінці з рідкісних видань кооперативи "Червона Калина" у Львові та з ріжних пресових орґанів ріжних часів і з ріжних країв.

Антін Кравс,
Ґенерал-поручник.

Завязок і бої "Ґрупи Хирів"

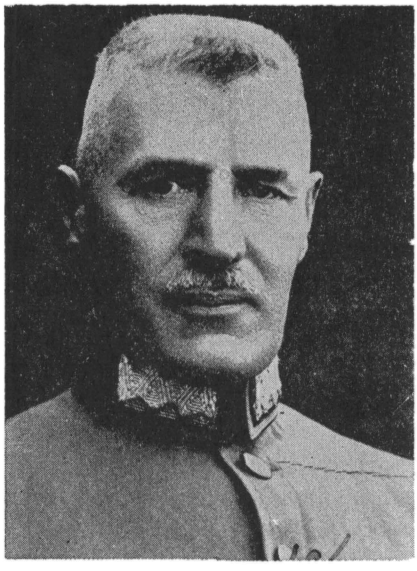

Військове положення під час розвалу Австро-Угорщини

В 1918 році, під час розвалу Австро - Угорської монархії, військове положення українців не можна було назвати сприятливим. Під час навали росіян в 1914 р. на Східню Галичину всі східньо-галицькі українські округи поповнення, разом з їхніми запасними формаціяим, переведено в Угорщину, Шлеськ та Австрію. Щойно після Берестейського миру, 1918 р., як вже з сторони Росії не грозила ніяка небезпека, повільно почато переносити поодинокі округи поповнення в їх матірні ґарнізони, щоб поперше влегшити поповнення рекрутами; однак також у дальшій мірі були це приготовчі заходи для влегшення демобілізації по евентуальному складенні миру. Так, отже, лише деякі українські запасні формації находились під час розвалу в їхніх ґарнізонах. Український Леґіон Українських Січових Стрільців, який мусів би складати властиве ядро національної армії, находився у Великій Україні. До того розвал Австро-Угорщини українців цілком заскочив і тому вони були до нього неприготовані.

Незаперечним фактом лишиться все таки те, що під час розвалу військове керівництво цілковито завело. Цьому ніяк не можна дивуватись. Українці не мали в рідних землях ні одного ґенерала чи вищого старшини, який досвідчено та з найбільшою енерґією відразу напочатку очолив би військове керівництво.

Штабів бракувало цілковито. Перші дії започаткували молоді, патріотичні, майже виключно запасні старшини, які діяли згідно з їхнім найкращим знанням та спроможностями. Їм бракувало військової рутини, ширшого погляду на будучі події та передусім конечного авторитету. Всюди панувала безпляновість, кожний діяв на власну руку та думку і вірив, що тільки він одинокий діє правильно. В тому

критичному часі треба було мати в проводі одного чоловіка, який, прямуючи до наміченої цілі, керував би твердою рукою всіма діями згармонізовано, та чиїй волі всі мусіли б підкоритись. Такого чоловіка українці, однак, не мали.

Найкраще було б — після проголошення Республіки завізвати всі військові команди, які находились у Краю, вступити на українську службу (за вийнятком тих, які вже були в польських руках), заприсягнути, а найвищому військовикові передати команду. Цей керував би військовими діями за вказівками та директивами уряду. Всіх чужинців, які не хотіли б лишитись в рядах галицько-української національної армії, треба було б звільнити. Всі польські елементи (старшин та рядовиків) треба було б роззброїти та інтернувати, а опісля переслати за кордон. Напевно найшлося б дуже багато вищих старшин та штабів, які готові були лишитись в галицько-українській національній армії. В цей спосіб Край задержав би багато військового добра і воєнних матеріялів для спорядження власної національної армії.

Орґанізація війська, озброєння, обмундирування та харчування

Галицько - українське військо не мало в часі розвалу Австро-Угорщини усталеної орґанізації, вона викристалізувалась ступнево з бігом часу. В перших днях розвалу про галицько-українську армію абсолютно не можна говорити. В усіх містах Східньої Галичини потворились старі ядра, які, згідно з їх чисельним станом, зформовано в чети, сотні чи врешті курені. В більших містах, як Львів, Перемишль, Стрий, Станиславів, Коломия, де находились округи поповнення, як рівно ж більші маґазини зброї, амуніції, харчів, одностроїв і т. ін., українці захопили вправді, багато тих маґазинів; однак зроблено велику похибку, не охопивши їх суцільно. В перших днях розвалу цивільне населення розхопило велику кількість одностроїв, черевиків, накривал, білизни і т. ін., через що ті цінні для армії речі змарнувались. Надмірну шкоду потерпіли українці через це, що два найбільші місця замаґазинування — Львів і Перемишль — скоро після розвалу попали в польські руки; при цьому занедбано ті запаси перевести вчасно всередину краю, до Стрия або Станиславова. В наслідку ця втрата далась дуже болюче відчути. В часі розвалу не було ніякої докладної інформації та евіденції про наяву кількість зброї та предметів виряджения. Військові команданти округ приклали замало уваги, щоб завести докладну евіденцію всіх матеріялів, воєнних та інших, та їх забезпечити.

Виставлення та поповнення армії почалось аж при кінці листопада 1918 року. До того часу поодинокі команди відтинків мусіли самі розпоряджатись в той спосіб, що покликували, попросту, всіх здібних до військової служби чоловіків, які находились близько боєвої лінії, озброювали їх та кидали в бій.

Щойно згодом, як поповнення в людях та матеріялі почало реґулярно напливати, приступлено до формування тактичних одиниць. Ступнево зєднання збільшувались, сотні ставали куренями, полками, полки — бриґадами, аж вкінці галицько-українська армія осягнула 3

корпусів. Із ростом армії українці почали розуміти, що вони самі не в силі обсадити високі пости, а особливо штаби, яких обсада вимагала старшин ґенерального штабу, і тому мусіли почати вербування старшин-чужинців.

В корпусі не було одностайної орґанізації. Під час, коли в 1 і 2 корпусах піхота була орґанізована в полках, 3 корпус складався з самостійних куренів. Кожний корпус складався з 3-4 бриґад, бриґада — з 5-6 куренів. Боєва сила одного куреня була — 350-400 крісів та один відділ скорострілів з 4 скорострілами, які через брак вантажної сили, були транспортовані на возах.

Артилерія складалась виключно з легкої артилерії, лише 2-ий корпус мав 2 важкі батерії по 2 гармати. Лише 2-ий корпус мав один ескадрон кавалерії, коло 80 шабель. З технічних частин рівнож лише 2-ий корпус мав одну сотню саперів (до 2-го корпусу була приділена бриґада УСС, що мала ті одиниці). Літаків, панцерних авт, мінометів, вогнеметів галицько-українська армія не мала взагалі. Нашвидко імпровізовано декілька панцерних поїздів. Вся піхота та артилерія була озброєна австрійськими крісами, скорострілами та ґранатами. При кінці лютого 1919 вичерпалась австрійська артилерійська амуніція, та довелось приступити до перезброєння на російські гармати. Це був критичний час, але його щасливо подолано.

Звязок (служба звязку) діяв без закиду. Розвідка була добра. При кожному боєвому відтинку була уладжена одна станиця розвідки, а всі нитки збігались у команді. Деякі труднощі зустрічало постачання амуніції; з амуніцією треба було обходитись дуже ощадно.

Автокольон галицько-українська армія не мала ніяких. Для перевозу харчів вживано цивільних підвод. Частини мали лиш боєві обози. Кожний підвідділ мав польову кухню, одну харчову та амуніційну підводи; на курінь або дивізіон припадали одна баґажева та дві амуніційні підводи. Харчі були добрі та вистарчальні. Тютюн та цукор постачала інтендантура, яка функціонувала добре. Інші харчові продукти для людей і коней постачали реквізиційні команди. Кожний боєвий відтинок був поділений на райони, в кожному районі була станиця видачі, з якої побирано харчі для частин. Ці станиці видачі діяли взірцево. Збирання харчів охоплювало в рівній мірі українське і польське населення. Цей спосіб збирання харчів мав ту хибу, що поблизу боєвого відтинка засоби були сильно вичерпані, зате для запілля було всього подостатком. Рівномірне обтяження цілого запілля було б більш цілевим.

Загальна характеристика старшин і рядовиків

Я служив довгі роки під час миру й на війні в галицько-українських полках і тому мав велику нагоду пізнати українських вояків. Галицько-український вояк зєднує в собі майже всі добрі прикмети, які характеризують вояка. Він є витревалий, загартований, умірковний, може видержати великі труди, спосібний до тяжких маршів, є слухняний і охочий, привязаний до своїх зверхників та має велике почуття

товариськости. Вправді йому бракує ширшого світогляду, зате в нього високо розвинений природній інтелект, і в суті він не зіпсутий. Галицькі українці мали вправді чисельний підстаршинський корпус, який майже виключно вийшов із запасу та мав за собою воєнний досвід. Але з ростом армії давався відчути брак вищих старшин, які надавалися б вести полки та бриґади. Як команданти сотень та куренів, вони виказались якнайкраще. Підстаршинський корпус був знаменитий. Це ядро австрійських підстаршин залишилось, і деякі з них осягнули старшинського ступеня. Українських старшин з усіх родів зброї не бракувало, одначе не було українців-старшин ґенерального штабу, за виїмком ґен. Курмановича. В дуже швидкому часі старшини, які попередньо були на підрядних постах, тепер, висунені на вищі пости, вживались у свої позиції та виконували завдання цілком задовільно. Через поранення поставали в рядах старшин прогалини, для яких мусів бути створений запас. На щастя, був досить великий запас однорічних добровольців — старшинських кандидатів, які по теоретичному іспиті та довшій практиці були йменовані підхорунжими.

В армії панувала дисципліна та порядок. Поодинокі випадки несубординації зліквідовано в зародку. Українська Галицька Армія, яка постала з нічого, стала вкоротці могутнім знаряддям—гострим мечем. Через положення країни відтята від усіх ресурсів та від цілого світу, розраховуючи виключно на себе саму, вона боролася з самопосвятою та героїчною хоробрістю, завдала ворогові чисельних ударів і щойно після девятимісячних завзятих змагань була переможена. Вона полягла, але не вмерла, її побито, але не розбито, вона покинула свою вужчу батьківщину побита, але не зломана. Ця армія заслужила була собі на кращу долю.

Військовий огляд терену дій УГА

Через Східню Галичину перекотився тричі туди й назад російський вал. На її землі та на її тілі видно було вздовж та поперек близни стрілецьких окопів. В спалених та знищених місцевостях все ще видно було сліди нищення й руїни.

Східню Галичину перетинають три ріки. Сян, течучи з півдня на північ, творить західню границю та рівночасно дуже добру оборонну лінію проти заходу. Дністер своїм напрямом на південний схід ділить край майже на дві рівні частини. В свому горішньому річищі Дністер є болотнистий, а в середущому він своїми високими та стрімкими берегами творить сильну терепону. Його допливи, північні, як і південні, вливаються в нього майже прямовісно. Буг пливе з півдня на північ і в своєму горішньому бігу не творить ніякої перепони.

По природі й характеристиці землі, можна поділити Східню Галичину на три зони:

Північна зона: з північної границі по лінію Перемишль — Львів — Красне — Броди є горбуватий, сильно заліснений терен, який ніде не підноситься вище за 400 м. Ця зона є перетята багатьма водними річищами, частинно болотниста, у великій частині покрита пісковими

площинами. Земля є мало врожайна та досить рідко заселена. Населення є переважно бідне. Ця зона не є догідною для більших операцій, вона входить у рахубу лиш як побічний театр воєнних дій.

Середня зона: на південь від вище наведеної лінії аж до північних узбіч Карпат, отже до лінії Хирів — Стрий — Самбір — Борислав — Долина — Коломия — Кути. Дністер ділить цей терен вздовж майже на дві рівні частини. Через прямовісні допливи Дністра, які мають досить стрімкі береги, терен є хвилястий і у великій частині заліснений. Земля є врожайна та густо населена. В цій зоні находиться велике число міст із більшими індустрійними центрами. Ця зона надається, в наслідок її теренових даних і її ресурсів, на головний воєнний театр, яким вона в першій світовій війні й була.

Південна зона простягається на південь від попередньо згаданої лінії аж до гребеня Карпат, згл. аж до границі Румунії і Чехо-Словаччини. Цей терен є гористий (височина підноситься до 1500 м.), сильно заліснений і скупо населений. Входить під увагу лише як побічний воєнний театр.

Залізниці, дороги, телеґраф і телефони

Залізниці: в Краю було їх подостатком. Треба згадати, що льокомовний і ваґоновий парк був недостатній і сильно зужитий. Вугілля було вичерпане, поповнення і достава — замкнені. Льокомотиви мусілось опалювати деревом.

Дороги: хоч сильно пошкоджені світовою війною, але стало вдержувані в доброму стані; під час світової війни деякі новопобудовані, так що число їх у кожному напрямі було достатнє.

Телеґраф і телефон: подостатком і добре вдержані.

З усього вище сказаного виходить, що для більших військових операцій можна було брати в розгляд лиш середню зону, для дій підрядних сил та партизанських боїв — північну, а південна зона, як воєнний театр, для галицьких українців не входила взагалі в рахубу. Ця південна зона була, однак, важливою та вартісною. Звідси був одинокий звязок з невтральними державами, особливо з Чехо-Словаччиною, звідки, при вмілих переговорах, можна б було одержати озброєння, амуніцію, одяг, взуття, білизну, як рівно ж і вугілля.

Оперативний плян та оперативні цілі

Який оперативний плян мала тогочасна команда Української Галицької Армії — мені невідомо. Начальна Команда Армії, правдоподібно, мала плян зайняти Львів і потім звернутись на захід та відперти поляків за Сян. Чи так дійсно було, цього я не міг перевірити.

Оперативно та стратеґічно було б правильно, якби УГА опанувала в першу чергу Хирів і Перемишль. Хирів і Перемишль були двома воротами для влому з заходу. Оперативний плян УГА, отже мав бути: заатакувати і взяти Перемишль і Хирів усіма засобами та всіма силами, які були в розпорядимості; висадити мости через Сян, щоб унеможливити ворогові висилати підкріплення до Львова, та здусити в зародку кожну офензивну акцію вже на лінії Сяну. Львів треба було лиш окру-

жити, сильна ґрупа мусіла держати Раву Руську, а Ярослав треба було держати під обстрілом. Спершу офензивне, а потім дефензивне завдання. З падінням Перемишля Львів був би відтятий від своєї головної лінії постачання. Без постачання в харчах, амуніції і т. ін., він мусів би скапітулювати на протязі короткого часу. Замість цього, Львів став для українців маґнетною притягаючою точкою, яка в боях за Львів зуживала всю їхню енерґію та всі їхні сили. За це місто провадилось довгі місяці криваві й неуспішні бої. І навіть якби українська сторона була б взяла Львів, то цим не була б багато зискала, бо вдержування та забезпечення Львова без посідання Перемишля і лінії Сяну абсорбувало б дуже великі сили.

УГА повинна була складати чотири ґрупи, а саме: Рава-Руська, Львів, Перемишль і Хирів. Перемиська ґрупа мусіла б бути найсильнішою. Із сильною резервою в Самборі та головною резервою в Стрию вони були б спроможні відбити кожний польський наступ, з якої сторони він не прийшов би, легко та з переважними силами, тому що всі ґрупи мали між собою добрі залізничі звязки, які вможливлювали швидке пересування резерв. Хирів мусів би за всяку ціну бути розбудований як твердиня; це була б точка, довкруги якої концентрувався б цілий український фронт. У випадку невдачі на правому крилі, або на середині, відступ УГА мусів би йти не на схід, а на південь.

Події від 26. листопада до 5. грудня 1918.

Я прибув 24 листопада 1918 до Стрия водночас з майором артилерії фон Папп. Ми зголосились у тогочасного команданта Обласної Команди — полк. Гриця Коссака, який був рівночасно також командантом боєвого відтинка на захід від шляху Миколаїв-Львів аж до Сяну. Полк. Коссак призначив майора фон Папп своїм начальником штабу, я ж мав відійти на фронт та перебрати фронтовий відтинок на захід від Городка-Ягайлонського, з місцем постою в Рудках.

Про загальну ситуацію довідався я, що Перемишль та Львів якраз впали, що наші частини держаться на південь від залізничної лінії Перемишль-Львів та що йдуть завзяті бої за відзискання Львова.

Про сили, які находились у мойому будучому боєвому відтинку та про їхнє уґрупування дав мені полк. Коссак такі інформації:

	крісів	скорострілів	гармат
Хирів	300	4	2
Нижанковичі	800	10	4
Самбір	500	10	0
Рудки	50	0	0
Комарно	50	0	0
Дрогобич	500	10	1

Я повинен був відійти на фронт щойно 26-го. Наступного дня, цебто 25-го, покликав мене полк. Коссак і наказав мені відразу їхати до Хирова, тому що коло Нижанкович і Хирова щось не в порядку.

Через це я відразу відїхав до Самбора, а звідти льокомотивою та двома ваґонами до Хирова. Коли я заїхав на стацію Викоти, туди саме вїхав з противного напрямку довгий поїзд. Із нього вискочив цивіліст, представився мені як шеф льокомотивного депо в Самборі "X" та сповістив мені таке:

Наші зєднання (їх сил він не міг мені подати), опустили саме Нижанковичі і Хирів та відступають в напрямі на Самбір. Його поїзд є евакуаційним поїздом із Хирова. Чи наші зєднання відсуваються на північ, чи на південь від ріки Стривігор—він не міг мені подати.

Ситуація була критична, тому швидке діяння було конечне. Я рішився негайно підїхати так далеко, як можна самою льокомотивою, в напрямі Хирова, в надії, що дорогою натраплю на якунебудь власну частину, яка відступала б вздовж залізничого шляху. Щоб не викликати непотрібного занепокоєння, я не дозволив відїхати евакуаційному поїздові до Самбора. Шеф льокомотивного депо всів до мого купе, в якому находилися ще пор. Шебец та хор. Трач, і ми вирушили. Ми доїхали без перешкод до стації Глубока, не натрапивши ані на власні частини, ані на ворога. Далі їхати не мало сенсу, бо наступна стація була вже Хирів, та заходила небезпека, що ми попадемо ворогові в руки. Отже ми станули на стації Глубока, висіли, подались до вже евакуйованого будинку та засвітили світло. Це вже була восьма година вечора. По короткому часі увійшов до залі старшина—на наше щастя український, бо так само це міг би бути й польський. Від нього ми щойно довідались про дійсну ситуацію, яка виглядала так: власні зєднання, сильно здеморалізовані, майже в стані дезорґанізації, находяться у відвороті до Самбора. Піхота має скоро прибути до Сусідовичів, а артилерія — до села Чаплі. Ворог не натискає, відступаючі відділи не мають боєвого контакту з ворогом. Я наказав згаданому старшині відразу виїхати назад та повідомити командантів піхоти і артилерії, що я перебираю команду над усіма частинами. Далі я доручив їм відразу перервати відступ та зібратись без проволоки в Фельштині. Коло 11 год. вночі дійсно зібралось усе в Фельштині. Як забезпечення проти Хирова, виставлено по одній сильній заставі на шляху і на схрещенні шляху та залізниці на захід від Фельштина. Решта частин ночувала в боєвому поготівлі в Фельштині. У випадку ворожого наступу треба було держати західній край Фельштина. Я сам поїхав назад до стації Надиби, здав телефонічно звіт полк. Коссакові та переночував там же. Ця ніч була дуже критичною. Якби поляки були зробили лиш найменшу спробу посунутись уперед, вони не зустріли б найменшого спротиву. Самбір попав би їм в руки ще тієї самої ночі. Ніч пройшла, проте, цілком спокійно.

Дуже рано наступного дня я поїхав до Фельштина і сконстатував, що всі українсько-галицькі військові сили складаються з 15 старшин, 154 чоловік піхоти і 3 старшин, 46 чоловік, 2 гармат артилерії. Від 1100 крісів і 6 гармат, що находились у Хирові і Нижанковичах і про які мені говорив полк. Коссак, лишились рештки. В бігу дня прибуло

до Самбора, як підкріплення, коло 200 вояків. Ми мали, отже, 340 крісів та дві гармати. Наступний день 27 листопада 1918 року я використав для власної орієнтації, для тактичного розміщення відділів та для розвідки про ворога. Післано розвідові стежі, які принесли, що ворог обсадив Посаду Хирівську слабими патрулями. Значить, ворог зупинився в Хирові. З огляду на це, висунуто власні частини забезпечення аж до Фельштинської Посади. Щоб загородити дорогу на Старий Самбір та рівночасно забезпечити ліве крило відіслано одну чету (50 крісів) до Березова. З правого крила не грозила тимчасово ніяка небезпека.

Щоб бути забезпеченим проти ворожого панцерного поїзду — з чиєю появою все треба було числитись — зірвано на південь від Городовичів кілька залізничних рейок, як також коло перехрестя дороги та залізниці на південь від Фельштина виставлено одну замасковану гармату, яка опановувала залізничну дорогу. На свій постій я вибрав стацію Глубока. День пройшов спокійно. Під вечір того дня постала серед частин несподівано паніка. Піхота відступила на стацію Глубока, а втікаючі вояки говорили, що ворог вже вдерся до Фельштина. Рівно ж — говорили — ворожі відділи посуваються вздовж залізниці вперед. Щоб про це особисто переконатись, я пройшов у перед із моїми старшинами аж до перехрестя дороги на південь від Фельштина, бо не було чути ніякої стрілянини. Ворога взагалі не було видно, а все таки все тікало назад. Я був близький до розпуки; що маю тепер робити? Найбільш доцільне видавалось мені витягнути людей із засягу паніки. Я наказав старшинам, що долучились до мене, держати залізничну стацію з кількома відважними людьми так довго, доки зберемо позаду втікаючих.

Дійсно, старшини самі вхопились за кріси, до них долучились коло 100 чоловік, які обсадили залізничну стацію та терен обабіч. Найстаршому старшині я дав наказ держатись тут біля однієї години, а потім відійти вздовж шляху до Надиб та обсадити західню границю цієї місцевости. Я сам всів до поїзду, втікаючі обсадили його також, і ми поїхали помалу до Надиб. Прибувши туди, я покликав командантів двох сотень, присланих зі Самбора, "притиснув їх до муру", і вони признались мені, що люди, яких вони привели, є самі дизертири, яких половлено в Самборі. Тепер стала мені зрозумілою паніка в Фельштині.

Цих людей ми зібрали в Надибах та разом з їхніми командантами вислали назад до Самбора, повідомивши про це полк. Коссака.

Вчасним ранком 28. листопада розвідочні стежі по дорозі й залізниці в напрямі Хирова, а в малому відступі слідувала головна сила — коло 150 крісів та 2 гармати в замкненому боєвому порядку. Ми дійшли аж до Фельштина, не натрапляючи на ворога. Головні сили задержано там, а розвідочні стежі вислано далі на Хирів. По одержанні звідомлень, що ворожі стійки забезпечення все ще стоять коло Хирівської Посади, я наказав головним силам іти вперед до Городовичів та обсадити західній край тієї місцевости. Артилерія пішла на становища коло Сальківського Двора. Моїм місцем постою була за-

лізнична стація Глубока. Наступні два дні пройшли цілком спокійно. Вправді до місцевости Городовичі підсувались ворожі стежі, але їх відігнано вогнем. Тимчасом із Самбора прийшло підкріплення — 100 крісів і дві гармати, так що моя частина вже мала коло 250 крісів, 4 скоростріли і 4 гармати; я створив з усього три сотні. Одну чету, 50 крісів, відіслано до Березова, праву флянґу крив сильний старшинський пост на північ від Салківського Двора. Розподіл служби був такий, що одна сотня виконувала службу забезпечення, одна находилась у поготівлі, а одна мала цілковитий відпочинок. Щоб людей знов здисциплінувати, сотня у відпочинку проводила денно три години вправ. Скоростріли були уставлені так, щоб евентуальний ворожий наступ можна було взяти в перехресний вогонь. Один скоростріл находився при сотні в поготівлі.

Вже 27-го запропонував шеф льокомотивного депо "X", що він імпровізує панцерний поїзд. В залізничних варстатах у Самборі працьовано над ним день і ніч, і вже 29-го я мав один "панцерний поїзд", який складався з однієї льокомотиви та двох ваґонів. Цей поїзд був досить примітивний, але він виконав знамениту службу. Він був озброєний однією гарматою та двома скорострілами, залога складалась із самих добровольців. До того часу, на мій наказ, одна льокомотива з ваґоном маскували панцерний поїзд, що їздив туди й назад. Наш спокій тривав досить коротко. Вже 30. листопада ворог посунувся значними силами вздовж залізниці, в напрямі Стривігору. Ворожу піхоту піддержував панцерний поїзд. Ворожий наступ, який властиво був ударом у порожнечу—долина Стривігору не була обсаджена, бо її можна було з Березова та Городовичів дуже добре флянґувати — заломився в нашому перехресному вогні з Городовичів та Березова. Проти ворожого панцерного поїзду я вислав мій панцерний поїзд, який керував шеф льокомотивного депо. Ворог потерпів сильні втрати та відійшов назад до Хирова. Наша артилерія та піхота не мала ніяких утрат. Зате панцерний поїзд, що так блискуче виконав своє завдання, вийшов, на жаль, гірше. Льокомотива виглядала як решето. Одна ґраната поцілила в котел, вибухла всередині, ранила смертельно кочегара, а вся пара вимелась, і шеф льокомотивного депо врятувався немов чудом, та довів поїзд назад до Глубокої.

Ця перша перемога, яку вибороли собі піхота й панцерний поїзд, надзвичайно піднесла боєву відвагу та самопевність частин.

Досі ми не мали про ворога, його силу та склад, ніких даних. Спершу треба було постаратись зібрати відомості. Тому я постановив перевести сильну розвідку в напрямі Хирова, щоб встановити ворожі становища піхоти та артилерії. Розвідку переведено 1. грудня, і після встановлення становищ піхоти і артилерії відділ відступив назад без утрат. В міжчасі я одержав із Стрия одну сотню, 100 крісів, 6 скорострілів, 4 гармати й один панцерний поїзд. З піхоти я зарядив створити 4. сотню. Настрій частин почав підноситись, старшини змагались між собою, щоб завести дисципліну й порядок у своїх частинах та щоб сильно взяти в руки вояцтво. Впорядковано тактичні зєднання,

кожна сотня дістала одну польову кухню, один віз постачання й один муніційний віз. Суворо заборонено самовільні реквізиції, заложено осередок постачання в Глубокій, звідки постачання частин відбувалось точно. Щоденно проваджено звіт, вреґульовано службу по сотнях, і сталося найдивніше: людям це подобалось, вони почали знову почуватись вояками.

29. листопада повідомив мене полковник Коссак, що з Великої України прибуло до Стрия коло 800 піхотинців і 50 кавалеристів; він спрямує їх в наступ на Перемишль через Рогізно-Гусаків. Командувачем цих частин був полковник Кравчук, колишній царський прапорщик. Я не дістав ніяких напрямних, ані наказів щодо мого дальшого поступування й діяльности від полковника Коссака. Я зголосив йому все таки, що після точного переведення розвідки і після одержання поповнення муніцією, я переведу наступ на Хирів. Цей мій намір я думав узгіднити з походом наддніпрянців в той спосіб, що я мав би спершу взяти Хирів, потім звернути на північ, щоб заатакувати Перемишль із півдня. Про це я повідомив полковника Коссака, який був згідний з моїм пляном. Цей наступ був запланований на 5. грудня. 4. грудня приготовано писемні зарядження до наступу. Створено три наступаючі ґрупи.

Ґрупа наступу Хирів: 2 сотні, (4 скоростріли) мають заатакувати Хирів здовж шляху на Хирів через Слочині (368) із півночі і здобути його.

Ґрупа наступу Добромиль: 1 сотня (1 скоростріл) має заатакувати Добромиль через гору Радич (519) і взяти його.

Ґрупа наступу Нове Місто: 1 сотня (1 скоростріл) має заатакувати і взяти Нове Місто та залізничний пристанок через Новоміську Посаду.

Артилерія: має приготувати наступ на Хирів. Панцерний поїзд має піддержувати наступ на Хирів. Він має просуватися вперед, з Березова через Бунковичі, з півдня на Хирів.

Вихідне положення: права ґрупа: 342 на схід від Маєргоф-Антонівка;

Середня ґрупа: 432 на південний схід від Радича;

Ліва ґрупа: західний кінець Городович.

Початок наступу: для всіх ґруп 7 година ранку. У випадку невдачі наступу, держати всі вихідні становища проти всіх протинаступів.

Моїм місцем постою була тимчасово стація Глубока. 5. грудня в означеній годині наступ почався. Прибув також полковник Коссак із Стрия. Наступ початково не посувався добре, вполудне він навіть станув на місці. Полковник Коссак відїхав після полудня, не вичекавши на вислід наступу. Коло 4 години після полудня я одержав звіт від ґрупи наступу Хирів, що вона взяла Хирів, і що ворог відійшов частинно на захід залізничною дорогою на Сянок, частинно на північ — на Перемишль. Майже рівночасно я одержав звіт із правої сторони наступу, через верхівця, що Нове Місто, як рівнож залізничний пристанок, є в наших руках. Коротко після зявилась ґрупа наступу Добро-

миль у вихідних становищах. Її командант зголосив, що він натрапив на сильний опір, був окружений зліва, і мусів відійти назад. Я сказав йому, що Хирів і Нове Місто — в наших руках, і що позірне обійдення його лівого крила могло походити від відступаючих частин ворога, я дав йому наказ відразу ж іти вперед на Добромиль, а саме— вже дорогою Хирів-Добромиль, і знайти цю місцевість. Це сталося ще тієї самої ночі. Зайняття Хирова оплачено втратами: вбиті — 1 старшина, двоє вояків, і 8 ранених. Обидві інші ґрупи не мали ніяких утрат.

Панцерний поїзд дістав наказ підіхати вперед до Устрик і висадити міст через річку Стривігор. Це виконано тієї самої ночі. Наступного дня ранком я переніс своє місце постою до Хирова.

Події від 7. до 18. грудня 1918.

Після здобуття Хирова, Добромиля і Нового Міста заряджено і проведено 7. грудня таке: на висоті 471 на захід від Хирова, як також на горі на південь від Сушиць, викопано біжучі стрілецькі рови і обсаджено їх по ¼ сотні.

Єзуїтський манастир дістав, як залогу, одну сотню, в самому Хирові лишилось ½ сотні. На західньому кінці Хирова поставлено в становище дві гармати, які опанували рівночасно залізничний шлях, як теж і дорогу до Старяви. З цих частин створено "ґрупу Хирів". Вона одержала власного команданта і мала за завдання держати Хирів проти всіх спроб ворога із Сянока.

Сотню з Добромиля висунено вперед до Губич та додано їй 2 гармати. Вислано сильну старшинську стежу до Риботичів. Її завданням було лишитись там та обсервувати дороги Риботичі-Добромиль і Риботичі-Військо-Нижанковичі, зглядно — замикати їх. Сотня в Новому Місті мала там лишитись, вести розвідку в сторону Нижанкович, як також наладнати й держати звязок з наддніпрянцями, які, як я припускав, повинні перебувати в околиці Чижок або Ґдишиць. Дійсно, ще того самого дня я дістав звіт, що з ними встановлено звязок коло Ґдишиць.

8. грудня прибуло, як підкріплення, один курінь, коло 400 крісів і 2 гармати, як також муніційне поповнення. Після прибуття цього підкріплення я рішився піти вперед на Перемишль, і в цій цілі цей курінь і артилерію виладувано в Добромилі і спрямовано їх до Війська. Сотню з Губич висунено вперед до Підмостич, а сотню з Нового Міста—до Библа. Дві гармати з Губич спрямовано також до Війська. Я переніс своє місце постою до Добромиля.

Власна ситуація виявилась 8. грудня о 8 годині вечора так:

Библо і Косики — 1 сотня, Підмостичі — 1 сотня, Військо — 4 сотні і 4 гармати; панцерний поїзд — в Добромилі, моє місце постою — в Добромилі.

Розвідка виказала, що терен між Клоковичами і Нижанковичами обсаджений ворогом. Я постановив заатакувати ворога 9. грудня.

Вночі дано такий писемний наказ до наступу: сотня в Библі вдарить на залізничну стацію в Нижанковичах через Борщовичі; сотня

в Підмостичах має заатакувати південну межу Нижанкович та звязати ворога фронтально; напрям наступу — цегольня на захід від Нижанкович. Курінь в Війську, за вийнятком однієї сотні, що лишається до моєї диспозиції, вдарить на Клоковичі через Новосілки (західній край) і обійде ворога з правого крила. Артилерія має зайняти вогневі становища коло Трушевич. 1 сотня, як резерва, в Війську. Початок наступу — 8 година ранку. Моє місце перебування при артилерії.

9. грудня, о 8 годині ранку почався наступ. Коло 9 години ранку я прибув до артилерії, яка зайняла становище на дорозі на північ від Трушевич. Сотня з Підмостич, отже фронтова частина, яка мала посуватись вперед крізь цілковито одвертий терен, залягла над річкою Вігор. Заслоненій корчами, вона перейшла цю річку Вігор та просунутись аж до полудневого краю Нижанкович. Коло 4 години після полудня почався обхідний наступ на Клоковичі. Ворог опустив Нижанковичі. Артилерія блискуче виконала завдання; вона держала ворожу піхоту ниць і влегшила через це просування фронтової частини вперед. Особливо сильно були обсаджені цегольня і цвинтар в Нижанковичах. Дещо пізніше права крилова сотня зайняла Нижанковичі.

Я подався до стації Нижанковичі і наказав правій криловій сотні йти далі вперед здовж шляху і залізничної дороги та зайняти місцевість, як також стацію, Германовичі. Сотня зустріла, однак, несподівано сильний опір коло Малкович. Тому, що я не хотів допустити до після-бою, який легко міг би довести до замішання і важких утрат, я наказав сотні перервати бій та знову обсадити залізничну стацію й безоглядно її держати. Середуща сотня зайняла Заболотці. Курінь зайняв Фредропіль і Корманичі. До Нижанкович підтягнено дві гармати. Решта артилерії лишилась коло замку Сераківці. Я теж переночував там. В тому наступі ми зазнали лише малих утрат раненими. Ворожі втрати були натомість великі. Під час моєї поїздки до Нижанкович бачив я трупи леґіоністок в одностроях. Отже навіть жінки боролись проти нас у першій лінії.

9. грудня я стояв 1 км. від міста Перемишля і 4 км. від укріплень Горохівці-Пикуличі. Я не мав ніяких певних вісток про силу ворога. Несправджені вістки аґентів, які я дістав вночі 9-го з Перемишля, казали, що пополудні до Перемишля прибула сильна піхота і артилерія. Сила всіх моїх одиниць, що стояли до моєї диспозиції проти Перемишля, складала коло 600 крісів, 8 скорострілів і 4 гармати — відносно мала сила. Я не бажав наосліп вдарити на Перемишль і, можливо зазнати невдачі. Вночі я дістав також звіт від правої крилової сотні, що вона не може навязати звязку з наддніпрянцями. Я постановив тому — спершу перевести докладну розвідку на Перемишль і також безумовно наладнати звязок з наддніпрянцями. В тій цілі я післав 10. грудня о 4 годині ранку одну сотню з Фредрополя через Княжичі до Горохівців і Пикулич, наказавши спершу зайняти ті місцевості і звідти провести розвідку в напрямі Перемишля. Якби сотня зустріла сильний опір, тоді вона повинна б відійти через західній край Кня-

жич на західню межу Корманичів. Наступний день, це було 10. грудня, пройшов на цілому відтинку фронту спокійно. Після полудня я одержав звіт від розвідчого відділу, що Горохівці і Пикуличі є вільні від ворога, і що він переводить розвідку в напрямі Перемишля. Одначе звязку з наддніпрянцями не можна було наладнати. Цивільна людність припускала, що вони вже вчора пішли назад в напрямі Самбора.

Як я опісля довідався, наддніпрянці дійшли, не натрапивши на опір, аж до Коровник. Щойно там зустрілись вони з ворогом, звели з ним бій і, зазнавши втрат двома вбитими і кількома раненими, пішли у відступ, який тягнувся залізницею аж до Самбора. Там щойно їх задержали і на наказ головного отамана Петлюри здесяткували.

11. грудня повертається розвідча сотня, без утрат, до Фредрополя. Її командант зголосив мені, що він дійшов без перешкод до Горохівців, зайняв місцевість, як також і укріплення. Коло 9 години ранку його заатакували переважні сили ворога з Пикулич та з лісу на північ від Горохівців. Ворожа артилерія обстрілювала його з околиці Татарської Могили. Він не вдався в поважніший бій і, згідно з наказом, повернув назад. Ворог його не переслідував. З цього я побачив, що вістки про прибуття підкріплень, які прийшли з Перемишля, відповідають правді. Рівночасно стало мені ясним, що відтепер я матиму до діла з переважними силами ворога. Беручи до уваги свої невистачальні сили, як теж розважаючи обставину, що через неславний відворот наддніпрянців моє праве крило стояло отвором (через що ворог мав можливість — якби він правильно розпізнав ситуацію — держачи моє ліве крило й центр, свої головні сили концентрувати на свому лівому крилі й ударити здовж залізничої лінії Библо-Корманичі) — я постановив, після довшої надуми, почати добровільно відступати через річку Вігор.

12. грудня пройшло відносно спокійно. Показувались тільки ворожі розвідки, які слідували власну передову лінію. Держачись моєї постанови, відступ проведено вночі з 12. на 13. грудня. Для цього видано такі накази: вночі з 12. на 13. грудня опускаємо теперішні становища, і до 4 години ранку треба обсадити, зглядно зайняти, такі нові становища: Права крилова сотня, залишивши одну чоту в Нижанковичах, займає фільварок і Борщовичі. Середуща сотня обсаджує Підмостичі. Курінь у Фредрополі і Корманичах, залишивши по одній четі в обох місцевостях, обсаджує трьома сотнями Фалькенберґ; одна сотня — як резерва, в Війську. Якби ворог сильно натискав на Фредропіль і Корманичі, тоді обидві чети мають відступити через Лису Гору до Гувників. Артилерія має піти на становище на південь від Трушевич. Ті рухи переведено згідно з наказом, без помічення ворогом.

13. грудня одержав я від Начальної Команди перший наказ, що його передано мені не писемно, тільки усно, через одного сотника. Цей наказ, хоч би, як неймовірним це могло видаватись, забороняв зачинати будь-які офензивні дії на Перемишль. Я якраз вірив, що через удар на Перемишль я зроблю і зробив команді армії велику прислугу, бо через це стягнув на себе великі ворожі сили, які в іншому випадку були

б вжиті у Львові. Беручи під увагу цей незрозумілий наказ, я вирішив завдати ворогові стільки втрат, скільки можливо. Досі я мав дві ґрупи і два фронти, один проти півночі і один проти заходу. У випадку, якщо я відступлю на Хирів, тоді зєднаю обидві ґрупи, створю лиш один фронт і матиму всі свої сили вкупі. 13. грудня ворог заатакував дуже обережно наші висунені становища. Вони спромоглись задержати ворога цілий день і вночі відійшли на головні становища. 14. грудня ворожі частини зайняли Сераківці. 15-го грудня пройшло спокійно, тільки ворожий панцерний поїзд, за яким слідував другий, зявився на південь від річки Вігор. Проти нього вислано наш панцерний поїзд. На протязі 15. трудня я одержав від своєї правої крилової сотні звіти, які повідомляли, що ворог на свому лівому крилі збирає поважні сили, і що навіть помічено кавалерію. Дійсно, 16. грудня ворог заатакував, і саме так, як я це припускав. Він звязав мене фронтально, тимчасом як його головний удар був спрямований проти мого найслабшого місця, мого правого крила. Ворог зґрупував свої переважні сили поза засягом моєї артилерії—поза річкою Вігор—і перевів удар на панівному терені між Борщовичами і Підмостичами. Наступ був піддержаний і дуже енерґійно проведеною акцією панцерного поїзда, якому слідував другий. Наші дві сотні, що завзято держали Борщовичі і Підмостичі, витиснено. Я вислав запасну сотню з Війська на південний кінець Передільниці, і вона піддержала відступаючі з Підмостич сотні біля південного кінця Передільниці. Сотня з Борщович відступила до Библа. Ворог обсадив опущені нами становища і не йшов далі.

3 сотні на лівому крилі легко відперли всі ворожі наступи.

16. грудня увечорі я дав такий наказ. Три сотні мають вночі опустити Військо і піти через Губичі до Добромиля. Дві сотні коло Передільниці відходять назад до Губич і Грабівниці-Созанської обсаджують обидві місцевості і держать їх, доки закінчиться евакуація Добромиля. Права крилова сотня має у випадку, якщо ворог її витисне, відійти назад через Нове Місто до Болозви і Вовча і ці обидві місцевості безумовно держати. Артилерія на північ — від Ляцкого. Панцерний поїзд прикриває стацію Добромиль. Залізничні стації Добромиль і Хирів мають бути евакуйовані. Моє місце перебування — в Добромилі на стації.

Відступ і обсадження пройшли в порядку. Ворог не натискав. Евакування, як також відтранспортування, ранених і матеріялу проведено бездоганно. 17. грудня покинено Добромиль і Хирів, без турбування із сторони ворога, а 18. грудня рано зайнято становища на схід від Хирова, які попри найбільші ворожі зусилля проломати їх, лишились непроломаними в нашому посіданню аж до 15. травня 1919. року.

Огляд подій від 26. листопада до 17. грудня 1918.

Бої за Хирів, які почалися з 140 крісами і 2 гарматами, розвинулись опісля до малої операційної дії. Вони показали, що навіть здеморалізована частина є здібна до більших чинів, після перших здобу-

тих успіхів. Цю операцію почато з невистачальними силами, її властива ціль була — піднести боєвий дух вояків і оживити дух наступу. Якби наддніпрянці не почали були свого безвідповідального, легкодухого відступу, але станули коло Лучиць і Яксманович, тоді моє праве крило не стояло б отвором, і хто знає, чи тоді Перемишль не став би нашим. Вдар на Перемишль змусів все таки ворога протиставити цьому вдарові більші сили, які в іншому випадку він міг би спрямувати до Львова. Команда армії повинна була мою акцію піддержати всіми силами. Та сталось інакше. Вона заборонила всі офензивні акції і змусіла мене до дефензиви. Рішення шукано коло Львова, а воно лежало все таки в іншому місці, а саме — коло Перемишля. Як показала польська травнена офензива 1919. року, Хирів був ключевою точкою цілого фронту. Хирів був галицько-українськими Горлицями. Його падіння захитав цілий галицько-український фронт і примусів його до відвороту. Цьому, на диво, і польська і українська команди армій надавало замало уваги і значення.

Події від 19. грудня 1918. до 4. лютого 1919.

Після відвороту і евакуації Хирова я зєднав усі свої частини, які були тепер силою 8 сотень, коло 800 крісів, 10 скорострілів і 6 гармат, в одну ґрупу і назвав її: "ґрупа Хирів". Обсаду переведено в такий спосіб: 1 сотня—Болозва Гор., 1 сотня—Волча Долішня, 2 сотні — в Городовичах, 1 сотня — Березові, 3 сотні, як запас, в Фельштині. Артилерія (4 гармати) в Двір-Суліко, 2 гармати — в Березові. Це, отже, було наглядне дефензивне уґрупування, і при помочі цього уґрупування я надіявся замкнути ворогові всі доступи із заходу на Самбір і Старий Самбір. Моє місце постою я зайняв знову на стації Глубока.

Попередні власні офензивні вдари не лишились без наслідку. Ворог був змушений держати досить великі сили в Хирові, Добромилі і Новому Місті, бо мусів побоюватись, що може бути заатакований кожної хвилини. З другої сторони, я мусів передбачати те саме від ворога, і тому я наказав розбудувати становища, і їх технічно скріплювати. Ці роботи розпочато без проволоки, і наші становища ставали з кожним днем сильнішими. Тепер я вкінці відітхнув, бо до 19. грудня я дослівно не роздягався, я мусів про все думати, все передбачати, писати всі накази, одне слово — робити все сам. Після Різдва призначено мені відтинок на захід від Городка Ягайлонського, аж до Хирова включно, і підпорядковано мені всі перебуваючі на тому відтинку частини. Східню межу відтинка творив шлях Городок Ягайлонський-Комарно.

Розтяглість того відтинка була страшенно велика, вона складала 110 км. Після того як фронт коло Хирова усталився, я почав обїжджати фронт свого відтинка, щоб особисто зорієнтуватись про ситуацію на місці, як також про силу, стан і дух наявних до розпорядження частин. З огляду на величину відтинка я постановив поділити його на три ґрупи і призначити для кожної ґрупи окремого команданта. Я почав також творити свій власний штаб. На шефа свого штабу я ви-

брав тогочасного поручника, а пізніше отамана і команданта бриґади, Шльоссера. Справді Шльоссер не мав підготовчого вишколу для служби в штабі, але за те він був надзвичайно талановитий і з широкою військовою освітою старшина, енерґійний, з особистою відвагою, в критичних моментах холоднокровний, із скорою і певною децизією — робоча бджола, чия працьовитість ніколи не стомлювалась. В світовій війні він здобув собі, крім інших високих відзначень, також золоту медалю хоробрости для старшин. Я є зобовязаний йому до великої вдячности. У важких часах він був моїм вірним співробітником і дорадником. Армія мала в ньому знаменитого організатора і одного з найкращих старшин. Після того як я найшов властивого чоловіка на свого заступника, я міг віддалитись від свого місця постою, щоб обїхати свій відтинок і щоб його пізнати. Я поїхав найперше до Райтарович, де саме перебували рештки петлюрівського континґенту. Прибувши, я найшов полковника Кравчука, 6 старшин і 18 верхівців з його колишнього континґенту, що влаштувалися в місцевості цілком вигідно. Запитаний, куди поділись, згл., де перебувають 800 людей із його частини, він оповів, що його люди показали чудеса хоробрости, мало що не здобули Перемишля, аж несподівано прийшла відлига. Тому, що вони мали на ногах валянки замість чобіт, вони не могли маршувати і пішли назад, щоб принести собі чоботи, вони повернуться знову. Видно, він стидався, що його люди опустили фронт. Нічого не було зроблене, щоб замкнути дороги маршеві на Самбір. Це була легкодухість; це занедбання треба було надолужити. Я приділив полковникові Кравчукові кількох здібних галицько-українських старшин і наказав йому покликати з усіх доколишніх місцевостей між Гусаковом і Орховичами всіх вишколених вояків і в цей спосіб створити найменше 4 сотні по 100 крісів. Потрібну зброю він вже одержить. І дійсно, за один тиждень зорганізовано 4 сотні, озброєно, і навіть кожній сотні додано 1 скоростріл. Як напрямну, дістав він, що після зформування тих 4 сотень він має перевести обсаду в такий спосіб: 1 сотня — Волчищовичі, 1 сотня — Пакість, 1 сотня — Гусаків, 1 сотня — як запас в Крукеничах, його місце постою — в Крукеничах. Цим наказом осягнено замкнення доріг Мостиська-Самбір і Гусаків-Самбір. Цій ґрупі призначено південний відтинок від Волчищовичів до Гусакова, і вона мала офіційно називатись "ґрупа II Крукеничі".

Потім поїхав я до Рудок. Тамтешня залога складалась з 2 сотень, коло 20 крісів. Цій частині мого відтинка я прикладав більшу вагу, бо там проходила залізнична дорога Самбір-Львів і шлях Городок Ягайлонський-Самбір. У випадку невдачі і власного відвороту з Любіня Великого, де стояло ліве крило сусіднього відтинка, шлях на Самбір стояв би отвором, і Самбір був би загрожений. Тому, цьому південному відтинкові треба було приділити сильнішу залогу і добре його розбудувати. Командантом іменовано сотника Гофмана — пильного, обережного й рухливого старшину, який вивязався дуже добре з поставленого йому звадання і виправдав довіря до себе.

Цьому відтинкові призначено тоді щойно прибулий із Стрия ку-

рінь, що складався з 4 сотень, коло 400 крісів, 4 скорострілів. Крім того, сотник Гофман дістав завдання покликати всіх вишколених вояків з усіх доколишніх місцевостей між Никловичами і Черлянами і створити 4 сотні. На початку січня 1919. р. ґрупа мала вже 10 сотень. При кінці грудня ґрупа одержала 4 гармати. Офіційна назва цієї ґрупи була "ґрупа І Рудки", і вона дістала за східню межу свого відтинка шлях Городок Ягайлонський — Комарно включно, а за західню межу — дорогу Никловичі-Черляни. Місце постою командування ґрупи — Рудки.

Після інспекції відтинка та видання розпоряджень на місцях, я повернув до Глубокої і присвятився майже виключно орґанізаторській праці і технічній розбудові цього величезного відтинка. Назустріч моїм заходам прийшла та обставина, що при кінці грудня почались сильні снігові опади, які тривали цілий січень, через що так ворожа, як також і наша активність, за вийнятком малих акцій, майже цілком припинилась. Зате поза фронтом розгорнулась вона тим більше та інтенсивніше. З розростом частин треба було подумати про їхнє постачання. Отже треба було створити апарат, який повинен би задовольняти всі потреби частин. Для тієї цілі створено індендантури з осідком в Самборі. Пекарню, яка там містилась, поширено й виряджено. Тому, що Самбір не мав запасів харчів, і таких не постачалось йому із запілля, треба було найти вихід, аби прохарчувати частини. Справді в Стрию існувала інтендантура Обласної Команди, а пізніше — корпусна інтендантура, але ми не одержували від неї нічого до їдження, за вийнятком цукру й соли, а також нафти, тютюну і циґарок. Отже треба було самому собі радити. З рамени власної інтендантури зформовано команди постачання, які мали за завдання постаратись про харчі в усіх місцевостях, що лежали на цілому відтинку, шляхом реквізиції. Інтендантура визначала, в порозумінні з проводом місцевостей, відповідно до величини й заможности кожної місцевости, реквізицію певного артикулу і кількости його. Обтяжена була людність обох національностей рівномірно. Заведено реквізиційні книги, і інтендантура виплачувала людям готівкою, на підставі реквізиційних посвідок.

Кожна ґрупа заложила осередок видачі постачання, куди доставлювано харчеві артикули, і де видавано щоденно харчі для частин. Лише збіжжя доставлювано в цілості до Самбора, де його мелено та печено хліб для всіх трьох ґруп, як також для цивільного населення і нашої залоги. Хліб доставляють для ґруп Рудки й Хирів залізницею, а для ґрупи Крукеничі — підводами. Для забезпечення частин мясом, заложено для ґруп Рудки і Хирів власні різні; ґрупа Крукеничі одержувала готове мясо возом. Для людей і коней встановлено ті самі приділи, які були в старій Австрії. З кінцем грудня заведено також господарчо-адміністративні части при підвідділах. Бракові рахункових підстаршин зараджено в той спосіб, що в Самборі створено школу рахункових підстаршин, яка видала добрий доріст їх. Кожна ґрупа дістала платничого, а в Самборі зорґанізовано ліквідатуру. Дуже до-

бре подбано про санітарні заходи. Крім приписового санітарного персоналу при частині, кожний вояк мав один перевязочний пакуночок; для кожної ґрупи заложено, в їхніх місцях постою, по одному полевому шпиталеві, на чолі якого скрізь стояв лікар. В самому Самборі містився, ще з давнішого, шпиталь для залоги, який взірцево вів, на жаль, передчасно померлий на Великій Україні др. Шипайло. Про вишкіл і поповнення санітарного персоналу для частин мали дбати польові шпиталі. За ініціятивою отамана Шльоссера зорґанізовано в Сусідовичах, під взірцевим проводом поручника Стасіва, курс скорострілів. Цей курс доставляв поповнення при втратах, як рівнож вояків до нових відділів. Цей курс був чинний безперервно аж до відвороту, а його командант траґічно згинув при відвороті з Самбора. Він потрапив однією ногою між буфери поїзду в русі, нога при цьому була розторощена, і в наслідку цього він помер.

Також у Фельштині уладжено зброярські варстати, де крім гармат, можна було направити скоростріли та всі інші види зброї. До цієї зброярської майстерні належала також школа для збройних майстрів, а закінчуючих учасників приділювано потім, як збройних майстрів, куреням і скорострільним відділам. Для ведення технічних робіт на фронті зформовано саперську чету; вона мала давати тільки провідників, самі ж праці виконувала піхота. Командант чети мав технічний провід і нагляд фронту.

Особливу увагу присвячено звязкові. Його провідник був дуже знаменитою силою. Він не тільки опанував техніку цього, але також сумлінно повнив важку й виснажуючу службу. Вже при кінці грудня я мав централю, через яку я міг говорити не тільки з ґрупами, але також із кожним відділом на фронті. Пізніше зформовано в Самборі залізничну службу на лініях Самбір-Хирів і Самбір-Рудки. Ця сотня пізніше сповнила знамениту службу при нищенні залізниці в околиці Вовчухи-Братковичі. Щоб унеможливити ворогові прозирання нашої орґанізації і сили частин, куреням надано довільних чисел, аби ворог був переконаний, що ми розпоряджаємо більшими силами.

Мої підлеглі і я докладали зусиль, щоб створити добре зорґанізовану і здисципліновану армійську ґрупу з підлеглих мені відділів. На фронті і в запіллі панувала дисципліна й порядок, кожний старшина й вояк був на свойому місці. Так розбудовано безутомно далі, а старшини змагались між собою, щоб виконати для добра цілости покладений на них обовязок. Українська Галицька Армія, власна національна армія, почала приймати сталу форму.

Тимчасом як на фронті йшла жива діяльність, і він робив муравлину працю, здавалось, що запілля потрапило в сон сплячої царівни, про нього не було нічого чути й бачити. Нормально вояк на фронті повинен би тільки боротись і своїм тілом крити край перед ворожою інвазією. Потрібні до цього середники мусить доставляти йому запілля, на фронті треба їх тільки розподілити. Тут і там прийшов курінь, де-не-де прикотилось кілька гармат, як підкріплення — це було ціле осягнення. Не було ніякого сліду з достави харчів, одностроїв,

взуття чи білизни. В таких умовинах не лишалось фронтовому команданті нічого іншого, як діяти на власну руку. Зголошувалось чимало старшин, щоб поїхати в запілля, щоб привезти на фронт вояків, муніцію, скоростріли, навіть гармати. Хоч таке поступування не було в порядку, (воно мусіло спричинювати замішання в чинностях запілля), однак до такої самопомочі ми були змушені. Інакше на доставу людей й матеріялу треба б було дуже довго чекати, або взагалі нічого не дістати. А все таки запілля було дуже велике. Там напевно перебувало дуже багато старшин і сто тисяч вишколених вояків, яких можна б було охопити одним енерґійним розпорядженням Обласних і Окружних Команд. На жаль, в запіллі прогаяно дорогий час, та, який міг вже в початках принести корисну ситуацію й корисні обставини. Радикальний зворот на краще стався щойно тоді, коли йменовано ґенерала Курмановича шефом ґенерального штабу і ґенеральним квартирмайстром. Крім матеріяльних браків, відчувався на фронті брак старшин, бо їх поглинули захворіння, поранення і виставлення нових одиниць на фронті. Цей брак дався на фронті дуже неприємно відчути. На фронті перебувало багато старшин, яких вже за австрійських часів визнано за малоздібних до служби, тимчасом як на становищах в запіллі перебували здорові й сильні. Ця обставина мимоволі збуджувала підозріння, що в запіллі панує протекційна система, тим більше що до деяких вищих штабів приділено цілі споріднення, що викликало обурення фронтових старшин. Ті обставини й той факт, що багато старшин перебувало в запіллі без особливо конечного призначення, обурили фронтових старшин до того ступеня, що вони перевели облаву на старшин в запіллі (славна поїздка сотника Волощука до Стрия).

В цій війні виявилося дивне явище: фронт мусить нести всі виконні тягарі, він мусить боротись, збирати військо, дбати про одяг, білизну і харчі. Мимоволі насувається питання: що властиво робить запілля? Що роблять різні команди й незліченні старшини в запіллі? Чи людність боєвої зони є засуджена сама лише нести тягарі війни, коли запілля ні в чому до цього не причинюється? Кому треба приписувати вину за ці обставини? Межі між боєвою зоною, тереном етапів і запіллям не були усталені, згл., протягнені. Через це постали компетенційні спори поміж поодинокими властями.

Між моєю командою і цивільним комісаром у Самборі панували добрі й згідливі стосунки. Його поле діяння не було обмежене, і ми працювали в доброму порозумінні. Зате інші власті не мали зрозуміння для потреб частин. Я хочу навести тут один факт, який кидає яскраве світло на невреґульовані відносини між військом і цивільною владою. В місцевості Надиби, ледве 20 км. поза фронтом, отже в засязі ворожої артилерії, містилас ґуральня. Моя інтендантура, що дбала про частини, просила мене, щоб я дозволив продукцію ґуральні тільки за тією умовою, що певна кількість спірту буде віддана частинам. Я згодився на це, хоча й міг заборонити, з огляду на близькість фронту. Що ж діється? Один дуже сумлінний урядовець податкового уряду обчислює на папері, який прибуток могла б дати ця

ґуральня державі в одному тижні, місяці, ба навіть в одному році, провадить спочатку паперову війну з інтендантурою, а коли це нічого не помагає, звертається до Державного Секретаріяту, який приказує все віддавати фінансовому уряді. Тоді я дозволив собі звернути увагу Державного Секретаріяту на те, що його найбільшим обовязком повинно бути — в першу чергу дбати про воюючі частини, а вже потім про користі. Відповіди на це я не одержав ніколи, і лишилось на моєму розпоряджені. Колеса військової і цивільної влади, правдоподібно, не зазублювались взаємно, і тому годинник не діяв справно. Я не хочу тим сказати, що бракувало доброї волі. Бракувало тільки одностійного, цілеспрямованого керівництва цілости, і тому кожний робив на власну руку те, що, на його думку, було добре.

Тепер повертаюсь до подій на фронті.

На фронті панував постійний спокій. Після латинського Різдва з Чорткова прибув, як підкріплення, слабий курінь, коло 250 крісів. Цей курінь перенесено до Чижок, і через це доповнено замкнення всіх доріг із півночі до Самбора. В той самий час прибула також одна гуцульська сотня, 150 людей, 3 скоростріли, під командою хорунжого Голинського. Ця сотня складалася з самих молодих, безвусих, загорілих хлопців — дітей вільних гір; вона була в знаменитому стані, дуже добре вишколена і пристосована, і справляла найкраще враження. Вона радувала серцем старого вояка. Її приміщено в Билицях. Ці підкріплення прийшли якраз вчасно, бо, як подавали звіти розвідників, поляки плянували наступ на відтинок Хирова в найближчих днях. Ці вістки виявились правдивими, бо 31. грудня дійсно ворог заатакував коло Хирова, як також коло Чижок. Наступ на Городовичі, Вовчу і Болозву Гор. відбито з важкими для ворога втратами. Також ворожий панцерний поїзд, що був введений в дію, пошкодила окопана в Городовичах гармата так, що тільки льокомотива відїхала, а всі три ваґони лишились на залізничній лінії. Між нашою і того поїзда артилерією завязався нерівний бій. Ворог держався хоробро, ворожий артилерійський старшина стріляв, доки він і більша частина залоги не були вбиті поцілом. Решта залоги втекла, залишивши ті три ваґони на призволяще. Погано нам повелось коло Чижок. Ворожий відділ, що складався з трьох родів зброї, заатакував тамошний курінь. В полудне курінь вибито зі становища, він зазнав замішання і повтікав назад до Билич. Гуцульська сотня, що якраз одержала обід, побачивши це, лишила обід, схопила кріси і моментально зформувалась до протинаступу в двох лініях. Цей протинаступ пройшов так блискавично й заскочуюче, проведено його з такою бравурою й силою, що ворог панічно втік, лишивши численних убитих і ранених. Його переслідувано далеко поза Чижки. Як здобич, потрапило гуцулам в руки 4 скоростріли, 4 підводи артилерійської і стрілецької муніції та інші матеріяли. Хоробрі гуцули дістали тут своє вогневе хрещення та виконали самі всю роботу. Цей бій вони назвали "гуцульський Сильвестер". Полонені зізнали, що ворог зачав цей наступ одним куренем піхоти, однією

батерією та одним швадроном кавалерії, під проводом поміщика Чижок.

На протязі січня 1919. р. прийшли зі Стрия і Самбора поповнення, які залишено на відтинку Хирова. З кінцем січня 1919. р. ґрупа Хирів числила 5½ куренів, що їх розподілено так:

Чижки ..... 1 кур. із 3 сот., коло 350 крісів
Болозва Гор. ..... 1 кур. із 4 сот., коло 480 крісів 4 гармати
Вовча Дол. .....1 кур. із 3 сот., коло 310 крісів
Городовичі ..... 1 кур. із 3 сот., коло 400 крісів 4 гармати
Березів ..... 1 кур. із 4 сот., коло 500 крісів 4 гармати
Запас ґрупи: 2 сотні (коло 200 крісів) в Коневі, 4 гармати в Ляшках.

Становища були дуже добре розбудовані і технічно скріплені, так що з цієї сторони можна було цілком спокійно ждати ворожого наступу. Вістки розвідників подавали, що в Новому Місті й Хирові ворог скупчив поважні сили, що вказувало на близький наступ. Це змусіло мене загострити насторожність частин і видати такий наказ: "Курені мають переводити перед своїми становищами якнайінтенсивнішу розвідку, щоб можна було дістати якнайточніший образ розташування й сили ворога. Про всі подробиці, розвідані про ворога, відразу повідомити команди ґрупи в формі ситуаційних звітів і держати їх в актах командантів куренів. В тій цілі завести розвідчі шкіци про ворожі становища і при зміні передавати наслідникові".

2-го лютого зловлено і переведено до команди хорунжого польських леґіонів панну Анну Вощина, яка хотіла розглянути, в жіночому одязі, наш фронт. Тому що це цікава подія і вказує як ворог послуговувався навіть жінками для шпигунства, передано списаний протокол допиту: (Переклад з польського ориґіналу українською мовою)

Протокол

списаний з хорунжим польських леґіонів панною Анна Вощина, уродженою в Краківці в липні 1899. р.

1. Чи Ви служите при війську? — Так, як хорунжий.
2. Відколи? — Від 1914 року, а від 5. листопада — при теперішньому польському війську.
3. Чи Ви, як хорунжий, носите однострій? — Так.
4. Коли Ви зняли однострій? — Вчора рано, на наказ старшини розвідчого відділу поручника Станецкого.
5. Який наказ Ви дістали від поручника? — Я маю перейти через села Мислятичі, Золотковичі і Гусаків та 1-го лютого повернутись.
6. Чи Ви здавали собі справу, що від моменту, коли Ви знімете однострій і будете зловлені нашими, Ви будете трактовані, як шпигунка?—Так, я була цього свідома.
7. Отже Ви виконували службу, як шпигунка? — Так, але я не була цього свідома. Щойно тепер я зрозуміла, що я повнила службу, як шпигунка.

8. Чи Ви знаєте чоловіка, з яким Ви їхали і були зловлені? — Ні, я його побачила тоді вперше.
9. Чи він знав хто Ви є, і в якій цілі ідете? — Того я не знаю, але я його про це не інформувала.
10. Як виправдуєте свою службу, як шпигунка? — Я була тієї думки, що йду не як шпигунка, тільки як вояк, який має виконати наказ.
11. Чи Ви знаєте, що вояк, який виконує військову службу, з хвилиною переходу боєвих ліній у шпигунських цілях, вважається за шпигуна? — Ні, до цієї пори я не знала, щойно тепер довідалась.
12. Що маєте ще сказати? — Нічого.

Команда бриґади полковника Кравса.

2-го лютого 1919.

Анна Вощина

На підставі цього протоколу я мав право потрактувати Анну Вощину згідно з воєнним правом. Я цього не зробив, але передав її судові Окружної Команди в Самборі. Що з нею сталося, я не знаю. Це поступування стягнуло на мене пізніше закид сотника Шебеця. Але я не хотів дати ворогові привід до відплати і до актів терору, і крім того, я хотів, щоб її засудив звичайний суд.

ВІД РЕДАКЦІЇ: Цю цінну і джерельну працю ґенерала Ан. Кравса, кол. команданта III-го Галицького Корпусу УГА поміщуємо з дозволу пор. др. Любомира Макарушки — кол. команданта куреня. Згадані спогади знайшов він по II-гій світовій війні в архіві сл. п. полковника Альфреда Бізанда — кол. команданта 7-мої Львівської бриґади УГА.

Дмитро Микитюк,
Хор. УГА.

1-ша Бриґада Українських Січових Стрільців

Ядром І-шої бриґади УСС були два повні боєві курені Леґіону УСС. По відвороті зі Львова ніччю з 21-го на 22-го листопада 1918. р., сотні цих куренів відступили на Схід. Сотник Зенон Носковський— командант Підзамча — в супереч зарядженням Начальної Команди створити боєвий фронт на лінії Красне-Куровичі, зробив відворот лише до села Підбірці і тут, близько Львова, на лінії Лисиничі-Підбірці-Унтерберґен-Сороки створив новий боєвий фронт, який став основою облоги Львова. Начальна Команда, перед своїм відїздом до Бережан, затвердила цей плян.

Ініціятива створення нового підльвівського боєвого фронту зродилася в команді УСС на приходстві в Миклашеві в ночі 22-го листопада 1918. р. Сотник Носковський дав наказ мобілізувати по сусідних селах здібних до зброї і з них доповнити 1-ий полк УСС тими сотнями УСС, які в тому часі були під його командою.

Шефом штабу цього боєвого відтинку, який потім переорґанізувався в боєву "Ґрупу Схід", став фронтовий, енерґійний та здібний старшина - поручник, опісля сотник Мирон Луцький, що прийшов до УСС із 41-го черновецького піхотного полку. На цім новім боєвім відтинку у перших днях боїв, було лише два стрілецькі курені і львівський курінь під командою пор. Зенона Черевка, а польські сили у Львові виносили в тому часі 7 тисяч вояків і 800 старшин.

За кілька день по відступі українських військ зі Львова, поляки повели перший свій сильний випад зі Львова і вдарили через Лисиничі на Підбірці. Добре укріплені позиції боронила тут 2-га сотня під командою боєвого поручника Сократа Іваницького. Завдяки ініціятиві та рішучости того команданта, його сотня не лише криваво відбила польський наступ, але гнала його недобитки аж до Лисинич, здобуваючи полонених, обоз і кілька гармат. Рівночасно 3-тя сотня під командою чет. Осипа Теліщака вдарила через Винники і здобула найвищу домінуючу під Львовом точку, а саме Чортківську Скалу.

Сотні 1-го куреня під командою пор. Онуфрія Івановича зайняли оборонну лінію в Підбірцях, Унтерберґен, а сотні ІІ-го куреня, під командою фронтового поручника (опісля сотника), хороброго оборонця Цитаделі у Львові, Богдана Білинкевича обсадили Пруси і Сороки. При кінці листопада і з початком грудня УСС звели ще кілька

кривавих але побідних боїв в обороні підльвівських сіл, як Ляшки Муровані, Малехів і Кістярна. Команда УСС залишилася і дальше в селі Миклашів.

Рівночасно з творенням нового підльвівського фронту, почалася організація 1-го полку УСС. Курінь, який боронив у Львові Підзамча, прийняв назву—Першого куреня. Цей курінь в тому часі мав 4 боєві сотні, а саме: Першою командував чет. Степан Волинець, 2-гою чет. Сократ Іваницький, 3-ою чет. Осип Теліщак. Кожна сотня складалася з 4 чет, кожна по 40 стрільців. У кожній сотні було 4 - 5 старшин. Скорострільною (4-тою) сотнею командував чет. Кость Третяк. Вона мала теж 4 старшин і 100 стрільців. Ділилася на 3 чети, яка кожна мала 5-6 скорострілів. Кожна чета мала по 6 коників-вюків до транспорту скорострілів та набоїв. Запасні скоростріли везли на возах. На обоз скорострільної сотні складалися: польова кухня, два харчові вози, три муніційні вози, віз для кузьні і слюсарні. На загал на одну чету було 4 австрійські скоростріли (Шварцльоз) і один ручний (Люйс). Четами командували вправлені і загартовані скорострільники як хор. Мацьків, підхор. Кліпко і бул. Василь Пугач.

Всі ці сотні, формовані ще за австрійської армії, були знаменито вишколені і загартовані в боях. Чети і сотні вели молоді старшини, які закінчили тверду старшинську школу XXV. австрійського корпусу в Єґендорфі (на Мораві), а потім в Камінці Струмиловій. Вони мали за собою довгі часи польової фронтової служби, з якої виніс кожний по кілька високих боєвих відзначень за хоробрість і відвагу. Ці старшини вишколювали свої сотні не лише боєво, але провадили також зі стрільцями години "Науки про Батьківщину" і в той спосіб освідомлювали їх під державницьким оглядом на підставі "Катехізму У.С.С.", який зложили ще в часі перебування в Масляниківці, біля Елисаветгороду на Херсонщині літом 1918. року.

Такі сотні складалися на І-ший і ІІ-гий курінь, полку УСС. На місце сот. Носковського, який обняв команду над І-шим полком УСС, командантом І-го куреня став пор. Он. Іванович, досвідчений та здібний старшина, а на свого адютанта і заступника покликав він чет. Волод. Калину. В кривавих боях за Львів здобув собі цей І-ший курінь право називатися "Куренем Смерти", а відзнакою його був чорний трикутник, що його носили стрільці на шапці-мазепинці під тризубом.

В склад ІІ-го куреня, яким командував поручник Богдан Білинкевич, входило теж 4 сотні: сотня хор. Мих. Чичкевича, хор. В. Дзюбака, хор. Осипа Гачкевича, і Гуцульська сотня чет. Романа Каратницького. До ІІ-го куреня належала ще і "Пробоєва Сотня", хоробрість якої вимагає бодай вкоротці згадати про її боєві здобутки і заслуги.

Командантом тієї "Пробоєвої Сотні" був незвичайно відважний хор. Михайло Мінчак, а потім, по його пораненню, хор. Осип Пристай (помер на тиф в Проскурові). Командний склад сотні творили ще: Підхор. Евген Чайківський (згинув 9-го грудня 1918. р. в бою в Дублянах), бунч. Василь Олійник, бул. Осип Штайнер, старший дес. Вендиш, безумно відважний незрівнаний скорострільчик старший десят-

ник Іван Мороз. Старший дес. Білий був справником, а потім дес. Марків, а рахунковим був дес. Дужий.

Ця сотня складалася не лише зі стрільців "старої войни", що мали за собою криваві бої на Лисоні (під Бережанами) і під Конюхами, але і російський полон і бої у Львові, але були тут і добровольці з Чортківщини, які брали участь в тяжких боях в складі австрійської армії на всіх европейських фронтах.

Найбільшим боєвим успіхом тої "Пробоєвої Сотні" було цілковите розбиття в Ляшках Мурованих добірної польської компанії під проводом відважного капітана Штарка. При здобуттю (в ночі) школи в Ляшках, де був штаб компанії, відбувся смертельний двобій між хор. Мінчаком а капітаном Штарком, в якім хор. Мінчак був тяжко ранений в живіт, а капітан Штарк від тяжких ран помер у Львові. Його компанія була в тім бою цілком знищена.

26-го грудня 1918. р. "Пробоєва Сотня", разом зі своїм II-гим куренем відходить до ґрупи "Старе Село", де в Сихові, при здобуттю сильно укріпленої цигольні, мала великі втрати.

Потім II-гий курінь переходить до ґрупи "Наварія" і дня 9-го січня 1919. р. займає боєву позицію біля села Басівки під Лапаївкою. Тут при здобуттю Лапаївки і Зимної Води, сотня, в часі сильного польського протинаступу, мала тяжкі врати, бо з 60 пробоєвиків залишилося в живих лише 20. Тут згинули старший дес. Виндиш (з Лисинич), Андрусишин, Мотиль і інші, а хор. Присташ був тяжко ранений.

Команда II-го куреня перемінює "Пробоєву Сотню" на "Пробоєву Стежу", до якої приділює відділ піхотних гармат під командою відважного чет. Івана Калитчука. Під його наказами виконали ще пробоєвики свій останній очайдушній випад на Лапаївку, а потім відійшли разом з II-гим куренем в околицю Щирця, до села Семенівки. Тут наступила реоґранізація куреня, "Пробоєву Стежу" розвязано, а стрільців поприділювано до сотень II-го куреня.

Підчас першої офензиви на Львів, яка почалася 27-го грудня 1918. р., курені УСС переведено з ґрупи "Схід" до ґрупи "Старе Село", якою командував в тому часі сот. Осип Микитка. Тут УСС здобувають Пасіки Зубрицькі, Персонківку і доходять до Личакова.

В часі другої офензиви на Львів, яка почалася 8-го січня 1919. р. I-ший курінь здобуває Сокільники і разом з куренями ґрупи "Старе Село" веде наступ на Кульпарків, а II-гий курінь, під командою сот. Білинкевича, здобуває Лапаївку, Скнилів і Зимну Воду.

III-тий курінь під командою пор. Сократа Іваницького брав участь в березневій офензиві УГА на Городок і по тяжких боях під Судовою Вишнею та по заломанню тієї офензиви перейшов враз з командою полку до Дрогобича, а потім під Хирів і брав участь в обороні гори Радич (під Хировом).

КОМАНДА I-ШОЇ БРИҐАДИ УСС.

В січні 1919. р. Начальна Команда Галицької Армії перевела реорґанізацію армії і тоді створено з поодиноких боєвих ґруп 3 кор-

пуси і 12 піхотних бриґад. Всі частини УСС перейшли в резерву в район Щирця, команда бриґади до села Красова, а курені до сусідних сіл. Тут, згідно з пляном тої реорґанізації, І-ша бриґада УСС мала числити два піхотні полки по три курені, артилерійський полк з 6-ма батеріями, дві сотні кінноти, саперський курінь, булавний відділ, а в часі операції на фронті польову лічницю на 100 ліжок. В дійсності новоформована бриґада УСС мала лише три курені піхоти, одну батерію легких гармат, сотню кінноти, пів куреня саперів, булавний відділ і Вишкіл.

Командантом І-шої бриґади УСС був сотник Осип Букшований, начальником штабу сотник Мирон Луцький, а адютантом четар Іван Іванець.

Муніційним референтом був чет. С. Никифорук, командантом звязку аж до злуки з большевиками хор. Зенон Яворський, шефом санітарної служби др. В. Щуровський, полковим лікарем др. Вол. Свідерський, при І-шім курені медик Зенон Русин, при ІІ-гім курені медик Роман Кузьма, а при ІІІ-тім курені медик Микита Кологон, при Вишколі медик Ярослав Солтикевич.

Ветеринарним лікарем був пор. Р. Кузьмич, пор. Гавриш, а потім чет. Кравчик. Інтендантуру вів пор. Іван Нагайло, і чет. Павло Федишин, а харчові склади чет. Ст. Кіржецький.

Обозну валку вів сот. Микола Стронський, а командантом булавної сотні був чет. Медвідь. Пекарнею завідував хор. М. Миджин, а різнею хор. Кисіль.

Пресову квартиру провадив хор. Андрій Бабюк, а світливцем був чет. Теофіль Мойсейович. Начальником канцелярії хор. Петро Біланюк, а його помічником хор. Степан Мельничук, а вкінці хор. Іл. Бабуняк. Ліквідаційним старшиною був чет. Вол. Кипріян.

Першим капеляном (в Миклашеві) був о. Анатоль Базилевич, а по його відході до Вишколу о. Евген Кушлик, за Збручем був о. Макарій Каровень—ЧСВВ, а вкінці (під Чудновом) о. Носковський, батько команданта полку.

КОМАНДА І-го ПОЛКУ УСС

Командантом полку був сотник Зенон Носковський, адютантом з початку був хор. Микола Меркун, потім хор. Роман Купчинський і чет. Іван Біляч, а вкінці хор. Вол. Верхомий, який в часі союзу з Добрармією став в Ободівці біля Бершаді шефом штабу бриґади.

Командантом скорострільних відділів був пор. Осип Квас, а командантом чети скорострілів для охрони команди полку був хор. Евген Носковський, брат команданта полку. Командантом піонірської сотні був чет. Василь Клим, командантом піхотних гармат чет. Ів. Калитчук, а потім чет. Яросевич. Командантом звязку був хор. Зенон Яворський.

Командантом відділу ґранатометів і тяжких мінометів був хор. Хризант Яворський, а командантом мінометного вишколу був чет. Мирон Заклинський.

Командантом кінної сотні був з початку (в Миклашові) чет.

Теофіль Шухевич, а як він перейшов до вишколу кіннотчиків, то сотню перебрав чет. Лев Лепкий.

Командантом жандармерії і рівночасно шефом розвідки був чет. Тадей Ковалик, потім хор. Клим Коник, а дальше шефом розвідки став чет. Юліян Вассіян, а вкінці по переході Збруча, чет. Михайло Гальчак.

Управителем старшинської їдальні був хор Мокрий, а по нім хор. Сапрун. Командантом обозу І-го полку був пор. Іван Чичилович.

По закінченню Чортківської офензиви пор. О. Іванович уступив з команданта І-го куреня, а на його місце прийшов сот. М. Старосолець.

В часі Чортківської офензиви почав був орґанізуватися 2-гий полк УСС і командантом І-го куреня того полку був пор. Іван Яремич, а 2-го куреня сот. Воробець.

ПЕРШИЙ ГАРМАТНИЙ ПОЛК

В склад І-шої бриґади УСС входив І-ший гарматний полк під командою одного найвизначнішого старшини Української Галицької Армії сотника (потім отамана) Ярослава Воєвідки. Історичний нарис того гарматного полку є поміщений в першій книзі про УГА і його написав командант І-шої батерії того ж полку сотник Ярослав Курилюк, а в цій книзі написав також цінний і джерельний нарис про І-ший гарматний полк адютант полку поручник Петро Прудиус.

ВИШКІЛ І КІШ

Вишкіл І-шої бриґади УСС перебував з початку в Станиславові, а потім перейшов до Розвадова над Дністром. Командантом був сот. Володимир Краснопера, а за Збручем сот. Михайло Мельник. Вишкіл молодих хлопців-новобранців тревав від 3 до 4 місяців.

Вишкіл УСС був одинокою постійною військово-виховною формацією УГА. В часі українсько-польської війни при ньому зорґанізовано постійну школу підстаршин.

Чисельний стан Вишколу вагався в межах від 300 до 3.000 стрільців. Найбільший його стан був в часі Чортківської офензиви і літом 1919. р. за Збручем, коли УГА почала переводити мобілізацію місцевого населення.

В часі першого відступу УГА Вишкіл переїхав з Розвадова до містечка Королівки за Борщевом, а в часі Чортківської офензиви стояв у містечку Озеряни коло Борщева. За Збручем перебував в селі Привороття (35 кл. від Камянця), а від 2-го серпня до 11-го листопада в містечку Ялтушків.

При Вишколі в Привороттю влаштовано окремий вишкіл для старшин УСС і СС на основі порозуміння між командою бриґади УСС та командою корпусу СС (полк. Коновальця). Цей старшинський вишкіл тривав від 10-го серпня до 10-го жовтня під командою сот. Богдана Білинкевича. Викладав ще сот. Др. Володимир Ґеринович і сот. Михайло Мельник.

В часі довших постоїв відбувалася в Вишколі правильна праця. Праця припинювалася тоді, коли боєві умовини приневолювали Вишкіл

змінювати місце постою, як це було в часі першого відступу УГА і в початках січня 1920-го року, коли Вишкіл переходив разом з бриґадою на південь (в часі союзу з Добрармією), а вкінці в останньому періоді до постою бриґади в район Бершаді.

Вишкіл проіснував до часу переформування большевиками І-шої бриґади УСС на перший полк червоних УСС, себто до 10-го березня 1920. р. Тоді Вишкіл, як окрему запасну частину бриґади розвязано, а його старшини і стрільці перейшли до полку.

Крім військової праці Вишкіл УСС продовжував також, ідучи за стрілецькою традицією, енерґійну культурно-освітню і пропаґандивну працю між населенням.

Історичне значіння Вишколу УСС заключається в таких моментах: 1.) Вишкіл УСС перетворив слабо військово-підготовану орґанізацію на високовартісну боєву формацію. 2.) У Вишколі УСС виховано кільканадцять тисяч української молоді на добрих та свідомих боєвиків за українську державність і 3.) Вишкіл УСС допомагав чинно культурно-освітньою, військово-виховною та пропаґандивною працею у будові Української Державі. Останнім командантом Вишколу УСС був пор. Володимир Дзюбак, що помер на тиф в Бершаді.

Командантом Коша УСС, який в перших днях листопада 1918. р. переїхав з Вижниці (на Буковині) до Станиславова і тут примістився в забудованнях б. австрійської тюрми Діброва, був з початку сот. Роман Дудинський (що потім став командантом 12-тої бриґади УГА), а по нім сот. Богдан Гарасимів.

ОФЕНЗИВА ПІД ГОРОДКОМ

По закінченню реорґанізації УГА в січні 1919. р. починається 3-тя березнева офензива УГА з метою окружити і відрізати Львів від заходу. Бриґада УСС відходить з району Щирця на фронт до ґрупи "Рудки" і отримала завдання здобути залізничий шлях і таким чином перервати лучбу (на лінії Городок-Судова Вишня) між Львовом і Перемишлем.

І-ший курінь, під командою пор. Онуфрія Івановича, мав 4 боєві сотні, а само: 1-ша під командою чет. Корнила Ващука, 2-га під командою чет. Володимира Верхомого, 3-тя під командою чет. Василя Кривоуса, а 4-тою, скорострільною командував чет. Кость Третяк. Боєвий стан, доповнений по великих втратах під Львовом, числив біля 1000 баґнетів, 25 скорострілів і 6 піхотних гарматок, якими командував хор. Гриць Цьокан (брат сотника Ілька Цьокана).

І-ший курінь, в кривавих і завзятих боях зі сильною польською ґрупою "Любінь Великий" під командою підполк. Сопотніцкого, здобуває 18-го лютого 1919. р. назад село Поріче, а 20-го лютого, 2-га сотня, разом з частинами сотника Осипа Станіміра, відобрала назад село Долиняни, здобула горби за селом і в дальшім побіднім наступі, сотні 1-го куреня зближилися до залізничого шляху Братковичі- Родатичі та окопалися на 5 кл. відтинку, на горбах проти села Вовчухи. Це була випадова брама для дальшої офензивної акції. Сотні 1-го

куреня мали проти себе дуже сильну польську ґрупу підполк. Бекера, яка числила 3 курені піхоти, дві батерії і панцерний поїзд.

Завзяті та жорстокі бої за підступи до залізничого шляху тривали цілий тиждень, але сотні 1-го куреня держалися хоробро на здобутих позиціях. Вранці 26-го лютого поляки повели сильний і добре приготований наступ з Вовчух і Браткович з метою зліквідувати долинянський фронт, що простягався на 5 кільометрів. Два ворожі піхотні полки під прикриттям вогню 5-ох батерій та двох панцерних поїздів рушили проти УСС. Розгорівся запеклий бій.

Але сотні стрілецького 1-го "Куреня Смерти" (ліве крило під командою пор. О. Івановича, а праве під командою чет. Вол. Калини), скріплені двома сотнями коломийського куреня, не лише криваво відбили всі атаки ворога, але розгромивши його, примусили до панічного відступу до своїх вихідних становищ. В цім завзятім бою відзначилися чет. Верхомий, чет. Кривоус, чет. Волинець, чет. Калина, хор. Кашуба, хор. Стеткевич, хор. Дуда і незрівнаний, зухвало відважний мистець-скорострільчик старший десятник Копій.

В часі злощасного перемиря, яке тривало від 27-го лютого до 3-го березня, поляки підступно скріпили свої сили і вранці 8-го березня несподівано здобувають частину окопів в Долинянах, але сотні 1-го куреня, разом з Гуцульськім куренем під командою чет. Гр. Голинського, в бравурнім протинаступі відбирають назад втрачені позиції, здобувають Вовчухи, забирають 6 гармат і 15 скорострілів та переходять залізничий шлях під Родатичами. Розбиті ворожі сили в неладі відступили на Судову Вишню.

Дня 9-го березня 1-ший курінь перейшов з Вовчух і на північнім сході від Долинян, рушив до наступу на сильно укріплені Братковичі, а сотні II-го і III-го куреня бриґади УСС розвинулися до наступу в напрямі Городка. В нестримнім наступі сотні I-го куреня здобувають горби перед селом Братковичі, переходять його і палять міст на залізничому шляху (з Городка до Судової Вишні), та повернувши на право в сторону Городка, лучаться з 5-тою сотнею II-го куреня УСС, пор. Семянчука, віддають йому здобуті позиції і на дальший приказ здобувають в ночі з 9-го на 10-го березня сильні позиції в селі Бурґталь, відбивають криваво ворожий протинаступ і вранці 2-га сотня навязала звязок з частинами 10-тої Янівської бриґади.

Пролом фронту на відтинку Вовчухи-Братковичі увінчався повним успіхом, а по здобуттю села Бурґталю наступило повне окруження Львова. Цей боєвий успіх повинен був стати вирішним моментом у польсько-українській війні. Одначе Начальна Команда УГА не використала боєвих успіхів бриґади УСС. На жаль, бриґаді УСС не дано наказу здобути Городок і це було великою помилкою.

Бої за перервання і закріплення залізничого шляху коло Городка були дуже завзяті і криваві. Лише один I-ший курінь бриґади УСС в днях від 19-го до 21-го лютого в обороні Долинян втратив 16 убитих і 60 ранених. Поляки, отримавши сильні підкріплення, повели під командою ґен. Івашкевича енерґійний протинаступ і вкоротці зліквіду-

вали всі боєві успіхи І-шої бриґади УСС і "Пробоєвого Гуцульського" куреня.

Цей польський протинаступ розірвав єдність куренів бриґади УСС, бо по здобуттю Бурґталю І-ший курінь УСС дістав наказ 11-го березня відійти на північ в розпорядження 10-тої Янівської бриґади, а другий курінь УСС до Яворівської ґрупи. І тут, І-ший курінь охороював горби проти містечка Янова, а потім, в часі польської офензиви, відступає майже без бою через Рокітно, Зашків, Запитів, Підліски Малі і Ситіхів. Тут, в Підлісках Малих курінь відвідав полк. Осип Микитка, командант І-го Галицького корпусу. Дальше, І-ший курінь відходить через Цеперів і Яричів на залізничий шлях Львів-Красне і боронить Задвіря. Опісля сотні І-го куреня відбили в Підяркові криваво сильний наступ поляків і криють відворот І-го корпусу. Відступ відбувався через Фирліїв, Дусанів, Лісники, Бережани, Теляче, Мужилів, Підгайці, Косів, Білобожницю, Чортків, і з початком червня зупинився в Угринові.

ЧОРТКІВСЬКА ОФЕНЗИВА

В часі Чортківської офензиви, І-ший курінь, продовжуючи крило ІІ-го куреня, здобуває Вигнанку, а потім, перейшовши як резерва бриґади, село Звиняч, здобуває разом з 10-тим куренем сот. Ґаздайка Ласківці, а дальше курінь подався через Заздрість в сторону Денисова, Купчинець і Ходачкова, які Начальна Команада наказала бриґаді УСС здобути. І-ший курінь, над яким команду обняв пор. М. Старосолець здобуває в завзятім бою 15-го червня Ходачків, впадає на зади ворога, який заплянував силою одного свіжого полку розірвати на дві части фронт УГА в селах Денисів-Купчинці, що їх добували сотні ІІ-го і ІІІ-го куренів і в бравірнім наступі розбиває 4 курені ворожої піхоти, яка в чвірках машерувала дорогою понад річку Стрипу до Денисова. Ініціятором того блискучого подвигу був адютант І-го куреня чет. В. Калина, що заступав тоді курінного команданта пор. Старосольця. Ця побіда знівечила небезпечні заміри польської команди, а розгромлені недобитки тих 4 куренів дивізії Галлера в переполосі відступили на Таврів, а в погоні за ними 1-ший курінь заняв село Городище. За цей блискучий боєвий успіх і осяг відзначив Диктатор ЗОУНР—др. Евген Петрушевич кілька старшин з того куреня піднесенням їх до позачергового вищого ступня. Тоді були піднесені до ступнів поручників четарі: В. Калина, В. Верхомий, В. Кривоус і К. Ващук.

Чортківська офензива розвивалася дуже успішно. Бриґаду УСС кинено під Бережани, які два дні здобували три бриґади УГА. Через Козову, Куропатники І-ший курінь прибув 19-го червня до Жукова, перетинаючи ворогові шлях з Бережан на північ і після гарматньої підготови (15 батерій під командою от. Воєвідки), сотні І-го куреня здобувають сильно укріплений цвинтар в Гиновичах і разом зі сотнями ІІ-го і ІІІ-го куренів ломлять в наступі на баґнети дві сильно укріплені ворожі лінії і в той спосіб причинилися до здобуття Бережан. Тоді був ранений командант І-шої бриґади УСС от. Букшований.

Дальший кривавий шлях І-шої бриґади провадив на поля Дунаєва, бо 21-го червня 1919. р. наказала Начальна Команда УГА здобути Нараїв, що його боронили вибрані частини познанських і леґіонових полків. Тут теж, хоробрі сотні 1-го куреня баґнетами осягають блискучу побіду, а розбитий ворог відступає поспішно на Перемишляни. Ранком, дня 24-го червня 1919. р. стрілецькі сотні 1-го куреня рушили дальше і окопалися під селом Виписки (повіт Перемишляни). Село Виписки, що положене 60 кл. від Львова, це була найдальше перед Львовом висунена місцевість, що її здобув в Чортківській офензиві II-гий Галицький корпус. Задля браку муніції УГА мусіла застановити і перервати свій побідний похід на Львів і 28-го червня 1919. р., під напором свіжих дивізій ґен. Галлера, почався другий відворот побитої але не переможеної і не знищеної Української Галицької Армії тимразом вже за річку Збруч. Почалася траґедія галицького війська без набоїв.

Всі три курені І-шої бриґади УСС, що відходили також назад і крили відворот II-го Галицького Корпусу, відступали в повнім порядку, зберігаючи карність і повну боєздатність. Відворот відбувався через Конюхи, Козову, Таврів, до Чорткова. Тут сотні боронили переправи через річку Стрипу в околиці містечка Товсте, а потім сотні 1-го куреня боронили лівого берега річки Серет під Мишковом. Опісля через Королівку, Сковятин, а дальше через Кривче, Ґермаківку, курінь прийшов до Кудринець і тут разом з другими куренями І-шої бриґади УСС дня 17-го липня 1919. р. перейшов річку Збруч, рушив дальше до Камянця, де став залогою і резервою Обєднаних Українських Армій.

НА ШИРОКИХ СТЕПАХ УКРАЇНИ

В часі постою бриґади в Камянці виринула в команді бриґади УСС думка про створення сильної, одної надійної, боєвої формації. Таку ґрупу могли би були створити курені УСС з полками корпусу Січових Стрільців, який в тому часі, під командою пол. Коновальця тримав фронт проти большевиків в околиці Новгород Волинський. Про таке обєднання почалися переговори поміж обома штабами. В половині серпня 1919. р. вислала команда бриґади УСС делеґатів із трьох старшин (пор. В. Калина, чет. Ів. Біляч і чет. Мих. Гальчак) з метою прослідити орґанізацію і боєздатність корпусу СС. Одначе з тих задумів нічого не вийшло.

Дня 27-го серпня Штаб Обєднаних Українських Армій кинув бриґаду УСС на праве крило Дієвої Армії для скріплення Волинської ґрупи, яка забезпечувала нашу офензиву на Київ від півдня. Боєвим завданням тієї Волинської ґрупи було відтяти відворот частинам XIV-тої большевицької армії, яка з Одеси пробивалася на північний захід для зєднання з частинами XII-тої червоної армії, що оперувала на лінії Київ-Коростень.

В цій акції звів 1-ший курінь бриґади УСС тяжкий бій на баґнети з большевиками біля містечка Ободівка при переправі червоних на

східний беріг ріки Бог. Ворог пробився на Христинівку, курені УСС рушили за ним, підійшли до міста Уманя, яке обсадили сотні 1-го куреня, командантом міста Умань став пор. Старосолець, а район Тального заняв курень пор. Воробця і курень пор. Яремича (з II-го полку УСС). В одному з боїв під Христинівкою, кінна сотня під командою хор. Петруняка, разом з 4-тою сотнею сот. А. Артимовича, захопила величезний обоз і багату добич.

В околиці міста Уманя стрінулися Українські Січові Стрільці вперше з партизанськими відділами степового лиходія Махна. Команда Бриґади УСС пробувала втягнути ту велику ударну ґрупу (біля 3.000 баґнетів) до спільної операції проти Добрармії, але того не вдалося зробити. З початку Махно погодився був продовжити праве крило бриґади, але в часі бою за Умань, він несподівано покинув спільний фронт, шаленим наступом перебився через позиції Добрармії і подався в Херсонські степи продовжувати свою партизантку. В лічницях бриґади УСС залишив своїх ранених та хворих на тиф.

Дальше в боротьбі з Добрармією бриґада УСС 29-го вересня 1919. р. боронить з півдня підступи до міста Умань, а потім відступає до вузлової стації Христинівка, яку ворог в силі двох піших і двох кінних полків і панцерних поїздів старався здобути. Одначе курені, при видатній допомозі 2 наших панцерних поїздів "Вільна Україна" і "Вірний Син України", легко відбити той ворожий наступ. Бриґада дістала наказ відступити і дня 19-го жовтня 1919. р. спинилася над рікою Бог. Тут, коло містечка Ладижина денікінські кінні дивізії ґен. Слащова окружили курені УСС, які боронили завзято містовий причілок в Ладижині. Бриґада з великими втратами, пробиваючись через ворожий перстень, відступила в напрямку Жмеринки.

Надходила осінь а з нею прийшов другий страшний ворог, жахливий тиф і почав немилосердно косити і десяткувати проріджені ряди знеможеного в безперервних боях, галицьке військо. Начальна Команда УГА заключую військовий договір з Добрармією. Цей примусовий договір врятував УГА перед фізичною загибіллю, врятував від жахливої смерти тисячі стрільців і старшин, що лежали хворі на тиф.

В тому часі бриґада УСС перебувала в околиці містечка Браїлова, що лежить на півночі від Жмеринки. Був це осередок відомого історичного страшного "Чотирикутника Смерти". Вишкіл і Кіш, себто етапні частини бриґади перебували тоді в районі Ялтушкова.

Під настиском большевиків, а головно у виконанню договору з Добрармією Денікіна, Начальна Команда УГА виїхала з Вінниці на південь в околицю Бірзулі, а боєздатні частини бриґади УСС подалися походом в район Ободівки-Бершадь. Тут наступає примусова злука УГА з Червоною Армією, а в часі реорґанізації УГА в ЧУГА, І-шу бриґаду зведено в І-ший піхотний полк червоних УСС, яким командував сот. Носковський, приділено цей полк до І-шої бриґади

ЧУГА, в склад якої ввійшли ще 3-тий полк (кол. 3-тя Бережанська бриґада УГА) і 7-мий полк (кол. 7-ма Львівська бриґада УГА) і з початком квітня 1920. р. відіслано на протипольський фронт в околицю Чуднова, на захід від Бердичева.

Вінніпеґ - Канада, грудень 1959.

ВІД АВТОРА. Цей історичний нарис доповнили колишні фронтові старшини 1-шої бриґади УСС, а саме: Начальник штабу бриґади — сотник Мирон Луцький, (Торонто, Канада), командант II-го куреня — сотник Богдан Білинкевич (Діссельдорф, Німеччина), адютант 1-го куреня — поручник Володимир Калина (Ню Йорк, ЗДА), і командант Пробоєвої Сотні — поручник Михайло Мінчак (Філядельфія, ЗДА).

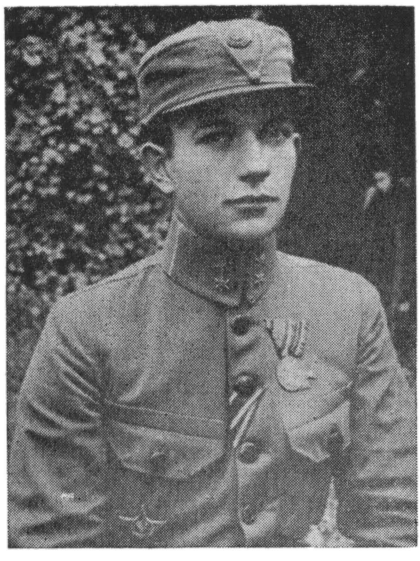

Отаман Осип Букшований,
командант 1-шої бриґади УСС.

Полк. Гриць Коссак,

другий Командант Українських Військ у Львові.

Полковник Дмитро Вітовський,

Полк. Гнат Стефанів,

третий Командант Українських Військ у Львові.

Зенон Яворський,
Хорунжий УСС.

Звязок 1-ої Бриґади УСС

I.

ЗАГАЛЬНИЙ РОЗВИТОК ЗВЯЗКУ

Розвій звязкової служби 1-шої бриґади Українських Січових Стрільців бере свій початок ще в зимових карпатських боях в 1914-15. рр. Не маючи жадних докладних і джерельних матеріялів і даних, хто і коли почав орґанізувати в тих часах звязкову службу в Леґіоні УСС, можемо заподати тільки те, що самі бачили.

На фронті в 1915. р. над річкою Стрипа Леґіон УСС мав вже телефонічну мережу в обох боєвих куренях. Рівнож і в Коші, при якому находився і Вишкіл УСС в тім же самім році, в місцях його постою, цебто в селі Боднарові, біля Станиславова, а дальше в Свитільниках (повіт Рогатин), була добре зорґанізована звязкова служба. Командантом телефонічного відділу в Коші був дес. Зенон Нестайко, а його заступником вістун Гриць Бобинський. Телефоністами були стрільці Іван Вербяний і Степан Семань. В телефонічнім відділі в селі Липиця працював стрілець Володимир Марфяк.

В часі кривавих та завзятих боях УСС на горі Лисоні (під Бережанами) з початком серпня 1916. р., а опісля у вересні тогож року в Потуторах, звязкова служба була частинно вибита в боях, а частинно попала в полон.

Також під час тяжких боїв 29-го червня 1917. р. під Конюхами (офензива Керенського) була знищена другий раз звязкова служба УСС. В тому часі, при кінці 1916. і 1917. років, в Гуцульській сотні, яка під командою сот. Омеляна Левицького, а потім по його смерти (23-го березня 1917. р.) чет. Бужора стояла на буковинськім фронті (під Кірлібабою), командантом телефонічної стежі був вістун Іван Богач.

Осінню 1917. р. прийшов під командою отамана Мирона Тарнавського з Вишколу до села Залісся (Чортківщина) новосформований курінь і тут командантом телефонічного відділу був хор. Зенон Нестайко —студент електротехнічної інженерії Львівської Політехніки. В часі

застою на фронті над Збручем (час російської революції) хор. Нестайко переводить в селах Бурдаківцях, Ґуштині і Лосяч (тут стояли сотні в резерві) вишкіл нових телефоністів. Телефонічна чета була поділена на численні стежі, які були приділені до ріжних сотень. До того вишколу був приділений із піхотної сотні також і автор цих рядків. Технічна сотня під командою чет. Івана Сіяка мала свою телефонічну стежу, якою командував дес. Теодозій Яворський—пізніший четар УГА. При самій команді Леґіону УСС знаходився рій телефоністів під командою дес. Степана Замори, а його заступником був вістун Іван Богач.

Весною 1918. р., на приказ команди XXV-го корпусу, в склад якого входив і Леґіон УСС, вислано двох телефоністів із того роя, а саме автора цих рядків із вишколу хор. Нестайко і стрільця Антона Мельника до Телеґрафічної Школи армії Бем-Ермолього, яка містилася в Перемишлянах. До тої школи поляків і чехів не приймали. З українців були ми лише оба. Командантом школи був капітан Запорський, який в часі маршу австрійської армії (по заключенню Берестейського договору) виїхав до Києва для налагодження звязку між урядом Центральної Ради а командою австрійської армії. Як перекладач німецької мови кап. Запорський забрав з собою Антона Мельника. В складі викладачів в тій Телеґрафічній школі одиноким українцем був поручник-інженер, Ярослав Кузьмович, який закінчив був електротехнічний вишкіл в Карлсруге в Німеччині. Він викладав електростатику (наука про закони електричної сили в стані рівноваги) та науку про апарати. Пор. Кузьмович тішився великою прихильностю як між викладачами, так і слухачами.

По закінченню школи я повернув назад до Леґіону УСС, що тоді перебував в м. Олександрівську (тепер Запоріжжя) над Дніпром. По переїзді Леґіону до Черновець, я отримав наказ від команди ґрупи (командант сот. Василь Вишиваний) перебрати від мадярських частин телефонічну осередну (централю), яка містилася на північ від містечка Садаґури серед буковинських лісів та недалеко від бесарабської границі. Я мав до розпорядимости 12 телефоністів і 8 стрільців охорони, яких я мав в часі виконування служби вишколювати на добрих телефоністів. Кожного тижня я їхав до Черновець по приділ харчів для моєї осередні.

Недалеко цієї централі (приблизно 2 км.) находилася 2-га сотня Леґіону УСС під командою чет. Сократа Іваницького, як асистенція прикордонної жандармерії на відтинку граничних сіл, а саме: Добринівці-Чорнівка-Топорівці. Команда сотні мала свій постій в селі Чорнівці, як рівнож і перша чета з хор. Вол. Калиною. Друга чета була в Топорівцях з хор. Вас. Кривоусом, третя з підхор. Андрієм Партикою як резерва в Чорнівці, а четверта чета з хор. Вол. Верхомим в Добринівцях.

При кінці жовтня 1918. р. я отримав депешу від 4-тої Ґенеральної Команди, щоби УСС негайно виїхали до Чорткова. Ту депешу я негайно передав до команди Леґіону в Чернівцях. Кілька днів піз-

ніше, а саме 2-го листопада по полудні, а одержав депешу зі Львова, надану пор. Вол. Старосольським, щоби Леґіон УСС, разом з Вишколом і Кошем, негайно виїхав до Львова.

Копію депеші я переслав до чет. Сократа Іваницького, який негайно приказав стягнути всі чети з сусідних сіл разом і відїхав на підводах разом з моєю пів-четою телефоністів через село Горошівці до найближчої залізничої стації в селі Юрківцях. Сотня заладувалась в найбільшім порядку і відїхала через Коломию, Станиславів, Ходорів до Львова. З причини безпорядків по залізничих двірцях, перевантаження залізничих ліній і тихого саботажу польських службовців сотні УСС прибули до Львова з кількаденним опізненням.

По приїзді до Львова, 2-га сотня Леґіону УСС змінила перемучену залогу Підзамча, яка держала цей укріплений і важливий відтинок під командою сот. Кравця вже останними зусилями. Сотня враз з пів-четою телефоністів значно поширила свій терень оборони, здобуваючи кілька ворожих вулиць і міську різню. Потім автор цих рядків дістав від команданта Підзамча — сот. Носковського наказ виїхати паротягом разом зі своєю пів-четою в сторону села Лисинич і привезти звідтам першу гармату, яку туди привіз з Золочева хор. УСС Семен Безпалко. Наказ виконано і гармату віддано під команду пор. Юрка Полянського, який заняв боєву позицію на Високім Замку і незабаром звідтам пролунали перші гарматні стріли по Львові. Згідно з моєю пропозицією першими обєктами гарматного обстрілу пор. Полянського були Кадетська Школа і дім шовіністичної польської ґазети "Побутка".

В кілька день пізніше, кол. викладач в Телеґрафічній Школі армії Бем-Ермолього в Перемишлянах пор. Яр. Кузьмович став телефонічним референтом при Ґенеральній Команді і призначив мене, як кол. свого учня, телефонічним референтом на відтинку Підзамче—Замарстинів—Знесіння—Личаків. На жаль з причини ворожих саботажів звязок з Ґенеральною Командою а Підзамчем був дуже часто (що кілька годин) перериваний. Друга лінія звязку, яка переходила через осередню пожежної сторожі, була загрожена ворожими підслуховими апаратами, ми збудували звязок з каблів безпосередньо до централі Ґенеральної Команди. Цей новий звязок був також часто перериваний ворожим саботажем або панцерним поїздом, який підїздив що кілька годин з Головного Двірця в сторону Підзамча і засипував гарматним вогнем Високий Замок і Підзамче.

В часі відвороту зі Львова, звязкова пів-чета, разом з командантом Підзамча, забравши весь телефонічний виряд залізничого двірця і знищивши телеґрафічні стовпи, виїхала ніччю з 21-го на 22-го листопада 1918. р. до стації Підбірці, тут виладувалася і відмашерувала до села Миклашева. Тут почалася спішна праця біля зорґанізовання нового підльвівського фронту, який опісля став завязком боєвої ґрупи "Схід".

II.

ОРҐАНІЗАЦІЯ ЗВЯЗКОВОЇ СОТНІ

На другий день по залишенню Підзамча, сот. Носковський дав наказ частинам, які вийшли зі Львова, негайно переводити мобілізацію в сусідних селах від 18-го до 45-го року життя і з мобілізованих зорґанізувати запланований 1-ший полк УСС. Тоді створено два повні боєві курені УСС. Я отримав наказ формувати звязкову сотню. Тому, що 1-ший курінь УСС дістав чорні відзнаки, а II-ий курінь червоні, що їх носили стрільці під гербом на переді шапки, звязок дістав чорно-червоні трикутники.

По нараді з сот. Носковським і його адютантом хор. Миколою Меркуном, я випрацював схему звязкової сотні на підставі теоретичних найновіших вимог. Та схема була проголошена в одному з перших полкових наказів з тим, що я був призначений командантом звязку І-шої звязкової сотні УСС. Від того часу всі звязківці при сотнях і куренях, в питаннях технічної і орґанізаційної натури, підлягали мені.

Та перша сотня звязку ділилася на чотири чети, які складалися з роїв і стеж. Кожний рій мав стежу телефоністів і стежу лаштунів (спорудників в побудові мережі). При штабі полку находилася чета з обозною валкою та майстернею для направи приладдя. Крім цього, перша чета, крім двох телефонічних роїв, мала ще два рої побудови телеґрафічних ліній (високих споруд).

Крім цього при командах куренів знаходилися скріплені рої, які складалися із 6-8 телефоністів і 12 лаштунів. Обовязком тих скріплених роїв було вишколювати нових телефоністів і лаштунів. Така схема, з огляду на довгі відтинки фронту, надто часті саботажі місцевого польського населення, як рівнож з причини вживання старого каблю та старого приладдя, виявилася одиноко доцільною.

Дальше з приходом нових боєвих підкріплень під Львів, які приходили з малими виїмками без жадного звязку та звязкового виряду, доводилось майже 75% мережі, збудованої з важкими зусиллями, передавати новим частинам на відтинках фронту, який займав 1-ший полк УСС чи сусідні з ним частини, яким звязкова сотня УСС збудувала телефонічну мережу.

Для переведення в життя цієї орґанізаційної схеми було в дальших днях постою в Миклашеві проголошено з орґанізацією звязкової сотні ще і орґанізацію курсів для телефоністів і лаштунів в приспішеному темпі. По закінченню реорґанізації 1-го полку УСС в 3-х курінний склад, командантами усіх 4 звязкових чет були: підхор. Петрицький—1-ша чета при команді полку, дес. Олекса Путько—2-га чета при команді 1-го куріня, дес. Іван Бігун—3-тя чета при команді II-го куреня, дес. Тадей Строкон—4-та чета при команді III-го куреня.

Кожна звязкова чета мала свою осередню телефоністів, в склад якої входили рої і стежі телефонічних станиць, які були приділені до поодиноких сотень. З поодиноких звязківців першої чети командантом обох телефонічних роїв був дес. Евстахій Созанський. Командантом

усіх роїв лаштунів був старший дес. Микола Ґрень, а механічної майстерні був Боровий. Оба останні були римо-католики, але українці. Сотенним писарем був вістун Олекса Тихоня.

До характеристики телефоністів і лаштунів треба відмітити, що до катеґорії перших належали вояки переважно з середньою освітою, яка давала їм основне знання фізики, а до другої катеґорії приділювано фізично сильних та відважних стрільців. Надзвичайно відважним був дес. Олексан Шкварчук, який закінчив скорострільний вишкіл і відзначився своєю хоробрістю в обороні Цитаделі у Львові. Рівнож відзначалися відвагою вістуни Крехівський і Павлюк. Усі три належали до роя лаштунів. З телефоністів відзначилися хоробрістю та відвагою вістун Іван Кушик і вістун Едвард Венеш. Дальше бувший пластун з львівської ґімназії—15-літний Антін Лотоцький і 13-літний міський хлопчина Попович та дівчина-секретарка канцелярії, що була приділена в часі злуки з большевиками. (Прізвища не памятаю).

Слід відмітити, що стан роїв телефоністів і лаштунів часто змінявся з причини передавання мережі та її обслуги іншим частинам II-го Корпусу, в склад якого входила 1-ша бриґада УСС. З утворенням 1-го гарматного полку під командою сот. Ярослава Воєвідки була зорґанізована і вивінована для цього полку звязкова чета, на чолі якої стояв хор. Нестор Банах. З хвилею утворення 2-го полку УСС (неповного) мусів 1-ий полк відступити йому частину звязківців і виряду.

Крім того, при самій команді 1-шої бриґади УСС знаходився сильний рій телефоністів, якого командантом був старший дес. Степан Замора (з Леґіону УСС), а його заступником дес. Іван Богач і стрілець Антін Мельник. Цей рій у боєвих діях майже участи не брав.

Пробоєвий Гуцульський курінь, яким командував чет. Гриць Голинський і який був в часі офензиви УГА під Вовчухами приділений до 1-шої бриґади УСС, також дістав виряд і звязківців із 1-ої сотні. Рівнож і технічний курінь, під командою пор. Івана Калитчука, дістав допомогу від цієї звязкової сотні.

III.

ВИРЯД ЗВЯЗКУ 1-ШОЇ БРИҐАДИ УСС

В часі Першої світової війни у військовій звязковій системі були у розпорядженню такі звязкові середники: телефонічний прилад, іскровик-радіо, світильники або т. зв. блимарі, освітні і знакові середники та звідомні міномети, як рівнож військові голуби і звідомні собаки.

Український Леґіон УСС по приході до Львова розпоряджав лише телефонічними приладдями, освітними та знаковими середниками. Звідомних мінометів, іскровика, як рівнож військових голубів і звідомних собак УСС у своїм розпорядженню не мали. Рівнож не мали і підслухових апаратів.

По відході зі Львова виряд новозорґанізованої сотні звязку був недостаточним. Тому виринула потреба негайно вислати звязківців в припілля і глибоке запілля для доповнення виряду. Найбільше при-

дбано зі складів кол. Телеґрафічної школи армії Бем-Ермолього в Перемишлянах і цей виряд був одиноким майном аж до офензиви Галлера. В часі відвороту з під Хирова вдалося збільшити виряд та замінити зужитий матеріял з військових складів Дрогобича і Самбора.

В склад виряду в першу чергу входили телефонічні устаткування та лаштунське майно, як рівнож оптичні сиґналізаційні прилади. Найбільше уживалося приладів зразків австрійської армії, російські (Едізона), японські і анґлійські та кілька німецьких апаратів т. зв. "фернштрехери" модель з 1918. р. й італійські—модель Марконі, з 1916. р. Найпрактичнішими були італійські, а відтак німецькі.

Кожна осередня мала свою лучницю. В першій четі находилася німецька комбінована лучниця на 10 станиць, з чого 6 на дзижчики (зумери), а чотири на дзвінки. Це була т. зв. бусолева лучниця, модель з 1916. року, урухомлювана в дію німецьким телефоном, при чому бусолі на дзижчики вказували рухами стрілок урухомлювану стацію, а чотири бусолі на дзвінок вказували рахкальцями. В четвертій четі була перекладна лучниця рівнож моделю австрійського з 1917. року. В першім гарматнім полку були комбіновані дві лучниці — на дзижчики і на дзвінки. Осередня команди бриґади мала т. зв. сеґментову лучницю.

Відносно звен то цей стан був дослівно катастрофальний і на початку в селі Миклашеві доводилося вживати мокрих звен з телеґрафічних станиць системи ЛеКлянша. Відносно каблю то, за малими виїмками, це був переважно зужитий матеріял. В багнистих місцях, безлісних околицях, або в час наглих переходів, уживалося кавалерійського дроту. Підслуховий апарат був один, але його майже не вживалося з огляду на брак електронічних лямп до заміни. З оптичних світильників був т. зв. геліостат, цебто соняшний зеркалевий прилад, та чотири елеєктричні блимарі, модель австрійський, з 1916. року. Їх майже не уживано з огляду на небезпеку підглянення ворогом або з браку часу на добре вишколення для тієї цілі людей.

З вимірних приборів були тільки два на цілу бриґаду, а саме: один вольтомір і один ампер-вольтомір, оба у формі кишенькових годинників. Лаштунський телеґрафічний виряд мав у своїм розпорядженню для кожної чети одну пару стовполазів і один натягувач (бльок) меншого розміру до направи і ремонту телеґрафічної мережі. Крім того, перша чета, якої головним завданням було в першу чергу будувати сполучення до вищих команд, мала у своїм розпорядженню дві пари стовполазів, один великий і один менший натягувач (бльок). Крім того мала прилади до вкопування телеґрафічних стовпів.

Озброєння звязківців було: кавалерійські кріси, баґнети, ручні ґранати, а в небезпечному терені діставали один скоростріл ("Шварцльозе") і штилети.

Відносно української термінолоґії опрацьовувалося українські вислови на місці німецьких, як наприклад: дзижчик (зумер), рахкальце (векерфальклляпе), лучниця (фермітлюнґскестхен) і т. д.

IV.

ЗАВДАННЯ ЗВЯЗКОВОГО ВІЙСЬКА

"Завдання звязкового війська бути середником керівництва арміями, чи то в боях чи то в часі відступів, або маневрувань за мирних часів, дає їм право називатися керівним військом, цебто провідним військом серед усіх родів зброї".
(Райберт, Дер Дінст-Унтерріхт ім Геере, Авсґабе фір ден Нахріхтенсольдатен. Берлін, 1941 р. ст. 254.)

Конечність в користуванню звязковими середниками вже лежить при вищім керівництві військ, котре зі своїми арміями і військовими ґрупами, а ті знову зі своїми корпусами, мусять оставатися в сталій виміні думок. Знову корпуси потребують звязкових середників по відношенню до своїх дивізій, а ті дальше в низ аж до найпередовіших частин на фронті.

Під час коли давніше залишалося право самому одному вістуновому чи бігунови підтримувати звязок між військом а керівником, то нині примінено в дію в далеко ідучій мірі технічні звязкові середники, яких обслуга ставиться в обовязок звязківця. Бистро і надійно влаштовувати сполучення, які дають змогу керівництву, так би мовити "на сліпо керувати", нічого самому не бачити, є завданням звязкових військ.

Скоре спорудження, обслуговування у всіх місцеположеннях і щире зберігання звязкових сполучень в бою, осягається через поєдинчий вишкіл, якого метою є безумовна близькість з приладдям, а також через виховання поодинокого боєвика, в почуттю великої відповідальности. Нічого дивного, щоби тим вимогам задоволити, то до звязкового війська призначувано в останніх роках Першої світової війни вояків з усіх родів зброї, що перейшли боєвий хрест або мали вже боєві відзначення. При чому вояки мусіли мати певну дозу інтеліґенції та знання основ фізики. Їх перевишколювано на окремих курсах, а здібніших відсилано до окремих звязкових шкіл, звідкіля по закінченню керовано їх до найбільш небезпечних та загрожених становищ.

А. Вдержування таємниці. Звязковий вояк мусить бути мовчазний. Він вихований у свідомості і відповідальності, знає що недбалість і лінивство довели в перших роках світової війни до найжахливіших наслідків для побратимів і батьківщини. Обережність в розмовах не є для нього пустою фразою. Він знає технічні можливості підслухування, він знає наслідки з необережности в багатьох прикладах. Рівнож схильність до пліток і пристрасть хвастуванства розуміє він як винуватців лиха і тому він уникає їх інстинктовно. Звязковець мусить мати на увазі, що ворожі вісті та повідомлення, висліди земного і воздушного зорення, вірний боєвий стан сусідних частин, як рівнож безупинна виміна думок з керівництвом, це підстава, на якій керівник будує своє рішення. Це рішення дістається у виді наказів і розпоряджень війську.

Зберігання звязківцем призначених таємниць—згідно з законом усіх армій—зобовязує його навіть по виході з війська. Ворожу розвідку і ворожий звязок унешкідливює самодисципліною. З цього виходять гострі заклики, як наприклад для далекомовної служби "осторога при розмовах", а для іскрової "ворог підслуховує". Ці заклики і остороги нівелюють ворожий підслух чи влючення. Це саме відноситься до обслуги оптичних світел і блимарів.

Б. Достовірність звязківців. Надійність звязківця є найбільш його доброю прикметою. Від його високого сприймання обовязків і від його мовчанки нераз залежить життя многих побратимів по зброї, вислід окремих боєвих дій та навіть і цілих битв. Та безумовна надійність мусить бути також і другою вдачою звязківця так, щоб керівник військом мав безумовну певність, що звязківець не ухилиться від свого завдання.

Звязковець знає, наколи він недбало в далекомовниці чи іскровику замінить римське і арабське число, або при визначуванню місцевости пропустить букву, то в наслідок такого перекрученого повідомлення можуть постати найжахливіші наслідки. Звязківець усіх родів мусить бути свідомим, що введення в дію його цілої особи сприяє побіді. Ця свідомість робить їх міцними самих у собі, дає їм справжнє розуміння їхнього вояцтва.

Не дивно, що звязок І-шої бриґади УСС втішався повним довірям її командного складу. В найтяжчих хвилинах командант 1-го полку УСС сот. Носковський, чи командант 1-го гарматного полку сот. Воєвідка або і сам командант бриґади отаман Букшований були свідомими і певними, що звязок УСС-ів не заведе їхніх надій. Тому саме сот. Носковський давав наказ, щоби перша звязкова чета все на постоях і стоянках діставала приміщення біля нього, а під час боїв давав накази із звязкової осередні зі слухавкою в руці. Коли заходила небезпека ворожого пролому фронту і евентуальне полонення осередні то згадані команданти в час відправляли її на зади, щоби не втратити цінного виряду, який був одиноким між всіми бриґадами УГА і який то виряд був "очком заздрости" сусідних частин УГА. Дуже часто звязківці прикривали відворот своїх сотень чи куренів, а навіть в тяжких хвилинах крісовим огнем здержували ворожий наступ.

V.

ВАЖНІЙШІ ПОДІЇ З ЖИТТЯ ЗВЯЗКУ 1-шої БРИҐАДИ УСС

Мотто:

"Живи там о Батьківщино, і не числи погибших,
Тобі бо любо, якщо один за много не поляг".

"Війська звязку вможливили спільну дію борюючихся побіч себе зєднань і дали керівництву армії певність спрямувати битву на бажані рейки. Старшини, підстаршини і вояцтво звязкових військ припечатали свою вірність смертю. На

них гордо глядить вояк звязку з обітом, бути вартісним тих мужів". (Слова признання найвищого вождя німецької армії по кривавій битві на західному фронті в 1918. р. Книга Райберта, видано для вояків звязку. Берлін 1941. ст. 253.)

Цей вище наведений уступ можна з гордістю примінити до звязкового війська УГА, а в тім і до звязку І-шої бриґади УСС. Виховані на традиціях звязку армій Центральних Держав вони вповні заслуговують собі на це признання як окремий рід зброї, що був відмічений в УГА своїми вилогами ясно-сизої краски (краска військових голубів).

Звязок УГА на фронті ІІ-го Корпусу творився за почином звязку І-шої бриґади УСС, які перші почали творити звязкову мережу на тільки на відтинках 1-го полку УСС, але теж і на відтинках сусідних частин, які приходили на фронт без жадного звязку.

Якщо взяти під увагу, що звязок 1-го полку УСС, а потім І-шої бриґади УСС не мав у своїх початках під Львовом навіть повної сотні вишколених звязківців, а дальше, що та перша сотня творилася за почином пів-чети звязківців із Підзамча, то твердо треба підчеркнути, що та сотня сповнила свій обовяок з посвятою і з героїчним патріотизмом. Нічого дивного, що полковник ґенерального штабу, командант ґрупи "Наварія"—Антін Лєгар, перебуваючи в штабі 1-го полку УСС в Сокільниках під Львовом, був захоплений не тільки наймодернішим вирядом осередні звязку УСС, але і справно діючою в тому часі мережею, яка мала вже тоді відповідне число добре вишколених звязківців.

Відносно визначніших подій слід відмітити ось які:

1. В часі наступу польської ґрупи під командою ґен. Рої при кінці листопада 1918. р. на телефонічне донесення заалярмовано сотні, які вчасно поспішили на допомогу сотні чет. Іваницького і таким чином звязок причинився до нашої побіди.
2. В часі здобуття Сокільник сот. Носковський, командуючи з осередні 1-го полку УСС, давав безпосередні накази не тільки курінним командантам, але теж і поодиноким сотенним командантам при помочі телефонічної мережі.
3. Вдала початкова операція під Вовчухами і розбудова телефонічної мережі від Вовчух на усі чотири сторони—це заслуга звязку.
4. Під час польського протинаступу і дальше прориву під Вовчухами, звязок не тільки піддержував на дусі розбитки з під Судової Вишні, але також наладнював перерваний звязок польськими саботажниками в селі Родатичах і серед ворожого обстрілу прикривав відворот.
5. Перед офензивою під Хировом, сот. Ганс Кох разом із сот. Носковським і з автором цих рядків опрацювали в найбільшій таємниці плян тої офензиви.

6. В часі офензиви під Хировом весь час був чинним звязок між горою Радич, а командантом полк. Кравсом в Самборі. В часі оточення ворогом гори Радич і в моменті відвороту піонірської сотні під командою пор. Пирога, звязок привів до порядку розбиту сотню і пробиваючись з ворожого оточення, врятував штаб полку від полону. Між тим звязківці на чолі з полковим лікарем д-ром Свідерським висадили залізничі рейки, відтинаючи в той спосіб ворожому бронепоїздові відворот до Перемишля.
7. По заняттю ворогом вузлової стації Хирів, звязок відійшов останнім без втрат в напрямі Старого Самбора.
8. Звязок разом командантом 1-го полку УСС сот. Носковським і з командантом ґрупи полк. Кравсом здержував в Старім Самборі розбиті наші частини, які під тиском дивізії Галлера відходили назад і покидали позиції.
9. В часі польської офензиви в травні 1919. р. і в часі відвороту наших частин з Дрогобича, один з польських підпільників кинув біля залізничого двірця ручну ґранату в сторону хор. Мінчака і звязкових.
10. Прибувши до Стрия, звязок заалярмував команду міста про відворот III-го Корпусу і дав змогу вивезти багато військового майна.
11. В часі Чортківської офензиви звязок влучувався у ворожу телефонічну мережу та давав змогу команді I-шій бриґаді УСС відповідно перепроваджувати боєві операції. Рівнож підслухав розмову двох польських старшин, які вирішили розстріляти полонену стежу УГА. Лікар-сотник д-р Свідерський записав прізвища тих старшин і подав цей случай Начальній Команді.
12. Перед здобуттям Бережан, сот. Носковський, отаман Воєвідка і автор цих рядків—як командант звязкової сотні устійнили разом побудову мережі звязку.
13. Дійшовши під Перемишляни, командант звязкової сотні зі своєю звязковою четою мусіли перебрати команду над добровольцями жидівської сотні, яка прибула без старшин і була приділена до I-шої бриґади УСС.
14. В часі другого відвороту УГА команда звязкової сотні отримала від сот. Букшованого (команданта I-шої бриґади УСС) за всяку ціну вдержати дальший звязок із командою II-го Корпусу і під ворожим обстрілом звязок доручив частинам плян зі штабу II-го Корпусу заняти нові позиції.
15. При переході річки Збруч звязкові чети I-шої бриґади УСС відходили під обстрілом польської кінноти.
16. Після захоплення вузлової стації Христинівки, командант звязку отримав наказ від сот. Носковського виїхати із звязковою четою до міста Уманя, який в тому часі заняв був Махно з пропозицією, створити з Махном спільний боєвий фронт проти Добрармії. Це доручення було виконано.

17. В часі бою під селом Кубличом звязкова сотня ішла до наступу разом з другими фронтовими сотнями.
18. В Ладижині, в часі оточування ворогом, звязок вчасно попередив команди куренів зробити негайний відворот, при чому під самою залізничою стацією мало що не був звязок знищений ворожою денікінською кіннотою, а врятував його бронепоїзд "Вірний Син України".
19. По примусовій злуці УГА з Червоною Армією, звязок, завдяки своїй дисципліні і моральній силі, не зазнав жадних змін мимо намагань і затій зі сторони червоних комісарів.
20. В часі польської офензиви на Київ, звязок відійшов з під Чуднова останнім, стративши тільки телефонічну мережу, яку перетяли польські кінні стежі.
21. В часі тої офензиви, під час оточення і полону в Махнівці. пропав весь виряд звязку і тільки автор цих рядків з кількома своїми звязківцями пробився з оточення під командою пор. Артимовича, останнього команданта розбитків з І-шої бриґади УСС, який займенував команданта звязку своїм заступником.

З замітніших розпоряджень команди 44-тої Таращанської дивізії під Чудновом було два: 1. Заподати всіх, які мали колинебудь військові відзначення з часів І-шої Світової війни та за час перебування в УГА. Проєктувалось нові боєві відзначення (на місці дотеперішних) і тому знесено всі інші відзнаки, а залишено лише для ранених боєвиків одну відзнаку, а саме: червоний поясок на шапці і рукаві.

2. Проєкт увведення підстаршинських ступнів як наприклад: сержант та старшинських ранґ—лейтенант і капітан. Тому, що не відновлено ранґ і ступнів з УГА, цей проєкт як і проєкт відзначень на зразок Червоної Армії, викликав велике обурення в штабі бриґади УСС. В протестах стверджено, що це повна русифікація галицького війська, якої не дозволила собі команда Добрармії.

ДОЛЯ ДЕЯКИХ ЗВЯЗКІВЦІВ

Підхор. Михайло Чекета (звязковий з Леґіону УСС) скінчив медицину в Празі. Живе в ЗДА.

Підхор. Олекса Петрицький помер на тиф в чотирикутнику смерти за Збручем в 1919. р.

Підстаршина Лев Сікорський (братанок польського маршала) перебув чотирикутник смерти і вернув з полону з Тухолі до Львова.

Старший десятник Іван Замора вступив до монастиря оо. Василіян в Жовкві.

Старший десятник Микола Ґрень і механік Боровий в часі переходу за Збруч пропали без вістки.

Десятник Іван Богач, був в чотирикутники смерти, попав під Махнівкою до польського полону, з якого втік до ЧСР і в Празі закінчив аґрономію. Живе в ЗДА.

Десятник Евстах Созанський, був за Збручем, потім в полоні в Тухолі, закінчив хемічну інженерію в Празі, зробив винахід з аналітичної хемії. Згинув від німецької бомби в Бидґощі в 1939. року.

Десятник Олекса Шкварчук, вістуни Павлюк і Крехівський були в чотирикутнику смерти, потім втікли з польського полону до Німеччини. Дальша їхня доля невідома.

Вістун Антін Мельник помер в Празі, закінчуючи аґрономію.

Вістун Іван Кушик був в чотирикутнику смерти і в польськім полоні в Тухолі. Живе в ЗДА.

Вістун Едварт Бенеш був за Збручем і в польськім полоні. Потім працював в дирекції залізниць в Станиславові.

Старший стрілець Заяць, телефоніст, мав нахил до поезії, пропав в "Чотирикутнику Смерти".

Стрілець Попович був в чотирикутнику смерти, утік з польського полону і повернув до Львова.

Стрілець Саноцький помер в чотирикутнику смерти на тиф в Могилеві в 1919. р.

Стрілець Ґурчинський з Лисинич (під Львовом) був за Збручем і попав під Махнівкою в польський полон. Дальша його доля невідома.

Пластун Антін Лотоцький був в чотирикутнику смерти, лежав хворий на тиф в лічниці в Могилеві, а дальша його доля невідома.

Візники з обозної звязкової сотні Супелюк і Кабан були за Збручем, попали в польський полон, але опісля втікли домів.

Про долю других звязківців не маю жадних відомостей.

ЛІТЕРАТУРА

Reibert. Ausgabe für den Nachrichtensoldaten. Berlin 1941.

Матеріяли з викладів з Телеґрафічної Школи армії Бем-Ермольго в Перемишлянах з 1918. року.

Власні спомини (в рукописі).

Статті автора в "Нашій Державі" і "Батьківщині" в 1955-60 роках.

Детройт - ЗДА, січень 1960.

Петро Прудиус,
поручник УГА.

1-ший Гарматний Полк

Хто з нас, борців Визвольних Змагань 1918-1920. років, не памятає слів пісні:

"То не піхота,
Не кавалерія,
А наша славна артилерія".

Чи ж може бути краще признання заслуг наших українських гармашів, як створення цього міту слави і подвигів нашої славної артилерії в роках Великого Зриву?

Причинивсь до цього у великій мірі сотник Др. Ярослав Воєвідка, котрий привіз свою австрійську батерію, якої був командантом — з Херсону до Золочева, а звідси 22-го листопада 1918. р. під Львів, маючи в дорозі до помочі тільки десятника Дорожинського й гармашів Матвійчука і Гриця Макогона.

Прибувши з кінцем грудня, зі своєю батерією до ґрупи "Старе Село", став тут командантом ґрупи артилерії.

На доручення команданта ґрупи "Старе Село" отамана Осипа Микитки, створив сотник Др. Ярослав Воєвідка полк артилерії під назвою: Другий Гарматний Полк — 2-гої Коломийської бриґади.

По перебранні полудневого відтинка фронту 2-гої Коломийської бриґади, бриґадою УСС, 2-гий Гарматний Полк остав на своїх позиціях й був переназваний іменем: Перший Гарматний Полк — 1-шої Бриґади УСС.

В початках січня 1919. р. наказом Начальної Команди в Бережанах, призначено поручника Петра Прудиуса адютантом 2-го Гарматного Полку під командою сотника Др. Ярослава Воєвідки.

На цьому пості в полку — поручник Прудиус перебував аж до його ліквідації в Києві в квітні 1920. р.

До часу приділу поручника Петра Прудиуса полк не був ще належно зорґанізуваний. Наприклад в справах харчевих був залежний від піхотних частин Бриґади.

Старанням адютанта П. Прудиуса до кількох днів створено при полку власний харчовий відділ, якого командантом іменувано поручника Михайла Сандуляка. Харчовий відділ мав свій постій в селі Давидів.

Полкову канцелярію під керівництвом підхорунжого Яворського створено в селі Сихів. Там відкрито варстати: кравецький, шевський і римарський. Направу гармат доручено майстрові цього діла старшому десятникові Чемеринському. Телефонічна централя полку в Сихові одержала назву "Маруся".

Склад штабу полку був в тому часі ось який:

Командант полку — сот. Др. Ярослав Воєвідка,
Адютант — Пор. Петро Прудиус,
Командант звязку — Хор. Нестор Банах,
Командант харчового відділу — Пор. Михайло Сандуляк.

Власного лікаря і ветеринара в тому часі полк не мав. Щойно по переході Збруча приділено полкові лікаря Др. Кологона, а ветеринарем був др. Григоращук.

Полк мав початково 5, опісля 6 батерій.

Командантами були:

1-шої батерії — Сот. Ярослав Курилюк,
2-гої батерії — Пор. Іван Балешта,
3-тої батерії — Пор. Адам Вандакевич,
4-тої батерії — Пор. Богдан Грабовенський,
5-тої батерії — Сот. Теодор Поліха,
6-тої батерії — Сот. Іван Балтро.

5-та батерія Сот. Поліхи прийшла пізніше і недовго була в складі полку.

Батерії були розміщені на позиціях в Сихові і Зубрі. Обсерваційний пункт полку містився в першій сихівській цегольні від полудня.

Штаб полку і усі його частини були початково в Сихові, а відтак наслідком сильного обстрілу польською артилерією, на наказ команданта полку перенеслись до Пасік Зубрицьких.

При полку, були рівнож приділені Начальною Командою 22 цм. міномети, яких полк уживав до розбивання польських гнізд машинових крісів, що не давались знищити гарматнім вогнем. Виправи з мінометами відбувались звичайно при допомозі добровольців з місцевих батерій, яких часто підвищувано за відвагу о один ступінь. Були також два случаї іменування булавних підстаршин: Сличенюка і Хробака четарями УГА.

До важливих подій під час облоги Львова — була поїздка Місії Антанти при кінці лютого 1919. р. через Сихів до Ходорова і назад.

В складі почесної старшинської чети, яка витала представників Антанти, були усі місцеві команданти з їхніми адютантами та багато старшин. Вдаряло у вічі чети неприязне відношення до неї ґен. Бертелемі, що проходжувався з ґен. Тарнавським і передкладчиком о. Колятою, в міжчасі — коли анґлійський полковник (—) подавав руку усім старшинам і перепрошував, що не знає української мови.

В складі полку були якийсь час на весну 1919. р. під час облоги Львова дві самостійні батерії корпусу СС-ів. Одна двогарматна 6-ти дюймова під командою сот. Бутрима, друга 11-ти лінійна тяжка далекострільна під командою сот. Е. Білинського. При допомозі тої батерії — вдалось сот. Воєвідці, що особисто з комина 1-шої сихівської цегольні кермував її вогнем, опричинити вибух і знищення польської амуніції на залізничому двірці у Львові. Ця подія — викликала велику паніку серед польського війська — та радість і надію на здобуття княжого міста серед українських частин облоги. Сот. Воєвідка дуже часто давав наказ своїм батеріям ніччю обстрілювати важливійші обєкти у Львові, не поминаючи і вул. Вірменської — де мешкала його рідня.

Щоб відстрашити польські літаки від їхніх розвідчих летів над територією Бриґади — сот. Воєвідка наказав висипати два кіпці, на яких розложив 8-цм полеві канони вмонтовані на колесах, які зразково заступали протилетунську артилерію. Такі дві "протилетунські канони" уміщено в Пасіках Зубрицьких, під командою старшого десятника Білика.

В часі відвороту з під Львова, у перший день Українських Великодніх Свят — батерії полку заняли свої позиції при гостинці між Сиховом та Давидовом, які мали за завдання здержувати дальший польський наступ на полудне. Сот. Воєвідка довідавшись, що під час відвороту на стації Сихів остала в ваґонах вся амуніція, рішив по короткій нараді з командантом панцерного поїзду видістати її назад. Супроваджаючи панцерний поїзд з обслугою, залізничим шляхом, на своїм коні, доїхав до стації Сихів, особисто причіпив полишені ваґони амуніції і обстрілюваний польським вогнем, довіз щасливо поїзд до своїх частин.

В дальшому відвороті полк криє власну піхоту й інші частини армії.

Відворот кінчиться під Чортковом, де УГА переходить до контрофензиви. Розбитий ворог утікає в переполосі аж під Перемишляни. бриґада УСС і 1-ший гарматний полк відограли в чортківській офензиві важливу ролю. Найбільшою причиною задержання нашої офензиви був брак амуніції, якої ніколи не було подостатком в руках штурмуючого війська. Колиб її було подостатком, наші війська могли б були легко продертись знова під Львів, заняти його і гнатись за ворогом дальше.

Під час постою полку в Конюхах під Бережанами, отаман Воєвідка доручив адютантові поручникови Прудиусові привезти з Бережан артилерійську амуніцію, якої полк конечно потребував. Отаман Лянґ, артилерійський референт, нікому не хотів видавати амуніції, але вкінці дав переконатись і видав 30 возів. Слідуючого дня поляки заняли Бережани — забрали маґазини, а запас виданої попереднього дня амуніції, вистарчив полкові аж до часу переходу Збруча, який відбувся 17-го липня 1919. р.

По переправі через Збруч, обєднані Армії ведуть офензиву на

Київ. Полк разом з бриґадою УСС остав в Камянці Подільському як запас Армії. Постій в селі Довжку.

В серпні 1919-го року кинено бриґаду УСС на праве крило Дієвої Армії, де в районі Христинівка—Умань прийшлось зводити тяжкі бої — на двох фронтах проти большевицьких і денікінських зєднань.

Під час відвороту в район Жмеринки, полк кватирував в селі Біликівцях. Наші вояки вже тоді хворіли тифом. На самі Різдвяні Свята латинського обряду 1919. р. полк рушив на південь і задержався в селі Попелюхах — де наступила примусова злука з большевиками. Там злучено усі батерії в один дивізіон, а командантом назначено отамана Ю. Шепаровича. Отаман Воєвідка став командантом збірної станиці всіх старшин і гармашів без приділу, які мали виїхати до збірної станиці в Києві.

Перед самим відїздом зі стації Рудниця, отаман Воєвідка попращався зі своїм полком, а команду перебрав сот. Курилюк. В місточку Піщанка дня 30-го березня 1920. р. постигла отамана Воєвідку несподівана смерть з руки червоного комісаря грузина Табукашвілі.

В квітні 1920. р. ніччю — по концерті Стешенка большевики окружили піхотою артилерійські Бендерські Касарні, де усіх старшин нашого полку розоружили, арештували — а на другий день перевели до піхотних Бендерських Касарень у Києві. Деяким старшинам вдалась втеча і врятування життя. Доля інших незнана.

ВІД РЕДАКЦІЇ: Вважаємо, що праця пор. Петра Прудиуса є зразкова для того роду спогадів, бо в короткій і ядерній формі подає багато вірного та джерельного матеріялу про свій 1-ший гарматний полк 1-шої бриґади УСС.

Ню Йорк — ЗДА., січень 1960.

Отаман УГА Яр. Воєвідка,
командант І. гармат. полку.

Артилерія 1-го Гарматного Запорізького Полку в складі УГА

З тяжкими боями відходив на початку 1919. року Запорізький Корпус Дієвої Армії з Лівобережної України, а разом з ним його артилерія: гармати, які в обороні Батьківщини несли смерть ворогам в кожнім бою славних Запорожців. А боїв тих було багато: Чи то на вулицях Золотоверхого Києва, чи на Волині, Полтавщині, чи врешті під час славного походу на Крим. Чули їх і води Азовського Моря в часі боїв за Бердянське. Скрізь, де вітер повівав прапорами Запорожців, там балакали з ворогом їх гармати. Доля хотіла, що заговорили вони і в Галичині.

З кінцем січня 1919. року Запорожці в відвороті дійшли до Кременчука. Тут застав "Перший Запорізький важкогарматний полк" наказ Головної Команди Військ Дієвої Армії відійти до Галичини.

Дня 29. січня 1919. року дістали команданти батерій наказ зявитись у команданта полку пол. Ярцева. На годину 19-ту були всі в готелі "Брістоль", де містилась команда полку. Випитування адютанта полку поручника Вайлянда, яка причина візвання, не привели ні до чого. Довідались про неї за хвилину. Увійшов полковник Ярцев і відчитав наказ. З наказу виходило, що полк відкомандований в розпорядження Начальної Команди Галицької Армії та що негайно має ваґонуватись, і на 1. лютого 1919. року рушити в дорогу. Слідували вказівки команданта полку загального характеру та повідомлення, що одночасно Головна Команда Військ Дієвої Армії дала наказ по всіх станціях, від Кременчука до Тернополя, відправляти транспорт полку в першу чергу, нігде не затримуючи.

Після горячкової підготови батерій в дорогу, поповнення запасів набоїв, харчів та упряжі зі складів в Кременчуку полк в складі 30 старшин, 900 вояків та 400 коней при 12-ти важких гарматах, дня 1-го лютого 1919. р. рушив в дорогу.

По лінії Знаменка - Вапнярка - Жмеринка - Проскурів - Волочиська, їдучи без перестанку затримався перший ешелон довше щойно у Волочиськах. Їхала ним команда полку і 2-га батерія. В Волочиськах зачекала на решту батерій. Дня 4-го лютого 1919. року о год. 11-ій рано полк в повному складі в ешелонах віхав на ст. Підволочиська в Галичині. Тут сердечно стрічали його представники УГА.

З нагоди прибуття до Галичини був виданий наказ по полку, в якому після загальних відомостей про Галичину, була підкреслена ціль прибуття полку як допомоги для Галицької Армії, так як Галичани

несли допомогу Наддніпрянській Армії на Наддніпрянщині. Потім був обід, а по нім далі до Тернополя.

В Тернополі, полковник Стефанів передав Команді полк наказ Начальної Команди Галицької Армії, яким "2 батерію з 12 далекострільних гармат" відправляли в розпорядження ґрупи "Північ" (пізніше І. Галицький Корпус УГА), а решту батерій в розпорядження Начальної Команди. Опісля ті останні були в складі III. Галицького Корпусу УГА.

Ще один скок залізницею до ст. Красне, де 2 батерія вивантажилася 5-го лютого 1919. року о годині 15-тій, і глибокими снігами в тяжкім переході через село Деревляни дісталася до Камінки Струмилової. З приємністю згадав її командант сердечне прийняття, якого дізнали тоді старшини й козаки батерії — від пароха села Деревляни — о. Чубатого.

До Камінки Струмилової прибула батерія під вечір 6. лютого 1919. Тут зараз одержала від отамана Микитки наказ: заваґонуватись і податись в розпорядження сотника Володимира Стафиняка—команди "ґрупи відтинка Угнів", що в той час мала місце постою в м. Кристинопіль над Бугом, а частини котрої по кровавих двомісячних боях в Угнівщині саме без зміни й допомоги дальше кровавились під Белзом зо свіжими військами поляків.

Ця батерія прибула до Кристинополя 7-го лютого 1919. рано, але тут не виваґонувалась, а переїхала в ваґонах ближче Белза на стацію Острів. На цій стації, що віддалена від Белза 11 кільометрів виваґонувалась. Вояки й старшини помолились, розглянулись по історичних Белзьких полях, пригадали одні другим часи великого князя Ярослава Мудрого, а дня 8-го лютого 1919. рано в перше заговорили до поляків запорізькі гармати, що оттак знайшлися на галицькім фронті.

Саме того дня частини "ґрупи відтинка Угнів", пізнішої 9-тої Бриґади УГА, около 5-тої рано розпочинали концентричний наступ на Белз.

Побіч батерії поручника Околота — була ця запорізька батерія другою з черги, що спомагала піхотні частини "ґрупи відтинка Угнів", пізніше цілої 9-тої Угнівської, зглядно Белзької Бриґади, через цілий час їх дальших важких боїв за княжий город Белз, що тягнулися майже день в день, ніч в ніч аж до 14-го травня 1919. року, а потім ще якийсь час в часі відвороту аж до вичерпання привезених з Кременчука 9.000 набоїв.

Батерія мала назву: "2 Батерія 1-го Важкогарматного Запорізького Полку". В її склад входили, при чотирьох далекострільних 12-цять центиметр російських гарматах — 5 старшин, 21 підстаршин і 202 гармашів. Командував батерією сотник Юрій Кононів — родом з Києва. Його заступником був поручник Володимир Беняк Залужний родом з Холмщини (поляг під Білою Церквою дня 25-го серпня 1919. року в наступі на Київ). Господарською і муніційною частиною завідував поручник Ернест Вайлянд німець родом з Курляндії. Крім того до командного складу батерії належали поручник Петро Панченко — родом з Харківщини (землемір з цив. професії — його розстріляли большевики в Одесі в 1920. році) та хорунжий Евстахій Красовський. Всі

вояки походили переважно з Полтавщини, було між ними декілька і з Чернигівщини.

В часі боїв за Белз в дні 19. лютого 1919. року 2 батерія стояла під селом Миців і з відсіля обстрілювала позиції і батерії противника в Белзі. Тоді від цільного ворожого гарматнього стрілу впало чотирьох гармашів: Іван Мирошниченко, Гаврило Крутенко, Нестор Мирон, Яремко Никодим, усі полтавці. Величаві похорони їх відбулися щойно 23. лютого 1919. року в Кристинополі. Поховано їх на місцевім кладовищі.

Повищий спомин був написаний двома очевидцями подій, в м. Богородчани, коло Станиславова, в 1933 році, де в той час сотник Юрій Кононів, бувший командант "2 Батерії 1-го Важкогарматного Запоріжського Полку", як директор Театру "Заграва" короткий час був гостем у д-ра Божика Степана адвоката в Богородчанах, що якраз тоді приготовляв до другку свої спомини про події "на відтинку Угнева" в першій половині 1919. року. Спомин цей підписаний криптонімами: Д-р С. Б. і Ю. К. появився в 1935. році фейлетоном в "Новім Часі", а опісля "Літописі Червоної Калини" — журналі історії та нобуту (н-р 4 з квітня 1939 — XI Річник — стр. 12).

ВІД РЕДАКЦІЇ: Державний Секретаріят Військових Справ вислав був на допомогу Дієвій Армії 2.000 галицьких новобранців, а у відплату за це уряд УНР прислав Галицькій Армії на допомогу один полк важкої артилерії, яка мала назву: "Перший Запорізький Важкогарматний Полк". Це була велика військова допомога для Галицької Армії, бо вона в тому часі дуже відчувала брак тяжкої артилерії.

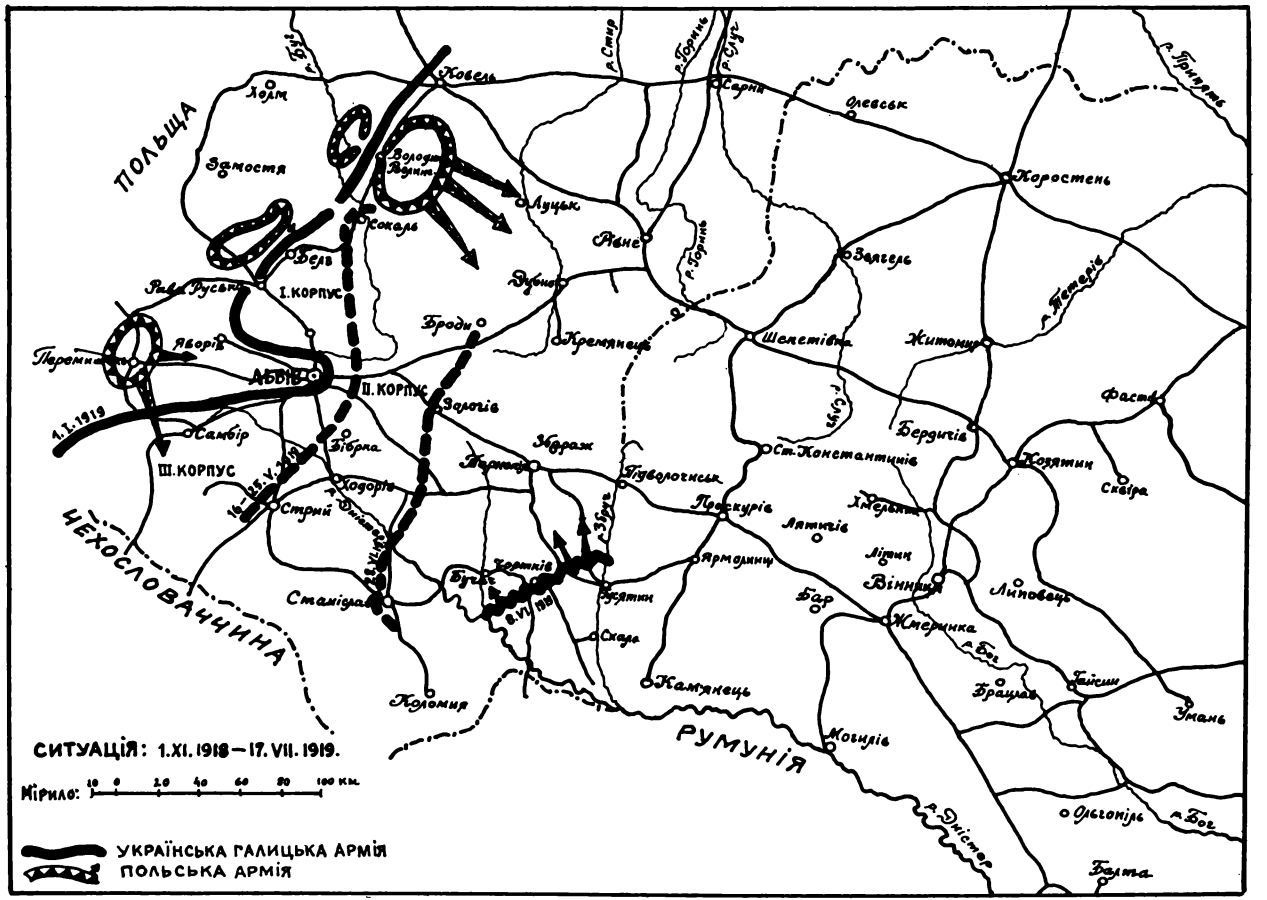
ПОЛЬЩА
ЧЕХОСЛОВАЧЧИНА
РУМУНІЯ
Ковель
Сарни
Олевськ
Коростень
Луцьк
Рівне
Сокаль
Белз
Рава Руська
I. КОРПУС
Дубно
Броди
Кремянець
Шепетівка
Житомир
Заяєць
Перемишль
Яворів
ЛЬВІВ
II. КОРПУС
Золочів
Самбір
III. КОРПУС
Вібрна
Стрий
Ходорів
Мораж
Тернопіль
Підволочиськ
Проскурів
Ст. Константинів
Бердичів
Фастів
Козятин
Сквіра
Хмельник
Латичів
Літин
Вінниця
Липовець
Жмеринка
Бар
Ярмолинці
Хортків
Бучач
Бурштин
Скала
Станіславів
Коломия
Камянець
Могилів
Брацлав
Гайсин
Умань
Ольгопіль
Балта
Холм
Замостя
Володимир
Луцьк
Житомир
Р. Горинь
Р. Стир
Р. Буг
Р. Припять
Р. Тетерів
Р. Іква
Р. Збруч
Р. Дністер
Р. Бог
1.X.1919
15.X.1919
16.
8.VI.1918
СИТУАЦІЯ: 1.XI.1918—17.VII.1919.
Мірило: 10 0 20 40 60 80 100 км.
УКРАЇНСЬКА ГАЛИЦЬКА АРМІЯ
ПОЛЬСЬКА АРМІЯ

Степан Сулятицький,
Четар УГА.

1-ший Пробоєвий Гуцульський Курінь

ПЕРШІ БОЇ

Зародком "Гуцульського куреня" була піхотна сотня, що її зформував чет. УСС Гриць Голинський, пізніший поручник і командант цьогож куреня. Кадра цієї сотні була в Коломиї, де знаходився і сам її командант, а сама сотня, задля браку місця, була розташована біля Городенки. В склад сотні входили тільки добровольці. Я особисто зголосився по повороті з італійського фронту в половині грудня 1918. р., відїхав до Городенки і прилучився прямо до транспорту, бо сотня відїздила, як тоді говорилось—під Перемишль. Тому, що чет. Гриць Голинський був ранений в руку, сотня відїхала під командою іншого старшини.*)

Сотня числила 110 баґнетів та 2 скоростріли (системи "Шварцльозе"). По дводенній їзді потягом, що тоді опалювався дровами, сотня приїхала до Самбора і була направлена до Глубокої, де тоді знаходився штаб ґрупи "Глубока" під командою полк. Кравса. Там сотня вигрузилася з поїзді і була розміщена в недалекому Фельщині. По кількаденному побуті, сотня дістала наказ 30. грудня 1918. р. відійти до села Билич і очікувати там дальших розпоряджень. Вечером того ж дня сотня прибула до Билич і закватирувалась в східній частині села, бо у західній були частини чортківського куреня, яким командував тоді пор. Лукіянів і який держав саме фронтовий відтинок в Чижках.

Другого дня, біля полудня, фронтові бої почали зближуватися до самого села Билич. Почались вони вже ранком того ж дня і по завзятих боях вдалося польським частинам відкинути цей курінь та примусити його до відступу. Коли стріли почали долітати до постою сотні, а було це саме в обідню пору, сотня попрямувала самочинно на місце бою, не маючи до того жадного наказу, так як вона взагалі не мала поданих жадних диспозицій. Завдяки батерії, що ставила завзя-

---

*) **Від автора.** З огляду на те, що досить поважне число учасників і боєвиків "Першого Гуцульського куреня" живе ще нині під московською окупацією і напевно не про всіх участь знає тамошня влада, не подаю точних персональних даних чи ранґів, а як що такі уводжу, то лише в тих випадках, коли знаю, що дана особа не живе або знаходиться поза осягом окупанта.

Командант Гуцульського куреня—поручник Гриць Голинський народився 14-го травня 1895. р. в селі Березів Вижний, повіт Коломия. Розстріляний большевиками в 1941. р. в Станиславові.

тий опір і била по наступаючому противникові шрапнелями на близьку віддаль, а тим і придержала скорість його наступу, застала гуцульська сотня польські частини між Биличами і Чижками саме в долині над потічком так, що маючи вигідні позиції могла нагло заатакувати поляків, які не видержали першого напору та почали відступати. В цьому першому зударі стратили поляки пять тяжких скорострілів, багато амуніції до них та велику частину свого обозу. Противник був переслідуваний до села Грушатич в західному напрямку та здовж шляху на північ в сторону Ґдешиць. Вечором була сотня стягнена, а переслідування противника застановлено. Цей відтинок фронту перебрав назад курінь пор. Лукіянова.

Про цей блискучий протинаступ "Гуцульської Сотні", командант "Ґрупи Хирів" полк. Антін Кравс, у своїх споминах, так пише: "В часі польського наступу і в часі відвороту нашого куреня дня 31-го грудня 1919. р. "Гуцульська Сотня" зібралася тоді якраз до обіду. Та скоро тільки побачила втікачів зпід Чижкова, покинула обід. На голос трубки, яка взивала їх все до бою, стояла в одну мить готова до протинаступу, а розвинувшись в розстрільну, пустилася проти ворога як полонинський орел на свою добич сміло і певно. Поляки не видержали того бравурного удару. Відважний вчинок молоденьких гуцулів заскочив їх, упав на них як грім з ясного неба. Подалися і соромно стрімголов утекли, полишаючи за собою багато ранених і вбитих".

Вечером 31-го грудня 1919. р. приїхав четар Гриць Голинський ще з однією чи двома сотнями і ніччю створено курінь, який рівночасно кинено на відтинок Болозва горішна—Вовча долішна. Там очікувало наше командування якогось польського наступу. Завданням куреня було забезпечити цей відтинок, а кромі цього перевести боєву розвідку в районі Новоміської Посади та ліску, що лежить за шляхом Биличі — Нове Місто. Розвідка в силі одної чоти, перевірила вищезгаданий терен та устійнила, що там жодних частин противника немає і що він забезпечує цей терен тільки частими сильними стежами. По кількох днях змінено наш курінь іншими частинами, переіменовано його на "Гуцульський Курінь" т. зв. "Пробоєвий" і підчинено його впрост Начальній Команді. До нього приділено ще одну сотню та направлено знова через Биличі, Рогізно на Гусаків. В Гусакові одержав курінь наказ підійти в район Новосільців і звідтам ніччю перервати залізничий шлях біля Медики (зірвати місток, що був на потічку біля Шехині на схід від Медики). Переведена розвідка в силі однієї сотні виказала, що противник не має обсадженого шляху, має залоги лише по стаціях. Із невідомих мені причин курінь ніччю відкликано назад і не було виконано задуманої задачі.

При поворотній дорозі в Гусакові була знова мала зміна у складі Гуцульського куреня. Відлучено одну сотню і приділено до місцевих частин, а окрім того забрано підстаршин із першої гуцульської сотні та порозділювано їх по інших частинах. Це ослаблювало як стан куреня, так і викликало негодування серед людей, які були вже зі собою зжиті і які вважали себе всеж таки добровольцями, а в бою мали до себе велике довіря.

По кількох днях змінено наш курінь іншими частинами і курінь відійшов при кінці лютого до Самбора і став тут залогою. Дня 1-го березня 1919. р. зірвано переговори з поляками і курінь знав, що скоро знову почнуться криваві бої. Дня 2-го березня доповнено курінь одною сотнею з 4-го куріня 36-го піх. полку ім. гетьмана Мазепи і наказано остре поготівля. Другого дня, зн. 3-го березня, приділено до куреня знову сотню кінноти і одну батерію легких гармат і в той спосіб зложено: "Окремий загін чет. Гр. Голинського" і поставлено його до диспозіції Начальній Команді Галицької Армії. В тому часі курінь числив три піхотні сотні по 200 пробоєвиків і одну скорострільну сотню з 14 скорострілами.

ОФЕНЗИВА ПІД ГОРОДКОМ І БОЇ В ВОВЧУХАХ

Дня 4-го березня 1919. р. одержав чет. Голинський приказ з Начальної Команди того змісту: "Четар Голинський відійде негайно зі своїм окремим загоном до ґрупи "Рудки" і зголоситься там у команданта тої ґрупи".

Вже вранці 5-го березня зголосив чет. Голинський командантові ґрупи "Рудки" прибуття загону до Рудок. Там приказано йому відійти ще того самого дня з цілим загоном до Путятич (село 12 км. на північ від Рудок), а самому явитися на другий день о годині першій пополудні в кімнатах парохії в Гошанах для подрібного обговорення завдання найближчих днів.

Наступного дня 6-го березня пробоєвики спочивали на кватирах в Путятичах. Погода була непривітна, бо густа мокра мрака і дрібна сніжниця сікли в зимнім воздусі. В тому часі на старшинській нараді в Гошанах, де крім усіх самостійних командантів із фронту, явилися також старшини зі штабу команди III-го Корпусу, обговорювано плян заняття залізничої лінії Львів - Перемишль.

Операції мали зачатися 8-го березня о годині 5-тій вранці. Вступне завдання, а саме перервання залізничого шляху Городок Судова Вишня коло села Мельники призначено "Першому Пробоєвому Гуцульському куреневі". Ранком 7-го березня 1919. р. відійшов чет. Голинський разом з сотенними командантами на фронт, щоби перед виконанням свого завдання докладно розглянутися в поземеллю і оглянути ворожі позиції.

Але по дорозі дігнав його кінний післанець і на приказ команди ґрупи "Рудки" завернув до телефону. Тут чекав на нього такий приказ: "Нині рано поляки використали густу мраку, вдарили більшими силами на наші позиції перед Долинянами і зайняли Долиняни. Їх удар був такий наглий і сильний, що 5-тий коломийський курінь не міг удержати своїх, найдальше на північ висунених позицій. Навіть кількаразовим протинаступом не вдалось йому відкинути переважаючого ворога. Відбив лише двір у Долинянах і там держиться. Перший курінь УСС обсадив позиції на ліво від двора в Долинянах. Дальший похід поляків здержаний. Одначе положення грізне, бо поляки сильно загрозили II-му коломийському куреневі пор. Вол. Левицького, який

хоробро держить старі позиції на горбі 294. Для того приказую: "Окремий загін чет. Голинського відійде негайно до Годвишні Двір, зробить протинаступ, відібє Долиняни і обсадить утрачені нині рано власні позиції". Сталося так, що поляки випередили нашу офензиву на один день скорше.

О годині 4.30 пополудні були вже сотні куреня у протинаступі. Ворог у першій хвилі не подавався. Скріплений свіжими силами, зірвався був навіть до дальшого походу вперед. Одначе на дзвінкий голос боєвої трубки хоробрі гуцули зірвалися і як полонинський вихор, в кривавім бою на баґнети не лише відбили Долиняни і перейшли старі власні і ворожі позиції але теж зайняли село Вовчухи і тим самим перервали ворогові залізничу лінію Львів-Перемишль.

На кривавім побоєвищі лежало сотки ворожих трупів і ранених. Здобуто 6 гармат, 22 скорострілів, 2 міномети і взято в полон 250 польських недобитків з майором на чолі. Крім того захоплено у Вовчухах ворожу полеву лічницю з цілим її урядженням і аптекою. Ми також понесли тяжкі втрати, бо за цю блискучу побіду заплатили кільканадцятьма вбитими і 76 раненими.

По відпочинку у Вовчухах, вечером дня 8-го березня 1919. р. одержав курінь новий приказ зайняти залізничу стацію Родатичі. Наша розвідка донесла, що стацію боронила сотня добірного ворожого війська, що складалася зі самих краківських і варшавських студентів. Ворожі позиції були на залізничих валах в укріплених окопах. Чет. Голинський вислав одну сотню на право, яка мала вдарити з півночі, а одна сотня мала наступати зі сходу. Кінна сотня відійшла в полудневу сторону, щоби зайти ворога зі заду і не допустити йому ніякого підкріплення.

В означенім часі, а саме о годині 2-гій пополудні рушили сотні до наступу, вдарили на стацію, але за першим розмахом не здобули, бо ворог дуже завзято боронився і за жадну ціну не здавав своїх становищ. Прийшло до тяжкого рукопашного бою на баґнети, в якім здобуто окопи і розбито ворожу залогу. На здобутих валах лежало кількох молоденьких гуцулів убитих і 32 ранених, а з ворожої залоги осталося лише здоровими 78 вояків, що в останній хвилі вспіли піддатися. Між цими полоненими було 4 старшин-поручників, а решта лягла трупом або стогнала в тяжких ранах.

Коли на залізничім двірці в Родатичах ішов бій, виїхав з Судової Вишні ворожий панцерник на поміч своїм на стації. По дорозі попав у руки кінній сотні, бо стрільці розібрали залізничий шлях, панцерник застряг на розібраній лінії, сотня знищила ручними ґранатами паровіз і взяла залогу в полон разом із цілим воєнним матеріялом.

9-го березня прибув на стацію Родатичі 1ший курінь УСС, змінив сотні Гуцульського куреня, які вернулися до Вовчух на відпочинок. Але вже 10-го березня команда куреня отримала наказ відійти до Браткович і зголоситися в сотника Богдана Білинкевича, команданта II-го куреня УСС по дальші накази. Цей курінь УСС вів тяжкі бої за цегольні під Городком, які поляки обсадили сильною залогою та боронили як кріпости. Дня 11-го березня вранці Гуцульський курінь

разом з II-гим куренем УСС здобув першу цегольню і провадив завзятий бій за другу і за стацію в Городку. Криваві бої тревали до 16-го березня. В часі відступу зпід Городка курень звів короткий бій з поляками, що почали свій новий наступ з Вовчух і тут на полі між Вовчухами а Родатичами згинув командант скорострільної чети із кількома стрільцями старший десятник Гладун з Дуліб біля Стрия.

Другого дня курінь виїхав до Стрия, де в поблизьких селах був на відпочинку. Тут дістав курінь поповнення з Окружної Команди в Коломиї і курінь отримав остаточно такий склад, в якому лишився аж до зими 1920. року. І так: Курінь мав 4 піхотні сотні та одну скорострільну. Був брак старшин, тому кожна сотня мала лише одного, команда куреня 3-ох, одного лікаря та одного старшого булавного як інтенданта. В тому часі харчовий стан куреня виносив около 1000 стрільців, в тому 800 баґнетів, в піхотних сотнях 180 стрільців в скорострільний сотні і 20 при штабі куреня.

Склад стрільців був найрізнородніший. Багато походило з повітів Перемишль, Чортків і Станиславів, а лише приблизно одна пята з Гуцульщини. Боєва вартість стрільців була рівнорядна, без огляду на те, звідкіля вони походили. Особливо неправдивою виказалася опінія про стрільців чортківського куреня, що його було розоружено в Глубокій коло Самбора. Це був дуже добрий, слухняний, видержливий і боєвий елемент, бо видержав в складі куреня до самого його останку. Ріжницю можна було запримітити тільки в тому, що гуцули йшли до бою з певним пляном і легкостю, а чортківці з розвагою, спокоєм, але не менше вперто і послідовно. Одною із найбільш боєвих підстав куреня були прекрасні підстаршини. Вони командували четами, обозом, муніційною валкою і взагалі сповнювали дуже солідно і точно всі обовязки, які припадали на молодших старшин. Коли на одного боєвого старшину припадало пересічно 200 стрільців, то без видатної допомоги цих хоробрих підстаршин неможливо було б провадити боїв і вдержати зразкову карність і порядок.

КУРІНЬ В ЧАСІ ПЕРШОГО ВІДСТУПУ УГА

Зі Стрия відїхав курінь до Дрогобича і тут команда куреня привернула лад і порядок, бо в тому часі місцеві ліві елементи пробували внести заколот і хаос.

Тиждень перед Великодними Святами себто 1-го квітня 1919. р. курінь переїхав до Ходорова, а звідти подався пішим порядком під Львів до Старого Села і тут в поблизьких селах як Зубра, Мала і Велика Солонка та Кротошин сотні куреня зводили зі змінним щастям однотижневі криваві бої з наступаючими ворожими силами. Опісля переїздить курінь знову до Самбора, входить на постійно вже в склад 11-тої Стрийської бриґади, якою командував от. Шльоссер і в часі польської весняної (в місяці травні) офензиви боронить відступів III-го Корпусу як ліве його крило. Відступ відбувався через села Чукву, Вільшаник, Лукавицю. Урож, Нагуєвичі а дальше на Борислав, Трускавець, Доброгостів, Улично, Болехів, Калуш на Галич. В Калуші

стрінувся І-ший Гуцульський курінь з ІІ-гим куренем і вже разом відступали до Галича. По дорозі, в часі цього відступу, задні застави куреня вели щоденні сутички з передними ворожими стежами.

З Галича відступав курень через Маріямпіль (над Дністром) до Устя Зеленого, в якому згинув син учителя коломийської ґімназії Рибачука з рук місцевих поляків, а дальше через Ляцьке, Бобрівники до Язлівця, на південь від Бучача. Звідтам на північ до Трибухівців, Джурина, Білобожниці під Ягольницю.

В часі Чортківської офензиви дорога куреня вела через Джурин, Бучач, Озеряни, Монастириска і Гуту Завадівську. По дорозі були лише малі бої з утікаючими задними ворожими частинами.

Під час тієї офензиви стан куреня сильно збільшився, бо зголошувалися щодня свіжі добровольці так, що боєвий стан над Золотою Липою виносив понад 1000 боєвиків, крім скорострільної сотні.

На цім боєвім відтинку поляки окопалися в укріплених окопах в селі Товстобаби і завзято боронили переходу через річку Золоту Липу. Одначе курінь, перейшовши тихцем річку між селами Яргоровом і Коржовою, впав несподівано на зади ворога і в рукопашнім бою на баґнети розгромив польські частини, які в переполосі подалися до містечка Горожанка. Курінь вирушив за ворогом до Рогатина і по кривавім бою, разом з ІІ-гим куренем, відкинув його в напрямі Псари-Ходорів, а опісля обсадив річку Свір обабіч залізничої лінії Рогатин-Ходорів. В тому часі поляки повели зі свіжими резервами сильний наступ на Підкамінь, в обороні якого Гуцульський курінь мав тяжкі втрати і був приневолений відступити на лінію Гнилої Липи.

В обороні Підкаменя мав Гуцульський курінь великі і тяжкі втрати, бо вступаючи в цей бій курінь числив около 1100 баґнетів, а скорострільна сотня мала 190 боєвиків і 20 скорострілів. По закінченню кривавого бою і по відступі в Підкаменя курінь числив вже лише около 600 баґнетів, бо багато було вбитих і ранених. Цей бій приніс найбільші втрати протягом цілого існування куреня.

Крім цього від куреня відійшла в тому часі добровільно боєва чета, яка мала 40 жидівських вояків, які добровільно зголосилися до куреня із Бучача і Монастириск. Цю чету жидівських добровольців команда куреня прийняла без відома Начальної Команди і тепер, передбачаючи (ізза недостачі боєприпасів) дальший відворот на схід, порадила цим добровольцям тихо і безшумно зліквідуватися і розійтися по домам і в той спосіб оминути пімсти і переслідування зі сторони польського окупанта.

Відступ куреня відбувався дальше в південно-східньому напрямі і по дорозі не було замітніших боїв з наступаючим ворогом і згідно з наказом, сотні відходили через Підгайці, Бучач і Борщів. Перехід через річку Збруч відбувся в селі Залуче.

ШЛЯХАМИ ПОДІЛЛЯ

По переході Збруча, курінь мав короткий відпочинок в околиці містечка Ориніна. В тому часі боєвий стан куреня виносив около 600 баґнетів і 120 боєвиків скорострільної сотні. Тут не вчислені стрільці

зі штабу команди куреня, його обозу ані сотенних обозів. Командний склад куреня був такий: Команда куреня—3-ох старшин (командант, адютант і старшина для доручень), лікар зі своєю санітарною екіпою, рій телефоністів, інтендант, курінний писар, 3-ох вістових, старшинська кухня та приналежний обоз.

У сотнях була задержана стара австрійська орґанізаційна система, себто: сотня мала 4 чети, а чета 4 рої. Скорострільна сотня мала теж 4 чети по два тяжких скорострілів, одну чету легких з 3-ма скорострілами, 24 вючних коней. Кожний скоростріл мав 10 стрільців обслуги, а у тяжких боєвих випадках, коли уживалося запасних скорострілів, то обслуга зменшувалася до 7 стрільців. Такий стан був дуже невигідний в часі походів, але за те вогнева сила куреня була, як на ті часи, дуже велика.

Харчовий стан куреня за Збручем виносив около 850 вояків. Той стан позначувався перевтомою. Відчувався брак одягу, але особливо взуття. Коли взяти під увагу постійний рух з під Перемишля до Ягольниці біля Чорткова, а потім до Рогатина і знову відворот за річку Зруч, все це пішком, часто без належного відпочинку і доброго харчу, то ті всі воєнні невигоди мусіли відбитися на фізичному стані стрілецтва. Люди були перемучені і виснажені, як то кажеться, падали з ніг.

По переході річки Збруч духовий стан куреня був зріжничкований. Як між старшинами так і стрілецтвом ріжно задивлялися на нашу долю, як особисту так і національну. Ріжниця поглядів у старшин мала суто політичний мотив, а у стрілецтва значну ролю відогравало і територіяльне походження. Це відноситься про стан в перших днях по переході Збруча. В основному старшини порушували проблєму доцільности тактики в дальшій боротьбі і то не лише під чисто військовим, але теж і політичним. Були наприклад думки, чи не краще було б перепустити червону московську навалу на Европу, щоби вона відчула теж на власній шкурі благодать большевизму, чим боротися проти Москви, а Европа нас і надальше називає большевиками, а ми цю Европу маємо боронити нашою кровю і трупами перед червоними полчищами. Другі ж обстоювали думку конечности аґресивної боротьби супроти Москви. Одні і другі були переконані в тому, що про це має рішати наш політичний провід, та що лише єдність і карність може принести нам успіх.

Стрілецтво у своїй масі мало думки, ціховані територіяльним походженням. Вояки, що походили з Гуцульщини, Бойківщини та Перемищини, отже ті, що вже довший час перебували на українсько-польськім фронті поза домом, прийняли перехід через річку Збруч як звичайну воєнну подію, вона не викликала в них безпосередньої рефлексії страти дому, рідних і рідного села, а була лише епізодом в боротьбі. Цілком інакше реаґували душевно ті стрільці, які переходили через свої села і мали нагоду стрічатися і рівночасно прощатися зі своїми рідними. Вичувалося в них душевне пригноблення, боротьбу між особистим а загальним, між обовязком і вигодою, між вояцькою буденщиною та бажанням спокійного, приватного і вільного жит-

тя. Ці всякі болі, сумніви, прикрости і терпіння боєвиків були добре відомі старшинам куреня, бо тут не було, крім службової обовязкової і з військового боку конечної, перегороди між стрільцем і старшиною. Противно, чисто побратимське і товариське та дружнє поведення робило поодинокі сотні неначе родиною. Це і допомогло перебороти вкоротці душевне пригноблення серед стрілецтва.

В дальшому поході від Камянця курінь не зустрічав поважніших боїв аж до самої Жмеринки, яку здобула 7-го серпня 1919. р. 5-та Сокальська бриґада. Помітне та миле враження робили на вояцтво історичні села і містечка, положені в глибоких, характерних ярах лівих приток Дністра, як наприклад Дунаївці, Нова Ушиця, Копайгород, Бар, Станиславчик і ін.

Зайняття Жмеринки принесло куреням 11-тої бриґади трохи спокою і відпочинку. Тут прийшлося вперше зустрінутись нам з місцевими жидами та ствердити, що їх психольоґічне і практичне наставлення і відношення до української влади та до українського населення було сильно відмінне від галицького жидівства. Місцевих обставин ми не розуміли. Мені доводилось жити в жидівській родині, яка утримувала реставрацію на головному двірці в Жмеринці. Було це подружжя середнього віку з одною дочкою, що ходила до ґімназії. Родина інтеліґентна, привітлива і навіть дуже гостинна. Ми часто розмовляли вечорами на ріжні теми, а з бігом часу, коли ми трохи освоїлись, приходило там багато жидів на розмови. Ми часто сиділи до пізної ночі і тоді почалась вияснюватися ситуація, що була причиною тієї непевности, яка панувала між ріжно-національним населенням. Жиди не були певні—кудою їм прихилитись. В українських змаганнях вони виділи розпутану стихію і не вірили, що її вдасться скоро унормувати та пустити життя на нормальний шлях. Тим більше, що населення України у своїй більшості (на їх думку) шукає не національної, а соціяльної розвязки. Всіх заможних жидів непокоїла участь досить поважної кількости їхніх однородців в комуністичних установах—головно в пропаґанді та ЧеКа. Обосторонні перехватки викликали в них страх і вони були переконані, що вина лежить по обох сторонах. На передодні нашого відходу на південь до ґрупи полк. Удовиченка, їх делеґація, зложена з рабіна і з найповажніших громадян, звернулися до команди бриґади, щоб вона осталась на постійно в Жмеринці, а вони—жиди—забезпечать стан цілої бриґади всім, одягом, харчами і грішми. Та ці їх гарячі бажання не можна було виконати, бо команда бриґади отримала наказ відїхати до Крижополя на допомогу ґрупі пол. Удовиченка.

По кількаденнім відпочинку в містечку Жмеринка Штаб Обєднаних Українських Армій приділив 11. бриґаду до Вапнярської ґрупи полк. Ол. Удовиченка, команданта 3-ої Залізної Дивізії. Завдання цієї ґрупи було не тільки прикрити напрямок Вапнярка-Жмеринка, але також розбити частини XIV совєтської армії, яка в складі своїх 47-мої і 45-тої дивізій і 7 бронепоїздів пробивалася з Одеси через Вапнярку на Христинівку, а дальше на Хвастів, щоби злучитися з частинами XII-тої совєтської армії в Коростені.

В другій половині серпня 1919. р. розгорілися жорстокі і завзяті бої між ґрупою полк. Удовиченка в околиці залізничої лінії біля Крижопола а 45-тою червоною дивізією за посідання Вапнярки. Большевики криваво відбивали всі наступи 3-тої Залізної дивізії, охопили її крила своєю кіннотою і комуністичними відділами і примусили відходити крок за кроком взад.

У вечорі 19-го серпня склалася загрозлива ситуація. В ґрупі пол. Удовиченка брак набоїв, а частини знесилилися від постійних і тяжких боїв з переважаючими ворожими силами. Ворог своїми безнастанними атаками примушує 3-ту Залізну дивізію залишити залізничу стацію Крижопіль і поблизькі села як наприклад Горячківку і ін. Штаб Наддніпрянської Армії вживає всіх заходів підсилити ґрупу полк. Удовиченка свіжими резервами і присилає з Могилева екстреним паротягом набої.

В цей критичний час поспішає на допомогу ґрупі 11-та бриґада і з її підходом 19-го серпня критичне становище поліпшилося. Дня 20-го серпня 11-та бриґада іде в наступ, вибиває своїми куренями ворога з Крижополя і Гарячківки і відтискає його на південь, при чому захоплено полонених і обоз. Так само і на другий день, себто на 21-го серпня розпочалися нові жорстокі бої, червоні частини атакували на цілім фронті з таким завзяттям, що один курінь 11-тої бриґади виведено зі строю. Тільки пізно в ночі ворога відбито і він подався назад.

Дня 27-го серпня ворог знову енерґійно атакує ґрупу полк. Удовиченка і трохи відтискає її назад. Дня 29-го і 30-го серпня червоні охоплюють своїми атаками ліве крило ґрупи, яке завзято боронять курені 11-тої бриґади і тому вони мали важкі втрати. До вечера 30-го серпня на Вапнярському напрямку утворилася загрожуюча ситуація. Ґрупа полк. Удовиченка знемоглася і ледве ледве трималася. Дня 31-го серпня штаб Наддніпрянської Армії видає гострий наказ зліквідувати ворожу Вапнярську ґрупу. Полк. Удовиченко ломить протинаступами ворожі атаки і до полудня 1-го вересня бої досягають кульмінаційної точки. Ворог зробив останню спробу прорвати наш фронт і кинув всі свої запасні частини до бою, але всі його атаки були відбиті, хотяй курені 11-тої бриґади, які завзято билися поруч з поляками 3-тої Залізної дивізії, мали великі втрати.

Завдяки допомозі Волинської ґрупи, частини якої вдерлися були у вороже запілля, нарешті Вапнярську ворожу ґрупу, яка числила около 10 тисяч баґнетів і шабель із 7 панцерними поїздами, розбито цілковито.

Ці завзяті та жорстокі бої за Вапнярку тривали три тижні із зміненими боєвими успіхами. Цей відтинок фронту, обабіч залізничого шляху біля Вапнярки, був стало живий, рухливий, повний жорстоких та підступних боїв, які вимагали не лише від командантів але теж і від вояцтва величезних зусиль, що часто переходили межі нормальних вояцьких вимог.

Ще один замітний момент в боях біля Крижополя з місцевостями Жабокрич, Чоботарівка, Тарнавка, Голубяче, Цибулівка і ін. Ми впер-

ше стрінулись там з ЧеКа, себто з Надзвичайною Комісією по боротьбі з контрреволюцією. Було це по здобуттю Жабокрича. На краю села ми знайшли забитих сімох вояків, яких тіла мали сліди тяжкого знущання. Команда куреня точно випитувала мешканців Жабокрича та полонених, які попали нам в руки і змогла устійнити лише, що це були полонені українські вояки, та що ЧеКа складалася з одного лотиша та двох жидів з Одеси. Протягом дальших днів в цьому районі ми стрічалися ще із розстріляними нашими вояками, але слідів знущань не було.

СЛІДАМИ ГАЙДАМАКІВ

По розбиттю і по відступі Вапнярської большевицької ґрупи направлено Гуцульський курінь на схід до містечка Ободівка. Негайно по прибуттю курінь отримав наказ відійти до Великої Баланівки і наступного дня атакувати місто Бершадь. За здобуття підступів до Бершаді курінь звів самостійно кількаденний бій не лише з піхотними большевицькими частинами але теж і з кінною Котовського, який силою 500-600 шабель кілька разів атакував наші позиції.

По здобуттю Бершаді і по утечі большевиків на Умань, в тому часі місто Бершадь являється граничним періодом у людських втратах куреня. Починаючи від самих початків заіснування Гуцульського куреня аж до Бершаді, курінь мав людські втрати на полях боїв, а від тепер головним нашим ворогом почав являтися немилосердний та жахливий тиф. Втрати в боях в районах Вапнярки, Крижополя, Городища і Бершаді виносили около 250 вояків вбитими і раненими. Боєвий стан куреня впад до 350 вояків, а стан скорострільної сотні виносив 147 боєвиків.

З Бершаді курінь відійшов через Теплик до Соколівки, а звідтам через Умань до Христинівки. По кількох днях побуту в Христинівці, курінь відїхав до Вапнярки і, вигрузившися пішов через Юрківку до Стрільчинців, а потім до Селищ, що лежить над рікою Бог. По двотижневому побуті в Селищі курінь перейшов до містечка Гнівань. Цей період, що припадав на кінець жовтня — початок листопада 1919. р. був для куреня не відпочинком а сумним та траґічним свідком страшної епідемії жахливого тифу. Ця смертоносна пошесть розпаношилася так, що трудно було зібрати кільканадцять вояків до сторожевої служби. Найкритичнішими були дні між 10-25 грудня 1919. В місті Гнівані, що лежить над рікою Бог (на залізничому шляху Жмеринка-Вінниця), було більше наших частин, звичайно переходових і військова лічниця. Наш курінь був, так сказати б господарем і ми відповідали за порядок і спокій як у місті так і в околиці, яка не була смирною. Недалека Ворошилівка, Селище а частинно і Тиврів були огнищами, з яких можна було очікувати і нападу. Ця "революційність" в цих збольшевичених селах полягала звичайно в тому, щоб пограбити і награбити—байдуже в кого. Часто лучалися і убивства.

Військова лічниця містилася у стайнях цукрового заводу, де по обох боках стайні була розстелена солома, а серединою був вільний

прохід. Хворі стрільці лежали битком наче снопи і чим гуще тим краще, бо це була зима, а покривал не було.

Зпочатку відсилали ми хворих стрільців до лічниці, де опікувався ними наш курінний лікар і санітарна обслуга, але за кілька день і вони лягли. Ми змінили тактику лікування. Хто захворів, лежав в хаті, а хто ще ходив, мусів його обслуговувати. Обслуга полягала в тому, що пильнувалось, щоби хворий був як слід прикритий, в хаті сяк-так тепло і обовязково хворий мусів дістати кілька разів денно теплого чаю. Зразу вистарчало нам здорових вояків, але опісля мусіли робити ті, що вже піднялись і ходили мов примари, висохлі і обдерті, опікуючись своїми хворими побратимами.

Та це була лише одна сторона опіки. Друга—далеко неприємніша, це справа хоронення тих, що померли. На дворі мороз і сніг, стрільців, що мали б дійсно стільки сили, щоби в замерзлій землі викопати могилу, не було. Кладовищем тоді для всіх померлих був рів, що відмежував ліс від поля біля сусідного села Витави. В цім рові хоронили всіх товаришів зброї. Процедура ця відбувалася так, що здорові ходили по хатах-кватирах, провірювали стрільців, які були в стані підняти в двох чи в трьох померлого, посадити на віз та відвезти на цвинтар—до рова під лісом у Витаві. Снігом стелили і снігом вкривали.

Самозрозуміло, що були ще і цілком здорові стрільці, але їх уживалося до сторожі і стеж, які розсилалося до сусідних сіл, бо вони, як вже згадано, не були аж такі спокійні, як це ми бажали б собі уявляти українське село. Наприклад, жителі села Ворошилівка позволили собі напасти на переходячу технічну сотню III-го Корпусу, роззброїти її та пограбити все невеличке майно. Вістовий курінного команданта пор. Гриця Голинського—Михайло Ґеник зі села Березів Вижний, повіт Коломия, поїхав верхом до сусідного села Селищ по молоко для хворих (в Гнівані молока не можна було купити) його селяни вбили, щоби забрати коня.

При кінці грудня і на початку січня 1920-го року майже всі стрільці, які щасливо перебули тиф, стояли перед відходом на південний схід в сторону Одеси. Дня 2-го січня 1920. р. відійшов курінь з містечка Гнівані, а наступного дня 3-го січня автор цього нарису вибув зі стану куреня і більше вже не стрінувся із ним.

При кінці подаю прізвища тих старшин, доля яких мені відома. Прізвища тих старшин 1-го Гуцульського Пробоєвого Куреня, які евентуально ще живуть, не подаю. І так: Командант Гуцульського куреня—поручник Гриць Голинський був розстріляний большевиками в Станиславові 1941-го року, Поручник Циганюк помер на тиф в селі Селищі, четар В. Ковч помер на еміґрації в Німеччині, четар Погорецький помер в Рідному Краю, хорунжий М. Василенко та В. Антонович померли на тиф в "Чотирикутникови Смерти", як рівнож і бунчужний Степан Слюсарчук з Городенки, що був цілий час інтендантом.

Мінхен—Баварія—Німеччина, в січні 1960-го року.

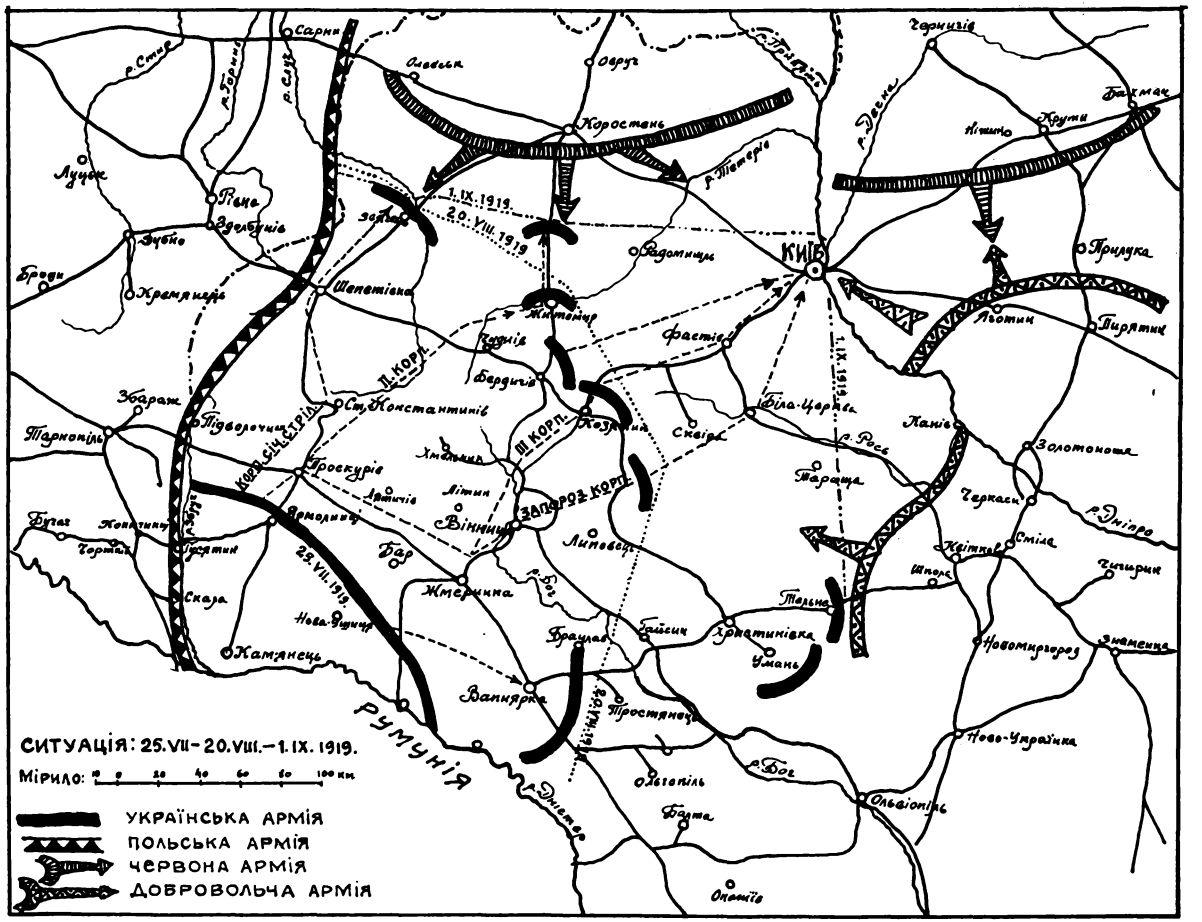
СИТУАЦІЯ: 25.VII–20.VIII.–1.IX.1919.
Мірило: 10 0 20 40 60 80 100 км
УКРАЇНСЬКА АРМІЯ
ПОЛЬСЬКА АРМІЯ
ЧЕРВОНА АРМІЯ
ДОБРОВОЛЬЧА АРМІЯ
РУМУНІЯ
КИЇВ
Луцьк
Рівне
Броди
Кременець
Тернопіль
Збараж
Проскурів
Ямполь
Бар
Вінниця
Житомир
Бердичів
Коростень
Сарни
Овруч
Чернигів
Бахмач
Прилука
Лохвиця
Пирятин
Фастів
Білая Церква
Канів
Черкаси
Золотоноша
Сміла
Умань
Христинівка
Тальне
Гайсин
Брацлав
Жмеринка
Вапнярка
Тростянець
Ананьїв
Балта
Ольвіополь
Новомиргород
Знаменка
Новоукраїнка
Шпола
Чигирин
Кіїтка
Ромни
Гадяч
Ніжин
Крути
Остер
Козятин
Липовець
Хмельник
Літин
Ставище
Сквира
Тараща
Ставище
Ананьїв
Ананьїв
Ананьїв

Антін фон Лєгар,
Полковник ґен. штабу.

ЗВІДОМЛЕННЯ

Про мілітарне положення у Східній Галичині дня 10-го січня 1919. р.

Точка тяготи мілітарних турбот Східної Галичини лежить під цей час під Львовом. Я оцінюю ситуацію в тому місці, як слідує:

ПРАВЕ КРИЛО: Більші галицькі сили повинні бути в наступаючому поході на Володимир Волинський. Начальна Команда Галицьких Військ не має про їхню ситуацію під цей час жадних даних: не стоїть із тією ґрупою загалом в жадному звязку. Я дістав доручення відшукати звязок через Горохів: енерґійними телеґрамами принаглити марш тих сил проти Заходу. Є підстави припускати, що ця ґрупа зовсім розвязалася, вояки розійшлися додому та, що зовсім не можна брати в рахунок цієї ґрупи так, що вязані тою ґрупою польські сили зістали звільнені для операції проти Сокаль-Рава Руська.

По зовсім неперевірених відомостях, місто Луцьк має бути в польських руках.

СЕРЕДИНА (ЦЕНТР): Окруження Львова. Як я зорієнтувався в Начальній Команді Галицьких Військ, фронт проходить під Львовом, як слідує: На півночі: довкола Рави Руської, яка є в польських руках, Любачів до Сяну в околиці Радимна, Яворів-Янів-залізниця, звідтіль до Львова, потім горбами на північ від Львова.

НА СХОДІ: Східна границя львівського повіту.

НА ПІВДНІ: Сокільники-Бартатів, потім на південь від Хирова, потім в Карпати. Отже Львів не є окружений, залізнича лінія Львів-Городок-Перемишль, на мій особистий погляд, є в безперервному русі помимо противних тверджень.

Щодо частинного окруження Львова—на мій погляд—подана на півночі лінія фронту не відповідає дійсности. Насправді в українських руках повинна бути лінія: східна границя Львова, Жовква і Сокаль.

Простір від тієї лінії є вправді занятий українцями, але не є забезпечений в їх руках. В містечку Янові був ще 7-го січня рішуче один хорунжий із 300 вояками. В тому часі ішли бої під Равою Руською і Жовквою. На всякий випадок не може бути мови про тривале окруження Львова з півночі.

НА СХІДНІЙ ГРАНИЦІ Львова наступ зовсім задержаний. Багато цеголень поляки перетворили на скорострільні гнізда, яких польовими гарматами в такому випадку не можна було здобути. Продовжування наступу в тому напрямі на саме місто із прочищуванням його вуличними боями, як це видно із загальної ситуації, є неможливе до виконання.

НА ПІВДНІ І ПІВДЕННИЙ ЗАХІД від Львова: Ця частина фронту як найбільше загрожує життєвому нервові оборони Львова, а саме: Залізнича лінія Перемишль-Городок-Львів. Тому тут є найенерґічніша оборона, яка основується на рухомій польській ґрупі, яка складається з около трьох куренів піхоти із артилерією в Городку і яка розбудована на завзяту оборону місцевостей здовж тієї залізниці: Сиґнівка-Зимна Вода і Рудки. Маю враження, що спеціяльно південно-східний фронт Львова є вдержаний на основі найбільш модерної системи глибинної оборони, а саме: гніздами скорострілів, зґрупованими вглиб малими протиударними резервами і зовнішними резервами під Львовом і Городком. Через те, тут може забезпечити тривалий вислід тільки старанно приготований і передтим вправлений міжудар (пролом), але ніколи фронтальний наступ на одну лінію.

ДОКАЗ: Бриґада наддніпрянців здобула 31-го грудня 1918. року, так як це досі практикувалося, село Скнилів, але там держалися ще заховані скорострільні гнізда і була до розпорядимости під доброю командою проитударна резерва, яка примінювала такі способи боротьби, що до них наддніпрянські вояки не були як слід вишколені. Інакше не було б це можливе, щоб вся та бриґада—4 тисячі крісів—відступила перед 400 польськими вояками. В подібний спосіб Українські Січові Стрільці 11-го січня 1919. р. здобули Зимну Воду і втратили її в наслідок польського протиудару. Це власне доказ на правдивість мого твердження, що такий наступ повинен попереджувати відповідний вишкіл, але на це треба часу.

Сили, які стоять під цю пору до диспозиції для частинного окруження Львова, вистарчають заледви на це, щоби в найбільш сприятливих умовинах і коли взяти під увагу, що ворог не впровадить ніяких нових резерв, задержати існуючі позиції. При тому ж однаково треба зважити, що постепенно піхотні сили, через тяжку службу серед зимна, вогкости, злу обуву і одяг, виснажуються, вимагають багато доповнень та на всякий випадок стаються небоєздатними і що їх не можна вжити до іншої тактичної акції, поза чистою позиційною обороною.

Я не найшов нігде ні влаштовання ні знання модерної глибокої оборонної системи. Оборону ведено так, як ми провадили її десь в Карпатах в 1914-1915. роках.

Із тактичних резерв можна приготовити до вжитку около 2-3 ку-

рені. Мені до наступу на день 11-го січня поставлено їх до диспозиції, але в міжчасі правдоподібно їх по дорозі ужито деінде.

Начальна Команда Галицьких Військ не має ніяких оперативних резерв. Я находжу найбільшу небезпеку в тому, що ворог десь нишком вишколює 5-6 сильних і здатних до удару піхотних куренів з артилерією і їх підготовляє до наступу і ті курені, коли б були під доброю командою, могли б бути в тому часі панами ситуації і ледви чи можна було б їх задержати на Дністрі.

Артилерійська ситуація: В Начальній Команді була мова про 100 гармат проти около 24-ох ворожих, та все ж таки муситься на це звернути увагу, що гармати самі ще не становлять артилерії.

Те, чого бракує на мою думку — це не однородна і без великого розмаху артилерійська команда під Львовом. Відповідне втягнення артилерії, було би вже безумовно допровадило до повного успіху.

Гармати, зокрема цільні калібри (10 цм. гавбиці і 15 цм.)

Резервові гармати. Мусять бути резервові гармати, бо інакше через те, що багато дул розривається і тим унерухомлюється ¼ батерії, дальше в наслідок чого вишколені гармаші і коні виходять на довший час з боєвого строю.

Амуніція. Мало гармат з більшою кількістю набоїв виконує часто те саме, що багато гармат з малою кількістю амуніції, що тільки непотрібно вимагають багато гармашів і коней.

Телефонічний виряд і персонал: Без них модерне стріляння виключене.

Мапи і допоміжний виряд.

Вишколені обсерватори.

Звязкові старшини мусять до себе стояти у властивім чисельнім відношенню і мусять бути зі собою зіграні.

Я відніс при стрічі із одним командантом батерії дійсно враження, що він керується знаним дотепом: "Я куплю собі одну гармату і буду зовсім самостійним". Так одноковож не можна вести боротьби проти скорострілів, коли ідеться про життя соток вояків.

Ціль: Про працю батерій, конечних для піхоти до поборення скорострільних гнізд, не було нічого відомо.

Кидання мін не вийшло поза спроби імпровізації.

Одноцільне керівництво артилерії є також безумовно конечне, бо в тому часі ріжні нижчі команди артилерії, не маючи зрозуміння для великих цілей, поступають так, щоби добути якісь дрібничкові успіхи. І так наприклад артилерійська ґрупа сот. Микитки задержала собі амуніцію із батерії гавбиць і післала ту батерію гавбиць лише із 15 набоями на кожну гармату до рішаючого наступу.

Калькуляція щодо амуніції і транспорту. Приготовлення амуніції, вїзд гармат на позицію і приготовання звязку, є тільки до виконання тоді, коли ними керує одноцільна команда. Цему треба негайно зарадити.

Щодо технічних орґанів, то я їх майже не бачив. Загальне нарікання, що нема добрих вибухових матеріялів і нема вишколених стеж до виконування вибухів.

Я також зауважив, що укріплення позицій не є технічно як слід переведене. Матеріялу для дротяних перешкод я не бачив, хоча в Стрию зауважив я кілька ваґонів із дротяними перешкодами. Біля Станиславова і Галича, в старих воєнних укріпленнях, можна ще багато найти матеріялу для побудови оборонних позицій.

Щодо лівого крила Галицької Армії, напроти Городка і Перемишля (Хирова). Бракує мені ближчих даних, але всежтаки я маю враження, що в тій частині фронту повинні панувати досить упорядковані відносини. З окрема в Стрию панує строгий, зразковий порядок.

Причини мого прохання про звільнення мене з команди. Дня 4-го січня 1919. р. я обняв команду одної ґрупи на південний захід від Львова. (Ґрупа "Наварія").

Я вимагав: 6 куренів піхоти, один відділ добровольців. (Полк. Лєгар мабуть мав на думці курінь УСС), один скороподвижний курінь, три батерії гавбиць, дві батерії польових гармат; дві батерії наддніпрянців. Моїм завданням було зайняти південно-західну оборону Львова, а саме: села Зимна Вода, Зимна Відка, Скнилів, Скнилівка, Кульпарків і Білогорща. Коли прийшло до обговорення тієї операції я підніс, що поставлені до диспозиції боєві сили не вистарчають на це, щоб усі ці місцевости зайняти, не говорячи, вже про те, щоб їх вдержати. Начальна Команда настоювала на переведення наступу на названі місцевости, але дала рівнож до зрозуміння, що вона задоволиться і меншими осягами.

Щодо реченця наступу було виразно встановлено, що день наступу буде аж тоді означений, коли я буду готовий з моїми приготованнями.

Мимо того вже 8-го січня встановлено, що наступ відбудеться дня 11-го січня. Мені щойно 9-го січня удалося дістати телефонічне получення із штабом Начальної Команди.

Дня 9-го січня прибула піхота одначе без відділу добровольців. Стан піхотних куренів був мало задовільний. Черевики частинно подерті. Ноги обвивані соломою. Із 6 куренів стояло досі три на фронті на південний захід від Львова, а один курінь стояв на схід від Винник. Ці частини були з причини позиційної боротьби в снігах і вогкости перемучені і виснажені. Я узнав їх в тому часі в такім стані за нездатних до наступу. В однім курені 8 скорострілів мало тільки 45 лент набоїв, місто приписаних 320, а два курені не мали зовсім жадних лікарів.

До 10-го січня не можна було влаштувати телефонічного получення між частинами, бо не надійшов заповіджений виряд.

Для піхоти заповіджено півтора мільйона набоїв, але на жаль ця амуніція до 11-го січня не надійшла. Це саме відноситься і до достави сталевих шоломів.

Частини прибули без харчів. Про доставу не подбано так, що я в останнім моменті з великими труднощами мусів позичити від ґрупи полк. Коссака три тисячі порцій.

Три батерії гавбиць прибули із 15 стрільнами на кожну гармату. Батерія Наддніпрянців мала вправді вистарчаючу кількість амуніції,

але уся їх артилерія прибула так пізно, що було неможливе до 11-го січня поробити відповідні артилерійські приготування, розпізнання терену, встріляння, наладнати телефонічну мережу і т. д.

Вправді заряджено приділ піхотним куреням супровідних гармат, але було неможливо впродовж 24 годин так це улаштувати, щоб вони могли відповісти боєвим завданням.

Дуже важне співділання з лівою ґрупою отамана Бізанца дійсно наладнано, однаковож забракло часу, щоби з повним довірям рішитися на наступ.

До 9-го січня, себто того дня, коли мали бути всі вже готові накази до наступу, не були як слід вияснені ворожі позиції, на які треба було наступати, місця ворожих скорострільних гнізд і сила ворожих резерв. В наслідок того можна було видати лише шабльонові диспозиції на основі військових карт.

З огляду на короткий час і з огляду на брак і інших допоміжних засобів, не можна було нічого зробити для поборювання ворожої артилерії.

Адже відомо, що докладно непідготований із невистарчаючими силами ведений наступ не вдається, коштує непотрібного пролиття крови і є грубим промахом команди.

Ця основна наука із нашого 4-річного воєнного досвіду приневолила мене для 9-го січня вечером поновно зголосити, що я уважаю наступ дня 11-го січня за виключений. Коли ж однак Начальна Команда Галицьких Військ наставала на переведення наступу, я просив звільнити мене з командування.

При тому мушу підчеркнути, що для мене мала боєва вартість частин не була рішальною. Я вже добував успіхи з багато менше боєздатними військовими частинами. Але мені треба було дати більше часу, дати мені частини в руки, щоби я міг поробити відповідні приготування.

Як не українець на це, щоби доперва старатися добути довіря частин, я не міг себе і моє добре імя наразити абсолютно на неминучу невдачу, бо в наслідок тієї невдачі українська армія не тільки була б втратила на довший час всяку свою ударну силу, але також була небезпека, що і вояки, втративши довіря до команди, були б розбіглися.

ОЦІНКА

При моїй оцінці вище згаданого та незадовільного результату під Львовом, належить взяти під увагу:

1. Тут ідеться о імпровізовану війну, яку Галичина веде в надзвичайно тяжких умовинах без вистарчаючих допоміжних засобів. Через це не все може бути в порядку. Треба рахуватися з недосконалостями. Впрочім Галицька Армія в цей час є більш здатна до удару як наприклад угорська або австрійська.

2. Величезне утруднення зимових операцій із перемученими і зле виряджeними частинами по стопленню снігів. Коли знову відновляться бої, вони могтимуть видати з себе більше як в тій хвилині.

3. Майже цілковитий брак вищих старшин. Із 4-ох командантів куренів, яких я бачив, двох було беззглядно нездатних і повинні бути негайно усунені, якщо б можна було їх заступити хоч на половину здатними заступниками.

Молоді старшини роблять добре враження. Вони однаковож потребують багато поучень і авторитетних наставників.

Штабові Начальної Команди бракує найконечніших допоміжних сил до тої міри, що йому дуже часто може бракувати основ, на яких наприклад можна було б будувати оперативні рішення, а саме: Відносини про ворога, евіденція власної ситуації, штабова служба при артилерії, евіденція амуніції, калькуляції транспорту, орудування особами і евіденція їх і т. д.

Найконечніші установи для завідування муніцією і заготовлення зброї є невистарчальні і неподвижні.

4. Я маю враження, що в Галицькій Армії звертають увагу лише на боротьбу, **але не звертають уваги на вишкіл.** Аджеж без постійного вишколу кожна армія стане в найкоротшому часі нездатною до операцій, але до вишколювання сьогодні взагалі нікого нема. Вишкіл можна вести у відносинах, коли діє резерва, але тепер нема ніяких резерв. **Це є найболючіша точка тяжкого оперативного положення Галичини.**

Випадки зміни на якім небудь фронті є неминучі. Вони не мають надто великого значіння так довго, як довго стоїть до диспозиції сильна боєздатна резерва армії. Якщо нема ніякої готової резерви, то може вже маленька невдача допровадити до катастрофи. Цьому треба — на мою думку — конечно зарадити.

Адже Галичина має 3-4 фронти і простірно є така мала, що звинення або захитання одного фронту може спричинити завалення цілої дотеперішної боєвої системи.

Продовження ведення війни з наступом на Львів проти Буковини або проти чехів, вимагає тим самим перш за все створення одної сильної вишколеної і готової до операції армейської резерви.

Поповнення армії, виряд, вишкіл і контроля мусять бути керувані з центру і однородно під відповідальностю державного секретаря війни. Інакше сили будуть роздріблені і скромний матеріял, що ще є до розпорядимости, не буде раціонально використаний.

Досі господарено тим, що припадково було до розпорядимости і ведено досить неупорядковану господарку. А тут треба бути передбачливим і вести підготовчу роботу для часу і відносин, що стоять перед нами, як наприклад: Обсадження угорської України. Було би інтересно ствердити, на основі яких приготувань, дат, розважувань і дійсних фактів розпрацьовано оперативний плян. Або, чи до тої справи підходиться так з легкої руки без жадного оперативного пляну.

Чим менше експериментів робить молода держава, чим основніще і без заміту підготовляється яке небудь з її підпринять, тим більше довіря внутрі та поваги на зовні вона одержить.

На невдачі, помилки і нефахові військові підприняття сьогодні не може собі позволити ніяка держава без дуже тяжких внутрішних і

зовнішних небезпек. Одна військова централя, яка опановує усі фахові реєстри, військову евіденцію, розвідчу службу, мілітарно ґеоґрафічні і мілітарно політичні граничні питання, незалежно від усіх інших справ як орґанізація, виряд і вишкіл війська є конечно необхідна, бо інакше Україна при усіх своїх будучих переговорах, мимо патріотизму і справедливих претенсій, вийде з невдачою.

6. Бажання добути Львів є нині безперечно так само пекуче, як перед чотирма тижнями. Львів може впасти через ніч ізза голоду, внутрішньої революції або з причини відтягнення тамошних оборонців. Чи Львів можна здобути бомбардуванням, на це питання бракує мені в тій хвилі даних. Через окруження або через наступ можна без сумніву Львів також взяти. Однакож потрібні для цього сили мусять бути перед тим приготовані у всіх детайлях.

Той наступ може бути успішний, коли мілітарна сила Галичини не буде вичерпана в неприготованих ударах, але ця сила буде зпочатку пляново зібрана і збережена і коли буде під рукою конечний до того фаховий персонал і до того завдання належно приготований.

На це все потрібний час. Чим пізніше з тим зачнеться тим меншим є вигляд випередити ворога, який теж без ніякого сумніву орґанізується. Не дивитися тільки тупо на Львів. Існують також і інші дороги дійти до цілі, як тільки лобовий наступ на Львів. Але передумовою є все одна хочби тільки мала ударна боєва ґрупа, якої завязку ще нема і яка контролювала б мілітарні відносини, постачання, порядок і безпеку в цілому краю.

КОНКРЕТНИЙ ПРОЄКТ

Найближчою, важною ціллю є:

1. Створення одної армейської резерви і то ступнево, наприклад: 4 піхотні бриґади по 3 курені і один полк артилєрії з 2-ма батеріями гавбиць, одною батерією мінометів, одною санітарною установою, одною технічною сотнею, одною телеґрафічною сотнею, одною муніційною колоною і евентуально тяжкою артилєрією.

2. Тривала річева орґанізація централі, наприклад секретаріят війни, зцентралізування поповнень персоналу і матеріялів для плянового одноцільного заосмотрення армії на фронті та передбачливе приготування того, чого армія потребує.

При тому зокрема треба би ствердити основно здатність краю до свідчень, після чого можна би на довший час випрацювати військову програму і цілево та пляново її розбудувати, бо Україна мусить числитися з тим, що ще на довгі літа мусітиме бути у військовім поготівлю.

Також і будучі військові політичні переговори із Східною Україною, а в слід за тим і питання границь, вимагають як найбільших приготувань на велику скалю.

Цілком ясно, що ті завдання муситься перевести в найстислішім порозумінню із Начальною Командою і при узглядненню загального воєнного положення.

Осягнення тих цілей вимагають першоклясного спеціяльно науково-військового вишколеного і досвідченого персоналу.

Галичина під цю пору не розпоряджає таким персоналом. Не можна залишати це припадкові, щоб зголошувався і повнив відповідальні обовязки такий, який до цього не надається. Тому потрібний і конечний персонал мусить бути, після певних засад, вибраний. Дійсно визначні особи мусять бути відповідно заплачені і матеріяльно забезпечені.

Я у тому відношенню мушу ясно і чесно сказати. Під час мого 14-денного перебування в Галичині, із 4-ох полковників, які були в Галицькій Армії, два були усунені ізза своєї нездатности.

Старшини військової місії мусять безумовно задержати чисті руки. Кожний такий старшина із тієї місії, поза своїми іншими обовязками, повинен якнайскорше вишколити на своє заступство українця так, щоби в означеному часі ціла військова адміністрація могла бути обсаджена виключно українцями. Тому, кожний такий старшина з місії повинен одержати на постійно приділеного йому українського старшину, який до цього надається.

Треба би зважити питання, чи до тієї військової місії принимати виключно австрійських і угорських старшин чи може і других, як наприклад італійських, чеських і анґлійських. На кожний випадок муситься на те основне і засадниче питання скоро рішити. Нема багато часу до страчення.

Були б конечно потрібні:

Один інспектор армії — помічний орґан секретаря війни. Він перед ним відвічає, керує після його вказівок військовими працями. Йому підлягають усі частини поза оперативними військами. Він стежить за орґанізацією, вирядом, вишколом і їх духом. Як довго треває стан війни, він працює в сталім порозумінню з Начальною Командою.

Чотири команданти бриґад рівночасно команданти Окружних Команд, як наприклад: в Стрию, Станиславові, Коломиї і Тернополі. Це були б чисто військові уряди, яким був би доданий один цивільний комісар для ведення цивільних справ.

Два штабові старшини або сотники ґенерального штабу.

Два штабові старшини або сотники артилерійського штабу.

Шість здібних сотників артилерії.

Два штабові старшини або сотники піхотного штабу.

Один штабовий старшина або рітмайстер кінноти.

Два військові інтенданти.

Один військовий лікар.

Один штабовий старшина або сотник телеґрафічної сотні.

Один штабовий капітан залізно-дорожної частини.

Три сотники зі спеціяльним вишколом.

Два старшини для зарядження артилерійським майном.

Кілька спеціяльно вишколених старшин і підстаршин ґеоґрафічного Інституту і арсеналу зброї.

Ті старшини, які повинні бути вибрані з належною увагою, мали б бути звязані умовою на 1 до 3 літ. Їм належало б давати побіч від-

повідних до їх ранґ поборів додаткові функційні додатки і їх забезпечити так, щоб вони при якій небудь політичній зміні не понесли шкоди. Кошторис, для згаданих вище старшин, поза нормальними поборами, виносив би около 50 тисяч корон місячно.

Спорядження пляну праці та поділу праці був би предметом дальшої основно опрацьованої студії.

При цілковитім браку належно вишколеного персоналу міг би тільки цей представлений нами шлях охоронити галицьку Україну від тяжких шкод. Цей шлях повинен бути відносно дешевшим як дальше крутне експерементування з дилетантами і аматорами.

Запроєктований плян повинен дати галицькій Україні також значну духову перевагу супроти Східньої України і в цей спосіб запевнити галицькій Україні керівництво в усіх військових питаннях, питаннях влади і всіх інших рішальних питаннях.

Одна, хочби тільки мала, але кріпко ведена ударна сила, яка спирається на певну орґанізацію центральної влади може сама собою, після моєї думки, запевнити тривалі успіхи. Щойно тоді Львів, не тільки через випадок, але на постійно і не відклично, може бути прилучений до галицької України.

Для переведення в життя добре опрацьованого пляну не є ще вправді запізно. Однаковож як я оцінюю мілітарне положення — це вже найвищий час залишити хвилеві допоміжні засоби і перейти до опрацювання плянової і далекосяглої акції.

Відень - Австрія, серпень 1959.

ВІД РЕДАКЦІЇ. В Галицькій Армії було кільканадцять штабових старшин-австрійських німців. Деякі з них виявилися звичайними наємниками а то і зрадниками, як наприклад підполк. Пап де Яноші, полк. Бем, проте численні записалися в історії галицького війська і у визвольній боротьбі золотими і нестертими буквами. Згадати б тільки Кравса, Ціріца, Вольфа, Шаманека, Бізанца, Льонера, Тінкля, Шлоссера, Гофмана, Коха, Єрлє, Куніша і ін. Вони не тільки вірно служили і полюбили галицьку армію, з якою звязали свою долю і життєву каріеру і робили все можливе, щоби цю армію наблизити до побіди, але також і деякі з них навіть своє життя положили за волю України.

Становище цих чужих старшин в УГА було упривілійоване. Вони як штабові фахівці, займали найвищі командні пости, а українські кол. запасні старшини австрійської армії, відчували до них повагу і пошану.

В другій половині грудня 1918. р. зголосився був на службу до УГА і полковник Антін Леґар. Він командував на італійськім фронті дивізією і за хоробрість був відзначений ордером Марії Тереси. Цього найвищого відзначення в Австрії будькому не давали.

Державний Секретаріят Військових Справ вислав пол. Леґара до Начальної Команди, а та призначила його командантом "Ґрупи Наварія". При кінці грудня 1918. р. Начальна Команда назначила ґенеральний наступ на Львів. Вона була певна на сто процент, що наступ увінчається здобуттям Львова. Тільки один старшина в успіх наступу не вірив, а саме полк. Леґар. Він твердив, що армія до наступу ще як слід не приготована і радив відложити наступ на два або і три тижні. По тій солідній підготові він твердив і ґарантував, що з підчиненими йому частинами займе Львів. Одначе ради полк. Леґара Начальна Команда не послухала, а тоді він просив звільнення і повернув до Мадярщини. Переведений наступ дійсно не вдався.

Пізніше в місяці січні 1919. р. полк. Леґар приїхав до Станиславова вдруге, і предложив ДСВС докладний плян про українську-польську війну. Він доказував, що існуючий ніби то безперервний фронт від Хирова до Сокаля треба зліквідувати, потворити окремі сильні ударні ґрупи і атакувати ворога, не оглядаючи на те, чи на ліво і право є забезпечення чи ні.

Він поставив свої вимоги, а саме: він погоджується повести як слід боєву акцію, при чому переорґанізує боєві частини і командний склад та підбере собі 20 старшин ґенерального штабу. Одначе ці переговори покінчилися на жаль нічим.

ПАТРІОТИЧНА УКРАЇНСЬКА РОДИНА З КОЗАЦЬКОЮ ТРАДИЦІЄЮ

Сот. УГА Михайло Климкевич, командант І куреня 10 бриґади.

Саніт. хор. Ірина з Шміґельських Климкевич, дружина сотника Климкевича.

Др. Роман Климкевич, лейтенант німецької армії, син сотника Климкевича.

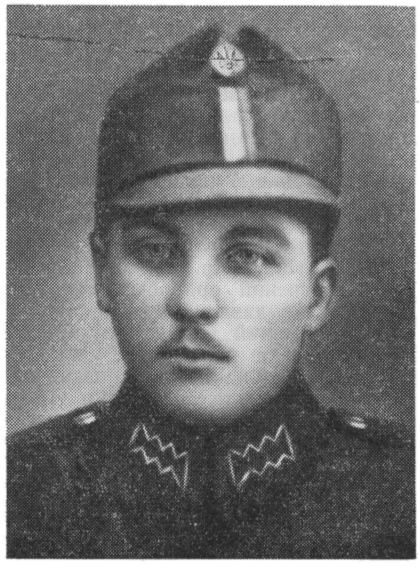

Четар УГА Полікарп Шміґельський, брат Ірини Климкевич.

Проф. Ілько Борщак

Відгомін УГА на Версальській Конференції

(За особистим архівом автора)

I.

УГА була тільки частиною української галицького Секретаріяту в закордонних справах і лицької справи на Мировій Конференції. Тому нам треба розглянути галицьку справу взагалі на Конференції.

Український уряд в Києві стояв на точці зору Універсалу 22-го січня 1919-го року, що включав Галичину в УНР і тому він призначив до делеґації в Парижі під головуванням інженера Григорія Сидоренка і д-ра Василя Панейка, що мав займатися спеціяльно галицькими справами й що був одночасно членом Державзаступником Голови Делеґації УНР на Мировій Конференції в Парижі (делеґація містилася на 37, rue La Pe'rouse) *).

Антанта, що поміж нею тоді відогравала першу ролю Франція, дивилася на українську справу з точки зору соборності, а вважала українську справу в Росії "російською справою", а Галичину вважала "австрійською справою". В цьому й полягала головна причина траґедії УГА та галицької української справи взагалі.

Вкінці 1918-го року надійшла вістка до Парижу, що "українські" большевики бомбардували Львів. Це була точка зору офіційної Франції, що большевицька небезпека загрожує Польщі з боку українців **).

Польський Національний Комітет у Парижі, на чолі якого стояв Дмовський, підніс 12-го жовтня 1918-го року Союзним Державам ноту, в якій прохав дозволу зайняти Познань і Галичину. Він писав у ноті, що "ця окупація забезпечить Польщу на Сході й зможе служити базою для майбутньої військової акції Союзників у Росії..." Анґлія, устами делеґата Бальфура, висловилася енерґійно проти цієї анексії Польщі. Він заявив: "Я прочитав з занепокоєнням пропозицію

*) Канадійські українці були заступлені в Делеґації Іваном Петрушевичем і Павлом Меґасом.

**) "Коли в 1919-му році почалася війна в Галичині між поляками й українцями, Франція завжди енерґійно піддержувала Польщу" — ґенерал Władysław Sikorski: "Polska i Francja w przeszłości i w dobie współczesnej", Львів 1931, ст. XIII.

Дмовського. За його словами Польща 1772-го року мусить бути Польщею 1918-го року. Ми до цього не зобовязалися. Ми зобовязалися лише поновити Польщу, складену виключно з поляків". Американський делеґат, полковник Гуз, був думки Бальфура. Французька пропозиція, що піддержала ноту Дмовського, не пройшла.

II.

До того, як розпочалася Мирова Конференція, засідали в Парижі комітети експертів. Від французів був Maurice Fallex, професор в ліцеї, що сказав таке про галицьку справу, й що французький комітет експертів прийняв на свою відповідальність: "Змішане населення, ненависть, яку викликала ріжниця рас і релігії й подвійна австрійська й російська пропаґанда, роблять важкою цю справу, яка задовольнила б одночасно жидів, поляків і українців. Не можна заперечити сильній польській меншості у Східній Галичині, ані бажання галицьких русинів зєднатися з Великою Україною, ані бажанням жидів користатися спокоєм. Всякий поділ цієї країни буде штучний, кожна уступка одному з цих елементів викличе протести інших. Це треба знати в інтересі країни. Галичина мусить знайти клієнта радше в Польщі, аніж в Україні. Я не говорю про повний союз з Польщею, можливо говорити лише про митний союз. Політично й адміністративно Східня Галичина буде підлягати одному з цих режимів, які пропонує Ліґа Націй. За кілька років, коли пристрасті затихнуть, буде вкінці видно з плебісциту".

21-го січня 1919-го року засідала комісія американських експертів, що в ній головну ролю відогравав Ісая Бовман, автор праці "The New World, Problems in Political Geography" (London, G. Harrap and Co., in 40, 803 pp.), що належав до Американського Ґеоґрафічного Товариства. Він, між іншим, ствердив, що "Східна Галичина не може бути видана Польщі, і тільки тоді треба б було її віддати Польщі, якщо Україна буде в теперішньому стані анархії, але з тією умовою, що Східна Галичина буде автономною провінцією Польщі й що згодом вона буде мати право на самовизначення, бо українці, хоч вони є селяни і дуже відсталі з культурного боку, переважають кількістю населення поляків . . . "

"Немає жодного сумніву, що українці Галичини прагнуть до спільности з українцями в Росії".

Анґлійський комітет експертів з свого боку написав цілу книгу про Україну під назвою: "The Ukraine" (London, 1920, in 80, 110 pp.). В цій книзі читаємо, що "Галичина є українська, а не польська".

12-го січня 1919-го року Падеревський написав листа у Вашинґтон до полковника Гюза (Hughes), що в ньому читаємо: "Українські вбійники жінок і дітей Львова взяли зброю й напали на місто Львів. У теперішній час 80.000 українців озброєних і вишколених німецькими й австрійськими офіцерами, під командою Архикнязя Вільгельма Габсбурського, стоять у воріт Львова, де кількість захисників поляків, без харчів і без зброї, виносить лише 18.000. Большевики взяли Вільно, міста Ґродно й Білосток є загрожені. За деякий час інвазія цієї части-

ни Польщі буде доконаний факт. Польща не може сама захищатися. В нас немає ані постачання, ані одягу, ані зброї, ані муніції. В нас є тільки люди, 500.000 поміж найкращими, що рішили боротися, щоб захистити країну під сильним урядом. Сучасний уряд Польщі є слабий і небезпечний, і майже цілком зложений з радикальних соціялістів. Мені пропонували сформувати новий уряд, але що я можу зробити з найкращою моралю країни без матеріяльної допомоги Союзників? Як була б змога дістати негайну допомогу для моєї країни, я радив би післати колективну ноту до Української Директорії в Києві, змушуючи її припинити ворожу акцію у Східній Галичині й евакуовати Бориславщину, де значні інтереси американців, анґлійців і французів є в небезпеці, а також післати військову місію до Варшави, щоб вона розглянула там ситуацію й шукала засобів допомоги, післати, як це можливо, гармати й рушниці, які німці залишили в українців. Якщо ця акція буде відкладена, вся наша цивілізація може перестати існувати . . . "

Ця арґументація про "большевицьку небезпеку" була головним арґументом, яким поляки шантажували Мирову Конференцію, бо, очевидячки, не було жодних большевицьких частин в УГА, також як і Вільгельм Габсбурґ, аліяс Василь Вишиваний, не був головним командантом тих частин, що облягали Львів.

Становище в Польщі було тоді заплутане. Національний Польський Комітет у Парижі, на чолі якого стояв Роман Дмовський, хотів у листопаді 1918-го року проголосити себе фактичним польським урядом. Пішон, міністер закордонних справ Франції, що мав великий респект до польського лідера, ухвалив цей проєкт і навіть прохав анґлійський уряд зробити те ж саме. Бальфур відмовився, бо Польщею володів уряд Пілсудського, звільненого з Маґдебурської фортеці, де його замкнули німці. Але "ґенерал Йосиф Пілсудський бився в рядах австрійців проти Росії" (заява Пішона у французькому парляменті 29-го грудня 1918-го р.). Так писав в інспірованій Міністерством Закордон. Справ статті, 14-го січня 1919-го року: "Є два польських уряди, один у Варшаві, другий у Парижі. Варшавський уряд є в безпосередньому звязку з країною, але він не має звязків з союзниками. Паризький уряд є офіційно визнаний Союзниками, але не має звязків з країною..." За якийсь час, під пресією французів, Пілсудський признав Паризький Комітет, як "повноважний захищати польські інтереси перед Союзниками". Пілсудський мав узяти реванш над Дмовським геть пізніше...

25-го січня 1919-го року відбулося засідання Найвищої Ради Союзників. Говорив Дмовський впродовж пять годин по французьки й по анґлійськи, в єдиних цих мовах, що їх признавала Мирова Конференція.

Про Галичину Дмовський сказав таке: "Східня Галичина від давна є спірна територія, але є ясно, що українці є нездібні орґанізувати в країні уряд по тій простій причині, що в інтелектуальних верствах діє мала кількість фармерів і духовенства. Є 400.000 селян поляків і тільки 16.000 українців..."

Після цієї наради Найвища Рада постановила післати в Польщу місію, на чолі якої став Нулянс, бувший французький амбасадор у Петербурзі. Він написав свої "Спомини" пізніше, де тільки глухо згадує про цю Варшавську місію.

Одночасно була створена "Комісія про Польські Кордони", на чолі якої станув Жюль Камбон, бувший французький амбасадор у Берліні, видатний французький дипльомат, але польонофіл з переконання. Туди увійшли також: ґенерал Le Rond (Франція), Sir William Tyrrel (Анґлія), маркіз della Torretta, бувший італійський посол у Петербурзі, Otchiai (Японія) і проф. Robert H. Lord (Америка) *).

* * *

Нулянс прибув до Варшави на початку лютого 1919-го року й знайшов там військову ситуацію майже відчаянну. 15-го лютого Нулянс надіслав телеґраму до Камбона з проханням прислати, як можна швидше, польські дивізії, що перебували у Франції. Одночасно Нулянс вислав французького ґенерала Бартелемі (Barthe'lemy) з інструкцією зложити перемиря між поляками й українцями. Хоч військове становище було прихильне для українців і Львів був на передодні капітуляції, український уряд згодився заключити перемиря з поляками. 24-го лютого 1919-го року була уложена між делеґатами польського вищого командування й Урядом Західньої України конвенція такого роду:

1. Всяка військова акція припиняється 25-го лютого 1919-го р. в 6-ій годині вранці.

2. Обидві армії залишаються на своїх позиціях. Розвідки й патрулювання авіонів припиняються.

3. Всякий рух військ і транспорт амуніції забороняється в районі Самбора, Миколаєва, Бібрки, Красного, Кристинополя, Сокаля, Белзу, Червоної Волі, лінії Сяну, Перемишля, Самбора.

4. Комунікація між обидвома лініями заборонена на цілому фронті. Парляментарі зможуть пройти лише по лінії Львів-Сухе.

5. Перемиря буде дійсне до 26-го лютого в 6 год. вранці. Наступного дня, якщо перемиря не буде відкликане, воно буде автоматично дійсне 24 годин. Військові дії можуть початися в 12 годин після відкликання перемиря. Про відкликання перемиря має бути сповіщена Міжсоюзна Комісія у Львові, яка підтвердить годину сповіщення про це відкликання.

6. Офіцери союзних армій контролюватимуть обидві сторони й реґулюватимуть усі спірні питання.

---

*) Lord, католик з переконання, автор відомої праці про другий розділ Польщі, був знавець польських справ у американській делеґації. Михайло Грушевський, який відвідав Lord-а у 1919-му році, писав про нього "пан Лорд перелічив мені усі старі байки, властиво, що українці є нездібні до орґанізації держави й т. інше". — Див. "Борітесь — поборете". Відень, 1920. р., XI том, стор. 33.

7. Комісії з обидвох сторін будуть в таких місцевостях: Самбір, Миколаїв, Бібрка, Красне, Камінка, Кристинопіль, Белз, Перемишль, Хирів. Союзні офіцери житимуть у Миколаєві, Бібрці, Красному й Перемишлі. Комісії на місцях будуть 25-го лютого, маючи пропуски, які видадуть їм шефи ґруп не нижче ранґи команданта. Члени цих комісій матимуть абсолютне право повернути до місць їх відправки, після відкликання перемиря.

Львів, 24/25 лютого (північ), 1919.

Підписали:

Мирон Тарнавський, полковник
Д-р Лев Бачинський, бувший посол
o. Xavier Bonne *)
Мечислав Кумінскі, полковник
Іван Гемпель, майор
Валяри Маріянські, майор.

(Переклад з французької мови)

III.

26-го лютого відбувалася у Львові нарада союзних старшин і українських делеґатів під головування ґенерала Бартелємі. Д-р М. Лозинський, що брав участь у цій нараді, у своїй праці "Галичина в роках 1918-1920" (Відень, 1922), був вражений поводженням ґенерала Бартелємі, що так мало гармонізувало з "французькою ввічливістю". Він поводився провокаційно й навіть загрожував кулаками, бючи об стіл, якщо українці не змінять своєї декларації й навіть залишив нараду, грюкнувши дверми. Річ у тому, що на таке поводження ґен. Бартелємі вплинули польські чинники у Варшаві, що хотіли забрати всю Галичину. При таких умовах місія ґен. Бартелємі могла тільки сконстатувати повне розходження воюючих сторін.

28-го лютого 1919-го року Бартелємі передав українській делеґації проєкт перемиря, при чому він сказав: "Ми, що діємо, як мандатори Антанти, ми вистудіювали докладно питання. Ми прохаємо жертви від обидвох сторін, але ці жертви є тимчасові до рішення Мирової Конференції. Правда, що ваше військове становище є тепер сприятливе, але воно може змінитися. Поляки й чехи вже погодилися й поляки зможуть ввести амуніцію з чеської території на свою. Перемиря між німцями й поляками не за горами. Большевики не зайняли ще польської справжньої території й нічого не стримує поляків послати свої армії проти большевиків. Все це дає полякам довіря й надію. Якщо ви не приймете нашої пропозиції, ви будете відповідальні перед Антантою. Ви будете змушені боротися з армією Галлєра, яка складається

*) От. Ксаверий Бонн — редемпторист, служив при Українському Уряді. Він знав українську мову й був французьким перекладачем з української мови.

з добре зорґанізованих дивізій. Якщо ви приймете наші умовини, ми зробимо необхідні заходи, щоб ваша незалежність була визнана. Один лише факт, що ми переговорюємо з вами, є в деякій мірі визнання вашої держави, бо не переговорюють з людьми, які не існують. Пізніше з нашою допомогою, ви виженете большевиків і ви станете господарями вашої території. Ви не будете знаходитися перед Мировою Конференцією з пустими руками. Ми зробимо заходи перед нашими урядами, щоб ваші делеґати були допущені на Конференцію. Згадайте прислівя: "Поможи собі й небо тоді допоможе". Сьогоднішне небо — це Антанта. Ваше рішення буде новою добою у вашій історії й ніколи не будете мати такого випадку. Це врочиста хвилина, доля вашого народу в ваших руках".

Текст перемиря, що його пропонував ґенерал Бартелємі звучав так: "Перемиря є виключно військове й його умовини не можуть жадним чином впливати на остаточне рішення Мирової Конференції. Перемиря увійде в силу другого дня після його підписання й закінчиться після того, як Мирова Конференція винесе рішення про долю Галичини". Демаркаційна лінія була визначена ріками Бугом і Стриєм і вона залишала полякам Львів і весь нафтовий район.

IV.

Український уряд Галичини, який знаходився тоді в Станиславові, відкинув цей проєкт і 7-го березня 1919-го року післав телеґраму до урядів Франції, Великої Британії, Америки і Італії й до всіх інших урядів союзних держав, а також і до урядів усього цивілізованого світу. Телеґрама звучала так: "Після 1-го листопаду 1918-го року ми є в стані війни з польською державою, яка хоче анексувати нашу територію. До сьогоднішнього дня польська армія мала лише незначні успіхи. Поляки займають маленький коридор, що тягнеться від Перемишля до Львова й є обложений зо всіх боків нашими військами. Беручи на увагу, що проєкт місії віддає полякам половину нашої території, вище українське командування відмовляється від продовження перемиря. Замість цього Союзна Місія вручила нам ультиматум, де вона заявляє, що на випадок, коли ми розпічнемо військові акції, всі переговори будуть перервані й український уряд нестиме відповідальність за продовження війни. Союзна місія дістала всі інформації від поляків у Варшаві й у Львові. Не зважаючи на наші безупинні прохання, вона ніколи не хотіла поінформуватися у нас про ситуацію.

Демаркаційна лінія, встановлена місією, не є лінія військова, але політична. Вона відповідає політичним аспіраціям Польщі. Місія виконала тільки те, чого бажали поляки, й тим самим вона потоптала принцип самовизначення народів і стала по боці польського імперіялізму. В імені великих принципів справедливости, що їх проголошує Антанта, ми протестуємо проти рішення Союзної Комісії, особливо проти твердження, що ми несемо відповідальність за війну. Ми є змушені воювати з поляками, захищаючи нашу країну. Ми бажаємо жити

проти інвазії поляків. Тому ми прохаємо у союзних урядів вислати спеціяльну місію, що не була б під польським впливом.

Що торкається нас, ми є готові припинити воєнну акцію проти поляків, але тільки на основі справедливого рішення, яке б звільнило нашу територію від польської інвазії".

Д-р Сидір Голубович
Голова Ради.

(Переклад з французького оригіналу, в якому була зредаґована телеґрама до країн Антанти)

V.

Після своєї невдачі у Львові, місія Бартелємі повернула до Франції, де 12-го березня 1919-го р. її вислухали в комісії польських справ. Всі її члени заявили, що становище під Львовом є критичне й що поляки були переконані, що будуть переможені українцями, якщо не дістануть негайної допомоги. Упадок Львова викличе в Польщі страшне враження, бо його будуть тлумачити, як поразку Антанти. Це посилить становище большевиків і буде заохоченням для німецьких вимог проти Антанти *).

В цих умовинах Жюль Камбон заадресував ноту до Найвищої Ради, щоб вона звернула увагу на необхідність негайного вирішення справи посилки дивізії Галлєра в Польщу. Він додав, що комісія не може не знати, що важко прийняти рішення на Сході.

13-го березня 1919-го року, В. Панейко, перший делеґат Галичини, що знаходився в Берні, надіслав телеґраму до Вілсона, що звучала в українському перекладі так: "Приїхавши до Львова в кінці січня, ґен. Бартелємі не ховав своєї сторонності до поляків, беручи участь у всіх військових нарадах і виголошуючи промови з обітницями амуніції й таке інше. Він виявив таку діяльність, що позбавила його всякої участі в безсторонньому арбітражі польсько-українського конфлікту. Він робив враження, що не знає українців і не шукав нагоди бути поінформованим ними. Він образив українських військових делеґатів своїм поводженням і трактував їх звисока. Він не хотів увійти в контакт з українським урядом. Нарешті, підчас остаточних переговорів він запропонував українцям відступити майже половину етноґрафічної української території. Якщо прийняти на увагу, що ґенерал Бартелємі навязав ці переговори в критичний момент для поляків, коли військова ситуація передбачала для українців найближче здобуття Львова, то настрій ґенерала Бертелємі легко зрозуміти. В цих умовинах відкликання перемиря й відновлення військових дій було політичною й військовою необхідністю".

Ця телеґрама зробила на Вілсона враження й він наказав відповісти Панейкові телеґрамою такого змісту:

*) Переможена Німеччина мала в той час інші клопоти, а ніж займатися несвоєю справою в Галичині.

"Президент Вілсон одержав Вашу телеґраму від 13-го березня 1919-го року, в якій Ви торкалися відносин України й Польщі й про місію ґенерала Бартелємі. Президент Вілсон звернув найбільшу увагу на цю ситуацію. Президент хоче Вас запевнити, що він здає собі справу про ситуацію й що спеціяльна "міжсоюзна місія" буде негайно вислана, щоб розслідувати на місці всі ці факти. Президент рахує, що в загальному інтересі Україна швидко припинить свою військову акцію, чекаючи на прибуття тієї місії. Президент думає, що Україна може мати довіря до Союзної Місії.

Що торкається незгоди про Східню Галичину між Польщею й Україною, Місія зможе знайти справедливе рішення й в цьому конфлікті".

Того самого дня польсько-український конфлікт був нарешті поставлений перед Найвищою Радою. Маршал Фош почав з того, що сказав, що найбільша небезпека загрожує Львову, оточеному українцями й що його упадок потягне за собою кінець польського уряду, анархію в краю, оточеному небезпеками зо всіх боків, від німців, большевиків і українців. Тому необхідно послати негайно допомогу Польщі, а саме частину польської дивізії, що знаходилася в Одесі й поляків, що перебували у Франції. Румунський уряд заявив готовість взяти участь у цій акції, під умовою, що союзні уряди постачатимуть його військам необхідну амуніцію.

Зовсім інша думка про це була у Ллойд Джорджа:

"Я є абсолютно проти інтервенції в цьому конфлікті, за що союзникам прийшлось би тільки заплатити... Особисто я б нічого не робив з того, що нам пропонують, бо поляки й румуни зберуться в Галичині під претекстом звільнити Львів, а властиво зробити наскок на Росію. В дійсності Україна поборює большевиків, а що торкається міста Львова, я допитувався, чи було прийняте яке рішення, щоб це місто належало полякам . . . "

Бальфур заявив: "Треба зробити Польщу в її етноґрафічних кордонах ".

Вілсон пропонував Камбонові заадресувати обидвом Головним Командувачам військ воюючих сторін телеґраму, щоб вони прислали своїх делеґатів до Парижу.

Лист до ґенерала Павленка, Головного Команданта українських військ під Львовом від Мирової Конференції звучав (переклад з французького): "Підчас свого засідання 19-го березня 1919-го року, Найвища Рада Мирової Конференції вирішила запрохати обидві воюючі сторони в околиці Львова, щоб вони заключили перемиря на таких умовинах, як слідує:

Тому Уряди Союзних і Дружніх Держав звертаються до ґенерала Павленка, щоб його сповістити про заклик Найвищої Ради Мирової Конференції — припинити негайно всі військові ворожі дії перед містом Львовом і в його околиці. Такий же заклик був післаний одночасно до польського ґенерала Розвадовського, команданта міста Львова.

Підчас перемиря війська обидвох сторін мають залишатися на своїх позиціях. Комунікація по залізничній лінії між Львовом і Перемишлем має бути вільна задля конечности щоденного постачання харчів для Львова.

Найвища Рада додає, що вона є готова вислухати звіти обидвох сторін про їх територіяльні вимоги й звязатися в Парижі з українською й польською делеґаціями за посередництвом такої репрезентації, яку обидві сторони захочуть вибрати з метою перетворити завішення зброї в перемиря. Вислухання української й польської делеґацій про їх вимоги залежить зрештою від негайного припинення ворожих військових дій".

Підписали:

Вудров Вілсон
Ллойд Джордж
Клемансо
В. Орляндо

Український уряд відповів такими словами:

"До Пана Президента Вілсона
і до славних Урядів Антанти в Парижі:

Уряд Демократичної Української Республіки (західніх провінцій) приймає пропозиції Найвищої Ради що торкається припинення ворожих акцій перед Львовом, толкуючи їх в такий спосіб, що це відноситься до цілого польсько-українського фронту. Під цим оглядом ми дали повні відповідні уповажнення ґенералові Павленкові.

Український Уряд приймає також пропозицію піднести перед Найвищою Радою Мирової Конференції українські вимоги через його авторизованих делеґатів, імена яких будуть Вам подані після одержання вістки, що поляки прийняли також цю пропозицію.

В імені Демократичної Української Республіки
(західніх провінцій):

Д-р Сидір Голубович"

Станиславів, 22-го березня 1919 р.

Нулянс зі свого боку телеґрафував 23-го березня 1919-го року з Варшави до Найвищої Ради: "21-го березня ґенерал Ніссель і я сам одержали телеґраму, якою Союзні Уряди запрошують обидві воюючі сторони в районі Львова уложити негайно замирення. Того самого дня, польський військовий міністер дав відповідні накази й післав шефа свого ґенерального штабу, щоб там слідкувати за виконанням цих наказів. Поляки, завдяки допомозі з Познаня, встигли відновити комунікацію між Львовом і Перемишлем за чотири дні до прибуття вістки від Найвищої Ради".

Ґенерал Павленко теж телеґрафував до Найвищої Ради 24-го

березня: "Від усього серця я приймаю пропозицію Найвищої Ради від 19-го березня 1919 р., щоб довести цим ще раз, що я й українська армія є завжди готові положити кінець цій війні".

Поводження поляків було зовсім відмінне, як це видно з телеґрами, заадресованої ґенералом Павленком 28-го березня.

"Зі Станіславова до Президента Вілсона
28-го березня 1919-го року:

Головний Командант української армії, що оперує в Галичині, має за честь подати до Вашого відома такі факти: 27-го березня ц. р. наші делеґати в згоді з польськими делеґатами направилися в Хирів, щоб там уложити припинення військових дій на підставі Вашої телеґрами від 19-го березня. На прохання ґенерала Кермана (американця) українські делеґати запропонували проєкт припинення збройних дій, що його ухвалив ґенерал Керман, крім останнього пункту, який був змінений і прийнятий українськими делеґатами в сенсі, що його вказав ґенерал Керман. Польські делеґати заявили, що вони можуть розпочати переговори про завішення зброї, але не на підставі наших пропозицій, тільки виключно на умові, що наш уряд прийме демаркаційну лінію, що її накреслив ґенерал Бартелємі 28-го лютого. Ми їм відповіли, що ми придаємо значіння поглядові Антанти, висловленому в Вашій телеґрамі від 19-го березня й що ми є готові негайно припинити військові ворожі дії й вислати наших делеґатів до Парижу, щоб заключити там перемиря. Польська делеґація заявила, що вона не має уповноваження заключити завішення зброї згідно з Вашою депешою від 19-го березня й зірвала переговори, додаючи, що вона дасть остаточну відповідь на письмі, після того, як зговориться зі своїм урядом.

Маю за честь довести до Вашого відома про цю поведінку поляків, константуючи, що вся вина продовження цієї війни падає виключно на поляків.

Ґенерал Павленко
Головний Командант українських військ."

VI.

2-го квітня відбулося засідання 4-х можновладців (Вілсон, Клемансо, Ллойд Джордж, Орляндо). На цьому засіданні Вілсон провів прийняття слідуючого рішення: "Міжсоюзна Комісія буде негайно створена в Парижі задля справи мирових переговорів між представниками Польщі й України, щоби довести до перемиря в Східній Галичині. Щоби уникнути всяких підозрінь в сторонності, ці переговори не будить провадитися в комісії польських справ, але в комісії спеціяльно для цього створеній. Ця комісія буде складена з військових і цивільних делеґатів чотирьох держав, зацікавлених галицьким питанням.

Того ж самого дня був висланий заклик, підписаний 4-ма можно-

владцями до міністра закордонних справ Польщі про вище згадане рішення, з настоюванням, щоби було принято завішення зброї раніш переговорів про умовини перемиря.

Але одночасно поводження французького делеґата у Варшаві не було безстороннє. 4-го квітня 1919 р. українська делеґація протестувала проти цього.

Війна тривала дальше.

* * *

Ґенерал Галлер на чолі 6 дивізій своїх військ залишив Францію й направився до Галичини, де швидко розбив українців, що перейшли Збруч на Велику Україну. Прибувши до Польщі, Галлер заявив, що треба забрати Данціґ і Шлеськ, але в дійсності він направився в Галичину.

Д-р В. Панейко розвинув енерґійну діяльність. Він бачився з анґлійськими делеґатами, що осягли від польського делеґата Залеського, майбутнього польського міністра закордонних справ, згоду на евакуацію Галичини, але польські військові чинники були проти цього.

Тоді відбувалася в Парижі під головуванням Боти, відомого південно-африканського ґенерала, засідання Міжсоюзної Комісії, що мала довести до перемиря між Польщею й Україною.

Сухий огляд протоколів цієї конференції дає вже добрий образ як рішалася українська справа. Перше засідання відбулося 26 квітня і в ньому брали участь: Ісайя Бовман (Isaiah Bowman) і полковник Ембік (Embick) [Америка]; ґенерал Люї Бота (Louis Botha) і підполковник Кіш (Kisch)* [Анґлія]! ґенерал Лє Ронд (Le Rond) і п. Деґран (Degrand) [Франція]; п. Ґ. Брамбілля (Brambilla) і майор М. Перґоляні (Pergolani) [Італія]. Секретарями були: від анґлійців капітан Ґ. Бребнер (Brebner) і М. Енґеленбурґ (Engelenburg); від французів капітан Ескофіє (Escoffier), капітан де Ля Туш (de La Touch) і М. Мейер (Meyer), як перекладач; від італійців капітан Оріґо (Origo).

Україну заступав полк. Дмитро Вітовський, державний секретар військових справ, що потім згинув у Німеччині, підчас полету до українського уряду.

Перший забрав слово французький ґенерал Лє Рон і запропонував ґенерала Бота на голову комісії. Так було й схвалено. Американський ґенерал Бовман заявив що, починаючи від місяця березня 1919 року, сталися в Галичині численні події й що тому інструкції Нулянса більше не годяться. Полковник Ембік прочитав телеґраму, одержану від Сидоренка, голови Української Делеґації в Парижі. В телеґрамі Сидоренко сповістив, що полковник Д. Вітовський призначений для ведення переговорів від Українського Уряду й що він не одержав візи на вїзд до Франції. Полковник Кіш заявив, що анґлійський рапорт згадує про припинення польської офензиви на півдні від Львова.

Бовман сповістив, що 17-го квітня ґенерал Бліс (Bliss) зробив ві-

---

*) Кіш був жидівського походження і пізніше він займав високе становище в анґлійському уряді в Палестині. Французька ґазета "Cri du peuple", що її видавали німці підчас окупації Парижа, дня 1-го травня 1943 р. сповіщала, що він був вбитий німцями в Тунісі.

зиту Падеревському й настоював перед ним про припинення війни. Відповідь Падеревського була, що це важко зробити, бо українці не додержують своїх зобовязань. Ґенерал питав тоді Падеревського, чи він прийме припинення воєнних акцій під умовою, що Найвища Рада заґарантує зобовязання українського уряду. Відповідь була дана другого дня, що пропозиція приймається в принципі й що рівночасно передається по радіо до Варшави, щоб до Парижа прибув польський вищий старшина, але що припинення військових акцій відмовляється аж до прибуття цього старшини.

Голова засідання запропонував закликати делеґатів обидвох сторін, що знаходилися в Парижі й запитати їх офіційно, тоді буде точне відомо, чи це правда, що війська ґенерала Галлєра прибули до Львова. Один цей факт робить неможливими переговори про замирення й змусить комісію звернутися знову до Найвищої Ради. Сам голова засідання не бачив ніколи ні Падеревського, ні українських делеґатів і, якщо він прохає комісію їх вислухати, це буде виключно в інтересах обидвох сторін. Він запропонував зробити засідання на 28-го квітня й закликати туди делеґатів і військових експертів, що знаходяться в дорозі. Якщо комісія згодиться їх вислухати, вона не буде змушена звертатися до Найвищої Ради, але якщо вона не зможе їх вислухати, тоді прийдеться комісії поінформувати Найвищу Раду, що вона не може продовжувати своєї праці.

Ґенерал Лє Рон завважив, що він не знає, що властиво причинилося до чуток, що армія Галлєра є у Львові й що він бажав би мати докази цього. За його думкою, армія Галлєра не є у Львові.

Полковник Кіш заявив, що для анґлійської делеґації всі труднощі є спричинені польським урядом. Падеревський заявив сам, що він не є здібний припинити ворожі акції внаслідок страху перед большевицькою інвазією. За відомостями анґлійської делеґації, ворожі акції все продовжуються. Тому, за думкою Кіша, польський уряд не має жадного наміру припинити війну. За відомостями анґлійської делеґації, армія Галлєра зайняла Холмщину.

П. Бовман нагадав, що під час своєї візити в Парижі, п. Падеревський анонсував через пресу бажання поляків припинити війну. Армія Галлєра є в Польщі й творить спільний кордон з Румунією.

Ґенерал Лє Рон завважив, що відомості французького уряду про армію Галлєра протирічать відомостям анґлійської делеґації. На його думку, варшавський уряд має намір післати війська Галлєра до тихого відтинку фронту, наприклад до Холмщини, де рідко чути вистріли гармат.

Полковник Кіш не вірив у те, що комісія може бути відвічальна за польську армію Галлєра. Він є такої думки, що союзники не повинні посилати допомоги ні одній з обидвох сторін, але раніш за все, комісія повинна, як слід, вивчити суть польсько-українського конфлікту.

За думкою полковника Ембіка, де не була б сьогодні армія Галлєра, не має жодного сумніву, що вона буде вжита на українському фронті, хіба що ворожі акції будуть припинені. Йому здається, що

за найважніше для комісії є викликати п. Падеревського й українських делеґатів, щоб, навіть у відсутності військових знавців, побачити, в яких умовинах можна членам комісії діяти в ролі посередників.

Друге засідання комісії Боти мало місце 29-го квітня 1919 р. Голова комісії оголосив, що польська делеґація була викликана на 10 год. і 30 мін., а українська на 11.30.

Бовман звернув увагу не телеґраму В. Панейка, який прохав, щоби комісія висловила свою думку про декларацію ґенерала Галлера після його прибуття до Варшави й що з'явилася в "Daily Express". На внесок голови засідання було вирішено, щоб спитати польську делеґацію, чи телеґрама Найвищої Ради від 2-го квітня була одержана польським урядом у Варшаві й яка була відповідь на неї.

Комісія погодилася на цьому.

Доктор Бовман спитав, чи комісія не могла б дізнатися, що думає зробити польський уряд з армією Галлера, бо це питання належить якраз до компетенції комісії.

Падеревський, що зявився на заклик комісії, заявив, що телеґрама Найвищої Ради, вислана 2-го квітня з Парижа, була одержана у Варшаві 3-го квітня; відповідь на неї була вислана негайно й була одержана 5-го квітня в Парижі, при чому п. Падеревський особисто подав її президентові Вілсонові 23-го квітня.

П. Падеревський прочитав перед комісією повний текст телеґрами варшавського уряду від 5-го квітня у відповідь на телеґраму Найвищої ради від 2-го квітня:

"Я бажаю дати декларацію, яка була ухвалена у комісії закордонних справ.

Польські військові чинники намагалися прийти до порозуміння з військами ґенерала Павленка задля припинення ворожих дій. Але ґенерал Павленко ухилився від виконання постанови, що їх ухвалила Найвища Рада в телеґрамі від 15-го лютого. Умови перемиря в Парижі дали би підставу для переговорів між Польщею й Україною на принципі повної рівноправности, що викликало би гіркі почуття серед нашого польського населення, особливо в цей момент, коли наш сойм ухвалив союз і військовий договір з союзними державами, тим більше, що українці тількищо недавно були вірними слугами Центральних Держав і займали Східню Галичину з повною згодою австрійського уряду й що вони діяли проти інтересів Польщі й Антанти. Якраз тепер треба взяти це під увагу.

У Києві повстав совєтський уряд. Цей уряд разом з московським заключив військовий договір з Будапештом проти Польщі й проти Союзників. Українські війська займають частину Галичини, Волині й Поділля й раніше, чи пізніше вони підпадуть під большевицьку пропаґанду. Після мадярської революції всяке перемиря може привести до большевизації Мадярщини. Тому що до цього часу німецькі зусилля не змогли оберегти Польщу від нападів з Заходу й зі Сходу, ми є змушені бути готовими до відпертя спільної офензиви трьох совєтських республік".

Комісія закликала Дмовського, який заявив: "Польща мала подвій-

ну мету: 1) допомогти Союзникам встановити мир і 2) охоронити своє власне національне існування".

До цього Дмовський додав, що "Польща глибоко зобовязана Союзникам за допомогу, що вони їй дали", але він мусить підкреслити, що "Союзники не мали жодної сили у Східній Европі й що Польща повинна власними засобами продовжувати боротьбу з большевизмом. Поляки мусять рахуватися з большевизмом, який польський сойм засудив. З другого боку, польський уряд мусить також числитися з мадярським большевизмом, який вступив у контакт з російським і українським большевизмом".

Тому польський уряд зробить усе можливе, щоб заключити з українцями перемиря, але під певними умовами. Перша з цих умов є, щоб поляки могли злучитися з румунською армією і, таким чином, змогли ізолювати себе від большевиків Росії, України, Угорщини й навіть Берліна. Дмовський звернув увагу комісії Боти, що українські війська находяться в стані большевізації. Тому перемиря з ними не буде мати ніякого значіння.

Голова комісії зауважив, що продовження війни тільки підсилить пропаґанду большовизму серед українського війська. Тому краще буде заключити з ними негайно перемиря. Відповідь Дмовського була така, що большевизм є знаряддям німецької пропаґанди й тому треба післати війська проти українців.

Падеревський заявив, що він є абсолютно згоден з Дмовським що торкається німецької пропаґанди. Він підчеркнув, що є в його владі післати війська, яких полки не вважають аґресивними в цьому конфлікті, бо країна є зруйнована чотирма роками війни й не має ні зброї, ні запасів харчування. Він мав докази, що Львів був заатакований українськими військами, що їх зорґанізували Центральні Держави й що мали за старшин австрійців і німців. Атака мала за мету знищити поляків у Львові. Падеревський додав, що в Галичині є реґулярні українські війська під командуванням ґен. Павленка й, з другого боку, є також нереґулярні українські банди. Тому перемиря з ними не буде мати ніякого значення.

Голова засідання комісії спитав Дмовського, що він хотів сказати, пропонуючи "з'єднання польських військ з румунськими"?

Дмовський відповів, що він хотів цим сказати, що поляки мусять заняти всю Галичину до румунської границі.

Падеревський прочитав комісії витяг з документу заадресованого Міжнароднім Комітетом захисту інтересів Союзників у Галичині міністрові Анґлії.

Ось текст цього документу в перекладі:

"28-го листопада 1918 р.

Пане міністре!

Міжнародній Комітет доручив мені повідомити Вас в порядку негайності, що він одержав повідомлення польської комісії з Кракова, що від 10-го числа цього місяця нафтова територія у Східній Галичині, яка заключає в собі Бориславський повіт, є занята силою українськи-

ми військами, якими командують австрійські й німецькі офіцери. Маючи на увазі свої чисто комерційні інтереси, Міжнародній Комітет бажає, щоби нафтова територія була передана адміністрації стабільного уряду. З повним знанням справи, Комітет не вагаючись, прохає в наглому порядку, щоб Східня Галичина разом з Західньою була включена до нової Польської Держави. Під українським режимом нафтова промисловість не матиме ніякої можливости розвитку.

Підписаний
Шарл Перкінс".

Другого дня ґенерал Бота відкрив засідання, пропонуючи комісії обсудити умови для перемиря. Він запропонував поставити українським делеґатам такі запитання: 1) На випадок, якщо перемиря буде підписане поляками, яке буде відношення українців до поляків?; 2) Коли буде підписане перемиря, чи український уряд ґарантує безпеку для поляків?; 3) Чи війська, що облягають Львів, мають і на далі підлягати німецькому командуванню?

Ґенерал Лє Рон (Le Rond) думає, що є важливо знати, які відношення існують між поляками й українським населенням?

Полковник Кіш запропонував поставити українським делеґатам ще такі запитання: 1) Чи український уряд має під своєю владою всі війська в Галичині? 2) Чи цей уряд є здібний ґарантувати умови перемиря?

Ґенерал Лє Рон підняв питання про заміну урядових військ Антанти польською армією. Сидоренко подав заяву, що українці не признають Галичину, як польський край.

Голова Комісії заявив, що ця Комісія не є проти української незалежности, але він хотів би мати відповідь на деякі питання. Українське делеґація може потім заявити свої претензії.

О. Шульгин відповів, що українська делеґація чекає кожний день на прибуття комісії перемиря.

Доктор Лорд (Lord) заявив, що він не вірить, щоб було можливо приняти польське домагання. Одначе, він також думає, що існує реальна небезпека для Польщі, а саме її большевизація.

Ґенерал Лє Рон сконстатував, що польський уряд не має наміру прийняти пропозиції перемиря. Тому, "Комісія Боти" не має змислу існування й мусить розійтися. Згідно з полк. Кішем, національний захист Польщі не є нічим загрожений. Українці захищають свою територію проти російських большевиків і є готові перекинути 15.000 людей війська з західнього фронту на східний.

6-го травня, в присутності українських делеґатів, ґелерал Лє Рон зауважив, що вирішення питання про перемиря залежить від Ґенерального Секретаряту Конференції. Голова комісії, ґенерал Бота, питав комісію, чи вона може дати відповідь полякам. Замість відповіді комісії, він почув цілу низку питань, приготовлених французькою делеґацією, що їх прочитав ґенерал Лє Рон: 1. Які є військові умови перемиря з точки погляду поляків? 2. Чи авторитет польського уряду обіймає усі війська й нереґулярні відділи, що діють у Східній Галичині й

чи польський уряд є певний, що усі умови перемиря будуть виконані з боку всіх реґулярних військ і нереґулярних відділів? 3. Чи ви думаєте, що український уряд має досить авторитету у своїх військах, щоб забезпечити перемиря, коли воно буде уложене? 4. Чому ви приписуєте зірвання першого перемиря? Голова комісії завважив, що комісія не прийме під увагу відповіді на ці питання.

Ґенерал Лє Рон сконстатував, що комісія, таким чином, провалилася. Він запропонував залишити в спокою всю цю справу. Українці й поляки будуть продовжувати війну. За його думкою, питання, поставлене українцям про командування німецьких і австрійських офіцерів, повинно б рівнож бути поставлене і полякам, хоча, взагалі краще було б не ставити зовсім питання такого роду. Це тому він думав поставити таке ж питання полякам, що зовсім природньо, що поляки з Познаня були в німецькій армії, отже між ними могли бути й німецькі офіцери.

Полковник Кіш підкреслив, що завдання комісії, до якої він належить, є усунути всякі питання, що могли б викликати погані почування й він спитав Лє Рона, чи він гадає, що 4-те питання може бути ще раз поставлене.

Ґенерал Лє Рон відповів, що він не бачить перешкод, щоб запитати обидві сторони, в чому вони бачать причину зірвання першого перемиря.

Полквоник Кіш поставив на голосування комісії питання, що їх анґлійська делеґація має замір поставити польському урядові: 1. Чи війна між українцями й поляками дальше триває? 2. Чи ви признаєте велику відповідальність, яку берете на себе, якщо ви настоюєте продовжувати цю війну, не зважаючи на згоду українців подати цю справу на компетенцію Мирової Конференції?

Ґенерал Лє Рон відмовився прийняти редакцію другого питання, яке в приведеній вище формі, вважає поляків за відповідальних за дальше провадження війни. Комісія не може допустити à priori, що одна зі сторін не бажає дійти до компромісу. Обидві сторони, за його думкою, прямують до заключення миру, але їх розділяють умови цього миру. Комісія ще не знає, чого бажають українці, тому що вони сказали, що не можуть подати своїх умов у відсутності своїх ескпертів. Лє Рон добре розуміє, що питання про відповідальність за продовження війни повинно бути поставлене, але він бажає, щоб воно було зредаґоване у більш обєктивній формі.

Полковник Кіш висловив думку, що поляки є відповідальні, бо що торкається українців, вони заявили готовість жити в спокою з поляками.

Ґенерал Лє Рон жалів, що анґлійська деєґація поставила питання в такій формі. Зауваження ґенерала Лє Рона було стверджено в комісії.

Тоді на засідання комісії увійшли Дмовський і ґенерал Розвадовський і відповідали на поставлені їм питання. Дмовський заявив, що умови польського уряду є наступні: а) вільний аванс польських вій-

ськових частин для злуки з румунською армією; б) контроля союзників над українськими військами й віддалення большевицьких і австро-німецьких елементів Української Армії, в) контроля нафтових теренів польською армією.

Ґенерал Розвадовський пояснив, що головна мета військової акції у Східній Галичині є створення солідного фронту проти большевизму. Українці, що чинять спротив створенню цього фронту, не дають змоги польській армії злучитися з румунською. Без цієї барєри, поляки не можуть ґарантувати миру в цьому секторі.

Щоб підтвердити це, Дмовський зацитував наступні дві телеґрами: одна з них перехоплена в Перемишлі, 20-го квітня, й надіслана Чечеріном до Будапешту, мала наступний зміст:

"Совєтський уряд встановлений в українській частині Галичини. Українські червоні війська займають кілька місць в Басарабщині. Революція поширюється скрізь. Тримайтеся на ваших позиціях. Подавайте нам більше інформацій". Підписаний: Чечерін*).

Друга телеґрама, зацитована Дмовським, була вислана польським урядом 24-го квітня до своєї делеґації в Парижі. Вона звідомляла, що між українцями й большевиками був заключений військовий договір, за яким большевики мали одержати вільний прохід через Галичину до Угорщини. (Такий договір взагалі не існував — І. Б.).

Голова засідання Комісії поставив полякам питання: Чи авторитет польського уряду поширюється на всі військові частини й нереґулярні відділи, що діють у Східній Галичині?

Ґенерал Розвадовський відповів, що у Галичині нема нереґулярних відділів. Він заявив думку, що те, що торкається українських частин, то він думає, що український уряд не має над ними усіма авторитету. Тоді голова запитав знову ґенерала, чи він признає велику відповідальність, колиб його уряд рішив продовжувати ворожі військові дії проти українців, як що останні передадуть свою справу на рішення Комісії.

Дмовський відповів, що поляки не будуть продовжувати війну, коли українці передадуть справу Східньої Галичини Комісії. Українська армія була зорґанізована австрійською владою за пляном, що його склали Центральні Держави під час окупації південної Росії. За цим пляном Центральні Держави, на випадок перемоги, мали створити велику Українську Державу, яка мала бути ворожо наставлена супроти Польщі й Росії. Це було мотивом австро-німецької інтервенції в російських справах. Цей плян не міг бути здійснений, з огляду на поразку Центральних Держав. Але ідея створення Української Держави існує й надалі й це спричиняє багато труднощів для Польщі. Коли ж Українська Армія перестане існувати, поляки зможуть всі свої сили вжити проти большевиків. З цією ж метою польський уряд намагається злучити свої війська з румунськими. Дмовський додав, що він не вірить у можливість орґанізації Української Держави й він

*) Чечерін в дійсності вислав цю телеґраму, але її зміст був цілком фантастичний. Чечерін був зле поінформований. Ніякого совєтського уряду в Галичині не було.

недумає, що різні ґрупи, що складають українське населення, є здібні до створення правного уряду. 60% населення Східньої Галичини є українці, що живуть більше як століття у польській державі. "Сучасний польський уряд не хоче залишити цей нарід на поталу анархії".

Після цих виступів, Дмовський і Розвадовський вийшли із салі засідань Комісії. На цьому закінчилося четверте засідання.

Пяте засідання мало місце 8-го травня. Відкриваючи його, ґенерал Бота сповістив, що він одержав листа від Найвищої Ради, в якому говориться, що Ґенеральний Секретаріят Конференції дозволив українському урядові післати телеґраму українській делеґації в Парижі, 4-го травня, яку ми приводили вище.

Капітан Ескофіє прочитав текст телеґрама маршала Фоша до Комісії. Зміст цієї телеґрами був такий:

Спа, 2-го травня 1919 р.

Ґенерал Дюпон, шеф французької військової місії в Берліні, сповіщає мене про протест української амбасади в Берліні зприводу того, що ґенерал Галлєр пішов на Львів. Український посол настоює на тому факті, що телеґрама від 4-го квітня суворо зазначила ролю цієї армії Галлєра: підтримати порядок в Польщі, а українська армія повинна післати до району Львова сили, що вона їх потребує для здержання большевиків".

Голова Комісії запитав ґенерала Лє Рона чи французький Ґенеральний Штаб має якісь інформації про вжиток армії Галлєра проти українців? Ґенерал Лє Рон відповів, що перша дивізія армії Галлєра пішла на Холм, а друга на Замостя.

Тоді голова Комісії констатував, що Комісія не має ще точних інформацій, про вжиток армії Галлєра проти українців.

Тоді увійшла українська делеґація в складі Сидоренка, Лозинського, Вітовського й двох перекладачів і голова Комісії спитав про умовини, на яких українська делеґація згодиться з польською. Вітовський відповів, що перша умова є встановлення демаркаційної лінії по Сяну. До цього він ствердив катеґорично, що у Галичині немає нереґулярних українських відділів. Українська армія, створена мобілізацією, є армія дисциплінована й слухняна до Начальної Команди. Український експерт ствердив, що головне питання є таке: чи польський уряд має досить доброї волі, щоби не порушати перемиря?

М. Лозинський пояснив, як було зірване перемиря, від місяця лютого. Останнє заключене за ініціятивою ґен. Бартелємі, мало в собі застереження, що воно може бути відкликане. Після підписання перемиря, велися дальше переговори між поляками й українцями у Львові під заступництвом Міжсоюзної Місії, яка вимагала від українського уряду остаточної відповіди в надто короткому речинці. Міжтим, поляки почали посувати свої війська вперед і тоді Начальна Команда Галицької Армії відкликала перемиря, не зобовязуючи цим до нічого український уряд. Останній вважав пропозиції Міжсоюзної Місії неможливими до прийняття, бо вони порушали політичні й ет-

ноґрафічні права українців Східньої Галичини, віддаючи полякам половину української етноґрафічної території.

Український уряд сповістив Найвищу Раду про своє рішення, але після одержання 20-го березня телеґрами від Найвищої Ради, він повідомив про це ґен. Павленка, який передав це польському командуванню. У відповідь на це, поляки атакували українську армію.

Голова Комісії спитав про уточнення відкликання перемиря від 24-го лютого. Полк. Вітовський привів причини цього відкликання: 1) Поляки, порушуючи умови перемиря, привезли озброєння до Львова; 2) вони переґрупували свої війська; 3) перемиря було відкликане, а не зірване, й відкликане нормально. Вітовський додав, що бої продовжувалися без перерви у Східній Галичині.

На це голова Комісії поставив українським делеґатам таке питання: "Чи ви признаєте велику відповідальність вашого уряду, якщо ви будете продовжувати цю війну, коли поляки висловлять своє бажання передати цей конфлікт на рішення Конференції миру"?

Лозинський відповів, що його уряд є свідомий своєї відповідальности й тому він вислав спеціяльну місію до Парижу.

Голова Комісії спитав українську делеґацію подати йому докази про вжиття армії Галлера проти українських військ. Полк. Вітовський відповів, що Др. Баран, український політичний діяч, інтернований поляками у Львові, мав змогу втекти й прибув до Відня. У Львові він бачив вояків, що прибули з Заходу й належали до армії Галлера (це було видко по їх уніформах). Між Львовом і Перемишлем Др. Баран бачив силу транспортів війська Галлера, в яких багато офіцерів розмовляли по французьки. Польські ґазети опублікували текст проклямації ґен. Галлера від 3-го травня, в якій він проголосив офензиву проти українців.

На це голова Комісії спитав, яку демаркаційну лінію на Сході українці могли б приняти, як базу для перемиря?

Полк. Вітовський заявив, що українська делеґація подає пропозицію приняти демаркаційну лінію від 19-го березня, під умовою, що Львів має бути зарахований до території, занятої українцями й що територія на заході від цієї лінії, населена в більшости українцями, має користуватися автономним режимом під контролею Конференції миру. Якщо було б неможливо, щоб Львів відійшов до українців, то останні прохають, щоб це місто було під авторитетом Союзних Держав.

Полк. Ембек звернувся до полк. Вітовського з запитанням, чому поляки запевняють, що українці без упину їх атакують і яке пояснення може дати цьому твердженню.

Полк. Вітовський відповів: "Як жовнір, я жалую, що мушу признати, що від 19 березня українська армія є змушена захищатися від поляків, бо ми кинули всі резерви проти большевиків".

Ґен. Бота подякував українській делеґації, яка вийшла із салі наради. На внесок полк. Кіша, нарада Комісії ухвалила створити підкомісію, в складі полк. Ембека (Америка), полк. Кіша (Анґлія) і майора Перґоліяні (Італія).

VII.

Ця підкомісія мала за завдання приготовити в як найкоротшому терміні перемиря в Галичині, на підставі проєкту анґлійської делеґації. проєкт мав, між іншим, ось які пункти:

1) Уряди Польщі й Західньої України мають дати своїм арміям інструкції для негайного припинення ворожих дій; 2) демаркаційна лінія між двома ворожими арміями має бути така: вона має починатися від Буга біля Козловиці аж до Варчанки, де Буг впадає до Висли, йдучи на захід від Угринова.

На південному сході демаркаційна лінія має проходити між повітами Львова й Камінки. Дальше на південь вона має йти між повітами Львова й Перемишлем аж до пункту 276 на північ від Печеня.

— — — — — — — — — — — — — — — — —

Після прочитання цього проєкту, почалася над ним дискусія, точка за точкою. Перші дві точки були прийняті без зміни.

Ґенерал Лє Рон був проти створення невтральної зони, яка могла б привести до нових конфліктів. Полк. Ембем, навпаки, вважав, що така зона буде корисна, під умовою, що союзні війська будуть її контролювати.

Підчас тієї дискусії виявилося, що Анґлія хотіла віддати українцям Борислав і Львів. Проти цього висловлювався ґен. Лє Рон.

Вкінці зусилля анґлійської делеґації перемогли.

Сьоме й останнє засідання Комісії ґенерала Боти 13-го травня було свідком, як Дмовський відчитав реляцію про те, що війна фактично скінчилася перемогою поляків й що вони мають дістати в свої руки залізничну сіть.

Після відчитання цієї реляції, ґен. Бота запитав членів Комісії, що вони про це думають.

Др. Лорд, що заміняв Дра. Бовмана, висловив думку, що неможливо є прийняти всі вимоги поляків, особливо віддачу їм усіх залізничних шляхів. Одначе він думає, що існує дійсна небезпека для Польщі з боку російського большевизму.

Ґенерал Лє Рон ствердив, що польський уряд не мав намірів прийняти перемиря з українцями й що він надалі домагається створення спільного польсько-румунського фронту проти большевиків. З огляду на це, Комісія повинна передати це питання Мировій Конференції.

На думку полковника Кіша (Анґлія), національна оборона Польщі не є ніяк загрожена. Українці захищали свою територію від російських большевиків і були готові перекинути 15,000 свого війська з західнього на східній фронт. З другого боку, поляки домагаються злуки своєї армії з румунською, щоби спільно поборювати большевиків. В цьому випадку, якщо обидві сторони прийняли би перемиря, не буде ніяк важко зорґанізувати координовану військову акцію проти спільного ворога.

Ґен. Лє Рон звернув увагу на те, що за польськими відомостями, між пруським міністерством війни й російськими большевиками була заключена угода.

Полк. Брамбілля сказав, що Комісія не знає в основі справжніх почувань населення Східньої Галичини й до кого воно має симпатії. У всякому випадку, є незаперечний факт, що Український Уряд кожний день тратить потрохи територію.

Після цього до Комісії увійшли п. Дмовський і ґен. Розвадовський. Ґен. Бота заявив, що Комісія розглянула їх відповіді й жалує, що польська делеґація не приняла пропозиції перемиря з українцями.

Дмовський відповів, що він повідомив телеґрафічно про цей проєкт свій уряд і Ґенеральний Штаб, від яких він одержав інструкції. Його відповідь у Комісії була зовсім згідна з інструкціями й тільки Уряд і Ґенеральний Штаб могли б їх змінити. Він додав, що польська делеґація, рівнож як і сама Комісія бажають попередити воєнні ворожі дії, але польська делеґація не може бачити це питання під одиноким кутом зору, як Комісія. Для делеґації це питання є тісно звязане з військовим становищем Польщі, як такої.

Польські представники покинули салю нарад Комісії й ґен. Ле Рон заявив, що польська відповідь робить неможливими усякі переговори з українцями. Полк. Кіш був тої самої думки, що й французький ґенерал і вважав, що зовсім безцільно було б дискутувати про можливі зміни в проєкті українців. Становище було б зовсім інше, коли б обидві сторони приняли проєкт Комісії.

Після цього була впроваджена до салі українська делеґація. Голова Комісії сповістив її, що Комісія розглянула українську ноту й що вона не змогла змінити точок відносно демаркаційної лінії й відносно території добичі нафти. Що ж торкається речинців для евакуації військових частин, то це питання може бути ще раз розглянене. Голова спитав, чи українська делеґація була б готова прийняти перемиря під цими умовами.

Полк. Вітовський відповів, що без продовження демаркаційної лінії перемиря не буде мати ніякого значіння для української армії, яка в такому випадку буде завжди наражена на окруження поляками від північного сходу.

На це голова відповів, що на випадок прийняття обидвома сторонами перемиря, не може бути й мови про окруження української армії польською.

Тоді Др. Лозинський в імені української делеґації заявив, що вона приймає умови перемиря. До цього він прохав ще Комісію взяти під увагу такі точки: 1) Зглядна кількість військ на обидвох фронтах; 2) евентуальне встановлення кордонів у Галичині; 3) невтралізація залізничного шляху на лінії Стрий-Самбір. Ця остання точка має життєве значіння для розвитку українського народу в Східній Галичині.

Президент занотував прохання української делеґації й сказав, що передасть їх у Найвищу Раду. Після цього українська делеґація вийшла з наради.

15-го травня Комісія подала у Найвищу Раду свої заключення, а саме: "Комісія не може оспорювати польських умовин, які відносяться до загальної політики, що є поза компетенцією Комісії. Якщо

проєкт Комісії стане за базу переговорів, то вона вважає, що треба прийняти прохання українців відносно демаркаційної лінії й зглядного числа військ. Якщо проєкт, встановлений Комісією одноголосно, не буде прийнятий обидвома сторонами, то Комісія буде вважати, що її мандат скінчився й може тільки передати у Найвищу Раду пропозиції, що вона їх встановила з метою привести обидві сторони до згоди".

Підписали:

Люї Бота
Р. Лорд
Ж. Д. Ембік
Ф. Ґ. Кіш
Г. Лє Рон
Деґран
С. Брамбілля
М. Перґоляні

VIII.

Поляки відкинули перемиря, що було запропоноване Конференцією. Отже 3 дні після "заключення" Комісії Боти тобто 18-то травня Ґенеральний Штаб польської армії видав таке комуніке:

"Високе командування видало наказ офензиви, щоб покласти кінець неясному становищу в Східній Галичині. Від довшого часу, українці нас атакували й намагалися відвести нашу увагу від дій через пропозиції перемиря.

Виконуючи наказ високого командування польські війська, під командою ґен. Івашкевича, зайняли Самбір і взяли велике число полонених, а також здобули в українців санітарний потяг. Посуваючися швидко на південь від залізничного шляху Перемишль - Городок, наші війська зайняли 15-го травня Самбір і перейшли ріку Дністер, біля Самбора. 16-го травня після боїв, ми зайняли Жовкву. На волинському фронті, наші відділи атакували Луцьк з півночі і зі сходу. Польські війська увійшли до міста Луцьк".

IX.

Як тільки вістка про польську офензиву дійшла до Парижа, українська делеґація подала таку заяву до Найвищої Ради 21-го травня:

"Замість приступити до заключення перемиря, поляки відкрили дуже енерґійну офензиву проти українців. Таким своїм поводженням поляки, які числяться у складі Союзних народів і тому знаходяться під спеціяльною протекцією великих держав Антанти, дали явний доказ, що вони не тільки не шанують принципів, проголошених Антантою, але ще до цього не виконують формальних рішень Конференції Миру.

Делеґація Української Республіки в Парижі знаходиться перед

необхідністю поставити собі таке питання: чи держави Антанти мають бажання й можливість зупинити польську офензиву? Чи вони залишаються рівнодушними до українського народу, що вичерпує свої останні сили проти своїх ворогів і проти анархії, яка йому загрожує з усіх боків?

Не знаходячи в державах Антанти реальної й дійсної піддержки, про яку ми завжди сподівалися для нашої окривавленої батьківщини, ми подаємо до Вашого відома, що в таких умовинах ми вважаємо, що для нас зовсім безкорисно залишатися довше в Парижі".

Ця нота української делеґації мала безпосередній ефект, бо ще цього ж дня телефонічне повідомлення з бюра п. Вілсона, запросило українських делеґатів зявитися перед Радою Чотирьох Можновладців у вечорі.

Засідання відкрив п. Вілсон, але майже весь час проводив нарадою Ллойд Джордж. Як тільки українські делеґати зявилися, п. Вілсон заявив: "Ми вас закликали, щоб довідатися від вас, що твориться в Галичині, де становище очевидячки, є тяжке. Нам це є прикро й ми бажали б полагодити цю справу. Ми сподіваємося, що ви нам допоможете в цьому. Просимо вас, розказати про вашу справу"...

Сидоренко й Панейко зясували становище в Галичині. На це Ллойд Джордж вмішався й розпочав таку розмову: "Яка б не була доля України, чи Галичина бажає за всяку ціну зєднатися з нею?"

Усі українські делеґати відповіли: "Так".

Ллойд Джордж: "Чи між вами є делеґати з Галичини?"

Панейко, Лозинський і полк. Вітовський заявили, що вони репрезентують Галичину.

Ллойд Джордж звернувся до членів Ради Чотирьох: "Отже вони не хочуть мати нічого спільного з Польшею".

Ллойд Джордж (до делеґатів): Чи ви бажаєте припинити військові дії проти поляків"?

Панейко: "Так, ми хочемо звернути всі наші сили проти большевиків".

Ллойд Джордж: "Які є відносини між українцями й большевиками?"

Панейко: "Большевики є вороги України".

Ллойд Джордж: "Таким чином, ви маєте проти себе з одного боку большевиків, а з другого поляків".

Панейко: "Так".

Ллойд Джордж: "Отже, коли б не було проти вас поляків, ваша армія боролась би з більшим успіхом проти большевиків?"

Панейко: "Це ясно".

Ллойд Джордж: "Як би ви поводилися з поляками?"

Панейко відповів, що український уряд в Галичині забезпечив би полякам національну автономію.

Ллойд Джордж: "Я не висловлюю своєї думки й не передбачую нічого. Але, якщо допустити, що Україна не була б незалежною державою, з ким ви хотіли би бути? З Польщею, чи з Росією?"

Панейко: "Так як кожен нарід XX-го віку, ми прямуємо до повної незалежности".

Ллойд Джордж: "Але ж, як би вам треба було вибирати?"

Сидоренко: "Зовсім дивно є говорити про союз України з Польщею, бо поляків є 20 мільйонів, а українців 40. Щодо росіян, то вони не бажають союзу з нами. Вони хочуть на трупі українського народу відбудувати давнішню Росію".

Ллойд Джордж: "Отже ви не хочете бути з поляками? В той час, коли ви воюєте з большевиками, поляки атакують вас з-заду. (Він звертається до Клемансо): Ось, бачите, що роблять ваші поляки. (Звертаючись до Вілсона): "Я хотів би ще поставити питання про жорстокості війни".

Вілсон: "Ці обжалування є так часті, що не можна їх брати серіозно під увагу".

Ллойд Джордж (до українців): "Чи ви маєте ще щось прохати?"

Панейко прохає припинення воєнних дій і заключення перемиря.

Підчас тієї зустрічі В. Панейко, що сидів біля Клемансо попросив президента про авдієнцію для української делеґації, яка мала місце слідуючого дня, 22-го травня. На цій авдієнції, Панейко підкреслив особливо перед Клемансо факт, що Польща, складена з непольських народностей, не буде цінною союзницею Франції. Голова французького уряду зацікавився живо арґументами Панейка й прохав його написати доповідь, що український делеґат з охотою зробив. Ми маємо змогу тут привести цю реляцію, що її Панейко особисто вручив п. Клемансо (в українському перекладі):

"Ваша Ексцеленціє!

Підчас вчорашньої авдієнції, я мав честь висловити перед Вами сумнів відносно думки, що велика Польща з розтягнутими кордонами в напрямку Сходу може бути противагою для німецької небезпеки. Я вважаю, що ця теорія не має ніяких солідних основ; така Польща не буде мати життєвої сили й не буде мати змоги виконати повище назначення. Навпаки, Польща, з своєю виключно етноґрафічною територією, буде мати потребу й необхідну моральну силу виявити спротив німецькій експанзії.

Поглиблене знання національних і політичних умов Центральної й Східньої Европи, в минулому й сучасному, приведе необхідно до заключення згоди з моєю тезою.

Історію Польщі перед її розділами можна поділити на два великі періоди: 1) на епоху Польщі етноґрафічної, до кінця середніх віків; 2) епоху Польщі імперіялістичної, що володіла широкими територіями литовськими, білоруськими й українськими на початку Нових Часів. Кожен історик знає добре, що найбільш характерною рисою першої епохи була безупинна боротьба Польщі проти німецької імперії за береги бальтійського моря, за посілості Одри, Данціґа, Шлеська, Моравії й т. д.

Навпаки, підчас другого періоду, на початку литовсько-польської Унії, коли всі інтереси Польщі, яка віддала Шлеськ німецькій імперії, були звернені в напрямку східніх територій України й тоді ми не

бачимо нічого більше, крім незначної війни з Німецьким Орденом й досить слабі виправи проти Хрестоносців, поза кордонами імперії, війни, що її вела литовська династія Яґеллонів, помимо намірів поляків. Ця війна скінчилася, головне, завдяки німецьким містам Прусії, які задля конкуренції з Хрестоносними Лицарями, піддалися Польщі у гирлах Висли й пристані Ґданська.

З цього менту (1466 р.) історія не знає більше воєн між Польщею й Німеччиною; навпаки, ми знаємо династії угорські, німецькі або знімчені на королівському троні Польщі; історія знає також, що сучасна Прусія була заснована при діяльній піддержці Польщі, яка потребувала військової допомоги в її дуже численних війнах проти Швеції, Росії, Литви, Румунії, України й Туреччини.

Немає сумніву, що історія повториться в майбутньому, якщо Союзники, скориставши з їх світової перемоги, створили б історичну Польщу. Поляки в скорому часі помирились би з німцями, щоб одержати вільний доступ до моря для їх торгівлі й звернули би всі свої зусилля проти Сходу. Це диктує їм історія й їх національна душа.

Не треба шукати для цього факту пояснення ні в українців, ні в інших народів. Досить є проглянути польські політичні публікації, дуже численні в часі війни, й ми найдемо там пояснення цієї тези: що поляки є природні союзники Німеччини, аванґард і носії культури на Схід, найбільше солідна заслона проти східнього варварства, проти російського імперіялізму й т. д. Подібні польські публікації знайшли негайно в Німеччині численних прихильників, які намагалися переконати свій уряд, що в його інттресах є допомогти Польщі в її експанзії на Сході. Сьогодні ці самі поляки голосять про "польську заслону проти німецького мілітаризму. Супроти німців вони приводять історичні приклади із сучасної епохи, в якій німці панували над іншими народами на Сході, а відносно Антанти вони покликуються на історичні приклади з епохи Середніх віків, коли польська держава була обмежена етноґрафічними кордонами. Suumcuique!...

— — — — — — — — — — — — — — — — —

Поводження Польщі відносно Конференції викликало 20-го травня важливу статтю в "Times"-і, в якій читаємо: "Повернувши до Варшави, п. Падеревський мав побачення з головою держави, ґенералом Пілсудським, що якраз готовився, за згодою лідерів Сойму, до офензиви проти українців. Але, п. Падеревський, який в Парижі був присутній на Конференції, що займалася уреґулюванням польських кордонів у Східній Галичині, дав був ґарантію Раді Чотирьох, що поляки не почнуть ніякої офензиви на тому фронті... Два місяці раніше, поляки голосили про сильну офензиву большевиків, яка мала бути направлена проти них в ці місяці з допомогою українців. Отже, коли в поляків не було муніції й коли дивізії ґен. Галлера були ще у Франції — вони обвинувачували українців у злому намірі — зупинити бої, як одиноку перешкоду у Східній Галичині. Тепер, коли ґен. Галлер і його відділи знаходяться в Польщі, й коли у поляків є аж забато

знарядів і патронів, вони відкидають від себе всі наміри перемиря й голосять: "Вперед, на Схід!"

— — — — — — — — — — — — — — — — —

"Ми були й є переконані, що ми діяли згідно з великими принципами справедливости, що їх проголосив в імені Антанти президент Вілсон... Ми прибули до Парижа з переконанням, що Найвища Рада нам віддасть по справедливости, й що вона зупинить польську інвазію й, таким чином, дасть нам змогу захистити нашу державу також і перед інвазією большевиків.

Поводження поляків супроти нас змусило нас звернутися до Найвищої Ради, щоб прохати в неї авдієнцію. В почутті відповідальности перед нашим урядом і нашим народом, ми бажаємо знати, чи ми можемо покликатися на рішення Найвищої Ради й запевнити наш нарід, що він буде захищений перед польською інвазією й що поляки одрежать наказ відійти на лінію, що її назначила Міжсоюзна Комісія й направити всі шкоди й втрати, які були спричинені їх інвазією"...

Замість закликати українських делеґатів на авдієнцію, про яку вони просили, Найвища Рада цього ж дня (27-го травня) вислала до ґен. Пілсудського енерґійну телеґраму, в якій вона звернула увагу на поважні наслідки для поляків, які мали б місце, коли б поляки настирливо відмовилися заключити з українцями перемиря, що його текст був вироблений Міжсоюзною Комісією в Парижі.

Найвища Рада попереджувала в дружньому, але катеґоричному тоні польські чинники, що якщо вони будуть іґнорувати рішення Конференції, то Союзні держави перестануть їм давати всяку допомогу й піддержку.

Відповідь ґен. Пілсудського надійшла 5-го червня, дуже ляконічна, як це видко з офіціяльного комунікати, що його надрукували паризькі ґазети: "Ґенерал Пілсудський, верховний командувач польських військ, відповів Конференції Миру, яка домагалася від нього пояснень про нову польську офензиву проти України, що в дійсності, це є контрофензива, тому що українська армія перша атакувала поляків".

В Галичині продовжувалися бої. 18-го червня 1919-го року галицьке питання знову прийшло перед Найвищу Раду. П. Пішон, що головував на цьому історичному засіданні, такому важливому для України, заявив, що Найвища Рада одержала від Ради Чотирьох назначення накреслити дефінітивно кордони між Польщею й Україною. Він прохав тому п. Ж. Камбона оголосити заключення польської комісії й рівночасно просив усіх членів зібрання ставити питання, які їх цікавлять.

Лорд Бальфур подав тоді Раді меморандум анґлійської делеґації й прохав відкрити дискусію. Ось текст цього меморандуму:

"Питання Східньої Галичини відрізняється в багатьох точках від усіх інших територіяльних питань. Ми повинні, якщо це є можливо, знайти плян, який, з одного боку, дав би змогу дійсного воєнного спротиву проти большевиків у Галичині й, з другого боку, забезпе-

чив би в майбутньому інтереси української більшости, яка живе у Східній Галичині. Є вельми важко погодити ці обидві вимоги, тому що одинокі війська, що ми їх маємо в Галичині, які можуть дати спротив большевикам, є якраз польські війська й якщо ми дамо полякам повну волю в країні, то їх військова окупація у Східній Галичині пошкодить політичному розвиткові цієї країни. Українська більшість Галичини є неписьменна, без цивілізації і ще не є здібна управляти собою. Цивілізовані кляси населення і мешканці міст є поляки й жиди. Країна є зовсім дезорґанізована. Тепер є неможливо знати, чого в дійсности хоче публічна опінія, чи то при допомозі плебісциту ,чи в який інший подібний спосіб. З другого боку, якщо польська окупація буде продовжуватися, є важко передбачити, в якому напрямкові піде розвиток цієї країни в майбутньому.

Я пропоную таке рішення: Високий Комісар під контролею Ліґи Націй буде призначений для Східньої Галичини. З огляду на большевицьку загрозу, він має співпрацювати з поляками й допомогти польським військам в їх захисті країни. З другого боку, полякам буде сказано, що військова окупація Східньої Галичини є тимчасова. Українці будуть мати ґарантію, що поляки займають країну деякий час під контролею Ліґи Націй, яка пізніше затвердить остаточний статут для Східньої Галичини за згодою її населення.

Я не знаю, чи поляки приймуть цей мій плян, але я гадаю, що ми можемо їх заставити його прийняти. Користі цього пляну є очевидні: він ґарантує захист Східньої Галичини від большевиків, що є вельми важливе для самих українців і для безпеки цілої Східньої Европи".

Пан Сонніно запропонував тільки автономію для Східньої Галичини під польською зверхністю. За його думкою, його плян має ту користь, що він приносить остаточне вирішення, в той час, коли всенароднє голосування приведе до аґітації, інтриґ і амбіцій різних партій. Коли б можна було ґарантувати українцям їх права під польською зверхністю, все прийде до нормального порядку. Одначе, не треба забувати, що в рішенні цього пляну є заінтересовані різні чинники; в цей мент поляки й українці бажають мати спільні кордони. Росія, яка, без сумніву, буде колись відбудована, захоче включити українців до своєї держави. До цього треба додати ще вимоги румунські, чехословацькі, польські, не забуваючи й Угорщини, яка рівнож хоче мати спільну границю з Росією. Якщо можна би вирішити це питання раз на завжди, ми мали би спокій у тій частині Европи.

П. Лянсінґ сказав, що 60% населення у Східній Галичині є неписьменні й тому воно ще не є здібне до самостійности й що є потрібний певний період політичного виховання раніш, як воно буде мати змогу користуватися автономією. Голос крови схиняє цей нарід до України, але здається, що він бачить свою користь у злуці з поляками, яких уряд має більше тривкості в порівнянні з урядом України. Тому Лянсінґ у принципі є згоден з меморандумом п. Бальфура,

одначе, рівночасно він гадає, що полякам треба дати змогу розвинути їх військові дії аж до ріки Збруча. Часто вважають українців за большевиків, але це є непевне, бо в різних секторах вони воюють проти них. Ленсінґ одержав різні документи з цієї країни, між іншим, рапорт лейтнанта Фостера з Тернополя від 8-го червня. Згідно з цим рапортом, велика більшість населення виявила своє очевидне задоволення (?) з прибуття польських військ, в той час, коли український режим був для нього брутальною, недисциплінованою силою. Цей рапорт якраз підтверджує правильність пляну п. Бальфура.

П. Камбон сказав, що українське питання не може бути вирішене до цього менту, коли буде відомо, що являє собою Україна й, головне, яке буде її майбутнє. Поміж сусідами Східньої Галичини, Польща є країна високо цивілізована, міста в Галичині є польські, а також і всі вищі кляси. Плян Бальфура здається Камбонові найкращим. Польська контроля має відбуватися під керівництвом Великих держав, що її буде представляти Високий Комісар. Польща одержить мандат виконувати владу в цій країні. Добра сторона цього пляну виключає накреслення кордонів між Східньою й Західньою Галичиною, що являє собою вельми великі труднощі. Обидві Галичини були б, таким чином, під одним режимом.

П. Пішон спитав, чи плян п. Сонніно є доповненням пропозиції Бальфура. Сонніно відповів, що обидва є зовсім протилежні. Для нього, українська автономія під польською владою виключає, як зайве, призначення Високого Комісара й народнє голосування. Крім цього, питання кордонів між Польщею й Східньою Галичиною також є вирішене й боротьба за Львів скінчена.

Пішон запримітив, що Львів знаходиться фактично поза границею властивої Польщі. На це Сонніно відповів, що, у всякому випадку, Львів треба включити до території Польщі.

П. Бальфур підкреслив, що поляки не годяться на те, щоби Львів належав до самостійної Галичини, але приймуть належність цього міста до автономної Галичини, яка буде під їх режімом. На думку Бальфура, це неправильно. За анґлійськими інформаціями, більшість населення Східньої Галичини, яке, правда, не є зовсім цивілізоване, але є виразно протипольского настрою й не бажає належати до Польщі. Бальфур хотів би знати, про яку саме автономію казав Сонніно?

Останній відповів, що він думав про форму self-government. Є кілька ступенів цієї автономії, які були застосовані в інших випадках. Українці, можливо, були б вдоволені мати автономію подібну, яку має Фінляндія під російським режімом. Плян п. Бальфура не дає українцям права самовизначення й, практично, вони мусіли б чекати ще одне покоління, щоб скористати з цього права.

Камбон заявив, що опозиція прийде не з боку українців, що живуть в Галичині, але з боку українців, які заселюють російську Україну, а, це ж всім ясно, що не можна ніяк віддати Галичину українцям давньої Росії. Він є згоден з першою частиною пляну п. Бальфура (що територія Галичини повинна бути зайнята польськими війська-

ми), але щодо другої частини цього пляну (Високого Комісара, призначеного Великими державами), він воліє особисто плян Сонніно.

Лянсінґ заявив, що на нього зробили велике враження зауваги п. Сонніно щодо різних труднощів на випадок адміністрації Високого Комісара. В дійсності незвичайно важко було б орґанізувати цілу складну адміністративну машину в Східній Галичині. Тому він приєднується до думки п. Камбона. В заключенні, Лянсінґ пропонує, щоби Східня Галичина, якої кордони будуть накреслені польською комісією Конференції, була під режімом Польщі, як мандаторки від Союзників, аж до часу, коли плебісцит вирішить остаточно режім цієї країни.

Бальфур знову підкреслив ворожнечу, яка панує між українською більшістю й польською меншістю. Лянсінґ питає його, з яких джерел він має ці інформації. Бальфур відповів, що усі його інформації кажуть про одне й те саме. На це Лянсінґ заявив, що його інформації мають зовсім інший характер.

П. Бальфур знову підкреслював, що він є переконаний, що українці не хочуть піддатися під панування польської меншости. Тому було б зловживанням дати Польщі мандат на Східню Галичину.

На це Лянсінґ запримітив, що треба рішити це питання, опираючися на 3-ох можливих фактах: 1) Українці є ворожо настроєні супроти поляків; 2) вони є приятелі Поляків; 3) Найвища Рада не знає дійсного становища в країні. Його пропозиція була основана на 2-ій гіпотезі, тобто, що українці є приятелями поляків. Але тепер він не є зовсім певний цього. Тому він міняє свій погляд і пропонує, щоби після певного речинця, українцям була дана змога висловитися за такий, чи інший режім. Одначе, з огляду на труднощі, які являє собою адміністрація Високого Комісара, він хотів би дати полякам мандат на цю країну. До цього він додав, що треба спитати польську Комісію, чи українці є приятелі, чи вороги поляків.

Бальфур не є противний цій пропозиції, але він прохає польську комісію прийняти під увагу, чи не можна би пристосувати до Східньої Галичини режім, який був вироблений для Закарпатської України (за його терміном: Рутенії), коли стануло питання проти приєднання до Чехословацької держави.

Камбон, голова польської комісії відповів, що дійсно комісія прийняла на увагу можливість такого рішення.

Тоді Конференція постановила, що п. Пішон звідомить офіціяльно про це рішення, від імені Союзників, польський уряд і українську делеґацію в Парижі. Одночасно, Конференція прохала польську комісію представити рапорт про дійсні настрої населення в Східній Галичині й про можливість дати цій країні автономію, подібну до тієї, що її має Закарпатська Україна.

25-го червня 1919 р. Рада Чотирьох зібралася в резиденції президента Вілсона, на площі ЗДА, й затвердила рішення від 18-го червня, прийняте Радою міністрів закордонних справ Союзних держав. Текст цього рішення був підписаний чотирма й післаний до Польського Уряду.

"До уряду Польщі у Варшаві.

З метою забезпечити особи й майно мирного населення Східньої Галичини супроти небезпеки, яка їм загрожує від большевицьких банд, Найвища Рада Союзних держав порішила дозволити силам Польської Республіки продовжити їх військові операції аж до ріки Збруча. Цей дозвіл (authorization) не включає в собі рішень, які Найвища Рада постановить пізніше в питанні політичного Статуту Галичини".

Підписали:

Вудров Вілсон
Ллойд Джордж
Клемансо
Орляндо".

Як ми бачили, це рішення було подане до відома безпосередньо признаному офіціяльно Польському Урядові, а навпаки, українці були звідомлені Ґенеральним Секретаріятом Конференції 11-го липня 1919 року. Це звідомлення звучало так:

"Ґенеральний Секретаріят Конференції Миру має честь звідомити голову Української Делеґації, що Найвища Рада Союзних Вержав прийняла слідуючі рішення: Польський Уряд дістане дозвіл встановити цивільну владу в Східній Галичині, після того, коли він заключить із Союзними державами згоду, якої умови мають бути по змозі виконані, й якими мають бути ґарантовані автономія території, а також політичні, релігійні й особисті свободи населення. Ця згода є основана на праві самовизначення, якими остаточно будуть користуватися мешканці Східньої Галичини відносно їх політичної приналежности; речинець, коли це право буде здійснене, визначать Союзні держави, або орґан, якому вони передадуть це право визначення".

X.

Діставши цей дозвіл, польська армія, що мала всі технічні збройні засоби для ведення війни, перемогла Українську Галицьку Армію, яка не посідала подостатком амуніції. Остання відійшла з своїм Урядом за бувший австро-російський кордон, тобто за ріку Збруч 16-го липня 1919 р. й вступила на територію бувшої російської України, якої уряд якраз в той час провадив війну з большевиками. Безсторонній історик мусить признати, що ця сама Українська Галицька Армія, про яку в Парижі були доноси, що вона є заражена большевизмом негайно після її переходу через Збруч, вступила в нові операції якраз проти большевиків.

XI.

На цьому закінчилася польсько-українська війна в Галичині, але питання про Східню Галичину залишилося невирішене в Мировій Конференції. Комісія Камбона виробила для цієї країни окремий Ста-

тут, що його дискутували в засіданнях Найвищої Ради 19-го і 23-го вересня 1919 р. Підчас останнього засідання п. Падеревський протестував, як і слід було чекати, проти тимчасового характеру пропонованого режіму й звернув увагу на 3 параґрафи, що він їх вважав неможливими до прийняття його урядом, а саме: 1) проведення аґрарної реформи, залежної від Галицького Сойму; 2) евентуальну відсутність галицьких представників в Соймі у Варшаві; 3) не обовязковість молодих рекрутів Східньої Галичини служити в польській армії. На кінці, Падеревський зажадав остаточної анексії Галичини, запевняючи, що "Польщща буде управляти цією країною згідно з принципами гуманности й справедливости". Не зважаючи на ці польські протести, Конференція прийняла 20-го листопада 1919 року Статут для Східньої Галичини (Дивна річ, що текст цього Статуту не був поданий до відома українцям, тільки полякам). Ось його головні параґрафи:

Параґраф 1:

"Союзні держави передають Польщі, що вона й приймає, мандат орґанізувати й управляти впродовж 25 років нище згадані частини бувшої австрійської провінції Галичини й Буковини, які будуть творити автономну територію Східньої Галичини*).

Параґраф 2:

"Польща зобовязується виконувати цей мандат під контролею Ліґи Націй в умовинах, згаданих в цьому договорі. Рада Ліґи Націй буде мати право, після 25 років, залишити, або змінити Статут цього договору".

Параґраф 7:

"Польська й українська мови будуть мовами урядовими в Галичині й будуть мати рівні права".

Параґраф 9:

Не вільно буде провадити ніякої кольонізації чужими елементами у Східній Галичині".

Параґраф 10:

"У Східній Галичині буде діяти Сойм, складений з послів, вибраних загальним, тайним і пропорціональним голосуванням. Загальні вибори будуть відбуватися кожних пять років".

Параґраф 11:

"Сойм буде скликувати ґубернатор і він буде мати право продовжити його мандат, або його розпускати".

— — — — — — — — — — — — — — — — —

П. Й. Бльоцішевський, бувший професору Вільній Школі Політичних Наук, і гарячий оборонець польських домагань (він сам був польського походження), писав у своїй знаменитій праці "Restauration de la'Pologne et la diplomatie europienne" (Revue générale du droit 'nternational public, 1927), що "Варшавський уряд з самого початку добре розумів, що після 25 років автономії й контролі Ліґи Націй Східня Галичина буде втрачена для Польщі". Тому цей уряд

*) Після цього тексту є названі границі Східньої Галичини. Тут треба згадати, що 6 повітів, в яких жили верховинці — лемки, були остаточно прилучені до Польщі.

намагався задержати, як мога довше, здійснення запланованого режіму й дав директиви своїй делеґації в Парижі діяти в цьому напрямку. Делеґація отже представила перед Найвищою Радою труднощі автономії, вказувала на те, що ця автономія буде джерелом всяких забурень і що вона являє собою небезпеку для миру. Делеґація переконала Клемансо, що під час однієї своєї поїздки до Лондону в грудні 1919 р. добився у Ллойд Джорджа затримання, аж до нового наказу, **тимчасового** мандату над Східньою Галичиною. Про цей факт сам Клемансо подав заяву у Французькій Національній Асамблеї 29-го грудня 1919 р.

"Мирова Конференція віддала Східню Галичину Польщі, як мандат впродовж 25 років. З цього приводу зродилися в Польщі ворожі настрої, я не скажу, до Франції, але загалом супроти цілої Антанти... П. Патек, польський міністер закордонних справ, зробив мені честь своїми відвідинами в той день, коли я виїздив до Лондону... Він сказав мені: "Коли б ви змогли вплинути на Конференцію, щоб вона відкликала своє рішення, таким чином, щоби наші поляки не мали враження, що з ними торгуються за чисто польську територію, ви віддали би нам велику прислугу".

Я йому піддав думку, щоби він просив Конференцію уневажнити її рішення, пропонуючи їй, що це пізніше може бути знову змінене. Він прийняв це йсказав, що коли б я йому в цьому допоміг, то він був би з цього вельми радий.

"Я поїхав до Лондону. П. Ллойд Джордж вважається у декого за неприятеля поляків. Але це є зовсім неправда. Він є другом Польщі, але він признає, що у Східній Галичині живе багато українців і що вони повинні мати свої права... Ми довго про це дискутували. Але в самий день мого відїзду, мені остаточно вдалося добитися цього, що може здаватися незначним, але в дійсності є дуже важливе: а саме, встановити вздовж кордонів, що ми їх призначили для Німеччини, сили спротиву, необхідні для нашого спокою ("Дуже добре! Дуже добре!").

Я був зовсім щасливий, коли в останню хвилю Ллойд Джордж мені сказав: "Я є згоден на це, про що ви мене просили; ви можете запропонувати Конференції". Я повернув до Конференції й представив їй складний текст, але не хотів, щоби його проголосували раніш, як я його відішлю до Лондону. П. Ллойд Джордж, на велике моє вдоволення, відповів мені, присилати текст ще кращий, як той, що я йому пропонував! ("Дуже добре! Дуже добре!"). Цей текст проголосовано вчора. В ньому значиться, що параґраф, силою якого Східня Галичина віддана як **тимчасовий** мандат Польщі є "завішений" (suspendu) — це слово належиться п. Ллойд Джорджеві, це він його написав — й що пізніше він буде "зревізований" ("Дуже добре! Дуже добре!"). Це факт ніби незначний, але з таких фактів складається остаточно вся будова миру'.

XII.

Так закінчилася справа Польсько-Української війни в Парижі й такий був кінець справи Східньої Галичини на Конференції Миру 1919-го року.

Але ця справа не була цим ще остаточно вирішена. Чотири роки пізніше, Мирова Конференція, що складалася з послів Анґлії, Франції, Італії й Японії, віддала остаточно Східню Галичину полякам.

Ілько Борщак,
Професор в Державній Школі
Східніх Мов у Парижі.

Париж в серпні 1959. р.

ч. 37

ВИКАЗКА

Фібуш Петро

степень стрілець

ур. дня 28/IV р. 1901

в Нівра и Борщів

надежить до залізнодорожної жандармерії У. Н. Р. Західної Області.

Станіславів дня 3/IV 1919.

Печатка:

Підпис власника: Фібуш Петро

Відтиск великого правого пальця:

ЗАЛЮШТА НАРОДНЯ УРЕСПУБЛИКА 20 ГРИВЕНЬ 20

40 40

Вільгельм Льобковіц,
Отаман УГА.

ПОХІД УГА НА КИЇВ В 1919 р.

Переклад із німецького оригіналу.

ПЕРЕДНЄ СЛОВО АВТОРА

"Лише рівновага поміж ідеалістичним підйомом і реальною силою дає повну запоруку остаточного успіху". Ці підставові слова Юлія фон Гартмана, гідного наслідника того великого німецького воєнного вчителя, Клявзевіца, були написані ще в р. 1879, однак вони звучать так, немов би їх сказано сьогодні.

Українські землі перебули розпад Росії й Австрії і знайшлися врешті знову в самому розгарі власної національної боротьби за волю. Їхня власна нова війна виказує безперечно величезний ідеалістичний підйом, але нажаль вона покищо спирається на занадто малу реальну силу. І хотяй цю реальну міць можна б легко розбудити і в сотеро збільшити, провідник може рахувати лише на те, що в нього є під руками.

А в середині липня 1919-го року тої сили було справді дуже мало. І провідна ідея походу залишила свою реальну підставу, цебто силу, що стояла до її послуг — і загубилася в сфері мрій. Вона занехала вхопити в свої руки керму, що її перед нею поставив хід подій на державницькому терені. Бо в війні останньою річчю не є сама війна! І новостворена влада заломилася ще заки мала спромогу як слід закріпитись.

Це був однак лише один похід, один із багатьох епізодів, яких потрібно для створення чогось тривалого. Бо те, що має довго існувати, мусить ізвільна дозрівати, цебто вимагає довшого часу і не дасться силоміць створити протягом кількох тижнів або місяців.

Шість років війни лягло важким тягарем на плечах українського народу, але він мусить бути готовим видержати ще дальших шість.

Тому витягнім науку з минулого і попишімся краще другим разом. Розбудім і розвинім реальну потугу, щоб бути всилі спростати всім ціллям, що їх нам намітить наш ідеалізм. Витворім кріпку рівновагу поміж цими двома чинниками, а це стане для нас запорукою оконечної перемоги!

Райхенберґ, у грудні 1920. р.

Вільгельм Льобковіц,
Отаман УГА.

ЗАВВАГИ РЕДАКТОРА

Habent sua fata libelli.
(І книжки мають свою долю).

І ці спомини мали свої дивні пригоди. Як той, що причинився до постання цієї студії, я почуваюся до обовязку сказати дещо про її початки і про самого її автора.

Після підступного розброєння Української Галицької Армії поляками в травні 1920-го року переважна частина тієї армії була інтернована в Тухолі (на Поморю). Товаришем нашої недолі був також Вільгельм Льобковіц, майор Ґенерального штабу УГА. Я був знайомий із ним від довшого часу, останньо як його співробітник в операційному штабі III. бриґади (кол. III. корпусу) в квітні і травні 1920-го року. Тухоля зближила нас іще більше до себе. Ми перебули багато годин безнадійного невільничого життя на довгих, глибоких розмовах. У середині жовтня ми втікли з полону і через Німеччину прибули до Райхенберґу (Ліберця) в Судетах. Тут находився табор, в якому були інтерновані старшини і вояки українських армій, що схоронилися в колишній Чехословаччині. Тут і ми оба знайшли притулок. Після тяжкого життя в тухольському таборі полонених табор у Райхенберґу видавався нам майже відпочинковим заведенням. Тут ми свобідніше відітхнули, тут ми після довжезної перерви дістали знову в свої руки часописи і книжки. Ми углибилися в читання, бажаючи доповнити те, що ми занедбали протягом останніх двох літ.

У наші руки попала книжка Винниченка "Відродження Нації", в якій автор описував українську революцію рр. 1917-19. Піднесені в тому творі закиди, зради проти Галицької Армії, дали поштовх до зладження оцього опису походу Української Галицької Армії на Київ у р. 1919. А хто міг це краще зробити як шеф ґенерального штабу Армейської Ґрупи Кравса, що сама здобула Київ? Майор Льобковіц дав себе справді до того намовити і взявся до писання. Ця праця постала на основі записок і нарисів самого автора і ще кількох інших українських старшин, що тоді перебували в Райхенберґу (Ліберці), як також на підставі деяких захованих документів. Я помагав при збиранні матеріялів, а водночас перекладав німецький ориґінал майора Льобковіца на українську мову. При кінці грудня "Похід на Київ", разом із рисунками, був готовий у двох рукописах, в німецькій та українській мові. Ми вислали оба рукописи до Військової Канцелярії ЗУНР, дра. Петрушевича, з проханням видання їх друком. Невдовзі майор Льобковіц одержав вістку з Військової Канцелярії, що його праця буде надрукована. Ми чекали, але книжка на жаль не появилася. Весною 1921-го року майор Льобковіц попращався зо мною і з того часу слід за ним загинув. Протягом наступних років я кілька разів вивідувався про долю "Походу на Київ", але завше надармо. Рукописи пропали без сліду в "Військовій Канцелярії" Диктатора. Щойно в травні р. 1943-го одержав полковник Бізанц знагоди свого побуту у Відні від ґенерала Антона Кравса деякі рукописи, що відносилися до української визвольної війни. Поміж тими мате-

ріялами я знайшов довго пошукувані рукописи "Походу на Київ", але на жаль в дуже неповному стані. В цім німецькім і українськім оригіналах бракувало на жаль деяких сторінок. І я, з неповного німецького і українського рукописів, відбудував оцю цілість у німецькій мові.

(Підписано) ДР. ІВАН ҐИЖА,
Львів, дня 1-го жовтня 1943. пор. УГА.

ВСТУП

Світова Війна на Сході ще не закінчилася і ще дальше шаліє з незменшеною силою своєрідна визвольна боротьба українського народу на зустріч рішаючому зударові, коли вважати все те, що досі сталося, лише свого рода вступом. Ще завчасно було би прикладати критичне мірило до поодиноких подій, вибраних із безконечного багацтва цілости і робити висновки відносно помилок і занедбань поодиноких осіб, що ніяк не можуть бути безсторонні. Особливо, коли такі свідомо чи несвідомо фальшиві висновки могли би нарушити честь певних одиниць, а тим самим і цілого загалу. Шкода, що її цим можна спричинити, а яку ледво чи можна направити, коли наш осуд покажеться несправедливим, є завше більша як користь у противному випадку. Нарід, що як українці, веде найтяжчу боротьбу проти зрадливих і дуже хитрих ворогів, повинен старатися заховати за всяку ціну рівновагу духа і поміркованість у своєму нутрі, щоб ніяким робом не дати своєму смертному ворогові ніякої зброї для його повної інтриґ політичної гри, яку він і так веде досить майстерно при помочі своїх однодумців.

Протягом довгих шістьох років, що я їх перебув поміж українцями, мені завше впадала в очі одна риса характеру, що накоїла багато лиха і являється моїм одиноким відємним досвідом і саме тому заслуговує на напятнування: українці мають ту очевидну слабість, що найскорше готові повірити в найгірші речі про своїх найкращих приятелів. Підшептування, навіть із боку найнижчого типу одиниць, радо находять послух у всіх, а вірним і протягом літ випробованим помічникам і співробітникам не дають прийти до слова, признаючи їх згори винними. Психольоґічно ця прикмета має мабуть свій корінь у тому, що українці, впрочім так безмежно щирі та гостинні, й як одиниці і як нарід мали у минулому нескічено багато гірких досвідів і то дуже часто з людьми, що приходили до них під маскою приятелів.

Один особливо яркий випадок цього рода примушує мене взяти в руку перо в моменті, в якому після моєї власної думки лише меч повинен би промовляти і коли всі внутрішні дрібниці і партійні та особисті непорозуміння треба би відложити на пізніше.

Володимир Винниченко у своєму творі "Відродження Нації", том III, сторінка 449, пише в замітці дослівно таке:

"В отаманських наддніпрянських колах усю причину уступлення Київа люблять часом поясняти "зрадою" галичан. Отаман Кравс не

виконав наказ Головного Командування зірвати міст через Дніпро й тим дав змогу денікінцям пройти в Київ. Кравс, мовляв, уже тоді був у зносинах з денікінцями й зраджував українців. Кравс же пояснює невиконання наказу тим, що прочитав цей наказ уже тоді, коли денікінці були в Київі.

Була там зрада чи ні, але справа не в мості. Коли б його було зірвано, то денікінці все одно були би в Києві і вибили б з його петлюрівців (тільки на кілька днів пізніше)".

Оце повний зміст замітки в творі Винниченка. По суті в ній піднесені чотири дуже тяжкі закиди, найтяжчі, які лише можна зробити воякові:

1. Твердження, що Галицька Армія допустилася зради в Києві.
2. Що та зрада була причиною відвороту з Києва.
3. Що провідник армейської ґрупи, яка зайняла Київ, ґенерал-поручник Антін Кравс, умисне спричинив ту зраду через неймовірне занедбання і невиконання виразного наказу Команди Армії.
4. Що в результаті те невиконання виданого приказу дало змогу армії Денікина вдертися до Києва.

Ніхто не був більше здивований як я, коли вперше в середині вересня 1919-го р. без ніякої підстави піднесено такі самі закиди з того самого боку, після чого диктатор Західно-Української Республики, Др. Євген Петрушевич зарядив слідство. Те слідство виказало безпідставність всіх закидів проти армейської ґрупи Кравса і вислід його був поданий до відома Начальної Команди Армії (От. Петлюра і шеф ґенерального штабу ґенерал-поручник Юнаків) яка ним вповні задоволилася, задержуючи без найменшої зміни дотеперішний склад згаданої армейської ґрупи.

Пізніше, себе взаємно переганяючі політичні і мілітарні події спричинили чимраз глибше відчуження поміж провідниками західної і східної України, яке знайшло своє траґікомічне закінчення в тому, що кожен із них стрався опертися на смертному ворогові свого противника, що їм врешті обом, щоправда з трудністю, вдалося. Наші вороги тріюмфували, бо це улекшило їм акцію. Обєднаний український нарід, зокрема його утілеснення, цебто армія, яка відчула це найбільш болюче, була розколена на два табори і нарешті пропала після неописаних терпінь і довгих боїв.

Помимо того сумного досвіду оба ворожі табори і досі не спочили. Вони не навчилися, що через свої дрібничкові особисті інтриґи вони наражають на небезпеку успіх визвольної боротьби. Новим доказом цього є саме оця праця. Кола "отаманів" Великої України далше вважають Галицьку Армію зрадником спільної справи! З огляду на те, що вже другий раз підносять тойсамий закид, я не брав би цієї справи занадто серіозно, якби не те, що вона поміщена в такому поважному творі, як Винниченкове "Відродження Нації" Згадані "отамани" це радше все інше як українці, для яких повага і доля свого народу важніша, як їх власна. Шкода труду з ними рахува-

тись і скорше чи пізніше вони одержать заплату, на яку собі заслужили.

Однак Винниченко, якого я на основі його творів вважаю видатним і модерно думаючим українцем, зробив би нову прислугу спільній справі нації, коли помістив би в нових виданнях своїх творів мій опис "зради" в Києві і таким робом віддав справедливість хоробрій Галицькій Армії й одному з її найбільше заслужених вождів, замінюючи незаслужену образу в заслужене признання!

Міродайні урядові українські кола знали отже віддавна, що не може бути мови про ніяку зраду. Що однак ця сплетня вперто заховалася аж до сьогодні, треба приписати двом обставинам: перше, бракові льоґічно звязаного опису всіх дотеперішних політичних і мілітарних подій української визвольної боротьби, а друге, визче згаданій міжусобиці поміж західно і східноукраїнськими провідниками.

Довгий досвід світової війни часто виказував подібне явище: завше коли наслідком браку річевого опису не можна було інакше вияснити якийсь непередбачений зворот у ході подій, існувала склонність підозрівати зраду як дешевий викрут. Не лише широка публика, яка під час біжучих мілітарних дій часто з природи речі не могла здавати собі справи з положення, але навіть чинники найвищого проводу невдовзі під взаємним впливом зачали стосувати це вигідне вияснення в найширшому масштабі, в несумлінний спосіб навіть у таких випадках, де без сумніву йшло не про зраду війська або низчої команди, але про грубі занедбання найвищого проводу.

Є це річчю підлою і нижче чести навіть найнищого військового провідника спихати на випадок невдачі невигідну відповідальність на підвладних, а при браку інших арґументів просто кричати: "Зрада"!

До зради в кожному випадку потрібно трьох річей: когось, хто зраджує, когось, кого зраджують і когось у кого користь зрада відбувається. Ті всі три чинники мусять конечно бути звязані з собою. Зрадник не ставиться вороже до зраджуваного і співпрацює з тим, у чию користь зраду виконує, мусить отже заздалегідь із ним порозумітися й оставати з ним у постійному звязку. Той, кого зраджують мусить на всякий випадок будьто находитися вповні під його владою, будьто бути жертвою його обману і підступу.

Необхідно є при читанні наступного строго історичного опису подій мати завше на оці ці ті вище згадані суттєві прикмети зради.

Зогляду на наведені обставини я буду мусів сягнути дещо дальше, щоб і невтаємниченому читачеві дати в широких зарисах необхідну, льоґічно повязану картину, що дасть йому змогу видати свій власний осуд. Нехай описані тут події говорять самі за себе.

II. ЗАГАЛЬНИЙ ОБРАЗ ПОЛІТИЧНОГО І МІЛІТАРНОГО ПОЛОЖЕННЯ ПІСЛЯ ПЕРЕХОДУ УКРАЇНСЬКОЇ ГАЛИЦЬКОЇ АРМІЇ ЗА ЗБРУЧ

Розпучлива боротьба в Галичині закінчилася. В часі від 10-го до 16-го липня 1919-го р. перейшла Галицька, цебто західно-українська

Армія, що нараховувала 85,000 душ, Збруч під натиском наступаючих поляків. Таким робом вона остаточно залишила територію своєї вужчої батьківщини і знайшлася на тому терені східної, цебто Великої України, що оставала тоді під необмеженою владою С. Петлюри.

Вже коротко передтим була заключена умова поміж ним і диктатором Західної України, Дром. Петрушевичем відносно такого передбаченого випадку. У висліді тієї умови західно-українська армія підпала під майже необмежену залежність від Петлюри й його уряду. Українська Галицька Армія стала знаряддям спільної визвольної боротьби під політичним і мілітарним проводом Петлюри. Диктатор Петрушевич був усунений від влади, однак після довгого опору він погодився на те зогляду на вищу конечність, щоб недопустити до остаточности. Бо міжнародне і мілітарне положення було і без того досить сумне, а перед нами стояло великанське завдання.

Українці стояли самі самісінькі проти своїх відвічних ворогів, поляків і москалів. Положення облекшував лише факт, що ті останні будьто билися одні з одними, будьто самі між собою. Західня Антанта впрочім так однодушна, вже давно пішла окремими шляхами відносно европейського Сходу. У безоглядному використовуванні нового положення витвореного Світовою Війною й Анґлія і Франція зачали знову з величезним успіхом стосувати свою стару методу ведення боротьби чужими руками.

На сорок мільйонів українців ніхто не звернув уваги і вони мусіли помагати самі собі по своїм силам.

Румунія, як звичайно, була "умовно" невтральна і тому безумовно несполяглива. Крім того вона держала свої кордони тривожно замкнені.

Таким чином відрізана від усього світу, мала горстка людей, що невпинно боролися за кращу долю свого народу, була залишена на свої власні сили і засоби. Переважаюча частина народу стратила вповні свободу рухів наслідком ворожої інвазії. Бракувало також грошей та інших засобів для озброєння великої української армії, що впрочім можна би було з великою легкістю зробити. Бо головний елемент був під руками в постаті майже необмеженого числа першоклясних, вишколених, національно свідомих вояків, повних гордої традиції старовинного шляхотного українського козацтва. Вояків загартованих у довгих, кривавих громадянських боях проти всіх брехонь, видумок і пропаґанди на цьому полі. Вояків без зброї, одіння і черевиків, але зі серцями повними святого гніву проти їхніх справжніх ворогів і фальшивих приятелів.

Однак без фінансової допомоги якоїсь чужої держави не можна було нічого великого зробити. З самою палицею в руці сьогодні навіть найбільше хоробра людина мусить улягти озброєному ворогові!

Так не лишилося як останній політичний і мілітарний засіб нічо інше, як національна партизанка, ведена малими озброєними селянськими відділами, що спиралися на ядро малої, рухомої, але добре озброєної української армії. Ту ролю виконувала тоді Дієва Армія отамана Петлюри, що складалася приблизно з 5,000 крісів, яка з тру-

дом обороняла маленьку територію Камянця Подільського, Бару і Могилева над Дністром.

Це завдання частинно перебрати і продовжати припало на долю Української Галицької Армії, що в цей спосіб засвідчила своєю кровю в найбільш переконливий спосіб перед цілим світом єдність цілого українського народу. Свою найближчу ціль, цебто відзискання Галичини заграбованої поляками, вона покищо відложила на пізніше для добра загалу!

III. КИЇВ ЧИ ОДЕСА?

Завдання обєднаних тепер українських збройних сил полягало на загал у тому, щоб очистити цілу українську територію від ворожих займанців, а водночас завести там свою власну управу і владу. Однак зогляду на незначні власні сили і на розпучливе міжнародне положення треба було це велике, широко закроєне завдання покищо значно обмежити.

Українська Армія, що знайшлася в сліпій вулиці поміж двома могутніми ворогами і "невтральною" Румунією, мусіла перш усього здобути собі більшу свободу рухів і забезпечити свої тили. Треба отже було здобути досить велику, економічно багату територію, що моглаби дати армії повне удержання, й яка з політичних причин давала би також можливість прямих звязків із індустріяльно розвиненими краями закордону. Рядом із походом армії вперед треба було у звільнених провінціях запроваджувати знову цивільну адміністрацію, відновляти господарку і торговлю і дати населенню законний уряд. На час війни однак найвища політична і мілітарна влада мусіла остати в руках одної особи, "Головного Отамана" С. Петлюри. Іншими словами було конечним для постепенного визволення краю при помочі озброєних повстанців створити базу, відскочню для осягнення остаточної цілі. Та база мала подбати, щоб армія одержувала постійно весь живий і мертвий матеріял на місце зужитого. А що власна, недуже видатна промисловість, яка в додатку була по більшій части знищена, не могла вистарчити, згадана база повинна була забезпечити постачання необхідного воєнного матеріялу шляхом торговельних договорів із невтральними державами. Як відомо, в останніх часах майже всі невтральні держави бачать свій головний обовязок у постачанні зброї й амуніції воюючим народам. Міжними напевно знайшовся би хтось, що "змилосердився би" над Україною в заміну за добру українську пшеницю!

Оце було життєве питання нашої армії, коли вона не мала скоро пропасти. Однак на цьому світі існують теж ідеали, що ніде не є так важними, як в армії, що однак ніде не можуть викликати такого спустошення як саме в армії, коли хто руководиться передусім ними, забуваючи про дійсність. А доля захотіла, щоб українська армія, що під проводом ідеалістично настроєних командантів саме боролася за таку ідеальну ціль, упала жертвою того ідеалу!

Київ, столиця старинної української держави, мав знову стати, чим був передше, мав пробудитися з 600-літнього сну зачарованої коро-

лівни. Київ це символ і персоніфікація української ідеї. Коли він знову стане нашим, тоді світ довідається, про що нам іде і він нас тоді мабуть інакше оцінить. Тоді всі широкі українські землі аж до долішної Волги, до північних меж далекого Кавказу дістануться автоматично в наші руки! Це без сумніву була прекрасна ідеальна ціль, великий і гарний ідеал! На жаль світ напевно вже раніш добре знав, чого ми хочемо й умисне не помагав нам! Поза Дніпром, у нашім власнім краю, боролися зі собою за владу дві ворожі московські сили й їм навіть не снилося, щоб після здобуття Києва нашими військами кинутися в наші обійми. Нічого подібного! Передовсім стан нашої армії був такий, що зовсім не надавався до такого широко закроєного підприємства. Крім згаданих 5,000 вояків от. Петлюри, Українська Галицька Армія, при загальному стані виживлення 85,000 голов, мала лише 40,000 крісів. Вона була поділена на три корпуси, з яких кожний складався з чотирьох бриґад. Бриґади це були рухомі, малі ґрупи всякого рода зброї, що складалися пересічно з 3-4 батальойнів піхоти, одної технічної компанії, одного полку легкої артилерії (по 4 чотиречленні батерії), поодиноких тяжких батерій і одного полку кінноти.

Створена після перевороту 1918-го року зі скромних останків українських частин колишньої австрійсько-угорської армії, ця армія показалася в осьмимісячних завзятих боях із сім разів сильнішими поляками, яких у додатку піддержував цілий світ, сполягливою, гострою боєвою силою. Настрій і карність були вищі всякої похвали. Я самий, як член вищої команди, мав нагоду підчас протинаступу тієї армії на Львів у червні 1919. р. зажадати від неї надлюдських зусиль, які вона вповні виконала!

Досі отже все було в найкращому порядку, лише матеріяльний виряд був в дуже поганому стані. Ізза недостачі амуніції і зброї треба було занехати всякого дальшого спротиву в Галичині. Сумна причина для відвороту для такої патріотичної і певної перемоги армії! І хотяй існуючі припаси амуніції покищо відповідали значно меншим потребам на Сході, вони безумовно не вистарчали для довготревалих більших операцій, особливо коли йшло про задержання здобутого простору.

Обува й одежа були зужиті, нових припасів не було, а зима була за плечима! Всі ті обставини наказували, щоб ідеальну і політичну операційну ціль рішуче підпорядкувати реальній цілі, яка відповідала вище зазначеним умовам операційної бази. А та реальна ціль це була Одеса з прилягаючим простором поміж Дністром і Богом.

З мілітарного погляду Київ був тоді точкою, яку можна було досить легко здобути, але за те тяжко удержати у ворожому морю. До цього прилучалася ще та обставина, що поляки відповідно до своєї примхи могли будьто затриматися на Збручі, будьто під покришкою свого походу проти большевиків, цебто московської совєтської армії, для рятування Европи, вжити нас як тарану і просто вмашерувати за нами на українську територію і так здійснити свою мрію про "Польщу від моря до моря". Ліґа Націй була би з певністю одногослоно одобрила таке "самопожертвовання для добра людства".

Однак Петлюра підготовив інший плян шляхом окремих переговорів із поляками. Він задумав при помочі зреченняся великих частин української території, між тим східної і середущої Галичини з чотирма міліонами українського населення, в користь Польщі, вжити саме цього відвічного ворога України як базу для дальших воєнних операцій проти москалів, яких він одиноко знав і ненавидів. Мені невідомо, чи це була його власна ідея, чи його оточення і чи він уважав це зреченняся за постійне чи непостійне. На всякий випадок йому вдалося її переперти і цим поглибити роздор поміж собою і західними українцями. При помочі Польщі як бази, а Галицької Армії як зброї він задумав здобути Київ і таким робом закінчити одним махом визвольну боротьбу.

Однак і наші з мілітарного боку зроблені заміти не були зусім знехтовані: Одеса також мала бути включена в акцію водночас із Києвом, а виконати це мала Дієва Армія, що ніяк не була до цього спосібна. Сталася отже найгірша річ, якої можна було сподіватися: Похід, на який всі українці чекали з великими надіями, зачався ані чорно ані біло, але сіро і так сіро мусів закінчитись!

Я ставлю лише одно питання: Як можна було Українській Галицькій Армії, провідники якої однозгідно домагалися, щоб Київ оставити покищо полякам і москалям, однак покорилися вищій волі Головного Отамана, робити опісля закид, що вона вмисно здобула Київ із кривавими жертвами лише по те, щоб його відтак передати москалям? При всякій приязні для москалів, з якими не існувала ніяка можність звязку і поминувши засадничо противну точку погляду українського галицького проводу, чогось подібного чейже не можна було від неї вимагати! В найгіршому випадку мусіла би була існувати якась конкретна причина, обовязуюча умова, або щось подібне. Що про це не було навіть мови, показали пізніші події. При своїй несподіваній стрічі з нами в Києві, москалі таксамо не знали нічого про нас, як ми про них.

Я запитую ще раз: як можна когось, що хотів іти на Одесу, а кого примушено йти на Київ проти його волі, обжаловувати в тому, що він здобув Київ лише на те, щоб передати його свому смертному ворогові — москалеві?

Той, що посмів видвигнути таке жахливе обжалування проти своїх власних співгромадян, які принесли йому рятунок у критичному положенні, мусить мати відповідь на те питання й його черга відповісти!

Однак з політичного боку був зроблений один крок уперед. Петлюра приєднав собі Польщу. Всетаки остали ще два вороги, з яких кожний зокрема був від нас значно сильніший. Оба були москалі: Троцький і Денікін. Булоби божевіллям боротися водночас з обидвома. Про порозуміння з одним із них, бодай у формі тимчасової мілітарної залагоди, Петлюра не хотів навіть слухати. Ані він, ані його оточення не спромоглися в відношенні до москалів на таку саму готовість до жертв, якої вони сподівалися з нашого боку в звязку зі

своєю угодою з Польщею. Це є друга причина його поріжнення з нами. І вона мабуть злегенька вплинула на зродження закиду нашої "зради" в Києві.

IV. НАСТУП НА КИЇВ

I. Розділ:

Похід уперед від 20-го липня до 20-го серпня 1919.

Дня 20-го липня 1919. р. приготовилася Українська Галицька Армія до наступу. Вона була уґрупована як слідує:

I. Корпус у просторі біля Нової Ушиці (приблизно 15,000 крісів).
II. Корпус у просторі біля Дунаївець (приблизно 20,000 крісів).
III. Корпус у просторі біля Курилівець Мурованих (приблизно 10,000 крісів).

Начальна Команда УГА знаходилася в Камянці Подільському, місцево злучена з Головною Командою от. Петлюри.

Етапні формації стояли вздовж Дністра.

Дієва Армія держала в тому часі фронт.

Починаючи від Збруча стояли:

Дивізія Січових Стрільців, переважно галицькі українці, які після окупації України центральними державами в р. 1918. добровільно вступили в ряди новоствореної української армії — ледво 1,000 людей, на полудні від Городка;

"Волинська ґрупа", зложена з останків 1. та 2. Запоріжської Дивізії, яких 500 душ, на полудні від Ярмолинець;

Біля Бару і на захід від Жмеринки 7. і 8. Запоріжська Дивізія, разом 2,000 крісів, і ґрупа повстанців Тютюнника (коло 500 крісів), звязані змінчивими боями з ворогом;

Перед Вапняркою 3. Залізна Дивізія, майже 2,000 крісів, у завзятім бою за залізничу станцію.

Решта Дієвої Армії, зложена переважно зі самих штабів колишніх частин, находилася позаду фронту в відпочинкових кватирах і переводила поспішно доповнення своїх рядів добровольцями і мобілізованою мужвою. Їм однак бракувало зброї й іншого матеріялу для творення більших одиниць.

З поляками Петлюра погодився на тимчасову демаркаційну лінію. Вона пробігала вздовж Збруча аж до Волочиськ, дальше через Заслав-Новгород Волинський до Олевська. Які користи мали поляки з неї, видно як на долоні: ми перебрали їхній большевицький фронт від Дністра аж по Коростень, при чому гранична лінія не перешкаджала їхнім реквізіційним командам дальше досхочу грабити українське населення.

Провідна думка наступу була та, щоб при помочі Української Галицької Армії зайняти зразу пануючий простір Козятин-Бердичів, а опісля при відповідній охороні боків із полудня і півночі безпосередно вдарити на Київ.

Особливо охорона від півночі, проти важної, сильно обсадженої московської операційної й оборонної лінії Київ-Коростень, мала ко-

лосальне значіння для запевнення успіху цілої операції. До цього являлося необхідним призначення поважних військових сил. З другого боку наша скромна збірна воєнна сила, що стояла до нашої розпорядимости, наказувала нам держати армію в ціпкій злуці. Тимбільше, що операційний плян передбачував водночас наступ на Одесу, щоправда з меншими силами. При цьому умови простору були просто необмежені.

Для головного удару вибрано І. і III. Галицько-Український Корпус і три запоріжські дивізії, ч. 6-7, злучені в один корпус. II. Галицький Корпус і дивізія Січових Стрільців, яку в міжчасі скріплено, мали охороняти північний бік. Військова ґрупа, що мала вдарити на Одесу, складалася покищо з 3. Залізної дивізії полковника Удовиченка, яка одержала скріплення.

Головна команда цілости спочивала в руках головного Отамана С. Петлюри, як найвищого вожда й його шефа штабу, ґенерала-поручника, Юнакова. Підчинена їй Начальна Команда Української Галицької Армії з ґенералом-поручником Тарнавським і його шефом штабу полковником Шаманеком, мусіла на ділі нести всі тягарі ведення війни, не маючи водночас права впливати співрішаюче на хід подій. Поодинокі зажалення з їхнього боку не знаходили послуху в Головній Команді Армії. Роля посередника, яку виконувала Начальна Команда Галицької Армії поміж власним військом, яке розуміючи вагу своїх могутніх подвигів, домагалося узгляднення своїх слушних бажань і потреб, а Головною Командою Петлюри, була дуже прикра. Це відношення ставало з кожним днем більше нестерпним наслідком грубого відкидування Петлюрою всіх наших домагань і очевидного зневажливого трактування наших військ у порівнанні з його власними. При тому Петлюра відкидав розсудні передбачуючі пляни Начальної Команди Галицької Армії без провірювання їх. Він жив виключно в країні своєї уяви, засліплений ідеєю "Головного Отамана". Він не виявляв зрозуміння також для невійськових справ. Його оточення, що виринуло з багна революції, підбадьорувало його до нерозумних дій, замість йому відраджувати. Таким робом там не було найважнішої передумови успіху всякої мілітарної акції: одностайної, спокійної, свідомої своєї цілі і передбачуючої команди.

ЖМЕРИНКА

Всі війська за виїмком 3-ої Залізної Дивізії, призначеної для Одеси і І-ої бриґади УСС II. Галицького Корпусу, яку задержано в Камянці Подільському як резерву Головної Команди, були підчинені ґенералові-поручникові Тарнавському.

Найближчою ціллю наступу була Жмеринка, найважніший залізничий узол Правобережжя. Залога її складалася з 10-тисячної мішаної ґрупи москалів, скріпленої сімома першоклясними панцерними потягами. До цього треба додати численні нереґулярні відділи міліції. Завдяки її положенню Жмеринку дуже добре обороняти від Заходу, а від Півночі її охоронює болотнистий потік Рів із малими озерцями.

Перед наступом на Жмеринку було необхідно посунути наш власний північний бік з лінії Городок-Ярмолинці аж на лінію Чорний Острів-Деражня. Призначений до цього II. Корпус дістав дня 27-го липня наказ наступати на Проскурів і Деражню. Щоб уникнути прямої стрічі галицьких військ із поляками, всунено як саме ліве крило армії, поміж польським кордоном і II. корпусом дивізію Січових Стрільців, яку підчинено II. Корпусові. Дня 30-го липня 3-та і 4-та бриґади II. Корпусу взяла штурмом Проскурів, 7-ма бриґада Деражню, підчас коли дивізія Січових Стрільців зайняла в бою Чорний Острів. Ми здобули панцерний потяг, багато зброї і знаряддя та кількасот полонених. Це був наш перший успіх на терені Великої України!

В часі до 5-го серпня I. Корпус біля Деражні і III. Корпус коло Бару-Єлтушкова приготовилися до наступу на Жмеринку. Тогож дня зачався наступ I. Корпусу, який розвинувся в північному напрямку для широкого захоплення ворога. Його головна сила, 5., 6. і 9. бриґади, посунули вперед на Браїлів і на міст через Бог коло Гніваня, підчас коли 10. бриґада з першим полком кінноти подалася на Вінницю. Наступ дня 6-го серпня наближився аж до потока Рів, однак не міг поконати цієї перешкоди. Тимчасом III. Корпус підсунувся з західної сторони майже під саму Жмеринку. Дня 7-го серпня, ще до сходу сонця, він одержав приказ наступати. Його 2. і 8. бриґади, наступаючи масово одна за другою, здобули ворожу позицію після короткого бою і вмашерували до Жмеринки водночас з 5. бриґадою I. Корпусу, якій у міжчасі вдалося перейти потік Рів. Тогож дня 6. бриґада зайняла Браїлів після завзятого бою, а 9. бриґада Гнівань і залізничий міст. 10. бриґада спільно з дивізіями Запоріжського Корпусу, досягла майже Вінницю. Переможці захопили велику добичу.

Цей могутній наступ вповні заскочив большевиків. Наслідком цього їхні сили вповні розлетілися і в переполосі втікли в напрямку Вінниці. В наших руках остали два панцерні потяги, більше як тисяча полонених, всякого рода зброя і великі припаси амуніції.

Постава старшин і мужви супроти завзятого і жорстокого ворога була блискуча. Армія задержала стару готовість до бою і глибоке почуття обовязку, що ціхували навіть простого рядовика, а що я часто подивляв іще в Галичині. І це помимо всіх трудів попередного походу на поляків, який тимсамим людям не давав хвилину відпочинку через повні два місяці!

До цього виринули поважні труднощі відносно поживи. Наші припаси переважно осталися в Галичині наслідком відсутности залізничих сполучень. Нового хліба ще не зібрано й етап мусів з тим уповні рахуватись, а вдодатку нам доводилось стрічатися з початку з дуже великим недовірям із боку огірченого селянства, яке попередня безоглядна окупація навчила всяких хитрощів.

Ця річ мала однак дуже скоро змінитися на краще, і в цьому лежить найбільше значіння наших успіхів під Проскуровом і Жмеринкою. Повне недовіря населення всіх кляс, віровизнань і народности, включно з поляками і москалями, пізнали в українських галицьких

військах першу добре здисципліновану армію від початку світової війни, якої пошана для чужих прав і чужої власности на кватирах викликувала його подив і прихильність нарівні з її хоробрістю і національною жертвенністю в бою!

А червоні москалі пізнали в нашій армії ціпко зложене тіло, до якого вони не могли навіть дібратися при помочі своєї найгострішої зброї, цебто плянового розкладання.

Наших вояків можна було лише одним приєднати, а то кличем, що українці повинні бути самі господорями в своїй власній хаті. Ті, що хочуть цілий світ поправляти, для нього нецікаві!

КОЗЯТИН - БЕРДИЧІВ

З упадком Жмеринки заломилася ціла оборона червоних москалів на Поділлі.

Зогляду на те, що ця країна за виїмком шляхів: Рівне - Житомир-Київ і Камянець Подільський - Проскурів - Старий Константинів, не має ніодної битої дороги, ведення війни є вповні залежне від залізничих шляхів. Московські большевики, яких місцеве населення подвійно ненавидить із національних і суспільно-політичних зглядів, не можуть зважитися на ведення війни малими відділами здалека від залізниць із необхідними реквізиціями поживи. Коли вони на це зважилися б, вони не могли би ніколи кластися спати без той неспокійної думки, що рано вже не збудяться. Тому в війні з большевиками залізниці мають подвійне значіння. Московська влада на Україні сягає лише так далеко, як ідуть залізничі шини, але дуже мало поза них на ліво чи на право. Є це отже недійсна влада, бо на Україні шини не ведуть далеко. Зогляду на те головною зброєю московських большевиків стали численні модерні панцерні потяги, в орудуванню якими вони розвинули велику зручність. Вони обсаджені їхніми найбільшими очайдухами, переважно матросами і китайцями, а оперує звичайно 5-10 панцерних потягів разом, немов ґрупа кораблів на морі взаємно себе закриваючи і піддержуючи і так творять цілі панцерні фронти, до яких дуже трудно доступити з легкою артилерією. Вони озброєні далеконосними гарматами і мають власну розвідчу кінноту для своєї охорони. Ми не мали ніякої рівновартної зброї для протиставлення цим ворожим панцерним потягам.

Після упадку Жмеринки II. Корпус, який аж до 9-го серпня задержався був на лінії, що її осягнув дня 30-го липня, щоб докінчити необхідне впорякування своїх сил, посунувся знову в північнім напрямку. Дня 10-го серпня головні сили цього корпусу здобули Старий Константинів, 7-ма бриґада зайняла Хмельник, а дивізія Січових Стрільців Кульчини. Противник, який у міжчасі виріс на 10,000 душ, уступав поволи на північ.

Того самого дня впала Вінниця, де держалися ще червоні задні сторожі в бою з 10-ою бриґадою, яка натискала від Літиня, коли головна сила I. Корпусу вдерлася з полудня в місто. Частина москалів утікла, останніх взяли в полон. Населення з радістю зустріло наші війська.

На полудні 3-та Залізна дивізія здобула Вапнярку після дуже тяжких боїв і зачала гнати ворога в напрямку на Бірзулу. Повстанська ґрупа Тютюнника, яка згодом зросла до двох тисяч вояків, збиралася аж до 9-го серпня в просторі Жмеринки і зачала дня 10-го серпня наступати через Немирів як забезпека 3-ої дивізії з боків і заду.

З III. Корпусу залишено дня 9-го серпня 11-ту бриґаду як резерву Начальної Команди у Жмеринці, а дня 12-го серпня 14-ту бриґаду як резерву армії у Вінниці так, що в складі Корпусу остали лише 2. і 8. бриґади, які зібралися протягом 13-го серпня на схід від Вінниці. В тому самому просторі скупчено теж Запоріжський Корпус.

I. Корпус іще вечером 10-го серпня дав наказ 5-ій бриґаді широко окружити Бердичів із заходу почерез Літинь і Хмельник і до 13-го серпня зібрав свої головні сили на полудні від Калинівки. Того самого дня прийшло там до завзятого бою зі сильною ворожою задньою сторожжю, яку підтримувало пять панцерних потягів.

Дня 14-го серпня ґенерал-поручник Тарнавський видав наказ до рішаючого наступу на лінію Новгород Волинський - Житомир - Бердичів - Козятин - Погребище.

III. Корпус, що складався лише з двох бриґад, мав зайняти Козятин, а I. Корпус Бердичів. Обі бриґади III. Корпусу посунулися вздовж головного залізничого шляху прямо на Козятин.

На захід від них товаришив їм I. Корпус у трьох колонах. Східна колона, зложена з двох бриґад, держалася як головна колона зогляду на ослаблений III. Корпус дуже близько підчас цілого походу, щоб могти кожної хвилини прийти йому з поміччю в бою. 6-та бриґада становила середню колону, а 5-та бриґада ліве крило. Запоріжський Корпус, який зріс до 12,000 крісів, одержав наказ здобути Погребище.

Дня 16-го серпня зайняв III. Корпус залізничу стацію Голендри, 15 кільометрів на полудне від Козятина, після впертого бою з ворогом, якого успішно піддержувало пять панцерних потягів. При тому дуже тяжко ушкоджено два панцерники.

Водночас I. Корпус викинув ворога остаточно з Калинівки після кількагодинною бою за залізничий двірець, якого завзято боронили панцерні потяги. При погоні прийшло до блискучого кавалерійського бою 1-го кінного полку (I. Корпусу), в якому москалі понесли тяжкі криваві втрати й оставили кількасот полонених.

II. Корпус зайняв того самого дня дуже бистрим наступом Полонне і Шепетівку. Запоріжський Корпус помаширував широким фронтом на Погребище.

В Дієвій Армії 3-та Залізна дивізія осягнула в дуже скорому поході Бірзулу, але зустріла там значно сильнішого противника, який відкинув її взад після завзятої сутички. З Одеси посувалися в напрямку Жмеринки 45. і 58. совєтські дивізії з панцерними потягами.

Ґрупа Тютюнника осягнула в тому часі околицю Уманя після цілком незначних сутичок із ворогом.

Бої під Голендрами і Калинівкою зломили зовсім відпорну силу ворога. Підслухані телефонічні розмови ворога виявили, що відбувається евакуація Козятина.

Ґенерал-поручник Кравс, командант III. Корпусу, видав іще вночі з 16. на 17-го серпня наказ до безоглядного наступу на залізничий двірець і місто. Дня 16-го серпня в 11-ій годині ночі вдерлися 2-га і 8-ма бриґади водночас у місто і на двірець. Ворожа залога, що начисляла більше як 5,000 душ, втікла в дикому переполосі на Київ, не ставивши поважного опору. Надармо пробувала ґрупа панцерних потягів очайдушними наступами на двірець відвернути катастрофу. Мешканці міста і величезного двірця привітали переможних земляків дощем квіток і зворушливими виявами вдячности.

Дня 17-го серпня зібралися обі бриґади III. Корпусу в Козятині. Вже 20-го серпня ми зайняли дуже скорим ударом Попельню — 60 кільометрів на північний схід від Козятина, при головному залізничному шляхові до Київа. З усіх місць фронту наступу, що ростягався на 200 кільометрів, наспівали дротом вістки про перемогу.

Дня 20-го серпня здобув I. Корпус після коротких боїв Бердичів, II. Корпус Житомир і Новгород Волинський, а Запоріжський Корпус Погребище. Таким робом ми осягнули всі намічені цілі наступу.

Радість населення визволених міст і сіл була не до описання. Репутація "галичан" поширилася блискавично. Наша армія здобула собі належну пошану у своїх і у ворогів. З того моменту Українська Галицька Армія стала любимцем усіх!

II. Розділ

Огляд Минулого і Вигляди

За Українською Галицькою Армією лежав місяць безперервних блискучих перемог. Вона змірила своїми ногами величезні простори. Галицькі Корпуси зробили маршами разом 200 кільометрів. В ніякому місці ворог не міг опертися її наступам. Серця вимученого населення били радісно їй на зустріч. І провід і вояки перлися з власного почину могутньо вперед, свідомі свого вищого післанництва, оточені й оглушені хвилями радости щасливого щастя обіцюючого населення. Були це виїмково гарні, святочні дні, що закріпилися назавше в памяті кожного українця, якому пощастило їх пережити. З того спогаду він черпав силу і відвагу, коли йому пізніше довелося глядіти з розпукою на руїни свого діла.

Тимчасом у затишній кімнаті Начального Коменданта УГА накопичувалися клопоти і журба, кидаючи вперед темні тіні назріваючих подій. Для його тверезого, критичного погляду положення представлялося зусім інакше, коли він підчеркнув свій остаточний обрахунок. Армія, щоправда, виконала все, чого він від неї зажадав, але й її сили мали свої межі. В останніх десяти днях вона пройшла 100 кільометрів у безперервних боях і це була величезна вимога, коли взяти під увагу безпосереднє минуле. А перед нею стелилося дальших майже 200 кільометрів. При тому можна було сподіватися, що ворог, який мав до диспозиції сотки тисяч резерви, збільшить кожної хвилі свій опір і самий перейде до наступу, коли лише звільнить частину їх з якоїсь точки свого довжезного фронту. А що буде тоді?

Українська Галицька Армія мусіла від самого початку напружати всі свої сили, якими лише розпоряджала, щоб тільки задоволити операційний плян Петлюри.

З виїмком 14-ої бриґади III. Корпусу, що складався лише з трьох куренів, а яку переформувано у Вінниці, ми не мали ніякої резерви. На дві бриґади, які були передані Начальній Команді, не можна було більше рахувати згідно з останніми вістками від Дієвої Армії. Навпаки, треба було бути готовим до передавання їй дальших частин. На воєнному овиді виринули дві нові могутні небезпеки, яким запобігти в своєму часі рішуче відмовилася самолюбна, фантастична дипломатія от. Петлюри: Одна з них це Денікін, а у звязку цим друга, іменно большевицька армейська ґрупа в силі 25,000 крісів в Одесі, що сиділа клином поміж ним і нами. І одна і друга була всилі одним наглим рухом перевернути галицьким трудом і галицькою кровю мозольно здвигнену стратеґічну будову.

Третя Залізна дивізія, що зударилася дня 15-го серпня біля Бірзули з переважаючими червоними силами, була примушена постепенно уступати чимраз дальше в напрямку на Жмеринку. Відступ цієї хороброї ґрупи, що зразу відбувався в повному порядку, перемінився згодом під постійним натиском ворога в утечу. Тоді поспішно заладовано в ваґони 11-ту бриґаду III. Корпусу, що тоді стояла в Жмеринці як резерва Начальної Команди Армії й кинено на Попелюхи. За пізно! Надходячі відділи зустрілися з ворожим вогнем і мусіли відступити. З трудом докінчено виладовання решти бриґади в Вапнярці під охороною її щойно виладованого ешелону. Розбита 3-тя Дивізія зачала збиратися поза плечима 11-ої бриґади, яка дня 20-го серпня вступила в бій. Біля Крижиполя прийшло до дуже завзятих, змінчивих сутичок, які шаліли безперервно поміж Вапняркою і Попелюхами то в один то в другий бік, однак ані разу не дійшли до одного чи другого містечка. Багато сильніший противник наступав раз по раз скажено, щоб пробитися до Жмеринки, однак йому ставив непохитно опір отаман Шльосер зі своєю хороброю 11-ою бриґадою і 3-ою Залізною дивізією, що в міжчасі поступила під його команду. При помочі безнастанних пересувань і численних протинаступів йому вдалося заховати переможно свою позицію аж до відступу ворога дня 24-го серпня.

Таким робом відвернено покищо найблизчу небезпеку, яка загрожувала можливою втратою Жмеринки і могла завдати смертний удар армії, що боролася далеко на півночі. Жмеринка була однак дальше загрожена, Начальна Команда Армії позбулася однак половини своєї скромної резерви. Це щоправда не спричинило ослаблення північної Армії, яка могла з незміненою силою повести знову наступ на Київ.

Водночас в Начальній Команді УГА зродилося припущення, зразу оперте щоправда на нечисленних пресових вістках, яке однак незабаром знайшло конкретне потвердження в розвиваючихся подіях. Що спонукало сильну большевицьку ґрупу XIV-ої совєтської армії в Одесі, зложену з трьох дивізій, до спроби прорвання фронту біля Жмеринки, хотяй вона знала, що там саме скупчилася тоді головна сила Ук-

раїнської Галицької Армії? Її природний відступ був чейже спрямований туди, звідкіля вона прийшла, цебто на Кремінчуг на Дніпрі, де находилася її головна команда.

Одинокою можливою причиною цього був Денікін і його похід. Цей колишній царський ґенерал при помочі Антанти зібрав постепенно в зимі 1918 - 1919 і на весну 1919. р. розбите ліве крило контр-революційної армії Колчака на Підкавказзю і на Криму і починаючи від червня 1919. посувався знову вперед на цілій лінії. З перекручених ґазетних новинок не було можливо ясно виміркувати, як далеко він уже зайшов.

Ми мусіли однак рахуватися з можливістю зудару поміж нами і ним, і то в найближчому майбутньому. Було отже вказаним приготовити його на те дипломатичним шляхом, щоб не попасти поміж два вогні. Начальна Команда Української Галицької Армії, вказуючи на наш власний плян походу на Київ, знову піднесла наглу пропозицію, щоб зачати переговори з одним із наших противників з огляду на те, що кожний із них зокрема був далеко сильніший від нас, а про перемогу над обома не могло бути мови. В тому часі перебував у Житомирі вибраний для тієї цілі большевицький уповноважений Затонський, чекаючи на відпоручників от. Петлюри. Петлюра однак потішав себе фантастичними видумками, кажучи, що він має певні докази на те, що большевики заломляться цілком в найблизчому часі, а що повстанці подбають уже про те, щоб "кацап" Денікін невдовзі був дощенту знищений. Махно, Зелений і другі повстанські провідники доконають уже свого діла! На дипльоматичному полі не зроблено нічого, навпаки продовжалася систематична нагінка на Троцького і Денікіна. Пропозиція Начальної Команди УГА впала другий раз у воду, одним цим разом вона потягнула зі собою на дно всі наші надії. Це був останній, вирішений момент, щоб свідомо покерувати нашою долею, однак забракло кріпкої руки й ясно думаючого мозку. Після цього було вже запізно!

Немов далека блискавка на темному небі прорізала нагло сама по собі незначна подія серпанок тривожних припущень. Вона значно випередила назріваючі дальші події: Тютюнник, який з Уманя посувався дальше у східному напрямку, зустрів дня 20-го серпня біля залізничної стації Цвітково панцерний потяг Денікіна і зразу вдарив на нього. Коли однак сильніші відділи ворога зачали на нього наступати з усіх сторін, він був примушений покинути поле битви і поволи відійти на Христинівку. Ця сутичка показала ясно, як далеко вже Денікін посунувся вперед і якими поважними силами він мусів розпоряджати на правому березі Дніпра, коли зважити, що це був терен необмеженої влади найбільшого вожда повстанців, Махна, який через останні два роки успішно ставив опір москалям, німцям і австрійцям, маючи під своєю командою 25-тисячну армію добре озброєних і досвідчених у боях селян і гайдамаків, відомих зі своєї безмежної хоробрости, що написали на своїх прапорах клич повного винищення ворожих наїздників. Дальше виявилося, що Денікін також на лівому березі Дніпра

мусів був зайти на приблизно ту саму висоту, отже мабуть осягнув уже околицю Полтави.

Перед Одесою згідно з часописними вістками діялися також речі, що по всякій імовірності стояли в звязку з розпучливою спробою відрізаної полудневої большевицької ґрупи прорвати фронт біля Жмеринки. На ділі в Одесі вже висадилось на беріг 5,000 денікінського війська, яке постійно одержувало нові підкріплення.

Начальна Команда УГА звернулася до Штабу Головного Отамана Петлюри з наглим запитом, що він задумує робити зогляду на змінене політичне положення й які військові зарядження вістали пороблені. Галицька команда вказала на те, що немає ніякого змислу дальше держатися старого пляну наступу, який із мілітарного боку остане так довго ризиковним доки не вдасться приєднати собі одного з противників. Українській армії, стисненій поміж большевиками і денікінськими частинами на правому березі Дніпра, яка клином маширувала на Київ, грозила небезпека, що її заломлять з одного або другого боку, або розторощать одночасно з обох боків. Вправді можливо зайняти Київ ще заки прийде туди Денікін, про якого думали, що він находиться в околиці Полтави, коли зачати наступ відразу, але годі зрозуміти, як можна би втриматися в такому висуненому місці. А це саме найважніше питання, коли цілий цей наступ не має остати зайвим ударом, що винищить наші сили й амуніцію, дві речі, яких ми не мали подостатком.

Всі розумні старшини в Головній Команді Обєднаних Українських Армій поділяли цей погляд Начальної Команди Галицької Армії, однак подібно як та команда, не могли його переконати. Петлюра відповідав як раніш, указуючи на те, що, мовляв, він теж стає сильнішим кожного дня і що населення Києва чекає нетерпеливе на обіцяне визволення, яке стало актом політичної конечности. Як українець на своїй рідній землі він не може остатися позаду москалів. З політичної точки погляду це була правильна думка, однак з мілітарної вона була не до переведення. А саме виключно мілітарному міркуванні повинен був Петлюра покоритися!

Щоправда Дієва Армія зросла в міжчасі на 30,000 душ. Більше війська виставити не було можливо при найкращій волі. До цього бракувало перш за все зброї й амуніції, дальше одностроїв і черевиків, а врешті вишколених старшин. Змобілізовані молоді люди зголошувалися зараз у перших днях радо тисячами, але начекавшися цілими днями в голоді на свою залагоду, мусіли відійти з сумом і розчаровані, одержавши вияснення, що їх не потрібно тому, що бракує зброї. Тоді можна було з легкістю виставити 100,тисячну армію коли . . . Однак Петлюра їхав уже на їх чолі, бючи в своїй уяві водночас і Троцького і Денікіна.

Одначе й Антанті муситься закинути, що вона як творець протибольшевицької коаліції в останньому моменті занедбала довести до порозуміння поміж суперниками і з заложеними руками допустила до розвалу свого складового і коштовного підприняття.

Ґенерал Тарнавський рад не рад погодився зі своєю долею і негайно започаткував акцію, щоб використати своє в порівнанні з Денікіном корисніше положення. Зачалися перегони, а тимчасом Троцький сидів спокійно в Москві і приглядався подіям у свідомости, що йому в них припала роля щасливого третього учасника!

3-й Розділ

НАСТУП — ПРИГОТОВАННЯ

Однак Галицька Армія не стала в міжчасі сильнішою. Хотяй її втрати були досі незвичайно малі — на ділі не більше, як кількасот людей — треба було зогляду на зростаючий опір ворога рахуватися з тим, що вони можуть нагло сильно зрости. Бо полеві формації таяли немов сніг на сонці, а коли їх поспішно доповнювано кількома тисячами гіршими вояками з етапу, вони знову таяли; але чим воно могло кінчитися?

Щоправда кожний корпус, а крім цього армія, мали свої власні осередки рекрутів. У них постійно муштровано кілька тисяч місцевих мобілізованих молодців. Однак лише коли на фронті звільнилося кілька крісів наслідком відходів, можна було ними озброїти нових вояків. Іншої зброї не було. Тому воєнна добича відгравала особливу ролю й армія жила лише здобутою зброєю. Галичина, те необхідне запілля Української Галицької Армії, було в польських руках так, що всякі достави із загарбаної батьківщини були перервані. Припаси амуніції вистарчали лише для коротких наступів, однак армія не була спосібна до довшої оборони, яка вимагала би збільшеної кількости амуніції.

Яку користь могло отже принести здобуття Києва, коли ми не мали відтак змоги його задержати в своєму посіданні? Розчарування після початкової радости є подвійно глибоке. З політичного боку це також не принесло би ніякої користи, а навпаки шкоду. Наслідком відсутности всякої державницької підготовки і браку вистарчаючих власних воєнних засобів в обличчі багато сильнішого противника мусіло чейже скорше чи пізніше прийти до втрати Києва!

Після упадку Бердичева злучено І. ІІІ. і Запоріжський Корпус під начальною командою ґенерала-поручника Антона Кравса в одну Армейську Ґрупу, яка дістала доручення здобути Київ. Як дотеперішний шеф ІІІ. Корпусу я став шефом штабу цієї ґрупи.

На основі вище описаного загального положення я уявляв собі особисто наступ як несподіваний блискавичний удар, що використовуючи пануючу паніку і розклад противника мусів заволодіти Києвом іще перед приходом Денікіна, який по моїй думці знаходився тоді в околиці Полтави і Ромадану, а який справді в тому моменті провадив завзятий бій за посідання Ромадану. При тому я в першій мірі думав про те, щоб використати для нашої армії багаті військові матеріяли міста надіючися потиху, що нам удасться бодай так довго вдержатися там, доки не вивеземо звідтам найцінніші припаси. Скрутне положення армії вимагало імперативно якнайскоршої помочі. Кожний ро-

зуміє, що це значить вести війну, коли муситься рахувати кожний набій, коли треба питати себе самого, чи можна стріляти, чи радше з голими баґнетами вдарити на стріляючого ворога. У цьому відношенні Київ манив нас до себе. Там знаходилася кватира команди XII-ої совєтської армії, там містилися величезні, як на наші відносини, склади зброї, амуніції, одностроїв і обуви, багатий технічний матеріял і можність використання сильної індустрії. Наш наступ не мав отже бути виключно походом для здобуття території, але головно для захоплення добичі. У цьому згляді я погоджувався з ґенералом Кравсом і з командою армії.

Швидкість була отже першою передумовою успіху. Та думка опанувала імпульзивно всіх провідників і військо. Бо також простий вояк знає, — і саме він найкраще, — що при певних умовинах лише він своїми ногами може осягнути перемогу! Тимбільше, коли йде про противника, який склонюється до паніки й якого відворот являється загрожений повстаннями. А обставини були саме сприятливі для нашого підприємства

Окремо переможені частини XII-тої совєтської армії врятували свої останки втечею до Київа, вони не мали однак змоги зогляду на короткий час притягнути нові підкріплення і стати готовими до нового бою. Головна частина Червоної Армії боролася на життя і смерть з головною армією Денікіна поміж Волгою і Дніпром, під час коли інші значні частини тієї армії завдали смертельний удар Колчакові на Сибірі або були звязані завзятими позиційними боями з поляками на заході, а з литовцями і контр-революційним московським ґенералом Юденічем на півночі. Положення Червоної Армії було тоді найтяжче від часу їхнього приходу до влади.

Кілька місяців пізніше, в часі злуки УГА з Червоною Армією, я говорив про це собисто з командантом їхньої XII-тої Армії, колишнім старшиною царської армії. Червоні москалі були тоді ізза нашої побіди готові переговорювати з Петлюрою і напевно були готові до певних уступок. Однак Денікін, що стояв тоді на вершку своєї слави, не хотів нічо чути про Петлюру, глядів на нас, українців, як на чужинців, що вдерлися до "неділимої Росії", водночас вважаючи себе, платного московського наймита Франції, правним господарем на українській землі. Тому перед нами стелився тоді лише один ясно означений шлях, однак Петлюра не хотів ним піти. Ціла сила скупчених тоді червоних частин не виносила більше як 10,000 душ. Для розвідчої служби мала Армейська Ґрупа лише кінноту і розвідчиків до дизпозиції. Лише сама Начальна Команда УГА мала летунів, однак існуючі літаки не надавалися до дальших летів на лівому березі Дніпра. Вже 22-го серпня Начальна Команда стягнула своїх летунів до Козятина і приділила їх до Армейської Ґрупи. До того часу ми не знали нічо про події на лівому березі Дніпра.

На запитання команди Армейської Ґрупи, як поступити на випадок зустрічі з денікінськими військами, **Петлюра дав наказ за всяку ціну**

уникати збройного зудару, умовитися відносно демаркаційної лінії, а позатим чекати на появу уповноважнених делеґатів.

Першою ударною думкою Армейської Ґрупи було зайняти Київ несподіваним наступом при помочі сил, що хвилево були під руками, цебто обох бриґад III. Корпусу і трьох дивізій Запоріжського Корпусу, разом 20,000 душ, не чекаючи на прихід І-го Корпусу. 2. і 8. бриґади III. Корпусу відкинули іменно дня 20-го серпня в кривавому бою ворога біля Романівки, де він пробував ставити опір, і зайняли дня 22-го серпня Хвастів, цебто зробили протягом несповна тижня дальших 100 кільометрів. Посуваючися вперед на рівній лінії з III. Корпусом, прогнав Запоріжський Корпус ворога зі Сквири і дня 22-го серпня здобув Білу Церкву після завзятих ручних боїв на передмістях. В тому часі І. Корпус не посунувся далеко поза Бердичів, остаючи таким робом майже 100 кільометрів позаді. В самому місті задержалася 9-та бриґада як армейська резерва. Згідно з цим пляном наступу були вислані 2. і 8. бриґади ще 23-го серпня на Васильків і зайняли те місто. Запоріжський Корпус прибув наступного дня з 6. і 7. дивізією до річки Стухни, оставляючи 8. дивізію як резерву Армейської Ґрупи в Білій Церкві. Дня 24-го серпня знайшлася Армейська Ґрупа вечором у віддалі 40 кільометрів на полудне і полудневий захід від Києва. Летунська розвідка сповістила ще того самого дня, що на просторі 20 кільометрів поміж Києвом і Васильковом накопичилася велика кількість потягів, а на київських залізничих двірцях панує жива метушня і переповнення. Це очевидно був страйк залізничників з національною закраскою, що здержав переведення евакуації і спинив висилку військових підкріплень. Наспів момент рішаючого удару!

Команда Армейської Ґрупи поспішила тимчасом наперед до Хвастова. Саме начеркнено рішення, яким назначено наступ на день 25-го серпня, коли наспіло звідомлення від Запоріжського Корпусу, що, мовляв, перед охоронними відділами 8. дивізії біля Білої Церкви саме появився денікінський панцерний потяг зі штабом бриґади; 8. дивізія запитує, що робити тому, що полковний Білозерцев, командант 2. Терсько-Кубанської бриґади Добровольчої Армії, не хоче з ними, як військом Петлюри, взагалі говорити. Команда Армейської Ґрупи вислала негайно телеґрафічний приказ згідно з інструкціями одержаними від Петлюри і зі свого боку негайно вислала до Білої Церкви окремим потягом українських галицьких старшин, сот.-ґен. штабу Купчанка і сот. Головінського, із повновластями для визначення демаркаційної лінії, водночас повідомляючи Начальну Команду про цей випадок. За кілька годин пішло звідомлення від наших повновласників, що вони погодилися з полковником Білозерцевим, командантом 2. Терсько-Кубанської бриґади, на тимчасову демаркаційну лінію, — ріку Дніпро, що оставляла оба міста, цебто Білу Церкву і Трипілля в руках УГА. Полковник Білозерцев був вповні заскочений присутністю УГА в тій околиці і заявив, що від кількох днів не мав ніякого звязку зі своїми власними частинами на лівому березі Дніпра. Команда II. Корпусу Добрармії, оперативний штаб якої знаходився в Бобринській, доручив

був йому зайняти Білу Церкву і розігнати повстанські "банди" селянських отаманів Зеленого і Ангела.

Команда Армейської Ґрупи дала своїм відпоручникам наказ увійти в прямий звязок з командантом II. Корпусу Добрармії і негайно туди виїхати. Вислід переговорів був переданий Начальній Команді а водночас було виражене припущення, що судячи по положенні II. Корпусу Добрармії Денікін напевно осягнув уже на лівому березі Дніпра околицю Пирятина. Коли отже ми хочемо випередити Денікіна, наступ повинен бути переведений якнайскорше. Вкінці ми запитали, чи зогляду на змінене положення наступ повинен узагалі відбутися.

Ґенерал Тарнавський видав наказ продовжати наступ. Вся підготовка до нього була закінчена, коли ще тої самої ночі прийшов противний наказ з Начальної Команди УГА, щоб під ніякою умовою не йти дальше вперед, доки не наближиться I. Корпус. Не помогли ніякі прохання ані переконування на адресу Петлюри: наступ не відбувся.

Я особисто був тоді в розпуці. З нашого несподіваного удару не вийшло ніщо, а пізніший Петлюрою плянований могутній наступ провадив нас прямо в руки Денікіна. Щоб лише большевики не стягнули в міжчасі підкріплень і самі не перейшли до наступу! Невдовзі ми відчули познаки здійснення цього останнього побоювання.

І так 25. серпня зявився біля Головатої швадрон червоних панцерних потягів і зачав бомбардувати тяжкими гарматами залізничу стацію у Василькові. Стежі Запоріжського Корпусу стрінули того самого дня біля Великої Бугаївки сильний ворожий відділ і мусіли цофнутися. Нам не лишилося нічо інше, як притягнути I. Корпус, кілька тяжких батерій і третій полк кінноти, який у міжчасі виставив у Вінниці II. Корпус. Запоріжський Корпус одержав наказ увійти в звязок із повстанською ґрупою Зеленого, яка знаходилася біля Трипілля і начисляла 3,000 душ і 12 гармат. Те саме зробила Армейська Ґрупа безпосередно з другою повстанською ґрупою, що стояла біля Білої Церкви під командою Ангела. Водночас продовжалася летунська розвідка, при чому ніодному літакові не вдалося перелетіти Дніпра. Кілька літаків, що були під руками, було ушкоджених, бензина була поганої якости. Від цієї зброї не можна було нічого сподіватися. А від довшого часу не приходили ніякі розвідчики. Нарешті дня 23-го серпня надтягнув I. Корпус і таким робом зібралася ціла Армейська Ґрупа для наступу. Обі бриґади III-го Корпусу злучено в одну ґрупу під командою отамана Виметаля. Вечором тогож дня наше уґруповання представлялося осьяк:

Запоріжський Корпус (полковник Сальський): 6. дивізія в Копачеві; відділ у Безрадичах. 7. дивізія у Великій Бугаївці, 8. дивізія (резерва армейської ґрупи) у Барахтах. Повстанці під командою Зеленого сконцентровані у Трипіллі.

Ґрупа отамана Виметаля: 2. бриґада на півночі Василькова (місто), 8. бриґада біля стації Василькова.

I. Корпус (полк. Микитка): 5. бриґада в Плісецькому, 6. бриґада у Пашківці, 10. бриґада у Брусилові, 9. бриґада в Бердичеві як армейська резерва. I. полк кінноти при 10. бриґаді.

Повстанці під командою Ангела коло Білої Церкви як охорона проти 2-ої Терсько-Кубанської бриґади Денікіна. 3. полк кінноти і тяжкі батерії прибули вже до Хвастова.

Загальна сила: приблизно 40,000 крісів, 2,000 шабель, 35 легких батерій, 6 тяжких батерій.

В склад ворожих сил, гнаних українськими військами, входили орґанічно: 24-та дивізія, 44-та, 60-та і 130-та, які належали до XII-ої Червоної Армії, якої команда знаходилася в Києві. Крім них Київ боронила ще і 41-ша дивізія, яка належала до XIV-тої Червоної Армії, якої команда була в м. Умань. Прочі дивізії тієї XIV-ої армії були звернені проти Дієвої Армії.

Загальний боєвий стан ворога значно перевищував українські сили. Большевики оперували наймодернішими, знаменито озброєними 5-ма броневими поїздами, а саме: "Комуніст", "Новгород Волинський", "Троцький-Ленін", "III-тий Інтернаціонал" і "Гандзя". Крім них мали також 10 панцерних самоходів.

Наступ назначено на 29-го серпня 1919. р.

Провідна думка і плян наступу були наступні: Запоріжський Корпус і III. Корпус (полуднева ґрупа) мали ворога привязати, а I. Корпус мав, продершися через ліси на захід від Києва, вирішити боротьбу. Повстанська ґрупа Зеленого, яка злучилася з Запоріжським Корпусом, мала тимчасом при помочі своїх власних, скромних засобів водної транспортації переправитися через ріку біля Трипілля і чимскорше зайняти Бориспіль на пирятинськім залізничім шляху. Третій полк кінноти, який прибув до Фастова, і повстанці Ангела мали дальше бути охороною проти терської бриґади біля Білої Церкви. Тому помимо ріжного віддалення від ціллі наступу, для всіх наступаючих частин назначено тойсамий момент започаткування наступу. Впрочім трьом Корпусам приділено полоси наступу, внутрі яких їм вільно було свобідно порушуватись.

Вся артилерія і головна маса піхоти не мала однак посунутися поза головну залізничу лінію від залізничого мосту на Дніпрі аж до літнього табору, а звідтам аж до Куренівки, щоби запобігти стисненню і перемішанню ріжних частин у великанському місті супроти близькости ворога. Зате мали виразно до цього призначені частини, в тому ціла 5-тисячна 7. дивізія Запоріжського Корпусу, чимскорше зайняти оба дніпрові мости, перейти на лівий беріг ріки й обсадити та закріпити військовий табір Дарницю, висунений на які 2-3 кільометри вперед, разом з його залізничою стацією, в формі мостового причілка. Інші слабші відділи мали зайняти найважніші будинки міста, передусім залізничі стації (з їхніми складами і міські маґазини, щоби запобігти грабіжам і мати в своїх руках саме місто). Частина батерій остала на позиціях вогню звернених проти міста, на Дніпро і на мостовий причілок Дарницю, а решта мала чекати разом з головною силою піхоти зараз під містом в алярмових квартирах готова до походу на даний приказ. I. Корпус одержав приказ забезпечити північний і

північно-західний бік над Ірпенем поміж залізничою лінією Київ-Коростень а Дніпром при помочі одної бриґади і І. полку кінноти. Впрочім для тої самої цілі мав ІІ. Корпус згідно з наказом Начальної Команди посунутися дня 28-го серпня з Житомира на Коростень.

Щойно наступного дня після зайняття Києва і після переведення повище згаданих мір безпеки мали зібратися призначені для торжественного вмаршу військові депутації всіх корпусів на захід пасажирського двірця, кожна під командою присутного найстаршого корпусного команданта, і там чекати на прибуття Начальної Команди і команди Армейської Ґрупи. Для тієї цілі мали бути призначені один курінь і одна батерія з кожної дивізії, або бриґади, що брали участь у наступі. Вийнятком становили лише всі частини Армейської Ґрупи, що повнили службу безпеки. Всім пригадано ще раз наказ Петлюри відносно можливого зудару з денікінськими військами.

Такий був суттєвий зміст наказу до наступу, виданого армейською ґрупою на день 29-го серпня.

Однак і ворог не остав тимчасом бездільним. Він вповні використав дану йому задержку на чотири дні. Большевики кинули майже 20,000 свіжого війська до Києва, силою зломили страйк залізничників, усунули спинення залізничого руху і зачали дальше вивозити всіми засобами все рухоме майно. До цього і до будови окопів запряжено силою десятки тисяч місцевого населення. Довкола міста поведено подвійний перстень сильних, колючим дротом обведених стрілецьких ровів. На ділі зовнішний перстень окопів постав іще за царської влади. Він пробігав від Козина на Дніпрі на захід, ішов верхом узгірій на північ від Великої Бугаївки, тягнувся дальше на північ через Глеваху вздовж східного берегу річки Бобриця аж до її устя в Ірпень, а дальше по правому березі Ірпеня назад до Дніпра. Він був довгий на 90 кільометрів і зогляду на малу большевицьку залогу не надавався до довшої оборони. Тому наскорі зроблено другий вужчий перстень довжини лише 40 кільометрів. Цей перстень, щойно в роботі, тягнувся на схід від Дніпра в напрямі Лісник, а звідтам дальше вздовж північного берега потоку Вета, протинав долину Вети біля села Юрівка, йшов верхом горба 180 і кінчився як дорожня запора на шляху Житомир-Київ біля поштової стації Борщаківки. Обі ті позиції мали ту добру прикмету, що завдяки своєрідному характерові залізничих шляхів довкола Києва, їх можна було легко й успішно піддержувати при помочі панцерних швадронів і що взагалі большевики, за виїмком із природи сильного південного відтинку, могли там збудувати при помочі своїх численних панцерок прямо рухомий панцерний фронт, в чому вони були незрівнаними майстрами. Всі ті міри противника вказували недвозначно на те, що зогляду на місто нарівні цінне для обох сторін, він мав намір іще раз попробувати свого воєнного щастя. У всякому випадкові наступ на Київ не став нам ніяк лекшим!

День 29-го серпня.

Після подрібної розвідки переведеної в попередніх днях розпочався дня 29-го серпня до сходу сонця водночас на цілому фронті

рішаючий наступ. Чудовий пізнолітній ранок збудився несподівано, дико потрясений гуком гармат, що з брутальною силою розривали ніжний серпанок ранішньої мряки. Мокрий подув віяв від Дніпра, холодячи розпалені облича наступаючих і немов їх вітаючи. Перший раз за 600 літ підніс 40-мільйоновий народ свій грізний пястук для відплатного удару проти своїх гнобителів. Святість моменту потрясла могутньо всіми нами. Поміж десятками тисяч наступаючих не було ніодного, щоб цього тоді не відчував. Чудова думка для вожда: **Такий наступ мусить вдатись!**

Я покінчив свою працю і вийшов на балькон своєї кімнати. Промінне сонце підносилося понад вершки смерекових лісів і озолочувало їх з любовю своїм теплим рожевим подихом. В чепурних літніх віллях заможних київських літників пробуджувалося молоде життя. Його радісні, ликуючі голоси з усіх боків неслися на зустріч новому дневі, — дневі волі! До них прилучилася і природа, домішуючи щебет пташків до співу щасливих людей.

Мене стрінув ґенерал Кравс. Він був свіжий, відмолоджений і веселий. Ми довго гляділи мовчки один одному в вічі. Я бачив, що його опанували ті самі почування що мене. Чейже наше взаємне відношення вже здавна не було лише відношенням військового наставника до свого підвладного. Ґенерал Кравс був для мене чимось більшим, він був моїм батьківським приятелем і товаришем. Ніодин з його численних малих і великих клопотів не міг передімною скритись. Ми завше з довірям спільно радили над кожним поодиноким випадком. Це очевидно не значить, щоб усе поміж нами завше відбувалося гладко і без тертя. На те ми оба були занадто військовиками. Однак у таких випадках завше рішав ґенерал і ми опісля завше знаходили себе знову взаємно. Сумніви і журба йшли в забуття. "З такими борцями ми мусимо перемогти! Тепер рішає лише могутня заповідь переломової хвилини" — оце були тоді наші думки. Радісно вернувся я до свого столика праці . . . І деж тут була зрада?

Вже попередного дня, цебто 28-го серпня противник розвинув живу діяльність уздовж цілого фронту — полудневого фронту — поміж Дніпром й Ірпенем. Вечором того дня прийшло до завзятої перепалки поміж Загірям і Скитком, коли кілька ворожих куренів наскочило на наші вперед висунені відділи безпеки, однак вони мусіли податися перед нашим протинаступом. Залізнича стація Васильків знаходилася без переви під тяжким ворожим обстрілом. Упрочім ніч на 29-го серпня проминула спокійно. Все вказувало на те, що большевики привели на загальну лінію свого зовнішнього оборонного перстеня перед фронтом III. і Запоріжського корпусів значні сили і в першу чергу пробували пробити наш широко напнятий серпанок охорони, який досі закривав перед ними прихід І. Корпусу.

Дня 29-го серпня, ще до сходу сонця, ворог перейшов самий до наступу. Командант Києва Солодуб зібрав до купи під своєю особистою командою 20,000 війська XII. совєтської армії, щоб із ними прорвати наш перстень довкола Великої Бугаївки і відкинути його на

захід почерез Васильків. (Солодуб, колишній старшина московської ґвардії, був командантом міста Києва, але по большевицькому звичаю не мав ніякої ранґи). Пізніше я мав нагоду говорити з ним особисто про описану тут акцію.

Удар був для нас небезпечний, однак на ділі я його до певної міри сподівався, а навіть у змислі моїх намірів у цьому напрямку бажав. Було лише необхідним, щоб війська, зокрема Запоріжський Корпус, його видержали. Полковник Сальський своєчасно і зручно відтягнув Запорожців з Великої Бугаївки поза мочаристу долину Стухни, щоб тут із нагромадженою силою протиставитися скаженому ударові.

Наслідком цього відступу Запоріжського Корпусу відслонився правий бік другої бриґади, яка на північ від Василькова приготовлялася до наступу на Крушинку. Водночас ворог ударив на ліве крило другої бриґади, іменно на 2-ий курінь біля Каплиці і відкинув його на Васильків. Однак свіжий перший курінь 2-ої бриґади усадовився кріпко на північному краї Василькова і держався там спільно з третим курінем, який у міжчасі вислано з правого крила на північну лінію. Цілий 2. полк артилерії займає вогневу позицію на узгірях зараз на полудне від Василькова і примушує наступаючого ворога до задержки. Тимчасом отаман Виметаль, який держав залізничу стацію Васильків при помочі слабого "куріня смерти" — свого роду ґвардії—приказує ґруповій резерві, 4-ому 2-гої бриґади і першому 8-ої бриґади, що стояла готова біля Петринополя, зробити протинаступ на Каплицю, щоб своєчасно відкинути ворога із загроженого боку. Однак цей протинаступ невсилі посунутися вперед, навпаки противник поволи відсуває його взад і він уступає почерез Хутір Черкас на Солтанівку.

У цьому критичному моменті 8. бриґада, якої не захопив головний наступ большевиків, а яка з легкістю відкинула слабкі большевицькі наступи на Кожухівку і Данилівку, бачучи трудне положення 2. бриґади, звертається з двома куренями проти Петринополя і займає його знову. Це відтяжує 2. бриґаду, що кривавиться в тяжкому бою і звязок із нею знову наладжується.

У вечірніх годинах сотник Ревюк, який перебрав команду 2. бриґади, власної ініціятиви ще раз кидає курені 2. бриґади, вже ослаблені попередніми боями, до протинаступу і здобуває назад Каплицю й узгіря на полудне від Крушинки. Водночас 2-ий курінь 8. бриґади під командою сотника Станіміра здобуває Глеваху в гострому бою на баґнети.

Отаман Петлюра, який підїхав у своєму сальоновому потязі до передової лінії фронту, особисто приглядався наступові цього куреня, але зникає ще вночі на 29-го серпня таксамо несподівано, як зявився.

В міжчасі Запоріжський Корпус відбиває в кривавих сутичках всі зусилля наступаючого ворога, щоб перейти річку Стухну.

Так могутній і з великою енерґією переведений наступ большевиків заломився вечором дня 29-го серпня з тим, що він справді здержав на цілий день наступ нашого Запоріжського Корпусу і ґрупи отамана Виметаля, але впрочім не осягнув найменшого успіху.

Зате на північному крилі, де наступав І. Корпус, назрівало вирішення. Машируючи з найбільшим напруженням його бриґади несподівано виринули з лісів поміж залізничим шляхом Київ-Козятин, а шляхом шосейним Київ-Житомир і кинулися з останнім зусиллям у пізних пополудневих годинах на зусім заскоченого ворога. 5-та бриґада здобула Заборя і з нестримною силою перейшла через багнисту річку Бобрицю. 6-та бриґада, яка поспішно наспіла через Ясногородку і мала за собою вже 40 пройдених кільометрів, закріпилася ще в ночі після кривавих вуличних боїв в містечку Ігнатівка, на східному березі Ірпеля, оставляючи там один курінь. 10-та бриґада, що охороняла від півночі бік і зад Армейської Ґрупи, посувалася вперед уздовж шляху Київ-Житомир почерез Мостища і Березівку, де мала перепалки з меншими, розбитими большевицькими частинами і відкинувши їх назад, опинилася вечором 29. серпня з одним куренем і одною батерією в Березівці, підчас коли її головна сила станула біля Мостища над річкою Бучою. Зараз на північ звідтам стояв І. полк кінноти, який прорвав залізничий шлях Київ-Коростень, пильнуючи прорваного місця.

Так отже перший день наступу Армейської Ґрупи проминув успішно на цілому фронті помимо розпучливого протинаступу большевиків. Натомість у позиціях ворога заіснувала величезна прірва поміж Ігнатівкою і Глевахою. Того вечора ми знали, що Київ буде наш!

День 30-го серпня

І. Корпус своєю 6. бриґадою вже в перших годинах ранку вичистив до решти містечко Ігнатівку помимо розпучливого спротиву большевиків і здобув наступом сильні панівні позиції на горбах на схід від того містечка. Побитий ворог утікає в дикім переполоху. Наступаючи на його пяти суне за ним 6. бриґада і вдирається разом із ним у другу позицію біля Софіївки і Петропавлівки.

5. бриґада займає Боярку, 8. бриґада Вету.

2. бриґада слідкує як резерва 8. бриґади.

Ворог у повному розбитті втікає на Київ перед Запоріжським Корпусом. Уже вночі він залишив свої позиції біля Гостева і щоб уникнути небезпеки окруження від півночі, відступив на другу оборонну лінію коло річки Вети. Це однак невповні спасло його від заглади. У прибережних лугах і корчах Дніпра біля Лісник Запорожці взяли в полон 7,000 червоних. Наступ посувається нестримно вперед, ломлячи негайно всякий опір. Коли зачало вечоріти, всі частини Армейської Ґрупи осягнули внутрі приділених їм секторів наступу залізничу лінію зараз на полудне і захід від міста.

Ще вночі на 31. серпня вриваються до самого міста призначені до цього частини корпусу в ціллі збудування мостового причілка і для обсадження найважнійших будинків і складів серед боїв, що дали нам ще багато соток свіжих полонених. **Ми здобули Київ!**

V. "З Р А Д А"

День 31. серпня

Згідно з наказом обсадили:

2. бриґада: Арсенал, Печерську Лавру і міст, оставляючи там по одній сотні і по 2 скоростріли.

8. бриґада: Думу одним курінем, склади поживи на цитаделі одною сотнею і 2 скорострілами.

2-га бриґада також не виконала докладно одержаного приказу і подібно як Запорожці вдоволилася безпосереднім забезпеченням мосту на правому березі, не висуваючи, як було приказано, ніякої охорони на другий беріг. Оба ті занедбання виявилися щойно після прибуття команд Армейських Ґруп до Києва, коли було вже запізно давати інші зарядження. Однак всі ті занедбання є без значіння, коли взяти під увагу, що взагалі цілий наступ був назначений запізно, щоб запобігти таким цілком природним наслідкам.

У війні війська є рідко всилі виконати з повною точністю одержані прикази, коли йде про те, щоб зломити опір ворога тому, що тут і самий ворог має багато до сказання. В таких випадках ніколи не можна на мінуту, а навіть на годину передбачити, коли ворог заломиться. Як пізнійше покажеться з моїх виводів, також у данім випадку йшло лише про мінути, а в найкращім випадку про години. До цього найвище командування не повинно ніколи допустити, коли воно хоче поступати певно. Воно повинно було заздалегідь постаратися взяти ініціятиву в свої руки, щоб могти перекреслити всі ворожі протиміри. Чейже і ворог є думаючим і діючим єством. Я можу лише тоді зважитися на перегони точно на мінуту, коли я взагалі нікого не стріну, хто перешкодить мені розвинути мою повну швидкість, якщо іде виключно про мою власну силу. Коли однак я маю перед собою противника, який може ставити мені невідомий опір, тоді я мушу бути на те приготований, що мене хтось несподівано задержить і що мій на години і мінути обрахований замок на піску нагло на моїх очах розпадеться. Таксамо те головне командування, яке в останній хвилині зважилося на наступ на Київ, повинно було бути згори приготованим на ті природні наслідки свого ризиковного рішення. А коли воно опісля було заскочене випадками, що так наступили, як мусіли наступити, то мусимо йому закинути, щоб воно від самого початку не здавало собі з цього справи. Коли воно однак принципово обжаловує підчинених собі командантів і війська, які досі виконали все, що було в їхніх силах і закидає їм занедбання, яке само по собі було незначним і вповні оправданим обставинами і було на ділі природним наслідком попередніх подій, пятнуючи їх як виновників і спричинників невдачі,— то це є нижче всякої гідности. Головне Командування в тій хвилині забуло про свою честь і достоїнство!

Оба занедбання тому були маловначні для дальшого розвитку подій, що ми мали звязані руки виразним наказом Петлюри не вживати зброї, а самим язиком не можна було боронити мостового причілка.

Вночі з дня 30. на 31. серпня вирушив потяг команди Армейської Ґрупи з Хвастова в напрямку на Київ. Після скорої направи державних проводів привернено назад телеґрафічний і телефонічний звязок із Києвом уздовж залізничого шляху з залізничої стації Пост Подільський (де збігається залізнича лінія Козятин у Коростені, 5 кільометрів на захід від міста Києва).

Згідно з пляном Армейської Ґрупи мав після обсадження мостового причілка Дарниця і найважнійших будинків міста відбутися дня 31. серпня о годині 9. ранку торжественний похід делеґацій військових частин із залізничого двірця як вихідної точки. Потрібно було однак почекати на приїзд команди Армейської Ґрупи і Начальної Команди Української Галицької Армії.

Однак потяг команди Армейської Ґрупи спізнився значно наслідком перешкод технічного характеру, що не далися усунути. Замість прибути о 9. годині ранку, як було передбачено, він прибув до Києва щойно о год. 3.30 пополудні. Не було можливо виїхати до Києва раніш, заки наспіло звідомлення про успішне зайняття міста і правильне обсадження мосту. Щойно після одержання цього звідомлення потяг пустився в дорогу. Підчас їзди я казав себе знову злучити з фронтом, балакав із Запоріжським, а відтак із III. Корпусом і одержав заспокоюючу відповідь, що все в найкращому порядку і що військові делеґації вже від години стоять готові на пасажирському двірці. В тому самому часі прибули на пасажирський двірець у Києві полковник Микитка, командант I. Корпусу і отаман Виметаль.

Тимчасом несподівано, в годині 9.30 перед полуднем зявився на двірці четар Драґан, командант 2-гої сотні, 1-го куреня, 2 бриґади, якому була доручена охорона мосту, в товаристві денікінського старшини. Четар Драґан зголосив отаманові Виметальові, що перед мостом стоять денікінські війська, які хочуть вмаширувати до міста і він просив, щоб йому дати вказівки, як поступити. Отаман Виметаль післав його негайно назад із дорученням, щоб він перепустив лише парляментарів.

Отаман Виметаль поїхав сейчас до мосту в товаристві сотника Фрідріха Верніша, свого булавного старшини,—якого опис дальших подій я майже дослівно наводжу — і одного поручника як перекладчика, щоб порозумітися особисто з найстаршим денікінськім старшиною.

"Їхати було можна лише дуже поволи тому, що всі вулиці були битком виповнені святочно одягненими мешканцями, що зявилися масово, щоб привітати переможців. Особливо головна вулиця, чудовий Хрещаник, де автомобіль міг лише з найбільшим трудом пробиватися через товпу, став сценою безперервних маніфестацій, які відбувалися так бурхливо, як це лише буває у східній Европі або в романських краях. Наш автомобіль малощо не роздавлено. Дощ квіток сипався на нас а світливці і фільмові оператори працювали повним ходом".

Уже коло Думи стрінув отаман Виметаль денікінських старшин і

після короткої розмови з ними він вернувся в їх товаристві на пасажирський двірець до команди І. Корпусу.

В міжчасі тут наспіла вістка, що 2-гу сотню, 1-го куреня 2-гої бриґади, що берегла мосту, розброїли денікінські війська. На основі тієї вістки полковник Микитка дав наказ українським військам, що стояли готові на двірці, негайно вмашерувати до міста під проводом своїх бриґадних командантів.

Згідно з донесенням сотника Верніша полковник Микитка дав йому наказ їхати негайно до мосту, звідтам взяти з собою уповноваженого старшину Добрармії, а водночас переперти домагання, щоб денікінські війська не йшли дальше вперед. Поручник Онишкевич поїхав із ним як перекладчик. Уже підчас їзди стрічав сотник Верніш поодинокі малі відділи денікінців. Він доїхав без перешкоди до цитаделі. На його прохання його негайно заведено до полковника Штесля, команданта бриґади, яка становила передню сторожу Добрармії. Полковник Штесель находився зі своїм штабом у будинку V. ґімназії.

Сотник Верніш представився як уповноважений III. Корпусу Української Галицької Армії, яка в бою здобула Київ і вказав на те, що на основі порозуміння з полковником Білозерцевом, заключеним у Білій Церкві, Дніпро становить демаркаційну лінію поміж українською і Добрармією. В звязку з цим він предложив наступні домагання:

1. Відтягнення всіх денікінських військ поза Дніпро.
2. Віддача всієї зброї, яку відібрано від 2-гої сотні, 1-го куреня 2-гої бриґади.
3. Прислання звязкового старшини для контролі перейнятих зобовязань.

На те полковник Штесель дав буквально наступну відповідь:

До т. 1. Цього я не можу зробити тому, що я одержав наказ зайняти цитаделю і Ви як вояк зрозумієте, що я не можу поступити всупереч одержаному мною наказові.

До т. 2. Війська, що стоять під моєю командою, не розброїли Вашої сотні.

До т. 3. Мене повідомлено, що призначена на Київ команда—ґенерал-поручник Бредов — має незабаром прибути; з ним можна буде продовжати переговори.

Коли йому звернено увагу на те, що по всякій імовірности команда Добрармії не передбачила положення, яке виринуло зі зустрічі з українськими військами, він відповів, що це не має впливу на його накази і рішення.

Сотник Верніш мусів признати оці арґументи і вкінці погодився з полковником Штеслем як слідує:

1. Денікінські й українські війська здержаться у Києві від всякої акції.
2. Обі сторони здержують марші і походи вперед.
3. О годині 3-тій пополудні цьогож дня будуть знову підняті переговори поміж делеґатами обох сторін у будинку Думи.

Сотник Верніш вертає назад на двірець, зголошує вислід своєї мі-

сії і пробує переконати полковника Микитку, щоб він негайно особисто поїхав до Думи. Однак полк. Микитка не привязує, як здається, великої ваги до звідомлення сотника Верніша і відкидає його пропозицію з заввагою, що леда хвиля зявиться ґенерал Кравс і що він буде особисто продовжувати переговори.

О 3-тій годині пополудні вїзджає на двірець потяг команди Армейської Ґрупи. Сотник Верніш негайно повідомляє ґен. Кравса про положення, який сейчас назначує членів делеґації для переговорів. Ось склад української делеґації:

Ґенерал-поручник Кравс і я — з боку Армейської Ґрупи. Полковник Микитка, отаман Куніш, шеф штабу І-го Корпусу. Сотник Возняк, від І-го Корпусу. Отаман Виметаль, отаман Гофман, отаман Тавчер, сотник Верніш, поручник Онишкевич з ІІІ-го Корпусу. Полковник Сальський зі своїм шефом штабу і за адютантом Запоріжського Корпусу.

Заки ще заїхали перед двірець автомобілі, ґен. Кравс оглянув уставлену на двірці делеґацію частин Запоріжського Корпусу і на прохання полковника Сальського дав їм наказ вмаширувати через Хрещаник. Делеґації інших корпусів уже раніш пустилися в похід на приказ полк. Микитки. О годині 3.30 пополудні рушили з місця наші автомобілі в товаристві частин Запоріжського Корпусу.

Хрещаник переповнений товпою ликуючих людей. Обсипані дощем квіток, оточені тисячами розрадованих облич, наші автомобілі лише крок за кроком посуваються вперед. Я ніколи не зможу забути того радісного прийняття, яке нам зготовив щасливий і вільний Київ. Ніколи не забуду тієї сірої, бідної, старенької жінки, що мовчки і без сліз, давлячи свої почування, зсунулася на коліна і раз по раз підносила свої руки до неба. Скільки вона мусіла витерпіти, щоб тепер так дякувати свому Творцеві, що дозволив їй дожити цієї години визволення! А з нею робили це безчисленні тисячі других. Подяка Києва плинула з серця і була водночас зворушлива і святочна. Матір українських городів була варта жертв наших найкращих синів!

О годині 4. пополудні наші автомобілі заїхали перед Думу. Будинок зайняв 2-гий курінь 8-мої бриґади під командою сотника Станіміра. 300 вояків і 12 скорострілів стерегло входів до головного передсінка і зайняло позиції на бальконах. Величезну площу перед Думою і суміжні частини Хрещатика виповнила битком людська товпа, що начисляла поверх сто тисяч душ.

Ми увійшли в Думу. Там уже зорґанізувалася міська управа. (Київ начисляє 600,000 мешканців і подібно як інші великі міста України, виказує велику більшість зросійщеного населення. Підчас большевицької влади очевидно управа міста велася виключно по московськи). Члени міської управи представляються ґенералові Кравсові і здоровлять його торжественно як визволителя з московського ярма. Між присутними я знайомлюся з відомим українським істориком літератури, Сергієм Єфремовом. Вибрано команданта міліції, якому приказано приступити негайно до орґанізаційної праці. Всі члени міської управи були чемні і готові до услуг.

Ми дивимося з вікон першого поверху. Перед нами внизу про-

стягається площа битком виповнена непроглядною товпою людей. Сусідні будинки стоять прикрашені ґірляндами квіток і прапорами. Серед хитаючоїся товпи держить почесну сторожу один швадрон І-го Корпусу. Бачимо, як від Дніпра пробивається через товпу відділ денікінської кінноти, яких 30 їздців. Це ґенерал Штакельберґ, командант 11-ої дивізії Добрармії, святочно прикрашений орденами, зі своїм почотом, ґенерал Кравс виходить йому назустріч і товаришить йому через входовий портик до залі нарад.

У цьому моменті отаман Виметаль одержав звідомлення, що цілий другий курінь його 2-ої бриґади, що він його вислав був до мосту для підкріплення на вістку про появу денікінських частин, розброєно. Ґенерал Кравс приказує йому негайно особисто цю справу провірити. Отаман Виметаль відїзджає негайно в товаристві сотника Ревюка і поручника Онишкевича.

Тимчасом у залі нарад зійшлися відпоручники обох сторін.

З українського боку є там присутні: ґенерал-поручник Антін Кравс, полковник Микитка, сотник Тавчер, сотник Возняк і я. З боку Добрармії: ґенерал-поручник Штакельберґ зі шефом штабу і адютантом і ще один старшина.

Вислід заключеної умови міститься в наступних чотирьох точках:

1. На знак заключеної умови має на будинку Думи бути вивішений поруч українського прапору також російський трикольоровий прапор, не приписуючи цьому звичайному актові чемности якенебудь ширше політичне значіння.
2. Всі денікінські війська відходять негайно поза демаркаційну лінію, визначену спільно полковником Штеслем і сотником Вернішем.
3. Переговори відносно перебрання команди міста і всіх інших із тим звязаних мір, мають бути негайно започатковані старшинами призначеними до цього з обох сторін.
4. Дальші наради мають бути ведені з ґенералом Бредовом, найвизчим старшиною Добрармії присутним у Києві, в будинку V. ґімназії".

Після закріплення першої точки умови доручає ґенерал Кравс сотникові Станімірові вивісити поруч українського прапору також російські трикольори. Сотник Станімір просить кіннотчиків у почоті ґенерала Штакельберґа дати йому трикольоровий прапор, однак вони відмовляються це зробити, не знаючи для якої це ціллі. Врешті хтось із товпи передає кілька малих трикольорових прапорчиків. Сотник Станімір вивішує їх по обох боках українського прапору на бальконі Думи.

Тимчасом маса глядачів, що зібралася на площі перед Думою, поділилася на два приблизно рівно сильні табори, на український і на російський. Вони слідкували живо за всім, що діялося в Думі і заглушували себе взаємно частими вибухами радости. Чимраз нестримніше дрожить у повітрі скажена сила національних пристрастей, немов у кітлі чарівниць. Вона досягає свого вершка, коли на бальконі Думи появляються малі трикольорові прапорчики. Поруч величавого україн-

ського прапору вони виглядають як діточі забавки і тому викликають водночас сміх і гнів. Безмежне обурення охоплює оба табори. Українці думають, що їх зрадили, а росіяни вважають це за кпини і за образу. Серед людської товпи творяться гурти, які немов лявіна кидаються до входової брами Думи, щоб її зайняти приступом. Поставлені там скоростріли здержують людську масу. Швадрон І. Корпусу виступає вперед і очищує площу перед Думою.

Незабаром наступає спокій і ґенерал Штакельберґ вивішує особисто великий російський трикольоровий прапор. Відтак він відїзджає зі своїм почотом.

Кілька хвилин опісля маширують через Хрещатик частини Запоріжського Корпусу. Побачивши трикольоровий прапор на Думі вони домагаються негайного усунення, грозячи, що в противному разі вони зачнуть стріляти. Ґенерал Кравс каже прикликати полковника Сальського і приказує йому вияснити справу своїм воякам і негайно привернути порядок. Крім цього він назначує його командантом Києва.

В міжчасі комусь вдається зірвати російський прапор і кинути його під ноги товпи зібраної внизу, яка моментально рве його на кусні з фанатичною ненавистю і гнівом.

Після цього ґенерал Кравс рішається поїхати негайно до Бредова, щоб з одного боку запобігти всяким непорозумінням, а з другого боку зачати з ним особисто дальші переговори. Крім цього ґенерал Кравс дає частинам Запоріжського Корпусу наказ негайно відійти для охорони залізничих двірців.

Готові до відїзду автомобілі пускаються безпроволочно в дорогу в напрямку цитаделі. На розі Хрещатика й Олександровської вулиці біля памятника Олександра II. вибухає несподівано бомба або ручна ґраната, кинена з поверху одного дому на вулицю. Вибух її започатковує дику стрілянину, по всякій імовірности підготовану і спровоковану численними большевицькими аґітаторами, які укрилися в місті. Там, де перед хвилиною відбувалися одушевлені національні маніфестації, шаліє тепер дика, кривава вулична боротьба. Шалена, розпучлива паніка охоплює непроглядну людську товпу. Немов ріка, що виступає зі своїх берегів, виливається людська маса по вулицях, пориваючи зі собою і розбиваючи все, що здержує її нестримний розгін. Більша кількість автомобілів замикає вулицю. Автомобіль, в якому я їду з ґен. Кравсом, задержується посеред товпи. З рахів домів і з пивничних вікон лунають вистріли, стріли машинових крісів кидають кусні вуличного бруку на стіни домів і вкривають частини муру серед стовпів куряви. Вікна домів і вистави склепів розлітаються на кусники. Переразливі оклики страху і кликання помочі заглушують стогнання ранених. Вулиці і площі покриваються трупами.

Я вихиляюся далеко з нашого авта, щоб спонукати до уступлення грузовик, що стоїть нам у дорозі, щоб таким робом промостити собі вільний проїзд. Тимчасом іззаду надлітає ґальопом відділ кінноти з шумом. Серед гуку вуличної боротьби я недочув їх наближення. Страшний удар, сильний поштовх і я випадаю стрімголов на брук. Надомною і біля мене збиваються коні і злітають униз їздці. Скрутив-

шися моментально немов їжак я кочуся в напрямку найблизчого хідника, держачи для охорони свої руки і рамена над головою й обличам. Тяжкий удар копита поцілює мене в бедро, другий удар ранить моє ліве рамя. Ще кілька ударів копита і поштовхів і я врятований. Напів приголомшений і знесилений, обдертий і кровю облятий я сунуся до найблизчої брами і звідтам приглядаюся дальше вуличній сцені. Автомобіль ґенерала вже відїхав. Вулиця є майже безлюдна, побитих кудись виносять. На місці мого випадку лежить яких 6—8 коней, почасти застрілених, почасти вичерпаних. Один кінь підноситься і тягне за собою по вуличному поросі мертвого запорожця, що замотався в віжки. Тут і там лунають іще поодинокі вистріли. Нагло бачу, як із-поміж громади лежачих коней висувається голова і горішня частина тіла, щоб по хвилині знову зникнути. Живий іще козак оглядається і бачить, що небезпека вже минула. В наступній хвилині він тигриними скоками біжить до близької каварні, сподіючися знайти там рятунок. Надумуючись через кілька хвилини він задержується перед зачиненими дверми і нарешті розпучливим скоком кидається на величезну, на цаль грубу виставову шибу, яка розсипується на дрібні кусники. Ще хвилинку мають в дірі розбитого вікна чорні, довгі поли його жупану і шлик його шапки, відтак він счезає як дух. Розвеселений цією сценою я підношуся й іду назад до Думи. Там знаходжу нове смішне видовище. По обох боках входу лежали зложені верствами на коротких круглих бальках величезні плити зі штучного каменя, призначені до мощення вулиць. Багато прохожих, заскочених дикою стрілянною кинулося буквально стрімголов у вузькі проходи поміж тими плитами, шукаючи там рятунку, розпуливо втискаючися в кожну шпару і кожне заглублення. При цьому нікому не прийшло на думку, як уразі потреба можна буде звідтам видістатися. Елеґантні пані і панове в святочних одягах застрягли там у дикому замішанні одно біля другого і не були тепер усилі звідтам назад видобутися, а навіть одно від другого відірватися. Для неодного баламута це представляло сприятливе, хотяй водночас трудне положення. Всі ті мученики виражали всякими можливими тонами свої настрої, свій сердечний жах, свої терпіння і побажання. В лицарський спосіб зачинає II-гий курінь 8-мої бриґади рятункову акцію, лишаючи покищо мужчин на боці і вояки в першу чергу хапають своїми твердими долонями пань і панночок, витягаючи їх на світло дня. Річ ясна, що при тому помагали їм теж старшини і що при тій нагоді зроблено неодну знайомість.

Потовчений, розбитий, невсилі зробити один крок уперед, я чекав перед Думою на поворот ґенерала. Телефонічний звязок був перерваний і не було можливо знайти автомобіль. Прийшла сема година вечора. Тут упрочім я дальше наведу опис сотника Верніша. Сотник Верніш випав з авта разом зімною, однак не зазнав ніякого ушкодження і він віднайшов відтак ґен. Кравса в V. ґімназії на цитаделі. Крім ґен. Кравса там були ще отаман Виметаль, сотник Тавчер, поручник Онишкевич і хорунжий Чехович.

Також у штабі Добрармії панувало збентеження, яке лише згодом уступило. Ґенерал Бредов, командант Армейської ґрупи, яка від

північного сходу наступала на Київ через Пирятин, ствердив негайно після зустрічі і привитання з ґен. Кравсом, що згідно з його власними поміченнями цивільні особи стріляли з вікон домів. Він обурений, що наші війська кинули в болото російський прапор. Не було ясним, хто саме приніс йому ту вістку. Він вимагає від ґен. Кравса негайного опущення міста, однак ґен. Кравс відкидає це підкреслюючи, що він самий здобув Київ і що він рішений боронити його проти всякого ворога. В місті лунають тимчасом дальше поодинокі вистріли і чути стукіт скорострілів.

Ґенерал Кравс домагається негайного вислання одного старшини до наших військ, щоб їх повідомити про здержання боєвої акції зогляду на ведені переговори. Впрочім по його думці зудар без сумніву був випливом непорозуміння.

Ґенерал Бредов не погоджується на це. Ґенерал Кравс звертає його увагу на те, що серед таких обставин всякі переговори є безвартісні тому, що українська сторона має звязані руки. Не маючи звязку зі своїм військом і будучи лише односторонно поінформованим він невсилі зробити якенебудь рішення. Позатим зогляду на поступовання ґен. Бредова, яке є запереченням усяких міжнародніх засад, він вважає себе воєнним полоненим. Ґенерал Бредов заперечує це, однак дальше обстоює, щоб аж до закінчення переговорів ніхто не смів відїхати. Відтак він відходить зі своїм штабом і оставляє ґен. Кравса самого. Годинник показує 9-ту годину вечора.

Ґенерал Кравс не знає, що сталося з його військом. Наслідком нервового приказу полковника Микитки всі частини, які в своєму часі були нарочно сконцентровані поза містом в околиці залізничого двірця, маширували тепер у ріжних напрямках посеред моря домів. Звязок із ними був практично неможливий і тому, а також зогляду на велику віддаль, не було можливим опертися на військах, що стояли дальше поза містом. З другого боку однак ґен. Кравс не хоче опустити міста без причини.

О годині 10 вечора вертається ґенерал Бредов. Ґенерал Кравс просить дати йому ще дещо часу для надумання тому, що він не зробив іще ніякого рішення. Тимчасом він старається довідатись дещо про своє положення з розмов російських старшин. Стрілянина в місті замовкає вже, лише тут і там чути ще поодинокі вибухи ручних ґранат. І він справді довідується, що ґрупа полковника Штесля без найменшого опору дійшла до залізничої лінії, що II-гий курінь 2-гої бриґади був на ділі розброєнний і що II-гий курінь 8-мої бриґади був мабуть примушений залишити будинок Думи, бо росіяни звідомляють про обсадження Думи.

В обличі таких фактів, ґен. Кравс рішається опустити місто. Боротьба з денікінцями вимагалаби великих жертв. Ґенерал Кравс мав досить часу, щоб приглянутися знаменито озброєній і випосаженій Добрармії. Впрочім боротьба серед таких умовин і взагалі боротьба за місто в його середині не лежала би в інтересі ані армії ані самого міста. Кожна неупереджена, навіть невійськова людина, що знає Київ та його положення, або лише оком кине на його мапу, розуміє, що

такого величезного міста не можна боронити при самому Дніпрі, коли не хочеться його знищити тому, що Дніпро прилягає своїм правим берегом у цілій довжині до властивого серця Києва.

Від ніякого українця не можна вимагати такої безоглядности супроти своєї власної столиці. Це було б те саме, що боронити Берліна на Фрідріхштрассе, Відня над Дунаєм, а Парижа над Секваною. Навіть французи, які в минулому в національній обороні дійшли до самого краю і не подавалися перед ніяким засобом, ще так далеко не посунулися. (До цього треба додати, що Париж є твердиною, а не отвертим містом як Київ). Це тому, що французькі полководці були в кожному випадку занадто добрими вояками, щоб робити військові вирішення залежними від одної лише місцевости, навіть коли їй приписувано дуже велике значіння, або коли в решті решт якесь рішення виключно залежало би від місцевих обставин. Факт, що Денікін увійшов до міста майже водночас із нами, не грає тут ніякої ролі.

Коли ми не бажали б впустити Денікіна до міста, ми були би мусіли боронити Київ навіть, коли мости були би знищені. При тому тут ідеться не про один, а про два мости, що кинені через великанську ріку в самому місті. Такі два могутні мости на широкій на один кільометер ріці не можна в ніякому разі знищити в одній хвилині так, щоб зробити їх постійно нездатними. До цього ми не мали ані вибухового матеріялу, ані часу на підготовку. Тому саме Начальна Команда Галицької Армії взагалі ніколи не видала такого приказу і тому ціла та згадка не має значіння. Впрочім Армейська Ґрупа була би мусіла заздалегідь наказати зірвання мосту, наскілько це взагалі було можливим і наскільки спричинена цим шкода, що необхідно з цього виринула би, була б оправдана осягненими з того користями. Само висадження мосту в повітря не здержує ворога від його направи, або від переправи через ріку при помочі засобів переїзду. Таким робом у кожному випадку прийшло би до оборони Києва над самим Дніпром. "Міст у ніякому випадку не був головною річчю", пише Винниченко і він показав тим більше військового зрозуміння справи, як усі ним згадані отамани. Головна річ, як звичайно в таких випадках, сягає далеко в минуле. Вона лежить в усіх тих умовинах і подіях, що мали місце раніш і що поставили Армейську Ґрупу Кравса проти її волі в таке трудне положення, що вона була примушена без ніякої зради з її боку передати ненависному ворогові всі овочі свого своєрідного переможного наступу. Саме тому, що та Армейська Ґрупа в данім випадку не діяла після своєї власної волі — бо тоді вона не була би маширувала на Київ — але згідно з наказами Головного Отамана Петлюри. І коли слово "зрада" є оправдане, то воно відноситься до нього тому, що він був командантом, а ми всі включно з ґенералом Кравсом його вояками, обовязком яких було лише слухати. Він обсипував нас високозвучними похвалами, якдовго все було добре. Аж до останнього дня, в якому ми здобули Київ, одержувала Армейська Ґрупа його накази і точно їх виконувала. Попередньо було показано,

як далеко вони сягали, часто навіть усупереч поглядам Армейської Ґрупи.

Навіть коли ґен. Кравс хотів би був зрадити, він не міг би був цього зробити тому, що він не був паном своєї волі, тільки під кожним оглядом стояв під контролею і під безпосереднім впливом Головного Отамана. А його, що раніш до такої міри впливав на кожний крок Армейської Ґрупи, не можна було в рішаючому моменті ані знайти ані з ним поговорити. Інакше він був би мусів витягнути остаточні висновки з усіх собою виданих розпорядків, якими він часто нас путав, які нам перешкаджали і являлися тяжкими для нас у своїх наслідках. Тепер було його обовязком бути на місці, щоб не допустити до "зради" і він був би став героєм цілої нації а ми були би здемасковані! Воно однак сталося зусім інакше! Коли когонебудь обманено, то саме геройську Армейську Ґрупу Кравса, а коли хтонебудь був зрадником, то саме він самий!

Ґенерал Кравс повідомив ґенерала Бредова про своє рішення, однак той змінив своє первісне становисько. Він зажадав тепер неможливого, наперед розброєння, а відтак приступлення до військової формації. Покищо росіяни розброїли лише 2 наші курені, один 2-гої Коломийської і один 8-мої Самбірської бриґади, зате наш І. Корпус розброїв одну денікінську тяжку батерію і взяв її обслугу в полон.

Однак загальне положення Армейської Ґрупи і взагалі української армії не було в ніякому разі рожеве.

2. Терсько-Кубанська бриґада вдарила тимчасом на повстанську ґрупу Ангела і без огляду на нашу умову, маширувала на Хвастів. За нею слідкував цілий II. Корпус Добрармії. Таким робом життєва лінія нашої Армейської Ґрупи далеко на його заді знайшлася в поважній небезпеці.

В додатку II. Корпус УГА і ґрупа Січових Стрільців не посунулися вперед перед Коростенем, а навпаки згідно з останніми вістками, що наспіли до Хвастова, були заатаковані значно сильнішим ворогом. Біля Попелюхів стояли три совєтські дивізії, які безперервно пробували прорватися на Жмеринку. А знову в околиці Уманя появилися сильні частини Добрармії. В Одессі знову зібралася нова армейська ґрупа Добрармії, під командою ґенерала-поручника Шіллінґа, передові частини якої ще від 20. серпня билися з большевиками біля Роздільної.

На основі всіх цих міркувань ґен. Кравс був примушений діяти самостійно.

Після багатьох трудностей підписує ґен. Кравс, спільно з ґенералом Бредовом, наступну умову, передану тут докладно по своїй сутті:

1. "Подані в наступному умови поміж Добрармією з одною, а Українською Галицькою Армією з другого боку, є чисто військового характеру і не мають ніякого впливу на можливі пізніші політичні умови. Вони мають лише тимчасову природу тому, що випосажений потрібними повновластями ґен. Павленко, як представник **цілої** Української Армії, находиться в дорозі сюди.

2. Українська Галицька Армія є признана як **поза-територіяльна** армія, яка стоїть у бою з большевиками і вона визнає Добровольчеську Армію як реґулярну територіяльну армію.
3. Українська Галицька Армія залишає місто Київ і відходить на лінію: річка Стухна - Безрадище - Васильків - Кожухівка - Данилівка - Заборє - Ігнатівка - ріка Ірпень.
4. На тій лінії мають зачатися дальші переговори, можливо про спільні діяння.
5. Після підписання цієї умови всі особи, що можливо були взяті в полон одною зі сторін, взаємно випускаються на волю.
6. Воєнне майно, яке досі належало до Української Галицької Армії, стоїть дальше без перешкод до її вжитку, включно з усією зброєю і амуніцією.
7. З боку Української Галицької Армії мають отаман Виметаль і сотник Тавчер при команді Добрармії, а з боку Добрармії полковник Н. і штабовий сотник Н. при команді УГА пильнувати виконання повизчих умов".

Після підписання цієї умови вертається ґен. Крвас зі своїм почотом, крім отамана Виметаля і сотника Тавчера назад автомобілем на залізничий двірець у товаристві денікінських старшин.

Стільки докладний опис сотника Верніша, який я тут передав майже дослівно, а який уповні покривається з актами слідства переведеного пізніще на приказ Диктатора Західно-української Республики, Д-ра Евгена Петрушевича. Самі акти були спалені в звязку з пізнійшим панічним відворотом Уряду Петлюри в Камянці Подільському так, що це звідомлення являється **історичним документом.** Свідками є всі згадані тут старшини.

Тимчасом я даремно чекав у товаристві сотника Станіміра перед Думою на поворот ґен. Кравса. Приблизно о годині 9.30 вечора появилися несподівано майже на усіх вулицях ведучих до площі сильні колони всякої зброї Добрармії. Мене це заскочило, бо чейже всі ворожі акції мали бути залишені з обох сторін, подібно як усякий дальший похід уперед.

Відокремлений II-гий курінь 8-мої бриґади оточують з усіх боків і взивають до здачі зброї. Я негайно кажу повести себе до головного команданта. З обуренням закидую полк. Штеслеві зломання нашої умови і вказую на те, що ґен. Кравс ще переговорює з ґен. Бредовом і що до закінчення тих переговорів і проголошення їх висліду, лише стара угода є обовязуюча. На те полк. Штесель показує письменний приказ ґен. Бредова, в якому йому доручається піти вперед аж до двірця. Мені не остає нічо інше, як припустити, що це точка нової умови, тимчасом заключеної між ґен. Кравсом і ґен. Бредовом, або піддати в сумнів вірогідність і правдолюбивість російських старшин. Як обережний жовнір я вибираю це останнє й остаточно приказую сотникові Станімірові залишити Думу і старатися злучитись зі своєю бриґадою. Запізно. Підчас нашої розмови нас несподівано окружають численні денікінські старшини і жовніри і обявляють нас "полонени-

ми". З безличною чемністю вони домагаються нашої зброї. Я показую свій кишеньковий ножик і прошу дозволу задержати його в себе. Іншої зброї я ніколи не ношу. Я зразу не знаю, чи маю сміятися чи гніватися. Однак це справа дуже серіозна. Ще раз я пробую посередничити. Зі скреготом зубів складає зброю бравий курінь. Ставити опір було би божевіллям. Нарешті я дістаю від полк. Штесля дозвіл вернутися на двірець у товаристві одного сотника Добрармії і двох українських старшин, до ґен. Кравса. Я потішаю тих, що залишаються й обіцюю їм скору поміч. Зогляду на відсутність всяких возів я з трудом штигулькаю по безконечним вулицям у напрямку залізничого двірця. Раз у раз задержують нас переходячі колони Добрармії. Біля півночі я приходжу, майже одночас із ґен. Штеслем, на пасажирський двірець. Потяг команди І. Корпусу є саме готовий до відїзду. Я прошу полк. Микитку, щоб підождав на ґен. Кравса і звертаю йому увагу, що полк. Штесель вже обсадив двірець і що на нього можуть стріляти. Впрочім утеча команди одного корпусу нікому не поможе, доки ціла справа не буде вияснена. Однак полк. Микитка не довіряє вже більше замиренню і відїзджає серед вистрілів у повітря російських сторожей, без ніякої шкоди для себе.

День 1-го вересня

В потязі команди Армейської Ґрупи я подаю звідомлення Начальній Команді і чекаю на ґен. Кравса, який приїздить щойно дня 1-го вересня біля години 2.30 вранці. В широких зарисах він інформує мене про те, що сталося. В міжчасі наспів теж наказ Начальної Команди до відвороту Армейської Ґрупи на Хвастів. Поспішно робиться всі потрібні зарядження.

Дня 1-го вересня біля полудня поволи залишає потяг команди Армейської Ґрупи Київ у товаристві величавого здобутого панцерного потягу, який на спогад пережитих тут радісних і важких хвилин носить імя української столиці, за яку стільки сил боролося.

"Зрада" Києва закінчилася!

VI. ВІДВОРОТ

Зогляду на повище описане загальне положення Команда Армії рішила відступити на лінію Житомир - Бердичів - Козятин, цебто на ту саму лінію, яку Армейська Ґрупа займала дня 20-го серпня. Тут вона задумувала дати своїм військам довший час відпочинку і покищо заховуватися дефензивно. Провідною думкою було тут те, що в цьому часі можна буде добитись того, щоб Петлюра зогляду на скрутне мілітарне положення погодився створити тимчасом політичну основу для дальших операцій, цебто що в браку іншого виходу його буде можна помирити бодай з одним з його двох противників.

Тимчасом наспів вересень. Всі засоби армії вичерпані, а нових припасів майже нема. Воєнна добича і чудова тепла погода помагали досі вдоволяти найконечніші потреби. Тепер однак армія привязана до одного місця й всі її запотребовання залежні під хліборобським оглядом щоправда від багатої, але у всіх інших галузях господарки вбо-

гої території. При тому адміністрація Петлюри цілком не здатна до отворення всіх помічних джерел краю.

Заіснувала конечність помочі іззовні, коли армія, а з нею і уряд Петлюри мали перетривати цю зиму. Тепер уже не йде про перемоги, про визволення української землі з чужого ярма, для цього ми самі є заслабі. Йде про більше, про все: йде ще лише про існування армії, як одинокого засобу до боротьби за волю!

Здається, що народній вожд у такому положенні мігби вибрати лише один шлях: Відклавши на бік усі вузькі міркування не боятися ніякої пожертви і піти одиноким шляхом, що його диктує здоровий хлопський розум, щоб урятувати свій засіб до ціллі, цебто свою армію. Петлюра навчив нас чогось іншого.

Всі спроби Начальної Команди, щоб запропонувати посередництво галицьких українців, не лише не вдаються, але їх пятнують як непокликане вмішування і "пляни державної зради". Петлюра окружив Начальну Команд УГА. чередою шпіонів і розвідчиків. Новочасний народній вожд хапається випробованого способу "батюшки царя" і орґанізує "охрану" на зразок тієї епохи, що не мала нічого спільного з визвольною боротьбою. І все те проти людей, яким він завдячує, чим він є і що він має і, в руках яких спочиває кожного дня і кожної години його доля помимо всієї "охрани". Однак Петлюра може бути спокійний. Ті що нас ведуть, не виросли на московському ґрунті!

Ця вагітна "зрадою" атмосфера родить при помочі морально низько стоячих одиниць все нові підозріння проти УГА взагалі, а проти ґен. Кравса й його ґрупи зокрема. Це показує їхню нестійність й, як я згадав на початку, було би зайвою стратою часу ними тут займатись.

Покищо відворот іде лише поза граничну лінію, умовлену поміж ґен. Кравсом і ґен. Бредовом, щоб почекати на вислід переговорів поміж ґен. Павленком, представником Штабу Головного Отамана Петлюри і ґен. Бредовом. Уже по кількох годинах ґен. Павленко вертається з нічим, пояснюючи, що мовляв, ґен. Бредов не визнає Уряду Петлюри і хоче говорити лише з Галицькою Армією. Тут, як опісля виявилося, ґен. Бредов переступив свої повновласти, дані йому начальним вождом Добрармії ґен. Денікіном. На всякий випадок навязання дипломатичних звязків поміж Петлюрою і Денікіном було вже тоді таксамо можливе, як вони пізніше заіснували Петлюрою і ґен. Вранґелем, коли лише Петлюра був би тоді погодився на предложене йому посередництво Галичан. Доказом цього є порозуміння, що його осягнув ґен. Кравс у найтяжчому положенні. Порозуміння з большевиками Петлюра зусім не брав під увагу.

Тепер однак маємо ще одного нового, дуже сильного ворога. Кожної хвилини можуть зачатися ворожі дії поміж ним і нами. Команда армії не бажає собі битися другий раз за Київ і тому йде про скоре відірвання від ворога, заки ще прийшло до сутичок. Дня 6-го вересня всі частини Армейської Ґрупи зібралися в околиці Хвастова.

Тимчасом між повстанськими ґрупами Зеленого й Ангела з одного боку, а 2-гою Терсько-Кубанською бриґадою з другого боку

прийшло до кривавих сутичок біля Трипілля і Білої Церкви. Зелений держиться вперто в своїй рідній кріпости—Трипіллі, однак Ангела відштовхнено на Хвастів саме в моменті, коли всідали на потяг частини Армейської Ґрупи. Знову ґен. Бредов майже зусім не слідкує за нашими задніми сторожами і лише час від часу висилає панцерні потяги на розвідку. Причина його пасивности проста: большевики, які при помочі дуже значних сил відкинули наступ нашого II-го Корпусу на Коростень і перейшли самі до протинаступу, кинули на Київ усі війська, що їх мали під руками і наступають на ґен. Бредова над Ірпенем із нечуваною заїлістю. Також на лівому березі Дніпра він небагато посунувся вперед. Він стоїть там поміж Острим і Козельцем, звязаний завзятими боями. Він не матиме багато радости зі своєї "перемоги" над нами. Зогляду на такі обставини відворот нашої Армейської Ґрупи на Козятин - Бердичів відбувається гладко. Біля Хвастова нам удається розвязатися вповні з ворогом після короткого бою задньої сторожі, і головна маса Армейської Ґрупи у повнім порядку, почасти потягами, почасти напруженими маршами вздовж залізничої лінії Київ - Козятин, займає свої нові позиції.

Дня 10. вересня Армейська Ґрупа була уставлена як слідує:

I. Корпус: 10. бриґада в Червоній (фронт). 1. полк кінноти в Котелоній (фронт). 5. і 6. бриґади біля Бердичева (резерва).

III. Корпус: 9. бриґада I. Корпусу коло залізничої стації Бровки (фронт). 2. бриґада коло Рушина (фронт). 8. бриґада коло Білилівки (фронт). 3. полк кінноти в Погребищі (фронт).

Запоріжський Корпус: 6. і 8. дивізії як резерва Армейської Ґрупи біля Козятина. 7. дивізія стояла тоді окремо за фронтом до розпорядимости Начальної Команди.

Маючи уставлені до бою чотири бриґади на фронті, а дальші чотири бриґади, зглядно дивізії, позаду і оба кавалерійські полки на крилах, Армейська Ґрупа певна себе і спокійно глядить у вічі всім можливим ворожим наступам. Всі частини безнастанно доповняються свіжо мобілізованою мужвою, наскілько на це позваляє припас крісів. Військо негайно взялося до будови закріпленої лінії, яка тягнулася з Білополя почерез Ружин до Погребища. Крім цієї вперед висуненої позиції здвигнено ще вузче замкнений перстень довкола самого Козятина. В міжчасі розвідочна кіннота працювала без відпочинку. Її ескадрони, висунені вперед на один день маршу, переїздили дооколичні простори, піддержані дуже успішно місцевим патріотичним селянським населенням. Вони підсувалися аж на тисячу кільометрів під ворожі скупчення і через найдені там прірви просувалися глибоко внутр і таким робом розвивали густий охоронний серпанок довкола того, що тимчасом діялося довкола Козятина і Бердичева.

II. Корпус, після свого невдачного наступу на Коростень із горбів, що лежать зараз на полудне від цього залізничого вузла, був відтягнений у звязку з Армейською Ґрупою Кравса на лінію Вильськ-Студениця на північ від Житомира. Ґрупа Січових Стрільців відступила на Баранівку. Так ціле уставлення Галицької Армії стало

ціпкішим і краще відзеркалювало оборонну думку Начальної Команди, як це було би перед Києвом або Хвастовом. Як доцільно, своєчасно і передбачливо був переведений Начальною Командою УГА цей відворот на Козятин, що його ґен. Тарнавський зумів переперти помимо завзятого опору Петлюри, видно найкраще на тлі подій, що в міжчасі мали місце на фронті Дієвої Армії.

Там стояли дня 1. вересня, цебто в дні нашого відвороту з Києва, все ще совєтські дивізії колишньої большевицької ґрупи з Одеси в завзятому бою з українськими частинами біля Крижополя, а з Денікіном біля Веселого Кута. Завдяки хоробрости 11. галицької бриґади і 3. дивізії, а також рішучости і відвазі їхнього команданта отамана Шльоссера, всі зусилля ворога, щоб прорватися на Жмеринку, були зведені нанінащо. Однак і ворог мав свого вожда, якому з певністю не бракувало ані енерґії ані смілости.

Він одержав по радіо вістку про наступ української армії на Київ і рішив звернутися в бік через Умань і Білу Церкву, щоб таким робом злучитися зі своїми і по можности взяти ще участь у боротьбі за Київ. Було це сміливе і далекосягле рішення, коли взяти під увагу небезпеки, що грозили тій очайдушній ворожій ґрупі в безпрохідному і сильними збройними відділами повстанців переповненому просторі Уманя і коли усвідомити собі, що всяка задержка, спричинена противником, мусіла прямо скінчитися її загладою. Однак оточена смертними ворогами вона не мала іншого виходу. А конечність завше, отже і в війні, являється наймогутнішою рушійною силою.

Вночі з 1. на 2. вересня 47. совєтська дивізія, що спільно з кавалерійською дивізією боролася поміж Веселим Кутом і Роздільного проти 3. дивізії ґен. Шіллінґа, перервала бій і поспішним маршом подалася на Бірзулу. Там стояло багато потягів, що містили в собі багату добичу большевиків з Одеси, великі припаси золота, і значні припаси зброї й амуніції. У протязі двох днів кавалерійська дивізія під охороною панцерних потягів і 47. совєтської дивізії, силою зібрала в багатих німецьких кольоніях і українських селах цієї частини Херсонщини тисячі підвод і переладувала на них усе, що лише можна було з потягів. Решта осталося в ваґонах, які мали бути висаджені в повітря водночас з панцерними потягами. Денікін наступав дуже поволи і зі слабими силами і це облекшило большевикам їхню акцію.

Дня 5. вересня перевала бій також північна большевицька ґрупа, цебто 45. і 58 червона дивізія і уступила за річку Бог коло Бершаді. Тої самої години на отвертому залізничому шляху біля Бірзули вилетіли в повітря з гуком, що його можна було далеко чути, большевицькі ваґони і панцерні потяги.

Однак отаман Шльоссер зі своєю 11-ою бриґадою держався кріпко ворога і був на осторозі. Він зразу відчув відворотний рух і цілою силою зачав за ним слідкувати. Біля Бершаді він щераз дня 6-го вересня примусив противника до бою. Зачалася для большевиків розпучлива боротьба в обличчі переходу через Бог, що обіцював їм рятунок. Розпучлива тому, що тимчасом Начальна Команда прислала з

Камянця потягом 1. бриґаду УСС і кинула її саме в пору до наступу. Большевики жертвують свої задні сторожі і гармати, але більша їх частина втікає через ріку Бог.

Після 50-кільометрового поспішного маршу вони вдарили несподівано дня 7. вересня на Тютюнника біля Уманя і відкинули його через Христинівку на Монастирище. В трьох стиснених близько колонах вони пруться вперед. Зі східного боку суне кавалерійська дивізія, в середині величезні валки підвод із припасами, а три дивізії піхоти як західна колонна становлять властиву воєнну силу. Її передні і задні сторожі бються з очайдушною енерґією і погордою смерти. Сотки коней і підвод заломлюються, але в ту же хвилину зявляються нові і займають їхнє місце. Це треба було на власні очі бачити, як місцеві українці і москалі маширують у цім краю в партизанській війні. Повстанці і большевики перелітають на підводах трапом і ґальопом у кількох годинах через степи. Вони зявляються з усім несподівано і заки противник отямиться і хоче боронитись, вони вже знову счезли. Це є такі самі вагати, що в р. 1812 так утруднили відворот наполеонським військам і яких жертвою в р. 1920. упала переможна польська армія перед Києвом. Українська Галицька Армія була подібно рухомо зорґанізована, але вона не могла спромогтися на таку саму безоглядність відносно людей і звірят, що місцеві військові частини і тому лишилася під тим оглядом ще далеко позаді і тому отаман Шльоссер не був усилі додержати кроку уступаючому ворогові і задержався в Христинівці.

Вже 9-го вересня осягнув большевицький ударний клин Сашів і розбив там один галицький курінь, що належав до ґрупи Тютюнника і був під командою сотника Івана Сіяка. Ті, що урятувалися, втікли відтак до Козятина і там розповіли про свою блуканину, повну пригод. Червона кавалерійська дивізія тимчасом пігнала на Білу Церкву, однак там зустрілася дня 10. вересня з енерґійною відсіччю з боку 2. Терсько-Кубанської бриґади ґен. Денікіна.

Командант полудневої червоної ґрупи рішив тепер шукати виходу почерез Козятин, здержуючи при тому частини Добрармії. А щоб могти без перешкоди переправити свій табір підвод через залізничу лінію Козятин - Київ, він мусів передше осягнути більшу свободу рухів у східному і західному напрямку. При тому йому придався коритар, що постав наслідком бистрого відвороту Армейської Ґрупи ґен. Кравса поміж нею а Добрармією, в якому крутилися лише слабі розвідочні відділи.

Він узявся до діла не гаючи часу. Починаючи від 11. до 15. вересня він безперервно атакував з найбільшою силою Армейську Ґрупу ґен. Кравса своїми трьома пішими дивізіями, що начисляли разом майже 20,000 вояків. Поодинокі ударні відділи відступали з неімовірною скорістю при помочі підвод уставлених поза боєвою лінією, не даючи нам нагоди до протинаступу. Я даремно старався примусити їх до бою і вдарити на них переважаючою силою. У деяких місцях вони осягнули місцеві успіхи, які ми однак опісля вирівнали, однак їм нігде

не вдалось проломити нашу лінію, зайняту дня 10. вересня. До дуже кривавих сутичок прийшло біля Рушина і Бровок, при чому особливо потерпів курінь 9. бриґади під командою поручника Давибіди. Дня 15. вересня цей дикий наступ вичерпався і ми відогнали ворога у ліси біля Коростишева.

Тимчасом червона кавалерійська дивізія раз у раз наступала на Хвастів і вкінці вдерлася в само місто спільно з частинами ірпенського фронту. Лише на залізничному двірці держалася 2-га Терсько-Кубанська бриґада з найбільшим напруженням сил. Укінці і та кавалерійська дивізія уступила дня 15. вересня в лісову околицю на лівому березі Ірпеня, причому згоріло дощенту місто Хвастів.

Погане було положення II. Корпусу, який усе ще на північ від міста Житомира на лівому березі Тетерева розпучливо боровся за свої позиції. Він несподівано був заатакований із трьох боків, коли три дивізії червоної полудневої ґрупи, після своїх безуспішних наступів на Козятин і Бердичів, захотіли захопити Житомир із полудня. Супроти такого положення, якого вже не зміг поправити несподіваний наступ I. Корпусу на Котельню, полковник Вольф рішився залишити Житомир і відтягнути свій корпус на полудневий беріг Тетерева. В звязку з цим ґрупа Січових Стрільців підступила на Полонне. З тим большевицький розмах у цьому просторі вичерпався і на большевицькому фронті наступив тепер довгомісячний спокій. Цей спокій був впливом правильних політичних і мілітарних міркувань большевиків, які з одного боку ішли на зустріч нашій сподіваній новій політичній орієнтації, а з другого боку, правильно використовували нашу безсильність для підготовки нових ударів. Таким робом Українська Галицька Армія, після свого даремного наступу на Київ, знайшлася дня 20. вересня на тому самому місці, яке вона займала місяць тому в тусаму годину.

Тимчасом ішли безперервно завзяті, сильні наступи новоствореної, доповненої і зміцненої XII. совєтської армії на Київ. Раз-у-раз вривалися большевики в найблизче оточення міста, а один раз, щоправда, лише на 48 годин, у само місто. Ті наступи піддержувала успішно червона дніпрова фльота, яка підїздила під самий міст, здержувала постачання противника й обкидала місто ґранатами. Київ нагло заведений у своїх найкращих сподіваннях, зусім не дякував ґен. Бредові за його "визволення", що перемінило те прекрасне, спокійне місто у видовище його політичних і мілітарних геройських подвигів.

ЕПІЛЬОҐ

Поволи надтягала зима. Її суворі предтечі стрясали останнє листя з дерев і засипували дощами широкі степи. Дороги і місцевости перемінялися в багна; немов плинна ґума липнув товстий чорнозем до втомлених підошв і копит. Колеса підвод перемінялися у блоки і кожних сто кроків треба було сокирами і баґнетами очищувати колеса зі сильно збитого болота. Знайшовся новий ворог, неполітичний і безпартійний, але найнебезпечніший і прилучився до трьох попередніх: **епідемія тифу.** Вже підчас літнього походу вона неодного втомленого

боєвика перенесла у вічність, але серед загальної радости нечисленні слова прощання скоро прогомоніли і забулися на шляху перемоги.

До душевного пригноблення прилучилося фізичне вичерпання наслідком перебутих надмірних зусиль. Свідомість безвиглядного політичного положення злучилася з матеріяльною безпомічністю армії. Всі ті обставини, в звязку з надходячою кепською погодою, створили підложжа сприятливе для епідемії. З жахливою силою вона зачала проріджувати наші ряди. В деяких бриґадах вона звалювала водночас сотки людей на місяці, а занадто часто на завше з ніг. Горстка лікарів, що зусім вистарчала, щоб берігти здоровя армії в нормальних часах, часто теж падала жертвою свого самаританського обовязку. Відповідно випосажених шпиталів у краю вже не було, а польові і резервові шпиталі ніяк не вистарчали і не могли вистарчити, щоб охопити цілість армії тому, що цей четвертий невмолимий і наймогутніший ворог повалював усіх тих, що ще недавно непохитно боролися проти поляків і москалів. Лише мало, дуже мало врятувалося немов чудом від тієї недуги. В листопаді 1919. не було вже Української Галицької Армії, був лише один величезний український галицький шпиталь. Українська Галицька Армія покінчила свою боротьбу.

Один теплий промінь надії освічував пусту, розпучливу сірину тих сумних днів і тревожних ночей і кожного з нас добродійно ловив за серце: ми не були вже більше "чужинцями" на українській землі. Можливо, що кола отаманів Великої України мали сумніви відносно того, чи ми справді якнайкраще заслужилися для спільної національної справи, однак завзятий, пригноблений український селянин, наслідком ворожої самоволі природно недовірчивий у відношенні до всього, що приходить із зовні, який нікого впрочім не стерпить на своїй землі, знав кого він мав у наших особах і що він утратив разом із нами. Він охоче відчиняв двері своїх убогих хат і ділив вірно нужду і смерть зі старшинами і стрільцями Галицької Армії. Щоправда і росіяни і поляки, ті останні з більшою культурою серця і більше людяні, як їхні галицькі земляки, брали спільно з українцями участь у самаританській праці.

Обеззброєні в Києві курені УГА попали разом із залишеними там звязковими старшинами в полон, коли щезла вояка надія порозуміння поміж обидвома сторонами. Тут прихильність і симпатія, яку собі наша армія в короткому часі здобула за Збручем, ще раз заясніла в яркому світлі: Отаман Зелений, обложений Добрармією і самий у тяжкому положенні, визволив наших старшин і вояків інтернованих у Дарниці за Дніпром і привів їх через могутню ріку і дикий степ своєї батьківщини під охороною селян, до нас. Він самий був пізніше дуже тяжко ранений в боротьбі за свій нарід. Його могутня особистість виказує деякі з найшляхотніших черт старо-українського козацтва. Він теж був одним із багатьох, що заслуговували на кращого вожда, а в браку такого були примушені повести розпучливу самооборону, щоб кінець кінців скорше чи пізніше улягти переважаючій силі ворога.

В жовтні зачалися поважні бої з армією ґен. Денікіна, який, осяг-

нувши значні успіхи на головному большевицькому фронті, йому вдалося посунутися через Курськ і Вороніж уперед аж до Орла — відтягав чим-раз то більші сили і кидав їх проти української армії.

Під час коли ґен. Бредов боронився з великим напруженням сил проти безнастанних большевицьких наступів, ґен. Шіллінґ обєднав всі денікінські частини, оперуючі на правому березі Дніпра, в одну армію, яка тепер під одностайною командою звернулася проти української армії, ослабленої тяжкою пошестю жахливого тифу.

Денікін відтягнув постепенно два корпуси і 3-4 дивізії кінноти зі своєї головної армії, щоб помимо цього не дійти до своєї ціллі. Це значне ослаблення його фронту для боротьби проти небольшевиків дало червоній армії час і нагоду переорґанізуватись наново в якнайбільшому стилі, щоб відтак зі свого боку в перших днях листопада перейти до могутнього наступу, який із початком грудня примусив ґен. Денікіна до втечі, а врешті відкинув його на Кавказ і на Крим.

Головна сила ґен. Шіллінґа, два корпуси і 3-4 дивізії кінноти, зайняли в жовтні від сходу і полудневого сходу Умань і після завзятих боїв з ґрупою полковника Удовиченка посунулися через Христинівку на Брацлав і на Жмеринку. Полк. Удовиченко держався до останнього, однак хоробрість його малого війська, яке складалося з 1-ої і 11-ої бриґади УГА і 2,000 козаків Тютюнника, не могла зрівноважити чисельної переваги ворога і було близьке заломання.

Бічна ґрупа ґен. Шіллінґа, слабий корпус із найбільше 10,000 стрільців, перемогла в половині вересня, не далеко Бірзули, 1. і 2. волинську дивізію Дієвої Армії, які після відмаршу 11-тої бриґади отамана Шльоссера на Бершадь зайняли були його місце і посунулися вздовж залізничого шляху на Одесу аж поза Бірзулу, а маширувала на Жмеринку.

Тепер Штаб Головного Отамана Петлюри нарешті спромігся на велике рішення і спробував ще раз, — востаннє, — змінити воєнне щастя і виграти війну в самій боротьбі. III. Корпус УГА одержав наказ зі свого простору біля Козятина піти вперед через Погребище і Фронтівку в напрямку Козятина, а водночас головна сила Дієвої Армії, — три дивізії ґрупи Січових Стрільців, які відтягнено з Полонного, і Запоріжський Корпус, — збиралася в просторі Вапнярки до рішаючого удару на Одесу. 20,000 недобре озброєних і епідемією ослаблених вояків мали супоти знаменито випосаженого і три рази сильнішого ворога змінити воєнне щастя в нашу користь. В додатку наступ був так визначений по обох боках головного залізничого шляху на Одесу, що головна сила ґен. Шіллінґа знайшлася на східному боці, а Дністер і Румунія на західному боці нашого удару. Було це в обличчі тодішних обставин ризиковне підприємство, а супроти переважаючих сил ворожої кінноти воно являлося вершком очайдушности. Цей брак пляну наступу мав зрівноважити III. Корпус УГА, який одержав наказ притягнути до себе якнайбільше частин головної ворожої сили і звязати їх боями. Наслідком цього розгоріли там крайне завзяті і криваві су-

тички, що тягнулися тижнями і дорешти виснажили силу української армії, вичерпуючи однак і ворога майже зусім.

До III. Корпусу приділено бриґадами I. Корпус. Армейська Ґрупа Кравса боролася пізною осеню біля Монастерища, історичного Дашева, коло Ілинець над Собом і коло Липівця, коло Фронтівки й Оратова, з таким самим самопожертвованням і з такою самою енерґією, що чотири місяці тому в наступі на Київ. Той самий ворог, якому вони буцім то тоді "запродалися", ще нераз болюче відчув гострість її меча. Воно вийшло би поза межі мого опису, коли я схотів би тепер лише спробувати вичислити всі бої, що їх Українська Галицька Армія сама дальше вела вже тоді, коли Дієва Армія вже давно лежала на землі.

В міжчасі притягнено на фронт теж II. Корпус УГА і він боровся з підддержкою I. і II. Корпусів в околиці Брацлава і крайною завзятістю і впертістю проти постійно зростаючого ворога.

Ґенерал Шіллінґ прикінці листопада дорешти розгромив Дієву Армію, яка зразу була підійшла аж під Бершадь і Балту, і загнав її в обійми поляків.

Супроти заломання Дієвої Армії мусіла Українська Галицька Армія рятуватися на власну руку і в половині листопада вона заключила з ґенералом Шіллінґом завішення зброї. Чейже угода Петлюри з поляками не відносилася до неї і тому її не зобовязувала. Українська Галицька Армія довше видержала з Петлюрою і більш охоче слідкувала за його фантастичними плянами, як це могло бути корисним для спільної справи. Часто підносилися голоси, які розуміючи це, дораджували, щоб Петлюру з натиском спонукати до залишення дальшого ведення справи, до якої він ніяк не надавався. І дивним дивом усі ті голоси виходили з найблизчого його оточення! Всі вони розбилися об лицарськість галицьких провідників, які мали відразу до цього остаточного засобу, водночас стараючися всякими іншими засобами запобігти лиху. За те вони не дістали ніякої подяки. Саме перед остаточним кінцем із початку листопада арештовано на приказ Петлюри ґенерала Тарнавського й його шефа штабу полковника Шаманека в їхніх приватних кватирах під закидом "зради" в користь Добрармії. Бриґади УГА начисляли тоді пересічно про 200 боєвиків, однак Петлюра хотів за всяку ціну кривавого порахунку. Він хотів, щоб Українська Галицька Армія гарно закінчила своє життя, щоб опісля могти спочивати в Варшаві на заслужених лаврах. Його власні війська не далися зловити на ту хитру пастку і опущені своїми вождами розійшлися по домах. Вимагати більше від нас він навіть не мав права.

Однак і на ґен. Денікіна прийшов кінець. Наша армія лежала зломана жахливим тифом і не могла йому помогти. Дня 19. листопада Київ опинився в руках переможно наступаючих большевиків. На своїх швидких як вітер санях большевики гнали тисячами по блискучім, сипкім снігу безмежного степу. Так скоро як він зродився і розвіявся під копитами червоних їздців сон—мрія ґен. Денікіна про переможний вїзд до Москви.

Рідка іронія долі захотіла, що тепер ґен. Бредов, "здобувець" Киє-

ва, з 20,000 вояками, шукав захисту за плечима хворої Галицької Армії, тої самої, на яку він колись ізгори глядів. Які прикрі почування мусів він мати, коли ми знову з ним побачилися в Тирасполі, над долішним Дністром, де він надармо прохав у румунів дозволу перейти ріку разом із військом, під час коли частини совєтської армії з Одеси досягнули вже Штрасбурґа. Врешті решт він пробився вздовж Дністра до поляків, які тимчасом зайняли були Камянець і Проскурів і проголосили їх польськими містами, і він з 3,000 вояків опинився в польськім таборі інтернованих.

Однак "зрадники" Києва осталися самі.

КІНЦЕВЕ СЛОВО

Майже рік минув із того часу. Українська Галицька Армія, або радше її рештки, заключили в лютім 1920. умову з большевиками. Вони пробували повести в рядах нашої армії свою буцімто суспільно-політичну пропаґанду, хотяй ми застереглися проти таких спроб. Запізно вони самі зрозуміли, що супроти нашої ціпкої орґанізації вони нічого не можуть вдіяти. Ми не спиняли їхніх суспільно- політичних реформ, але застерегли собі право нашої власної думки в цьому згляді.

Коли врешті наслідком помилкового поступовання поодиноких їхніх орґанів наші старшини і вояки почулися ярко ображеними і позбавленими своєї особистої гідности, нехіть і невдоволення зачали зростати в армії з дня на день. Однак ясним полумям загоріли ненависть і огірчення щойно тоді, коли одного дня большевики несподівано скинули свої маски перед українцями і виявили себе тим, чим вони в першу чергу є і завше остануть помимо всього їхнього інтернаціоналізму, цебто **москалями.**

Однак українці самі є також співвинними дальших подій. Після арештування її улюбленого Начального Вожда, ґенерала Тарнавського, армія негайно переперла його звільнення, не могла однак перешкодити тому, щоб на його місце були назначені до проводу армії люди, які ніяк не розуміли нового, страшно трудного положення і ще в останньому моменті очікували порятунку з неба, замість взятися самим рішуче до діла. Сталося так, як мусіло статись. Наслідників ґенерала Тарнавського стрінула така сама доля, яку вони йому зготовили: на скору руку створений "революційний комітет" пішов задалеко, коли скинув нових вождів і передав їх большевикам. Цей поступок заскочив армію і вона не могла нічого більше вдіяти, як сталося. Впорядчики цього діла думали, що таким робом заслужаться перед большевиками і вони сподівалися чогось великого після такої "уступки", однак вони грубо помилилися. В червоній армії є також багато значно вищих і старших ґенералів старої російської армії і в большевицькім війську також грає ролю пошана і гідність. Про це я переконався в моїх пізніших взаєминах із ними відносно моєї власної особи. Хоробрість, лояльність, щирість і чесність це речі, що роблять враження на кожну людину без виїмку. В усіх цих справах большевики мали для нас величезну пошану аж до тієї хвилини, що по-

збавила армію без конечної причини її вождів і тимсамим видала її гідність на чужу погорду.

Галицький президент, диктатор Др. Евген Петрушевич тоді вже давно покинув Велику Україну, щоб на чужині дальше завзято і рішуче боротися за права свого многострадального народу, як він це робив і досі.

Так Українська Галицька Армія блукала без проводу то сюди то туди в рішаючому моменті і вона стала іграшкою чужих спроб реформи, цілком противних її найглибшій сутті, що були для неї вповні нецікаві. А большевики цілком не вдоволилися приміром, що їм його дав "революційний комітет" УГА, вони сягали чимраз то глибше в структуру армії, відбирали від неї вожда за вождом і вкінці довели її до остаточности — до збройного спротиву. Бо згодом значна частина недужих прийшла назад, до здоровя, знайшовши серед цивільного населення, зокрема в домах німецьких кольоністів Одещини, щире прийняття й опіку, а при тому большевики наново озброїли армію до війни проти поляків. Також Польща зброїлася до походу на Київ. Комітет молодих старшин приготовив повстання і виступив збройно дня 24. квітня 1920. саме тоді, коли Українська Галицька Армія мала під большевицьким проводом ударити на поляків на лінії Могилів - Дністер - Бар - Хмельник - Чуднів. Розпучливою ціллю цього повстання було несподівано обернутися і промостити собі шлях до ґенерала Павленка, що в Зимовому Поході командував на Херсонщині зібраними залишками Дієвої Армії, щоб спільно з ним у партизанській війні продовжати боротьбу за волю.

А що Галицька Армія стояла на боєвому фронті проти поляків, було необхідно передусім запевнити собі польську співдію. При помочі окремих делеґатів повідомлено польську команду армії про плянований виступ і попрошено про завішення зброї. Підчас коли одні польські полки рамя в рамя з галицькими частинами боролися проти большевиків біля Бару, зайшли інші польські війська на наші зади і використовуючи нашу безборонність примусили решту УГА до зложення зброї.

Так недосвідчені гарячі лепети, що влаштували останній розпучливий виступ УГА, були примушені зрозуміти, що поляки остали дальше старим, невмолимим смертельним ворогом і як полонені в таборах вони мали пізніше нагоду належно роздумувати над тим фактом.

Від початку до кінця Українська Галицька Армія на українській землі держала високо честь своєї національної зброї в безпримірний, завзятий і успішний спосіб і вона не жалувала ніякої жертви на полі своєї власної самостійности, щоб при кінці самій упасти, жертвою підступу, справжньої зради!

У всіх своїх ворогів вона до останньої хвилини викликала страх і пошану так, що кожний із них урешті пробував з нею якось помиритись, за виїмком поляків, від яких не можна було інакшого поведення сподіватися. Однак і вони при кінці відпокутували свій так

легко здобутий успіх. Два місяці пізніше їхні війська втікли розбиті на прах зі "здобутого" Києва, якого досі ніхто не міг задержати в своїх руках.

Змінчива доля цього міста, за яким так багато сил побивалося, аж тоді прийде до рівноваги, коли з його веж будуть знову повівати синьо-жовті прапори його правного володаря.

А Петлюра й його приятелі завершили свій досі так часто показуваний короткозорий еґоїзм тим, що нас уже не пізнавали, коли нас як полонених, лаяних і поневіряних вели польські "шляхтичі" попри його головну кватиру. Чейже тепер він був союзником і товаришем зброї поляків і частина української армії помагала полякам здобувати українську землю і розброювати другу частину армії.

Потрясаючи головами і зі сльозами в очах пращалися з нами тисячі бравих, місцевих селян, наших у нужді і смерти швидко набутих друзів, однак водночас вони стискали люто кулаки й обіцювали нам помсту і відплату, коли доля колись на те позволить.

З гордо піднесеними головами йшли ми в замкнених рядах, при звуках старих українських пісень, як нещасні полонені, тим самим шляхом назад, яким іще недавно ми маширували як переможці.

Ми однак іще тепер почували себе переможцями! В наших серцях горіло горде почуття, що ми прийшли сюди ненадармо, що ми не змарнували життя і крови на пусту справу! Наше насіння виросло і принесло тисячекратні плоди на українському чорноземі, без огляду на незгоду поміж провідниками.

Український народ був обєднаний!

РЕДАКЦІЙНИЙ КОМЕНТАР ДО СТАТТІ ОТАМАНА ЛЬОБКОВІЦА

ВІД РЕДАКЦІЇ. Статтю отамана Льобковіца, написану безпосередньо після Визвольних змагань, друкуємо як надзвичайно цінний історичний матеріял — свідчення чужинця, що займав високий пост в УГА. Друкуємо її без редакційних змін, дармащо не з усіма оцінками й висновками шановного автора Редакція погоджується. Деякі твердження автора були спростовані вже працями інших визначних учасників визвольної війни, а деякі його оцінки залишаться виключно його власними оцінками і твердженнями. В ніякому разі, праці от. Льобковіца, начальника штабу Армейської Ґрупи ґен. Кравса, що виконувала головну ролю в наступі Обєднаних українських армій на Київ, в 1919. році, не слід трактувати як остаточну історію цього переможного наступу, а тільки як цінні причинки до його історії. До всіх тверджень, що стосуються Дієвої Армії, читач мусить ставитися обережно й порівнювати їх з документарними даними у таких творах. як "Українська армія в боротьбі за державність"—ґен. Олександра Удовиченка. або "Похід українських армій на Київ - Одесу" — ґен. Миколи Капустянського.

Я. К—в.

Невдалий перехід УГА до Румунії

I.

Осягнувши в другій половині січня 1920. р. околицю Бірзулі ми спинились в поході на південь і ждали. А кругом аж клекотіло. Денікінці відступали і заняті собою зовсім не журились Галичанами; большевики були не дальше як 150 клм., повстанці десь притаїлись, а з полудня непроходимою стіною стояла бесарабська границя.

Очі всіх були звернені на Одессу.

В Начальній Команді Української Галицької Армії, яка знаходилась тоді в Бірзулі, раз-у-раз йшли якісь важні наради; зо два десятки старшин для лучби з ріжних відділів ждали на прикази, на розвязку пекучого питання: куди ми звернемось тепер?

Було це 4. лютого 1920. р. по полудні, коли розійшлась вістка: переходимо через Дністер. Небавом потім ми одержали приказ і зараз таки відїхали, а смерком станули в с. Гонораті, де розмістився був Армейський Вишкіл. Командант от. С. отворив приказ.

Приказ звучав: "Українська Галицька Армія переходить через Дністер до Румунії. Для частин, які знаходяться в околиці Бірзулі і для Начальної Команди УГА призначено район Дубосари—Ботушани. 1) Народня Сторожа і Начальна Команда УГА переходять в Дубосарах. 2) інші етапні формації під командою от. С. 3 км. вище Ботушан. Ця ґрупа іде до Воронкова, де пполк. Я. видасть дальші прикази.

Якщо б проти ожидання поодинокі румунські команданти робили трудності, то, вичерпавши всі мирні средства, вибороти перехід силою.

Для етапних формацій призначено на бесарабській території Орґліїв. Потрібні харчі зажадати в найближчій румунській команді; під жадним услівям не реквірувати. Якщо би зажадано видачі зброї— віддати за квітом".

Ми здивовано глянули один на одного.

Вістка розійшлася вмить. Нас обступили і випитували: що, як, коли, чому? Оповідаємо, що знаємо і що чували: большевики під Одесою; денікінці рівнож відступають до Румунії; Антанта прирекла нам свою поміч якщо ми перейдемо через Дністер; імовірно, що I-ий і II-гий Галицький Корпус остають тут.

Думки сейчас поділилися. Одні вірили, що цей перехід вийде нам на добро і що певно потім перейдемо в Галичину. Другі знова добачували в переході тільки кінець нашої траґедії та сподівались, що за Дністром оголосять, що кожний може йти куди захоче. А ще одні обстоювали при тім, що найкраще остати на місці і на перекір усім

злучитись з большевиками. Тоді ми осталиб на своїй землі, між своїми людьми, а якщоб нам навіть прийшлось розбігтися, то наше майно не попало б у чужі, ворожі нам руки. І скоро більшість признає їм слушність.

Згодом на перше місце вибиваються особисті справи: цигани обдеруть все, це певне, і для того треба позбутися всего, що не є конче потрібне. Починається випродування "ґардероби", що триває трохи не всю ніч.

Слідуючого дня рушає Армейській Вишкіл до Воронкова, де вже зібралися всі відділи, які мали творити ґрупу от. С., а крім цего відділ Полевої Сторожі от. І. — Від населення довідуємося, що в недалекій Рибниці будують вже міст на Дністрі. Вислано негайно стежу на те тільки, щоби переконатися, що це звичайна собі поголоска як і багато інших.

А проте, другого дня вечером, коли сірі мряки залягали наддністрянські яри, ціла ґрупа спускалась крутою доріжкою до Рибниці, тихо, обережно, без гомону, щоби не звернути уваги циганів, які більшими і меншими відділами, в історичних личаках, бродили по тім боці Дністра.

II.

Ранком 9. лютого 1920. р. збудили нас гармати. Як ми пізнійше дізнались, це біля Тирасполя денікінці пробували "силою вибороти перехід" вичерпавши всі мирні средства.

Тимчасом двірець в Рибниці заповнювався поїздами. Ще в ночі прибула сюди Начальна Команда УГА та Команда Етапу УГА. Однак не веселі вісти привезли. Румуни ще не дали згоди на перехід. До того внутрі армії розлам: І. і II. Корпус рішучо за Дністер не підуть, III. Корпус також вагається. Але Начальна Команда УГА бодай з якоюсь частю військ мусить перейти, як фірма, щоби, як дехто не без злоби казав, сповнити свій довг супроти Антанти. Певне, що і всі етапні формації мусітимуть теж пожертвувати себе і разом з Начальною Командою УГА перейти Дністер. Але ось питання: хто буде жертвою, чи ті, що підуть, чи ті, що остануть?

Минали години, а зміни не було жадної. Кругом Рибниці збирались червоні повстанці і грозили напасти на Галичан та відобрати все майно, щоби не дати його Румунам. Заряджено строге поготівля і сторожі довкруги місточка, та показалось, що нема ким їх всіх обсадити. Всі відділи, які стояли в Рибниці (а було їх 8), мали разом 746 людей, а в тім тільки около 200 людей боєвого стану тай і тим бракло муніції. Але і ті сторожі, які виставлено, не всі сповняли як слід свій обовязок. У кого нерви були слабші, у кого душа була вразлива, той старався забути "нині" і не думати про "завтра". І одні шукали забуття в чарці, а другі в обіймах сну.

Бо ж і було над чим задуматись. Що буде по той бік Дністра? Розброєння? Неволя? І може видача ворогові? Може перехід у Чехію і знов блуканина по чужині? А може . . . може . . . — всміхалась Мрія — поворот у рідний край? Але ні! Так краще остати тут,

між своїми, тут, де остане тільки могил, тільки хорих товаришів, де тільки днів слави пережилося. Що буде, то буде — але всі разом!

Завтра принесе розвязку, а нині біль, розлам.

III.

Через ніч положення змінилось цілковито. Прийшли вісти, що большевики поставили услівя, яких ніяк не можна було приняти, переговори зірвано і всі три корпуси прямують над Дністер. Румунська Начальна Команда дала дозвіл на перехід і тільки ще румунський дівізіонер зволікає, боячись розрухів в Бесарабії по нашому приході. Ґенерал Ціріц саме поїхав на переговори. Для етапних формацій, які перші мають перейти Дністер по леді, заряджено похідне поготівля.

Невідомо, що ще нас жде по тім боці Дністра, але бодай всі разом.

Одначе ця радість з приводу єдности не тривала довго. В полудне прийшла з Бірзулі депеша взиваюча всіх комісарів, які по приході Галичан поховались по норах, вступити сейчас у службу. Отже таки большевики?!

А перед вечером стало відомим, що переговори з Румунами зірвані, що всі ранішні вістки були мильні, що при Начальній Команді утворився Революційний Комітет, який відібрав провід армії в свої руки і проголосив злуку з червоними.

Новий переворот обговорювано всюди дуже живо. Виринали нові пляни, вставали нові надії, скінчився томлячий час непевности й ожидання. По всіх частинах відбувались наради старшин і стрільців.

Денний приказ, звичайно діловий і неінтересний, читано нині з зацікавленням. А там говорилось:

"Українська Галицька Армія злучилась зі совєтською армією і зветься від тепер Червона Українська Галицька Армія. Кожний старшина та стрілець має від тепер носити на шапці червону відзнаку".

В дальших точках була мова про пересунення відділів згромаджених у Рибниці дальше на північ. А потім:

"При евентуальній стрічі з Червоними поступати відповідно до депеші ч. 320, котра звучить: "З Чечельника 10. 2. 1920. 11 год. До Команди Етапу. Щойно одержано слідуючу депешу: Зі Штабу XII Совєтської Армії Начальникові 44. совєтської дивізії до відома комендантові ЧУГА.: З причини переговорів, які ведуться між Штабом Совєтської Армії та Штабом ЧУГА припинити всі ворожі акції. Всі частини мають остати на своїх місцях".

"Додаток Начальна Команда ЧУГА. При зближенню Червоних військ належить сейчас вислати делеґацію, в склад якої мають увійти також стрільці. Червоних належить чемно повитати, а в евентуальних непорозуміннях покликатись на повищий приказ."

Над приказом живо дискутовано і пояснювано його. У всіх на устах нові терміни: Ревком (Революційний Комітет), Ч-К. (Чрезвичайна Комісія), Воєнком (Воєнний Комітет), і т. п. Прямо граються ними. Усіх тільки цікавило та непокоїло, що це за переговори ще ведуться. А потім, чи дійсно в злуці з большевиками вдасться нам осягнути це, до чого ми вже зверх рік стреміли з оружжям в руці. Бо

вже тоді подавляюча більшість розуміла останній переворот не як мету, а тільки як средство до мети, якій на імя: "Своя Вільна Незалежна Держава!!' І з моря сумнівів та горя виринала нова промінна надія. І всміхалась чомусь так принадно, так приманчиво, як давно вже ні. Чи дійсно, мала показати найближча будучність.

Ще в ночі почався рух. Відділи, які стояли над самим берегом, видячи як румуни обсаджують другий берег Дністра та уставляють скоростріли, почали без приказу виїздити. Потім двигнулись поїзди в напрямі Бірзулі, а рано, користаючи з мраки, рушили і всі прочі відділи на стрічу новим "союзникам", собіж по нову долю.

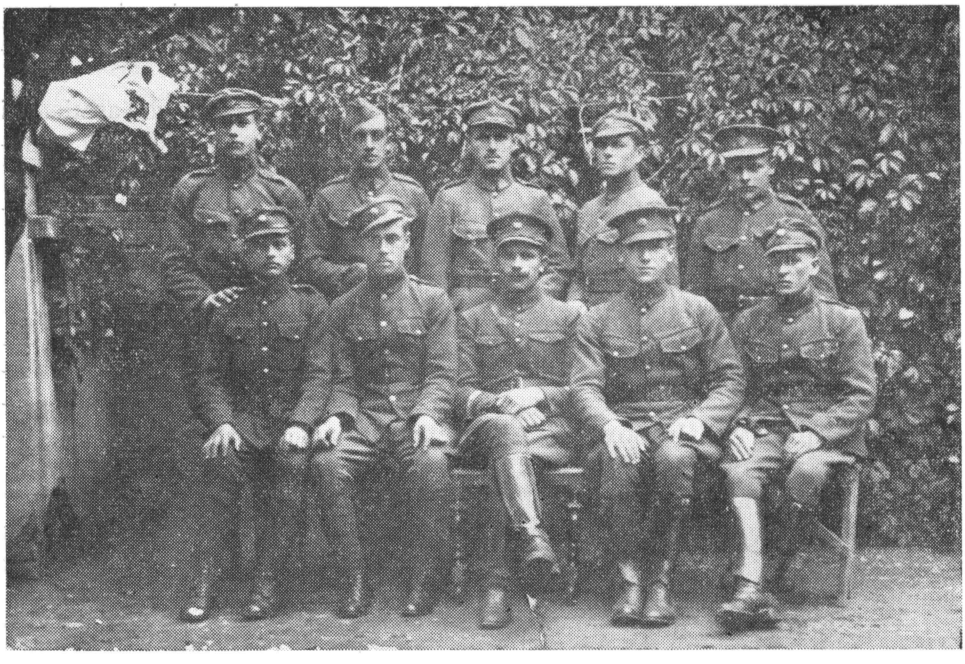

Стрільці УГА в Ужгороді в 1922. р. По середині (з вусом) командант скорострільної сотні 2-го куреня ґрупи "Крукеничі", булавний Василь Нагайло.

Др. Ілько Цьокан,
Сотник УГА.

УГА між Добрармією і Червоною Армією

Фраґмент споминів з Радянської України

Тепер, коли доля всього світу вагається поміж двома протилежними і воюючими силами, яких центрами є Москва і Лондон, провідниками Ленін і Ллойд Джордж, гаслами большевизм і демократія — не дивота, що кожна вістка з одної сторони незвичайно інтересна для другої сторони. Від висліду боротьби цих двох світів залежить доля України ще в більшій мірі, ніж доля інших держав. Бо на Україні залежить від висліду цієї боротьби не тільки її державність, але і сама нація, як така, що в тій боротьбі твориться.

"Перехід" Галицької Української Армії від Денікіна до большевиків.

Не місце тут на основне вияснення цього історичного менту в кривавій історії галицько-української армії, одначе найважніші черти конечно треба згадати. Бо вони мали вплив на настрої і на відношення Галичан до радянської влади і навідворот — влади до Галичан. "Перехід" я нарочно беру в лапки, бо тим хочу зазначити, що Галицька Армія находилася тоді в такім положенню, що не мала ніякого вибору, куди іти, а відтак, що вона взагалі нікуди не переходила, тільки радянські війська прийшли на територію заняту Галицькою Армією. Те саме було і з попереднім "переходом" до Денікіна з слідуючою ріжницею: З Денікіном ми лучилися взагалі без надій на можливість координації наших кличів і ідеалів з його ідеалами, але виключно з практичних мотивів збереження технічної й орґанічної цілости армії для дальшої війни з Польщею, бо за ідейну її цілість ми не боялися. При злуці з большевиками ми мали надію на спільний з ними, як із союзниками похід на Польщу в ціли освободження Галичини. По злуці із Денікіном ми сейчас зорієнтувалися, що ми ідейно

розходимося і зразу віднеслися до нього з недовірям, до большевиків ми зразу мали довіря. Денікінці поводилися з нами дуже гуманно, матеріяльно дуже нам помогли, під ідейним оглядом, мимо наших противенств, нас не дражнили — так, що ми почували себе зовсім свобідними. А так, як денікінські сили небавом внаслідок внутрішних політичних і соціяльних непорозумінь в його таборі (Дон, Кубань) почали проявляти самостійницькі стремління, реакційний режім царських ґенералів і демократичні кличі серед армії розкладали її, а ми тимчасом скріпилися, витворилася така ситуація, що було сумнівне, хто від кого властиво більше залежить: ми від Денікіна, чи він від нас. При кінці січня 1920. р. дійшло до того, що денікінський ґенерал Шілінґ передавав Галицькій Армії всю власть на Правобережній Україні з Одесою включно, від чого одначе Галичани відмовилися, бо серед нас назрівала орієнтація спільної акції з большевиками проти поляків. До переняття влади по ґен. Шілінґови пірвався тільки бувший царський ґен. Сокира-Яхонтов, з Дієвої Армії, чоловік безхарактерний, як опісля показалося, який утворив собі в Одесі "галицький штаб" з отаманом Галицької Армії Зегоржем (німцем) на чолі і дня 6-го лютого, т. є. один день перед приходом большевиків до Одеси проголосив афішами і в часописах свою власть в Одесі і в околиці в імени Високої Директорії УНР. Тим осягнув лише недовіря большевиків до нас Галичан, бо він підшився під галицьку фірму і галицькими частинами хотів свою власть виконувати. Відтак цим осягнув вже нешкідливий наслідок, що всі антантські місії, які втікли з Одеси до Константинополя, повезли туди і "вістку", що Галичане проголосили в Одесі іменем Директорії УНР свою владу та утворили протибольшевицький фронт, що розтрубіли по цілому світі. Взагалі тоді був "сезон" Галицької Армії, про яку всі ґазети багато писали, всі на неї покладали надію зі страху перед побідоносним походом большевиків.

Про антибольшевицький фронт Галицької Армії не було і не могло бути тоді мови. Армія була тоді розкинена на кольосальнім просторі попри залізничий шлях від Вінниці, через Жмеринку, Вапнярку, Бірзулу, Роздільну до Тирасполя й Одеси. Центром була Бірзула і тут був осідок Начальної Команди УГА у ваґонах. У Вінниці було около 5000 тифозно хворих Галичан і для опікування ними на випадок приходу большевиків оставлено у Вінниці кільканадцять галицьких старшин з от. Н. Гірняком, от. С. Шухевичом і ін. Перед приходом большевиків до Вінниці вибухло в околиці повстання от. Шепеля проти Денікінців, але звернене і проти большевиків. З Галичанами повстанці жили в добрій згоді, так, що навіть якийсь час були у Вінниці рівночасно обі команди, галицька і Шепеля, які у спільній столовій харчувалися, а з контрибуції, взятої з горожан Вінниці, от. Шепель дав трету часть на галицькі шпиталі. Добровольці перед Шепелем сейчас утікли аж до Вапнярки. Плятформою до співжиття з повстанцями було рішення Галичан не відступати разом з Денікінцями, але оставати на всякий випадок на місци, де стояли, а відтак пере-

говори з большевиками, які вів Шепель зі своєї сторони, а Галичани зі своєї окремо. Ціль переговорів була добитися цього, щоби большевики оставили Галичан в спокою, бо вони не думають воювати з большевиками, тільки з поляками. Переговори одначе до нічого не довели і большевики заняли Вінницю, відтак Жмеринку і посувалися до Вапнярки. Шепелівці розбіглися, а Галичани, оставші у Вінниці утворили Галицький Ревком з от. Гірняком на чолі. Більшість Галицької Армії концентрувалася коло Бірзулі.

Повстала суматоха мало що менша від тої, яка була в часі "переходу" до Денікіна. Ріжнилася хіба тим, що загал армії був здецидований лучитися з большевиками і тільки Начальний Вожд ґен. Микитка, а головно начальник штабу ґен. Ціріц за всяку ціну хотіли перевести армію до Румунії і вислали в ціли переговорів в тій справі делеґацію до Тирасполя з от. Цімерманом на чолі.

На тім тлі почало витворюватися велике недовіря загалу армії до Начальної Команди, головно до ґен. Ціріца. Прийшло до того, що утворився Комітет з відпоручників всіх трьох корпусів і етапу Галицької Армії і той комітет зажадав від ґен. Ціріца, щоби він уступив з Начальної Команди. Армія хотіла мати своїм вождом ґен. Тарнавського, до якого всі мали повне довіря, а стрільці дуже його любили.

Одначе Ціріц на це не згодився, покликуючися на формальність, що лише Диктатор, який дав йому власть, може її відібрати. З цього вийшло таке, що Ціріц видавав дальше накази, щоби Галицька Армія пересувалася в околицю Тирасполя в ціли переходу до Румунії, а комітет, який називав себе то "Політичним Комітетом" то "Ревкомом Галицької Армії", видавав тайні прикази до корпусів, щоби не рухалися з місця, але оставали там, де стоять. З огляду на те, що пересування було в наслідок слоти і так неможливе, корпуси остали на місцях.

Армії грозив розвал. Почалися наради за нарадами, яким конець положили аж червоні війська, які наступом зі сходу в перших боях лютого майже рівночасно заняли без ніякого опору весь район Галицької Армії від Вапнярки до Одеси.

Я находився в тім часі в Одесі, де перебував від грудня 1919, видужуючи після тифу. Всіх подій в поодиноких частях Армії точно не знаю, бо порозуміння було неможливе. На підставі пізніщих інформацій знаю, що "Ревком Галицької Армії" арештував ґен. Ціріца і Микитку, а начальним вождом назначив чи вибрав підполк. Вітошинського, шефом штабу полк. Шаманека. Такий стан тривав дуже коротко, бо радянські військові власти взяли справу в свої руки і назначили Начальним Командантом Порайка (Галичанин, комуніст), Начальником Штабу Іванова (був. рос. полк., чоловік розумний, тактовний) і Дубаса (також був. рос. капітан ґен. штабу, українець, розумний чоловік). Крім того зявилися в штабі ще інші галицькі комуністи, більше або менше тактовні люди. Ревком ще якийсь час існував, одначе без означеної компетенції, вкінці його розвязано. Зачалася "реорґанізація" армії, яку названо ЧУГА., себто Червона Українська Галицька Армія.

Та "реорґанізація" полягала в тім, що радянська влада почала нам недовіряти, бо "пізнала в Галичинах від простих стрільців до старшин елемент наскрізь націоналістичний, який живе тільки національними ідеалами і жаждою мести на польських гнобителях, натомість зовсім або дуже мало податний на соціяльно-революційні кличі, якими живе червона армія". Виходячи з цього недовіря, радянська влада рішила Галицьку Армію роздробити і поодинокі частини розкинути по поодиноких частях Червоної Армії, щоби Галичани там набралися "революційного духа". Галичани знова всіми силами старалися задержати орґанічну цілість армії, мотивуючи це тим, що Галицька Армія є армією українського народу в Галичині, тому вона мусить держатися цих ідеалів і кличів, яких держаться нарід, що вона тоді стане червоною, як галицько-український нарід стане на плятформі радянської влади, а покищо, доки ми від свого народу відірвані, ми хочемо остати такою армією, якою були дотепер, натомість ми бажаємо злучитися з Червоною Армією як з нашими союзниками у боротьбі проти спільного ворога, то є Польщі, що Галицька Армія як така вже має свою воєнну славу, що вона як союзниця Червоної Армії відограє велику ролю при майбутнім, поході на Польщу, що галицьке населення віднесеться до неї як до рідної і улекшить похід і т. п.

Становище Галичан попирали в дечім також українські комуністи —боротьбісти, одначе і наш і їх вплив був за слабий. Серед самих Галичан почали також появлятися ярі комуністи-інтернаціоналісти, які з більше або менше ідейних мотивів перестали противитися стремлінням радянської військової влади, яка очевидно була в руках росіян і кінець кінців справа станула на тім, що з трьох корпусів мали бути утворені три бриґади. І-ша бриґада, що повстала з давніщого ІІ-го Корпусу і дістала назву І-ша бриґада УСС (командант сот. Білинкевич, пізніше Баран), ІІ-га бриґада, що повстала з І-го Корпусу (командант сот. Головінський), мали бути в складі XII-тої Червоної Армії, 3-тя бриґада, що повстала з давнішого ІІІ-го Корпусу (командант сот. Станімір) мала бути в складі XIV. Червоної Армії, приділені до окремих дивізій. Начальна Команда, яка офіціяльно називалася "Польовий Штаб ЧУГА", мала перенестися до Київа і руководити армією лише під політичним і орґанізаційним оглядом аж до часу, коли червоні війська дійдуть до Збруча, а тоді всі три бриґади під командою Польового Штабу підуть освободжувати Галичину.

Таке рішення уважалося вже успіхом Галичан, що були при Польовім Штабі, яким подобалася доля командантів армії і які, як могли, так поправляли довіря вищих воєнних властей до Галичан. Рівночасно пішла просвітно-аґітаційна робота серед армії повним ходом. До кожної частини від полку вгору поприділювано політкомів (політичних комісарів), майже самих галицьких старих або свіжо повставших комуністів. Аґітація була звернена проти галицького уряду взагалі, а проти Диктатора зокрема, які "запропастили", мовляв, Галичину, проти сліпої дисципліни, яка панувала в галицькій армії і проти старшин, одначе проти останніх дуже обережно, бо як проти уряду

находилися ще сякі такі арґументи, то проти своїх старшин стрільці не давали собі багацько говорити, заявляючи, що старшини разом з ними терпіли і гинули в боях і від пошестей, отже вирізувати їх, як деякі "революціонери" рекомандували, нема защо. І дійсно я не чув ні одного випадку побиття галицького старшини зі сторони стрільців, навідворот знаю про випадки зворушаючої вірности, любови і пожертвування стрільців для своїх старшин. "Революційного духа" стрільці ще сяк так приймали, як довго він не зачіпав їх національних святощів і почувань. Колиж заборонено співати "Ще не вмерла Україна", носити синьо-жовті відзнаки і тризуб, конфлікти почали загострюватися. Стрільці шукали виходу в "компромісових" відзнаках, скомбінованих з тризуба і червоного тла під ним, або з червоної звіздки на синьо-жовтім тлі. Одначе і це заборонено. Тут замітне те, що старшини такій забороні кінець-кінців піддалися, а прості стрільці ні.

Крім того заосмотрення стрільців ставало з кожним днем гірше і в парі з тим росло невдоволення. До того внутрішного невдоволення прибуло ще і невдоволення з причини відношення радянської власти до українського національного руху взагалі, про що напишу пізніше. Наконець дуже уступчиві мирові пропозиції радянської влади супроти Польщі зовсім розчарували Галичан в їх надіях освободити Галичину при помочі большевиків. Рівночасно аґенти Петлюри робили свою роботу. Від галицької влади найменших вказівок ані інформацій не було, а аґенти Петлюри почали розсівати вістки, що Антанта "визнала" Галичину (фраза, яка в кожнім Галичанині викликує тепер і сміх і біль), що Петрушевич погодився з Петлюрою, що влада в Галичині в руках українців, що разом з поляками воюють і Галичани, які вернули з Італії, що потверджувала впрочім нота Чичеріна до Бенеша з протестом проти формування галицьких частин "проти большевиків" на території Чехо-Словаччини і т. ін. Коли при тім всім ще взяти на увагу страшенну тугу стрільців за Галичиною, за родиною, то дасться зрозуміти той нерозумний крок більшости галицької армії, який вона зробила в останних днях квітня 1920. р., переходячи нібито на сторону Петлюри, а в дійсности до поляків. Виновників цього нещасного кроку Галицької Армії може колись історія вкаже, бо головніші з них були напевно поза армією.

Як сам перехід відбувся, чи він був приготований, чи спонтанічний, цього точно не знаю і про це повинні написати його учасники. Я розкажу тільки про його наслідки і враження по стороні Радянської України. Большевики були цим переходом заскочені і називали його в часописах і в публичних виступах на зїзді совітів підлою зрадою, яка потягнула за собою повну невдачу і кольосальний відступ на фронті. Зраду Галичан пояснювали офіціяльно "впливом вузко-націоналістично-шовіністичного петлюрівського самостійництва", а в приватних розмовах признавалися тихенько до нетактовного дразнення "націоналістичних інстинктів" Галичан. Обурення проти Галичан було страшенне і все це відчули на своїй шкурі Галичани, оставші по задах, особливо в Одесі. Там було около півтора тисячі Галичан хворих, виздо-

ровлюючих і деякі технічні установи. Около 500 з них вже півтора місяця тому у великодну пятницю арештували були большевики за бунт і перехід до повстанців відділу кавалерії Шепаровича і саме на кілька днів перед пізніщою "зрадою" випустили з тим, що всі з Одеси мали відїхати до Бірзулі до диспозиції польового штабу ЧУГА. Транспорт дійсно зібрався і дня 28-го квітня в ночі мав відїхати з товарної стації. Тої самої ночі прийшла вістка про перехід армії до поляків і большевики обступили в ночі цілий транспорт трьома сотнями червоноармейців і негайно відкрили вогонь зі скорострілів на поїзд, де стояли Галичани обезброєні і нічого не сподіваючися. Скільки було жертв тої огидної масакри, точно не можна було сконстатувати, бо це діялося в темноті ночі, а всіх оставших при життю Галичан таки тої ночі пігнали в тюрму. Трупів досвіта тайком поховано. Місцеві залізничники подавали число трупів на 20-60, одначе і це число уважаю за пересаджене. Поіменно знаю лише про ранених, яких перевезено до єврейського шпиталю, бо случайно я мав знакомого фельчера із того шпиталю. Там згинули від ран хор. УСС Ґула, пор. Микита чи Микитка, панна Білинківна, яка була писаркою в галицькому штабі в Одесі і ще один стрілець, якого прізвища не знаю. Скільки ранених було по інших шпиталях і скільки з них згинуло, не знаю.

Між арештованими тої ночі у ваґонах був і от. Бубела з жінкою і двотижневою дитинкою. От. Бубелу пігнали разом з іншими до вязниці, а п. Бубелову з дитинкою пустили дослівно в одній спідниці і хустці так, що навіть дитини не мала чим прикрити. Вона в ночі прийшла до галицького шпиталю при Старо-портфранковській вул. і там доперва опамяталася, що з нею сталося. Між арештованими тої ночі знаю ще сот. д-ра Юркевича з Теребовлі, сот. Мельниковича, сот. Левицького (що був у Бродах), хор. Юстина Панаса і сот. Когута (який втік пізніще), Скрипчука з Угнова і ін. Арештованих держали у вязниці аж до кінця червня і тоді повезли їх до Харкова, де приділили до орґанізуючоїся галицької бриґади, яка йшла разом з червоними військами на Галичину.

В місті оголошено оставших Галичан "контрреволюціонерами зі всіми наслідками цього" і візвано, щоби всі зголосилися до "Чрезвичайки". Очевидно ніхто не зголосився, хоч було їх багато, але всі укрилися, а головно повтікали на села. Зголосився лише тернопільський адвокат, член Жидівської Національної Ради, дуже порядний і чесний чоловік, А. Раппапорт, який утік з Галичини перед поляками, разом з армією добився до Одеси і тут спокійно жив. Його арештовано, як Галичанина і він сидів за дурнісінько в тюрмі. Я до цього часу був учителем фізичних вправ (ґімнастики) в українських початкових школах в Одесі і зі згаданим транспортом не мав охоти виїзджати, тому спасся. Від цього часу і я мусів укриватися і шукати іншого хліба, поки не виїхав з Одеси.

Доля арештованих Галичан в тюрмі була страшенно тяжка. Щоби їм помогти, зорґанізувала українська жіноча громада в Одесі комітет на чолі з панею Комарецькою. Цей комітет викрила Ч.К. (Чрез-

вичайка) і всіх порозстрілювали як контрреволюційну орґанізацію. Розстріляно (список офіціяльно оголошено): Паню Комарецьку, паню Сіренкову, п. Сіренка, п. Кравця, всіх кількадесятьох найсвідоміших українців. Цей комітет звязано з викритою тоді іншою петлюрівською орґанізацією і всіх розстріляно.

Зпоміж арештованих Галичан розстріляно от. А. Гарабача, чет. Попеля і ще сімох стрільців як "контрреволюціонерів". Отце був наслідок переходу Галицької Армії до поляків. Це був властиво траґічний її кінець.

Такий був кінець тої геройської армії, яка точно через півтора року окрівавлювала і засівала своїми кістками українські поля від Сяну до Дніпра за Самостійну Українську Державу. Це був подвиг українського народу, якому рівного нема в історії всіх інших народів світу, бо серед таких страшних злиднів, проти так сильних ворогів з усіх сторін, властиво проти цілого світу, який відмовляв нам права на самостійне політичне і державне життя, не приходилося ніодній нації воювати. Ми є і будемо все горді на свою армію і цілі покоління ідеольоґією Української Галицької Армії виховаємо. Тоді, коли навіть державні мужі і політичні провідники нації тратили голови і почали хитатися, армія інстинктивно відчувала, що тільки вона є виразником української самостійницької державної думки, тому вона не сміє розложитися, але мусить ризикувати всі "переходи" на всі сторони, де є якінебудь вигляди на заховання своєї орґанічної цілости, бо за моральну та ідейну цілість не було обави. Нині армія орґанічно розбита, одначе ідейно всі частини Української Галицької Армії, деб вони не находилися — зєдинені одним ідеалом: **Самостійна Соборна Україна від Сяну по Кубань.**

Медсестри УГА. Перша зліва Варця Петруняк і її сестра Катря Петруняк.

Начальник оперативного штабу II. Корпусу отаман УГА Фердинанд Льонер

Командант 13. піх. полку 7-мої Львівської бриґади отаман УГА Роман Волощук.

Сотник УГА Евген Рибак (5. Сокальська бриґада)

Командант 3 куреня 2-гої Коломийської бриґади пор. Іван Остапяк

Жахливий Документ про траґедію України 1919-1920 р.

Голова української санітарної місії у Відні, д-р Ярослав Окуневський, описав на сторінках тижневика "Воля", Відень 13. березня 1920. р., т. І., ст. 524, жахливий санітарний стан в Україні в 1919-1920 роках і при цім наводить в цілости звіт швайцарського майора Ернеста Ледерея, делеґата Міжнародного Червоного Хреста, який в початках листопада 1920. р. перевіз був з Відня в Україну одинокий санітарний поїзд із санітарним вирядом і ліками. Цей звіт майора Ледерея був надрукований в "Revue Internationale de la Croix Rouge", ч. 13, Женева, 1920.

Звіт майора Ледерея

"Україна, покинена Антантою, відрізана від світа з одного боку своїми ворогами большевиками і Денікіном, а з другого — поляками і румунами, що бльокують її на приказ інших, виснажена до краю ріжними урядами і владами, які не приносили ніколи якої небудь полегші, а все що небудь старалися урвати з України, та нещасна країна лежить умираючи, як той вояк забутий на полі битви, коло котрого кружляють уже ворони і шакали, бючися, щоб не прийшли запізно".

"На Україні розгравалася страшенна воєнна хуртовина, починаючи від 1914. року. На території заселеній українським народом, ішли криваві бої і по австрійськім і по російськім боці. Мільйони вояків переходили тут. Тут рвали всі, що могли — німці, австрійці, мадяри, денікінці, поляки і большевики. Не остало тут нічого як тільки земля. Нема тут ні одіжи, ні білля, ні чобіт, ні мила, ні домашнього уладження, до якого привик культурний чоловік".

"В Могилеві, над Дністром, де я жив в домі, що називається готель "Belleoni", моя постіль звичайна військова з заліза, а на дошках був сінник. Окремо треба було платити за покривало, окремо за рушник, окремо за світло. Та, славити Господа, я ще дістав ті речі, але мій секретар не міг і за великі гроші добути покривала. У Камянці Подільському треба за коновку води, аби умитися ранком, заплатити 5 рублів, а за направу моїх черевиків я заплатив 1400 рублів".

"Через загальний недостаток і брак комунікації ціни на конечні речі просто неймовірні. І так:

хліб (один фунт) коштував	10—	20 руб.
сіль (один фунт)	30—	60 руб.

мука (один пуд)	280— 300 руб.
чай (один фунт)	120— 150 руб.
полотно (один метр)	150— 280 руб.
сукно (один метр)	400—2.000 руб.
чоботи (одна пара)	1.500—3.000 руб.

Паперу майже цілком нема. Часопис, печатаний на одну сторону і на пакунковім папері, коштує 5-6 карбованців. Нехай мені читачі вибачають, що наведу випадок, який я сам бачив. В готелю служниця витягала папір із кльозету, мила його і таким способом робила його гідним до дальшого ужитку".

"Ваґони, паротяги, все в руїнах. Вугілля і дров нема. Наш санітарний поїзд дістав дозвіл зривати пороги із під залізничих шин, аби міг тільки поїхати дальше. Пуд дерева коштує в лісі 3 карбованці, але кошти перевозу виносять 30 карбованців".

"Купити одіж навіть за казкові ціни неможливо. Жінка одного лікаря зробила собі сукню із мішка, а на двірці в Жмеринці бачив я підофіцера, що уже цілий тиждень шукав, де би купити собі штани при 30 ступнях зимна. При тім платня для урядовців в порівнанню з дорожнечею смішно низька. Лікар дістає 4.000 карбованців в місяць, а командуючий ґенерал 3.000 карбованців, а шклянка чаю коштує 4-5, а скромненький обід 70-80 карбованців".

"Не всякий може жити із ренти. Із того виходить, що спекуляція, корупція, злодійство на кожнім кроці".

"І що ж? Який же кінець? Хіба тільки той, що Україна тепер прибита, винищена, здеморалізована, ледво дише, умираючи".

"Нещастя, голодування, хвороби, розпука, зломили всі сили людські. Як ще у кого є останки енерґії, то він уживає її на свою особисту користь. Звичайна звіряча боротьба за існування відкинула на бік всі ті громадянські чесноти, без яких не може існувати ніяка суспільність".

"В тім стані загальної дезорґанізації, в якім зараз знаходиться Україна, мені неможливо дати тут документальну статистику про хід і розвиток пошестних хворіб. У міністерстві здоровля я на диво міг найменше довідатися. Я відвідав особисто шпиталі в Могилеві, Жмеринці, Проскурові і Камянці, запросив опісля всіх лікарів на конференцію, зложивши наперед квестіонар, на який я просив дати мені відповідь письменно".

"В році 1918 плямистий тиф і еспанка поширилася страшно в Україні. В селах з 2.000-3.000 мешканців половина лежала хвора. Денно хоронено 10 - 20 мерців. Смертність доходила до 10 - 15% мешканців. Лікарської опіки не було майже ніякої. Що ж може помогти лікар, коли він один на 20 - 30.000 мешканців, і має обїхати 20-25 кільометрів квадратових? Коней і возів обмаль і платити за них треба страшні суми, а треба було ще видіти те, що називається шляхами, які ніби то лучать села між собою. Вибої, болото по оси, 50-60 ліжок шпитальних є у кожнім земстві. Та що з них за користь, коли у кожній хаті є хворий, якого треба б ізолювати. Що може вдіяти прилад дезинфекційний на 10.000-15.000 людей, яких треба б конечно перечистити? Та

як хвороби усе прибільшувались, то середники до поборювання пошестей усе зменшувалися. Санітарний персонал змалів, бо 20 відсотків їх вмерло, а заступити їх нема ким, а ті, які в цей час роблять санітарну службу, то більш охотники (любителі). Люди по селах вимирають покотом. Хати стоять порожні, бо уся родина вимерла. Цього року прийшов ще і поворотний тиф, який виказує смертність до 6 відсотків, дизентарія з смертністю 20-40 відсотків, тиф черевний з смертністю 10%, холєра з смертністю 58%, у війську на пятнистий тиф 30%, поворотний тиф 60%, венеричні хвороби 2%, на інші непошестні 5%, на хірурґічні тільки 3% і це в часі війни, яка проводиться в Україні".

"Між населенням, яке виносить 4½ мільйона 60.000 випадків пятнистого тифу, а 80,000 поворотного тифу, яких в попередних роках не було більше як 60 до 70 випадків на цілий рік".

"Причини, що привели до такого поширення пошестей слідуючі:

1. **Культурний рівень населення,** яке не має найменшого розуміння вимог гіґієни.

2. **Реквізиція санітарного матеріялу.** Німці, наприклад, оставили для населення тільки третю часть із всього, що найшли в складах і аптиках. Опісля реквірували і другі, чужі і свої війська.

3. **Мобілізація санітарного персоналу.** Військо забрало для своїх потреб лікарів і санітарів. Для цивільного населення не остався майже ніхто.

4. **Всі шпиталі перемінено на військові.** Цивільне населення лишилося по своїх домах і ширило пошести від хати до хати.

5. **Поділля і Волинь усе були фронтом.** Приходили все нові армії і оставляли там своїх хворих.

6. **Після розпаду російського фронту ватаги поворотців ішли через Україну.** Рабували що могли, а на кінці оставалися ті, що йти не могли — хворі і каліки. До сіл, до своїх хат рідних воліклися на силу демобілізовані вояки і розносили пошести в далекі глуші.

7. **Уся країна економічно цілковито підупала.** Нужда велика. Відживлення загальне дуже лихе, а ціни на всі артикули страшно високі і не під силу пересічному урядовцеві.

8. **Комунікація майже перервана.** Залізниці ходять рідко і то тільки за для військових потреб. Лікарі не мають ні грошей, ні можности, щоб обїздити столицю.

9. **Межи центральним урядом а повітами нема ніякого орґанізаційного звязку".**

"Я далекий від думки, що я тут вичислив усі причини, які привели Україну до того стану аґонії, в якім вона тепер знаходиться. Але із тих уже, що я тут навів, виходить, що для поборювання цего великого нещастя не вистарчає, щоб вислати в Україну ліки і санітарний персо-

нал, хоч і цього конечно треба. Тут треба завести поновно порядок і орґанізацію".

"Ми ще, слава Богу, здорові, але ждемо на пошести, а ті, що хворі, ждуть на смерть, сказав мені один лікар. В цих простих а болючих словах криється розпука одних і безпомічність других. Треба було видіти ті кімнати по шпиталях, як я їх бачив, ті скелети з запавшими очима, з запеклими устами на дошках, на гнилій соломі, ті зойки і корчі дезинтериків і холеричних. Лежать вони на тапчанах, лиш де не де побачите покривало, а то загортається козак у свій дрантивий плащ, як його має, або накривається порожним мішком, як я це бачив у військовім шпиталі в Могилеві. Позаяк дров нема, то вікна, що і так по більшій части забиті дошками або заліплені картонами, не отвираються, аби заощадити тепло. Сморід по шпиталях страшний, не до видержання. А до того прилучується ще сморід із виходків, які ніхто чистити не хоче. З одного виходку виходила ціла піраміда лайна, а на підлозі розлялася смердюча юха. Коли я звернув увагу, що до цеї роботи не треба університеських наук, та що її може зробити всякий, то дістав відповідь: "Наші санітари це пани, до чорної роботи вони не охочі".

"Найтяжче, що я бачив і що мені лягло на душу, це був молебень в одній із кімнат для холеричних. На літурґічні слова священика відкликались зойки хворих, а запах кадила мішався з смородом, який запирав віддих".

"Одного дня приїзджає до мене лікар в розпуці. "Прислали сюди 250 тифозних з приказом помістити їх в шпиталі, а потяг зараз відослати назад. У мене ані одного ліжка порожного в шпиталі нема". Іду на двірець і бачу у негрітих ваґонах на гнилій соломі умираючих козаків. Так їхали вони вже кілька день, без поживи, без жадної помочі. На сходах одного ваґона бачу мерця. Ліва нога без чобота а права рука сціпила корчем горло так, як би цей нещасливець сам собі конець зробив і задушився".

"Пекло, яке я бачив на землі, це було в Жмеринці. Прийшов туда транспорт з 2.000 хворих, а в забудованнях, призначених для них, могло приміститися найбільше 200 людей. Ті, що не найшли місця і що ще їх ноги носили, розбрилися по місті і полягали по домам під дверми, по коридорах, несучи зі собою пошести між населення. Інші умирали з голоду і холоду таки тут на двірці в Жмеринці".

"Другі тяглися, шкандибаючи по шляху залізниці, надіючися на поїзд, що їх вивезе із цего пекла. Два такі нещасливі схоронилися в нашім санітарнім поїзді. На другий день в дорозі знайшли ми їх мертвими, а одного з них витягли із дезинфекційного приладу, куди він заховався. По шпиталях бідні і нещасні хворі, що сяк так двигаються, сидять на своїх тапчанах і дрожачими руками вибивають воші, які їх усіх присіли".

"Цим я кінчу свій звіт. Моє перо не в стані те все описати. Один Дант міг-би тільки те зробити. Я буду щасливий, коли мої прості слова передадуть цивілізованому світові мовчазну просьбу тих не-

щасних, що вигибають від пошестей і загальної нужди. Це ж — люди, такі самі істоти, як і ми".

"Вернувши з України, я сам був так пригноблений глибиною тих нещасть, які я бачив, що мені треба було деякого часу, аби стрясти те чувство і зібрати думки до купи, аби зробити які конкретні виводи".

"Між усіми тими нещастями, які принесла війна, це є пошестні хвороби, що грозять найбільшою небезпекою Европі".

"Поборювати пошести в Україні — це для західної Европи не альтруїзм, це охорона власної хати від грізної небезпеки. Уряди західної Европи повинні зрозуміти, що, даючи допомогу в боротьбі з пошестями навіть поза границями своїх держав, вони роблять гуманітарне діло, це безперечно, але одночасно хоронять свій рідний край. Чим та поміч скоріша, чим вона енерґічніша, тим наслідки будуть ліпші, безпечніші. Я далекий від того, щоб людям, які стоять у кермі справ публичних і відповідають за них, нагадувати про їх обовязки. Але все таки я повинен звернути увагу на велику небезпеку, яка грозить сусідам України, Польщі і Румунії в першій лінії. Поляки і румуни, зайняті питанням великої політики внутрішної і зовнішної, не бачуть, здається її".

"Пошестні хвороби політичних границь не знають. Аби їх побороти, треба робити, як вони. Вся Европа повинна злучитися до цего діла і орґанізувати боротьбу спільними силами".

"З огляду на грозячу небезпеку і конечність скорої помочі, ця поміч мусить бути зорґанізована інтернаціонально. Це все одно, чи, наприклад, Могилів під цю пору під владою большевиків чи Петлюри, чи чиєю іншою. Санітарний матеріял і персонал має бути зневтралізований. І всі уряди, які в цей мент там мають владу, мусять це признати. Вся Европа не сміє остатися індіферентною перед аґонією українського народу і повинна поспішити з поміччю, як хоче помогти собі самій".

Пор. УГА
Петро Савчук

Посол ЗУНР в Будапешті в 1919-1921. рр. отаман УГА інж. Ярослав Біберович

Пор. УГА
Іван Левицький

Пор. УГА
Володимир Могильницький

Д. М.

1-ша Бриґада ЧУГА

СОЮЗ УГА З ЧЕРВОНОЮ АРМІЄЮ

По заключенню примусового військового союзу УГА з Червоною Армією наступила в початках березня 1920. р. реорґанізація УГА, в часі якої Галицька Армія як орґанізаційна цілість перестала існувати. З трьох Галицьких Корпусів створено три бриґади, кожна бриґада складалася тепер з трьох полків піхоти, а кожний полк з трьох куренів, одного полку кінноти двох-сотенного складу, одного легкого гарматного полку та одного важкого гарматного дивізіону, а крім того потрібних військових установ. Запасний курінь мав дбати за доповнення піхотних частин бриґади. Дотеперішню 4-ту Золочівську бриґаду розділено між полки 1-го Корпусу, а з дотеперішньої 5-тої Сокальської бриґади зорґанізовано кінний полк 1-го Корпусу, а вкінці 14-ту бриґаду розділено між полки III-го Корпусу.

На місці Начальної Команди УГА створено Польовий Штаб Червоної Української Галицької Армії. Тимчасовим верховодом ЧУГА став Василь Порайко, його помічником у військових справах Солодуб, у політичних справах комісар Михайлик, начальником штабу — кол. полковник царської армії—Іванов, предсідником Революційного Воєнного Трибуналу Пучко, а його членами отаман Степан Шулевич і поручник Володимир Ґадзінський. Всі референти Начальної Команди УГА мали остатися покищо на своїх місцях.

В склад 2-гої бриґади ЧУГА (кол. І-ший Галицький Корпус) ввійшли 3 піхотні полки, а саме: 1-ший полк — це кол. 1-ша бриґада, 2-гий полк — це кол. 7-ма Львівська бриґада і 3-тий полк — це кол. 3-тя Бережанська бриґада.

В склад 2-гої бриґади ЧУГА (кол. І-ий Галицький Корпус) ввійшли такі полки: 4-тий полк — це кол. 9-та Белзька бриґада, 5-тий полк — це кол. 10-та Янівська бриґада і 6-тий полк — це кол. 6-та Равська бриґада. Командантом 2-гої бриґади був спершу от. Лисняк, а опісля сот. Головінський, начальником штабу спершу от. Ерле, а опісля сот. Мирон Луцький. Харчовий стан: 487 командного складу, 18 лікарів і 6243 стрільців. Боєвий: 136 старшин і 1006 стрільців.

В склад 3-тої бриґади ЧУГА (кол. III-тий Галицький Корпус) ввійшли такі полки: 7-мий полк — це кол. 2-га Коломийська бриґада, 8-мий полк — це кол. 8-ма Самбірська бриґада і 9-тий полк — це

кол. 11-та Стрийська бриґада. Командантом 3-тої бриґади був спершу ґен. Кравс, а опісля сот. Станімір, начальником штабу от. Льобковіц, а політичним комісарем Федір Замора. Харчовий стан виносив 356 командного складу і 3457 стрільців, а боєвий стан: 196 старшин і 815 стрільців.

1-ша БРИҐАДА ЧУГА

Командантом 1-шої бриґади ЧУГА був спершу полк. Шаманек, потім коротко сот. Білинкевич, а вкінці комуніст Михайло Баран. Начальником штабу був полк. Бізанц, а комісарем спершу Яків Струхманчук, а потім Боднаренко. Полковими лікарями були др. Віллім (наддніпрянець), у 2-му полку — др. Евген Олексій, а в 3-му медик Сенчина. По куренях лікарювали медики. Інтендантом був пор. Орест Онуляк.

Харчовий стан виносив 642 командного складу, 20 лікарів, 8 ветеринарів і 6988 стрільців. Боєвий стан: 265 старшин і 1007 стрільців, 2337 коней та 1000 возів, 62 польових кухонь і 8 польових печей. Артилерія мала 30 гармат.

При кінці березня 1920. р., а саме від 20-го березня до 27-го березня частини І-шої бриґади ЧУГА заваґонувалися на залізничих стаціях Рудниця і Попелюхи і через Вапнярку, Жмеринку, Вінницю і Бердичів відїхали на протипольський фронт і обсадили позиції в селах на захід від містечка Чуднів.

Командантом 1-го полку ЧУГА був сот. Носковський, а командантом 1-го куреня сот. Чичкевич, а його адютантом пор. Василь Коссак, ІІ-го куреня пор. Ґоїв, а ІІІ-го куреня пор. Іваницький. Кінною сотнею командував пор. Іванець.

Командантом 2-го полку був от. Роман Волощук, а адютантом пор. Северин Байґерт. Командантом 1-го куреня був сот. Василь Чарнецький, а адютантом пор. Микола Тофан, командантом ІІ-го куреня був сот. Віктор Бравн, а адютантом пор. Ол. Кліш, командантом 3-го куреня був сот. Рудольф Мар, а пор. Бандрівський його адютантом. Полковим комісарем був Володимир Стойкевич, а курінними комісарами були Василь Микелита, Осип Левицький і Михайло Базник.

Командантом 3-го полку був сот. Петро Бакович, а адютантом чет. Богдан Марак. Командантом 1-го куреня був пор. Шлемкевич.

Командантом легкого гарматного дивізіону був сот. Юліян Шепарович, тяжкого гарматного дивізіону пор. Роман Олексій, а кінним дивізіоном командував от. Скацель.

Приїхавши на протипольський фронт курені 1-шої бриґади ЧУГА перейняли боєвий відтинок від частин 44-тої Таращанської совєтської дивізії, тої самої, що проти неї від Збруча аж до Коростеня пів року тому назад стояли в кривавих боях. Боєва лінія переходила селами на захід від містечка Чуднова, де поляки укріпилися на річці Случі і звідтам робили лиш випади.

Штаб 44-тої совєтської дивізії, до якої належала тепер 1-ша бри-

ґада ЧУГА, був в тому часі в місті Бердичеві, а командував цією дивізією кол. поручник царської армії, українець, Дубовий. В склад цієї дивізії входили бриґади Богунська, Пластунська і Тарашанська, але її полки були такі слабі, що числили нераз менше сотні баґнетів. Ця дивізія належала до XII совєтської армії, якою командував відомий царський полковник Муравйов, якого штаб був в Києві.

Перед самими Великодними Святами одержала команда бриґади припоручення вибрати по одному делеґатови із кожної сотні на безпартійну конференцію, яку скликувала команда 44-тої дивізії в Бердичеві. Ця конференція відбулася 18-го квітня 1920. р., на яку зїхалося 228 делеґатів-військовиків в тім 52 представників від 1-ої бриґади ЧУГА. До президії від галичан був вибраний от. Н. Гірняк, а поручник Орест Онуляк виголосив на тій конференції дуже добрий реферат про заосмотрення армії. На тій конференції вибрано теж 34 делеґатів на 4-тий Всеукраїнський Зїзд, який мав відбутися 1-го травня 1920. р. в Харкові. Від галичан вибрано 11 делеґатів, а саме: команданта бриґади Барана, комісаря Михайлика, от. Н. Гірняка, сот. Запутовича, пор. Омеляна Палієва, чет. Ростислава Заклинського, чет. Степана Чумака, д-ра Михайла Козоріза, д-ра Метелія Кічуру, ст. десятника Петрова і одного стрільця.

На вістку, що 2-га і 3-тя галицькі бриґади зірвали союз з большевиками і виступили проти них, команда 44-тої совєтської дивізії хотіла роззброїти ціли І-шу бриґаду, але заручили головами командант Баран, начальник штабу полк. Бізанц і комісарі Струхманчук і Боднаренко, що 1-ша бриґада не підійме зброї проти червоних.

Вранці 24-го квітня почали поляки свою офензиву на Київ, прорвали слабо обсаджений большевиками фронт і врізалися глибоко в запілля. Вже під вечір 24-го квітня, курені 1-шої бриґади, хотяй відбили на своїх відтинках всі польські наступи, одначе мусіли відступати, бо польська кіннота ґен. Ромера заняла 25-го квітня Житомир і прямувала на Козятин, щоби тут замкнути відворот 44-тої дивізії.

В часі відвороту з під Чуднова, поодинокі курені 1-го полку потратили між собою звязок так, що 3-тий курінь, під командою пор. Іваницького, опинившися в польськім окруженню, мусів зложити зброю в селі Глубічок. Поляки відпровадили полонених стрільців до містечка Троянова, а потім до Бердичева а вкінці до Житомира, де примістили їх в будинку кол. російської ґімназії ім. Кольцова, звідки одні пішли домів, а другі (головно старшини) до запасної 6-тої стрілецької бриґади Дієвої Армії.

І-ший і ІІ-гий курені першого полку УСС відступали з боєм через Бердичів на Схід до Білополя, але недалеко Козятина, в містечку Махнівка знайшлися враз з другими галицькими частинами у ворожім окруженню, де одні попали в польський полон 30-го квітня 1920. р., а другим, а головно ІІ-му куреневі УСС і частинам 2-го і 3-го полків під командою полк. Бізанца, пощастилося видістатися з того окруження і відійти на Схід в сторону Дніпра.

Про ці криваві бої, що її звели боєві курені І-шої бриґади ЧУГА під Чудновом і Бердичевом, про окруження і полон в Махнівці і про відворот останніх боєвих частин галицьких війська на Схід з метою злучитися з армією ґен. Павленка, що в тому часі вертав із Зимового Походу, вже було сказане в 1-шім томі нашої книги про Українську Галицьку Армію, на сторінках 550-555.

Вінніпеґ, Канада, січень 1960. р.

Зліва: хор. УСС Петро Гайворонський і четар УГА Микола Спанчак.

Четар УСС Іван Коцур

Стрілець УГА Іван Котиляк

Наймолодший Укр. Січ. Стрілець Юрко Кігічак

Мирон Луцький,
Сотник УГА.

2-га Бриґада ЧУГА

Поява на книжковому ринку при кінці 1959. р. книжки отамана УСС Никифора Гірняка п. з.: Останній акт траґедії Української Галицької Армії", виповнює один з найбільше занедбаних і найслабше досліджених розділів історії українських Визвольних Змагань. Вона обіймає найтраґічніший період УГА з моменту, як ця армія здесяткована жахливим тифом в страшнім "Чотирикутнику Смерти", по виїзді Диктатора д-ра Евгена Петрушевича за кордон, була без політичного і військового проводу у черговій, грізній ситуації, в наслідок наступу Червоної Армії на цілий район розташування УГА.

Основною темою праці от. Н. Гірняка є образ створення у Вінниці Начального Ревкому (Революційний Комітет) УГА, в складі кількох ідейних старшин, з завданням заступити галицькій армії політичний провід з метою зберечи за всяку ціну цю армію від фізичного знищення, бо ця армія, як одинокий надійний військовий осередок, мала в сприятливійших умовинах рятувати загрожену ідею української державности.

У безвихідній ситуації вінницький Ревком прийняв як одиноку шансу для виконання цього пляну військовий союз з большевицькою армією і працював над його здійсненням мимо непопулярности цього союзу серед галицького стрілецтва та мимо гірких досвідів, викликуваних нескриваним недовірям і ворожим наставленням большевицького контраґента до кожного прояву української самостійницької тенденції.

При невдячній темі, книжка от. Г. Гірняка написана в цілости в річевому і обєктивному тоні до тогочасних політичних розбіжностей окремих уґруповань і провідників, але вимагає натомість конечного доповнення, головно дослідження зовнішних і внутрішних причин зриву і перевороту, які довершили траґедію УГА.

Оцінка і перебіг перевороту, що відбувся при кінці квітня 1920. р.,

в праці от. Н. Гірняка, подібно як і в деяких других воєнних споминах, зводиться до короткого висновку, що безпосередною причиною катастрофи і ліквідації УГА став факт "несподіваного переходу двох галицьких бриґад (2-гої і 3-тої) на сторону поляків". Така неґативна оцінка перевороту без оправдання та без провірення перешкод у його переведенню, **викликує мимоволі фальшиву опінію про остаточне, не тільки фізичне, але передовсім духове заломання галицького стрілецтва, і ставить під сумнів кровю і жертвами засвідчену ідеольоґічну незламність у Визвольних Змаганнях.** Супроти такої опінії маю сміливість і почуття обовязку, як учасник того перевороту, виступити в обороні ідейних спонук перевороту, в першу чергу ініціятора перевороту, сотника Юліяна Головінського, одного з найідейніших старшин, з рівночасною обороною ідейности старшин і стрілецтва з обох бриґад, які приймали участь у зриві і перевороті.

На самім вступі моєї оборони творців і учасників перевороту твердо підкреслюю, що від самого початку союзу вимушеного обставинами з Червоною Армією, головною і рішальною причиною перевороту було постійне недовіря большевицької політичної і військової верхівки і їх стале вороже наставлення до галичан, розчислене пляново на знищення Галицької Армії, як репрезентантки самостійницької ідеї української державности. У звязку з цим заключенням, постараюся по черзі подати найважніші факти та події, від хвилі заключення союзу до його невідхильного зломання.

Після формального заключення вінницьким Ревкомом військового союзу з Червоною Армією в лютому 1920. р. відбулася на протязі березня цього ж року в районі Балти і Бершаді реорґанізація УГА під проводом і диктатом большевицьких політичних комісарів. З трьох Галицьких корпусів зформовано три бриґади ЧУГА з около 16 тисяч (харчевого стану) виздоровців. Поза рамами новозорґанізованих 3 бриґад ЧУГА большевики залишили около 15 тисяч хорих стрільців в лікарнях і небоєздатних без всякої опіки, на ласку судьби і місцевого, прихильного до галичан, населення. Багато старшин без приділу відійшли до Збірної Станиці в Бірзулі. Три нові бриґади ЧУГА при кінці березня 1920. р. відїхали на фронт, в окремі, від себе віддалені райони, а саме: 1-ша бриґада увійшла в склад 44. червоної дивізії і зайняла позиції в околиці Чуднова, 2-га бриґада в складі 45. червоної дивізії зайняла позиції в околиці Літина, а 3-та бриґада в складі 48. червоної дивізії, зайняла фронт на південь від Бару в околицях Ялтушкова і Курилівці Муровані.

Реорґанізацію УГА перевели червоні комісарі на большевицький зразок, а саме: призначили до кожного куреня і бриґади політичних комісарів, покликали до життя стрілецькі ради, скасували старшинські ступні і ранґи, усунули всіх корпусних і бриґадних командантів та "ненадійних старшин" як рівнож і всіх польових капелянів.

Заборона большевицькою владою уживати національного гербу, прапору і гимну та ненависна поведінка насланих червоних комісарів з їх впертим намаганням партійного перевиховання, при постійних погрозах винищення буржуїв-старшин, викликували в стрілецтві щораз

більші негодування і нарікання. Обурення на червоних комісарів за їх безперервну пропаґанду проти всіх святощів стрілецтва росло постійно і **стало вже в початках співпраці і вимушеного обставинами союзу з большевиками передвістником неминучої катастрофи.**

Не можу забути двох окремих випадків грізного схвилювання стрілецтва, викликаного ганебною поведінкою червоних комісарів в часі Шевченківського концерту 9-го березня 1920-го року в містечку Бершаді. Червоні комісарі на чолі з Яковом Струхманчуком не тільки зірвали концерт в половині програми за деклямацію "Тарасова Ніч" але і використали його на брудні напади на всіх національних українських провідників та взивали стрільців до погрому своїх старшин як "представників контрреволюції". Грізну наслідками реакцію стрілецтва опанували з великими труднощами старшини, які втішалися (мимо великих старань червоних комісарів порізнити стрільців із старшинами) великою пошаною і авторітетом.

Другий грізний випадок стався в містечку Піщанка біля залізничої стації Попелюхи (повіт Балта), коли червоний комісар Михайло Табукашвілі 29-го березня 1920. р. замордував (задля грабунку коня) одного найвизначнішого старшину УГА, команданта 1-го гарматного полку—отамана Ярослава Воєвідку. Цей жахливий морд, улюбленого в цілій Галицькій Армії хороброго отамана, викликав серед стрілецтва таку грізну реакцію пімсти, що переїзджаючи на протипольський фронт стрільці 11-ої Стрийської бриґади роззброїли ескорту галицьких жандармів, що везли комісара на суд, і за стацією Вапнярка виконали над убійником самосуд. Цей самосуд викликав бурю погроз большевицької влади, як черговий доказ грізних настроїв вояцтва Галицької Армії.

До команди 2-ої бриґади ЧУГА в Літині я приїхав при кінці березня 1920. р., відряджений Польовим Штабом ЧУГА як виздоровець по затяжній хворобі поворотного і сипного тифу з призначенням на пост начальника оперативного штабу. Начальником штабу 2-ої бриґади ЧУГА в тому часі був отаман Ерле, всеціло відданий справам Галицької Армії. Згаданий пост я обняв несповна один місяць перед вибухом протибольшевицького перевороту.

Мої враження, по провіренню ситуації на фронті, були крайно песимістичні. Сам факт підчинення всіх трьох галицьких бриґад XII-тій і XIV-тій большевицьким арміям і рівночасне розташування червоних піхотних дивізій, кінноти і артилерії безпосередно за фронтом галицьких бриґад, створювали не тільки крайне недовіря червоних до галичан, **але насували теж і побоювання злобного пляну, розчисленого на неминуче знищення Галицької Армії, яка могла знайтися в часі польської офензиви між двома ворожими вогнями.**

Обсада довгого боєвого фронту 2-гої бриґади при її невеликому боєвому стані (заледви 150 старшин і 1200 стрільців), невистарчальне озброєння, брак відповідного постачання, ставило під сумнів всякі вигляди, не тільки на виконання боєвих завдань на фронті, але на саме вдержання бриґади. По при усі ті нестерпні умовини, найгрізнішим одначе моментом являвся в бриґаді постійно зростаючий ворожий

настрій до зненавидженого большевицького режиму, який часами доходив до такого розярення, що грозив кожної хвилі збройною револьтою.

Безпосередно по моїм приході до команди бриґади, заскочила мене в перших днях квітня 1920. р. несподівана новина, яку переказав мені командант бриґади—сотник Юліян Головінський, а саме: у нього зголосився довірочно курієр-жінка від команданта 3-тої Залізної дивізії полк. Ол. Удовиченка, якого частини стояли на протибольшевицькім фронті в районі Могилева над Дністром.

Завданням цього курієра було навязати звязок з Галицькою Армією і передати від полк. Удовиченка пропозицію і доручення, затверджених буцімто Головним Отаманом Петлюрою, щоб Галицька Армія, в часі польської офензиви, зірвала військову умову з Червоною Армією, покинула фронт і старалася злучитися з Дієвою Армією, яка в тому часі вертала під командою ґен. Павленка з Зимового Походу. На случай непередбачених перешкод, галицькі бриґади мали перейти прямо на сторону 3-тої Залізної дивізії.

Втаємничені сот. Головінським старшини бриґади, по довшій і основній дискусії і нараді, прийшли до однозгідного висновку, а саме: **Продовжування військово-політичного союзу з большевиками в обличчі польсько-української офензиви, монтованої правдоподібно з допомогою Антанти, та з уваги на обовязок вірности ідеольоґічній настанові Визвольних Змагань, було би найбільшим історичним блудом, який належить перекреслити хочби ціною крови і трупів.** На однозвучну думку старшин бриґади не вільно було допустити до завершення траґедії неминучою братовбивчою боротьбою з наступаючими частинами Дієвої Армії в часі їх наступу на червоний фронт. Після такої однозгідної і однозвучної оцінки принято в штабі бриґади рішення зірвати військовий союз з большевиками і приступити до підготови перевороту всіх трьох галицьких бриґад. Вислано курієром повідомлення про постанову перевороту до штабу 3-тої Залізної дивізії ґен. Удовиченка і намічено якнайскорше наладнати звязок з Дієвою Армією ґен. Павленка. Курієром до ґен. Павленка був адютант 1-го куреня 10-го піхотного полку (кол. 10-та бриґада УГА) четар Володимир Стеткевич. В штабі бриґади запанував з тою хвилею піднесений настрій з новими надіями на дуже важкий але гідний вихід з безвиглядної і незавидної ситуації.

Та незавидна і лиха доля не пощадила 2-гій бриґаді чергового наглого удару. 10-го квітня 1920. р. приїхав до команди бриґади зі своїм штабом командир XII-тої большевицької армії Муравйов, якому була підчинена 2-га бриґада з несподіваним грізним зарядженням, яке засадничо вплинуло на плян команди бриґади у підготові перевороту. Згідно з тим наказом Муравйова всі три галицькі бриґади мали бути негайно, ще перед сподіваною польською офензивою, розділені на малі відділи (не більші від сотень) і приділені до большевицьких дивізій. Муравйов жадав негайно приготовити такий плян розчленовання частин бриґади на малі відділи і предложити цей плян якнайскорше команді XII-тої Червоної Армії. Цей несподіваний наказ був прийня-

тий командою бриґади як засуд на остаточне знищення галицької армії і саме цей наказ був причиною приспішення зриву, як одинокого рятунку армії. Нагле чергування і нагла зміна подій в 2-гій бриґаді викликали наглість плянування і рішень. Наказ зриву з речинцем на 24-го квітня 1920. р. був висланий певними курієрами до всіх бриґад в часі 17-20. квітня.

Нещасливий, на жаль, припадок хотів, що курієри—пор. Іван Гинилевич і чет. Лев Ціхоцький, вислані сот. Головінським до команди 1-шої бриґади ЧУГА в Чуднові, не могли доручити команді бриґади наказу до виступу проти большевиків, бо в тому часі командантом 1-шої бриґади був переконаний галицький комуніст Михайло Баран і в наслідок того 1-ша бриґада ЧУГА не прийняла участи в перевороті. Тільки дві галицькі бриґади, себто 2-га і 3-тя двигнулись згідно з наказом ранним ранком 24-го квітня 1920. року і зайняли без бою назначені вихідні позиції до наступу проти большевиків.

В поході 2-гої бриґади, через села як Дяківці, Росоховата, Майдан Вербецький (район розташування бриґади), створилася у всіх учасників походу незабутня картина одушевлення і підйому в хвилині, як до переходячих сотень з синьо-жовтими прапорами і з піснею вийшла з місцевої церкви процесія з хорунгвами, на чолі якої панотець благословив похід бриґади хрестом з гарячим бажанням побіди над спільним червоним ворогом.

На жаль по хвилинах одушевлення дійшло скоро до першої поважнішої сутички з ворогом і на протязі дня дійшло місцями до дуже завзятої боротьби. Виявилося, що большевицькі частини ставлять дуже завзятий опір.

Первісно здавалося, що боєве завдання прориву 3-тої галицької бриґади буде найлекше з уваги на близьке віддалення від Дієвої Армії ґен. Павленка, але скоро виявилося, що частини XIV-тої большевицької армії, якій підлягала 3-тя галицька бриґада, попереджені майже на два тижні самочинним зривом і переходом до армії ґен. Павленка 3-го кінного полку сот. отамана Шепаровича вспіла поставити на нього сильний оборонний фронт, скріплений сильною артилерією, бронепотягами і панцерними автами і була в стані запеклими боями здержати прорив 3-ої галицької бриґади. На протязі цілого дня зводила 3-тя бриґада тяжкі бої з большевиками, а під вечір грозило її окруження польськими наступаючими силами. В цьому грізному положення штаб бриґади вислав делеґацію в складі начальника штабу от. Льобковіца до полк. Удовиченка скласти плян переходу бриґади до його дивізій. На протязі ночі одначе делеґація не повернула, бриґада за той час окружена поляками, була примушена відійти на захід в напрямі Ялтушкова, де мусіла здати зброю полякам.

На фронті 2-ої бриґади прийшло до ще критичнішої ситуації, тому, що 1-ша бриґада УСС, що тримала фронт під Чудновом, мимо наказу не включилася у спільний прорив. Плян прориву передбачував для обох бриґад перебитися через фронт большевицьких дивізій XII-тої Червоної Армії до Вінниці і після її заняття завернути в південно-східному напрямі і обєднатися з Дієвою Армією ґен. Павленка,

що вертав із Зимового Походу. Відмова участи 1-шої бриґади в прориві спричинила небезпечне відкриття лівого крила наступаючої 2-гої бриґади, яку заатакувала кіннота Котовського. Цей несподіваний і сильний атак большевицької кінноти викликав небувалий панічний відворот цілої 2-гої бриґади на вихідні позиції. На довершення грізного заломання несподіваний новий випадок спричинив катастрофу. Польські частини, правдоподібно спровоковані відгомоном боротьби в її передпіллі, зірвалися із своїх позицій передчасно до наступу у звільненій від большевиків районів, наслідком чого 2-га галицька бриґада найшлася раптом окружена між двома ворожими вогнями і була рівнож примушена здатися полякам.

Так траґічно закінчилися криваві заходи галицького війська зірвати вимушений обставинами союз УГА з большевиками. Після заломання збройного прориву, наслідком виїмково тяжких обставин, обі галицькі бриґади, 2-га і 3-тя, були в районі Летичева і Ялтушкова поляками роззброєні, стрільці в більшости звільнені, а старшини заслані до табору в Тухолі, на Поморю. Натомість 1-ша бриґада в часі польської офензиви на Київ, приймала якийсь час участь в обороні большевицького фронту під Чудновом, але в часі відвороту через Бердичів до Козятина, окружена поляками в містечку Махнівка, також попала в польський полон, а недобитки подалися на схід в напрямі Дніпра.

Причини і перебіг перевороту двох галицьких бриґад проти большевиків остають досі невияснені належно у воєнних споминах, в яких деякі автори закидають ініціяторам того перевороту передвчасний зрив і нескоординування його переведення. У відповідь на такі закиди належить докладно і вірно провірити тогочасні виїмково складі обставини, які оправдують вповні такі закиди. В небувалому хаосі, що діяв тоді в 1920. р. на просторі большевицької окупації, був спаралїжований всякий звязок між політичним проводом (Ревкомом) і окремими галицькими бриґадами, супроти чого координація плянів і воєнних дій була практично виключена. При цьому закид нескоординування можна вписати також на рахунок політичного проводу, від якого команда 2-гої галицької бриґади не одержала ані разу жадної вказівки ані інформацій в часі свого перебування на фронті.

Відносно сумнівів чи переворот був викликаний тільки духовим заломанням стрілецтва чи опортуністичними спонуками, нехай вони будуть раз на завжди виключені фактом одушевленого підйому у виконанню перевороту, бо цей переворот був в тому часі одиноко правильний, бо ж він мав за ціль і мету обєднати Українську Галицьку Армію з Дієвою Армією ґен. Павленка, **а це обєднання давало надію і змогу продовжувати спільну боротьбу за ідею державної незалежности України.**

Висловлювані час від часу сумніви в доцільність перевороту найрішучіше усуває заклик команданта 2-гої галицької бриґади—сотника Юліяна Головінського, написаного від серця до галицького

стрілецтва перед початком перевороту. Подаю цей заклик з незначним скороченням:

" . . . Два місяці минуло, як Українська Галицька Армія, виснажена довгими боями і лютою пошестю тифу, заключила злуку з большевиками. Великі надії ми поклали на цю злуку, але гірко на ній завелись. Вже зразу було видно, що союз з большевиками веде наше стрілецтво до нової неволі—московської комуни, а не до визволення. Що ж дали нам большевики? Розділили нашу армію між поодинокі совєтсько-московські дивізії, старшин наших частинно вимордували, частинно вивезли в далекі московські ляґри, наслали хмару комісарів і знищили наше духовенство і хотіли вирвати з наших зболілих грудей наш послідний скарб—любов до свого народу і під покришкою комуністичних кличів стопити нас в єдину, неделіму совєтську Рассею.

. . . А тепер знову надійшов момент, де Українське Галицьке Стрілецтво скинуло своїх опікунів і віддихнуло свобідніше. Може знову закинуть нам зраду?

. . . Однак ні один щирий українець не посміє нам закинути, що ми зрадники свого народу. Ширший світ довідається ще про нас і осудить, чи доброю ми йшли дорогою, чи злою.

Та як би це не було, факт є, що в історії не було другої армії, яка б перейшла стільки горя, злиднів і наруг, як Ти, Українське Галицьке Стрілецтво. Але й нема другого прикладу в цілому світі, щоб хто так непохитно стояв за ідею визволення свого народу, як Ти, Український Стрільче.

Команда 2-гої бриґади все йшла за голосом дорогих її Стрільців. І коли побачила, що послідна дошка рятунку, якого ми сподівалися від нашого нового опікуна, завела, команда бриґади рішилася на послідну пробу визволення. Так нехай ніхто з Вас не вагається, куди йому тепер іти. Наш клич тепер один: скинути ярмо опікунів, опертися на власних силах і бити ворогів. Тоді тільки станемо сильними й пробємо собі дорогу до визволення рідної нам Галичини.

Хай живе Самостійна Українська Народня Республика".

ВІД АВТОРА: До моїх уваг про переворот проти большевиків смію долучити заяву, що за всі подані факти і події перебираю повну відповідальність.

Торонто—Канада, в грудні 1959. року.

Підпис: **Сотник Мирон Луцький,**
б. начальник штабу 2. бриґади.

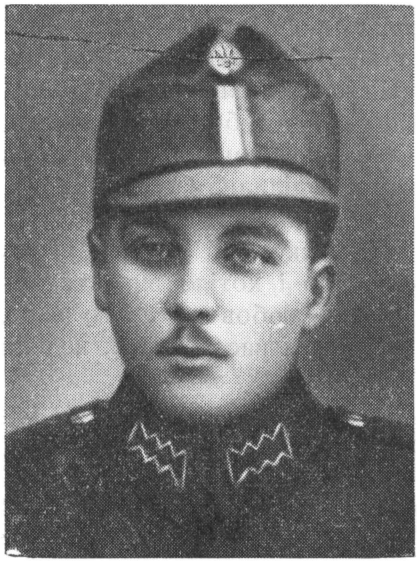

Четар УГА
Полікарп Шміґельський

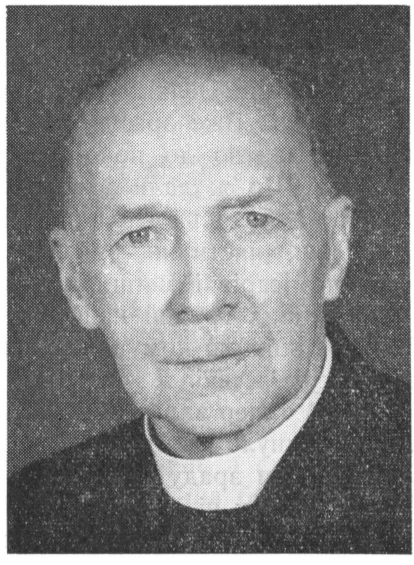

Капелян УГА
о. Йосафат Жан

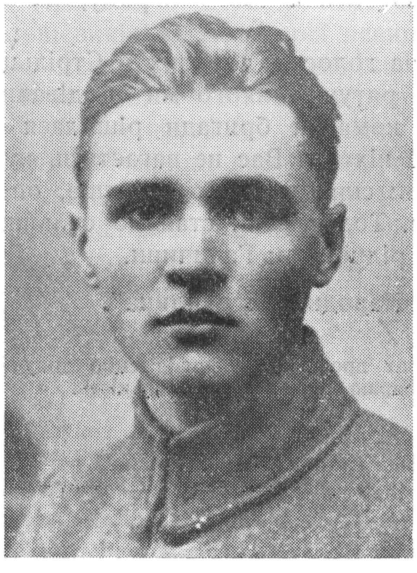

Четар УСС
Василь Бобинський

Четар УГА
Ілля Варчак

Осип Станімір
Сотник УГА

3-тя Бриґада ЧУГА

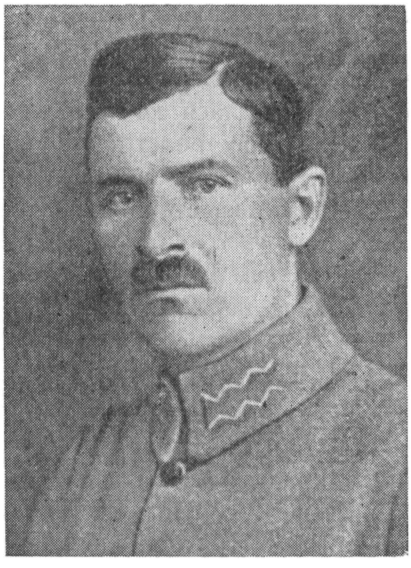

В часі примусової злуки УГА з Червоною Армією, команда III-ої бриґади, б. III. Корпус, стояла біля Тирасполя, в німецькім селі Берґсдорфі, а її частини були розташовані в інших поблизьких кольоніях Херсонщини. Стрілецтво лікувало свої рани, завдані минулими безперервними боями і жахливим тифом. З лікарень вертали виздоровці, сухі, виснажені й доповнювали так дуже проріджені сотні.

Над нами ваготів важкий тягар непевної майбутньости. Большевицькі аґітатори і політичні комісарі старалися розкладати наші частини всіми засобами і це обурювало до глибини душі як стрілецтво так і старшин. Ситуація ставала з кожним днем більш невиносимою. Українська Галицька Армія перестала як цілість існувати. Перша і друга бриґади відходили на протипольський фронт, розділені як окремі боєві частини в складі совєтських дивізій.

Ситуація ставала з кожним днем більш невиносимою. Ходили чутки про арештування старшин, про широкий повстанчий рух, про акцію ґен. Павленка, який вертав з Зимового Походу, що Петлюра заключив договір з поляками і тому частина Дієвої Армії стоїть разом з польською армією на фронті проти большевиків.

Протибольшевицький настрій зростав помітно, а положення відокремленої від інших 3-ої бриґади ставало чимраз траґічнішим. Всі передбачували, що цей стан мусить виллятися в якихсь одчайдушніх, розпучливих акціях.

В страстний тиждень, в понеділок дня 5-го квітня 1920 р. вдарив перший грім на стації Затише. Державна сторожа (жандармерія) якої командантом був сотник Іван Козак, задержала поїзд, в якому їхала большевицька Че-Ка з комісарами, обеззброїла їх і приарештувала, а увязнених галицьких старшин звільнила.

Ця несподівана подія викликала велике занепокоєння в команді бриґади і тому виїхав сот. Клє прослідити і зліквідувати цю подію, яка в цю пору була небажана і шкідлива.

По тім настав спокій. Заворушення в Затишу погасло, сот. Козак разом з іншими, більше заанґажованими старшинами, зникли, але рівночасно рознеслася вістка, що кінна бриґада під командою от. Шепаровича підняла в Тирасполю повстання проти большевиків. І дійсно, 7-го квітня 1920 р. появився в Берґсдорфі от. Шепарович зі своєю частиною і повстанцями, які заарештували комісаря Дідуника і Кая, а от. Шепарович старався змусити команду бриґади прилучитися до повстання. Одначе більшість старшин команди бриґади були проти повстання під цю пору, бо 3-тя бриґада не мала ніякого звязку з другими бриґадами, які вже виїхали на фронт, а прилучитися до повстання, означало б засудити на певну смерть тисячі галичан, які знаходилися в запіллю. По тім кінна бриґада подалася до ґен. Павленка, а повстанці перед своїм виїздом з Берґдорфу розстріляли комісаря бриґади Дідуника і його помічника Кая. Комісаря Чайківського врятував від розстрілу посол Петрицький і ще кілька старшин. У Велику Пятницю 3-тя бриґада виїхала з Берґсдорфу. В суботу, дня 10 квітня 1920 р. прибула бриґада до Бірзулі, а на сам Великдень, 11-го квітня, заваґонувалася і через Жмеринку виїхала на протипольський фронт.

Примусовий союз з большевиками застав мене в районі Тирасполя, в селі Найдорф, де кватирував мій 2-ий курінь. Я лежав хворий на плямистий тиф у німця-кольоніста, шість днів притомний, а вісім непритомний. Чотирнадцятого дня прийшла криза й я відзискав память. В очах було темно, а в ухах шуміло. Мене обступили старшини куреня і на переміну оповідали подробиці про злуку з большевиками й їхні нові порядки. Я не все зрозумів, бо був дуже ослаблений, знав тільки, що ми вже під большевиками. На третій день після кризи я встав з ліжка і звільна та осторожно ходив по хаті, ставляючи непевно кроки, наче б наново вчився ходити. В сінях дався чути стукіт і до моєї кімнати ввійшло 4-ох незнаних мені мужчин з курінним адютантом, чет. Собечком. Поздоровивши, один з них спитав: "Здєсь поміщається тов. Станімір?" Я дав притакуючу відповідь і попросив гостей сідати. Показалось, що це була політична і військова верхівка ЧУГА, а саме: Затонський — член Реввійськради XII-тої радянської армії, Порайко — начальний вожд ЧУГА, Михайлик — політичний комісар штабу ЧУГА і Ф. Замора, комісар 3-ої червоної галицької бриґади (б. III-ий Корпус). До мене звернувся комісар Затонський з ось такими словами: "Товаришу Станімір, ми до Вас з ділом, Вас назначується командантом 3-ої галицької бриґади на місце ґен. Кравса". — Це мене заскочило не абияк, та я з місця відмовився, кажучи, що так високого командного посту прийняти не можу, бо не надаюся. Я можу що найвище бути командантом полку, але ніколи командантом бриґади (корпусу). У відповідь на це комісар Затонський змірив мене своїм пронизливим зором від стіп до голови і сказав: "У нас, большевиків,

все можливе. Сьогодні швець, а завтра командир бриґади чи дивізії. Коли Ви, тов. Станімір, добровільно не хочете обняти команди 3-ої галицької бриґади, в такім разі ми Вам приказуємо!". Моя відповідь була така: "Якщо так, то я, як жовнір, приказ мушу виконати, який би він не був, Вас, однак, прошу, щоб ґен. Кравс провадив дальше команду бриґади, поки я цілком не виздоровію". Всі на це погодилися і на цьому офіціяльна частина відвідин скінчилася та почалась товариська гутірка. Мене засипано різними питаннями, стараючись збагнути якого я переконання. Дуже несимпатичне враження зробив на мене комісар Затонський. Він був зглядом мене аж надто ласкавий і облеслий, але та ласкавість була цього роду, що ось-ось- він встромить ніж у свою жертву і буде насолоджуватись її судорожними муками. Прочі учасники відвідин держались стримано і гідно. До кімнати увійшов пор. Петро Вовк і зголосив, що всі старшини зі стрільцями зійшлися на мітінґ у німецькому Народньому Домі. Гості попрощались і вийшли.

Перебіг мітінґу, після заподань учасників, був приблизно ось такий: Як перший бесідник виступив комісар Затонський. Він говорив довго і красномовно. Говорив про революцію в Росії і потребу революційного освідомлення галичан. На кінець ядерними словами візвав стрільців до розправи зі своїми старшинами, які в більшості є буржуї чи буржуазного успособлення й як такі є ворожо наставлені до всякої совєтської влади. По його промові настала довга і прикра мовчанка, аж нагло встав один зі стрільців і випалив як зі скоростріла: "Товаришу комісар, ми знаємо лучше, які наші старшини. Вони з під такої стріхи як і ми, вони жили разом з нами в стрілецьких окопах, їх гризли воші на рівні з нами, вони не є жадні буржуї — а буржуєм є Ви, бо маєте золоті зуби!" На цьому скінчив і сів спокійно на своє місце. Заля заніміла, настала констернація, а кінцевий вислід був такий, що слідуючий бесідник говорив вже більш стримано. Смілий виступ стрільця був довший час улюбленою темою між стрільцями і старшинами.

Я з-вільна приходив до здоровля. Минуло ще три дні і до мене приїхав комісар бриґади, Федір Замора, з тим, щоб я, без огляду на стан здоровля, сейчас перебрав від ґен. Кравса команду бриґади, бо в противному случаї Начальна Команда пришле нам чужого команданта, нам небажаного. Довше зволікати не було можна й я передав свій 2-гий курінь пор. Петрові Вовкові та разом з комісарем прибув до команди бриґади в селі Берґсдорфі. Тут я застав ґен. Кравса з цілим оперативним штабом. Почалась передача командних аґенд в чисто австрійський спосіб, докладно і подрібно, яка тривала до пізного вечора. По спільній вечері ґен. Кравс попросив мене до своєї кімнати і в довірочний спосіб подав мені дальші вказівки що до боєздатности бриґади і характеристики важніших старшин штабу, спиняючись довше над чотирма старшинами: отаманом Льобковіцом — шефом штабу, сот. Хробаком — начальником інтендантури, комісарем Заморою — головою бриґадного Політкому й Іваном Чайковським — комісарем оперативного штабу, з якими мені прийдеться тісно співпрацювати.

Отаман Льобковіц, це старшина австрійського ґенерального штабу, здібний і амбітний, при тім дещо повільний. Сот. Хробак, це людина хрустального характеру, чесна, совісна й обовязкова. Йому можна вповні довіряти не лиш в харчових справах, але і в політичних та в справах ближчого контакту з другими нашими бриґадами. Всі важніші справи старайся з ним спільно обговорювати. Комісар Замора, це ґімназійний професор, ідейний комуніст з переконання, але притім щирий українець-самостійник. Він нам може тільки помогти, але ніколи пошкодити. Комісар оперативного штабу Чайковський, це тип сільського війта на услугах староства, хитрий і підступний. Його належить тримати з далека від оперативних справ. По цій докладній передачі ґен. Кравс попращав мене зі сльозами в очах, щиро і з задоволенням, що команду дорогого йому корпусу передав в добрі руки свого старшини-фронтовика.

Надмір вражінь і церемонія передачі командних аґенд так мене вичерпали й ослабили, що вернувши до своєї кімнати, я цілком ослаб і пішов до ліжка. Та ніяк не можна було заснути. Пішли думки за думками — що дальше? Доля галицької армії була незавидна — без рідного проводу, політичного і військового, без уряду і Начальної Команди, без власного запілля і засобів прохарчування, без зброї і ліків, до того здесяткована плямистим та поворотним тифом, як небоєздатна у ворожих руках червоної Москви. Тепер весь тягар відповідальности за цілість Армії, силою обставин, спав не на досвідчених політиків і ґенералів, а на трьох молодих фронтових сотників, необізнаних як слід з такою складною політичною ситуацією в союзі з большевиками. Та нема такого положення з якого не було б виходу й я той вихід старався найти. Перш за все, я постановив скріпити дисципліну й одноцілість бриґади, всупереч большевицьким заходам нас поріжнити, розєднати і розпорошити. В тій цілі я попросив до себе от. Льобковіца, якого я хотів собі зєднати своєю щирістю якнайближчого співробітника і відізвавсь до нього ось такими словами: "Я знаю, Ти старший від мене ранґою, Ти абсольвент військової академії, Ти сильніша індивідуальність й тим самим Ти властиво будеш вести бриґаду, не я, — але в інтересі служби і дисципліни та нашого скрутного положення є — щоб я був тим командантом в повному значінні того слова. Тому мусиш мене попирати і цінити як свого зверхника, як команданта бриґади. Отаман Льобковіц вислухав мене з вдоволенням і торжественно, через подання руки, прирік як найтіснішу співпрацю для добра бриґади і цілої армії. До підлеглих військових частин ми видали відповідний наказ, а до своєї Начальної Команди вислали звідомлення про обняття бриґади згідно з приказом Польового Штабу ЧУГА. — Наступного дня вечером покликав мене до телефону командант 45-тої совєтської дивізії і приказав негайно вислати один полк піхоти на зміну його частин на фронті. Я відмовився, кажучи, що приказу не можу виконати, бо йому не підлягаю. Ми маємо свою Нач. Команду і тільки її прикази на обовязують. Тому най звернеться з цею справою до нашої Нач. Команди,

щоб вона видала мені такий приказ, тоді я його виконаю. Це розлютило большевицького командира до крайности і він почав грозити, що видасть мене під суд до революційного трибуналу, бо цеж непослух — явна контрреволюція і т. д. — Я знову відмовився подаючи ті самі причини. Це був перший крок, щоб нас відлучити від своєї Начальної Команди, підчинити впрост совєтській команді. Про це я сейчас повідомив Начальну Команду і вона мій поступок одобрила. На другий день я знов дістав подібний приказ від того ж командира з ріжними дальшими погрозами не лиш для мене, але й для цілої бриґади. Щоб тим і подібним шиканам положити кінець та засягнути інформацій, як нам поводитись з совєтською командою, я вибрався з от. Льобковіцом до Начальної Команди ЧУГА в Бірзулі. Тут нас приняли: Солодуб, заступник начальника армії, полк. Іванов, шеф армійського штабу, незнаний нам комісар оперативного штабу Пучко і сот. Омелян Паліїв, член армійського політкому. Ми здали докладний звіт зі стану бриґади та зажадали в першій мірі грошей на виплату заслуженини для стрільців, оружжя і муніції для виздоровців, ліків, обуви і харчів. Нас збули обіцянкою, що всі ці справи будуть полагоджені в порозумінні з XII-тою совєтською армією. На будуче нас обовязують прикази своєї Начальної Команди і тільки такі прикази ми маємо виконувати. З тим ми відійшли, пильно бережені, щоб ніхто з галичан з нами не стрічався. Все ж таки сотн. Омелян Паліїв, якого я передтим не знав, переходячи попри мене, вспів висказати притишеним голосом ось що: "На днях має вийти приказ, щоб всіх старшин без приділу, всіх полевих духовників і ґенералів відправити до Києва, але Ви того не робіть! Зайдуть зміни і нам буде їх потрібно". Це для мене вистарчило, я був зорієнтований, а вернувши до бриґади ми з сотн. Хробаком і от. Льобковіцом все як слід обговорили і поладнали так, що як прийшов той приказ, то ґен. Кравса вже не було, а священиків і старшин без зайняття попріділювано по куренях й сотнях як писарів, санітарів і т. п. До Начальної Команди ЧУГА ми вислали зголошення, що ґен. Кравс десь утік, а старшин без приділу і полевих духовників у нас нема. Цей поступок причинився до того, що наша бриґада дістала марку контрреволюційної.

З кінцем березня 1920 р. зайшли дальші зміни в нашу некористь. ЧУГА обезголовлено, це є знесено Начальну Команду, а її бриґади, 1-шу і 2-гу, приділено до XII-тої совєтської армії, а 3-ту бриґаду до XIV-тої совєтської армії. В той спосіб наша Галицька Армія як цілість перестала існувати. Тепер усякому стало ясно, що нас чекає, а саме — нас хотять розложити в нутрі, знищити нашу популярність між місцевим населенням, ослабити боєздатність, розпорошити по большевицьких частинах і в боях винищити до щенту. Треба було бути осторожним і приготованим на все. Бриґадний тайний розвідчий комітет поробив всякі зарядження, щоб держати тісний звязок з другими нашими бриґадами та власними частинами й бути в курсі справ надходячих подій.

В слід за цими змінами прийшов до нашої бриґади приказ, щоб командант бриґади негайно зявився у начальника XIV-тої совєтської армії та здав звіт що до боєздатности 3-тої червоної галицької бриґади, яка в недовзі має відійти на польський фронт. Я вибрався зі шефом штабу, от. Льобковіцом. На нас вже чекали: начальник XIV-тої совєтської армії, бувший царський ґенерал та його комісар армійського полевого штабу. В коротких словах, подібно як перед нашою Начальною Командою, ми представили стан бриґади, що вона не є боєздатна, бо не має оружжя і муніції для виздоровців, ліків і санітарного виряду, обуви і одностроїв та грошей на виплату заслуженини для вояцтва і на закуп конечних харчів. Начальник армії вислухав нас з увагою й сказав: "Ваша бриґада має в коротці відійти на польський фронт в район Могилева і там доперва дістанете оружжя й муніцію, а що до обуви, ліків, одягу, харчів чи грошей то радьте собі самі, як знаєте, ми не в силі вам помогти". Що до офіціяльної назви вашої бриґади, то вона від тепер буде називатися — "3-тя Червона Галицька Бриґада". Я цьому спротивився й просив, щоб наша бриґада дістала назву — "3-тя Червона Українська Галицька Бриґада", мотивуючи тим, що ще може бути — 3-тя червона польська галицка бриґада. Мій арґумент поділав й ми дістали на письмі, що наша бриґада дістала назву "3-тя Червона Українська Галицька Бриґада". Це письмо десь у нас в штабі нагло затратилось (комісар Чайковський знищив його), а в армійськім приказі появилась наша офіціяльна назва "3-тя Червона Галицька Бриґада".

З команди XIV. совєтської армії ми вернули з нічим, зглядно з повною відмовою всякої помочі. Тим хотіли большевики змусити нас реквірувати все потрібне між місцевим населенням, щоб в той спосіб підкопати добру славу Галицької Армії, мовляв — галичани граблять нас так як і большевики. Найпекучішою для нас справою було роздобути потрібну кількість харчів. Не легке це було завдання, тим більше, що в той час на Україні курсували ріжного роду гроші, як — гривні, карбованці, царські рублі, керенки, калєдінки, денікінські та совєтські рублі і т. д. і в ріжних околицях їх ріжно принимали або цілком не узнавали й відкидали. Щоб ці харчі якось роздобути треба було самим промишляти та діяти скоро, проворно і доцільно, щоб не зрадити собі большевицької влади та місцевого населення. В порозумінні з інтендантурою ми видали до своїх частин кілька пояснень і припоручень як придбати запас харчів. Найуспішим показався наш усний приказ про т. зв. добровільну реквізицію харчів, яка полягала в тому, що кожний командант до сотні включно, мав скликати у свойому районі всіх війтів (начальників громад) і їм коротко пояснити, що ми, галичани, є армія без держави і рідного свого запілля і тому змушені реквірувати, — реквізиція хоч би як справедлива, не може бути правильно переведена, бо ми не знаємо ні людей, ні обставин, не знаємо хто, що і скільки може дати. Тому, щоб нікого не скривдити, буде найкраще, як самі війти по своїх селах переведуть напівдобровільну збірку збіжжя, муки, товщу та мяса (худоби) і зібрані

продукти доставлять до бриґадного складу чи полкових та курінних провіянтур. Це наше зарядження увінчалось повним успіхом. На протязі двох тижнів бриґадна інтендантура заповнила свої два поїзди всякими харчовими продуктами, бо в тому часі на Херсонщині було ще подостатком збіжжя і худоби.

Серед таких турбот прийшов з початком квітня 1920 р. приказ зі штабу XIV-тої совєтської армії такого змісту: "3-тя Червона Галицька Бриґада має негайно відійти на польский фронт, в район Могилева, на зміну 45-тої совєтської дивізії".

Пішли в рух приготування і відповідні прикази. Я з сотн. Купчанком (старшим), начальником оперативного відділу і двома піхотними полками, 8-мим й 11-тим, мав негайно завантажитись і рушити на фронт, а от. Льобковіц і пор Аріо (його помічник), мали виїхати до Вапнярки і звідтам кермувати дальшими бриґадними транспортами та мали наладнати звязок між фронтовими частинами і запіллям що до достави харчів і муніції. Пішла жвава підготовка по всіх військових частинах. Хворі та знеможені стрільці і старшини ніяк не хотіли залишитись в шпиталі під большевиками і масово голосились до своїх частин на фронт. Боєвий стан бриґади зростав з кожним днем і дався відчути діймаючий брак крісів і муніції, чого большевики не хотіли чи не могли нам дати, обіцюючи, що це все дістанемо аж на фронті. Так приготовившись, ми рушили в дорогу, на фронт.

Під час подорожі трапився нам прикрий випадок — на залізничій станції в Вапнярці. Стрільці з 11-того полку моєї бриґади стрінули припадково відділ галицької жандармерії, що ескортував приарештованого большевицького комісара Михайла Табукашвілі, що застрілив команданта І-го гарматного полку отамана Ярослава Воєвідку, за це, що не хотів дати йому свого коня, роззброїли ескорту і виконали над убійником самосуд. Цей поступок не ворожив нам нічого доброго. У Великодню Суботу, дня 10-го квітня 1920 р., ми прибули зі згаданими вище двома полками на фронт і розташувались у околицях містечка Ялтушково, а команда бриґади в селі Буцнях, як армейська резерва. Тут застав нас Великдень дня 11-го квітня 1920 р.

Вчасним ранком стрільці і старшини, немов на команду, рушили на майдан під церкву, де о. Євген Гаврилюк, бувший полевий духовник 2-гої Коломийської бриґади, на власну відповідальність правив Воскресну Утреню і Службу Божу. Ударили дзвони й понеслось грімке — "Плоттю" та "Христос Воскрес". Військо і місцеве населення злилось разом в одну велику громаду і набожно співали воскресні пісні. По службі Божій о. Гаврилюк виголосив зворушливу проповідь зі святочними побажаннями. Всі слухали з напруженням, здержуючи сльози, що так й котились по обгорілих й вимучених вояцьких обличчях. Я стояв в натовпі зворушений до краю. Нараз штовхнув мене хтось легко в рамя, а оглянувшись — я запримітив бриґадного вістового, що давав мені якийсь незрозумілий знак. Ми вийшли з натовпу, а вістовий відізвавсь до мене пів-голосом: "Пане сотнику, вас кличе якийсь комісар, що приїхав з Києва". Скорим кроком ми подались

в сторону команди бриґади. Нам на зустріч вийшов незнаний мені комісар в товаристві бриґадного політкома Замори, а вказуючи рукою на непроглядну масу людей під церквою, закричав несамовито: "Я Вас віддам під суд, — був приказ відіслати всіх попів до Києва, а Ви цього не виконали. Тепер погляньте, що зробив піп зі стрільцями і цілим селом — це ж прямо бунт". У відповідь на це, я стримано, але піднесеним голосом сказав: "Не мене, але вас, комісарів належить віддати під суд, а вказуючи на церкву, продовжував — це ж найлучший доказ, що ви — комісари — варті враз з цілим політкомом, коли один нужденний піп зумів забрати вам всіх людей. Моє діло фронт і за це я відвічаю, — Ваше діло, політичне виховання бриґади! А як Ви вивязались зі свого завдання, найлучше вказує отсей наш Великдень під церквою. Отже не мене, а вас — комісарів належить віддати під суд!" — Так заскочений комісар здурнів, замявся, щось ніби оправдував себе й мене, але вже більше не грозив. Ми розійшлись поєднані, як годилось на Великдень.

В армейській резерві нам не судилось довго бути, бо всього кілька днів. В дні 14 квітня 1920 р. почалась на нашому фронтовому відтинку стрілянина, що тривала цілий день. Я казав вислати розвідчі стежі. Показалось, що поляки пішли наступом на Курилівці Муровані, розбили большевиків та зайняли місто. Не маючи жадних приказів з команди XIV совєтської армії я рішив діяти самостійно і післав до протинаступу 8-мий піхотний полк сотн. Шміда, який здобув Курилівці Муровані назад та навязав телефонічний звязок з командою 3 бриґади на малій залізничній стації в Митках. Так ми зовсім самочинно, без жадного приказу з гори, опинились на справжньому фронті. На другий день, десь з полудня, заїхала на нашу стацію сальонка — себто поїзд з кількома люксусовими ваґонами. Я вийшов на зустріч, а стрінувши команданта XIV-тої совєтської армії, зголосивсь у нього як командант 3-ої Червоної Галицької Бриґади. Начальник армії був розярений і лютий, щось говорив і не договорював, ходив нервово сюди й туди, мірив мене проникливим зором, перешіптувався зі своїм комісарем та поводився зі мною так, гейби мене не було. Це мене вразило й я остав ні в сих ні в тих. Серед такої, прикрої для мене, ситуації прибігли на стацію начальник 45-тої совєтської дивізії та його шеф штабу. Побачивши начальника XIV армії, прискочили до нього і в двійку звітували, що 45-та дивізія розбита, Куриловці Муровані зайняті поляками, артилєрія пропала, фронт не існує і з великим трудом ми добились сюди з недобитками нашої дивізії. Тут я не видержав, виступив наперед і зголосив, що Курилівці Муровані назад відбиті, артилєрія 45-тої дивізії врятована і весь фронт стоїть на давнім місці. Розлючений начальник дивізії накинувся на мене з лайкою, що це не є правда, це не може бути, бо він щойно вертає з фронту і все краще знає і т. п. Начальник XIV армії дивився здивовано то на мене то на свого начальника дивізії, не знаючи, кому вірити. В кінці я попросив начальника армії на стацію до телефону і викликав сотн. Шміда, команданта 8-го піхотного

полку та передав слухавку начальникові армії, щоб він особисто переконався, де правда. Сот. Шмід потвердив мій звіт, що він зайняв Курилівці Муровані, відбив артилерію й обсадив фронт так, що ціле містечко в наших руках. Начальник дивізії хотів ще щось доказувати, але начальник армії зіґнорував його цілком, а приступивши до мене, стиснув мені руку і висказав своє признання за скоре і успішне переведення нашого протинаступу. Відтак взяв мене дружньо під руку і разом з комісарем ми вийшли зі стації та присіли на залізничім насипі. Тут доперва начальник XIV-тої совєтської армії подав мені властиву причину свого приїзду, а саме: він і комісар приїхали на фронт, щоб цілу 3-тю червону галицьку бриґаду розброїти як контрреволюційну, а командний склад бриґади віддати під суд Революційного Трибуналу. А тому, що частини 3-тьої бриґади так гарно і хоробро тримаються на фронті з поляками він наказ про розброєння 3-тьої галицької бриґади відкликає. Дальше наша розмова відбувалася, про потреби фронту, про боєвий стан бриґади, про брак муніції й зброї та про боєву тактику ворога, тобто поляків. На відхіднім начальник армії видав мені усний приказ, що до обсади решти фронту надходячими нашими частинами і разом з комісарем відїхали. Я остав приголомшений тим всім, що мало статись.

Минуло ще кілька днів і до нас долучилась решта частин бриґади з от. Льобковіцом. Почалась дальша обсада фронту та зміна 45-тої совєтської дивізії.

Третя галицька бриґада занимала відтинок фронту від річки Рів аж по Курилівці Муровані. На право була від нас 45-та, а на ліво 41-ша совєтська дивізія. За нею, в околицях Станиславчика була розміщена в запасі 60-та совєтська дивізія.

Наша 3-тя бриґада числила 3 піхотні полки, а саме: 2-гий (кол. 2-га Коломийська бриґада), 8-мий (кол. Самбірська бриґада) і 11-тий (кол. 11-та Стрийська бриґада). Два полки були на фронті, а саме: 2-гий зайняв фронт від села Гули до хутора Хлопє, яке лежить над річкою Рій. Цей відтинок фронту занимав около 14 км. Цей 2-гий полк в тому часі мав 3 курені по 2 сотні, чоту кінноти, сотню скорострілів та приділену одну легку батерію. Один курінь стояв у Слободі Гулівській, один у Михайлівцях, а один у Ялтушкові і кожний забезпечував свій відтинок 3 - 4 полевими заставами чи сторожами. Піші і кінні стежі удержували лучбу. Скорострільна сотня була в Ялтушкові і тут була і команда полку. Батерія занимала позицію 1 км. на схід від Ялтушкова.

8-мий полк тримав фронт на ліво від 2-го полку від села Гули до Куриловець Мурованих, а 11-ий полк був у запасі.

В місті Барі була 126 совєтська бриґада, яка мала полк кінноти в силі 150 шабель.

Большевики не тільки, що не дали нам обіцяної зброї і муніції, але ще й не допустили на фронт наших потягів з харчами так, що ми були змушені зареквірованими підводами довозити харчі і муніцію з наших ваґонів у Вапнярці аж на фронт. До того весь фронт не був

сталий, себто був рухомий. В ночі большевицькі частини на наших обох крилах, з права і ліва, десь нагло щезали і нам грозило окруження ворогом. Щоб до того не допустити треба було ночами відтягати оба наші крила бриґади дещо в зад так, що наша фронтова лінія прибрала форму з разу півкола, а пізніше трикутника з широкими боками. Та помимо того всього ми держались кріпко, аж поки на наш фронт не прийшли частини Дієвої Армії, себто 3-тя Залізна дивізія полк. Удовиченка. Станули проти себе українці проти українців як вороги — наддніпрянці по стороні поляків, а галичани по стороні большевиків. Настала ситуація надзвичайно прикра, а в части й грізна. Стрільці заворушились, тут і там почали на власну руку переговорювати з наддніпрянськими частинами й заносилось на масову дизерцію в сторону поляків до військ Дієвої Армії. Один курінь 2-го Коломийського полку відмовив послуху, не хотів іти на фронт проти своїх братів наддніпрянців. З тяжким трудом удалось мені привернути порядок та чи на довго? Нервово вичерпаний і до краю огірчений я вернувся до бриґади. Та тут стрінула мене ще прикріша несподіванка. Старшини штабу, доведені до розпуки згаданими подіями на фронті, постановили зробити тому кінець і вислати до команди 3-тої Залізної дивізії делеґацію під проводом сотн. Табори в цілі обговорення переходу цілої 3-тьої галицької бриґади на сторону Дієвої Армії. Я цьому спротивився з цілою рішучістю, бо ніяк не хотів брати на себе відповідальности за долю цілої Армії, а в першій мірі за долю оставших під большевиками двох наших бриґад, 1-шої і 2-гої. Сепаратний перехід одної нашої бриґади до військ Дієвої Армії був би нічим іншим як тільки сумним кінцем цілої УГА. Не маючи спромоги уневажнити рішення старшин, я попросив до помочі комісара Замору і ми в двійку вспіли переконати їх, — щоб плян переходу до військ Дієвої Армії занехати до слушного часу, до часу, аж всі три наші бриґади зроблять то само.

Довго не треба було ждати, бо у всіх трьох наших бриґадах була подібна ситуація. Кілька днів після цеї події, десь коло 20 квітня 1920 р. прибув з Вапнярки до штабу нашої бриґади, який в тому часі знаходився в селі Голубівка наш звязковий старшина сотн. Осип Навроцький з небуденними відомостями, які одержав від курієра пор. Семена Галицького, що з рамени старшин УГА в Києві їхав до всіх наших частин вздовж шляху Жмеринка — Одеса, щоб поінформувати їх про майбутні, надходячі події ось такого змісту: "Большевики мають відомости, що поляки приготовляються до загального наступу на цілому большевицькому фронті вже в найближчому часі. Старшини з Польового Штабу УГА в Києві домагають від команди Червоної Армії згоди на злуку всіх 3-ох бриґад в один курпус, зглядно в давню УГА і це має бути переведене незадовго, на всякий випадок перед загальним наступом поляків. Коли це станеться і поляки розпічнуть офензиву, тоді цей новоутворений корпус УГА не має приймати бою з поляками, а відійти на схід в напрямі Балти і в тім районі обєднатися і злучитися з Наддніпрянською Армією, яка під

командою ґен. Павленка вертала з Зимового Походу. 3-тя Залізна дивізія полк. Удовиченка буде наступати в тому самому напрямі, тому з нею також можна буде злучитись". — Ця вістка нас підбадьорила й утішила.

Тимчасом події на фронті пішли дальше своїм бігом. Зі штабу XIV-тої совєтської армії наспів приказ до відходу нашої приґади до села Митки, яке лежить при залізничій лінії Могилів — Жмерикна. Відмарш мав наступити в дні 23 квітня 1920 р. Серед метушні приготувань зявився несподівано в команді бриґади в ночі з 22. IV. на 23. IV. 1920 р. пор. Макарушка з наказом до протибольшевицького перевороту. Приказ видали і підписали сотн. Юліян Головінський, комендант 2-ої Червоної Галицької бриґади і сотн. Мирон Луцький — шеф штабу тоїж бриґади. Поручник Макарушка не міг вияснити, чи цей наказ сотн. Головінського видано в порозумінні зі старшинами УГА в Києві, про що інформував нас пор. Галицький. Ми однак в штабі припускали думку, що це є не лиш правдоподібне, але навіть певне. В приказі сотн. Головінського взято під увагу дві евентуальності, а саме: 1) Спробу продертись на зади большевицької армії до військ ґен. Павленка, що мали находитись десь в районі Гайсина, а на випадок невдачі 2) Перехід до наддніпрянської Дієвої Армії. Перша евентуальність, це є — дістатись до ґен. Павленка, з гори була засуджена на невдачу, бо большевики нам не довіряли і заздалегідь себе обезпечили, розміщуючи безпосередньо за нашим фронтом один полк своєї артилерії, два броневики на лінії Жмеринка — Могилів й одну піхотну бриґаду 45-тої совєтської дивізії. Та мимо того всього ми рішились пробиватись до військ ґен. Павленка і видали відповідний приказ до загального наступу на большевиків в дні 23 квітня 1920 р. Десь о год. 6-тій рано ми зайняли село і стацію Митки та тут натрапили на завзятий опір большевиків, головно їхніх бронепотягів й артилерії. Бій тривав цілий день без більшого успіху і тому над вечір ми вислали парляментарів до команди 3-тої Залізної Дивізії із заявою, що наші частини переходять до Дієвої Армії. Але польські частини, як союзники Головного Отамана Петлюри підступно роззброїли нас в містечку Ялтушків і як полонених відправили до Проскурова, а відтак через Львів до табору полонених в Тухолі на Поморю. Подібна судьба стрінула і 2-гу Галицьку бриґаду. Зате 1-ша Галицька бриґада не повідомлена в час (сотн. Носковський приказ до протибольшевицького перевороту мав задержати в себе) остала з большевиками і в часі відвороту з Чуднова в більшості попала в Махнівці біля Козятина в польський полон, а недобитки подалися з большевиками на схід до Дніпра.

Такий був траґічний кінець славної і хороброї Української Галицької Армії.

Торонто — Канада, грудень 1959.

Пор. УГА
Володимир Луцишин

Четар УГА
Петро Мороз

Хор. УГА
Петро Дуфанець

Зліва: хор. УГА Норберт Рибак
і його брат, вістун УГА
Мануїл Рибак

Петро Голинський,
Хор. УГА.

Доля Галичан на Радянській Україні

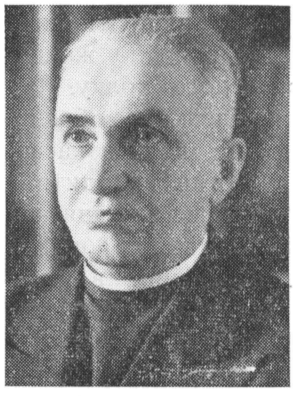

Коли дві галицькі бриґади, себто 2-га і 3-тя ЧУГА зірвали 23-24. квітня 1920 р. на протипольськім фронті союз з Червоною Армією, галичани, які перебували в тому часі по лічницях і збірних Станицях, зазнали страшного переслідування і розстрілів.

Дня 23. травня 1920. р. ЧеКа в Одесі заарештувала около 500 галичан і вивезла з Одеси до Харкова, а потім до Казаня. Арештованих відпроваджено з одеської тюрми під сильною ескортою на залізничу стацію, розміщено по 40 осіб у ваґонах і відправлено до Миколаєва. Цю дорогу ми зробили пішки, бо на ріці Бог не було моста. Ескорта складалася з одного етапного батальйона XIV совєтської армії, який стояв залогою в Вознесенську, а рекрутувався в 5-6 частях із одеських жидів. Командантом ескорти був колишній торговець старими річами в Одесі.

На стації Трихати почали деякі зі старшин вимінювати одежу і обувя у селян на хліб, бо за совєтські гроші нічого у селян купити не було можна. Цей товарообмін був для виголоднілих одиноким рятунком, бо селяни давали за стару сорочку два великі хліби і фунт масла або сала. Та це не подобалося большевикам і вони заборонили виходити з ваґонів, а потім самі почали рабувати послідний одяг у арештованих, які за пів години опинилися босі і без біля. Наприклад сотника Фещура, б. команданта 9. Белзької бриґади лишили босого, в штанах і в обдертій блюзі без біля.

Два дні після тієї грабежі перебрав нас охороний батальйон миколаївської ЧеКа. Доля наша полегшала. Ми пішли пішки через німецькі кольонії Гальбштадт і Шенфельд до Миколаєва. По дорозі втікло понад 30 осіб, головно старшин, як наприклад: пор. Іван Околот, пор. Ярослав Заблоцький з 7-мої бриґади, сотник Когут, чет. Циганюк, пор. Юревич, отаман Лясковський і інші. Сотник Гаврилюк, професор ґімназії в Перемишлі, втік півнагий в ночі 30-го травня на стації в Миколаєві.

Обдерті, півнагі, більша половина без обуви, ми прийшли до будинку старшинського клюбу. Негайно улаштовано мітінґ, на якім

комуністичні бесідники представляли нас самостійників та найгірших зрадників, яких належало б виколоти баґнетами. Та совєтська "робітничо - селянська" влада прощає нам все те і має надію, що всякі національні нісенітниці вивіють нам скоро з голови і ми станемо незабаром великими оборонцями і защитниками інтересів інтернаціоналу та всесвітного пролєтаріяту.

Богато ще дечого бесідники нам говорили, але наша доля поправилась принаймні на стільки, що ми за цілий тиждень перший раз дістали обід, та і сторожа відносилася до нас більше людяно.

По тридневім побуті в Миколаєві відвезено нас поїздом через Кременчуг, Полтаву до Харкова і тут передано в розпорядження Всеукраїнської Чрезвичайної Слідчої Комісії. За послідних два дні дороги та один день побуту в Харкові не давали нічого їсти. Люди мліли з голоду. Аж після перегляду нашої справи, коли не найдено жадної за нами вини, розміщено нас в касарнях 3-го запасного полку. Тут стало нам зовсім легче. Більшість з вояків були українські новобранці з Харківщини. Вони щиро занялись нами, дали краще місце в касарнях і накормили. Ми були пів на волі, одначе не могли виходити з касарні. Тут отримали військовий харчовий приділ і у всім підлягали військовим командантам. По кількох днях відіслано всіх здорових в концентраційний табор в Казань, а інвалідів та цивільних, в числі около 70 осіб, залишено дальше в касарнях. Нами зайнявся галицький Ревком, який старався кожного з осібна денебудь примістити.

Подаю імена деяких старшин і стрільців, які ще 8-го липня 1920. р. були в касарні в Харкові. І так: Сотник Загайкевич, професор, одержав працю в Трудовім Університеті в Харкові; сот. Левицький, бувший адютант сотника Черевка, підхор. Михайло Майковський, підхор. Олекса Захарясевич, сот. Фещур, сот. Олекса Мельникович, урядник Роман Макарушка, урядник Іван Баглай, чет. Олекса Ничик зі Львова, чет. Анін, поштовий урядник Пашковський разом з дочкою зі Золочева, панна Білик з двома братами-старшинами, панна Сивак, підхор. Свісталь, чет. Юліян Дашкевич, чет. Клим Бігарій, санітарний чет. Володимир Чернявський, чет. Юліян Рабій, чет. Полянський з бриґади УСС виїхав в Казань, підхор. Хомяк виїхав в Казань, панна Ольга Нарожняк, підхор. Ковальчук виїхав в Казань, адвокат др. Юркевич, урядник Народної Торговлі Вацик, отаман Петро Бубела лежав хворий на тиф в лічниці в Харкові, отаман Осип Букшований лишився в тюрмі в Харкові.

"Український Прапор", Відень 18. вересня 1920., ч. 48-49.

Др. Лев Рубінґер,
Поручник-суддя УГА.

Останки УГА в Казані на Московщині

По заключенню військового договору УГА з Червоною Армією, а потім в часі реорґанізації УГА, на місце Начальної Команди УГА створено Польовий Штаб ЧУГА, а на місце дотеперішних корпусних військових судів створено "Революційний Трибунал ЧУГА". Головою його став зразу Пучко, а потім Кириченко. Членами були: отаман др. Степан Шухевич, сот. Володимир Ґадзінський, якийсь комуніст з Москви і Василь Сірко. Слідчими стали давні військові судді УГА, як наприклад Козбур, Барило і автор цих рядків.

По переході 2-гої і 3-тьої галицьких бриґад на стороні Дієвої Армії в днях 23-го квітня 1920. року большевики виарештували галицьких старшин і стрільців, при чому багато розстріляли, а котрі осталися живими відослано до збірного пункту в Києві, де комісарем назначили пор. Омеляна Палієва. Галицькі частини в Києві розоружено, старшин увязнено, а Польовий Штаб УГА і Реввійськтрибунал автоматично перестали існувати. Комісар Реввійськтрибуналу Кириченко, по його розвязанню, наказав слідчим і суддям зголоситися в збірнім пункті. По кількаденнім побуті в збірнім пункті багато старшин відправили большевики під ескортою до концентраційного табору в Кожухові під Москвою, а мене і ще кількох старшин, які не признавалися до старшинського ступня, разом із ґрупою стрільців відправили до міста Казаня і приділити тут до примусових робіт. Комісарем тієї ґрупи був Нагуляк. В Казані розділили нашу ґрупу на поодинокі відділи, а мене призначили командантом робітничого відділу в Борковській Гриві недалеко Казаня. Наш відділ працював при будові залізничого шляху.

В часі большевицької офензиви на Варшаву в червні 1920-го року, нашу ґрупу відкликали з робіт, сформували 142-гий полк і відправили на протипольський фронт. Командантом того полку був

Яцишин, а курінним я і Струхманчук. Коли полк приїхав до Вінниці, наступив відворот Червоної Армії з під Варшави і тому наш полк задержався на довше у Вінниці. Тут багато стрільців слабували на курячу сліпоту, а причиною тієї хвороби було погане харчування в Казані.

Тут у Вінниці призначили наш полк до боротьби з українськими повстанцями, але нам не прийшлося ані одного разу вступити з ними в бій, бо коли повстанці довідалися, що проти них вислано галицькі частини, вони ніколи не вступали з нами в бої. На початку 1921-го року наш полк большевики розвязали, а мене призначили як викладача скорострільного діла до школи червоних старшин в Києві.

Хотяй Галицька Армія вже не існувала і залишилося тільки кількох старшин та мала горстка стрільців, то все ж таки і ця маленька горстка була для московських червоних окупантів сіллю в оці. І навіть в тому часі, коли Школа Червоних Старшин мала всього кілька старшин як викладачів та около 50 курсантів, большевики постановили раз на завжди покінчити із свідомим галицьким елементом. В тій ціллі вони надіслали вправних своїх кількох провокаторів, які підмовили кількох старшин і курсантів заложити підпільну орґанізацію, яка мала би буцім то допомогти українським повстанцям, яких орґанізував Петлюра і з ними вкоротці мав звільнити Камянець і Вінницю. Провокатори назначили одної ночі секретні сходини недалеко від приміщення нашої школи в будинку при вулиці Николаївській, але будинок окружили чекісти, всіх приявних заарештували і на другий день розстріляли, а в пресі оголосили, що Школа Червоних Старшин як гніздо контрреволюції розвязана. Лєктори і курсанти, які не далися втягнути в провокаторську змову, були звільнені із військової служби. По ліквідації тієї Школи Червоних Старшин вже не було в Україні в 1921-шім році більше жадних галицьких частин.

По розвязанню тієї школи я працював зразу в Дніпросоюзі, а опісля в сільсько-господарськім науковім Інституті, а при кінці в торговельній школі. В 1926. році я отримав в польськім консуляті позволення на поворот до дому і виїхав до Галичини.

Парма—Огайо, ЗДА., грудень 1959. р.

С. Березівський

Галичани в школі Червоних Старшин в Києві 1920 р.

В українській мемуаристиці досі дуже мало присвячено місця школі Червоних Старшин, яку большевики зорґанізували були в Києві 1920-го року для того, щоб із вояків Української Галицької Армії вишколити там своїх старшин. В українській мемуаристиці не находимо ніякого сліду про те, хто, коли і кому видав приказ вислати з кожної бриґади УГА певну кількість тих вояків до тієї школи. Якими критеріями руководились команданти галицьких бриґад вибираючи кандидатів до школи старшин у Києві теж трудно збагнути. Переважали між тими кандидатами підстаршини. Було багато підхорунжих. Були теж молоді старшини-наддніпрянці, які були в Українській Галицькій Армії. Один із них поручник Садовський (мабуть прибране прізвище) зорґанізував був згодом із певного гурта курсантів протибольшевицьку розвідку, що носила назву **"ЧАЙКА"** і яка мала звязки з тодішним українським протибольшевицьким підпіллям у Києві.

Відїзд вибраних кандидатів до школи відбувся нагло. Команданти бриґад чи куренів викликали їх до себе і того самого дня вони з ріжних сторін відїхали до міста Балти на Поділлі. Там сформовано з них транспорт, який спішним порядком відправлено спеціяльним військовиш ешалоном до Києва.

В Києві приміщено всіх на помешкання у великім будинку, при вулиці Столипіна, де колись, як ми згодом довідались, мав мешкати В. Винниченко.

Виклади для Галичан, що їх число виносило понад 100 вояків, відбувались в українській мові. Наголос на тих викладах був покладений на т. зв. "політграмоту". Постійним викладачем був учитель тернопільської ґімназії Семен Сидоряк-Розтока, який був в 1919. р. в Тернополі комісарем в Комісаріяті міста. Він викладав на тему еволюції в природі і дарвінізм. Принагідними викладачами були О. Павлів (політична економія), Немиловський (боротьбіст), Володимир Затонський, Михайло Баран, Василь Порайко і молодий студент, що виголосив низку викладів на тему "Історія Великої Французької Революції".

Командантом цілої школи був Дембов, з вигляду кавказець. Дуже розумна, культурна і гідна людина, яку рідко приходилось стрічати серед тодішних большевиків.

Дня 23-го квітня 1920. року відбувся в Києві зїзд Українського

Галицького Ревкому. Здається цей зїзд відбувався в літньому театрі, що був положений в т. зв. "Купецькому Саді". Були на тому зїзді делеґати від усіх частин УГА. Брали в ньому участь і курсанти Старшинської Червоної Школи. На зїзді промовляли між іншими старий польський революціонер, що довший час жив на еміґрації у Львові— Фелікс Кон і два інші поляки, а саме: Лєщинський і Скарбек. З українців промовляли Елан-Блакитний, Панас Любченко, Евген Коханенко (галицький актор) і Федір Конар-Палащук.

Курсанти нічого не знали про те, що діялось в бриґадах ЧУГА на фронті і тому були заскочені і здивовані тим, що їх ранком 28-го квітня 1920. року розоружено. Небаром після того розоруження і конфінування в будинку, де курсанти жили, поділено їх на дві частини. Одну з них приділено до російської частини і вислано в напрямі на Васильків, а другу частину приділено теж до частини російських курсантів і вислано військовим ешалоном на фронт в напрямі Малина і Коростеня. До тої другої частини прилучено і автора тих рядків.

Під Коростенем видано нам старі російські однозарядні рушниці так звані "Берданки". На заввагу одного з українських курсантів, що ми не привикли воювати такими стародавними рушницями, політичний комісар (большевик) заявив: "Або будєте дратся тогда всьо харашо, або нє будєте дратся, то тогда розстрєлівать будєм".

Серіозних боїв на тому відтинку не було, крім більшої сутички з поляками під Малином. Большевицька дивізія, до якої були приділені курсанти, весь час відступала вздовж залізничого шляху Коростень-Київ. Відділ курсантів крив цей відворот. На річці Тетерів курсанти мали висадити залізничий міст і мали дістати вибуховий матеріял від панцерного поїзда, що оперував за річкою Тетерів перед стацією. Бронепоїзд відїхав за річку і не залишив курсантам жадного вибухового матеріялу, лише кілька товарових ваґонів, в яких були лопати і джаґани. Тим знаряддям курсанти розібрали залізничий шлях і дошки на мості, а коли польські стежі почали доходити до моста, по виміні стрілів, почали відворот, пхаючи перед собою три ваґони із знаряддям аж до містечка Святошина, останної стації перед Києвом. Большевицька залога була заскочена такою військовою карностю і дисциплінованістю Галичан.

У Святошині відділ курсантів дістав приказ відмашерувати в напрямі на Київ і там зголоситися в команді річкового порту на Подолі—передмісті Києва. Частина нашого відділу дійшла до того порту і там її заладовано на корабель і кудись повезено (мабуть горі Дніпром і по річці Десні), а одна частина залишилась в Києві. Всі ті вояки-курсанти, що залишились в Києві, по приході польських і українських військ, зголосились в команді міста. Декого з нас приділено до славної і хороброї згодом 6-тої Стрілецької Січевої Дивізії, що нею командував ґенерал Марко Безручко. З тією дивізією ми зробили відворот з Києва на захід і брали участь в її боях.

Вінніпеґ—Канада, січень 1960. р.

Д-р Роман О. Климкевич
Лейтенант німецьких панцерних військ

Найвищі Інсиґнії УГА

Найвищими інсиґніями збройних сил являються не відзначення-нагороди, ювілейні відзнаки і т. п., що надаються поодиноким заслуженим і приналежним до даних збройних сил особам, зєднанням чи кораблям, лише ті інсиґнії, якими користується й під якими бореться цілість зєднань. Українська Галицька Армія була збройною силою Західної Української Народної Республіки і тому, що не створено для УГА окремих найвищих інсиґній, герб, прапор і печать ЗУНР були рівночасно найвищими інсиґніями УГА та основою для дальших інсиґній цієї ж армії. Подібне явище спостерігаємо в переважаючій скількості збройних сил світу.

Справу найвищих інсиґній ЗУНР впорядкував "Тимчасовий основний закон про державну самостійність українських земель бувшої Австро-угорської Монархії, ухвалений Українською Національною Радою дня 13. листопада 1918". В пятому артикулі цього ж закону (Герб і прапор) стоїть: Гербом Західно-Української Народної Республіки є Золотий Лев на синім полі, обернений у свою праву сторону. Державний прапор є синьо-жовтий. Державна печать має довкола гербу написі: "Західно-Українська Народня Республика".

Ці найвищі інсиґнії ЗУНР розглянемо в трьох окремих розділах під різними оглядами — історичним, знакознавчим, гербово-правним і передусім під оглядом їхнього примінення в УГА.

1. ГЕРБ

Геральдично правильний гербопис гербу ЗУНР звучить: в блакитному полі золотий і коронований лев у скоку зо срібним озброєнням. Українська геральдика не знає синьої барви й на її місці користується блакитною, хоча на західно-українських землях називано її часами неточно синьою. Існують різні геральдичні виображення левів і слова "в скоку" описують поставу державно-династичного гербового лева

галицько-володимирських Романовичів, яким покористувалася ЗУНР. Зазначення, що лев звернений у свою праву сторону, було б саме по собі зайвим, бо гербові звірі завжди звернені в праву сторону, себто в ліву сторону від глядача і в праву сторону від подуманого щитодержця. В цьому випадку одначе це зазначення мало свої причини: польська геральдика звертає гербових звірів у ліву гербову сторону, що являється виїмком в европейській геральдиці, і якраз цьому впливові польського гербового мистецтва підчинилися виображення колишнього галицько-володимирського лева на протязі довговікової займанщини. Тому це в законі з 13. листопада 1918. р. привернено стародавнє виображення гербового лева, що згідне з правилами української та загально-европейської геральдики. Під озброєнням розуміє геральдика в цьому випадку язик і пазурі гербового лева.

Насувається тепер питання, чому ЗУНР затвердила своїм гербом золотого лева, а не тризуб, що 22. березня 1918. р. був прийнятий Центральною Радою, як державний знак УНР. Це явище мало кілька поважних причин, а саме:

1. Тризуб був державним знаком УНР і складовою частиною гербу Української Держави, з якими ЗУНР ще не була у злуці, отже з огляду на міжнародне й державне право мусіла користуватися іншим державним гербом.

2. ЗУНР постала на землях, що були осередком колишньої української великодержави — Галицько-володимирського Королівства, якого гербом був золотий лев у блакитному полі.

3. В Галичині була ще жива й дуже сильна традиція золотого лева, як національного, отже всеукраїнського гербу, від Весни Народів, а справа тризуба, як нового національного гербу, щойно вияснювалася на центральних українських землях.

Крім того треба ще відмітити, що тризуб, як герб, себто як золоте титло в блакитному щитовому полі, тоді ще не існував в Україні. Прийнятий Центральною Радою тризуб, хоч і названий мильно гербом, не був у дійсності гербом, лише державним або верховним знаком, бо в нього не було гербового щиту, ні точно означених гербових барв. Не був він ще гербом за гетьмана Павла Скоропадського, бо в щитовому полі гербу Української Держави містився Лицар-козак зо самопалом (національний герб України з XVIII. століття), а тризуб містився понад щитом, як частина т. зв. гербового оточення. Не був тризуб з гербом, лише державно-династичним знаменом за часів Київської Держави, бо тоді геральдики взагалі ще не було. Справжнім гербом стався тризуб щойно в двадцятих роках нашого століття, коли не на основі державного закону, лише на основі загального національного вжитку, оформлено його згідно з правилами геральдики, як золоте титло в блакитному щитовому полі, запозичаючи при цьому найдавніші українські національні барви від галицько-володимирського лева. Всі ці причини вплинули на те, що ЗУНР, як сукцесійна держава Австрійського Цісарства, що мало дуже точно випрацюване державне гербове право, затвердила своїм гербом існуюче вже та під геральдичним оглядом бездоганне виображення.

Твердження, що ЗУНР і рівночасно теж УГА прийняли не всеукраїнський, а місцевий, себто земський герб, і що це було виявом льокального патріотизму, зовсім неправильні й безпідставні, бо золотий лев у блакитному полі має за собою стародавню, велику, державну й всеукраїнську традицію. Земським гербом Галичини він зовсім не був, бо такими гербами були обидва герби обєднаних королівств Галичини і Володимирії, герб герцоґства Буковини, як теж герби закарпатських комітатів (столиць) і в ніодному із цих гербів не містився лев Романовичів. Від перелому XIII на XIV століття був золотий лев державно-династичним гербом Галицько-володимирського Королівства, яке в роках свого найкращого розквіту обіймало всі тогочасні українські землі включно з Києвом, Сіверщиною й доступом до моря. Цим же гербом, як гербом Руси, користувалися чужокровні — угорські й польські — наслідники королівського роду Романовичів на Львівському престолі аж до першої половини XV століття. Під польською займанщиною втратив цей герб свою державну гідність і був тільки земським гербом Руського воєвідства і його складової частини — Львівської землі — і крім того був він від панування Лева I аж по наші часи гербом міста Львова. Під час "Весни Народів", отже приблизно 1848. року привернено йому гідність національного гербу і як таким користувався ним український нарід — і наддніпрянці і галичани — аж до 1918. р., коли першенство віддано давнішому та більше достойному знакові, а саме тризубові Володимира I Великого. Щойно по упадку ЗУНР і з кінцем УГА втратив золотий лев значення державного гербу і стався тим, чим уважаємо його сьогодні — гербом Галицької волости. Від закінчення Українських Визвольних Змагань, отже приблизно від 1920. р., аж до 1939. р. вважався він принагідно теж гербом всіх українських земель під польською займанщиною, отже мав ширше значення, бо обіймав теж Волинь, Полісся, Холмщину й Підляшшя. Цікаво відмітити, що він відродився ще раз серед українського вояцтва в дещо зміненому, т. зв. терезіянському, виді під кінець II. Світової війни, а саме як відзнака дивізії "Галичина" і відзнака Братства кол. Вояків 1-шої Української Дивізії "Галичина".

До 22. січня 1919. р. був золотий лев першою найвищою інсиґнією УГА, хоча в цьому короткому часі не було можливости для виготовлення відповідних гербових відзнак для одностроїв армії. Місце державного гербу займала тимчасово кокарда в національних барвах, а сам герб появлявся зате частіше в невійськових ділянках державного життя (напр. пошта). Злука ЗУНР з УНР вимагала примінення обидвох гербів в УГА — тризуба і золотого лева — і вона була тимбільше конечна, що тризуб набирав значення всеукраїнського гербу. На законне оформлення та затвердження сполуки обидвох українських гербів не було вже часу ні можливостей. Така сполука появилася вправді в загальному вжитку, передусім на печатках і тому розглянемо її докладніше в розділі про печать. Від 1919. р. виображення тризуба починає переважати над виображенням золотого лева в рядах УГА. Остаточною відзнакою на шапці однострою УГА був тільки тризуб, а в відозві Команди Українського Галицького Стрілецького Полку

ч. 4. Оп. 315., з 23. квітня 1920. р. читаємо: ". . . тризуб був ниткою, що вязала нас із нашою Батьківщиною".

Таким чином УГА зложила з почестю герб, під яким відбувся збройний Листопадовий Зрив, до скарбниці української бувальщини та прийняла тризуб. Одначе шкода, що золотий лев, якого геральдична символіка голосить такі лицарські чесноти, як відвага і хоробрість, не відродився на пропамятному Хресті УГА.

2. ПРАПОР

В військовому житті знаходить прапор куди частіше примінення, ніж національний герб, хоча в почоті трьох найвищих державних інсиґній стоїть він на другому місці під оглядом своєї гідности. Серед особливих труднощів державного будівництва на західних українських землях і серед воєнних дій обабіч Збруча не було змоги випрацювання цілої й подрібної системи військових прапорів — корогов і значків для кавалерії й артилерії, полкових знамен для піхоти і т. п. ЗУНР, подібно як і Центральна Рада, Гетьманат і Директорія, не створила особливої воєнної майви на взір брітанської, що призначена тільки для суходільних збройних сил (т. зв. армійська майва), чи німецької, що нею користувалися всі три частини збройних сил рівночасно (т. зв. державна воєнна майва). Тому це УГА користувалася блакитно-жовтим прапором своєї держави як військовою майвою і як знаменами й корогвами поодиноких військових зєднань. Деякі військові частини УГА користувалися вправді прапорами, що містили в собі крім сполуки національних барв ще додаткові емблеми, одначе це були явища виїмкові, що не були виготовлені на основі розпорядків влади, а крім того й ті прапори взорувалися точно на державному прапорі під оглядами рисунку й сполуки барв.

Державний прапор ЗУНР, як теж військова майва УГА, складався в дійсності з двох полотнищ, горішнього блакитного й долішнього жовтого, хоча в законі з 13. листопада 1918. р. названо його синьо-жовтим. Ми вже згадали вище, що синя барва ненаявна в українській геральдиці, і тут маємо до діла не з неточністю в доборі відтінку синьої барви, лише з неточністю в вислові, що мало дві причини: 1) слово "блакитний" не було в Галичині так розповсюднене, як на Наддніпрянщині і 2) в Австро-угорській Монархії, подібно як і в Німеччині, вживалася для прапорів виключно блакитна барва, хоча в урядовій і геральдичній німецькій мові називано її синьою, що залишило свій вплив, очевидно, на термінологію пятого артикулу згаданого закону. Під час побуту на Наддніпрянщині прийнявся в УГА вислів "блакитно-жовтний прапор", що бачимо напр. в згаданій уже відозві Команди Українського Галицького Стрілецького Полку ч. 4. з квітня 1920. р.: "Блакитно-жовтий прапор маяв над нами, бо це був прапор наших батьків і дідів".

Ці барви були дійсно барвами батьків і дідів вояцтва УГА, бо своїми початками сягають вони перелому XIII на XIV століття на західно-українських землях. Це були гербові барви Галицько-володи-

мирського Королівства від Лева І. Підчас "Весни Народів", коли поставали в Европі національні прапори, творили одні народи нові сполуки барв для вислову своїх національних стремлінь, напр. німці, а інші народи, до яких належали теж українці в Галичині, старалися знайти відповідну сполуку барв у рідній історії. "Головна Руська Рада" у Львові та ряд інших українських патріотів в Галичині обновили стародавні державно-династичні барви Романовичів, проголошуючи золотого лева в блакитному полі гербом українського народу. На основі цього гербу створено перші національні прапори, блакитні з золотим або жовтим левом (золота й жовта барви тотожні в геральдиці; перша примінюється звичайно в гербах, а друга в прапорах), якими користувалися напр. перші українські військові формації в Галичині 1848. р. З огляду на те, що виготовлення прапору з геральдичним виображенням лева дуже складне й трудне для широких кругів національного суспільства, появився майже рівночасно зо стисло гербовим прапором упрощений прапор, на взірець західно-европейських національних і краєвих прапорів, що складався з двох смуг, при чому згідно з правилами геральдики вміщено вгорі першу національну барву, жовту, себто барву гербового титла — золотого лева, а вдолі другу барву, блакитну, себто барву гербового щиту. Ця сполука національних барв поширилася з Галичини скоро на всі українські землі, одначе під впливом незнання серед широкого загалу основних правил геральдики і під впливом мильного й історично необоснованого пояснення українських барв, як блакитного неба над жовтими полями, прийшло подекуди й деколи до зміни порядку прапорних смуг. У звязку з прапорами УГА важно нам відмітити, що якраз Галичині припала честь створення жовтоблакитної сполуки національних барв у середньовіччі та їхнього обновлення в бурхливі роки "Весни Народів".

Не зважаючи на те, що в Галичині до 1918. р. переважав жовтоблакитний порядок барв національного прапору, і що часто писалося про дотичні правила геральдики, ЗУНР таки затвердила блакитно-жовтий порядок, що сталося, очевидно, під впливом раніше вже затвердженого прапору Української Держави. Центральна Рада не присвятила належної уваги справі порядку барв і не збереглися ніякі відносні документи, але на основі посередніх доказів можна твердити, що вона користувалася жовто-блакитним прапором, хоча по всій Наддніпрянській Україні переважав блакитно-жовтий папор. За гетьмана Павла Скоропадського затверджено блакитно-жовтий прапор і він був ще правосильним, коли ЗУНР встановила свої найвищі інсиґнії. Таким чином ЗУНР і Українська Держава користувалися тотожним прапором, що не було зовсім правильно, бо обидві держави, хоча єдинокровні, були всетаки суверенні й незалежні від себе. Ця справа знайшла свою розвязку 22. січня 1919. р., коли ЗУНР злучилася з УНР, яка не змінила законно встановленого гетьманським правительством прапору.

Державні барви виступали теж на привісках баґнетів в УГА. В

підстаршин, від вістуна вгору були привіски жовто-блакитні, а в старшин золото-блакитні.

3. ПЕЧАТЬ

Державна печать ЗУНР була, як це звичайно водиться в державній геральдиці й сфраґістиці, ґрафічним заступником першої й найбільше досконалої, бо ґрафічно-поліхромічної найвищої інсиґнії, а саме гербу, так як його поліхромічним заступником був державний прапор. Встановлена 13. листопада 1918. р. печать обовязувала всі державні орґани, військові й невійськові, отже й УГА. Тому це до 22. січня 1919. р. всі частини УГА повинні були вживати печатки з гербовим левом. Із самозрозумілих причин не існувала завжди змога для виготовлення такої ж гербової службової печати і тому подекуди вживалася військова печатка без гербу, тільки з відповідним написом. Були теж випадки примінення в печатках знаку тризуба, який одначе мав значення національної, але не державно-службової емблеми.

З днем 22. січня 1919. р. заіснувала конечність примінення в державно-службових, отже й військових печатях УГА, обидвох гербів, Української Народньої Республіки й ЗУНР, тимбільше, що тризуб уважався вже всеукраїнським знаком. До законного впорядкування цієї державно-емблематичної справи вже не прийшло, але в загальному вжитку появилися печати, що виявили ґрафічну сполуку обидвох інсиґній — тризуба й гербового лева. Одного усталеного взірця вправді не було, але переважало зовсім правильне виображення: тризуб, а на ньому т. зв. осередний щитик з левом. Таке зіставлення двох гербів вказує в геральдиці на їхню рівність, себто однакову гідність. Назагал користувалася УГА в 1919-ому й 1920-ому роках чотирьома видами печатей: вище згаданою сполукою тризуба з левом, самим тільки тризубом, самим тільки левом і негербовою печаттю, що містила в собі тільки відповідний напис.

На закінчення слід зазначити, що в роках, коли Правительство ЗУНР було ворожою займанщиною примушене перебувати на ізгойщині, УГА була одиноким чинником, що користувався трьома найвищими інсиґніями своєї держави — гербом, прапором і печаттю — на рідних землях. Завдяки Армії були це інсиґнії дійсної державної влади ЗУНР аж до 1920 і завдяки цій же Армії покрилися стародавні й достойні інсиґнії Галицько-володимирського Королівства новою славою — славою непереможеною в бою Української Галицької Армії.

Література

Ярославин, Сидір: Визвольна Боротьба на Західньо-Українських Землях у 1918-1923. роках. Филаделфія, 1956,, ст. 90.

Січинський, Володимир: Український Тризуб і Прапор. Вінніпеґ, 1953. Ст. 48.

Битинський, М.: Герб—Галицький Лев. "Філателіст", ч. 4. Нью-Йорк, 1953.

Климкевич, Р. О.: Герб Міста Львова. "Київ", ч. 1. Філаделфія, 1953.
Українська Галицька Армія. Вінніпеґ, 1958., ст. 625.
Скотинський, Г.: Український Герб і Прапор. Львів, 19335.
Битинський, М.: Державні Інсиґнії України. Відбитка з "Записок Українського Науково-дослідного Інституту Родознавства та Знаменознавства". 1949.
Історія Українського Війська (Друге видання). Вінніпеґ, 1953. ст. 535.
Українська Галицька Армія. Вінніпеґ, 1958. Ст. 608 і 626.
Там же, ст. 304.
Андрусяк, М.: Тризуб (В-во "Вернигора", 1947.)
Климкевич, Р. О.: Символіка барв українського національного прапору. "Америка", чч. 83 і 85. Филаделфія, 1959.
Плечко, М.: Походження державних барв України. "Українська Дійсність", ч. 4. Прага 1944.
Січинський, В.: Український національний знак і прапор. "Вступ до українського краєзнавства", ст. 22-24. Прага 1937.
Річники "Літопису Червоної Калини". Львів.
Календарі-альманахи "Червонок Калини". Львів.
Загальна Українська Енциклопедія. Львів — Станиславів — Коломия, 1934-35.
Енциклопедія Українознавства. Мюнхен—Нью Йорк 1949.

Маямі—Фльорида, січень 1960.

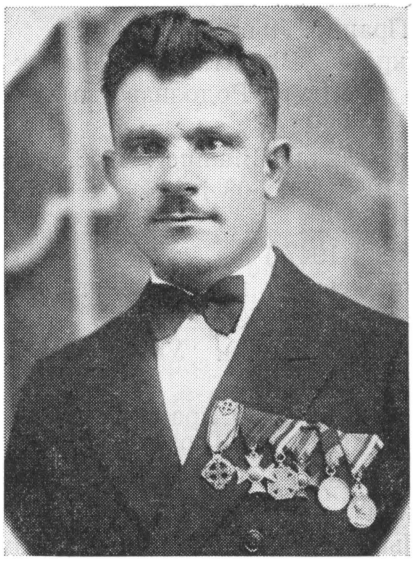

Командант скорострільної сотні 2-го куреня в ґрупі Крукеничі бул. Василь Нагірний

Однорічний вістун УСС Григорій Бобинський

Десятник УСС і хорунжий СС Микола Кравець

Вістун УГА Ігнатий Кутко

Д-р Роман О. Климкевич
Лейтенант німецьких панцерних військ.

ВІДЗНАЧЕННЯ УГА

1. Орден "Оборонців Львова"

Орден 'Оборонців Львова" був встановлений Ґенеральним Секретаріятом Військових Справ ЗУНР у Львові в листопаді 1918. р. В першій половині того ж місяця проголошено в часописі "Діло", що цей орден встановляється, як найвищий орден будучої української армії для військових і цивільних осіб.

Орден був запроєктований полковником Мариновичем, а виображення в трьох клясах виконав артист-маляр і поручник УСС Іван Іванець. Копія цього ордену знаходиться в збірці майора інж. Зенона Яворського.

Чоловий бік — метальово плястичний і емальований. Блакитний широкораменний хрест сполучений раменами з золотою й прикрашеною брилянтами восьмикінцевою проміністою звіздою з калинових листків, з виложеними рубінами міжраменними полями і положений на два золоті схрещені античні мечі з виложеними рубінами рукояттями; в осередку хреста золотий тризуб супроваджений обабіч в вдолі золотою датою 1-21 XI 1918 і оточений малиновим і сріблом обрямованим округлим пругом з золотим написом: ОБОРОНЦІ ЛЬВОВА; вгорі гербовий щит міста Львова, якого долішня частина лежить на прузі, а верхня виходить поза горішній окраєць хрестового рамени, увінчаний королівською короною із золота й малинової емалі прикрашеною сафірами.

Орден символізує вірність (блакитна барва) і притаманну для традицій української духовости (широкораменність) та військовости (малинова барва) жертвенну самопосвяту (хрест) відродженого українського (калина) війська (звізда) в героїчній боротьбі (схрещені мечі) за державу (тризуб) і столицю ЗУНР (герб міста Львова) — колишній престольний город Галицько-володимирського Королівства (королівська корона).

Стрічка ордену була ясно-малинова з блакитними випусками по краях, що символізувала вірність (блакитна барва) лицарським традиціям української зброї (малинова барва). Ця остання барва це одна з притаманних для української геральдики барв, що витворилася в Україні в XVII столітті, передусім на військових корогвах Гетьманату, як відповідник уживаної в західноевропейських країнах гербової багрової чи фіолетної барви — символу достойности й влади.

Для цивільних осіб встановлено окремий вид ордену — без мечів і з темно-малиновою стрічкою з блакитними випусками.

Для ордену Оборонців Львова встановлено три кляси, а саме:

Перша кляса — Великий Хрест: велика лента, ношена з правого рамени до лівого боку і на ній найбільший розміром орден. Право на нього мали Командування Збройних Сил, Голова Української Держави, або особливо заслужені особи.

Друга кляса — Командирський Хрест: менший розміром орден, ношений на шиї на стрічці в виді вязанки. Призначений був для визначних військових командирів і для заслужених цивільних діячів.

Третя кляса — Лицарський Хрест: найменшого розміру орден ношений на шиї на вужчій стрічці. Прислуговував він старшинам, підстаршинам і воякам за надзвичайні військові успіхи й за участь у Листопадовому Зриві, чи то в боях з ворогом, як у Львові, так і в краю, і за хоробрість у будучій українській армії, а цивільним особам за заслуги в орґанізації Листопадового перевороту і в орґанізації ЗУНР.

В основі цього найкращого ордену українських збройних сил лежить хрест з дуже розширеними раменами і з простими лініями, що його слід назвати українським хрестом, бо ніодин з видів хреста не знайшов частішого й достойнішого примінення в стародавньому українському знаківництві та ніодин з інших народів не користувався ним так послідовно, як це бачимо в бувальщині України. За даними майора інж. Зенона Яворського взяли творці цього ж ордену під увагу намогильні хрести достойників Галицько-володимирського Королівства. Від себе хочемо додати, що якраз цей хрест виступає в козацькому знаківництрі під назвою "степового" або "запорізького" частіше, ніж інші види хрестів, а саме на військових корогвах, в родових гербах старшини і на козацьких могилах. Цей же хрест встановлено на середньому зубі тризуба на воєнноморських прапорах 1918. р. законами Української Держави за гетьмана Павла Скоропадського, а пізніше ляг він у дещо зміненому виді в основу "Хреста Симона Петлюри". В Галичині був цей хрест широко знаний між обидвома Світовими війнами, бо якраз такі ж традиційні українські хрести стояли на могилах героїв УГА. Тому це можна сподіватися, що цей вид хреста знайде належне собі місце в одному з найвищих орденів будучої самостійної Української Держави.

II. Відзначення за хоробрість

На основі розпорядження військового секретаріяту ЗУНР за квітень 1919. р. створено відзначення за хоробрість, в якого основі лежало виображення тризуба оплетеного вінком з червоної калини. Тризуб за хоробрість мав чотири кляси, а саме:

Тризуб I. кляси — золотий
Тризуб II. кляси — срібний
Тризуб III. кляси — бронзовий
Тризуб IV. кляси — залізний.

Кожна кляса мала ще й свої ступені, залежно від скількости надань, і так перша і друга кляси мали чотири ступені, а третя й четверта по три ступені.

Це боєве відзначення виконав Михайло Бринський у Станиславові. Пригляньмося тепер поодиноким клясам і ступеням:

Тризуб І. кляси: золотий тризуб найбільшого формату, викладаний блакитними сафірами, підклад золотий, листки калини золоті, а китиці ягід рубінові, на вершку середнього зуба два золоті й схрещені мечі з рукояттями викладаними брилянтами.

Золотий тризуб, ношений на шиї, мав блакитну стрічку найбільшої ширини з жовтими найширшими випусками по краях, що рівнялася довжині шиї.

При другому наданні золотий тризуб був сполучений з золотою, восьмикінцевою й променистою звіздою, найбільшого формату, при чому тризуб містився посеред звізди, якої горішнє рамено спочивало під схрещеними мечами на стрічці, що при другому наданні мала вид завязки—метелика. Вінок з рубінів окружав тризуб.

Золотий тризуб третього ступеня мав вінок з рубінів кругом тризуба на звізді. Нутро золотої звізди було виложене смараґдами й аквамаринами.

При четвертому ступені ціла звізда була виложена брилянтами.

Тризуб ІІ. кляси: срібний тризуб, викладаний рубінами, меншого формату, підклад срібний, листки калини срібні, китиці ягід з рубінів, на вершку серерднього зуба два схрещені золоті мечі з рукояттями викладаними сафірами.

Срібний тризуб, ношений посередині правої груді, мав вужчу блакитну стрічку з двома вужчими подвійними жовтими випусками в виді віяльця, при чому горішня частина тризуба зо схрещеними мечами спочивала на стрічці.

При другому наданні срібний тризуб був сполучений зо срібною, восьмикінцевою й променистою звіздою, якої горішнє рамено спочивало на стрічці.

При третьому ступені вінок з блакитних туркусів окружав тризуб на звізді.

Тризуб ІІІ. кляси (бронзовий): тризуб з позолоченої бронзи, ще меншого формату, підклад з позолоченої бронзи, калинові листки теж з позолоченої бронзи, китиці ягід з малинової емалі, без мечів.

Бронзовий тризуб, ношений на лівій груді вгорі, мав ще вужчу блакитну стрічку з двома подвійними ще вужчими жовтими випусками.

При другому наданні вміщувано два схрещені срібні мечі на горішнім кінці тризуба.

При третьому наданні була ще й золота восьмикінцева звізда посеред стрічки.

При четвертому ступені вінок з блакитних і ясно-зелених туркусів окружав тризуб на звізді, а нутро звізди було теж виложене дорогоцінними камінцями — зеленими смараґдами ближче туркусового вінка, а голубими й яснозеленими аквамаринами на решті поля.

Тризуб IV. кляси (залізний): покритий малиновою емаллю тризуб найменшого розміру, підклад з оксидованого срібла, листки калини з такого ж срібла китиці ягід з малинової емалі, без мечів.

Залізний тризуб, ношений посередині грудей, мав найвужчу блакитну стрічку з найвужчими жовтими випусками по краях.

При другому ступені додавано на горішнім кінці тризуба два бронзові схрещені мечі.

При третьому ступені додавано ще й меншу срібну восьмикінцеву звізду посередині стрічки.

III. Тризуб до зброї

Воєнне відзначення "Тризуб до зброї" було встановлене розпорядженням військового секретаріяту ЗУНР з квітня 1919. р.

Тризуб був плятиновий і викладаний брилянтами, а калинові листки теж плятинові з рубінами. Стрічка відзначення була жовто-блакитна. Носився він як привіска,—при зброї, на рукояті шаблі, чи при баґнеті.

Тризуб до зброї можна було надавати тільки визначним командирам за особисту відвагу в боях, чи за успішне переведення завдань.

Слід відмітити, що на Тризубі до зброї, як теж майже на всіх відзначеннях УГА наявні листки й ягоди калини, себто т. зв. загально "Червоної Калини". Ця фльоральна емблєма України має особливе значення в бувальщині українського народу на протязі цілого тисячеліття. Відомий деслідник українського фолькльору, проф. Степан Килимник, твердить, що калина це дерево-тотем словянських племен, з яких витворився український нарід. Чародійні властивості приписувано калині ще за княжих часів, за козацьких часів сталася вона символом України (пісня "Гей, у лузі червона калина . . . " з часів Хмельниччини і ряд інших стародавніх пісень), ніодна рослина не згадується частіше в найдавніших і новіших народних піснях і завжди символізує вона життя, родину, єдинокровність українського народу й цілу батьківщину. Червону калину, як символ української військовости й патріотизму, перебрали від колишнього козацтва УСС, виображаючи її на військовому прапорі та користуючися вище згаданою піснею в дещо зміненому виді як своїм гимном. Від Визвольних Змагань прийнялася Червона Калина як фльоральна емблєма України та особливо як емблєма української військовості (В-во "Червона Калина" і т. д.). Фльоральні емблєми інших націй переважно затверджені державною владою в гербах, прапорах, печатях, тощо. Завдяки розпорядкам ЗУНР і УГА діждалася Червона Калина свого одинокого покищо затвердження незалежною державною владою, як фльоральна емблєма України.

IV. Медаля за заслуги

Розпорядженням військового секретаріяту ЗУНР з квітня 1919. р. встановлено "Медалю за заслуги" в чотирьох клясах:

Перша кляса — золота (найбільша розміром)

Друга кляса — срібна (менша)
Третя кляса — бронзова (ще менша)
Четверта кляса — залізна (найменша розміром).

Медалю проєктував артист-маляр і пор. УСС Іванець, а скульптурну працю виконав Бринський у Станиславові. Світлини медалі знаходилися в редакціях тогочасної української преси.

На чоловому боці медалі тризуб і вінок з листків червоної калини переплетений китицями ягід. На зворотному боці напис "ЗА ЗАСЛУГИ" і дата даного року. Стрічка жовта з блакитними випусками на краях.

Важно відмітити, що при цьому відзначенні, як теж при всіх інших відзначеннях УГА, примінено державні барви ЗУНР, себто українські національні барви, в їхніх правильних відтінях, що відноситься передусім до наявности на стрічці приналежної до української геральдики блакитної, а не синьої, барви. Послідовність із сторони творців відзначень проявляється не тільки в доборі відповідних, а саме державних, барв, але теж у їхньому розміщенні на стрічках. В відзначеннях за хоробрість стрічки блакитні з жовтими випусками, а відзначеннях за заслуги помітна їхня відворотність — жовті стрічки з блакитними випусками. Це вказує на те, що відзначення УГА не поставали без належної підготовки, лише були докладно передумані та опрацьовані згідно з тогочасними потребами впорядкованої державної армії та в звязку з великими традиціями українського знаківництва.

V. Відзначення для ранених

Первісною відзнакою УГА для ранених була малинова стрічка ношена на лівій стороні шапки, що перейшла до УГА від австрійської армії за посередництвом УСС.

Під час облоги Львова введено в УГА крім вище згаданої стрічки ще й окрему відзнаку для ранених, ношену на лівому горішньому рамені посередині, а саме: вугол (трикутник без підстави), якого зовнішня смуга була жовта, а внутрішня блакитна. Скількість малинових стрічок на трикутному полі між двома раменами означувала кількакратне поранення.

Опісля запроєктовано Медалю для ранених: на чоловому боці шолом оточений вінком з листків калини, а на зворотному боці дата даного року. Випрацювано теж проєкти пятьох кляс медалі:

I. поранення: малого розміру медаля з оксидованого срібла, вузька малинова стрічка, а на стрічці одна звізда з ясного срібла.

II. поранення: така ж сама медаля, така ж сама стрічка з зеленим випуском по краях і дві срібні звізди на стрічці.

III. поранення: більша розміром медаля з ясного срібла, ширша малинова стрічка з подвійним зеленим випуском по краях і три срібні звізди на стрічці.

IV. поранення: така ж сама медаля й стрічка; чотири золоті звізди на стрічці.

V. поранення: золота медаля найбільшого розміру, ще ширша ма-

линова стрічка, між подвійними зеленими випусками срібний випуск і пять золотих звізд на стрічці.

Більшу скількість поранень позначувано більшою скількістю золотих звізд.

Очевидно, що в деяких випадках можна було одержати вже при першому поранені срібну медалю (частинне інвалідство), або й волоту (цілковите осліплення).

Символіку малинової барви згадано вже вище, а тепер ще слід звернути увагу на значення барвних випусків: зелена барва символізує відродження, свободу, здоровя й приязнь, а срібна барва (тотожна в геральдиці з білою) означає чистоту, невинність і традиційну краску переможців.

З огляду на офензиву Галлера не введено в життя Медалі за поранення, подібно, як це сталося з Тризубом за хоробрість, Медалею за заслуги та з іншими відзначеннями УГА.

VI. Відзначення для духовників УГА

Встановлено дві кляси Хреста для духовників за особливі заслуги, при чому для фронтових польових духовників додавано два схрещені мечі на стрічці темно-малинової барви. Сам хрест був широкораменний (український), подібно, як на Ордені Оборонців Львова.

I. кляса: більший золотий хрест, виложений голубими й зеленими аквамаринами, на краях рамен хреста смараґдами, посередині золотий тризуб на крузі з темно-малинової емалі, ширша темно-малинова стрічка з ясно-зеленим пругом між подвійними золотими випусками по краях. Мечі, якщо наявні, золоті.

II. кляса: менший срібний хрест, виложений аметистами, посередині срібний тризуб на крузі з ясно-малинової емалі, вужча малинова стрічка зо срібним випуском по краях, обрямованим ясно-зеленими пружками. Мечі, якщо наявні, срібні.

Аметист це геральдичний відповідник малинової чи багрової барви і в нього ж така сама символіка — достойність і влада.

Не зважаючи на те, що важке положення на фронтах і займанщина ЗУНР чужинецькими військами не дозволили впровадити подавляючої частини встановлених відзначень у життя УГА, мають усі ці гарні хрести, тризуби, медалі й стрічки велике значення для історії українського державного війська і взагалі для української культури. Ці відзначення виображено на основі стародавніх великих традицій українського знаківництва, як під оглядом рисунку, так і під оглядом добору барв. Вони визначаються послідовністю, змістовністю та глибоко передуманим порядком, і тому являються прекрасним взірцем для відзначень будучих збройних сил України. Із них промовляє духовість покоління, яке створило ЗУНР і УГА, і яке залишило нащадкам заповіт карности, відповідальности та жертвенної любови рідної держави.

Встановлено теж відзначення для санітарної служби — листки "Червоної калини" з рубіновими ягодами.

VII. Пропамятна воєнна відзнака

Комбатантський хрест УГА — "Пропамятну воєнну відзнаку" — встановила капітула участників УГА в Берліні 1928. р. — в десятилітні роковини постання ЗУНР та її Армії. Виготовлено відзнаку в Відні, про що розказує докладніше сот. Осип Левицький у своїй статті в книзі "Українська Галицька Армія".

Відзнака має дві відміни — для військових і цивільних осіб — і кожна з цих відмін має два формати — великий, для однострою чи святочного одягу, і малий для щоденного одягу.

Великий формат для військових виглядає ось як: на округлому лавровому вінку з ясної бронзи лежить більший хрест з блакитної емалі з золотою обвідкою (т. зв. в геральдиці "цвітистий хрест") — просторамений з заокругленими закінченнями рамен, при чому заокруглення долішнього рамени дещо більше від трьох інших заокруглень), а на ньому менший золотий вузькораменний хрест (т. зв. в геральдиці "миличний хрест" — просторамений з поперечками на кінцях рамен). На відворотному боці відзнаки дата 1918 супроводжена обабіч і вгорі буквами УГА, вдолі порядковим числом, і окружена написом: ЗА УКРАЇНУ, ЗА ВОЛЮ, ЗА ЧЕСТЬ І СЛАВУ.

Стрічка відзнаки блакитна з жовтими смужками по краях. Взорована вона на стрічці "Тризуба за хоробрість" — відзначення УГА з 1919. р.

Малий формат відзнаки для військових тотожний своїм виображенням з великим. Перші видання були без стрічки, але опісля в краю була введена мала стрічка.

Великий формат відзнаки для цивільних осіб різниться від великого формату для військових тим, що лавровий вінок з темної бронзи, а обвідка більшого хреста й сам менший хрест з темно-синьої емалі, а не золоті.

Малий формат відзнаки для цивільних осіб тотожний з великим.

Стрічка для великого формату відзнаки для цивільних осіб жовто-блакитна й трикутновидна (в відзнаці для військових вона подовжня). В краю ношено до малого формату жовто-блакитні стрічки на святочному одязі, а на щоденному одязі такі ж стрічки вужчого розміру.

Згідно з заявою сот. Зубрицького являється проєкт цього комбатантського хреста копією з хреста церкви гетьмана Богдана Хмельницького в Суботові.

Право на відзнаку для військових мають усі старшини, підстаршини й вояки УГА. Відзнака для цивільних прислуговує тим особам, які вправді не служили в УГА, але були переслідувані польською владою за участь в орґанізації державности ЗУНР.

В комбатантських хрестів буває звичайно боєвий вигляд, що проявляється переважно в сполуці хреста з мечами, шоломом чи іншою зброєю, одначе в випадку Пропамятної воєнної відзнаки УГА не можна було цього зробити з огляду на польську займанщину Галичини та звязані з нею переслідування.

Сьогодні вже не час зміняти вигляд цієї всетаки гарної та вирази-

стої відзнаки, бо вона сталася в своєму дотеперішньому вигляді одним із цінних надбань української духовости та має вже за собою традицію трьох десятиріч. На протязі тридцятиліття значно поширилося її значення і в сучасності вона являється не тільки комбатантським хрестом, але теж символом цілої УГА поруч золотого лева ЗУНР і тризуба і як така видніє вона на численних обгортках книг, окладинках журналів, листівках, недержавних марках і т. д. Часове заломання Визвольних Змагань і повоєнне лихоліття не дозволило учасникам УГА користуватися заслуженими відзначеннями ЗУНР і її геройської армії і тому Пропамятна воєнна відзнака має глибший зміст, ніж комбатантський хрест — вона в дійсності відзначення за бої й походи в складі Української Галицької Армії.

Література:

1. Битинський, М.: Герб — Св. Архистратиг Михаїл. "Віра й Культура", Вінніпеґ, 1957, ч. 10-11 (ст. 11) і ч. 12 (ст. 30).
2. з особистого листування.
3. Климкевич, Р. О.: Козацьке родове знаківництво. "Голос Комбатанта", ч. 3, літо 1959, Нью Йорк.
4. гл. Альбом УСС.
5. з особистого листування.
6. Климкевич, Р. О.: Рослинні емблеми України. "Київ", ч. 5-6 з 1958. р. ч. 1 і 2 з 1959. р. Філядельфія.
7. Битинський, М.: Правильник для будови українських родових знамен. "Рід і Знамено", ч. 1., ст. 19-23. Франкфурт 1947.
8. Gruendel, P.: Die Wappensymbolik. Leipzig 1907. S. 21.
9. там же.
10. "Українська Галицька Армія". Вінніпеґ 1958. Ст. 627-8.

Дальша література:

Яворський, З.: Українські військові відзначення. "Вісті", ч. 1-2, Мюнхен 1955.

Городиський, О.: Військові відзначення. "Вісті", ч. 9-10, Мюнхен 1954.

"Історія Українського Війська" (друге видання). Вінніпеґ 1953.

Автор статті почувається до обовязку зложити на цьому місці належну подяку хор. УСС інж. Зеноновi Яворському за цінні листовні дані про відзначення й пропамятні відзнаки УГА, як теж за прислані для вжитку світлини з його архіву.

Маямі—Фльорида, ЗДА., березень 1960.

Лев Шанковський,
Підхорунжий УГА.

Орґанізація УГА в світлі Наказів НКГА з червня-липня 1919. р.

Як відомо, збереглися копії Наказів Начальної Команди Галицької Армії (НКГА) за час від 9. червня до 6. липня 1919. року. Збірка ця обіймає 87 копій ориґінальних Наказів, підписаних ґенерал-поручником (від 15. VI. 1919) Олександром Грековим, Начальним Вождем Галицької армії та полковником Карлом Штіпшіц-Терновою, начальником штабу Армії. Згідність з ориґіналом цих копій, написаних, здебільша, машинкою до писання, засвідчена власноручним підписом четаря Петра Микити, начальника канцелярії Оперативного відділу НКГА. До деяких наказів долучено літоґрафовані, а то й ручно-рисовані зіставлення й схеми. Головну частину цієї збірки становлять т. зв. "Накази Військам", хоча не бракує теж і наказів оперативного характеру. Немає сумніву, що збірка цих копій не є повна, але при майже цілковитій відсутности документації Української Галицької Армії, яка була втрачена через несприятливі умови ліквідації Армії, вона стане при нечисленних інших документах, що збереглися по цей бік "залізної занавіси", важливим джерелом для вивчення історії Галицької Армії.

У збірці копій Наказів НКГА, про яку говоримо, нас найбільше інтересують копії Наказів, що нормують орґанізацію Галицької Армії. Таких наказів, у цій збірці, відносно багато. Зокрема існують накази про штати (етати) чи орґанізацію таких штабів, частин і установ:

1. Начальна Команда Галицької Армії з Командою Етапу Армії
2. Команда запілля
3. Штаб корпусу
4. Штаб бриґади

5. Курінь піхоти в складі бриґади
6. Окрема кінна сотня
7. Легка і гавбична батерія
8. Запасний саперський курінь
9. Саперська сотня
10. Телефонічний курінь
11. Самохідний курінь
12. Залізнодорожні війська й залізнодорожна військова орґанізація
13. Обозна валка
14. Полева сторожа
15. Різні запільні установи й заклади.

Таким чином, у збірці копій Наказів НКГА за червень-липень 1919. року існують накази, що нормують орґанізацію майже всієї Армії, її штабів, формацій та запільних установ. Для комплету потрібно хіба ще накази про орґанізацію батерій важкої артилерії та полків кавалерії й артилерії, що в Галицькій Армії існували, або саме тоді творились.

У цьому місці насувається цікаве питання, а саме, чому ґенерал Греков уважав за потрібне нормувати, в червні 1919. року, орґанізацію Галицької Армії окремими наказами? Щоб на це питання відповісти, потрібно зробити маленьку диґресію в ділянку історії орґанізаційної структури Галицької Армії. Поскільки про ці справи була вже мова в І-шім томі цієї праці, обмежусь тут тільки найбільш суттєвими ствердженнями.

Основи орґанізації Галицької Армії створив її перший начальник штабу полк. Євген Мишківський. Він зреорґанізував різні ґрупи нашої Армії, що самочинно творились на шляхах польської аґресії, у мішані бриґади, які сполучив у корпуси. Мішані бриґади з 3-4 куренями піхоти, одною кінною сотнею, слабим артилерійським полком та незначною кількістю технічних, звязкових і допоміжних частин відповідали його концепції рухомої війни, а також цим персональним можливостям обсади командних постів, що її мали західні українці в той час.

Наступник полк. Євгена Мишківського на посту начальника штабу Армії, а також наступник полк. Дмитра Вітовського на посту Державного Секретаря Військових Справ, полк. Віктор Курманович не поділяв концепцій полк. Мишківського. Причиною цього був факт, що співвідношення сил на польському фронті змінилося вже в користь поляків до цієї міри, що ведення рухомих, наступально-зачіпних операцій не було вже можливе. Наступальну концепцію полк. Мишківського заступила оборонна концепція його наступника, яка полягала на ідеї втримання фронту, за всяку ціну, до такого чи іншого рішення переможної Антанти. Коли б цього фронту не можна було втримати, полк. Курманович плянував відтягнути Галицьку Армію за ріку Дністер та втримувати на цій ріці фронт з опертям на Карпати. В кожному разі, для переведення всіх цих плянів потрібно було пе-

ревести реорґанізацію Галицької Армії, щоб вона була здатною для втримування фронту й переведення оборонних операцій на широку скалю. Для тієї мети, рішено створити міцні бриґади з двох полків піхоти, посилені артилерією й технічними та допоміжними частинами, а навіть сполучати ці бриґади в дивізії двохбриґадного складу. До речі, оці пляни почато вже переводити в життя. На Хирівському фронті, створено дивізію полк. Антона Кравса, а в II. Галицькому (Осадному) корпусі на Львівському фронті утворено бриґади з двох полків піхоти. Польська травнева офензива 1919. року перешкодила переведенню цих плянів, повністю, в життя.

У цьому місці, бажаємо зробити ще диґресію також в іншому напрямку, а саме в напрямку насвітлення теоретично-орґанізаційної праці, що її провів Державний Секретаріят Військових Справ у Станиславові, в першій половині 1919. року. Бажаємо це зробити тим більше тому, що в нашій мемуаристичній літературі досі цих питань, як нам відомо, ніхто не насвітлював, а вони цікаві хоч би тому, що відзеркалюють стратеґічні й тактичні концепції, що їх мав наш військовий провід у цьому часі. Отже треба відзначити, що ДСВС під проводом полк. Віктора Курмановича та його заступника (від лютого 1919. року) полк. Ґустава Ціріца провів солідну теоретичну працю над орґанізацією Галицької Армії на час миру і на час війни, приготовуючи деталі цієї орґанізації до подробиць. У відміну від усіх попередніх проєктів, полк. Ціріц заплянував орґанізацію Галицької Армії, на час миру, в складі 4 піших дивізій, 1. Кінної та 1. Гірської бриґад, виходячи із заложення, що для орґанізації одної пішої дивізії, в часі миру, потрібно один мільйон населення, а ЗОУНР мала тоді приблизно 4 мільйони населення, що власне вистачали для скомплетування оцих 4-ох дивізій. Штаби цих дивізій мали бути розташовані: 1-ша у Львові, 2-га в Тернополі, 3-тя в Дрогобичі, 4-та в Станиславові, штаб Гірської бриґади в Стрию, або в Мукачеві (на випадок приєднання Карпатської України), а штаб Кінної бриґади в Чорткові, або в Чернівцях (на випадок приєднання Буковини). Кожна дивізія мала складатися з двох піших бриґад по два полки піхоти трьохкурінного складу, при чому, крім 12 куренів піхоти, в кожній дивізії, мав ще бути пробоєвий курінь. Артилерія дивізії мала складатися з двох полків легкої артилерії по 6 батерій та одного дивізіону важкої артилерії із 3 батерій. Крім цього, в складі пішої дивізії мали ще бути: 1 кінна сотня, 1 саперський курінь, 1 телефонічний пів-курінь та різні допоміжні й запільні частини й установи. До речі, оцей проєкт, який був теоретично розпрацьований до подробиць, віджив був за короткотривалої злуки УГА з Добрармією ґен. Денікіна, коли ґен. Ціріц був шефом штабу Армії й наказав був Галицькій Армії реорґанізуватись за дивізійною схемою. Тоді I-III. Галицькі корпуси мали стати 1-3 Галицькими пішими дивізіями, при чому 4-ту дивізію плянувалось створити із українців-полонених в Італії, що мали прибути до Одеси. Крім цього, в складі УГА, згідно з

плянами, що були опрацьовані ще в Станиславові, мала існувати ще Окрема Кінна бриґада та Гірська бриґада, яка була інтернована в Чехословаччині, але повороту якої в Україну сподівались кожночасно. І хоча з цієї реорґанізації Галицької Армії також нічого не вийшло через скоропостижний крах ґен. Денікіна і його Добрармії, все ж таки було б цікаво, якщо б хтось із старшин, що пляни ґен. Ціріца знав і вивчав, зумів дещо більше сказати про їх зміст, хоча б для історії воєнно-концепційної думки цих часів. Історія тієї думки, — це ж невідємна частина історії будь-якої армії та ведених нею воєн. 1)

Після зясування найсуттєвішого з історії орґанізаційної структури УГА й повертаючись до нашої основної теми, нам тепер не важко відповісти на питання про причину появи наказів орґанізаційного характеру в збірці наказів ґен. Грекова. У цей "щасливий день для Галицької армії, славний побідою під Чортковом", коли ґен. Греков "прийняв на себе безпосереднє командування військами" 2), ґен Греков мусів стати віч-на-віч браку одноцілої орґанізаційної системи для всієї Армії, що її він, як визначний військовий спеціяліст терпіти не міг. Орґанізаційний розгардіяш, що існував у нашій Армії в наслідок факту, що орґанізаційні схеми, опрацьовані полк. Мишківським уже не обовязували, а нові схеми полк. Курмановича й полк. Ціріца ще не були, повністю, введені в життя, мусів бути вилікуваний як найскоріше і цього лікування піднявся ґен. Греков видаючи свої накази, нормуючі орґанізаційну структуру армії. Орґанізаційний розгардіяш був причиною, що "сила здорових і боєздатних старшин перебувала при обозах", що в "запіллю було багато старшин і жовнірів без діла". Ґенерал наказував "притягти все боєздатне в поле" 3), але й далі спостерігав, на кожному кроці, "абсолютно неймовірну картину вели-

1) Це не припадок, що дослідники воєнної історії дуже часто починають свої досліди від вивчення орґанізаційної структури армії. Для них, така структура віддзеркалює стратеґічні й тактичні концепції, що їх мав провід даної армії і які, дуже часто, були джерелом воєнних успіхів чи невдач. Ось, наприклад, немає найменшого сумніву, що московські большевики перемогли своїх численних противників у Східній Европі також тому, що вони мали чітку стратеґічну концепцію, як оцих противників перемагати і, відповідно до цієї концепції, потрапили достосувати орґанізаційну структуру своєї Червоної Армії. У час, коли в цілому світі, здається, панувала неподільно стратеґія довгих. закостенілих фронтів, вони накинули своїм противникам швидку, рухому війну, просовуючись в глиб ворожої території ґрупами панцерних потягів здовж залізничних шляхів у співдії з масами кінноти, орґанізованими в кінних арміях із піхотою, що посувались на возах і тачанках, цілком початково не дбаючи про закріплення терену, про флянки й тили, про забезпечення комунікаційних ліній. Вживаючи цієї революційної стратеґії, що так нагадувала майбутню війну рухомими танковими арміями, большевики заставили своїх противників, не виключаючи й переможної Антанти, визнати її вищість і коритись їй. Звичайно, московсько-большевицька стратеґія не була єдиною причиною їхньої перемоги на полях бою в Східній Европі й Сибірі, але одною із важливих причин. З цієї точки погляду, студії воєнно-стратеґічних концепцій і студії орґанізаційної структури армії, що їх віддзеркалює, це конечна вимога для повного вивчення історії армії і ведених нею воєн.

2) Слова Наказу ґен. Грекова, ч. оп. 3072, з дня 9. червня 1919. року, виданого в Новосілці Костюковій. У збірці копій наказів, цей наказ означений числом 1.

3) Ствердження Наказу ґен. Грекова, ч. оп. 3166, з дня 14. червня 1919. року, виданого в Чорткові. У збірці наказів, цей наказ означений числом 8.

кої кількости небоєвих елементів". 4) Такий стан, без сумніву, мусів бути одною з найголовніших причин, що НКГА під проводом ґен. Грекова приступила до негайного опрацювання штатів для різних частин та установ, а крім цього видавала постійні накази про "негайне доведення Армії до штатного складу". 5) Звичайно, в ході воєнних операцій, в умовах розгорненої Чортківської офензиви, оцю реорґанізацію не було легко перевести в життя і тому в наказах ґен. Грекова зустрічаємо постійні нагадування, що "не вжито заходів для переходу на затвердженні штати" і накази, що "занадто численні штаби та різні немуштрові відділи треба негайно перевести на штатний стан." 6) В іншому наказі ґен. Греков стверджував: "велике число спосібних до фронтової служби булавних десятників і старших десятників є зайнятих при обозах, командах запілля, командах етапу, канцеляріх тощо. Много із тих підстаршин сповнювало дуже добру службу командантів чет . . . в австро-угорській армії. Пекучий брак проводу на фронті . . . накладає на кожного свідомого підстаршину обовязок іти на фронт і служити добрим прикладом". У звязку з тим, ґен. Греков наказує: "спосібних булавних десятників перевести з небоєвих до боєвих формацій". 7) Отже проголошення штатів (етатів) було потрібне також тому, щоб покінчити з явищем переваги різних небоєвих, тилових функцій над потребами фронту і його боєвих формацій, отже, щоб послати на фронт усіх цих "тилових героїв", що їх не бракує в кожній армії, але які особливо процвітають в умовах браку точної орґанізаційної структури, коли в різних запільних закутках створюються "необхідні" функції і посади, без яких армія може обійтися.

---

4) Наказ Військам ґен. Грекова, ч. 16, з дня 16. червня 1919. року, виданий у Чорткові, у збірці наказ ч. 14. У цьому наказі подано дуже цікаві цифри про стан фронтових відділів УГА в цьому часі:

I. Корпус 298 старшин, в строю 190, це є 63.8%
10000 жовнірів, в строю 6500, це є 65.0%

II. Корпус 236 старшин, в строю 198, це є 83.9%
7000 жовнірів, в строю 5500, це є 78.5%

III. Корпус 295 старшин, в строю 234, це є 79.3%
8000 жовнірів, в строю 6500, це є 81.2%

Разом на фронті 829 старшин, в строю 622, це є 75.0%
25000 жовнірів, в строю 18500, це є 74.0%.

РАЗОМ УСІХ: 25829 ст. і ж., в строю 19122, це є 74.1%.
Власні процентові обчислення.

5) Наказ Військам, ч. 52, з дня 23-го червня 1919. року, виданий у Бучачі, у збірці наказ ч. 51.

6) Наказ Військам ч. 72, з дня 26. червня 1919. року, виданий у Бучачі, в збірці наказ ч. 71.

7) Наказ Військам, ч. 85, з дня 1. липня 1919. року, виданий у Бучачі, в збірці наказ ч. 84.

Але, в червні 1919. року, реорґанізація Галицької Армії була конечна не тільки з огляду на існуючий орґанізаційний розгардіяш, і не тільки для реорґанізації запілля, щоб з нього видобути найбільше людського матеріялу для фронту. Вона була теж конечна з огляду на зміну стратеґічної концепції війни. В "щасливий день", коли ґен. Греков переймав на себе командування Армією, вона знову переходила від концепції оборонної війни, до концепції зачіпно-наступальної (офензивної). Армія розгортала власне свою славетню Чортківську офензиву. Успіх цієї офензиви в умовах ворожої переваги, в умовах майже комплетного браку піхотної амуніції, могла забезпечити тільки велика рухомість зєднань Галицької Армії, її здатність чинити швидкі оточувальні маневри, хоча б з метою здобуття потрібної амуніції ("Хай всім буде відомо, що муніцію можемо лишень одержати від противника") — писав в одному наказі ґен. Греков[9]), її швидкість у просовуванні вперед ("Ми мусимо йти вперед возами—[10]), щоб здобути терен, на якому можна провести мобілізацію й вирівняти співвідношення сил на фронті"). Для виконання всіх цих завдань потрібна була негайна реорґанізація армії, що її дійсно перевів ґенерал Греков.

Коли приглянутись орґанізаційним наказам ґен. Грекова, то не залишається найменшого сумніву, що він у них повернув до концепцій полк. Мишківського та до орґанізаційних схем, що їх полк. Мишківський опрацював для Галицької Армії. Основним вищим тактичним зєднанням Галицької Армії мала бути мішана бриґада в складі 4-ох піхотних куренів, 1-ої кінної сотні, 1-го артилерійського полку, 1-ої саперської сотні, 1-ої телефонічної сотні та допоміжних і запільних частин й установ. Згідно з концепціями полк. Мишківського негайно приступлено до створення вищих тактичних зєднань кінноти й видано накази для створення 1-ої Кінної бриґади (формувалась у с. Глубічку). Ціла низка наказів передбачувала утворення нових корпусів і бриґад. Уже наказ з дня 14. червня передбачував утворення нових IV. і V. Галицьких корпусів у такому складі:

IV. Галицький корпус (к-да Озеряни)

13-та бриґада, з Армейського запасу, готова, к-да Борщів
12-та бриґада, з Армейського запасу, готова, к-да Чортків
15-та бриґада, в старії формування, к-да Теребовля
16-та бриґада, в стадії формування, к-да Бучач

V. Галицький корпус (к-да Чортків)

17-та бриґада, в стадії формування, к-да Чортків
18-та бриґада, в стадії формування, к-да Товсте
19-та бриґада, почато формування, к-да Кривче
20-та бриґада, почато формування, к-да Язловець[11]).

---

9) Наказ ґен. Грекова, ч. оп. 3054, з дня 10. червня 1919. року, виданий у Новосілці Костюковій, у збірці наказ ч. 2.

10) Наказ Військам, ч. 44, з дня 22. червня 1919. року, виданий у Бучачі, у збірці наказ ч. 43.

11) Наказ ґен. Грекова, ч. оп. 3135, з дня 14. червня 1919. року, виданий у Чорткові, у збірці наказ ч. 7.

Наказом з дня 22. червня призначено для нових корпусів і бриґад командний склад:

Комкор IV — ґен. Ґембачів.
Начштабу IV — полк. Микола Какурін [12])
Комбриґи 12 — отаман Омелян Лесняк
Комбриґи 13 — сотник Теофіль Галевич
Комбриґи 15 — полк. Степан Шепель
Комбриґи 16 — от. (пізніше пполк.) Антін Віметаль
Комбриґи 17 — от. Іван Грабовенський
Комбриґи 19 — от. Роберт Кніттль
Начштабу V — сотник ґенштабу Еріх Штукгайль [13]).

Пізнішими наказами, НКГА іменувала полк. Гриця Коссака командантом V. Галицького корпусу [14]), а от. Антона Віметаля командантом 17-ої Бриґади. [15]) Цим же самим наказом командантом 1-ої Кінної Бриґади йменований був сот. Едмунд Шепарович. Немає в наказах згадки про сформування 21-ої Бриґади в Тернополі і згадки про команданта 18-ої Бриґади, яким був сот. д-р Ілько Цьокан (згинув на засланні в Семипалатинську в 1940. році). Насправді 18-та і 21-ша бриґади формувалися в Тернополі. Немає теж у наказах згадки, що командантом 15-тої Бриґади став от. УСС Роман Дудинський, а полк. Степан Шепель — командантом 16-тої Бриґади.

З новопосталих бриґад, у фронтових діях брали участь бриґади 12-та, 13-та, 15-та, 18-та і 21-ша. 12-та Бриґада відзначилася в бою під Бережанами [16]). 21-ша Бриґада була на фронті під Залізцями, а 18-та Бриґада у Збаражі, як резерва Армії [17]). 13-та Бриґада була на фронті під Монастириськами, а 15-та Бриґада під Галичем [18]). З інших новопосталих бриґад, 16-та Бриґада перейняла від 14-тої Бриґади, яка перейшла до III. Галицького Корпусу, охорону р. Дністер у Бучаччині, а 17-та Бриґада охорону ріки Збруч від 13-тої Бриґади, що досі, в Борщівщині, ці завдання виконувала [19]). Про 19-ту й 20-ту Бриґади вісток немає.

Таким чином, ґен. Греков плянував розбудову Галицької Армії до 5-ти корпусів, кожний по 4 бриґади чотирьохкурінного складу.

---

12) Полк. ґенштабу Микола Какурін перейшов до советської армії і пізніше був професором Академії ґенштабу та визначним советським військовим письменником. Розстріляний большевиками за "троцькізм" в 1937. році. Уважаю несправедливим посуджування цього старшини за большевицьку аґентурну роботу в нашій армії. Полк. Какуріна (кол. російського громадянина італійського походження) забрали большевики до своєї армії в епоху ЧУГА, мабуть проти волі його самого.

13) Наказ Військам ч. 45, з дня 22. червня 1919 року, виданий у Бучачі, у збірці наказ ч. 44.

14) Наказ Військам, ч. 61 з 25. червня 1919. року, виданий у Бучачі, у збірці наказ ч. 61.

15) Див. Наказ Військам ч. 74, з дня 27. червня 1919. року, виданий у Бучачі, у збірці ч. 72.

16) Про відзначення 12-ої Бриґади, див. Наказ Військам, ч. 37, з дня 21. червня 1919. року. виданий у Бучачі, у збірці наказ ч. 35.

17) Див. Наказ Військам, ч. 44, з дня 22. червня 1919. року, виданий у Бучачі, у збірці наказ ч. 43.

18) Там же.

19) Там же.

Крім цього мала бути сформована 1 Кінна бриґада, та на інтернації в Чехословаччині перебувала 1. Гірська бриґада. Насправді, крім запланованих 20 бриґад у 5 корпусах постала теж 21-ша Бриґада у Тернополі. У цьому місті, наплив добровольців і мобілізованих був такий великий, що замість одної бриґади, створено дві (18-ту й 21-шу).

У зіставленнях та орґанізаційних схемах, що долучено до наказу з дня 14. червня передбачується особовий склад для цих 20 бриґад у 5 корпусах, а саме:

Старшин муштрових	2.585
Старшин немуштрових	175
Старшин санітарних	105
Старшин ветеринарних	5
Разом старшин	2.870
Підстаршин і стрільців:	
Муштрових	66.970
Немуштрових	16.435
Жандармів	2.500
Разом підстаршин і стрільців	85.905
Разом усіх	88.775
Коней верхових	1.615
Коней обозних	9.900

Насувається питання, скільки, в цьому часі бракувало людського матеріялу, щоб довести Армію до плянованого складу. Коли на фронті перебувало, в той час 829 старшин, а в запіллі може вдруге стільки, то все ж таки бракувало ще приблизно 900 старшин, яких можна було заступити тільки підстаршинами, евентуально іменуючи їх воєнними старшинами[20]). Коли ж ідеться про підстаршин і стрільців, то недобір до повищого стану представлявся в таких цифрах:[21])

На фронті, приблизно	25.000
Армейський запас	5.000
4 корпусні рухомі вишколи та окремий вишкіл УСС	20.000
Мобілізовані в червні 1919. року	15.000
Разом	65.000
Потрібно	85.905
На фронті і в запіллі було	65.000
Недостача	20.905

20) Про воєнних старшин, див. Наказ військам ч. 48, з дня 23. червня 1919. року, виданий у Бучачі, в збірці наказ ч. 47.

21) Фронтовий стан подано на підставі Наказу військам з дня 16. червня 1919. року, що вже був цитований у нотці ч. 4; стан в армійському запасі, у корпусних рухомих вишколах (4) та в окремому вишколі УСС, як теж стан новомобілізований поданий на підставі Наказу Військам ч. 68 з дня 25. червня 1919. року, виданого в Бучачі, у збірці наказ ч. 67.

Недостачу цю можна було покрити через мобілізацію у визволених повітах, але для мобілізованих потрібно було мати: зброю, виряд, одяг і черевики. Цього всього не було. У збірці наказів ґен. Грекова неоднократно зазначується катастрофічний стан постачання Галицької Армії у цей час[22]).

У зіставленнях, долучених до Наказу Військам з дня 14. червня 1919. року, про які ми вже згадували[23]), подано також особовий стан корпусів і бриґад. Згідно з цими зіставленнями, для корпусу встановлено такий стан:

Старшин муштрових	517
немуштрових	35
санітарних	21
ветеринарних	1
Разом старшин	574
Підстаршин і стрільців:	
Муштрових	13.394
Немуштрових	3.287
Жандармів	500
Разом підстаршин і стрільців у корпусі	17.181
Разом всіх (старшин, підстаршин і стрільців)	17.755
Коней верхових	328
Коней обозних	1.980
Скорострілів	416

22) Ось, наприклад, Наказ Військам ч. 26 (Чортків, 17. VI. 1919) доручає видати для населення відозву, щоб воно здавало найближчим військовим командам всю муніцію й кріси за винагородою по одній гривні за пять набоїв та 20 гривень за кріс з баґнетом. Акція ця мусіла дати малий результат, з огляду на низьку вартість гривні у цей час. Наказ Військам ч. 57 (Бучач, 24. VI. 1919) вказує на факт, що "купці не хочуть приймати гривень. а Стаційні команди відносяться до цього факту недбало. "Наказ Військам ч. 41 (Бучач, 21. VI. 1919) доручає вільним частинам IV. і V. корпусів допомагати у збірці зброї та муніції, при чому наказ вказує, що багато зброї та муніції тікаючі поляки кинули до ставів і рік. Все ж таки, збірка зброї й муніції, як стверджує Наказ Військам ч. 58 (Бучач, 24. VI. 1919) дала "дрібний результат. У Наказі Військам ч. 78 (Бучач, 29. VI. 1919) читаємо такі заклики: " . . . Мало муніції—бий баґнетом. Треба спасати змучену Вітчину. Ми взяли вже муніцію від ворога, взяти знову й бити його, доки не переможемо. З Богом вперед!" І врешті, в довірочному Наказі Військам ч. 86, Бучач, 1. липня 1919., ґен. Греков отверто заявляє: "Я катеґорично заявляю командному складові і військам, що не маю засобів муніції і вимагаю берегти кожний набій . . . Бог дасть, може й ми доживемо кращих часів постачання і тоді ніхто від мене не почує наказів менше стріляти, але покищо цього уникнути не можна. **Рідкий, але влучний огонь. Наказ цей зясувати комному жовніру."**

23) Маємо на думці Наказ ґен. Грекова, ч. оп. 3137, виданий у Чорткові, дня 14. червня 1919. року. Цей наказ має заголовок: "Всім корпусам, Команді Запілля і Команді Етапу" і як залучники для нього має точно опрацьований "Штат куріня входячого в склад бриґади", а також зіставлення з рисунками, без дати і без підпису, які подають стани штабів корпусу і бриґади, куреня піхоти в складі бриґади, зіставлення для бриґад і корпусів, а також стан окремої легкої і гавбичної батерії (старшин муштрових 4, гармашів муштрових 122, немуштрових 35, коней 129, гармат 4, скоростріли 2). У збірці копій наказів ґен. Грекова, цей наказ означений числом 9.

Ідентично для **бриґади:**

Старшин муштрових	126
немуштрових	7
санітарних	5
Разом старшин	138
Підстаршин і стрільців:	
муштрових	3.299
немуштрових	809
жандармів	100
Разом підстаршин і стрільців	4,208
Разом всіх (старшин, підстаршин і стрільців)	4.346
Коней верхових	82
Коней обозних	480
Разом коней	562

Для **куреня піхоти,** що входив у склад бриґади визначено такий стан:

Старшин муштрових	30
немуштрових	1
санітарних	1
Разом у курені старшин	32
Підстаршин і стрільців:	
муштрових	810
немуштрових	197
Разом у курені підстаршин і стрільців	1.007
Разом у курені старшин, підстаршин і стрільців	1.039
Коней верхових	16
Коней обозних	116
Разом коней	132
Скорострілів	26
Возів 24)	59

Подрібна орґанізація куреня піхоти згідно зі згаданим штатом представлялась ось так:

Штаб куреня

24) Там же.

і курінний почот:					
а) Оперативн. частина	2	6	4	1	
б) Чета звязку	1	41	4	1	
в) Саперська чета		23	2	1	
г) Госп. частина	1	22	16	9	
д) Старшин. харчівня		7	2	1	
е) Санітарна частина	1	11	2	1	
ж) Пробоєва чета	1	38			
1 скорострільна сотня	6	115	27	13	10
4 сотні стрілецькі	20	744	68	32	16
Разом	32	1007	132	59	26
Орґанізація сотні:					
Командант сотні і почот	1	29			
3 піші чети	3	126			
1 скоростр. чета	1	31		8	4
Разом	5	186	17	8	4
Орґанізація скорострільної сотні:					
Командант сотні і почот	1	40			
5 скоростр. чет	5	75	27	13	10
Разом	6	115	27	13	10

25)

У примітках до "Штату куреня входячого в склад бриґади" подано такі подробиці орґанізації куреня:

1. Скорострільна сотня формується в курені, коли курінь посідає не менше, як 26 скорострілів. Коли посідає тих скорострілів більше, творяться окремі скорострільні сотні в розпорядженні бриґад.

2. Верхові коні прислуговують командантові куреня, адютантові, командирові чети звязку та сотенним командантам.

3. Чета звязку поділяється на рій кінних вістових (6) та на 8 телефонічних стеж (1 вістун, 1 старший стрілець, 1 стрілець), з яких три перебувають в штабі куреня, а одна в кожній із сотень куреня.

4. В склад господарської частини входять: 1 харчовий старшина, 1 рахунковий підстаршина, 1 рахунковий, 2 писарі, 1 збройовик, 1 джура, 8 обозних, 1 кухар і 2 робітники до кухні, 1 швець, 1 кравець, 2 ковалі, 1 ветеринарний підстаршина, 16 обозних. В обозі господарської частини є 1 польова кухня та 7 возів, в тому 1 харчовий віз, 1 для річей старшин штабу і господарської канцелярії, 5 для підвозу харчів та муніції сотням.

---

25) Затримано номенклятуру "Штату куреня входячого в склад бриґади". У попередньому томі ми подавали стан куреня, що складався з 3 сотень стрілецьких і 1 скорострільної на 25 старшин і 830-880 рядовиків (УГА, стор. 163), що майже повністю відповідає повищому штатові куреня з 4 стрілецьких і 1 скорострільної сотень.

5. Санітарна частина складається з 1 лікаря, 1 санітарного підстаршини, 8 санітарів, 1 джури й 1 обозного.

6. В кожній стрілецькій сотні обоз складається з 1 польової кухні та 7 возів (4 для скорострілів, 1 для крісової муніції, 1 харчовий та 1 для річей старшин).

7. В кожній скорострільній сотні обоз складається з 1 польової кухні та 12 возів (10 для скорострілів з набоями, 1 харчовий, 1 для річей старшин).

8. Почот команданта стрілецької сотні складається з сотенного справника, 3 піших гонців, 1 вістового, 1 рахункового, 1 писаря, 8 санітарів, 1 джури, 1 стрільця для догляду над кіньми, 8 обозників, 2 кухарів, 1 робітника до кухні та 1 шевця.

9. Почот команданта скорострільної сотні складається з сотенного справника, 5 вістових, 1 рахункового, 1 писаря, 8 санітарів, 1 стрільця для догляду над кіньми, 1 джури, 13 обозників, 2 кухарів, 1 робітника до кухні, 1 шевця.

На цьому орґанізацію куреня, входячого в склад бриґади можна вважати вичерпаною.

З черги переходимо до інших подробиць орґанізаційного характеру, про які є відомості в наказах ґен. Грекова. Ось, наприклад, Наказ ґен. Грекова з дня 15. червня 1919. року подає таку орґанізацію Оперативного штабу НКГА [26]):

ОРҐАНІЗАЦІЯ ОПЕРАТИВНОГО ШТАБУ НКГА

Начальник Оперативного штабу: отаман Вільгельм Льобковіц.
Приділені до Оперативного штабу: сотники Річард Шобер і Роман Гузар.

Старшина для доручень: чет. Микола Вовкунець.
Начальник Оперативної канцелярії: хор. (пізн. четар) Петро Микита.

Підчинені Оперативному штабові:
а. Телеґрафічний курінь, к-т сотн. Кузьмович
б. Летунський курінь, к-т сотн. Слезак
в. Розвідчий відділ, нач. пор. Ковальський
г. Залізнодорожний курінь, к-т сотн. Сакс
д. Сотня бальонів — Озіряни
е. Армейська запасова обозна валка
ж. Панцерні поїзди і протилітакова батерія
з. Картоґрафічний відділ НКГА.

---

26) Наказ ч. оп. 3186, з дня 15. червня 1919. року, виданий в Чорткові, у збірці наказів зазначений числом 12.

Наказ з 20. червня 1919. подавав "Штат Штабу НКГА" [27]), згідно з яким в НКГА мало бути 74 старшин, 1 представник від залізниць, 3 урядників, 1 духовник, 2 лікарів, 2 ветеринарів, 1 рисівник, 27 писарів, 3 літографи, 8 вістових, 165 стрільців, 79 джурів, 80 коней та 35 возів. Згідно з зазначеним штатом, НКГА поділялася на:

I. Оперативний штаб:
   а. Оперативний відділ
   б. Розвідчий відділ
   в. Частину звязку
      Референтів:
      1. Телеґрафного
      2. Самохідного
      4. Залізнодорожного підляглих Начальникові частини звязку.

II. Відділ Головного Референта Фронта (полк. Бородін) з такими рефератами:
   а. Канцелярія
   б. Персональний референт
   в. Муніційний референт
   г. Технічний референт
   д. Обозний референт
   е. Санітарний референт
   ж. Ветеринарний референт
   з. Інтендантура з 4 підвідділами (постачання, каса, ліквідатура, розчислення
   и. Судовий референт
   й. Командант штабу
   і. Духовництво
   ї. Полева пошта.

III. Команда Етапу Армії (отаман Гарабач) з такими відділами:
   а. Адміністративний відділ
   б. Господарський відділ
   в. Етапний відділ
   г. Полева сторожа.

Згідно з Наказом з дня 16. червня 1919. року, Начальний Вожд і Начальник штабу Армії мали права командантів самостійних корпусів, а начальник Оперативного штабу, Головний референт фронта та Командант Етапу Армії—права командантів несамостійних корпусів [28]).

У половині червня 1919. року, повіти Бучач, Підгайці і Збараж підлягали Команді Етапу Армії, повіти Зборів, Золочів і Броди — Етапній команді I. ГК, повіти Бережани й Перемишляни — Етапній команді II. ГК., а повіти Рогатин, Бібрка, Станиславів і Товмач —

27) Див. Наказ Військам ч. 35, з дня 20. червня 1919. року, виданий у Бучачі, у збірці наказів під числом 32.
28) Наказ ґен. Грекова, ч. оп. 3233, з дня 16. червня 1919. року, у збірці зазначений числом 15.

Етапній Команді III. ГК. Всі інші повіти, а саме Борщів, Заліщики, Гусятин, Чортків, Теребовля, Скалат і Тернопіль підлягали Команді Запілля 29).

Окремим відділам і рефератам НКГА підлягали такі частини і установи:

Начальникові Оперативного штабу	— Картоґрафічн. відділ НКГА
Телеґрафному референтові	— Телеґрафний курінь Радіостація НКГА
Самохідному референтові	— Самохідний курінь Майстерня Панцерні самоходи
Залізнодорожному референтові	— Залізнодорожний курінь Панцерний поїзд
Летунському референтові	— Летунський курінь Сотня бальонів Майстерня
Головному Референтові Фронта	— Артилерійський зап. курінь Саперський запасн. курінь Армейська запасна Обозна валка
Командантові штабу	— Булавна сотня НКГА в складі 3 стар. і 120 стрільців Обозна валка НКГА в складі 1 старшини, 35 возів, 80 коней
Командантові Етапу Армії	— Булавний відділ Відділ полевої сторожі ч. 1 30)

Ціла низка наказів нормувала орґанізацію частин та установ, підлеглих НКГА. Ось у наказі з дня 27. червня 1919. року маємо штати запасного саперського куреня, штат радіостацій, штат телефоного куреня та низку штатів інших, безпосередньо підчинених НКГА частин і установ.

Запасний саперський курінь складався з штабу, трьох саперських сотень та складу саперських матеріялів і робітні. Він поділявся на сталий стан і переходовий стан. У сталому стані Запасного саперського куреня було 23 старшини, 151 підстаршин, 123 саперів, 53 професіоналістів, 6 писарів, 36 коней, 13 возів і 4 польові кухні. У переходовому стані Запасного саперського куреня рахувалося 6 старшин та 360 саперів. Штат Запасного саперського куреня дуже подрібно подає розподіл на різні професійні фахи (столярі, стельмахи, бля-

29) Наказ Військам, ч. 24, з дня 17. червня 1919. року, виданий у Чорткові, у збірці зазначений числом 19.

30) Штат НКГА в Наказі Військам ч. 35 з дня 20. червня 1919. року, у збірці наказів зазначеному під числом 32. Організацію полевої сторожі (жандармерії) нормував Наказ Військам ч. 56, з дня 24. червня 1919. року, виданий у Бучачі і в збірці наказів зазначений числом 55. Згідно з цим наказом мало орґанізуватися 6 відділів полевої сторожі, 1 при НКГА і 5 при Командах корпусів I - V.

харі, слюсарі, поворозники тощо) потрібні для комплетування куреня з його підвідділами, обозами і складами.

Штат радіостацій і відділу радіозвідомлень при Команданті радіостацій НКГА намічував таку орґанізацію:

Відділ радіозвідомлень: 3 перекладачі, 2 писарі, 2 вістові.

Радіостація: 1 командант, 1 заступник команданта, 5 радіотелеґрафістів, 2 механіків, 4 електротехніки, 12 стрільців до будови, 2 вістових, 2 шоферів, 1 рахунковий, 1 писар, 1 кухар, 1 помічник кухаря, 1 обозний, 2 помічники шоферів, 2 тягарові авта, 2 вози, 4 коні. Разом Армія мала мати 4-6 радіостацій, по одній при кожному корпусі та одну при НКГА [31]).

Штат телефонного куреня передбачував орґанізацію телефонної сотні для кожного корпуса і одної телефонної сотні для НКГА. Кожна сотня мала складатися з двох будівельних і двох телефонних чет, а також телеґрафної чети з юзовою станцією. Разом у телефонній сотні було 5 старшин, 15 морзистів, 2 юзистів, 115 стрільців, 5 верхових і 34 обозних коней та 16 возів.

Штат самохідного куреня передбачував розподіл на 4 сотні в кожній по 4 чети (1. чета особових авт — 10 машин, 2. чета тягарових авт—20 машин, 3. чета санітарних авт — 10 машин, 4. чета комбінованих самоходів—панц. самоходи, ровери, мотоциклі). В Головному варстаті самоходів мало бути згідно з штатом 11 старшин, інженерів 2, стрільців 136, шоферів 44, монтерів 6, мотоциклістів 6, циклістів 20 [32]).

Крім цього, згадуваний нам наказ подає штати таких установ: 1) Лічниці на 100 коней, 2) Складу й майстерні одягу й обуви НКГА, 3) Харчевого складу НКГА, 4) Різні НКГА, 5) Збірні худоби НКГА, 6) Збірні скір НКАА, 7) Пекарні НКГА, 8) Полевого суду НКГА, 9) Полевої пошти (полева поштова контора "а" при НКГА, поштові відділи 1, 2, 3 і т. д. при корпусах і полеві пошти ч. 1, 2, 3 і т. д. при бриґадах) і врешті 10) Штат корпусного етапу [33]).

Залізнодорожну Військову орґанізацію нормує Наказ Військом з дня 26. червня 1919. року [34]).

Наказ ґен. Грекова з дня 25. червня 1919. року подає Штат Команди Запілля—Командант полк. Гриць Коссак, і після призначення

---

31) Л. Ляйнберґ, "Радіослужба в УГА", **"Приятель українського жовніра"**, календар, Львів, вид. Червоної Калини, ст. 130-132. Ляйнберґ був командантом радіостації І. ГК.

32) Можна догадуватись, що в штатах самохідного куреня зроблено помилку, подаючи зазначену нам кількість окремих машин для самохідних чет. Треба гадати, що кількість машин стосується сотень, а не чет. Тоді в цілому курені було б 10 особових машин, 20 тягарових і 10 санітарних і мотоциклі та панцерні самоходи в сотні комбінованих машин.

33) Про подробиці, що стосуються всіх цих штатів, в Наказі Військам ч. 73, з дня 27. червня 1919. року, виданий у Бучачі і зазначений у збірці числом 73. У додатках до цього наказу маємо штати Запасного саперського куреня, радіостацій, телефонного куреня, самохідного куреня і поданих нами запільних установ.

34) Наказ Військам ч. 71, з дня 26. червня 1919. року, виданий у Бучачі і зазначений у збірці числом 71. До цього наказу долучено літоґрафічне видання, в якому подано подробиці про цю орґанізацію згідно з розпорядком ДСВС, надрукованому у Вістнику ДСВС ч. 6, з дня 15. II. 1919. року. Див. Українська Галицька Армія, стор. 299.

його командантом V. Корпусу—от. Сень Ґорук[35]). Згідно з цим наказом, Команда Запілля мала такий склад:

Командант Запілля,
Начальник штабу,
Адютант,
Персональний референт,
Канцелярія, архів
1. Відділ — Мобілізація, вишколи, запаси,
2. Відділ — Стаційні команди, жандармерія, поліція,
3. Відділ — Зброя, муніція, звязок, технічні справи,
Санітарні справи,
Ветеринарні справи,
Інтендантура,
Обоз,
Судейський реферат,
Преподобництво.

Разом у Команді Запілля мало бути 42 старшин, 4 урядників, 22 підстаршин, 33 стрільців, 27 писарів.

Команді Запілля підлягали старшинські школи (піхоти і артилерії), Армейський вишкіл та армейський запас, армейські склади, лічниці і табори полонених, стаційні команди і служба порядку[36]).

З черги переходимо до орґанізації штабів корпусів і бриґади. Отже **штаб корпуса** мав такий склад:

Начальник Оперативного відділу

Оперативний старшина,
Розвідчий старшина,
Начальник звязку,
6 писарів
6 вістових,
Чета кінної охорони штабу: 1 старшина, 35 кіннотників,
Телефонічна сотня: 1 старшина, 70 підстаршин і рядовиків, 12 телефонічних апаратів, 80 км. дроту,
Кінний звязок: 1 підстаршина і 12 кінних вістових.

Командант штабу

Булавна сотня: 2 старшин, 80 підстаршин і рядовиків.
Обоз: 1 старшина, 30 обозників, 30 возів, 60 коней,
Персональний референт,
1 писар
Артилерійський референт
1 писар

35) Про призначення от. Сеня Горука тимчасовим командантом запілля, в Наказі військам ч. 61, з дня 25. червня 1919. року, виданий у Бучачі і зазначений у збірці числом 61. Засадничо, командантом запілля був призначений ґен. Віктор Курманович, але до його видужання мав його заступати от. Сень Горук.

36) "Штат Команди Запілля" як залучник Наказу Військам ч. 59, з дня 25-го червня 1919. року, виданий у Бучачі і зазначений у збірці числом 58.

Технічний референт—командант саперської сотні,
Інтендантура
1 корпусний інтендант,
1 скарбник,
1 рахунковий старшина,
1 рахунковий підстаршина,
4 писарів,
Санітарний референт:
1 сан. підстаршина.
Ветеринарний референт
1 вет. підстаршина.
Відділ полевої сторожі: 2 старшин, 60 жандармів.

Штаб бриґади мав такий штат:
Начальник оперативного відділу: 2 писарів, 2 вістових.
Персональний референт: 3 писарів, 3 вістових.
Булавна сторожа: 2 підстаршин, 16 стрільців.
Обоз: 1 підстаршина, 8 обозників, 8 возів, 16 коней.
Технічний референт — к-т саперської півсотні
Інтендантський референт — 1 писар.
Артилерійський референт — 1 писар.
Санітарний референт.
Чета полевої сторожі: 1 старшина, 30 жандармів 37)

У залучнику до цього самого наказу подається також штати: (а) Легкої і гавбичної батерії, (б) Кінної сотні, (в) Саперської сотні. Ось подрібний штат легкої й гавбичної батерії УГА:

Легка і гавбична батерія:
1 командант верхівець.
3 старшини верхівці.
1 бунчужний верхівець.
1 підст. від пропи верхівець.
1 підст. від звязку, верхівець.
1 підст. від бат. резерви верхівець.
4 гарматні роєві верхівці.
2 ящичні роєві верхівці.
1 роєвий розвідчик верхівець.
5 козаків розвідчиків верхівці.
2 роєвих телефоністів верхівці.
12 телефоністів, верхівці.
2 роєвих обсерваторів, верхівці.
4 козаків, вірхівці.
24 орудійна обслуга.
16 обслуга набійних ящиків.
12 їздових до гармат.
4 скорострільчики.
6 запасна обслуга, верхівці.

37) Наказ Військам ч. 30. з дня 18. червня 1919. року, виданий у Чорткові.

1 четар гарм. механік, верхівець.
1 харчовий старшина, верхівець.
3 помічники, верхівці.
2 кухарі.
1 робітник до кухні.
1 писар.
1 сан. підстаршина.
1 вет. підстаршина.
4 санітарів.
1 старш. коваль.
1 мол. коваль.
1 слюсар.
1 тесляр.
1 кравець.
1 швець.
3 їздові до тел. двоколок.
5 обозних.
2 до догляду над кіньми.
4 джур.
42 верховні коні (3 запасні).
86 артилерійських запряжних коней.
11 обозних коней.
4 гармати.
8 ящиків.
2 ручні скоростріли.
2 телефонічні двоколки.
1 телеф. віз.
1 кухня.
4 вози.

Разом у батерії: 4 старшин, 157 козаків, 128 коней, 4 гармати, 2 скоростріли, 8 возів (4 під продукти, річи, струмент, 1 телеф., 2 тел. двоколки, кухня), 11 обозних коней [38]).

Кінна сотня:

1 сотник,
4 четарі. 5 старшин.
1 бунчужний.
4 десятники.
8 вістунів.
90 козаків.
1 сурмач.
1 чотовий скорострілів.
4 обслуга скорострілів.
2 вожатих до вюків.

---

38) Там же. Повністю затримана номенклятура штату.

4 підривники.
4 телефоністи.

---

119 муштрових підстаршин і козаків.

1 харчовий підстаршина.
1 фуражир.
1 старш. коваль.
1 мол. коваль.
1 сан. підстаршина.
1 вет. підстаршина.
2 санітарі.
2 кухарі.
1 збройовик.
1 писар.
1 тесляр.
1 кравець.
1 римар.
1 швець.
6 обозних.
5 джур.

---

27 немуштрових підстаршин і козаків.

---

2 вючні скоростріли.

---

128 верхових коней.
4 вючні коні.
12 обозних коней.

---

6 возів (харчовий, 2 фуражні. 2 на річи, кухня).

Разом у кінній сотні: 5 старшин, 146 козаків, 144 коні, 2 скоростріли, 6 возів [39]).

Саперська сотня:

1 сотник.
4 старшини.
1 справник.
5 ст. десятників (в тому 1 рахунковий).
4 десятники.
1 набірний підстаршина.
1 обозний підстаршина.
8 вістунів.
1 канц. помічник.
1 маґазинер.
1 телеф. підстаршина.
1 тесля.

---

39) Там же. Затримана номенклятура штату.

12 старших саперів.
1 писар.
120 саперів.
4 телефоністи.
4 санітети.
1 старший кухар.
2 молодші кухарі.
1 швець.
1 кравець.
1 почтар.
1 вістовий.
5 джур.
2 ковалів.
3 теслі.
1 столяр.
1 колодій.
15 візників.

Разом у саперській сотні було 5 старшин, 24 підстаршин, 175 саперів, 30 обозних коней, 2 верхівців, 1 полева кухня, 1 набірний віз, 1 потяговий віз, 8 возів на знаряддя й муніцію, 2 вози на ударовий стояк, 2 вози на човна, разом 15 возів. Сотня поділялась на сотенний відділ, сотенний обоз і 4 чети саперів. Вона була спосібна до розділу на дві пів-сотні, або на 4 чети, що були спосібні до виконування поручених їм завдань самостійно 40).

На цьому ми б вичерпали багатий матеріял орґанізаційного характеру, що зберігся у збірці наказів ґен. Грекова. Цей матеріял доволі точно ілюструє заходи ґен. Грекова для усправнення орґанізаційної структури нашої Армії. На закінчення, бажаємо ще згадати деякі накази, що тільки посередньо стосуються нашої теми.

Отже **Наказом ч. оп. 3167, з дня 14. червня 1919. р.,** виданому в Чорткові (у збірці цей наказ зазначений числом 10) видано розпорядження про тимчасові відзнаки на горішній части рукава, що означали б приналежність до даних частин чи установ. До цього наказу долучена рисована схема. Отже, згідно з цим наказом, відзнакою НКГА був тризуб жовтої краски, 5 см високий і 5 см широкий. Числа корпусів означав прямовісний пружок, 5 см довгий і 2 см широкий, для I. ГК — червоний, для II. ГК — синій, для III. ГК — жовтий, для IV. ГК — зелений і для V. ГК — білий. Штаби корпусів означались двома жовтими булавами, 5 см великими, зложеними навхрест під пружками дотичних корпусів. Число бриґад означалось римськими числами чорної краски на поземім пружку тої самої величини і краски, що пружки корпуса, при чому бриґада УСС означалась літерами УСС. Артилерію означав кружок під пружком дотичного корпуса в промірі 4 см. для всіх корпусів червоної краски. Кавалерію трикутник о боках 5 см під пружком дотичного корпуса, для всіх кор-

40) Там же. Затримана номенклятура штату.

пусів жовтої краски. Технічні частини означались лопатою і сокирою, 5 см великими, зложеним навхрест під пружком даного корпуса. К-да запілля зеленим кружком 1 см широким, в промірі 6 см.

Наказом Військам ч. 66, з дня 25. червня 1919. року, виданому в Бучачі (у збірці цей наказ зазначений числом 65) нагадувалось розпорядок ДСВС з 30. квітня 1919. року про відзначення в Галицькій Армії. Цим розпорядком встановлено такі відзначення: (1) Тризуб з вінцем у чотирьох степенях, (2) Медаль тризуба в чотирьох степенях, (3) Оружний тризуб як відзначення до ношення на зброї (за хоробрість), (4) Хрест учасництва у війні за самостійністсь України. Ґенерал Греков пригадує в наказі, що цей розпорядок увійшов у життя 1. травня 1919. року й наказує предкладати Диктатурі ЗОУНР старшин, підстаршин і стрільців до підвищення у степені за хоробру поведінку перед ворогом а теж внески до відзначення на формулярах ДСВС.

На цьому ми вичерпали б багатий матеріял орґанізаційного характеру, що на щастя зберігся у збірці Наказів ґен. Грекова і цей матеріял знаходиться тепер в архіві кол. хор. УСС, Дмитра Микитюка у Вінніпеґу, Канада.

Філядельфія, ЗДА., березень 1960.

о. Володимир Галайчук
Капелян УГА

Іван Гурко
Хорунжий УГА

Осип Бобинський
Однорічний десятник УГА

Юліян Пасічник
Вістун 3-го куреня УСС

Д-р Іван Козак,
Сотник УГА.

Польова Жандармерія УГА

Польова жандармерія належить до так званих допоміжних формацій, або служб війська. Вона є по своїй сутті одною з відмін загальної жандармерії, що з нею вона повязана тісно так відносно системи орґанізації, як і історії розвитку.

Слово жандармерія, що в сучасному розумінні означає корпус служби безпеки, є французького походження. Жандармами (gens d'armes— люди зброї), звалися у середновіччі важко озброєні лицарі, які становили окрему ґвардію французьких королів. Карло VII, орґанізуючи 1445. р. першу реґулярну кінноту під назвою "ордонансових сотень" (compagnies d'ordonnance), надав назву жандармів тим кіннотчикам зі шляхти, які удержували власним коштом відповідний почот. Згодом слово "жандарм" замінило поступово давнє слово "лицар", стосуючись усіх важко озброєних вершників. Французькі жандарми того часу ще довго зберігали свої шляхетські традиції і славилися найкращою кіннотою. Пізніше їх відділено від легкої кінноти й після того вони стали зватись у деяких країнах "кирасирами".

У Франції, в часі революції 1791. р. встановлено на місце скасованої земської поліції окремий корпус жандармів, як елітарну військову частину, призначену берегти ладу й безпеки у війську та внутрі країни, а в потребі давати державній владі поміч при виконуванні розпорядків уряду.

При армейських зєднаннях діяли окремі жандармські команди, що виконували службу військової поліції. Вони берегли ладу й спокою в місцях розташування військових частин, а в часі боїв збирали й відправляли в лазарети ранених, виловлювали та повертали до строю дезертирів і відстальців, тощо.

Так постали перші формації загальної та польової жандармерії, що їх систематично орґанізовано і розбудовувано за цісарства, а Наполеон І. заводив їх у завойованих країнах. На французьких зразках формовано жандармерію обох типів в інших країнах, а зосібна в тих, що в їх межах опинилися українські землі, тобто в б. Австро-Угорщині та Росії.

В Австро-Угорщині створено 1849. р. одностайний корпус жандармерії для всієї монархії, спочатку як складову частину "постійного війська". Законом з 26. II. 1876. р. вилучено жандармерію зі складу армії та створено, відповідно до двоподілу монархії, дві жандармерії: австрійську та угорську, підпорядковуючи їх дотичним міністерствам краєвої оборони. Заразом встановлено орґанізаційні приписи про польову жандармерію (Feldgendarmerie). Вона мала формуватись при мобілізації, повній або частковій, та складалася з окремих команд, приділених військовим штабам. Ці команди виконували деякі обовязки з засягу діяння ґенерального штабу, зокрема на відтинку розвідчої служби. Головним призначенням польової жандармерії було нести військово-поліційну та охоронну службу в районі розташування та дій армії, тобто безпосередньо за боєвою лінією і взагалі в етапі. Крім того польові жандарми притягалися до служби, як курієри, вістові й конвої, однак з виключенням вартової служби. Очолював польову жандармерію булавний жандармський старшина, що мав свій осідок при головній кватирі армії та був водночас референтом для всіх справ цієї формації при тій же кватирі. При штабах корпусів діяли відділи польової жандармерії, якими командували сотенні старшини.

Так зорґанізована польова жандармерія була формацією воєнного часу та після закінчення війни розформовувалася. Вона то стала відтак первовзором польової жандармерії УГА.

Орґанізування польової жандармерії УГА започаткував у грудні 1918. р. отаман (пізніше підполковник) Олександер Красіцький, кол. майор австрійської жандармерії. Він саме був прибув з розваленого фронту та зараз же одержав назначення командантом польової жандармерії УГА, а заразом референтом для її справ при НКГА, що тоді мала свій постій у Бережанах. У звязку з плянованим наступом на Львів зорґанізовано в тому часі Відділ Польової Жандармерії при Команді "Ґрупи Південь", що відтак перетворилася у 7-му Львівську бриґаду. Такий же відділ сформовано при Начальній Команді Галицької Армії (НКГА). Згодом були сформовані відділи польової жандармерії при Командах Корпусів та при других бриґадах. Всі ті відділи не були ще охоплені суцільною орґанізаційною системою та різнилися одні від одних так внутрішньою орґанізацією, як і чисельним станом.

В лютому 1919. р. підполк. Красіцький був найменований командантом Державної Жандармерії ЗОУНР та виїхав у Станиславів, що тоді був осідком Уряду. Його місце на пості команданта Польової

Жандармерії УГА зайняв сотник Іван Козак, автор цього нарису. Він завершив орґанізування названої частини, надавши їй одностайне орґанізаційне оформлення. Для цього він виготовив проєкт орґанізації п. н.: "Орґанізаційні Постанови для Польової Жандармерії" та проєкт службового правильника п. н. "Службова Інструкція для Польової Жандармерії". Ті проєкти були схвалені тодішнім Начальником Ґенеральної Булави УГА, полк. Курмановичом, й після того проголошені наказом НКГА з дня 12-го березня 1919. р. як обовязуючі приписи для всієї Армії. Вони були складені на зразок анальоґічних постанов для польової жандармерії б. австрійсько-угорської армії, з відповідним достосуванням до змінених умов, а зокрема до орґанізаційної системи новоствореного Українського Війська.

За приписами "Орґанізаційних Постанов", польова жандармерія уявляла собою одноцільну військову частину, призначену до виконування військово-поліційної служби в області розташування дієвої армії й етапу. Її головні завдання були ось такі: збирати й охоронювати військове майно, особливо зброю та стріливо; забезпечувати залізнодорожні шляхи, мости та телеґрафічні проводи; поборювати дезерцію і відстальство та доставляти асистенції, конвої і курєрів. Її не вільно було вживати до вартової служби, ані до інших чинностей, що не мали відношення до її призначення. Воякам польової жандармерії прислуговувало право вжити зброю супроти втікаючих дезертирів та застуканих на гарячому грабіжників, далі у власній обороні, як також для відпертя нападу, спрямованого на ударемнення їхньої службової чинности, вкінці супроти кожної запідозреної особи, яка, не зважаючи на відповідний заклик, не задержалася та не піднесла рук вгору.

Польова жандармерія була підлегла у військово-дисциплінарному відношенні, як також щодо контролі служби й вишколу своїм командантам, відносно виконування військово-поліційної служби та інших чинностей — начальникам булав дотичних військових зєднань, та в останній черзі у всякому відношенні Начальній Команді ГА. Для виконування випливаючих з цього завдань був встановлений Командант Польової Жандармерії, що входив у склад Булави НКГА. Він був начальним військовим зверхником всієї Польової Жандармерії на правах команданта полку, а водночас референтом для всіх її справ і взагалі для військово-поліційної служби при НКГА. (Вона тоді так і звалася: Начальна Команда Галицької Армії).

Орґанізаційними клітинами польової жандармерії були: Відділ Польової Жандармерії при НКГА, Сотні Польової Жандармерії при Командах Корпусів та чети Польової Жандармерії при Командах Бриґад. Відділ П.Ж. при НКГА виконував службу в місці постою НКГА та підлягав у службовому відношенні Начальникові Ґенеральної Булави.

Кожна сотня П.Ж. складалася з корпусної чети та стільки чет, скільки бриґад входило в склад дотичного Корпусу. Сотнями командували сотенні старшини на правах командантів самостійних сотень, а

четами досвідчені підстаршини, по змозі професійні жандарми. Команданти сотень були заразом референтами для справ польової жандармерії та військово-поліційної служби при командах Корпусів. Їх завданням було між іншим вести вишкіл підлеглих вояків.

Чисельний стан Відділу Польової Жандармерії при НКГА та кожної корпусної чети був встановлений на 30-40 чоловік, в тому 10 кіннотчиків, а бриґадні чети нараховували по 20-30 чоловік, в тому по 5 кіннотчиків.

Сотні польової жандармерії були позначені такими черговими числами, як і дотичні Корпуси. Сотня при I. Корпусі мала чергове ч. 1, при II. Корпусі ч. 2, а при III. Корпусі ч. 3.

Проголошена одночасно з "Орґанізаційними Постановами" "Службова Інструкція для Польової Жандармерії" охоплювала, як службовий правильник, приписи про відношення вояків тієї частини до зверхників, товаришів по службі та інших військових осіб, як також до цивільного населення, — далі правила для поведінки в службі й поза нею, вкінці подрібні правила для виконування поодиноких службових дій з узглядненням різних родів служби.

Небавом після виготовлення і проголошення згаданих угорі приписів сот. Козак був відкликаний до Команди Державної Жандармерії, а Командантом Польової Жандармерії став сот. д-р Матвій Яворський. В часі його командування видано новий устав для польової жандармерії п. н.: "Орґанізація Польової Сторожі", проголошений Наказом Військам з 24-го червня 1919. р. за підписом тодішнього Начального Вождя ГА, ґен.-пор. Грекова. Цим уставом введено деякі зміни в орґанізації польової жандармерії. Передусім змінено назву "Польова Жандармерія" на "Польова Сторожа". Далі підпорядковано її в останній черзі Команді Етапу Армії, що її повна назва звучала ось так: "Начальна Команда Галицької Армії — Команда Етапу Армії" (НКГА—КЕА). Змінено також орґанізаційний поділ частини: Польова Сторожа ділилася на 6 відділів, означених черговими числами від 1 до 6, а зокрема: Відділ ч. 1 при Начальній Команді ГА та Відділи чч: 2-6 при I, II, III, IV і V Корпусах. Кожний Відділ складався з одної корпусної сотні та стільки бриґадних сотень, скільки бриґад було в даному Корпусі. Кожна бриґадна Сотня складалася з бриґадної Чети та двох Кордонних Чет. Командантами відділів і сотень були старшини на правах курінних і сотенних командантів, а командантами чет досвідчені підстаршини. Чисельний стан кожної сотні нараховував не більше 100 чоловік, а кожної чети не більше 30 чоловік з кіннотчиками включно.

Команданти відділів були заразом референтами для справ польової сторожі та військово-поліційної служби при Корпусних Командах. Команданти бриґадних Сотень виконували в місцях постою бриґадних команд тимчасово обовязки стаційних командантів аж до приходу стаційних команд.

Наведені приписи введено на місце "Орґанізаційних Постанов" з

12-го березня 1919. р. Натомість приписи "Службової Інструкції" залишилися незміненими та зобовязували до кінця існування УГА.

Зміну назви польової жандармерії на польову сторожу переведено з уваги на передбачуваний вже тоді перехід УГА за Збруч, щоб не дразнити населення Наддніпрянщини назвою, яка нагадувала лиховісну царську жандармерію, що, як суто політична поліція була в Україні загально зненавиджена. З тих самих спонук перейменовано тоді також Державну Жандармерію ЗОУНР на "Народню Сторожу". У звязку з цим слід завважити, що анальоґічна орґанізація Дієвої Армії аж до кінця її існування звалася таки "Польовою Жандармерією". — Всі дальші постанови згаданого наказу НКГА з 24-го червня 1919. р. були зумовлені тодішніми обставинами, а зокрема розбудовою УГА та сформуванням двох нових Корпусів, тобто IV-го й V-го.

Залишається ще згадати про поповнення польової жандармерії, як також про її озброєння і однострій.

За постановами б. австрійського закону про жандармерію з 25. грудня 1894. р., що ляг в основу орґанізації Державної Жандармерії ЗОУНР, Команда Жандармерії мала відкомандувати на час війни відповідне число професійних жандармів в розпорядження Начальної Команди Армії для створення кадри польової жандармерії. На протязі першої світової війни прийшлося в міру поширення фронтів та здобуття нових областей поповнювати б. австр. польову жандармерію здебільшого так званими допоміжними польовими жандармами. Вони рекрутувалися з осіб, що мали за собою військовий вишкіл та певний стаж військової служби. Крім того проходили ще короткий жандармський учбовий курс. У висліді того в орґанізаційній структурі тодішньої австрійської польової жандармерії професійні жандарми становили тільки скелет.

Ще менше професійних жандармів було в польовій жандармерії УГА, де вони творили заледви незначний відсоток та звичайно займали пости підстаршин, головно командантів чет, а інколи виконували також старшинську службу. Зокрема цінні услуги вони віддали при вишколюванні допоміжних вояків польової жандармерії. Причиною такого стану було недостатнє число професійних жандармів українців, що служили в б. займаницьких державах, та зголосилися відтак до служби у відродженій рідній Державі. Їх не вистачало навіть для повної обсади станиць у запіллі. — Тим то приходилося при формуванні та поповнюванні польової жандармерії УГА набирати здебільшого допоміжний персонал зпоміж вояків б. займаницьких армій та взагалі зпоміж осіб. що відбули військовий вишкіл.

Стрільці польової жандармерії УГА були узброєні крісами та багнетами б. австрійського, або російського зразків, в міру можливости короткими кавалерійськими карабінами, а старшини й підстаршини від старшого десятника вгору, армейськими пістолями. Кіннотчики були вивінувані зброєю кінноти. Деякі чети мали також скоро-

стріли.

Польова жандармерія не мала окремого однострою. Вона користувалася однострoєм військового зразку з зубчаткою та отоком на кашкеті вишневого кольору. Службовою відзнакою усіх вояків польової жандармерії була блакитно-жовта опаска на лівому рамені.

У прифронтових полосах та в часі відвороту Армії польова жандармерія одержувала при виконуванні своїх важких обовязків видатну підтримку й допомогу від Державної Жандармерії, яка несла також військово-поліційну службу поруч неї.

За часів ЧУГА після того, як Польовий Штаб ЧУГА розформував Народню Сторожу (Державну Жандармерію) та розділив її членів по поодиноких бриґадах, вони подекуди були включені в польову сторожу та скріпили її ряди.

В тих часах деякі вояки польової сторожі з нараженням власного життя влегшували втечу та рятували життя арештованим за "контрреволюційні" настрої старшинам і рядовикам УГА, яких конвоювали з наказу большевицьких комісарів. Такі випадки траплялися головно у Відділі польової сторожі, що раніше був приділений до НКУГА, а відтак до згаданого Польового Штабу. Командантом того Відділу був сот. Антін Люнц, родом з Черновець на Буковині, що помер у травні 1958. р. в Лінцу, Австрія.

Якщо йдеться про оцінку значення і ваги польової жандармерії, то треба мати на увазі, що навіть найхоробріша й найкраще вивінувана армія не може на довшу мету встоятись супроти ворога, якщо не має за своїми плечима добре наладнаного й справно діючого етапу, що постачає її поповненням та ресурсами. А орґанізація і справність тилів залежить у великій мірі від діяння жандармерії.

Не зважаючи на це, деякі частини й команди УГА, замість підпомагати польову жандармерію у виконуванні її служби, чинили їй зумисне труднощі та відносилися до неї дуже неприхильно. Вияви такої настанови, що знайшли відгомін у спогадах колишніх вояків польової жандармерії, слід розглядати передусім як залишки упередження, а то й ненависти до всякої поліції, з тих часів, коли її службовці діяли як представники чужої займаницької влади та не рідко бували в її руках знаряддям самоволі й гнету, а далі як виплив недоцінювання і незнання призначення польової жандармерії та її ролі в збереженні боєздатности дієвої армії.

Та проте, ані ті ані ніякі інші труднощі й супротивності не вспіли знеохотити вояків польової жандармерії УГА та послабити їхню службову ревність і справність. Всі вони, старшини, підстаршини й стрільці, виконували з повною посвятою свою відповідальну службу, а також не рідко, як тільки зайшла потреба, приймали чинну участь у боєвих діях Рідного Війська. Тим вони засвідчили свою здисциплінованість та свої високі моральні кваліфікації. Їм так, як і воякам інших частин УГА, присвічувала завжди в їхніх діях Велика Мета: визволення Батьківщини.

Д-р Льонгин Цегельський,
Секретар Заграничних Справ ЗУНР.

Проголошення Соборности Українських Земель і Образ Карности Української Галицької Армії

Було це в Станиславові, дня 3. січня 1919. р., рівно місяць по умові в Хвастові. Національна Рада зібрана в комплеті. В салі ясно як у день. Президіює сам президент Петрушевич. Віцепрезиденти засіли на сценічному подіюмі побіч нього за зеленим столом — на знак, що засідання має торжественну, історичну вагу. Ввесь Кабінет Державних Секретарів також тут — тільки що з боку подіюму, при столах. З другого боку подіюму, при своїх столах, секретарі-протоколянти Української Національної Ради під кермою шефа Бюра Ради, яким був д-р Роман Перфецький. Ґалерії наповнені вщерть, по береги, аж треба було з огляду на безпеку чи від вогню, чи від тягару вступ на них обмежити. Настрій святочний. Тихо, як у церкві. На вулиці товпа людей, що вже не могли дістатися до будинку. Відділ війська пильнує ладу.

Президент піднявся і дав знак дзвінком. Він сповіщає, що на порядку нарад є справа злуки "Західньо-Української Республики" з "Українською Народньою Республикою" в одну нерозривну цілість — в Соборну Україну. Громові оплески на салі і на ґалерії. Емоції діють. Це неправильно, що ґалерія бє браво. Але хвилина піднесла, вийняткова і президент вибачає ґалерії. Референт Комісії закордонних справ Української Національної Ради предкладає резолюцію про злуку ЗУНР із УНР. Секретар Закордонних Справ д-р Л. Цегельський має слово в імені Кабінету Державних Секретарів для предложення справи — закінчив президент, і сів.

Піднявся я з двома листками паперу в руці: Один оригінал договору з дати Хвастів, 4. грудня 1918. року, а другий — нарис резолюції, яку я маю предложити Українській Національній Раді до ухвалення. Оба документи мого укладу. Я сам, признаюся, в піднеслому настрої, ясно свідомий, що оце ми маємо доконати великого, присно-памятного акту в історії українського народу, що оце за яких десять хвилин народиться — бодай у принципі, в юридичному сформулуванні волі Українського Народу Галичини й Буковини — Соборна

Українська Нація. Нам доводиться в тій хвилині творити українську історію.

Я говорив коротко. Промова, а властиво звідомлення, згори приготована, бо це ж не віче, не дебата, а офіційна заява. Я підкреслив, що історичним ідеалом українського народу є політична незалежність і політична єдність усієї української землі в українській суверенній державі. Від смерти Ярослава Мудрого (1054. р.) ми вперто стреміли до здійснення цього ідеалу. Сьогодні діждалися історичної хвилини, що в нашій силі його здійснити. Зробимо це сьогодні ухвалою Української Національної Ради. (Оплески). Коли ми творили окрему Західньо-Українську Державу, зразу в рамцях габсбурзької монархії, а опісля на її розвалинах, то не тому, щоб ми не бажали собі гаряче злуки всіх українських земель, але тому, бо обставини, сильніші за нашу волю, приневолювали нас до цього, а політична обережність казала нам, вибрати такий шлях. Дороговказ на цьому шляху носив одначе напис: до Києва! До матері українських городів! (Буря оплесків).

Відчитавши текст Хвастівської умови, я пояснив, що з огляду на окремі спеціяльні інтереси, соціяльну і юридичну структуру та виїмкову, ґеоґрафічно-політичну позицію Галичини, ця умова застерігає Галичині широку автономію (самоуправу), подрібний зміст якої буде сформулований окремим договором і законами. Сьогодні мова про ратифікацію Хвастівського договору в засаді. Тому іменем Кабінету я предкладаю Раді Хвастівський договір з 4. грудня 1918. р., про злуку Західньо-Української Республики з Українською Народньою Республикою до ратифікації (затвердження) ухваленням резолюції.

Дебати над цією історичної ваги резолюцією не було. Вставали тільки по черзі найповажніші провідники поодиноких партійних ґруп у Раді і прилучувалися кількома словами до внесення д-ра Антона Горбачевського, щоб цю резолюцію прийняти без дебати, однодушно, через аклямацію. З черги піднявся президент Петрушевич і дзвінким, виразним голосом оповістив:

— Є внесення, щоб резолюцію, предложену перед хвилиною паном Секретарем Закордонних Справ відносно ратифікації договору з дати Хвастів, 4. грудня 1918. року, прийняти аклямацією. Чи є внесок проти аклямації? — спитав Президент для формальности і, вичекавши хвилину продовжував: — Ніхто не противиться аклямації, тому голосуємо через аклямацію, повстанням з місця. Перед тим прошу пана Секретаря Ради відчитати щераз резолюцію.

Д-р Роман Перфецький встав і відчитав поволі, виразно та двінко текст резолюції.

— Голосуємо! — промовив Президент. — Хто є за прийняттям резолюції, зволить встати!

Як один муж, ціла Рада піднялася з місць. І ми на подіюмі всі встали: віцепрезидент, державні секретарі і секретарі Ради. І ґалерія встала. Було тихо, як маком сіяв аж промовив знову Президент:

— Стверджую, що резолюція про злуку Галичини й Буковини з

Україною прийнята оце однодушно через аклямацію. Оцим стверджую і оповіщаю, що від цієї хвилини старинна галицько-володимирська волость входить у склад однієї і нероздільної, соборної і суверенної, Української Держави. Соборній Україні Слава!

З грудей усіх приявних залунало грімке "Слава!", а потім зірвався дійсний гураґан оплесків, що тривав кілька хвилин. Чимало членів Ради і слухачів на ґалеріях плакало, а всі — старі, парляментарні бувальці — мали сльози в очах. Хтось із членів Ради, чи не д-р Трильовський, зачав "Ще не вмерла Україна". Вся галя і ґалерії підхопили гимн єдиними устами і єдиним серцем. Ніколи в житті не чув і не співав я разом з іншими так грімко, так урочисто "Ще не вмерла".

Коли затих останній акорд гимну, Президент промовив:

— А тепер на знак торжественної хвилини, засідання замикаю та запрошую всіх членів Ради бути свідками походу зі смолоскипами та військової паради залоги міста Станиславова.

ОБРАЗ КАРНОСТИ УГА.

По історичнім засіданню Національної Ради, на якім проголошено злуку ЗУНР з УНР, Президент, віцепрезидент, державні секретарі та кільканадцять найстарших членів Ради вийшли на зовнішній ґанок будинку. Туди запрошено й жінок чи то секретарів, чи членів Ради, чи взагалі визначніших у громадській праці жінок. Два яркі снопи світла від спеціяльно уставлених електричних прожекторів падали на Президента і його окруження — так що маса народу, зібрана на вулиці і дефілююче військо могли його виразно бачити. Решта членів Ради гляділи або через вікна будинку, або зійшли вниз і станули на входових сходах будинку.

Почалася дефіляда — перша публична військова дефіляда перед Президентом Держави, цілим Урядом і цілою Радою. Значить — була це дефіляда перед Державою, перед Україною. Перші надійшли смолоскипи в двох рівнобіжних рядах, сотки їх. Зимовий вітер рвав полумя довгими косами і кидав язики вогню у повітря. Молодці, що несли їх, машерували рівно, до такту та кричали "слава Україні, слава Президентові, слава Раді!" Зібрана на площі маса кричала те саме. За смолоскипами надійшла військова оркестра під проводом свого капельника, Станиславського, граючи грімко козацького марша "Гей не дивуйтесь, добрі люди, що на Вкраїні повстало". Вона звернула в бік та уставилася по протилежньому боці вулиці, лишаючи вулицю вільною для дефіляди.

Тепер зачалася військова дефіляда. Вона мала своє значення не лиш для нас, українців, але й для тих не-українців, що гляділи на неї. А гляділи місцеві поляки (Станиславів по Львові, був найсильнішою польською енклявою у Східній Галичині) та місцеві жиди й німці (ці останні мали там свою лютеранську церкву, школу, шпиталь). Гляділи і кілька офіцерів Антанти (італійці та американці), що тоді саме прибули до Станиславова "придивитись новій державі", та певне

й тайні шпигуни польські, румунські та антантських держав. Дефіляда лишила знамените враження. Команданти на гарних конях, а за ними справні, карні сотні, то в шоломах, то знов у мазепинках. Гостра команда "позір!! в ліво глянь!" і голови сотень як одна звернулися в ліво, а очі впялилися в особу Президента. Рівно, як грім, підкуті чоботи соток стрільців вибивали такт маршу об брук вулиці; лави за лавами, сотні за сотнями.

А ось кольона машинових крісів (кулемети) на конях, а дальше чути брязкіт металю. Це гармати та грізні гавбиці. По три парі сильних коней тягне ці грізні машини. На конях наші гарматчики, наче вроcлі в сідла, випросовані, голови вгору і на ліво, очі на Президента. Глядачі не видержали. — "Слава армії! Слава стрілецтву!" — так і вирвалося всім з грудей. Сам старий Президент запалився. Перегнувся через поруччя балькону, махає капелюхом у руці і кличе: "Слава українській армії! Слава! Слава!" Жінки мають хусточками, мужчини шапками, капелюхами. "Слава українській армії!" не вгаває. Публика на площі підхопила й собі та вітає все нові військові частини ентузіястично. Всі інстинктовно відчули, що в цій армії є сила держави, що це залізний пястук молодого народу, що творить саме державу. А ця армія розуміє це. Хлопці випрямлені як струни, голови вгору, очі блищать, підошви мало не розібють бруку. **Це ж вони — українська армія, воскресле вояцтво, воскресла прадідна слава!**

Дефіляда скінчилася, військо перейшло, тільки чути як звуки маршу віддалюються. Я поглянув на Президента, коло якого я стояв. Він втирав сльози; так само старий Горбачевський та Окуневський. А так само дещо згорблений віком сивий як голуб, з великою лисиною посеред білих довгих кучерів — Сандуляк із Снятинщини у гарно мережаному, святочному киптарі; а коло нього сусід його Стефаник. Всі були глибоко зворушені — і могутні як дуби брати Старухи (широкозвісний Тимотей, посол Бережанщини з патріяршою бородою, яку він запустив у російській неволі, і його брат Антін із Ліського повіту) та жвавий як гірський потік, стрункий як смерека Шекерик-Доників у чудовому, за очі хапаючому, пребагатому гуцульському строї.

Здавалось мені, що з усіх приявних тільки д-р Сидір Голубович, д-р Роман Перфецький і я не пролили сльози. Вони оба стояли коло мене. Хвиля захоплювала мене; певно і їх. Я знав їх здавна як гарячих, щирих патріотів, відданих своєму народові всією душею. Ми три стояли зворушені і від зворушення мовчали. Рефлексії та думи тиснулись у мозок юрбами та гналися одна за одною. **Оце наша армія, наші гармати, наші полки, наша сила, наша держава! Чи вдержимо ми їх?**

"Америка", ч: 43, Філядельфія, 7-го березня 1960.

Реєстр Старшин УГА, піднесених о один ступінь вище

ВІСТНИК
ДЕРЖАВНОГО СЕКРЕТАРІЯТУ ВІЙСЬКОВИХ СПРАВ
Ч. 5.
Станиславів, 31. січня 1919.
(Витяг)

ВВк 53 — Іменовання в Українськім Війську Національною Радою.

Іменовання
В Українськім Війську Українською Національною Радою.
Іменовані Львівською Делеґацією Національної Ради у Львові:

Полковниками:
Отаман: Коссак Гриць, 13. XI. 18.
Сотник: Стефанів Гнат, 13. XI. 18.

ВВк 54. — През. 45/19. Іменовання з дня 1. січня 1919.

XV. Розпоряд
з дня 1-го січня 1919.

Рада Державних Секретарів як виконний орґан Української Національної Ради іменувала на внесок Державного Секретаря Військових Справ з днем 1. січня 1919. р. старшин Українського Війська і Жандармерії, поданих в залучених списках.

Тернопіль, 1. січня 1919.

За Раду Державних Секретарів:
Др. Ізидор Голубович, в. р.

Державний Секретар Військових Справ:
Дмитро Вітовський, полковник в. р.

ВВк.—През. 25/19. Спис іменовань від 1. XI. 18. до 1. I. 19.

Спис іменовань
у війську Західної Области Української Народньої Республіки, від дня 1. XI. 1918. почавши, до 1. січня 1919. включно.

Поданий тут спис обнимає всі іменовання, від дня 1. падолиста 1918. почавши, до 1. січня 1919. включно.

При іменованнях, які наступили перед 1. I. 1919., поставлена дата іменовання. Всі інші іменовання відносяться до дня 1. січня 1919. і не мають при собі ніякої дати.

Назви військових частин переходові. Утворила їх потреба хвилі без огляду на цілість армії.

В списі приходять слідуючі скорочення:
Брж=Бережани Вин=Винники Зл=Золочів Кл=Коломия
Кмк=Камінка Струмілова Рв=Рава руська Смб=Самбір
Стн=Станиславів Стр=Стрий Тр=Тернопіль Чр=Чортків
ІПУСС=І Полк Українських Січових Стрільців
ІІ ПС=ІІ Полк Стрільців Бат=Батерія
ВДУ=Військовий Духовий Уряд ГрмП=Гарматний Полк
ҐрПівдень=Ґрупа Південь ҐрПівніч=Ґрупа Північ
ДСВС=Державний Секретаріят Військових Справ
ҐрСхід=Ґрупа Схід Ж=Жандармерія ЛетВ=Летунський Відділ
КішУСС=Кіш Українських Січових Стрільців
НКУВ=Начальна Команда Українських Військ
ОК=Окружна Команда ПвК=Повітова Команда
ПДор=Полк Дорошенка ПкнЛ=Полк князя Льва
ПМаз=Полк Мазепи

І. ПІХОТА

Іменовані:

Полковниками:

Підполковники:

Кравс Антін, ҐрПівдень
Слюсарчук Константин, ҐрПівдень

Отаман:

Вітовський Дмитро, ДСВС

Підполковниками:

Отамани:

Папп де Яноші Йосиф, Стр. ОК
Федорович Володимир, Тр ОК

Отаманами:

Сотник Ґенерального Штабу:

Ерле Альфонс, 28. XI. 18. НКУВ

Сотники:

Букшований Осип, ҐрСхід
Ґорук Сень, НКУВ
Грабовенський Іван, Смб ОК
Дудинський Роман, Кіш УСС
Котович Володимир, Стр. ОК
Ляєр (Leier) Альфонс, Стн ІІПС
Микитка Йосиф, ІПУСС
Оробко Василь, Чр. ОК.
Рожанковський Теодор, Стн. ОК.
Русин Николай, Стн. ІІПС.
Тінкль Франц, Кл. ПДор.
Черський Василь, ПкнЛ.
Шухевич Стефан др., НКУВ.

Сотниками:

Поручники:

Бакович Петро, Винники
Байрак Микола, Стн. ІІПС.
Бемко Володимир, Кл. ОК.
Бігус Петро, Брж. ОК.
Білинкевич Богдан, ІПУСС.
Бодруґ Ілько, Кл. ПДор.
Будзиновський Осип, ІПУСС.
Волощук Роман, ҐрПівдень
Галібей Стефан, Кл. ОК.
Гнатевич Богдан, ІПУСС.
Гнатюк Михайло, ІПУСС.
Гошоватюк Денис, Кл. Пдор. (погиб)
Гузар, Роман, НКУВ.
Ґаздейка Петро, Ґр. Схід
Ґеринович Володимир, др., ҐрПівдень
Заліпський Сильвестер, 14. XII. 18. Зл. ОК.
Запутович Франц, Кл. ПДор.
Зволинський Петро, др., ПМаз.
Климкевич Михайло
Козак Северин, 13. XI. 18. ДСВС.
Комаринський Роман, 24. XII. 18. Тр. ОК.
Коссак Іван, Ґр. Північ
Кравець Остап, НКУВ.

Краснопера Северин, ІПУСС.
Ліськевич Н., Ґр. Південь
Лунів Андрій, др., 30. XI. 18. Ґр. Південь
Луцький Мирон, Ґр. Схід.
Маґаляс Семен, ДСВС.
Молящій Іван, Дионізій, Смб. ОК.
Мартинець Федір, Бр. Схід
Мартинюк Іван, 14. XII. 18. Зл. ОК.
Мельник Михайло, 13. XI. 18. Смб. ОК.
Микитка Мирослав, ҐрСхід
Носковський Зенон, ІПУСС.
Олесницький Гриць, Зл. ОК.
Паліїв Омелян, др., Кл. ОК.
Петрикевич Віктор, Смб. ОК.
Подлєвський Адольф, Чр. ОК.
Примак Федір, Кл. ОК.
Радик Евзебій, ІПС.
Рудницький Іван, ҐрСхід
Секунда Володимир, ҐрПівніч
Семенюк Осип, ІПУСС.
Сененький Василь, НКУВ.
Сіяк Микола, Тр. ОК.
Станімір Осип, ҐрПівдень
Степанів Ананія, ҐрПівдень
Строцький Сидір, ҐрСхід
Тимцюрак Володимир, ДСВС.
Трух Гриць, ІПУСС.
Федик Михайло, ҐрПівдень
Фещур Йосафат, Зл. ОК.
Франко Петро, ІПУСС.
Хробак Микола, ҐрПівдень
Цьокан Ілько, 12. XI. 18. Зл. ОК.
Черевко Зенон, Константин, ПкнЛ.
Шашкевич Богуслав, 6. XII. 18. ҐрПівніч
Шебец Софрон, ҐрПівдень
Шухевич Володимир, ДСВС.
Яблонський Олекса, ҐрПівніч
Янович Мирослав, 14. XII. 18. Зл. ОК.

Хорунжий:

Стефіняк Володимир (бувший активний поручник австрійської армії) 14. XI. 18. Рв. ОК.

Поручниками:

Четарі:

Андрусишин Стефан, ҐрПівдень
Бабій Августин, ҐрПівніч
Бабяк Володимир, ҐрСхід
Белей Василь, ПкнЛ.
Білецький Василь, ҐрПівдень
Блавацький Дмитро, ҐрСхід
Бордун Олекса, Кл. ПДор.
Босаків Михайло, Чр. ОК.
Бравміллєр ф. Танбрук Курт, Стн. ІПС.
Брославський Осип, Зл. ОК.
Букшований Володимир, Кл. ПДор
Вістовський Іван, ПкнЛ.
Винниченко Іван, Чр. ОК.
Блох Михайло, ҐрСхід
Воробель Олексій, ҐрПівдень
Глуховецький Василь, ҐрСхід
Гнідець Максим, ҐрПівніч
Голота Яків, Кл. ПМаз
Грабовенський Богдан, ҐрПівдень
Грещак Іван, 5. XII. 18. ҐрПівніч
Губаль Антін, ПкнЛ.
Гринчук Іван, Смб. ОК.
Гордійчук Осин др., Стр. ОК.
Гурко Осип, Смб. ОК.
Гушалевич Федір, ҐрСхід
Давибіда Михайло, Чр. ОК.
Данилюк Михайло, Кл. ПДор.
Дацьків Михайло, Тр. ОК.
Девосер Михайло, ІПУСС.
Деревляний Іван, ПкнЛ.
Дудик Павло, ҐрПівдень
Дудар Антін, Тр. ОК.
Єнджейовський Франц др., Стн. ІПС.
Зінюк Микола, ҐрСхід
Зубрицький Петро, Чр. ОК.
Іваник Микола, ҐрПівдень
Ілюк Теофіль, Чр. ОК.
Іваницький Сократ, ІПУСС.
Іванович Онуфрій, ІПУСС.
Кантимір Юрко, ҐрПівніч
Квас Осип, ІПУСС.
Клим Василь, ІПУСС.
Ковалик Тадій, ІПУСС.

Ковальчук Володимир, Зл. ОК.
Козира Іван, ПкнЛ.
Константинович Олександер, ҐрПівдень
Коссак Василь, Стр. ОК.
Коцьолок Михайло, ҐрПівдень
Кошик Максим, Брж. ОК.
Кузьмович Ярослав, НКУВ.
Купчанко Модест, Стр. ҐрПівдень
Лабай Федір, Кл. ПДор.
Лазор Іван, ҐрПівдень
Лащукевич Якір, Зл. Ок.
Левицький Кипріян, НКУВ.
Левицький Олександер, ПкнЛ.
Ліськевич Володимир, ҐрПівніч
Максимів Михайло, ҐрСхід
Малицький Микола, Тр. ОК.
Марак Богдан Андрій, ПкнЛ.
Марет Гриць, Зл. ОК.
Маркевич Осип, Чр. ОК.
Марків Вартоломей, Зл. ОК.
Мінко Петро, ПкнЛ.
Міхур Андрій, ҐрПівдень
Милович Петро, Стр. ОК.
Миськів Семен, ПкнЛ.
Михайлів Іван, ҐрПівдень
Михайлів Яків, Зл. ОК.
Модрицький Севастіян, ҐрПівдень
Навроцький Осип, ҐрСхід
Наливайко Євген, Зл. ОК.
Никифорук Стефан, ІПУСС
Огоновський Людомир, НКУВ.
Ониськів Олекса, ПкнЛ.
Онуляк Орест, ҐрСхід
Орищин Іван, ҐрСхід
Павлів Остап, Зл. ОК.
Паньків Володимир, ҐрПівдень
Паньчак Василь, ДСВС.
Паньчишин Дмитро, Зл. ОК.
Посацький Методій, Кл. ОК.
Прибитківський Петро, Смб. ОК.
Приймак Мирослав, Зл. ОК.
Прохурський Василь, Стр. ОК.
Рибачевський Северин, ҐрПівдень
Рубінґер Роман, ПкнЛ.
Савка Петро, ҐрПівдень
Савицький Петро, ҐрПівдень
Світлик Варлаам, ҐрПівдень
Семака Володимир, Чр. ОК.
Сеник Михайло, ПкнЛ.
Слюсар Володимир, Чр. ОК.
Сороковський Олександер, Зл. ОК.
Стасишин Карло, ҐрПівдень
Тарновецький Омелян, Кл. ПМаз.
Теліщак Осип, ІПУСС.
Тимків Володислав, ҐрСхід
Трач Іван, ҐрПівдень
Трач Олександер, ҐрПівдень
Трусевич Семен, ҐрПівніч
Тустановський Омелян, ҐрПівдень
Умриш Юліян, Чр. ОК.
Утриско Клим, ҐрПівдень
Фаландиш Микола, ЧР. ОК.
Хомин Михайло, ПкнЛ.
Шпанюк Іван, Кл. ПДор.
Чабан Ілля, Зл. ОК.
Шлемкевич Петро, ПкнЛ.
Яворський Євген, Кл. ПДор.
Януш Філемон, Стн. ІПС.

Хорунжий:
Перфецький Олександер, 14. XI. 18. Рв. ОК.

Четарями:

Член Центральної Управи Українських Січових Стрільців: Боберський Іван, 29. XI. 18. ДСВС.

Хорунжі:
Біляч Іван, ІПУСС
Бродик Стефан, 5. XII. 18. ҐрПівніч
Вербовий Василь, ҐрПівніч
Верхомий Володимир, ІПУСС.
Вец Омелян, ҐрСхід
Винницький Гриць, др., ҐрПівдень
Возняк Петро, ПкнЛ.
Войтків Іван, ҐрПівдень
Волинець Степан, ІПУСС.
Гальчак Михайло, ІПУСС.
Галущак Володимир, ҐрСхід
Гаморак Нестор др., ІПС.
Глібчук Петро, ІПС.
Голинський Олександер, Смб. ОК.
Григорович Денис, ЧрПК.
Грицина Антін, Тр. ОК.

Ґловяк Михайло, ҐрПівдень
Данківський Осип, ІПУСС
Дахневич Петро, Тр. ОК.
Деркач Іван, ІПУСС.
Дзюбак Володимир, ІПУСС.
Дрогобицький Андрій, Тр. ОК.
Заплатинський Стефан, ҐрПівніч
Жевко Максим, ІПУСС.
Желізко Іван, Зеновій, ҐрСхід
Жовнірук Дмитро, ІПУСС.
Калина Володимир, ІПУСС.
Калинець Антін, ІПУСС.
Калужняцький Теодозій, Смб. ОК.
Капко Михайло, ҐрПівдень
Ковальчук-Ковальський Федір, ПДор.
Коцур Іван, Зл. ОК.
Крамар Осип, ПкнЛ.
Кривоус Василь, ІПУСС.
Кужіль Стефан, ҐрПівдень
Лютий Никола, ІПУСС.
Мазуренко Данило, ҐрСхід
Мандзій Ілько, ІПУСС.
Мандрик Юрій, ҐрПівдень
Мінчак Михайло, ІПУСС
Мирович Роман, ҐрСхід
Миронович Михайло, ПкнЛ.
Моровик Іван, ҐрСхід
Мушинський Михайло, ҐрПівдень
Паліїв Дмитро, ДСВС.
Постолюк Петро, ІПУСС.
Панас Маріян, ҐрСхід
Прокіп Гнат, НКУВ.
Пхаїк Іван, ҐрСхід
Рибак Іван, Смб. ОК.
Романко Теодозій, ПкнЛ.
Савяк Петро, ІПУСС.
Садницький Данило, ҐрПівніч
Семкович Дмитро, Чр. ОК.
Сендецький Ілько, ПкнЛ.
Собечко Павло, ҐрПівдень
Сокуб Йосиф, ҐрПівдень
Тимчук Юліян, ІПС.
Троць Михайло, ПкнЛ.
Тузяк Андрій, ҐрПівдень
Урбанович Никола, Тр. ОК.
Федаків Осип, 21. XI. 18., Брж. ОК.
Федеркевич Володислав, ПкнЛ.
Фединишин Григорій, ПкнЛ.
Франтик Володимир, Чр. ОК.
Чичкевич Михайло, ІПУСС.
Юрґа Никола, ҐрСхід

Хорунжими:

Підхорунжі:

Кревецький Іван, ДСВС.
Мосора Володимир, ДСВС.
Пашкевич Іван, ДСВС.
Прідун Степан, 1. XII. 18. ІПУСС.

Десятник:

Чикета Гриць, ДСВС.

II. ПУШКАРІ

Іменовані:

Отаманом:

Лещій Северин, Зл. ОК.

Сотниками:

Поручники:

Воєвідка Ярослав др., ҐрСхід
Купчанко Корній, Стр. ГрмП.
Лукашевич Самуіл, Стр. ГрмП.
Мацькевич Стефан Стр. ГрмП.
Поліха Теодор, Кл. ГрмП.
Шепарович Юліян, Стн. ГрмП.
Шипайло Роман, Кл. ГрмП.
Йосепишин Стефан, Стн. ГрмП.
Ярема Яким, Стр. ГрмП.

Поручниками:

Четарі:

Белей Олексій, Стн. ГрмП.
Брик Михайло, Стр. ГрмП.
Вишиваний Никола. Зл. ОК.
Гнилевич Іван, Стн. ГрмП.
Давид Гриць др., Зл. ОК.
Ерліх Іван, Стр. ГрмП.
Липецький Кость, Стр. ГрмП.
Олексій Роман, Стр. ГрмП.
Паньківський Степан, Стр. ГрмП.
Полянський Юрій, ҐрСхід
Проців Антін, Кл. ГрмП.
Семака Володимир, Чр. ОК.
Ціховський Лев, Стн. ГрмП.

Четарями:

Хорунжі:

Віханський Роман, Зл. ОК.
Жук Тимко, Бат. 2/10
Елиїв Михайло, Бат. 2/10.
Олексій Ярослав, Стр. ГрмП.
Тишовницький Михайло, Стр. ГрмП.
Трешньовський Богдан, Стр. ГрмП.
Ярусевич Іван, Бат. 2/10 Абсольвент Військової Академії
Костриш Олександер, Стр. ГрмП., Слухач Військової Академії II. року
Левицький Роман.

III. КІННОТА

Іменовані:

Сотниками:

Поручники:

Слезинський Олекса, ДСВС.
Табора Стефан, НКУВ.

Поручниками:

Четарі:

Іванець Іван ҐрПівдень
Король Антін, Чр. ОК.

Четарями:

Лепкий Лев, ҐрСхід
Панас Михайло, ҐрПівніч

IV. САНІТЕТИ:

Іменовані:

Отаманами:

Сотники:

Білас Ростислав др., ДСВС.
Дроздовський Володимир др., Тр. ОК.

Сотниками:

Поручники:

Білозор Володимир др., ІПУСС.
Гайдукевич Євген др., Стр. ОК.
Козакевич Олександер др., Тр. ОК.
Музика Максим др., ДСВС.
Полохайло Іван др., Тр. ОК.
Прийма Остап др., Стн. ОК.
Стефанович Іван др., ҐрПівдень
Танячкевич Кость др., НКУВ.
Яцик Тадей, Стн. ОК.

Поручниками:

Четарі:

Крохмальний Тимко др., ҐрПівдень
Свидерський Володимир др., ІПУСС.
Терлецький Микола др., Смб. ОК.
Шипайло Юліян др., Смб. ОК.

Четарями:

Хорунжі:

Ґаванський Роман, НКУВ.
Кологон Микита, ІПУСС
Мельник Анатоль др. філь., Тр. ОК.
Мотлюк Роман, Зл. ОК.
Скоморовський Володимир Роман, ІПУСС.
Щуровський Володимир др., ІПУСС.

V. ВЕТЕРИНАРІ

Іменовані:

Сотником - ветеринаром:

Поручник-ветеринар:

Бородиєвич Остан, ДСВС.

Поручниками - ветеринарами:

Четарі-ветеринарі:

Бачинський Адам Володимир, Стн. ОК.
Матренчук Спіридіон, НКУВ.

Четарем - ветеринаром:

Хорунжий-ветеринар:

Соневицький Юліян, НКУВ.

Ветеринарійними - четарями:

Ветеринарійні-хорунжі:

Бачинський Євген, НКУВ.
Ганкевич Осип, НКУВ.
Лада Іван, ҐрСхід
Сеняк Осип, Тр. ОК.

VI ДУХОВЕНСТВО

Іменовані:

Преподобниками:

Духовники:

Їжак Микола,
Преподобництво ДСВС.
Калята Антін,
Преподобництво НКУВ.

Духовниками:

Священики:

Белкот Вільгельм
Бон Франц Ксаверій
Гвоздик Льонгін
Ковч Омелян
Коропецький Володимир
Рак Теодор
Федин Антін.

VII. СУДІВНИЦТВО

Іменовані:

Підполковником - судією:

Отаман-судія:

Тисовський Стефан

Отаманом - судією:

Сотник-судія:

Підляшецький Омелян Орест,
ДСВС.

Сотниками-судіями:

Сотник:

Варницький Емануїл, Кл. ОК.

Поручники-судії:

Брикович Володимир, Тр. ОК.
Видрак Мелитон, Чр. ОК.
Величковський Євген Володимир,
Стр. ОК.
Горалевич Ярослав, Стр. ОК.
Гутникевич Никола, Стр. ОК.
Ерденберґер Іван, НКУВ.
Копровський Антін, Кл. ОК.
Кордасевич Ярослав, Стн. ОК.
Кордуба Володимир
Насада Данило
Рубчак Станислав
Соломяний Стефан, Брж. ОК.
Черненко Олександер др., ДСВС.
Шавала Володимир, Зл. ОК.

Поручниками-судіями

Поручники:

Біллет Ігнатій, Зл. ОК.
Кордяк Іван, Стр. ОК.
Ріпнійський Богдан Стефан,
18. XII. 18. Тр. ОК.

Судові четарі:

Белкот Ярослав др., Смб. ОК.
Барило Іван, Смб. ОК.
Костецький Теофіль, Тр. ОК.
Оробець Василь, Кл. ОК.
Радловський Еронім, Стн. ОК.

Судовий хорунжий:

Мостович Петро, Зл. ОК.

Судії:

Конашевич Осип, Зл. ОК.
Павлюк Михайло, Зл. ОК.
Сінґалевич Іван, 12. XII. 18.
Цебровський Віктор,
18. XII. 18. Тр. ОК.

Судовими-четарями:

Бацура Пантелеймон, Кл. ОК.
Дудикевич Ярослав др., Стн. ОК.
Лєссінґ Яків др., Стн. ОК.
Лукач Василь, Тр. ОК.
Фіхман Арон др., Стн. ОК.
Хичій Іван др., Брж. ОК.
Чернявський Теофіль, Тр. ОК.
Шиян Іван, Стр. ОК.
Лазаревич Володимир, НКУВ.

Судовими-хорунжими

Однорічник вістун:

Лесик Василь, Тр. ОК.

Абсольвент прав:

Лучка Олександер, ДСВС.

VIII. ІНТЕНДАНТУРА

а) Економічно-зарядчий відділ.

Іменовані:

Сотниками - інтендантами:

Поручники:

Герасимович Гриць, ДСВС.
Дурбак Павло, НКУВ.

б) Рахунково-провірочний відділ

Хорунжим - інтендантом:

Рахунковий практикант:
Кирилів Антін др., НКУВ.

Ліквідатура.

Іменовані:

Ліквідуючим сотником:

Поручник:
Мечник Петро, НКУВ.

Ліквідуючим поручником:

Четар:
Шльос Михайло, 28. XI. 18. Ж.

Ліквідуючим четарем:

Хорунжий:
Костів Теодор, Чр. ОК.

Ліквідуючим хорунжим:

Старший десятник:
Коляса Володимир, ДСВС.

Харчівництво

Іменовані:

Харчевими сотниками

Поручники:
Гарасимчук Гриць, Зл. ОК.
Жевко Андрій, Чр. ОК.
Павлусевич Володимир, ҐрСхід

IX. КАНЦЕЛЯРІЙНІ УРЯДНИКИ.

Старшими судовими офіціялами:

Офіціяли:
Голинський Володимир, Стн. ОК.
Маленький Дмитро, Брж. ОК.

Судовими офіціялами:

Акцесісти:
Тарнавський Семен, Смб. ОК.
Попович Константин, НКУВ.

ВВк. 56. — През. 25. б/19. Іменовання в Жандармерії від 1. IX. 18. до 1. I. 1919. включно.

Список іменовань в Жандармерії Західної Области Української Народньої Республіки, від дня 1. падолиста 1918. почавши, до 1. січня 1919. включно.

Іменовані:

Отаманом:

Поручник:
Індишевський Лев, 27. XI. 18.

Сотниками:

Поручники:
Алеськевич Микола, 27. XI. 18.
Ващук Олександер, 28. XII. 18.
Затирка Лев, 21. XII. 18.
Козак Іван, 27. XI. 18.
Федитник Михайло, 27. XII. 18.
Яворський Матвій др., 20. XII. 18.

Поручниками:

Четар:
Завальницький Волод., Чр. ОК.

Хорунжий:
Шипайло Микола, 28. XI. 18.

Четарями:

Хорунжі:
Коцко Володимир, 28. XI. 18.
Лісковацький Волод., 28. XI. 18.
Чикало Карло, 30. XI. 18.

Старший десятник:
Калер Бенямін, 22. XII. 18.

ВВк. 57. — През. 570/19. Основи іменовання.

XVI. Розпорядок

з дня 16. січня 1919.

Зарядження з дня 26. листопада 1918. р. ВВк. 15, — Е. 137. точка III. Вістника ДСВС Ч. 2 є і на дальше правосильне з тим, що право іменовань рахункових підстаршин і всіх інших, що підходять до сеї ґрупи, а також до ґрупи харчевої і адміністративної, застерігає собі ДСВС.

До тих катеґорій підстаршин має братися за основу літа їх служби (що найменше 12 літ). На першу чергу має взятися тих, що вже мають урядничі цертифікати або мали дістати їх з австрійського міністерства. Котрий з таких кандидатів не має ориґінальних документів,

має протоколярно подати цілий перебіг життя зі спеціяльними узглядненням літ служби при бувшій австрійській армії. Протокол має бути потверджений командантом.

З тими документами дотичний кандидат має піддатися іспитові комісії при Окружній Військовій Команді зглядно при ДСВС. Щойно по зложенню іспиту може наступити іменовання хорунжим зглядно четарем. Як що вже такі іменовання О.В.К. перевели в себе, то належить додатково поступити з ними після наведених в горі вказівок. Списи їх, з оригінальними документами зглядно протоколами переслати в ДСВС. Для поминених в іменованню через помилку або з інших яких зглядів мається застерегти чергу з датою взад, а щоби це перевести, мусять всі команди в як найкоротшім часі предложити списи як іменованих О. В. Командами так і неіменованих.

Підстаршини ріжних родів оружя можуть бути піднесені командами до степеня хорунжого, при чім рішає спеціяльна кваліфікація і офіцерський корпус.

Засадою при іменованнях підхорунжих хорунжими є укінчена офіцерська школа при бувшій австрійській армії. Одначе з огляду на великий брак старшин можна іменувати підхорунжих хорунжими без укінчення школи; при тім має рішати практичне військове образовання і загальна інтеліґенція (укінчення що найменше середньої школи). Такі старшини мають відтак додатково укінчити школу старшин.

При іменованнях від хорунжого вгору приймається слідуючу засаду:

	Підчас спокою літ служби	Підчас війни літ служби
Хорунжий—четарем в протязі	1	½
Четар—поручником в протязі	4	1½—2
Поручник—сотником в протязі	4	2
Сотник—отаманом в протязі	6	3
Отаманом—підполковником в протязі	2	1
Підполковник—полковником в протязі	2	1

За спеціяльні заслуги і здібности допускається підвисшення поза чергою.

Ті всі старшини, які дотепер носили вищі відзнаки, опираючись на тім, що їх іменувала Національна, Окружна або повітова Рада, а які не є обняті в іменованнях в нинішнім числі Вістника ДСВС мають безуслівно являтися в відзнаках, які прислуговували їм в бувшій австрійській армії. О скільки таким старшинам виплачувано і вищі побори після презентовання в дотичних командах Вістника ДСВС Ч. 2 з дня 14. грудня 1918. р., то їх мається стягнути ратами, почавши від найближчої платні.

Слідуючі іменовання всіх старшин після вище означеної черги появляться 1. марта 1918. р. Тому належить як найскорше предложити внески на іменовання, опираючись на тім розмірі з докладними датами послідного іменовання.

В теперішніх іменованнях узгляднено в першій мірі тих старшин,

що після своїх приділень належать до боєвих формацій або похідних сотень.

Всі іменовання старшин української народности як і чужих народностей, що повнять службу в українській армії, оголошені в розпорядах австрійських міністрів (в іменованнях за падолист 1918.) затверджується з тим, що ріжницю платні узгляднюється з 1. падолиста 1918. Станиславів, дня 16. січня 1919.

Державний Секретар Військових Справ:
Вітовський, полковник в.р.

Згідність цієї копії з міродайного відпису "Вістника Державного Секретаріяту Військови Справ Ч. 5, з дня 31. січня 1919. року", що переховується в архіві Ресорту Військових Справ Виконного Орґану Української Національної Ради, стверджую.

(Кругла печатка з тризубом У.Н.Р.: "Міністерство Військових Справ")

Начальник Канцелярії
Міністерства Військових Справ
(Підпис) **М. Стечишин,**
полковник.

Охоплений цим документом матеріял призначений для вміщення в другій частині збірника воєнно-історичних матеріялів під назвою "Українська Галицька Армія", видавцем якого є хорунжий названої армії, п. Дмитро Микитюк, замешкалий постійно в Вінніпеґ, Ман., Канада.

Видано на підставі дозволення Міністра Військових Справ і згоди Голови Уряду Української Народньої Респбліки в екзилі.
М.п. н/ч., дня 24. вересня 1959. року. Ч. 249/59.

Начальник Канцелярії
Міністерства Військових Справ,
(Підпис) **М. Стечишин,**
полковник.

Копія з відпису

Ч. 8. Станиславів, 25. марта 1919.

ВІСТНИК

Державного Секретаріяту Військових Спав.

Видає Державний Секретаріят Військових Справ.
Західна Область Української Народньої Республики.

Державний Секретаріят Військових Справ.

ВВк. 89. — През. 3346 а) Особ. Іменовання в Українськім Війську 1. марта 1919.

Розпоряд XXXIII.
з дня 1. марта 1919.

Рада Державних Секретарів як виконний орґан Української Національної Ради іменувала на внесок Державного Секретаря Військових

Справ з днем 1. марта 1919. р. старшин Українського Війська і Жандармерії, поданих в залучених списках.

Станиславів, 1. марта 1919.

За Раду Державних Секретарів:

Др. І. Голубович, в.р.

Товариш Державного Секретаря Військових Справ:

Петро Бубела, в.р.

ВВк. 90. — През. 3346 б) Особ. Спис іменовань з днем 1. марта 1919.

Спис іменовань

У війську Західної Області Української Народної Республіки, з днем 1. марта 1919.

При іменованнях, які наступили перед 1. марта 1919, поставлена дата іменовання. Всі інші іменовання відносяться до дня 1. марта 1919. і не мають при собі ніякої дати. Спис упорядкований поазбучно. Чергу означиться в осібнім переглядинку старшин.

В списі приходять слідуючі скорочення:

Брж. = Бережани Кл. = Коломия Рв. = Рава Руська,
Стн. = Станиславів Тр. = Тернопіль, Зл. = Золочів
Кмк. = Камінка Струмілова Смб. = Самбір
Стр. = Стрий Чр. = Чортків.
ІКрп. = І. Корпус ІІКрп. = ІІ. Корпус
ІІІКрп. = ІІІ. Корпус Брґ. = Бриґада
ІПУСС. = І. Полк Українських Січових Стрільців
ІПС = І. Полк Стрільців ІІПС = ІІ. Полк Стрільців
Бат. = Батерія ГрмП. = Гарматний Полк
ҐрПівдень = Ґрупа Південь ҐрПівніч = Ґрупа Північ
ҐрСхід = Ґрупа Схід Дел = Делеґація
Ж = Жандармерія ЗВУ = Залізнича Військова Управа
ДСВС = Державний Секретаріят Військових Справ
КішУСС = Кіш Українських Січових Стрільців
ЛетВ = Летунський Відділ ЛіквК = Ліквідаційна Комісія
НКГА = Начальна Команда Галицької Армії
ОК = Окружна Команда ПвК = Повітова Команда
ПДор = Полк Дорошенка ПкнЛ = Полк князя Льва
ПМаз = Полк Мазепи
х = Іменовання поза чергою за особливі заслуги.

І. ПІХОТА

Іменовані:

Полковниками:

Підполковники:

Варивода Антін, Дел. Відень
Курманович Віктор, 1. ІІ., 19. ДСВС
Тарнавський Мирон, 1. ІІ. 19. ІІКрп.

Підполковниками:

Отамани:

Брикович Станислав, Тр. ОК.
Вітошинський Амброзій, Смб. ОК.
Вольф Адольф, ІІІКрп.

Отаманами:

Сотники:

Біберович Ярослав, Дел. Будапешт

Бізанц Альфред, IIIКрп.
Вільке Отто, Ст. ОК.
Віметаль Антін, Смб. ОК.
Волянський Володимир, Тр. ОК.
Гарабач Олекса, Стн. ОК. х
Гірняк Никифор др., ДСВС.
Ґіртлер Оскар, Кіш УСС
Клюн Омелян, Стр. ОК.
Коссак Іван, Рв. ОК., 1. II. 19.
Котиль Степан, ЛіквК. Відень
Лисняк Омелян, Зл. ОК.
Пуза Євген, НКГА.
Рімаль Франц, ПМаз.
Сухий Федір, Кл. ОК.
Чолган Зенон, Зл. Брґ.
Чорний Петро, Брґ. Кравса

Сотниками:

Поручники:

Абль Бронислав, Брґ. Кравса
Бараник Михайло, Зл. ОК.
Бараняк Володимир
Білас Степан, Тр. ОК.
Білинський Роман, ДСВС. х
Буцманюк Юліян, ДСВС.
Бойцович Дмитро, Стр. ОК.
Варивода Володимир, Стр. ОК.
Возняк Василь, Зл. ОК.
Волянський Іван, ДСВС.
Войтечко Осип, Стр. ОК.
Гаврилюк Ілия, ПМаз.
Гандяк Євген, Стр. ОК. х
Гарасимів Антін, др., IIIПС.
Гарасимів Петро Богдан, Кіш УСС
Галькевич Антін Лев, IIIКрп.
Гдуля Іван, Кл. ОК.
Гладилович Богдан, Брґ. Кравса
Глухівський Володимир, IIIПС.
Глушкевич Євген, Кл. ОК.
Гошовський Іван, Кл. ОК.
Григорійчук Микола, IКрп.
Губчак Михайло, Тр. ОК.
Гошко Микола, IIIКрп.
Гребенець Отто, Зл. ОК.
Дольницький Володимир, ДСВС. х
Демчук Осип, IКрп. х
Жибачинський Рудольф, Брж. ОК.
Іваницький Василь, Стр. ОК.
Іванович Северин, Кл. ОК.
Кекіш Лев, Брж. ОК.
Климкевич Михайло, IКрп.
Колодницький Омелян, Стр. ОК.
Кондрацький Франц, Тр. ОК.
Корженьовський Іван, Кл. ОК.
Кренжаловський Дмитро, НКГА.
Куріца Гриць, Тр. ОК.
Лебенсарт Лев, др., ДСВС.
Левицький Осип, Брж. ОК.
Ліповський Карло, ДСВС.
Ліскевич Антін, 1. I. 19, IIIКрп.
Лисович Казимир, Стр. ОК. х.
Луцький Остап, 18. XII. 18. IIКрп.
Лянґ Жигмонт, Брґ. Кравса х
Малиновський Олександер, Зл. ОК.
Мануляк Володимир, Кл. ОК.
Мартинець Гнат, Кл. ОК.
Мелько Володимир, Чр. ОК.
Монастирський Богдан, IIIПС.
Навроцький Осип, IIКрп.
Нестайко Юліян, Чр. ОК.
Никорак Володимир, Зл. Брґ.
Носковський Зенон, 23. XI. 18.
Огоновський Людомир, НКГА х
Олексин Андрій, IIIПС.
Олесницький Гриць, IКрп.
Ольшанський Мирон, ЗВУ.
Панчак Василь, ДСВС.
Пітусільник Іван, Стр. ОК.
Пилипенко-Богун Михайло, IIIКрп.
Прікель Ґотфрид, ДСВС
Ракочий Гриць, Тр. ОК.
Редчик Кость, Тр. ОК.
Ревюк Осип, IIIПС.
Рідль Альфред, IКрп.
Рижевський Василь, НКГА.
Романишин Василь, IКрп.
Рудко Іван, Чр. ОК.
Сивак Теодор, ДСВС.
Світлик Остап, Стр. ОК.
Сковронський Микола, Брґ. Кравса
Стадник Іван, Тр. ОК.
Стасів Василь, Брґ. Кравса х
Стронський Микола, IIIУСС.

Тотоєскуль Макарій, ЛіквК.
Відень
Турчин Лука, НКГА.
Франко Тарас, ІІКрп.
Хировський Василь, Тр. ОК.
Цінцірук Ілько, Зл. ОК.
Чапельський Ілярій, Стр. ОК.
Шепарович Лев, ДСВС, 1. І. 19.
Шльоссер Карло, Брґ. Кравса
Шміґельський Іван, Кл. ОК.
Щурак Тимотей, Зл. ОК.
Щуровський Никола, Кл. ОК.

Титулярними сотниками:

Поручники:

Колтунюк Михайло, Стр. ОК.
Хромяк Василь, Стр. ОК.

Поручниками:

Четарі:

Алексієвич Юрій, Кл. ОК.
Бабяк Осип, Кл. ОК.
Бабій Іван, Тр. ОК.
Бабій Михайло, Кіш УСС.
Бай Олександер, Зл. ОК.
Байґерт Валерій, ІКрп.
Балицький Володимир, Рв. ОК.
Бандрівський Михайло, Стр. ОК.
Баршак Осип, Стн. ОК.
Бас Василь, Зл. ОК.
Бачинський Володимир Іван, ІКрп.
Безпалко Семен, 1. XI. 18. Зл. ОК.
Бекесевич Володимир, Тр. ОК.
Білинський Іван, ІІІКрп.
Бісага Павло, ІПС.
Блявкопф Вільгельм, Тр. ОК.
Богачевський Данило, ІІПС.
Богачевський Олекса, Брґ. Кравса
Бобанич Михайло, Стр. ОК.
Босий Олекса, ІІПС.
Ботулинський Рудольф, ІІКрп.
Бравн Віктор, ІІІКрп.
Будз Петро, Кл. ОК.
Ващук Іван, ІКрп. х
Василишин Осип, Стр. ОК.
Вербицький Іван, Брґ. Кравса
Візерканюк Осип, Кл. ОК.
Влад Октавіян, 1. XI. 18. Стн. ОК.
Войтович Пилип, ІКрп.
Волф Євген, Кл. ОК.
Волощук Євзебій, Кл. ОК.
Волощук Осип, НКГА.
Воробець Юліян, Зл. Брґ.
Гаврилишин Микола, Зл. ОК.
Гайдукевич Лавро, ІКрп.
Галій Микола, Брж. ОК.
Гамкало Микола, Брж. ОК.
Гащук Михайло, НКГА.
Гинилевич Кость, ІІІКрп.
Гладій Ярослав, Стр. ОК.
Глібовицький Степан, Брж. ОК.
Глібовицький Ярослав, Зл. ОК.
Глібчук Тимотей, Кл. ОК.
Глушко Степан, ІПУСС.
Гнатюк Петро, ІКрп.
Головацький Іван, Кл. ОК.
Головін Михайло, Зл. ОК.
Головінський Юліян, ІКрп.
Голінатий Степан, Чр. ОК.
Гординський Михайло, Стн. ОК.
Ґосовський Андрій, Зл. ОК.
Гринів Василь, ПМаз.
Гринкевич Осип, ІКрп.
Грицан Степан, Кл. ОК.
Грицай Василь, Брж. ОК.
Ґуглевич Іван, ІІІКрп.
Ґавер Вільгельм, ІІПС.
Ґан Петро, ІКрп.
Ґаук Василь, ІКрп.
Ґецельт Адольф, Зл. ОК.
Ґолембйовський Іван, Стн. ОК.
Ґура Людвик, ПДор.
Давид Григорій др., ІКрп.
Дармолінський Антін, Брґ. Кравса
Дацків Теодор, Зл. ОК.
Дацюк Теодозій, ІКрп.
Денека Григорій, ІКрп.
Дереш Олекса, Стр. ОК.
Дедик Іван, Зл. Брґ.
Дідейчук Бертрам, ІІПС.
Дрогомирецький Маркіян, ІПУСС.
Дякунчак Юрій, Смб. ОК.
Евстафієвич Іван, Кл. ОК.
Едельдінґ Герман, ІІІКрп.

Єнджейовський Іван, Кл. ОК.
Жеґалович Тадей, Зл. ОК.
Заворотюк Мирослав, ІКпр. x
Завицький Осип, ПМаз.
Залітач Юліян, ІІПС.
Запалило Євген, ПМаз.
Зільбербуш Яків, Зл. Брґ.
Іванчук Олекса, ІПУСС.
Індишевський Ярослав,
1. XI. 18. ІІКрп.
Кавтиш Василь, Кл. ОК.
Калитчук Іван, ІПУСС.
Калинович Степан, ІІПС.
Кантор Теодор, Зл. ОК.
Карач Іван, ДСВС.
Карпюк Константин, ІКрп.
Качмар Микола, ІКрп.
Качмар Михайло, Брґ. Кравса
Квасницький Віктор, Чр. ОК.
Кипріян Іван, ПДор.
Клє Іван, ІКрп.
Коберський Остап, ІПУСС.
Кобрин Євген, Стр. ОК.
Ковальський Родіон Сергій, НКГА.
Ковалик Григорій, ІКрп., 1. XI. 18.
Ковалюк Юрій, ПМаз.
Коздас Отто, Лет. В.
Константинюк Олександер,
Брґ. Кравса
Конюх Дмитро, Смб. ОК.
Король Богдан, Стр. ОК.
Косаревич Омелян, Зл. ОК.
Котис Константин, Смб. ОК.
Кох Ганс, ІІКрп.
Коць Василь, ІІПС.
Коцупер Никола, ІІПС.
Кошалковський Адам, ІКрп.
Кривоносюк Петро, ПДор.
Крупський Павло, ПМаз.
Кульчицький Теофіль, Смб. ОК.
Купчинський Роман, ІПУСС.
Курилович Данило, Зл. Брґ.
Кушнір Степан, Смб. ОК.
Кушнірик Теоктит, Кл. ОК.
Кушпета Гриць, Зл. ОК.
Кузів Іван, Стр. ОК.
Лабій Анатоль, Чр. ОК.
Лавришко Ярослав, ПМаз.
Левицький Іван Семен, Кл. ОК.
Левицький Іван, Кіш УСС.
Лень Іван, Тр. ОК.
Лепкалюк Михайло др., Стн. ОК.
Лесюк Осип, ПДор.
Липчук Дмитро, ІІКрп.
Лисий Іван, Тр. ОК.
Лотоцький Александер, Зл. Брґ.
Люнц Антін, Зл. Брґ.
Мазяр Олекса, ІКрп.
Макарушка Любомир ІПУСС.
Маковський Орест, ПДор.
Малицький Микола, Тр. ОК.
Манько Василь, ІКрп.
Маціевич Ілярій, ПМаз.
Меллер Герман, Тр. ОК.
Мельник Клим, Тр. ОК.
Мельник Ілия, ПМаз.
Менцінський Франц, ПДор.
Мізур Степан, Брж. ОК.
Мельничук Михайло, ІКрп.
Мінчак Михайло, ІПУСС.
Мигович Петро, 1. I. 19. ОК.
Микетей Гриць, НКГА.
Микитюк Михайло, Кл. ОК.
Мицик Адам, Стр. ОК.
Мойсеович Теофіль, ІПУСС.
Мурин Володимир, Кіш УСС.
Мушанюк Степан, Кіш УСС.
Навроцький Степан, ІПУСС.
Ніжанковський Степан, Стр. ОК.
Новіцький Юліян, НКГА.
Огар Іван, Тр. ОК.
Одовічук Іван, Зл. ОК.
Озінкевич Степан, Тр. ОК.
Олійник Олекса, Тр. ОК.
Олинець Іван, ІІКрп.
Ортинський Еміль, Стр. ОК.
Ортинський Філярет, ІІКрп.
Осецький Ілярій, Стр. ОК.
Пастернак Ярослав, Рв. ОК.
Павлюх Отто, ІКрп.
Панасюк Маріян, Зл. Брґ.
Паціян Іван, ІІПС.
Пелех Роман, ІІКрп.
Пеллер Йона, Чр. ОК.

Перейма Ілько, Стр. ОК.
Перецький Северин, Кл. ОК.
Печарський Іван, ІІІКрп.
Піджарко Евген, Зл. ОК.
Пиріг Василь, Брґ. Кравса
Погорецький Евген, Зл. Брґ.
Подолянчук Василь, Зл. ОК.
Попель Степан, Кл. ОК.
Пордес Жигмонт, Зл. Брґ.
Припхан Ілия, ІІІКрп.
Прокопів Петро, ІПУСС.
Прокопович Антін, ПМаз.
Пура Василь, ІІКрп.
Ранд Натан, Стр. ОК.
Ришавий Іван, ІКрп.
Романівський Іван, 1. XI. 18. Кл. ОК.
Рудавський Володимир, Стр. ОК.
Рудзінський Іван, 1. XI. 18. Брґ. Кравса
Рудницький Марко, Ж.
де Руминович Степан, ІІІКрп.
Сак Семен, Зл. Брґ.
Салдан Микола, ІПУСС.
Салєк Михайло, 14. XII. 18. Зл. ОК.
Самборський Никола, ДСВС.
Сарачинський Володимир, ПкнЛ.
Сверида Степан, ПДор.
Селіянчук Ілько, ІПУСС.
Семерозум Павло, ІПУСС.
Сенета Денис, Брґ. Кравса
Сіґаль Юрко, Кл. ОК.
Сіминович Зенон, Кл. ОК.
Сітницький Микола, ДСВС х
Ситник Осип, Тр. ОК.
Сковронський Петро, Чр. ОК.
Скорик Франц, Кіш УСС. 1. XI. 18.
Славута Гриць, Тр. ОК.
Слобода Тадей, ІПУСС.
Слюсарчук Степан, ПДор.
Смолій Семен, ІІПС.
Стадницький Олекса, Рв. ОК.
Стадницький Іван, ДСВС.
Староселець Михайло, ІПУСС.
Стасюк Володимир, Зл. Брґ.
Стефурак Гриць, Брґ. Кравса
Столяр Іван, ІКрп.
Струмінський Стефан, ДСВС.
Струць Володимир, ІПУСС.
Сулковський Осип, ІПС.
Танасійчук Гриць, Брж. ОК.
Темник Юліян, Смб. ОК.
Тибінка Василь, Стр. Брґ.
Тимняк Сидір, Брж. ОК.
Тимців Омелян, Кл. ОК.
Томорук Теофіль, ДСВС, 1. I. 19.
Туштауер Артур, ІІІКрп. 1. XI. 18.
Федак Володимир, Стр. Брґ.
Феданків Володимир, ПДор.
Федюшка Никола, Стр. ОК.
Фік Зенон, Зл. Брґ.
Флюнт Степан, Кл. ОК.
Химка Іван, Зл. Брґ.
Хміль Тимко, Зл. Брґ., 1. XI. 18.
Хома Осип, ІПУСС.
Хухра Михайло, Брґ. Кравса
Цап Семен, ІКрп.
Цегельський Роман, Тр. ОК.
Чистогорський Осип, ІІПС.
Шавала Михайло, Брґ. Кравса
Шафран Іван, ІКрп.
Шах Степан, ІІКрп.
Шемлій Трофим, Брґ. Кравса
Шерер Станислав, Тр. ОК.
Шкварок Василь, Тр. ОК.
Шкреметко Семен, Смб. п. стр.
Штайнер Фридрих, ІІКрп.
Шумський Юрій, Рв. ОК.
Чайківський Ілярій, Смб. ОК.
Чернецький Григорій, Кл. ОК.
Черський Тит, ПДор.
Чичкевич Михайло, ІПУСС.
Чума Мирон, ІКрп.
Шуровський Евген др., ІПУСС.
Юзичинський Зенон, Стр. ОК.
Юркевич Осип, ІПУСС.
Яворовський Евген, 1. I. 19., Кл. ОК.
Яремич Іван, Кл. ОК.
Ясеницький Евген, ІПУСС.
Яців Нестор, ІКрп.
Йовик Гриць, Брґ. Кравса
Яремчук Матвій, Стн. ОК.

Титулярними поручниками:

Четарі:

Сілецький Антін, Стр. ОК.
Строкон Емануїл, Стр. ОК.
Чарнецький Василь, Стр. ОК.

Четарями:

Хорунжі:

Андрейко Ілько, Брж. ОК.
Алексевич Никола, Зл. ОК.
Артиш Михайло, ПДор.
Балащук Роман, IIIКрп.
Балицький Олекса, IIIПС.
Барицький Антін, IIКрп.
Басараб Микола, IIIКрп.
Белей Гнат, IIIКрп.
Береза Володимир, ДСВС.
Бережницький Осип, Брґ. Кравса
Бессараб Дмитро, Зл. ОК.
Білий Гаєць Дмитро, Стр. ОК.
Білинський Омелян, IПУСС.
Бінас Степан, IПУСС.
Боберський Василь, Чр. ОК.
Богдан Кость, Зл. Брґ.
Богун Іван, Брґ. Кравса
Богунович Михайло, Брж. ОК.
Бокало Володимир, IПУСС.
Борковський Іван, Кіш УСС.
Бородайкевич Олександер, 1. XI. 18., Брґ. Кравса
Борис Омелян, IПУСС.
Борсук Василь, Чр. ОК.
Бринський Михайло, Кіш УСС.
Бровко Юліян, Брґ. Кравса
Будник Павло, Брґ. УСС.
Бужор Микола, IПУСС.
Бумбар Микола, IКрп.
Вакалюк Роман, IIКрп.
Варивода Евстахій, Стр. ОК.
Вархола Омелян, Брґ. Кравса
Васькевич Кость, Стр. ОК.
Ващук Корнило, IПУСС.
Венгринович Олександер, Рв. ОК.
Верес Михайло, Брж. ОК.
Вертипорох Евген, IКрп.
Віндик Іван, ПДор.
Винявський Роман, Зл. Брґ.
Воєвідка Іван, Кл. ОК.
Волощук Олександер, Кл. ОК.
Воробій Василь, IКрп.
Ворона Володимир, Брж. ОК.
Гаврилюк Михайло, IПС.
Галань Мирон, IКрп.
Галій Олекса, Стр. ОК.
Гальперн Іван, IIIКрп.
Галущак Осип, Зл. ОК.
Гандзюк Яків, Кл. ОК.
Гарас Степан, Кл. ОК.
Гарасимів Партем, Чр. ОК.
Гачкевич Осип, IПУСС.
Гладишевський Іван, Рв. ОК.
Гойдало Петро, IIIПС.
Голинський Василь, IПУСС.
Головацький Волод., ПМаз.
Городецький Степан, IПУСС.
Городинський Михайло, Брґ. Кравса
Гороль Петро, Зл. Брґ.
Горянський Іван, Брґ. УСС.
Гошовський Семен, Чр. ОК.
Грабар Степан, Рв. ОК.
Гнатів Гриць, ПМаз. х
Гнатківський Семен, Стр. ОК.
Грамяк Михайло, Кл. Брґ.
Грималюк Данило, Брґ. УСС.
Гриневецький Ілярій, Тр. ОК.
Грицай Гриць, Кіш УСС.
Грицик Василь, Чр. ОК.
Грицина Евстахій, Кл. ОК.
Грищак Юліян, Зл. Брґ.
Гробельний Карло, Кіш УСС.
Губіцький Евген, Тр. ОК.
Гупаловський Олекса, др., Брж. ОК.
Ґаба Іван, Смб. ОК.
Ґижа Іван, Стр. ОК.
Ґоїв Юліян, IПУСС.
Ґосовський Андрій, Зл. ОК.
Ґреґоращук Ґустав, ПМаз.
Ґренків Евген, Кіш УСС.
Ґресько Северин, Кіш УСС.
Ґродзіцький Петро, Ст. ОК.
Ґура Степан, ПДор.
Ґураль Іван, Зл. ОК.
Данилович Іван, Смб. ОК.
Данилюк Карло, Кіш УСС.

Данківський Осип, Брґ. Кравса
Даскалюк Василь, ПМаз.
Дацків Михайло, Стр. Брґ.
Дашко Яків, НКГА.
Дерлиця Роман, Брґ. Кравса
Денисюк Осип, ПМаз.
Дзівінський Василь, Брґ. Кравса
Дівнич Антін, ДСВС.
Дідик Онуфрій, Зл. Брґ.
Добромільський Михайло, Стр. ОК.
Довган Дмитро, Стр. Брґ.
Дольницький Мирон, Зл. ОК.
Дроздик Осип, Стр. Брґ.
Дудись Іван, Зл. ОК.
Дума Петро, Брж. ОК.
Дурделло Зенон, ІКрп.
Дюк Микола, Стр. ОК.
Єнджейовський Андрій, Зл. ОК.
Заблоцький Іван, Брґ. Кравса
Заґвойський Осип, ІІПС.
Заклинський Мирон, Брґ. УСС.
Залеський Осип, Брґ. Кравса
Залевський Микола, ІПУСС.
Залуцький Петро, ПМаз.
Зуляк Олександер, Тр. ОК.
Іванчук Михайло, ІПУСС.
Іванович Адріян, Брґ. ОК.
Івасечко Карло, Чр. ОК.
Калин Андрій, ІПУСС.
Каратницький Роман, ІПУСС.
Кардаш Адольф, Тр. ОК., 1. І. 18.
Кассиян Василь, ІПУСС.
Кашуба Василь, ІПУСС.
Качмарчук Антін, Кіш УСС.
Кедик Михайло, Рв. ОК.
Кекиш Осип, Брж. ОК.
Кіржецький Степан, ІПУСС.
Кісилевський Лев, Рв. ОК.
Клічук Іван, ПДор.
Клим Григорій, Тр. ОК.
Клочерак Степан, ПДор.
Кнігиницький Плятон, Брґ. УСС.
Коблюк Андрій, Тр. ОК.
Ковалюк Микола, ПМаз.
Ковбан Степан, ІІКрп.
Ковбуз Олександер, ПМаз.
Кокорудз Антін, Кл. ОК.
Козак Михайло, ІКрп.
Козій Іван, ІІКрп.
Коляджин Володимир, Стр. ОК.
Копяківський Микола, ІПУСС.
Корецький Степан, ІКрп.
Корнута Іван, Кл. ОК.
Король Михайло, Тр. ОК.
Королюк Михайло, Тр. ОК.
Коссар Евген, Зл. ОК.
Костащук Василь, Кл. ОК.
Костюк Василь, ПДор.
Кочерган Володимир, Брґ. Кравса
Креховецький Микола, Кіш УСС.
Кривий Микола, Тр. ОК.
Крисько Іван, ІПС.
Крицун Ярослав, Брґ. УСС.
Кузевич Петро, ІІІКрп.
Кузьмак Іван, ІІІКрп.
Кузьмич Антін Волод., ПДор.
Кузьмич Володимир, Зл. ОК.
Кузьмович Лев, Тр. ОК.
Кулай Олекса, ІПУСС.
Кульчицький Фльор, Брґ. Кравса
Курієць Іван, Чр. ОК.
Кучерський Петро, ІПУСС.
Кушнір Михайло, Брж. ОК.
Кушнір Михайло, ІІІКрп.
Кушнір Павло, Стр. Брґ.
Лагола Олександер, ПДор.
Ладика Дмитро, Тр. ОК.
Лапчук Іван, ІКрп.
Левандовський Микола, ПДор.
Левицький Мирон, Стр. ОК.
Легкун Дмитро, ПМаз.
Лерей Генрих, ІІКрп.
Лісович Роман, Стр. ОК.
Ліщинський Микола, Кіш УСС.
Ліщук Василь, ІІІС.
Лисий Володимир др., Тр. ОК.
Лисинецький Олександер, Стр. ОК
Личковський Кость, Брж. ОК.
Лицик Андрій, Брґ. Кравса
Лучанко Григорій, Тр. ОК.
Лучинський Кость, ІПУСС.
Лушпінський Адам, ІПУСС.
Лятишевський Володимир, ІПУСС.
Мазяк Іван, Стр. ОК.
Макар Володимир, ІІПС.

Макар Степан, ІКрп.
Максимець Василь, ПДор.
Мандишевський Омелян, Стр. ОК.
Маренін Ярослав, ІКрп.
Марцинюк Андрій, ПМаз.
Марущак Роман, ПДор.
Мельницький Богдан, Брж. Брґ.
Мельник Володимир, ПМаз.
Мельник Михайло, Брґ. Кравса
Меркун Микола, ІПУСС.
Меркун Павло, ІКрп.
Метельський Антін, Тр. ОК.
Мінів Олекса, ІПУСС.
Мішкевич Олександер, ІІКрп.
Микитинський Дмитро, Брґ. Кравса
Микитюк Василь, ІПУСС.
Миколайчук Володимир, ІКрп.
Миханцьо Володимир, Чр. ОК.
Михасюк Роман, ІПС.
Могильняк Михайло, ІІКрп.
Мода Іван, ІПУСС.
Мороз Петро, Кіш УСС.
Мостович Петро, Чр. ОК.
Музичишин Михайло, Тр. ОК.
Назаревич Володимир, ІПУСС.
Назаркевич Василь, Зл. ОК.
Небиловець Яків, Кіш УСС.
Ніжанківський Нестор, Стр. ОК.
Николайко Степан, 1. XI. 18. ІПУСС.
Ничик Йона, Зл. ОК.
Новіцький Андрій, ІІПС.
Обрізків Михайло, ІІКрп.
Огар Іван, Тр. ОК.
Ольховий Ґілярій, Бр. Кравса.
Опока Микола, ІПУСС.
Орищин Осип, Зл. Брґ.
Осідач Семен, ІКрп.
Остапчук Гнат, Стн. ОК.
Павлишин Осип Лев, Тр. ОК.
Палюк Тимко, Стр. ОК.
Павнель Валерій, ПДор.
Паздрій Евген, Тр. ОК.
Панчук Михайло, Чр. ОК.
Парнес Яків, Зл. ОК.
Партика Андрій, ІПУСС.
Пекар Михайло, ІКрп.
Петрашек Михайло, ІПУСС.
Печенюк Дмитро, ПДор.
Піщаловський Володимир, ІКрп.
Питльований Василь, Зл. ОК.
Пліш Олександер, Брґ. Кравса
Попадюк Олександер, ІІКрп.
Попович Василь, Кл. Брґ.
Поритко Іван, ІПУСС.
Посмітюх Ілия, Тр. ОК.
Починок Володимир, ІПУСС.
Пришляк Степан, Зл. Брґ.
Придаткевич Володимир, ДСВС.
Пришляк Теодозій, Лз. ОК.
Протас Юліян, ІІПС.
Рабій Юліян Евген, Зл. ОК.
Ріпецький Степан, Брґ. Кравса
Ровенко Олекса, ІПУСС.
Романюк Прокіп, ІІКрп.
Рибіцький Орест, ІІКрп.
Россолюк Семен, ІІКрп.
Ростикус Василь, Зл. Брґ.
Ротенберґ Сальо, Зл. Брґ.
Русин Омелян, ІІПС.
Сабат Никола, Стр. ОК.
Савчак Григорій, НКГА.
Савчук Андрій, Зл. ОК.
Саґан Дмитро, ПМаз.
Сайко Володимир, Стр. ОК.
Сапович Микола, ПМаз.
Секунда Володимир, ІПУСС.
Сембай Іван, ІПУСС.
Семйонек Михайло, Брґ. Кравса
Семкович Дмитро, Чр. ОК.
Сениця Михайло, Брж. ОК.
Сеньків Семен, Брґ. УСС.
Сецінський Осип, ІПУСС.
Свистун Теодор, ІКрп.
Свідрик Василь, Стр. Брґ.
Скалій Станислав, ІІПС.
Скаськів Теофіль, Брж. ОК.
Скорупський Микола, Чр. ОК.
Скульський Осип, Зл. ОК.
Сидорович Василь, Зл. ОК.
Слободян Володислав, Кл. ОК.
Смолій Петро, ІІКрп.
Сокіл Іван, ІКрп.
Солонинка Тарас, Зл. ОК.
Солтикевич Ярослав, Рв. ОК.

Ставничий Ярослав, ІПУСС.
Старчук Іван, ІПУСС.
Стасишин Іван, Смб. ОК.
Степанів Олена, Зл. Брґ.
Стеткевич Володимир, ІКрп.
Стрільчук Людвик, Тр. ОК.
Строкон Микола, ДСВС, 1. І. 19.
Тарко Максим, ІІКрп.
Татух Степан, Кл. ОК.
Твардовський Іван. Чр. ОК.
Терлецький Степан, ІПУСС.
Теслюк Михайло, Стр. ОК.
Ткачишин Іван, Брґ. Кравса
Томенко Степан, Брґ. Кравса
Томковид Микола др., Чр. ОК.
Третяк Кость, ІПУСС.
Турій Дмитро, Стр. Брґ.
Тучапський Іван, ІПУСС.
Український Семен, Брґ. Кравса
Фалендищ Дмитро, ІКрп. х
Фаслер Сидір, Стн. ОК.
Федасюк Дмитро, Кл. ОК., 1. І. 19.
Федишин Павло, ІПУСС.
Федорюк Антін, ДСВС.
Федуник Ілько, Кл. ОК.
Фельд Маєр, Чр. ОК.
Філяс Петро, ІКрп.
Филипович Теодор, Зл. Брґ.
Фрищин Степан, Зл. ОК.
Фльорчук Ярослав, Кл. ОК.
Харак Ілярій, Брґ. Кравса
Хархаліс Микола, ІКрп.
Хотинецький Іван, Брґ. Кравса
Храпливий Роман, Тр. ОК.
Цеплий Константин, Тр. ОК.
Цибуляк Олекса, Кл. ОК.
Чайківський Ілярій, Брґ. Кравса
Чайківський Микола, ПМаз.
Чайківський Василь, Кл. ОК.
Черевко Волод. Семен, Зл. ОК.
Черемшинський Льонґін, Зл. ОК.
Черник Олекса, ІІКрп.
Чернихівський Микола, Смб. ОК.
Черниш Степан, ПМаз.
Чичилович Іван, ІПУСС.
Чорногуз Юрій, Зл. ОК.
Чубатий Лев, ІПУСС.
Чумак Степан, Тр. ОК.
Чучман Микола, Зл. ОК.
Шамудовський Михайло, Кіш ІПУСС.
Швалюк Микола, Зл. ОК.
Швець Осип, Лет. В. погиб
Шеремета Петро, ІПУСС.
Шемердяк Осип, Брґ. Кравса
Шерстило Іван, Рв. ОК.
Школьник Володимир, Зл. Брґ.
Шумський Роман, ІКрп.
Шимків Гриць, Зл. Брґ.
Юсипчук Дмитро, ІПУСС.
Якубович Володимир, Стн. ОК.
Ярмолинець Василь, ІКрп.
Ярошек Осип, Брґ. УСС.
Ясеницький Орест, Зл. Брґ.
Яцкевич Евген, Стр. ОК.
Яртимець Василь, ІКрп.

Військовий академик:
Сербинський Волод., Кіш УСС.

Титулярними четарями:
Хорунжі:
Колтонюк Мирослав, Стр. ОК.
Криницький Степан, Стр. ОК.
Луців Павло, Стр. ОК.

II. ПУШКАРІ

Іменовані:

Отаманами:

Сотники:
Противенський Гуґо, ІІІКрп.
Лянґ Фердинанд, ІІКрп.

Сотниками:

Поручники:
Бабюк Осип, Кл. ОК.
Касіянович Іван, Кл. ГрмП.
Колтунюк Михайло, ІІІКрп.
Кшіж Віктор, ІКрп.
Майнль Вільгельм, Брґ. Кравса
Мот Ґотліб, ДСВС.
Сенечко Гриць, Брґ. Кравса
Сітницький Іван, 3. XII. 18. Зл. ОК.
Слезак Іван, НКГА.
Царевич Омелян др., ІІІКрп.

Циґаник Авґустин, Чр. ОК.
Штавфер Адольф др., Стр. ОК.
Якверт Ріхард, НКГА.

Поручниками:

Четарі:

Весоловський Омелян, Грм. СтП.
Гинелевич Іван, ІГрмП.
Дмоховський Теофіль, ЛіквК. Відень
Криловський Волод., Тр. ОК.
Клодницький Волод., Стн. ОК.
Лушпінський Франц, Грм. СтП.
Мацьків Тимотей, Грм. СтП.
Мішкевич Волод., Грм. СтП.
Новосельський Іван, Стр. ОК.
Олексій Роман, Стр. ОК.
Панківський Степан, Стр. ОК.
Прудиус Петро, ІІГрмП.
Сілецький Волод., Кл. ОК.
Сандуляк Михайло, ІІГрмП.

Четарями:

Хорунжі:

Атаманюк Теофіль, ІІГрмП.
Вінклєр Карло, ІІІКрп.
Вітошинський Михайло, Грм. СтП.
Волошин Теофіль, ІІГрмП.
Галяса Бронислав, Бат. 2/30
Гузар Ярослав, Грм. СтП.
Кисіль Осип, Брґ. УСС.
Колодницький Дмитро, Стр. ОК.
Колодницький Михайло, Чр. ОК.
Костик Дмитро, Грм. СтП.
Мельникович Осип, ІКрп.
Преліз Данило, Чр. ОК.
Сличенюк Сидір, 3. XII. 18. Зл. ОК.
Тишовницький Михайло, Стр. ОК.
Трешневський Богдан, Стр. ОК.
Янкевич Евген, Грм. СтП.

Пушкарським офіціялом:

Акцесіст:

Нагорняк Володимир, ДСВС.

III. КІННОТА

Іменовані:

Отаманом:

Сотник:

Ремер Олівер, Стр. ОК.

Сотником:

Поручник:

Геніґ Едвард, Стр. ОК.

Поручниками:

Четарі:

Ганицький Олександер ІКрп.
Лукашевич Юрій, Стр. ОК.
Поповецький Никола, Чр. ОК.
Шухевич Теофіль, ІПУСС.

IV. САПЕРИ

Іменовані:

Поручниками:

Четарі:

Вайс Самуель, ІІІКрп.
Гасман Іван, ІІІКрп.

V. ІНЖІНЄРИ

Іменовані:

Сотниками:

Поручники:

Васюта Осип, ДСВС.
Шленфокт Віллі, ДСВС.
Януш Роман, ДСВС.

Поручниками:

Четарі:

Васюта Осип, ДСВС.
Комаринський Володимир, ІІІКрп.
Нетопіль Ярослав, Кл. ОК.

Четарями:

Хорунжий:

Гарас Степан, Кл. ОК.

Офіціялом:

Акцесіст:

Ільницький Вітольд, ДСВС.

Будівництво

Іменований:

Офіціялом:

Акцесіст:

Мандзюх Іван, Стр. ОК.

VI. САНІТЕТИ

Іменовані:

Полковниками:

Підполковники:

Бардах Теофіль др., Брж. ОК.
Кос Осип др., Ст. ОК.
Целевич Амброзій др., ДСВС.

Підполковниками:

Отамани:

Мантель Себастіян др., Тр. ОК.
Петрушевич Петро др., Кл. ОК.
Юркевич Амброзій др., Стр. ОК. х

Отаманами:

Сотники:

Гвоздецький Теофіль др., Брж. ОК. х
Ґлянц Ґайнріх др., Смб. ОК.
Калєфаріюс Лівій др., Зл. ОК.

Сотниками:

Поручники:

Гасюк Степан др., НКГА.
Ґіршінґ Тадей др., Рв. ОК.
Породко Лев др., Рв. ОК.
Рібенфельд Мойсей др., Зл. ОК.
Юда Маврикій др., Рв. ОК.
Козак Михайло др., Ст. ОК.

Поручниками:

Четарі:

Божейко Юліян, Брґ. Кравса
Білобрам Франц др., ІІПС.
Ваврик Мартин, Смб. ОК.
Гайдучок Степан, Зл. ОК.
Гинилевич Ярослав, ДСВС.
Гробельний Осип, Стн. ОК.
Ґалаґуз Петро, Зл. Брґ.
Дмитричко Василь, Зл. Брґ.
Кучковський Теофіль, Кл. ОК.
Левенталь Макс, Смб. ОК.
Лисяк Мирон, Брґ. Кравса
Ляндес Роберт др., Стр. ОК.
Максимонько Лев, Стн. ОК.
Нагляк Яків, Смб. ОК.
Олексій Евген др., ІІКрп.
Паук Зиновій, Стн. ОК.
Рижий Іван, Зл. Брґ.
Рубель Степан, ІПС.
Сассофер Данило др., Тр. ОК.
Сарнавський Микола, Кл. ОК.
Сілецький Ксенофонт, Брґ. Кравса
Сосенко Лев др., ІКрп.
Стасюк Дмитро, ПДор.
Фастман Осип др., Смб. ОК.
Цимбалістий Павло, Брґ. Кравса
Шуровський Володимир, др., ІПУСС. х

Четарями:

Хорунжі:

Бабій Ярослав, Стр. ОК.
Бухвальтер Йоахім, Бдж. ОК.
Ґардзінський Юлій, Кл. ОК.
Кушнір Михайло, ПДор.
Літвак Генрих, Тр. ОК.
Маковський Юрій, Зл. Брґ.
Мандлєр Віктор, Стн. ОК.
Мотлюк Роман, Зл. ОК.
Мулькевич Володимир, Стн. ОК.
Ортинський Іван, Брґ. Кравса
Островський Тадей, ІКрп.
Тарнавський Грицько, Брґ. Кравса

Аптикарі

Іменовані:

Поручниками:

Четарі:

Герман Емануїл, ДСВС.
Ляндесберґ Мойсей, Стр. ОК.
Ляндав Сальо, Тр. ОК.
Павлюк Антін, Зл. ОК.

VII. ВЕТЕРИНАРІ:

Іменовані:

Сотниками:

Поручники:

Майка Василь, Тр. ОК.

Мойсеович Кость, Тр. ОК.
Матренчук Спиридон, НКГА.

Поручниками:

Четарі:

Вайсштавб Хуне, НКГА.
Іссерлєс Ілия, Стн. ГрмП.
Іссерлєс Макс, Брж. ОК.
Кузьмин Роман, Стр. ОК.
Ловчий Михайло, Зл. Брґ.
Моравський Володимир
Прессер Михайло, Зл. ОК.
Присташевський Роман, ІКрп.
Шмуц Йона, Зл. ОК.

Четарями:

Хорунжі:

Буксбавм Борух, Чд. ОК.
Григоращук Спиридон, Брґ. УСС.
Колодрубець Іван, Брґ. Кравса
Коновал Василь, Кл. ОК.
Николин Матвій, Стр. ОК.
Остерзецер Мечислав, Стн. ОК.
Сінґалевич Микола, Зл. Брґ.
Слобода Осип, Зл. Брґ.
Стоцький Володимир, НКГА.
Татарський Теофіль, Смб. ОК.
Целевич Іван Денис, ІІКрп.
Чопи Генрих, Кл. ОК.
Щебель Іван, ІІКрп.

Хорунжими:

Підхорунжий:

Чубатий Володимир, ІІКрп.

VIII. ДУХОВЕНСТВО

Іменовані:

Преподобником VII. ранґи:

Преподобник VIII. ранґи:

Озімкевич Іван

Преподобником VIII. ванґи:

Духовник:

Панасевич Дмитро

Духовниками:

Священики:

Бала Осип
Галайчук Володимир
Галібей Адальберт
Горникевич Теофіль
Єрмі Карло др.
Косонога Іван
Костишин Мирон др.
Лазорів Василь
Мащак Іван
Опарівський Василь
Орловський Іван
Палажій Лука
Проскурницький Орест
Рубель Роман
Твердохліб Михайло
Чайківський Федір

IX. СУДІВНИЦТВО

Іменовані:

Отаманом-судією:

Сотник-судія:

Частка Гуґо, ЛіквК. Відень

Сотниками-судіями:

Поручники-судії:

Байрак Дмитро, Чр. ОК.
Біллєт Гнат, Зл. ОК.
Величковський Евген, Стр. ОК.
Гутникевич Микола, Стр. ОК.
Єднак Антін, Тр. ОК.
Кіжик Волод. др., ІІКрп.
Костецький Теофіль, Тр. ОК.
Крет Семен, НКГА.
Курдіяк Юрій, НКГА.
Оробець Василь, Кл. ОК.
Ріпнінський Богдан, Тр. ОК.
Хойнацький Олександер, Брж. ОК.
Шухевич Павло, Кл. ОК.

Поручниками - судіями:

Четарі-судові:

Гладишовський Степан, ДСВС, 1. II. 19.
Полянський Єронім, Смб. ОК., 1. II. 19.
Слюзар Роман др., Тр. ОК.
Шипайло Ярослав др., Стн. ОК., 1. II. 19.

Поручником - судією:

Цивільний судія:

Козбур Іван, Смб. ОК.

Судовими четарями:
Судові хорунжі:
Ліпман Лазор, Кл. ОК.
Пацлавський Омелян, Брж. ОК.

Іменовані з "веніам екзаміні" до трьох місяців:
Поручниками - судіями:
Поручники:
Грубський Іван др., Стр. ОК.
Жмур Юрій, Зл. ОК.
Крижановський Ярослав др., Стр. ОК.

Четарі судові:
Боцура Пантейлемон, 1. II. 19., Брґ. Кравса
Дудикевич Ярослав, 1. II. 19., IIКрп.
Калимон Михайло, 1. II., НКГА.
Лазаревич Володимир, 1. II. 19. IIКрп.
Лукач Василь, 1. II. 19., III Крп.
Максимчук Іван Олександер, 1. II. 19. III Крп.
Федак Іван, 1. II. 19., IIIКрп.
Шиян Іван, 1. II. 19. IIIКрп.
Хичій Іван др., 1. II. IКрп.

Судові хорунжі:
Берко Осип, Смб. ОК.
Волощак Семен, 1. II. 19., IКрп.
Мандзій Роман др., НКГА.
Ставничий Роман, 1. II. 19., Брґ. Кравса
Стойко Микола, 1. II. 19., IIIКрп.

Судові урядники:
Судовим акцесістом:
Старший десятник:
Данилюк Михайло, 1. II. 19., Кл. ОК.

X. ІНТЕНДАНТУРА

Іменовані:
Отаманами:
Сотники:
Кадайський Андрій, ДСВС.
Штробель Олекса, НКГА.
Сташник Омелян, НКГА.

Сотниками:
Поручники:
Давидяк Евген др., ДСВС.
Думин Ромуальд, НКГА.
Гарасевич Михайло, НКГА.
Індишевський Ярослав, ДСВС. х
Калинич Лев, IIIКрп.
Кошак Микола др., Тр. ОК.
Олесницький Юрій др., Стн. ОК.
Пашкевич Іван, IКрп.
Сабат Володимир, Стн. ОК.
Селезінка Ярослав др., Стр. ОК.
Станько Михайло др., IКрп.
Ющак Юрій, ДСВС.

Цурканович Ізидор, ДСВС.
Поручниками:
Четарі:
Біляк Степан, Смб. ОК.
Кміцикевич Антін, ДСВС.
Черкавський Олекса, ДСВС.
Чучман Сидір, ДСВС.

Четарями:
Хорунжий:
Кирилів Антін, др., 1. I. 19.

Харчівництво
Іменовані:
Отаманом:
Сотник:
Тимяків Михайло, Смб. ОК.

Сотниками:
Поручники:
Барчинський Віктор, Стр. ОК.
Вайда Володимир, Тр. ОК.
Ґіжовський Роман, Стн. ОК.
Дячишин Никита, ДСВС.
Зарівний Василь, Брж. ОК.
Малецький Степан, ДСВС.
Матвіїшин Михайло, НКГА.
Петрушевич Роман, IКрп.
Руцький Осип, Стр. ОК.
Стрішка Михайло, ЛіквК. Відень
Ярема Володимир, IКрп.

Поручниками:

Четарі:

Бук Осип, НКГА.
Гірняк Микола, Львів ОК.
Ґефель Савль, Стр. ОК.
Калинович Степан, Стн. ОК.
Коберський Карло, Брґ. Кравса
Король Мирослав, Рв. ОК.
Костик Василь, ДСВС.
Майка Андрій, Тр. ОК.
Решетилович Зиновій, Кл. ОК.
Савицький Февроній, Кл. ОК.
Турчин Яків, Кл. ОК.
Яворський Гнат, Кл. ОК.
Яцків Степан, НКГА.

Четарями:

Хорунжі:

Базилевич Роман, НКГА.
Вовчук Іван, Стн. ОК.
Кочержук Дмитро, Стн. ОК.
Левицький Осип, Кл. ОК.

Рахунковість:

Сотниками:

Поручники:

Брабець Рудольф, Кл. ОК.
Ґотліб Яків, Кл. Брґ.
Мельникович Олекса, ШКрп.
Пфайфер Альбін, Тр. ОК.

Поручниками

Четарі:

Бекесевич Осип, Тр. ОК.
Гербст Михайло, Кл. ОК.
Гретчак Іван, ШКрп.
Ґравер Іван, Кл. ОК.
Ґроссберґ Натан, ІПС.
Дячок Ілия, Рв. ОК.
Задурович Володимир, Стр. ОК.
Замойський Михайло, Брж. ОК.
Ліхтман Маєр, Стр. ГрмП.
Марбарович Осип, Тр. ОК.
Орун Петро, Брж. ОК.
Площанський Адольф, Стр. ОК.
Райх Ілия, Стн. ОК.
Хомич Петро, Смб. ОК.
Цимбала Степан, НКГА.
Шварц Лев, Стн. ОК.

Четарями:

Хорунжі:

Желізко Теодор, Зл. ОК.
Кобилянський Евген, Чр. ОК.
Мричко Адам, Смб. ОК.
Рибак Павло, Зл. ОК.

Хорунжим:

Ст. дес. Чубатий Петро, Тр. ОК.

ПРИМІТНІ (евіденційні) УРЯДНИКИ:

Іменовані:

Старшими офіціялами:

Офіціяли:

Климко Никола, Зл. ОК.
Походжай Іван, Брж. ОК.
Романчук Волод., Брж. ОК.

Асистентами XI. ранґи:

Повіт. старші десятники:

Будік Франц, Стн. ОК.
Ґулай Микита, Чр. ОК.
Дикий Степан, Зл. ОК.
Заяць Михайло, ШКрп.
Лозинський Іван, Смб. ОК.

XI. ВІЙСЬКОВЕ УРЯДНИЦТВО

Канцелярійні урядники:

Офіціялом:

Акцесіст:

Кобильняк Григорій, ДСВС.

XII. ЖАНДАРМЕРІЯ

Іменовані:

Полковником:

Підполковник:

Ґаванський Олександер, 1. XI. 18.

Підполковником:

Отаман:

Красіцький Олександер, 1. II. 19.

Ч. 12 Копія з відпису

ВІСТНИК

Станиславів, 1. мая 1919.

ДЕРЖАВНОГО СЕКРЕТАРІЯТУ ВІЙСЬКОВИХ СПРАВ

Видає Державний Секретаріят Військових Справ.

ВВк - ДСВС. 8769. Вд. І. Іменовання за хоробрість.

LIV. Розпоряд

з дня 30. цвітня 1919.

За хоробрість перед ворогом іменовані з днем 1. мая 1919:

Підполковником:

Отаман: Микитка Осип, ІКрп.

Сотником:

Поручник: Качмар Микола, ІКрп.

Станиславів, дня 30. цвітня 1919.

Президент Державних Секретарів:

Др. Сидір Голубович, в.р.

Товариш Державного Секретаря Військових Справ:

Петро Бубела, отаман, в.р.

ВВк. 161. — ДСВС. 8380. Вд. І. Іменовання за хоробрість.

LV. Розпоряд

з дня 1. мая 1919:

За хоробрість перед ворогом іменовані з днем 1. мая 1919:

Сотниками:

Поручники:

Вінтоник Осип, Брж. ОК.
Медвідь Іван, ІІІКрп.

Поручниками:

Титулярний поручник:

Чарнецький Василь, ІІІКрп.

Четарі:

Тофан Микола, ІІІКрп.
Качмарський Евстахій, ІІІКрп.
Литвин Михайло, ІІІКрп.
Голинський Гриць, ІІІКрп.

Четарями:

Хорунжі:

Бойчук Петро, ІІІКрп.
Коновал Лесь, ІІІКрп.
Мицик Василь, ІІІКрп.

Ч. 16. Копія з відпису

Камянець на Поділлю, 31. 1919.

ВІСТНИК

УКРАЇНСЬКОГО ВІЙСЬКА

Виходить на зарядження Диктатора Західної Области УНР.

ВУВ. Ч. 194. Диктатор. През.—Іменовання в Українськім Війську.

LIX. Розпоряд

з дня 19. липня 1919.

Іменовання:

В Українській Галицькій Армії від дня 23. червня до 19. липня 1919. іменовані Диктатором ЗОУНР в признанню заслуг:

Полковниками:

Підполковник Чмелик Стефан, 29. червня 1919.

Підполковниками:

Отаман Долуд Андрій, 29. червня 1919.

Отаманами:

Сотники:

Др. Воєвідка Ярослав, 29. 6. 1919.
Волощук Роман, 7. 7. 1919.
Дибуляк Михайло, 29. 6. 1919.
Кнайфель Мирослав, 7. 7. 1919.
Шашкевич Богуслав, 29. 6. 1919.
Ціха Іван, 29. 6. 1919.

Сотниками:

Поручники:

Балтро Іван, 29. 6. 1919.
Бачинський Василь, 29. 6. 1919.
Бравн Віктор, 7. 6. 1919.
Чарнецький Василь, 7. 7. 1919.
Головінський Юліян, 29. 6. 1919.
Загайкевич Богдан, 29. 6. 1919.
Зубрицький Володимир, 23. 6. 1919.
Іванів Павло, 29. 6. 1919.
Когут Степан, 23. 6. 1919.
Коссар Володимир, 29. 6. 1919.
Кох Ганс, 19. 7. 1919.
Мар Рудольф, 7. 7. 1919.
Мительський Василь, 29. 6. 1919.
Рибачевський Северин, 23. 6. 1919.
Рогожинський Нестор, 29. 6. 1919.
Староселець Михайло, 7. 7. 1919.
Чайка Іван, 29. 6. 1919.
Чичкевич Михайло, 7. 7. 1919.

Поручниками:

Четарі:

Ваймраб Яків, 29. 6. 1919.
Ващук Корнило, 7. 7. 1919.
Верхомий Володимир, 29. 6. 1919.
Ґанке Осип, 29. 6. 1919.
Гоїв Юліян, 7. 7. 1919.

Др. Гупаловський Гриць, 7. 7. 1919.
Калина Володимир, 7. 7. 1919.
Кривоус Василь, 7. 7. 1919.
Крицун Ярослав, 7. 7. 1919.

Четарями:

Хорунжі:
Еліяшевський Гнат, 29. 6. 1919.
Лящук Никола, 29. 6. 1919.
Полянський Іван, 29. 6. 1919.
Шольц Віктор, 23. 6. 1919.

Рахунковими поручниками:

Рахунковий четар Бабелюк Антін, 24. 6. 1919.

Камянець на Поділлю, 18. липня 1919.

Др. Евген Петрушевич,
Диктатор ЗОУНР.

ВУВ. Ч. 195. Диктатор. Ч. 639. През. Іменовання в Українськім Війську.

LX. Розпорядок
з дня 26. липня 1919.

На внесок Начальної Команди Галицької Армії іменую з днем 1. серпня 1919. старшин Українського Війська, поданих в залученім списі. Камянець на Поділлю, 26. липня 1919.

Др. Евген Петрушевич,
Диктатор ЗОУНР.

ВУВ. Ч. 196. — Диктатор. Ч. 639 През. Спис іменовань.

СПИС ІМЕНОВАНЬ

у Війську Західної Области Української Народньої Республики, з днем 1. серпня 1919.

В списі приходять слідуючі скорочення:
БрґКн — Бриґада Кінноти
1. = I. Корпус
2. = II. Корпус
3. = III. Корпус
4. = IV. Корпус
5. = V. Корпус
Ет. = Команда Етапа Армії (запілля) та всі підчинені їй відділи та заснови.
НКГА = Начальна Команда Галицької Армії.
Дкт = Диктатура.

I. ПІХОТА

Іменовані:

Полковниками:

Підполковник:

Каммер Франц, Ет.

Отаманами:

Сотники:

Драґан Орест, 5.
Лянґер Генрих, Ет.
Підкович Антін, Ет.

Сотниками:

Поручники:

Бабяк Петро, Ет.
Бачинський Андрій, Ет.
Бекесевич Петро, 2.
Бізанц Данило, 3.
Болюх Василь, 1.
Брилинський Евген, 1.
Дичок Степан, Ет. (Дячок?)
Кулицький Роман, НКГА.
Левицький Роман, 3.
Лісковацький Лев, 1.
Николин Ілия, Ет.
Олексяк Александер, 5.
Ольшанецький Осип, Ет.
Руцький Александер, 2.
Сологуб Володимир, Ет.
Стахур Осип, НКГА.
Турко Гриць, 3.
Цурканович Теофіль, Ет.
Юркевич Дмитро, 1.
Яри Ріхард, 3.
Яроцький Михайло, 1.

Поручниками:

Четарі:

Адлер Зіґфрід, 2.
Антоняк Микола, 1.
Арсенич Роман, 3.
Артимович Антін, Ет.
Балаш Петро, 3.
Барабаш Воль Роштайн, 3.
Баран Осип, 2.
Блавацький Василь др., Ет.
Богачевський Юліян, 2.
Бойкович Андрій, 4.
Ваврик Михайло, 3.
Василишин Тиміш, 3.
Васкул Михайло, Ет.
Васкул Петро, 2.
Винницький Степан, 3.
Владичка Василь, 1.
Вовк Іван, 3.
Вовкунець Микола, 2.
Гаврилюк Іван, 2.
Гаврилюк Микола, Ет.
Гайдукевич Осип, 1.
Галушка Іван, 2.
Гладишовський Андрій, 2.
Глинка Лев, 1.
Гнатів Петро, 1.
Горачек Антін, 2.
Горбай Василь, 1.
Горбачевський Льонґін, 2.
Горин Тома, 3.
Городиський Дмитро, Ет.
Горачек Антін, 2.
Гринишин Михайло, 4.
Грицай Михайло, 1.
Грицук Михайло, 1.
Гузій Василь, 1.
Гумен Антін, 1.
Ґардецький Сидір, Ет.
Ґіліцінський Кіндрат, НКГА.
Ґорецький Петро, 3.
Ґріґоца Василь, 3.
Давидович Володимир, НКГА.
Дицьо Іван, 3.
Дзюба Володимир, 2.
Домбчевський Богдан, 2.
Долуд Онисим, 1.
Дріліх Яків, 1.
Дудич Микола, 3.
Дутчак Іван, 2.
Дяків Василь, Ет.
Дяків Михайло, Ет.
Заблоцький Ярослав, 3.
Зазуляк Роман, Ет.
Зимак Павло, 1.
Ільницький Іван, 3.
Камінський Дмитро, 1.
Капко Степан, 2.
Караван Володимир, 3.
Караван Осип, НКГА.

Кирстюк Іван, 1.
Кімдій Степан, 2.
Кміцикевич Кость, 2.
Ковальчук Павло, 1.
Ковир Тимотей, 2.
Коновалець Мирон, НКГА.
Коритовський Василь, 3.
Костецький Гриць, Ет.
Котик Василь, 3.
Крижановський Михайло, 1.
Кріль Олександер, 3.
Крук Алексій, 2.
Кулик Ярослав, 4.
Лах Павло, 1.
Лев Амброзій, 3.
Лисняк Евген, 3.
Ліщинський Андрій, 3.
Лободзінський Сергій, 4.
Ломиш Микола, 2.
Луцишин Володимир, 2.
Лучка Степан, 1.
Лясковський Михайло, 5.
Ляховський Климентій, 1.
Макітра Гриць, 1.
Малиновський Михайло, 1.
Мальчинський Олександер, 3.
Мандзик Михайло, 2.
Мандзик Петро, 2.
Марич Дмитро, 2.
Матковський Адольф, Ет.
Миськів Іван, 2.
Найда Степан, 2.
Найдан Михайло, Ет.
Николишин Микола, Ет.
Ортинський Володимир, 5.
Орелецький Василь, 3.
Пашковський Володимир, 1.
Петращук Антін, 1.
Плешкевич Маріян, 1.
Понич Микола, 1.
Приймак Павло, 1.
Прихитко Роман, 2.
Прихідко Василь, 1.
Проскура Іван, 1.
Ривак Степан, НКГА.
Романко Степан, НКГА.
Рудакевич Іван, 3.
Савчин Тома, Ет.
Сак Василь, 1.
Самарик Петро, 2.
Сандович Олександер, 3.
Солодуха Микола, НКГА.
Сорохан Микола, 3.
Стариків Роман, 1.
Стефанишин Осип, 3.
Стецюк Гриць, 1.
Струхманчук Яків, Ет.
Табака Осип, 1.
Тіян Осип, 1.
Тріска Казимир, 1.
Філоненко Григорій, 1.
Фільц Кость, 3.
Фотій Іван, 3.
Франціяк Амброзій, 2.
Хома Андрій, 2.
Хоміцький Яремко, 4.
Чапський Рудольф, 2.
Чіх Михайло, 1.
Чопей Василь, 3.
Шавелюк Яків, 1.
Шарковський Володимир, Ет.
Швед Микола, 3.
Шевчук Евген, 2.
Шпорлюк Іван, 2.
Штром Іван, 2.
Юрчак Степан, Ет.
Юрченко Василь, 3.
Яворський Олекса, (Котузів), 4.
Яворський Олекса, (Турка), 1.
Янкевич Евген, 1.
Яримович Володимир, Ет.
Ярош Степан, 3.
Яцків Михайло, НКГА.

Четарями:

Хорунжі:

Адамчук Василь, Ет.
Аліман Степан, Ет.
Андрійчук Василь, 4.
Апонюк Василь, 2.
Апостол Володимир, 1.
Бабухівський Іван, 2.
Бадан Микола, 1.
Байрак Павло, 4.
Байрак Гриць, 2.
Бабуняк Ілярій, 2.

Баландюк Антін, 1.
Банах Степан, 2.
Бандера Осип, 2.
Бедзюк Дмитро, 3.
Беновський Іван, 4.
Біланюк Петро, 2.
Біленький Петро, 2.
Білецький Олекса, 2.
Білецький Остап, 3.
Білоган Осип, 3.
Білокур Михайло, 2.
Біш Іван, 1.
Боднар Іван, 2.
Боднар Теодор, 2.
Бойкевич Омелян Володимир, 3.
Бонк Фран Осип, 3.
Бородайкевич Денис, Ет.
Босий Володимир, 1.
Бріль Степан, 2.
Бужанко Семен, 2.
Вайс Арнольд, 3.
Васильків Михайло, 2.
Вассиян Юліян, 2.
Вахнюк Михайло, 2.
Велитович Степан, 2.
Вербовий Іван, Ет.
Вишиваний Федір, НКГА.
Владика Василь, 2.
Вовчук Михайло, 2.
Возняк Степан, 1.
Возьний Степан, 3.
Ворона Михайло, 1.
Воронюк Василь, Ет.
Габлевич Іван, 1.
Гаврилишин Ілько, 3.
Гаврилів Іван, Ет.
Гаврилюк Дмитро, 2.
Гаврилюк Михайло, 3.
Гафткович Володимир, 3.
Гайманович Ярослав, 3.
Гандзюк Степан, 2.
Гижий Дмитро, 2.
Гнида Василь, 2.
Голь Василь, 3.
Городинський Олександер, Ет.
Грималюк Михайло, 2.
Гриневич Мирослав, Ет.
Гусаківський Кость, Ет.
Грицак Михайло, 1.
Гуцуляк Михайло, 2.
Ґжицький Володимир, 1.
Ґілевич , 2.
Ґіль Юрій, 1.
Ґрамяк Михайло, 2.
Ґроцький Василь, 2.
Ґула Антін, Ет.
Давидович Тома, 1.
Данилюк Василь, 2.
Даньків Степан, 2.
Демянчук Володимир, 3.
Дереш Петро, 3.
Джус Василь, 2.
Дзерович Богдан, 2.
Долган Петро, 3.
Дума Роман, 1.
Думка Тарас, 2.
Дуцько Еміль Володимир, 2.
Дяків Олекса, НКГА.
Дякон Ярослав, 2.
Ерстенюк Дмитро, 2.
Жевко Юліян, 2.
Жегалович Роман, 1.
Жила Антін, 1.
Завідовський Ілия, 1.
Заєжий Сава, 2.
Зєлик Іван, 1.
Зобків Роман, 4.
Івасик Дмитро, Ет.
Івачівський Іван, Ет.
Івашкевич Володимир, 2.
Ілюк Данило, 3.
Кабаровський Богдан, 3.
Кальмук Петро, Ет.
Карабин Іван, Ет.
Керик Корній, 2.
Киприян Володимир, 2.
Кивацький Микола, 3.
Кіт Петро, 2.
Кічура Мелетій, др., Ет.
Кобик Олександер, 3.
Кобані Кость, 3.
Коваль Віктор, 3.
Козак Степан, Ет.
Козак Лев, 2.
Козій , 2.
Кокурудз Іван, 2.

Комаринський Теодозій, Ет.
Колтонюк Роман, 2.
Коник Ераст, 1.
Королюк Мирослав, 2.
Колтунюк Мирослав, 2.
Кордуба Михайло, 2.
Коссар Іван, 2.
Котик Остап, 5.
Котилюк Іван, 2.
Кошманюк Микола, 3.
Кравзе Карло, 2.
Кревецький Іван, Дкт.
Крижановський Антін, 2.
Крушельницький Володимир, 2.
Кузик Федір, 2.
Кузьмінський Іван, 2.
Кулинич Петро, Ет.
Кульчицький Осип, 2.
Курдидик , 3.
Кучер Маріян, 3.
Лабій Михайло, 2.
Лазорко Дмитро, 3.
Лащук Микола, 1.
Левицький Іван, 1.
Левицький Іляріон, 2.
Левицький Остап, Ет.
Легкун Іван, 3.
Лесик Роман, 3.
Лисий Теодор, 1.
Литвин Богдан, 2.
Литвинишин Іван, 2.
Лісний Михайло, Ет.
Лісовець Семен, 2.
Літинський Евген, 2.
Ліщинський Іван, 3.
Логінський Остап, 2.
Лопадчак Ілько, 3.
Луців Лука, 3.
Любінецький Володимир, 3.
Ляшецький Степан, 2.
Майковський Степан, 3.
Макар Степан, 1.
Макаревич Іван, 1.
Максимяк Дмитро, 4.
Малицький Володимир, Ет.
Мандзій Андрій, 2.
Манюх Теодор, 2.
Марковський Роман, Ет.
Мартинюк Лев, 2.
Марцінів Петро, 2.
Марчук Осип, 2.
Матис Іван, 3.
Мацьків Іван, 2.
Медлінґер Едвард, Ет.
Мельник Юрій, 2.
Мельник Павло, 1.
Мельничук Степан, 2.
Мекелита Яків, 2.
Меруневич Михайло, 2.
Миджин Михайло, 2.
Микелита Василь, 2.
Микитюк Іван, 3.
Микитин Павло, 2.
Михайлів Володимир, 2.
Михайлів Теодор (воєн. хорун.) 2.
Михалічко Омелян, 2.
Михасюк Степан, 1.
Мишуґа Лука, д-р., 5.
Мойсей Іван, НКГА.
Моравецький Михайло, 2.
Морозюк Василь, 2.
Мриґлод Петро, 1.
Мурин Іван, 3.
Мурович Володимир, 1.
Непюк Іван, НКГА.
Никифорук Микола, 3.
Ожоган Микола, 2.
Озаркевич Іван, 3.
Онисько Володимир, 5.
Ортинський Адольф, 2.
Осипів Іван, 3.
Осмак Володимир, 1.
Павлюк Остап, 2.
Пазюк Юрій, НКГА.
Панца Олекса, 1.
Паламар Степан, 1.
Палюк Михайло, 5.
Паска Михайло, 2.
Паславський Василь, Ет.
Пашкевич Іван, НКГА.
Пашковський Михайло, 3.
Пеленський Андрій, 2.
Пеленський Дамян, 3.
Петрина Петро, 2.
Печений Василь, 1.
Пиріг Семен, Ет.

Пігут Володимир, 2.
Підсонський Віктор, 3.
Пітушевський Володимир, Ет.
Полянський Іван, (УСС), 2.
Попович Василь, 3.
Потелицький Михайло, 3.
Приставський Василь, Ет.
Пристай Тарас, 2.
Прокопович Іван, 3.
Процик Іван, 2.
Рак Антін, (воєн. хорун.), 2.
Ребець Петро, 2.
Рибюк Корнило, 3.
Росняк Михайло, 2.
Руменович Іван, 3.
Савицький Василь, Ет.
Савула Михайло, 4.
Савюк Іван, 1.
Садлич Іван, 3.
Самборак Здислав, 2.
Сахно Степан, 2.
Свистун Семен, 2.
Семчук Лука, Ет.
Сенчина Ярослав, 2.
Сенюта Іван, Ет.
Середа Василь, 1.
Сидор Василь, 1.
Сідляк Василь, 2.
Сірко Осип Роман, 3.
Скасків Микола, 2.
Слобода Дмитро, 3.
Соловій Мирон, Ет.
Стадницький Петро, 1.
Старосольський Михайло, 1.
Стасюк Михайло, 1.
Стець Юліян, 3.
Стронціцький Василь, 1.
Світлик Микола, 2.
Тарнавський Віктор, 2.
Тарнавський Іван, 3.
Терлецький Михайло, 2.
Тиктор Іван, Ет.
Тимошик Михайло, 1.
Тимошів Роман, 1.
Ткачівський Семен, Дкт.
Ткачук Іван, 2.
Товарницький Іван, 1.
Томашівський Іван, 2.
Топольницький Діонізій, 3.
Турянський Яків, Ет.
Угрин Василь, 2.
Українець Дмитро, 3.
Ференчук Степан, НКГА.
Фіґура Іван, 2.
Флюнт Володимир, 5.
Фодчук Осип, 3.
Харук Гнат, 4.
Хомин Володимир, 3.
Цица Іван, 2.
Чайківський Петро, 2.
Чемерис Гриць, 3.
Чопик Михайло, 2.
Чорний Дмитро, 1.
Чорниш Кость, 2.
Чорній Степан, 1.
Чубатий Денис, 1.
Чуловський Петро, 2.
Чучкевич Ярослав, 2.
Шавала Андрій, 2.
Швалюк Михайло, Ет.
Шепарович Юрій, НКГА.
Шепарович Юрій, 3.
Шквірко Михайло, 4.
Шкільник Теодор, 1.
Шмата Василь, 1.
Шпак Ізидор, 2.
Щепанський Володимир, 3.
Юрків Іван, 2.
Яворівський Микола, 2.
Яворський Теодозій Осип, Ет.
Якимець Василь, 2.
Якимів Евген, 2.
Якимович Юрко, 2.
Яценович Микола, НКГА.

II. ПУШКАРІ

Іменовані:

Отаманами:

Сотники:

Карась Кирило, 1.
Лясковський Петро, 2.

Сотниками:

Поручники:

Абрамів Александер, 3.

Білинський Олекса Семен, Ет.
Боровик Леонід, 2.
Вацик Микола, Ет.
Ерле Фрідріх, Ет.
Купчанко Евген, 3.
Курилюк Ярослав, 2.
Леорда Віктор, 1.
Матешіч Фридрих, 2.
Скацель Франц, 2.

Поручниками:

Четарі:

Вайсброт Маєр, 2.
Ванчура Осип, 1.
Величко Михайло, 2.
Електорович Володимир, д-р, 2.
Калівошка Іван, НКГА.
Костик Володимир, 3.
Найвельт Осин, НКГА.
Скоморіський Іван, 3.
Телчер Ервін, 3.

Четарями:

Хорунжі:

Благий Микола, 1.
Вельничук Олександер, 1.
Власенко Борис, 3.
Гарнух Іван, 1.
Гончаренко Микола, 2.
Ґуляй Іван, 1.
Літинський Франц, 1.
Маґас Павло, Ет.
Огар Остап, 2.
Оленюк Дмитро, 2.
Пайс Антін, 2.
Пушкар Гриць, 3.
Сікерський Константин, 3.
Слюсар Микола, 1.
Струмеляк Осип, 3.
Утриско Осип, 2.
Юрійчук Іван, 1.
Яковенко Константин, 3.
Яшун Михайло, 2.

III. КІННОТА

Іменовані:

Сотником:

Поручник:

Шепарович Едмунд, Брґ.Кн.

Поручниками:

Четарі:

Біндач Іван, БрґКн.
Майн Франко, БрґКн.
Шепарович Фелікс, БрґКн.

Четарями:

Хорунжі:

Гавриляк Михайло, БрґКн.
Зелінський Адам, 1.
Коржинський Дмитро, 2.
Яськевич Омелян, БрґКн.

IV. ЛЕТУНСТВО

Іменовані:

Сотниками:

Поручники:

Фостаковський Степан
Шобер Ервін.

Поручниками:

Четарі:

Зубелик Тадей Мирослав,
Коцко Антін,
Серіків Микола.

Четарями:

Хорунжі:

Іванів Михайло,
Міхенко Леонід,
Мовчук Михайло,
Ремізів Микола,
Соневицький Сильвестр.

V. САПЕРИ

Іменовані:

Отаманом:

Сотник:

Шваб Леопольд, НКГА.

Поручником:

Четар:

Ільницький Теодор.

VI. ІНЖІНЕРИ: (ґеометри)

Іменовані:

Сотником:

Поручник:

Попович Ілько.

Поручниками:
Четарі:
Геллер Михайло,
Ґольдберґ Шає,
Дрезнер Анзельм,

Четарем:
Хорунжий:
Гринів Володимир.

Будівництво:
Іменовані:
Офіціялом:
Четар:
Міснякевич Антін.

VII. САНІТЕТИ:

Іменовані:
Полковником:
Підполковник:
Левицький Гіполіт, д-р., 3.

Сотниками:
Поручники:
Рибачевський Олекса, д-р., 3.
Фастман Осип, д-р., 3.
Шипайло Юліян, д-р., 3.
Юда Маврикій, д-р., 1.

Четар:
Гаврилюк Андрій, д-р., 1.

Лікар:
Сприс Дезидерій, д-р., 1.

Поручниками:
Четарі:
Ваврик Микола, Ет.
Вибелюк Іван, 3.
Гаврилів Корнило, Ет.
Грушкевич Денис, 3.
Злепко Іван, 2.
Мартинець Іван, 3.
Савчак Михайло, 2.
Сенчина Володимир, 2.
Шніцер Герман, 2.

Четарями:
Хорунжі:
Заячківський Мирон, 2.
Козаневич Лев, Ет.
Колісниченко Микола, 1.
Кривокульський Володимир, 3.
Литвин Лев, 2.
Літинський Микола, 3.
Рибак Ярослав, 1.
Розенблюм Ізаак, 1.
Русин Зенон, 3.
Савицький Осип, 2.
Шевчук Олекса, 1.

Медики:
Ґоліґер Мойсей, 1.
Канюк Бернард, 1.

Аптикарі:

Підполковником:
Отаман:
Білинський Володислав, Ет.

Поручником:
Четар:
Мавер Маркус, 1.

Четарями:
Хорунжі:
Ґонсьоровський Осип, Ет.
Заставний Василь, 2.
Лазурко Омелян, Ет.
Терлецький Михайло, Ет.

VIII. ВЕТЕРИНАРІ

Іменовані:
Сотником:
Поручник:
Барчинський Степан, 2.

Четарями:
Хорунжі:
Кузьма Степан, 4.
Павлусевич Ярослав, 3.

IX. ДУХОВЕНСТВО

Іменовані:
Преподобником VIII. ранґи:
Духовник:
о. Ткачук Тома.

X. СУДІВНИЦТВО

Іменовані:

Сотником-судією:

Поручник-судія:

Михайлівський Теофіль, 2.

Судовим четарем:

Судовий практикант:

Подляшецький Володимир.

XI. ІТНЕНДАТУРА

Іменовані:

Харчівництво:

Сотниками:

Поручники:

Бачинський Осип, Ет.

Дорожинський Лев, 1.

Поручниками:

Четарі:

Михайлюк Степан, 3.

Четарями:

Хорунжі:

Іванчук Володимир, НКГА.

Медвідь Іван, Ет.

Хорунжим:

Гавришків Андрій, НКГА.

Рахунковість

Сотниками:

Поручники:

Пиріг Антін, Ет.

Тумін Генрих, 2.

Четарем:

Хорунжий:

Табак Нафталій, Ет.

Хорунжими:

Рахункові бул. ст. дес.:

Рихтицький Осип, Ет.

Сейбель Адам, НКГА.

XII. ПРИМІТНІ (евіденційні) УРЯДНИКИ:

Радником:

Ст. Офіціял:

Кобилецький Михайло, Ет.

Старшими офіціялами:

Офіціяли:

Волошин Осип, Ет.

Пановський Володимир, Ет.

Штайн Осип, Ет.

Офіціялами:

Асистенти:

Ниткевич Михайло, Ет.

Розенблятт Соломон, Ет.

Ч. 19. Камянець на Поділлю, 10. жовтня 1919.

ВІСТНИК
Українського Війська

Виходить на зарядження Диктатора Західної Области У.Н.Р.

В.У.В. Ч. 211. Диктатор. Ч. 3407/през.—Іменовання в Укр. Війську.

LXXV. Розпоряд
з дня 31. вересня 1919.

На внесок Начальної Команди Галицької Армії іменую з днем 1. серпня 1919. старшин Українського Війська поданих в залученім списі.

Камянець на Поділлю 30. вересня 1919.

Др. Евген Петрушевич (в.р.)
Диктатор З.О.У.Н.Р.

В.У.В. Ч. 212. Диктатор Ч. 3407/през. Спис іменовань.

Спис іменовань
у Війську Західної Области Української Народньої Республіки з днем 1-го серпня 1919.

В списі приходять слідуючі скорочення:

1. = I. Гал. Корпус.
2. = II. Гал. Корпус.
3. = III. Гал. Корпус.

Дкт. = Диктатор З.О.У.Н.Р.
НКГА = Начальна Воманда Галицької Армії.
КЕА = Команда Етапу Армії.
Бр.К. = Бриґада Кінноти.
З-д.ВУ. = Залізно-дорожна Військова Управа.

I. ҐЕНЕРАЛЬНА БУЛАВА

Полковником:

Підполковник:
Фідлєр Вільгельм, НКГА.

II. ПІХОТА

Отаманом:

Сотник Турок Кароль, НКГА.

Сотниками:

Поручники:
Альтшпілєр Ізраель, 2.
Боберський Володимир, 3.
Боровий Максим, 2.
Войтків Микола, 1.
Вязовський Марко, 2.
Гамаль Володимир, 1.
Гойванович Володимир, 1.
Грицина Михайло, КЕА.
Задорожний Михайло, 3.
Заремба Степан, НКГА.
Капуста Микола, КЕА.
Коробейко Іван, 3.
Крутій Осип, 3.
Крушельницький Мих., КЕА.
Любий Микита, 2.
Миронович Евстахій, 3.
Налуковий Лука, 2.
Пенчак Микола, 1.
Пилипівський Теодор, 1.
Чорнобай Петро, КЕА.
Яворський Іван, 1.
Ярош Павло, 2.

Поручниками:

Четарі:
Андрусятчин Дмитро, КЕА.
Антоневич Василь, КЕА.
Артимович Петро, Дкт.
Бабюк Іван, З-д. В.У.
Бадлюк Михайло, 3.
Бардашівський Теодор, 2.
Бережницький Осип, 1.
Білик Василь, КЕА.
Боднарчук Василь, 1.
Бойко Іван, 1.
Боньчук Микола, 3.
Бородиєвич Евген, 3.
Бречка Дмитро, 1.
Бубела Юстин, 1.
Бурнадз Лев Микола, 3.
Вайсґляс Маврикій, 1.
Великий Андрій, 1.
Винярський Евген, НКГА.
Вільчинський Василь, 3.
Волощак Дмитро, 1.
Волощак Іван, 1.
Галяревич Юліян, КЕА.
Ганчак Матвій, КЕА.
Головінський Іван, 3.
Давидович Корнило Волод., КЕА.
Данилюк Дмитро, 1.
Демчук Антін, 1.
Добромильський Михайло, 2.
Добушовський Михайло, КЕА.
Докторук Іван, КЕА.

Драґан Іван, 3.
Дубас Павло, КЕА.
Дудчук Іван, КЕА.
Думановський Володимир, 1.
Єнджейовський Фердинанд, КЕА.
Заваликут Іван, 1.
Кавецький Василь, 2.
Капиніс Іван, 3.
Кардаш Адольф, КЕА.
Квасниця Дмитро, 1.
Климко Микола, 1.
Козлинський Василь, КЕА.
Колянковський Евген, 1.
Кос Микола, КЕА.
Костів Василь Іван, КЕА.
Костюк Панько, 2.
Кудрик Василь, 1.
Кузьмів Ярослав, КЕА.
Кучабський Василь, 2.
Кушик Антін, 1.
Кушпіт Микола, 3.
Кухта Александер, КЕА.
Лабач Дмитро, 1.
Левицький Северин, КЕА.
Лисий Семен, 1.
Лерер Лев, 1.
Ляшевич Іван, 1.
Мазур Іван, 2.
Мазяк Іван, 3.
Малиняк Ярослав, 2.
Марчук Микола, КЕА.
Мацюк Василь, 3.
Маґера Іван, КЕА.
Мельник Теодор, 3.
Мельничук Микола, 2.
Мизюк Василь, 1.
Мирошниченко Михайло, 1.
Мриглодович Александер, НКГА.
Навольський Антін, КЕА.
Нижанковський Омелян, КЕА.
Никифорів Яків, 1.
Паліїв Василь, 1.
Обеляндер Фридрих, 2.
Петраків Александер, 1.
Поклітар Дмитро, 1.
Померанц Нахман, 2.
Почапський Кіндрат, 3.
Пфефер Фелікс, 1.
Радиш Дмитро, 2.
Ризак Іван, 2.
Ричицький Яків, 1.
Романишин Антін, Дкт.
Сайкевич Петро, 2.
Свищук Роман, З-д ВУ.
Семкович Дмитро, 2.
Середович Василь, 1.
Сідельник Осип, КЕА.
Сірант Іван, 2.
Скрипчук Іван, 1.
Сподар Володислав, КЕА.
Стеслович Микола, 2.
Стефанів Клим, 1.
Стечкевич Михайло, КЕА.
Тарнавський Омелян, 2.
Татарський Володимир, 2.
Тененбавм Вольф, 2.
Терлецький Александер, КЕА.
Федак Микола, 1.
Форостина Роман, 2.
Фрухтман Яків, НКГА.
Хмара Александер, 1.
Хоміцький Теофіль, 3.
Храпко Ілия, 3.
Ціммер Петро, 1.
Чепига Федір, 3.
Черневський Сергій, 1.
Чехович Мирон, 3.
Чикалюк Юрій, КЕА.
Чорнописький Василь Волод., 1.
Чубатий Володимир, 2.
Шапіра Осип, 1.
Швець Теодор, КЕА.
Шмерлер Давид, КЕА.
Шумейло Михайло, З-д ВУ.
Шустикевич Андрій, 1.
Цвицишин Володимир, КЕА.
Ясенчук Олекса, 2.
Яросевич Сидір, 1.
Ясінчук Ілько, 3.

Четарями:

Андрасевич Володимир, КЕА.
Андріївський Микола, 2.
Анін Теодор, КЕА.

Бабіцький Кость, КЕА.
Бабюк Андрій, 2.
Багнюк Антін, 1.
Баран Ілько, 2.
Барила Гнат, 1.
Бариш Роман, 3.
Басса Теофіль, 2.
Бійовський Осип, КЕА.
Біляч Михайло, 2.
Бобикевич Сидір, 3.
Бохонко Юрій, КЕА.
Бойко Михайло, КЕА.
Бойчук Петро, 2.
Борис Осип, 2.
Бубнюк Яким, З-д ВУ.
Булак Степан, 2.
Бурак Микола, КЕА.
Ваврик Іван, 2.
Варчак Ілько, 2.
Васильків Іван, 2.
Васкан Гнат, 1.
Венґринович Теодозій, 1.
Весоловський Антін, 2.
Вислоцький Іван, НКГА.
Вітик Іван, 1.
Вовк Степан, 2.
Вояковський Микола, 1.
Габер Міхель, 3.
Гарасимович Юрій, 2.
Гарун Остап, 2.
Главатий Юліян, 3.
Глібовицький Евстахій, КЕА.
Головей Михайло, 3.
Головка Василь, 1.
Головчак Ярослав, 1.
Горбачевський Сидір, НКГА.
Гриневецький Модест Микола, З-д ВУ.
Гриневич Володимир, КЕА.
Ґура Ярослав Степан, 1.
Ґавалко Едвард, 2.
Ґеллер Хуне, 2.
Ґроскопф Натан, 1.
Ґурський Микола, КЕА.
Давидович Олексій, КЕА.
Данилків Степан, 2.
Данилович Володимир, КЕА.
Деменко Іван, 1.
Демянчук Евген, 3.
Диденко Володимир, КЕА.
Дидик Володимир, 2.
Диякон Іван, 3.
Дзінгалюх Евген, 1.
Дриджа Андрій, 1.
Дроздовський Волод., КЕА.
Дубський Михайло, КЕА.
Дуда Петро, 2.
Дядик Михайло, 1.
Дякон Прокіп, КЕА.
Жирук Гриць, КЕА.
Заборський Теодор, 2.
Зарічний Михайло, 1.
Здебський Володимир, КЕА.
Казимирчук Іван, 3.
Кармазин Володимир, 1.
Кац Ізаак, 1.
Кекіш Іван, З-д. ВУ.
Кисілевський Волод., НКГА.
Кліпко Іван, 2.
Кметик Осип, 1.
Кметь Василь, КЕА.
Кміцикевич Волод., 1.
Ковталюк Іван, 1.
Когут Ілько, З-д ВУ.
Козак Модест, 1.
Коник Володимир, 1.
Коник Микола, КЕА.
Конол Осип, НКГА.
Корвацький Ярослав, 1.
Кошіль Андрій, 2.
Кравець Дмитро, З-д ВУ.
Крилишин Володимир, 2.
Крижанівський Володимир, 2.
Кричківський Володимир, КЕА.
Крілик Осип, Брґ. УСС.
Крушельницький Святослав, 2.
Кузан Ілько, 2.
Кукелка Володислав, КЕА.
Кульчицький Волод. Омелян, 2.
Курій Степан, З-д. ВУ.
Курманович Константин, КЕА.
Курцеба Осип, КЕА.
Кучмак Іван, 1.
Лазорик Михайло, КЕА.

Левицький Омелян, 1.
Леміщка Іван, 2.
Лісікевич Юліян, 3.
Лотоцький Богдан Евген, КЕА.
Лукашевський Евген, КЕА.
Луцик Василь, КЕА.
Луцишин Михайло, 2.
Луців Андрій, 3.
Мазяк Олекса, 1.
Мазяр Степан, 3.
Майковський Володимир, 2.
Малько Михайло, КЕА.
Масляк Степан, Дкт.
Матвіїв Іван, 1.
Матківський Гриць, 3.
Мельник Василь, 1.
Мельник Петро, 3.
Микитюк Іван, 3.
Микулович Евген, 1.
Миськів Іван, 3.
Моклович Ярослав, 2.
Молчко Теофіль, НКГА.
Моджейовський Данило, З-д. ВУ.
Мулик Ярослав, КЕА.
Нараєвський Олександер, 2.
Негрич Дмитро, 1.
Носик Іван, 2.
Огоновський Володимир, 2.
Олійник Степан, 1.
Онищук Михайло, 2.
Пачеха Гриць, 3.
Погорецький Нестор, КЕА.
Понятишин Василь, 2.
Попович Богдан, 1.
Потурняк Пилип, 3.
Походило Юсти, 1.
Придун Степан, З-д. ВУ.
Рій Микола, 2.
Романків Іван, д-р., КЕА.
Русс Нухим, 2.
Сікорський Корнило, 1.
Смачило Степан, НКГА.
Смольницький Волод., З-д. ВУ.
Снилик Володимир, 2.
Снятинський Ілько, З-д. ВУ.
Спанчак Микола, КЕА.
Станіславський Остап, Шт. Г.О.
Стеців Роман, КЕА.
Стецюк Гриць, д-р., 2.
Стулковський Ілярій, НКГА.
Сулятинцький Павло, 2.
Твердовський Іван, 1.
Терпливець Григорій, 1.
Тивоняк Олекса, 2.
Томорук Ілярій, 2.
Тофан Андрій, НКГА.
Трач Станислав, 3.
Трешневський Роман, 1.
Трофимяк Александер, НКГА.
Фарина Степан, 1.
Федак Петро, КЕА.
Федина Степан, 1.
Федюк Микола, КЕА.
Хаджай Гнат, КЕА.
Худобяк Дмитро, 1.
Хухра Антін, 1.
Цибульський Іван, 2.
Цуприк Михайло, 2.
Цюцьмаць Пилип, 2.
Чехович Орест, 3.
Чубатий Ярослав, 1.
Шапіра Адольф, 1.
Шекета Михайло, 1.
Шелепко Осип, КЕА.
Шепарович Роман, 3.
Шостак Яким, 1.
Шумило Адріян, 2.
Єндрик Осип, 1.
Ющак Степан, 3.
Яшан Василь, 1.

Воєнним четарем:

Воєнний хорунжий:

Щербанюк Василь, 3.

Приділені до артилерії (піхотинці)

Поручником:

Четар:

Вороновський Василь, 1.

Четарем:

Хорунжий:

Петрачек Володимир, 2.

III. ПУШКАРІ

Сотниками:

Поручники:

Дуткевич Володимир, КЕА.
Костів Василь, КЕА.
Островський Ярослав, КЕА.

Поручниками:

Четарі:

Грицишин Василь, 2.
Дуткевич Борис, 3.
Кобилецький Юліян, 2.
Сава Іван, 2.
Свергун Гринько, 3.
Сокирський Кость, 3.
Яковенко Константин, 3.

Четарями:

Хорунжі:

Герман Євген, 1.
Копистинський Александер, 1.
Литвин Василь, 3.
Маланин Андрій, 3.
Малицький Володимир, 3.
Петришин Зенон, 1.
Салій Гнат, 2.
Яценко Микола, 3.

Воєнними четарями:

Воєнні хорунжі:

Фелещук Микола, 2.
Хробак Адам, 1.

Приділені до піхоти: (артилерист)

Четарем:

Хорунжий:

Шехтер Емануїл, 1.

IV. КІННОТА

Поручником:

Четар:

Пасічник Теофіль, 3.

Четарем:

Хорунжий:

Морґенстерн Едгар Вільгельм, Бр. К.

V. ОБОЗ

Поручником:

Четар:

Шведюк Іван, 3.

VI. ЛЕТУНСТВО:

Полковником:

Підполковник:

Рейнфельд Едмунд.

Отаманом:

Сотник:

Бойків Евген.

Четарем:

Хорунжий:

Кузьмович Степан.

VII. САПЕРИ

Сотником:

Поручник:

Білинський Евген, НКГА.

Поручником:

Четар:

Юр-Кирилюк Кондрат, 1.

VIII. ТЕХНІЧНІ ВІЙСЬКОВІ УРЯДНИКИ

Технічним акцесістом:

Однорічний стрілець:

Левицький Юрій.

IX. ЗАЛІЗНОДОРОЖНА ЧАСТИНА

Отаманом:

Сотник:

Богданович Всеволод.

Сотником:

Поручник:

Гадзінський Володимир.

Поручником:

Четар:

Галька Антін.

X. САНІТАРІ

Сотниками лікарями:
Поручники лікарі:
Білобрам Франц, д-р., 2.
Ляндес Роберт, д-р., 2.
Олексій Евген, д-р., 2.
Сасовер Данило, д-р., 2.
Свідерський Волод., д-р., 2.
Терлецький Микола, д-р., 1.
Щуровський Володимир, д-р., 2.

Четарі - лікарі:
Гамерський Володимир, д-р., 1.
Питлик Всеволод Богдан, д-р., 2.
Ташук Петро, д-р., 1.

Санітарними поручниками:
Четарі - санітарі:
Байтель Йоахім, КЕА.
Гальперн Леопольд, КЕА.
Ґілецький Микола, 1.
Глікер Генрих, 1.
Дінтенфасс Пінкас, КЕА.
Зільберман Мойсей, КЕА.
Корнова Андрій, 1.
Паращук Дмитро, КЕА.
Поніквер Бернгард, 1.
Саммет Хаім, КЕА.
Чернявський Володимир, 2.

Санітарними четарями:
Хорунжі - санітарні:
Балабан Маврикій, 1.
Банах Володимир, 2.
Біліків Леонід, 1.
Бромберґ Майер, 3.
Бушілов Павло, КЕА.
Екштайн Метель, 3.
Кац Самуіл, 3.
Кирилович Александер, 1.
Козіцький Микола, КЕА.
Копертинська Зиновія, 3.
Кузняк Микола, КЕА.
Приходченко Яків, 3.
Розенберґ Лев, 1.
Соколовський Ярослав, КЕА.
Терещенко Яків, 3.
Чумак Ілярій, КЕА.
Яворський Іван, 2.

XI. АПТИКАРІ

Поручниками:
Четарі:
Буксдорф Зиґфрід, КЕА.
Мельник Микола, КЕА.

Четарями:
Хорунжі:
Ґольдберґ Жигмонт, КЕА.
Каган Перетц, 1.

XII. ВЕТЕРИНАРІ

Сотником:
Поручник:
Семіон Микола, 3.

Поручником:
Четар:
Вайцкорн Давид, 1.

Четарями:
Хорунжі:
Макар Роман, 1.
Фляйшман Бенямін, 3.

XIII. ДУХОВЕНСТВО

Преподобником VIII. ранґи:
Полевий духовник:
о. Гординський Теофіль, д-р.
о. Пелех Василь.

XIV. СУДІВНИЦТВО

Сотником-суддею:
Поручник - суддя:
Козбур Іван, КЕА.

Поручником-суддею:
Четар - суддя:
Шавала Василь Володимир, НКГА.

Судовим четарем:
Хорунжий:
Раставецький Осип, 1.

XV. ІНТЕНДАНТУРА

Поручником - інтендантом:
Четар:
Рибак Павло, 3.

Харчівництво:

Старшим офіціялом IX. ранґи:
Поручники:
Волошин Осип, 3.
Стефанович Богдан Теодор, НКГА

Поручниками:
Харчевий акцесіст:
Константинович Володимир, д-р., КЕА.

Харчевий четар:
Нагірський Теодор, 3.

Четарями:
Хорунжі:
Лотоцький Адам, 3.
Миляновський Александер, КЕА.

Хорунжими:
Рахунковий містостаршина:
Катрич Микола, КЕА.

Рахунковий булавний старший десятник:
Кобза Василь, 2.

Рахунковість:

Четарами:
Хорунжі:
Боберський Петро, 2.
Головінський Іван, КЕА.
Дережицький Андрій, КЕА.
Ісакович Сальо, 1.
Крамарчук Тадей, КЕА.
Маренін Іван, КЕА.
Мельничук Іван, 2.
Ольховий Василь, 2.
Петрикевич Альфред, 2.
Повх Іван, КЕА.
Савчук Іван, 1.
Салюк Гриць, 1.

Хорунжими:
Рахункові бул. старші десятники:
Андрушків Амврозій, Дкт.
Гатала Анатоль, КЕА.
Ґофрик Андрій, 2.

XVI. ПРИМІТНІ (евіденційні) УРЯДНИКИ

Заступником асистента (XII. ранґа):
Бул. старш. десятник:
Кукура Юліян.

XVII. ВІЙСЬКОВЕ УРЯДНИЦТВО

Канцелярійні урядники:

Офіціялом:
Акцесіст:
Зелез Григорій.

Заступником акцесіста (XII. ранґа)
Бул. старш. десятник:
Сушків Степан.

ДОКУМЕНТИ

ПЕРШИЙ ПРИКАЗ ДО УКРАЇНСЬКОЇ ГАЛИЦЬКОЇ АРМІЇ ҐЕНЕРАЛА МИХАЙЛА ОМЕЛЯНОВИЧА-ПАВЛЕНКА

"Український Голос", ч. 18, Тернопіль 12. грудня 1918. р. Рік I.

НАКАЗ ВІЙСЬКАМ

Західньо-Української Народної Республики

Старшини і козаки! По проханню Ради Державних Секретарів ЗУНР я приїхав з України ратувати Ваше народне діло від ворога, який хоче задушити волю і долю українців.

Наша мета звільнити стару столицю України ЛЬВІВ, а потім і всю Західну Україну, від Тернополя до Сяну і від Рави Руської до Коломиї, від ворога, який знущається над всяким правом і всякою справедливістю.

Але я розумію, що я сам одними моїми силами в цій справі зроблю дуже мало і Ви повинні мені допомогти.

Старшини! Я памятаю, з якою безмежною хоробрістю і упертістю Ви, по волі австро-угорського уряду, вели доручені Вам частини по шляху побіди і в високих Карпатських і Тирольських горах і в широких долинах Росії, і я певен, що Ви ще з більшим завзяттям будете стояти і битись за народне діло.

Козаки! Ви у великій світовій війні понесли несчислимі труди, Ви голодували і бідували, Ви маєте законне право на спочинок, але ВІТЧИНА жде від Вас ще одного зусилля — визволення Її від лютого ворога.

І Ви, під керуванням Ваших завзятих старшин, визволите Її, бо це визволення несе Вашим жінкам, дітям, батькам та матерям волю, добробут і спокій.

Вперед же на ворога, старшини і козаки і нехай удача і слава ідуть рука в руку з молодою народною республіканською армією в її тяжкім, але славнім подвизі визволення ВІТЧИНИ від ворога. З Богом за діло!

Омелянович-Павленко, в.р.
Ґенерал-хорунжий, Командарм ЗУНР

Мишковський, в.р.
Ґен. Штабу Полковник, Нач. Штабу

(Оригінал "Українського Голосу" в архіві Дм. Микитюка)

ПРИЗНАННЯ ДЛЯ НАШИХ ГЕРОЇВ

В послідних боях біля Львова показалося, що наші старшини з геройською посвятою ішли в бій за святу справу і ділами та кровю опрокинули безпідставні закиди, які нераз підношено супроти них. Це герої, які без намислу кладуть життя своє за рідну Україну, це люди, яких імена повинні згадувати покоління. Втрати, які поніс старшинський збір II-го Галицького Корпусу, стверджують найкраще їх діла. Неоціненими героями показалися команданти бриґад: Підполковник Вольф, а передовсім отаман Тінкль, які своїми грудьми відбивали ворога при наступах і протинаступах. Посвята для нашої справи у них така велика, що ми всі клонимо голови перед цими найновіщими героями нашої історії.

Полковник ТАРНАВСЬКИЙ

До підполк. Арнольда Вольфа
і отамана Франца Тінкля.

В кровавих боях за свободу поневоленого від віків народу, Ви стали в перші ряди борців і власні груди наставляєте за святе діло справедливости. Ви хоч до недавна чужинці—відчули біль нашого народу, його кривду, а любов правди получили Вас з найліпшими його синами.

Український Нарід складає Вам свою щиру подяку і записує Ваші імена золотими буквами у своїй історії.

За Раду Державних Секретарів:
др. Сидір Голубович
Отаман Петро Бубела

Четар УГА Іван Носик

Капелян УГА о. Мирон Ріпецький

Начальна Команда Галицької Армії
Ч. оп. 3177.

НАКАЗ ВІЙСЬКАМ

Чортків, дня 15. червня 1919.

Обявляю постанови Диктатора З.О.У.Н.Р.:

I. Постановою Диктатора з дня 12-го червня 1919. р. іменований: Отаманом Ґенерального Штабу: сотник Лъобковіц Вільгельм. (Ч. 9, през.).

II. Постановою Диктатора з дня 13-го червня 1919. р., іменовані: Ґенерал-четарем: полковник Тарнавський Мирон. (Ч. 12, през.). Полковником Ґенерального Штабу: підполк. Шаманек Альфред. (Ч. 13, през.).
Полковником: підполк. Микитка Осип. (Ч. 14, през.).

III. Постановою Диктатора з дня 14-го чревня 1919. р., іменовані: Полковником: підполк. Вольф Альфред. (Ч. 23, през.).
Підполковником: отаман Бізанц Альфред. (Ч. 24, през.).
Отаманом: сотник Шепарович Юліян. (Ч. 26, през.).

З оригіналом згідно:
Хор. **Микита Петро,** в.р.

Начальний Вожд Військ:
Ґенерал Греков, в.р.

Начальна Команда Галицької Армії
Ч. оп. 3221.

НАКАЗ ВІЙСЬКАМ

Чортків, дня 16-го червня 1919. р.

До Високоповажаного Пана
Ґенерала Грекова Олександра.

I. Обявляю постанову Диктатора З.У.Н.Р.:
В признанню Ваших заслуг іменую Вас отцим Ґенерал-поручником Військ З.У.Н.Р. (Ч. 27, през.).

Чортків, дня 15-го червня 1919. р.
Др. Петрушевич, в.р.

II. Постановою Диктатора з 15-го червня 1919. р., іменований: Сотником: поручник Кузьмович Ярослав (НКГА). (Ч. 31, през.).

З оригіналом згідно:
Хор. **Микита Петро,** в.р.

Начальний Вожд Військ:
Ґенерал-поручник Греков, в.р.

Начальна Команда Галицької Армії

НАКАЗ ВІЙСЬКАМ

Ч. 29.

Чортків, дня 18-го червня 1919. р.

Іменування старшин:

I. Постановою Диктатора з дня 14-го червня 1919. р., іменований: Підполковником: отаман Тінкль Франц. (Ч. 25, през.).

II. Постановою Диктатора з дня 16-го червня 1919. р., іменовані: Ґенерал-четарем: полковник Кравс Антін і дефінітивним командантом III-го Галицького Корпусу. (Ч. 55, през.).
Отаманом: сотник Гофман Карло (Ч. 55, през.).
Отаманом: сотник Якверт Рішард. (Ч. 55, през.).
Отаманом: сотник Шльоссер Карло. (Ч. 55, през.).

III. Постановою Диктатора з дня 17-го червня 1919. р., іменований: Підполковником Ґен. Штабу: отаман Ґен. Штабу Долєжаль Антін. (Ч. 75, през.).

IV. Постановою Диктатора з дня 18-го червня 1919. р., іменовані: Отаманом: сотник Куніш Іван. (Ч. 81, през.).
Отаманом: сотник Стафіняк Володимир. (Ч. 81, през.).
Поручником: четар Данилко Михайло. (Ч. 81, през.).
Поручником: четар Козира Захарій. (Ч. 81, през.).

V. Постановою Диктатора з дня 18-го червня 1919. р., іменований: Отаманом інтендантом: сотник інтендант Др. Селезінка Ярослав. (Ч. 82, през.).

Начальний Вожд Військ:
Ґенерал-поручник Греков, в.р.

З ориґіналом згідно:
Хор. **Микита Петро,** в.р.

Начальник Штабу Армії:
Підполковник Тенрова, в.р.

Начальна Команда Галицької Армії

НАКАЗ ВІЙСЬКАМ

Ч. 43.

Бучач, дня 22-го червня 1919. р.

I. Постановою Диктатора з дня 20-го червня 1919. р. за хоробре поведення перед ворогом, іменовані:
Сотником: поручник Зубрицький Володимир — командант батерії.
Сотником: поручник Когут Степан — командант батерії.
Сотником: поручник Рибачевський Северин—командант куреня.

II. Постановою Диктатора з дня 21-го червня 1919. р., за вміле ведення бриґади і хоробре поведення перед ворогом, іменований:
Полковником: підполк. Чмелик Степан.

За хоробре поведення перед ворогом іменовано:

Отаманом: сотника Воєвідку Ярослава, команданта гарматного полку.
Отаманом: сотника Дибуляка Михайла, команданта 14-го полку.
Сотником: поручника Загайкевича Богдана, команданта куреня.
Сотником: поручника Рогожинського Нестора, команд. куреня.
Сотником: поручника Іванова Павла, команданта 8-го полку.
Сотником: поручника Метельського Василя, команданта куреня.
Сотником: поручника Балтра Івана, команданта батерії.

Поручником: четара Верхомого Володимира.

Поручником: четара Ганке Осипа.

Четарем: хорунжого Полянського Івана.

Четарем: хорунжого Еліяшевського Гната.

Четарем: хорунжого Лящука Миколу.

Четарем: хорунжого Шольца Віктора.

III. Постановою Диктатора з дня 21-го червня 1919. р., іменовано:
Полковником Ґенерального Штабу: підполк. Тернова Карла.

Начальний Вожд Військ:
Ґенерал-поручник Греков, в.р.

З ориґіналом згідно:
Хор. **Микита Петро,** в.р.

Начальник Штабу Армії:
Полковник Тернова, в.р.

Начальна Команда Галицької Армії

НАКАЗ ВІЙСЬКАМ

Ч. 49.

Бучач, дня 23-го червня 1919.

1. Постановою Диктатора з дня 22-го червня 1919. р., іменовано:
Підполковником: отамана Долуда Андрія.
Отаманом: сотника Шашкевича Богуслава.
Отаманом: сотника Ціху Івана.
Сотником: поручника Головінського Юліяна.
Сотником: поручника Чайку Івана.
Сотником: поручника Коссара Володимира.

II. Отамана Ґенерального Штабу Льонера Фердинарда назначую Начальником Штабу Команди Запілля, а підполковника Ґенерального Штабу Долєжаля Карла відкомандовую як референта для військових справ при Диктатурі.

Начальний Вожд Військ:
Ґенерал-поручник Греков, в.р.

З оригіналом згідно:
Хор. **Микита Петро,** в.р.

Начальник Штабу Армії:
Полковник Тернова, в.р.

Начальна Команда Галицької Армії

НАКАЗ ВІЙСЬКАМ

Ч. 23.

Чортків, дня 17-го червня 1919.

ІМЕНУВАННЯ СТАРШИН

Право іменування старшин прислуговує виключно п. Диктаторові на предложення Начального Вожда Військ. Начальна Команда предкладає Начальному Вождові предлоги до позачергового іменування старшин з фронту за хоробре поведення перед ворогом, а Команда Запілля за особливі заслуги в запіллю.

Предлоги до чергового іменування старшин предкладає Начальна Команда і Команда Запілля Начальному Вождові Військ. Всі акти бувшого 1-го Відділу ДСВС, які відносяться до персональних справ всіх старшин і хорунжих, розділюють на обі Команди. Обовязуючими при піднесенню до вищого ступня старшин є постанови оповіщені в Вістнику ДСВС, ч. 5-те, з 1919. р.

ІМЕНУВАННЯ ХОРУНЖИМИ

Право іменувати хорунжими має Начальна Команад (Начальник Штабу) і команданти поодиноких корпусів у всіх частинах і командах, які є їм підчинені. В запіллю право іменування хорунжими має Команда Запілля.

Начальний Вожд Військ:
Ґенерал-поручник Греков, в.р.

З оригіналом згідно:
Хор. **Микита Петро,** в.р.

Начальник Штабу Армії:
Полковник Тернова, в.р.

Начальна Команда Галицької Армії

НАКАЗ ВІЙСЬКАМ

Ч. 39.

Бучач, дня 21-го червня 1919. р.

I.

Право іменування підстаршин і старшин.

А. Підстаршини:

Старший стрілець	(іменує командант самостійного куреня на внесок команданта частини).
Вістун	
Десятник	
Старший десятник	
Булавний ст. десятник	
Підхорунжий	(іменує командант бриґади на внесок команданта самостійного куреня або гарматнього полку).

Всіх під-старшин, приділених при штабах бриґад, дивізій, корпусів і Начальної Команди Галицької Армії іменує відповідний командант на внесок референта. Внесок однак той предкладає командантови персональний референт.

Б. Старшини:

Хорунжий. Згідно з Наказом Військам з 17-го червня 1919. р. ч. 23, право іменувати хорунжим має Начальна Команда і команданти поодиноких корпусів у всіх частинах і командах, які їм підчинені. В Запіллю має право іменування хорунжими Команда Запілля.

Всіх старшин, від четара в гору, іменує Рада Державних Секретарів на внесок Державного Секретаря Військових Справ, а тепер п. Диктатор на внесок Начального Вожда Галицької Армії.

II.

Забороняється уживати інших термінів для означення старшин, підстаршин і стрільців, як приписаних, а проте: ґенерал (сотник, поручник і четар), полковник, підполковник, отаман, сотник, поручник, четар, хорунжий, під-хорунжий, булавний старший десятник, старший десятник, вістун, старший стрілець і стрілець.

Слова: офіцер, під-офіцер, козак, мужва як неприпоручені жадними приказами, є заборонені.

Начальний Вожд Військ:
Ґенерал-поручник Греков, в.р.

З оригіналом згідно:
Хор. **Микита Петро,** в.р.

Начальник Штабу Армії:
Полковник Тернова, в.р.

(Копії цих Наказів НКГА в архіві Дм. Микитюка).

"Український Прапор", ч. 6. Відень дня 12-го лютого 1920-го року.

ЛИСТ ДО РЕДАКЦІЇ

Вповажаний пане Редакторе! Не відмовте помістити слідуючу заяву в справі мого батька архикнязя Карла Степана, опублікованого польським офіціяльним пресовим бюром:

Мій батько—Карло Степан — заявляє публично, що він і ціла родина не погоджуються з моїм поступованням і не похвалюють його. Це може тільки відноситися до моеї національно-політичної діяльности, бо в моїм приватнім і родиннім життю, як не зробив ніколи нічого такого, на що моя родина могла б аж публично реаґувати. Щодо моеї національно-політичної діяльности, то маю честь прилюдно заявити:

По перше: я повнолітний на основі українського горожанського закону, який я для себе визнаю. Я також повнолітний по родинному законови, котрий мене не обовязує, але може зобовязує мого батька. З уваги на це не признаю над собою жадної опіки і поступаю так, як уважаю за відповідне.

По друге: Стверджую, що я не похвалюю цілої політики, яку супроти українського народу вела моя родина з постійною кривдою для того ж народу на протязі цілих століть. І тому це був один із мотивів, який спонукав мене піти на службу до українського народу і Української Республики, та цю службу я виконаю вірно до кінця, — все одно, на якім становищі поставить мене українська леґальна влада і без огляду на це, чи це подобається мому батькові і іншій родині, чи ні.

На всякий випадок прилюдно зачіплений, мушу прилюдно висказати своє здивування, що мій батько піддався до цеї міри впливам поляків, роля яких не належить до благородних ані у відношенню до народів, які стремлять до свободи, ані у відношенню до тих, яким вони вічно на колінах присягали вірність.

Відень, дня 10-го лютого 1920. р.

Полк. УСС Василь Вишиваний,
бувший Архикнязь Вільгельм.

(Ориґінал "Українського Прапору" в архіві Дм. Микитюка).

Начальна Команда Галицької Армії

НАКАЗ ВІЙСЬКАМ

Ч. 17.

Чортків, дня 16-го червня 1919. р.

Після тяжких та кривавих двохдневних боїв баґнетною атакою 8-ма Самбірська бриґада здобула позицію ворога біля Нижнівської переправи. Бриґада виконала своє важке завдання, не маючи муніції, під сильним гарматним вогнем ворога з правого боку ріки Дністра.

Від всего серця поздоровляю Команданта III-го корпусу та Команданта і війська Самбірської бриґади.

Дякую за юнацький штурм.

З ориґіналом згідно:
Хор. **Микита Петро.**

Начальний Вожд Військ:
Ґенерал-поручник Греков, в.р.

Начальна Команда Галицької Армії

НАКАЗ ВІЙСЬКАМ

Ч. 37.

Бучач, дня 21-го червня 1919. р.

Після чотирох днів тяжких боїв нами добуті Бережани. Честь і хвала славетним військам, особливо 3-тій Бережанській, 7-мій Львівській бриґадам та бриґаді УСС, серед геройських вчинків і твердости, яких пройшла більша частина боїв. Від імени Начальної Команди дякую Командантові II-го корпусу, Ґенералови-четареви Тарнавському, Начальникови Штабу полковникови Шаманекови, Командантам бриґад, куреням, сотень і всім старшинам і стрільцям, особливо Командантам 3-тої і 7-мої бриґад—полковникови Вольфови, підполковникови Бізанцови та Командантови бриґади УСС — отаманови Букшованому і його Військам. Дальше вважаю необхідним визнати боєву акцію XII-тої бриґади, недавно сформованої і в свому першому бою виявившої себе видатною боєвою військовою частиною.

Але з жалем я повинен зазначити і гірку правду, якої не можна сховати перед Народом і Правительством, перед якими я відповідаю.

Геройські зусилля військ не принесли цілковитого боєвого успіху, бо ворог, якого ми з надзвичайними трудностями оточували через три дні і майже оточили, встиг втікти. Вважаю це за значну невдачу і це вже другий раз, бо і під Тернополем не-інтензивне переслідування ворога дало йому можність втекти, наслідком чого ми мали запеклі бої під Бережанами.

Вважаю обовязком чести Армії сміло і явно признати наші помилки, бо в цьому бачу можність запобігати їх на будуче. Вимагаю, щоби Армія так і віднеслася до цих моїх слів і подвоїла свою енерґію. Роботи ще много, бо ворог надломаний, але ще не розбитий цілковито. Я міцно вірю, що наше правдиве діло візьме верх.

З Богом вперед, поки весь Рідний Край не здобуде Армія свому Народови.

Я знаю, що Війська перетомлені, але ворог не тільки стомлений але і змучений нашими перемогами. Ні на одну годину не можна давати йому відпочинку. **Жовнірам БЕРЕГТИ МУНІЦІЇ,** всім додержуватися найстрогіщого порядку і дисципліни. Начальникам всіх ступенів твердо памятати, що не має жадних трудів і перешкод, які б не подолав наш жовнір, спасаючи свою Вітчину. Але ті труди не повинні бути даремними, інакше не буде довіря до Начальників. Вимагаючи напруження від Війська, повинні і Команданти і Штаби дати повний результат цьому напруженню, інакше ми змучимо Війська і витратимо дороге для нас знаряддя без цілковитого результату. Ворог видужавши може жорстоко пімститися над нами. Я твердо вірю, що тепер ми полагодимо свої гріхи і добємо вже перетомленого нашими славними побідами ворога. А тоді буде і відпочинок і чесний спокій совісти після виконаного святого обовязку.

З Богом вперед, справа ще не закінчена, але і зроблено вже дуже а дуже багато.

Старшин і стрільців, що відзначилися в боях, подати мені.

Начальний Вожд Військ:
Ґенерал-поручник, Греков, в.р.

Начальник Штабу Армії:
Полковник Тернова, в.р.

Згідно з оригіналом:
Чет. **Микита Петро.**

Вістун УГА Дмитро Гаранджук

Хорунжий УГА Михайло Демянчук

Відгуки на появу 1-го тому Історії УГА

АПОСТОЛЬСЬКИЙ ВІЗИТАТОР
Українців в Західній Европі.

Ч. 3721/59. Рим, 17-го березня 1959.

"Сердечно дякую Вам за Ваше цінне письмо з 14-го лютого ц. р. і за дуже цінний твір "Українська Галицька Армія" з Вашою гарною присвятою.

"Ще заким я одержав від Вас цю Вашу книгу, я читав в нашій пресі европейській і заокеанській дві гарні рецензії і тому з нетерпеливостю вичікував я Вашої посилки. А коли я дістав вже до рук цю книжку, то з правдивою насолодою перегортав її сторінки, подивляючи Редакційну Колеґію, а передовсім Вас як Видавця, що серед тяжких умовин еміґрації вспіли зібрати стільки цінного матеріялу і поставити тривалий памятник Українській Галицькій Армії з нагоди 40-річчя її створення."

"Напевно тим виданням найбільше радіють бувші члени УГА, що були учасниками тих світлих наших визвольних змагань. Але я не сумніваюсь, що і вся наша українська спільнота (поки що нажаль тільки та, яка у вільному світі) також з радістю і з дячністю прийняла появу цієї книги, бо в ній записана вправді недавна, але так дорога історія наших визвольних змагань".

"Геройська посвята вояків УГА, які з любови до України були готові на всяку жертву, навіть на жертву власного життя була і повинна бути заохотою для наших молодих поколінь в плеканні рідних традицій тут на чужині, в пошані і любові до нашої Батьківщини і в змаганнях за її повну самостійність і незалежність".

"Буду Вам дуже вдячний, якщо зможете післати мені ще один примірник цеї цінної книги".

З цілого серця благословю Вас усім добром.

Відданий у Христі Господеві брат і слуга

Архиепископ Іван Бучко.

ПРОТОАРХИМАНДРИТ Ч.С.В.В.

Ч. 66/59. Рим, 22-го лютого 1959.

"Коли пишу оці рядки, переді мною лежить Ваше велике діло, яке Ви доконали з любови до нашого рідного українського народу та його змагань за свободу".

"Книга "Українська Галицька Армія" — це небуденний твір, а зокрема, коли взяти до уваги наші обставини, серед яких доводилось Вам реалізувати заплянoване видання та дати його на віковічний спомин, не тільки як тривалий памятник, але живе відображення нашої славної бувальщини".

"Розгортаючи сторінки цього великого твору, не можу не висловити Вам повного та щирого признання за ввесь труд, що його Ви невтомно вкладали при виданні".

"Ця книга, багата змістом і історичним матеріялом, зберігає для майбутніх українських поколінь світлі моменти Визвольних Змагань і посвяти їхніх батьків".

"Вартість книги тимбільше велика, бо хоч і далеко від Рідних Земель і архівів УГА, всебічно охоплює ріжні ділянки та прояви геройського життя-буття Української Галицької Армії".

"З найбільшою приємностю згадуватиму моє знайомство з Вами в Римі, яке останеться для мене милим спомином про Вас, як про людину, що не жаліє труду та сил для загального добра".

"Хай Божественний Спаситель і Небесна Мати за це велике діло, як теж і інші Ваші зусилля, які Ви їх поклали на всенародньому жертівнику, обдарить Вас усім добром, а особливо дарами Божої благодати".

З християнським привітом і запевненням про молитви,
остаюсь із висловами глибокої пошани,

Отець **Павло Миськів**—Протоархимандрит.

Проф. Д-р ВОЛОДИМИР КУБІЙОВИЧ,
Наукове Товариство ім. Шевченка
Сарсель, біля Парижа.

Високоповажаний і Дорогий Пане Хорунжий!

"Ви просили мене написати кілька слів зауваг про книгу "Українська Галицька Армія", яку Ви ласкаво прислали мені і бібліотеці НТШ".

"Властиво треба б повторити це, що Ви самі написали в "Слові від видавця" і що зазначено в підтитулі книги — "Матеріяли до історії".

"Книга "Українська Галицька Армія" не є синтетичною історією УГА, але це низка статтей на найрізнородніші теми повязані з організацією, боями й долею УГА, що написали їх старшини УГА. Деякі статті мають більш синтетичний характер, інші є причинками, написаними авторами на підставі власної памяті, записок і літератури і саме вони є найцінніші, бо подають оригінальний матеріял".

"Якщо зважити, що архіви УГА знищені, публікації, які відносяться до історії УГА тяжко доступні, що ці, які були дієвими особами в УГА відходять раз на завжди в засвіти — то тим більше треба вітати появу книги, яку Ви видали".

"Її тривка вартість в тому, що вона зберігає минуле і є важним джерелом для історика. І тому треба висловити побажання, щоби Вам вдалось скоро видати дальші збірники, які містили б матеріяли до історії нашої славної Української Галицької Армії".

Щиро вітаю Вас, Любий Побратиме, і бажаю багато сил і енергії до продовження Вашого доброго діла.

Проф. д-р В. Кубійович, кол. вістун УГА.

Париж, 27-го травня 1959.

Вельмишановний Пане Товаришу!

"Відповідаю на Вашого цінного і милого листа з деяким запізненням, за що прошу мене вибачити".

"Вашу цінну збірну працю я одержав і зараз її читаю, бо матеріялу багато й раніше був надто занятий".

"Все у Вашій книзі є першорядне й читається з великою користю. Автори статтів є люди авторитетні й, по більшій часті, учасники Зриву, тому їх спомини мають вартість джерельну".

"Питаєте мене також, що я думаю про зовнішню форму — і тут треба Вам висловити повне признання. Обгортка, папір, друк, кліше й кінцівки є першорядні й книга може вважатися оздобою бібліотек".

"Я з великою охотою погоджуюся написати до Вашого наступного збірника історичну розвідку "Відгомін Української Галицької Армії на Версальській Конференції" і для того вже висилаю Вам свій коротий життепис і фотознимку".

Шлю Вам і Вашим Побратимам по зброї щире привітання.

Ілько Борщак.

Філядельфія, ЗДА, 14. березня 1959.

Вельмишановний Пане Микитюк!

"Я одержав від Вас Вашу книгу "Українська Галицька Армія". Щиро дякую. Вам велика подяка й честь від усього українського громадянства за цю цінну монографію".

"Які б недостачі не мало Ваше видання, вони не применшують її ваги тим більше, що ця цінна книга вийшла далеко від Рідного Краю з його архівами й іншими допоміжними джерелами".

"Годі навіть повірити, що в Канаді можна було зорганізувати і видати таку монографію".

"Це справді несподіваний дарунок Ви зробили всім нам і за це Вам щира подяка".

"Я задумую дати огляд найважніших появ на нашому видавничому полі й очевидно, згадаю й Вашу "УГА" не злим тихим словом".

Ще раз щира подяка!

З правдивою поманою

Володимир Дорошенко.

Боффало, 23-го лютого 1959.

Дорогий Друже Микитюк!

"Щирим серцем ґратулюю Вам і витаю Вас з появою цієї цінної праці. Я певен, що коли би не Ваша настирливість, Ваш організаційний хист, маса вложеного Вами труду і що найважніше — Ваш гріш, то така праця ніколи не була би ані зроблена, а тимбільше видана. От і з цеї причини належиться Вам повне признання і глибока вдяка від всіх кол. живучих ще старшин і стрільців славної і хороброї Української Галицької Армії".

Ще раз ґратулюю Вам і здоровлю сердечно.

Д-р Роман Ставничий.

Доктор політичних наук і дипльомований економіст, Роман Климкевич, пише до видавця з нагоди появи книги УГА, між іншим таке:

"Закінчив я студіювання виданої Вами Історії УГА. Клоню голову перед усіми співробітниками".

"Часами здається мені, що наше молодше покоління трохи виродилося. Старше покоління створило Західну Українську Народну Республику і Українську Галицьку Армію, а молодше вело ідеологічну боротьбу між собою.

"Добре, що ця книга врешті появилася. УСС-и розписуються про свої любовні пісні, УНРівці славлять існуючі та неіснуючі в історії штаби з вояками й без вояків, а Українська Галицька Армія припадала пилом забуття".

"Критика книги з моєї сторони ось яка:

а) Розложення й розподіл матеріялу правильні та послідовні.
б) Зміст об'єктивний і настільки багатий, що дає повний образ історії УГА, але очевидно, що на цю тему можна написати теж 10 томів.
в) Окладинка культурна і гарна, хоча я, як знакознавець, маю до неї деякі незначні застереження".

У свому другому листі з дня 5. лютого 1960. р. до видавця д-р Роман Климкевич між іншим пише так:

"Часто переглядаю та перечитую 1-ий том Історії УГА. Неодні імена й неодні світлини пригадують мені мої дитячі роки, коли мої батьки (батько автора, сотник Михайло Климкевич, був командантом куреня в УГА, а мати автора, Ірина з Шміґельських Климкевич, була санітарним хорунжим в УГА. — Прим. Редакції) розказували мені про воєнні переживання при УГА і тепло згадували чимало імен. Тепер бачу ці імена в Вашій книзі і тепер читаю про них. Багато з них відійшло вже у вічність, багато з них знав я особисто і багато з них живе ще на щастя, щоб працею пера свого вшанувати імена колишніх своїх товаришів по зброї".

"Колись розказували мені мої покійні батьки про цих старшин і стрільців славної і лицарської УГА, як своїх добрих і вірних побратимів, приятелів і знайомих, а тепер, коли згадаю та пригадую собі ці імена, клоню перед ними в пошані свою голову, бо знаю тепер, що це великі імена".

"Ті, які відійшли вже від нас, хай спочивають з Богом, а тим, які осталися при житті, бажаю з цілого серця довгого віку та сил до дальшої відповідальної праці".

"Ніщо не було для мене сильнішою принукою до праці на національній ниві, як свідомість того, що між покійними вояками УГА є мої батьки і їхні приятелі, а між живими членами цієї ж славної Армії є такі люди, як Ви, що дальше вірні прапорам УГА і що зробили мені честь, назвавши мене побратимом по зброї".

"Повірте мені, вельмишановний і дорогий побратиме, що лицарська Українська Галицька Армія продовжує своє існування не тільки в її колишніх членах, але що існує теж її доріст серед молодого покоління. Це сини тих, які були Вашими товаришами по зброї. Сподіюсь, що Боже Провидіня не дозволить на те, щоб цей доріст мусів соромитись колись за себе перед тінями своїх хоробрих батьків".

"З глибокою пошаною та зі щирим стрілецьким привітом,

Роман Климкевич"

Інженер лісництва Богдан Лучаковський з Філядельфії, ЗДА, кол. однорічний вістун УГА, у своєму письмі до видавця з дня 22 лютого 1960. р. між іншим пише так:

"Скільки разів погляну на книгу "Українська Галицька Армія" за кожен раз подивляю Вашу посвяту, з якою Ви на протязі довгих літ збирали матеріяли і щадили гроші, щоб своїм власним коштом і заходом видати історію УГА, якої деталі, без Вас, були б ці матеріяли раз на завжди пропали для майбутніх поколінь".

"Вважаю, що тим ділом Ви зробили величезну прислугу українській справі. Таких прислуг як ця Ваша, тепер на еміґрації, було зроблено дуже мало".

"Радію, що Ви заплянували видати ще і 2-ий том історії УГА, що дай Боже здійснити якнайскорше і якнайкраще, бо ми всі люди смертні".

"При цій нагоді прошу прийняти вислови глибокої пошани, Вам до послуг,

Богдан Лучаковський
кол. вістун УГА".

Ню Йорк, 10. січня 1959.

Дорогий Побратиме по зброї!

"Книгу "Українська Галицька Армія" отримав, защо щиро дякую. По прочитанню подам Вам свої деякі завваги.

"Я читаю цю цінну книгу лише уривками, бо мої два сини студіюють її докладно і прямо не відриваються від неї. Я подаю їм цілий час вияснення і доповнення.

"Я дуже радію тим, що історія УГА так захопила моїх синів, які знали вже багато про героїчні подвиги нашої славної УГА від мене, але оповідання не може заступити книжку зі знимками.

"Мої сини носяться з цією книгою як з Євангелієм і показують її кожному, хто тільки прийде до нашої хати. Ще ніколи в моїм життю мої сини не читали жадної книги з таким зацікавленням, як отцю історію УГА.

"Таке враження робить отця книга на тих, які знали лише з оповідання учасників наших визвольних змагань і читали дещо про героїчні діла нашої славної УГА. Тому зайвим буде хіба писати, як прийняли появу історії УГА самі учасники визвольної боротьби, котрі своєю кровю і потом творили колись ту історію.

"А Вам, пане хорунжий, велика, велика вдяка від всего українського громадянства, а перше всего від самих бувших вояків УГА, бо ця дорога нам книга побачила денне світло тільки завдяки Вашій ініціятиві, енерґії, праці і жертвенности. Честь вам хай буде за це.

"В залученню пересилаю грошевий переказ на 20 долярів на два примірники історії УГА.

Остаю з глибокою до Вас пошаною

Іван Тершаковець—кол. хор. УГА".

ЖИТТЄПИСИ АВТОРІВ

БОРЩАК ІЛЬКО народився 1892-го року в українській родині в Херсоні. Тут закінчив ґімназію, а в 1917. р. одержав ступінь доктора Міжнародного Права в Одеському університеті після його філософічних і правничих студій на університетах в Петрограді, Києві й Одесі. Д-р Борщак є палкий патріот і борець за незалежність України. В 1919. р. він був членом Делеґації УНР на Мировій Конференції в Парижі, як секретар Делеґації. З того часу д-р Борщак залишився в Парижі, студіював у Сорбоні, відвідав усі важливі архіви і бібліотеки Парижа, Лондону, Штокгольму, Відня й Риму. На підставі своїх джерельних розшуків він опублікував біля 400 праць, що зявилися в українській, французькій, анґлійській і італійських мовах. Більша частина його праць відноситься до історії України й Східньої Европи, як наприклад: "Гетьман Пилип Орлик і Франція" (1924. р.), "Вивід прав України" П. Орлика з 1712. р. (1925. р.), "Григор Орлик" (1932. р.), а спільно з Рене Мартелем видав французькою мовою "Мазепа" (1931. р.).

Вивчаючи історію французько-українських відносин, написав працю "Наполеон і Україна" (1937. р.) та дав цінний історіоґрафічно-бібліоґрафічний огляд „L'Ukraine dans la littérature de l'Europe occidentale" (1930). Свою працю на користь української науки і культури та вивчення їхніх звязків з Францією він продовжував до останіх років свого життя, як редактор єдиного наукового журнала українознавства "Україна".

Був дійсним членом Наукового Товариства ім. Шевченка і ВУАН, почесним членом Українського Вільного Університету і професором Державної Школи Східних Мов у Парижі. Помер після тревалої і важкої недуги 11-го жовтня 1959-го року на 65 році життя. Похорон відбувся 15-го жовтня 1959. р. на цвинтарі Пантен в Парижі.

ГОЛИНСЬКИЙ О. ПЕТРО, підхор. УГА. Нар. 5. VII. 1892. р. в Підгайчиках, пов. Самбір, де закінчив ґімназію, а богословські студії у Львові і Інсбруці. І-шу світову війну перебув в австрійській армії, а по її розпаді зголосився 1. XI. 1918. р. до рідного війська. з початку працював в Повітовім Комісаріяті в Рудках, а в травні 1919. р. зголосився на фронт і як підхорунжий 2-гої батерії 8 Самбірської бриґади перебув усю визвольну боротьбу. В травні 1920. р. був увязнений Че-Кою в Харкові. По удатній утечі з вязниці удалося йому в серпні 1920. р. через Москву вернути як воєннополоненому до Відня, звідки переїхав до табору в Ліберці, потім до робітничої сотні (сот. Федика) в Празі. Живе в Мюнхені як Ґен. Вікарій для українців-католиків у Зах. Европі.

іменував його своїм Домовим Пралатом, а в р. 1960. Апостольський Екзарх Преосв. Кир Платон, Епископ для українців в Німеччині, заіменував його своїм Ґенеральним Вікарієм. — Живе в Мінхені, Німеччина.

КОЗАК ІВАН, сотник УГА., нар. 8. серпня 1891. р. в селі Гічва, Ліського повіту, на Лемківщині. Середню освіту одержав в українській Академічній ґімназії у Львові та закінчив її в 1910. р. Правничі студії відбув на університетах у Львові, Празі і Кракові, де здобув ступінь доктора прав. В часі 1-шої Світової війни служив при піхоті б. австрійської армії та брав в її рядах участь в боях на фронтах і за свою хоробрість і відвагу був відзначений двома медалями хоробрости і ступнем поручника. Ставши внаслідок поранення інвалідом, був через деякий час приділений до розвідчої служби, а згодом, після окремого вишколу, служив при жандармерії.

У листопаді 1918. р. зголосився до УГА та був співорґанізатором Жандармерії: Державної і Польової і був командантом жандармерії на область Львів а опісля командантом Польової Жандармерії УГА. Після катастрофи УГА служив при Дієвій Армії як командант штабу 5-тої Херсонської дивізії і брав участь в Першому Поході. Літом 1920. р. перейшов у складі ґрупи ґен. Кравса до Чехо-Словаччини. Тут був останнім командантом українського військового табору в Йозефові, а заразом головним командантом частин УГА в ЧСР.—Живе в ЗДА.

КІГІЧАК АНДРІЙ, підхорунжий УСС, хорунжий УГА. Народився 16. XI. 1896. р. в Перемишлі і тут закінчив ґімназію. В серпні 1914. р. вступив як доброволець до Українських Січових Стрільців, в рядах яких відбув усю воєнну кампанію в часі 1. Світової війни. По розпаді Австрії був інструктором скорострільних сотень в коші в Стрию, а вкінці ліквідуючи старшиною при 14. п.п. 7-мої Львівської бриґади. Був в "Чотирикутнику Смерти". Автор багатьох спогадів з життя УСС і УГА. — Живе в ЗДА.

КЛИМКЕВИЧ РОМАН, лейтенант німецьких панцерних військ, нар. 9-го травня 1920. р. в таборі для полонених останків УГА у Фридрихівці, біля Проскурова. Батько—Михайло Климкевич, сотник УГА, а мати—Ірина із Шміґельських, саніт. хорунжий УГА. До січня 1940. р. жив у Львові, де закінчив українську державну ґімназію і Вищий Музичний Інститут ім. Лисенка Правничі студії почав в 1940. р. на університеті у Львові, а продовжував їх на університеті у Відні на виділі Державних Наук. В грудні 1940. р. покликаний до німецької армії і служив при панцерних військах. В ранзі лейтенанта від вибуху війни з СССР аж до літа 1943. р. брав участь в боях на фронті в Україні (Полісся, Київщина й Чернігівщина), а потім на Білорусі, в 1943-44 рр. на Балканах, а передовсім в боях з партизанами Тіта в Югославії. Літом 1944. р. перенесений у південну Францію, де в часі інвазії аліянтів ранений і взятий у воєнний полон. В полоні до

літа 1946. р. переходово в Італії, а передовсім в ЗДА. Звільнений з полону закінчує студії у Відні (від 1946. до 1952. року) як дипльомований економіст і доктор політичних наук. Звичайний член НТШ. Воєнні німецькі відзначення: Залізний хрест II-гої кляси, Хрест Воєнних Заслуг з мечами, Медаля Зимової Битви і Відзнака Ранених.— Живе в ЗДА.

ЛЄГАР АНТІН, ґенерал австрійської армії. Нар. в сімї військового капельмайстра 21. лютого 1876 р. в мадярськім місті Оденбурґ. Спочатку студіював музичну консерваторію в Празі, але згодом перейшов до кадетської школи у Відні. По закінченню тієї школи служив у ріжних військових частинах в Чехії, Боснії, Семигороді, Буковині, Тиролі і Відні. Був начальником армейської військової стрільниці у Відні і працював над удосконаленням скорострілів. Був автором многих научних праць у військовій ділянці. В часі 1-шої Світової війни брав участь в боях на російськім і італійськім фронтах як командант бриґади. За свою хоробрість і відвагу був відзначений найвищою військовою відзнакою, а саме хрестом Марії Тереси. В офензиві над рікою Пявою був три рази тяжко ранений. По війні був військовим ґубернатором західньої Мадярщини і зорґанізував свою власну дивізію піхоти, на чолі якої відтиснув румунські війська, які зайняли були в тому часі частину Мадярщини. По невдачі усадовлення на мадярському престолі цісаря Карла виїхав на захід і осів спершу в Берліні, а згодом вернув до Відня. Ґенерал Антін Лєгар це рідний брат світової слави віденського композитора Франца Лєгара.—Живе у Відні.

ЛЬОБКОВІЦ ВІЛЬГЕЛЬМ, отаман УГА. Народився в 1893. р. і був мабуть чеського походження. В часі 1-шої Світової війни служив при 9-тім пп. в Перемишлі і тут був 1-го травня 1915-го року наіменований поручником, а від 1-го вересня 1918. р. був начальником ґенерального оперативного штабу 18. австрійського корпусу. За свою відвагу і хоробрість був відзначений ріжними боєвими медалями. Володів поправно ріжними мовами, як німецькою, чеською, польською, французькою і українською. По розпаді Австрії зголосився до УГА і з початку був начальником оперативного штабу при Начальній Команді, а потім шефом штабу III-го Галицького корпусу, а вкінці шефом штабу операційної Армейської Ґрупи, яка здобула 30-го серпня 1919. р. Київ. Автор джерельної студії "Похід УГА на Київ", яку, по утечі з табору полонених в Тухолі, написав в таборі в Ліберці —ЧСР. Виїхав в 1921. р. до Радянської України і там пропав без вісти.

ЛУЦЬКИЙ МИРОН, сотник УГА. Народився 29. вересня 1891 р. в селі Лука, пов Самбір. Ґімназію закінчив в Бучачі, а університетські студії у Львові і Відні. В часі 1-шої Світової війни в рядах 41-го черновецького полку піхоти був 4 роки на російськім і італійськім фронтах в ранзі поручника. За виявлену хоробрість і відвагу в боях

мав кілька найвищих боєвих відзначень. При кінці жовтня 1918. р. був приділений до Леґіону УСС і брав участь в боях у Львові. В часі облоги Львова виконував обовязки начальника штабу "Ґрупи Схід", а вкінці як начальник штабу 1-шої бриґади УСС, в рядах якої відбув усю визвольну боротьбу. Був в "Чотирикутнику Смерти". По заключенню союзу УГА з Червоною армією був начальником оперативного відділу 2-гої бриґади ЧУГА, якою командував сот. Головінський. Після ліквідації УГА був інтернований в Тухолі. Живе в Канаді.

МИКИТЮК ДМИТРО, хор. УГА. Народився 8-го серпня 1899. р. в селі Раківчик, пов. Коломия. Ходив до ґімназії в Коломиї, а у серпні 1914. р. вступив як доброволець до УСС, в рядах яких відбув 1-шу Світову війну. В часі облоги Львова був приділений до постачання 2-гої Коломийської бриґади і при кінці червня 1919. р. на приказ Начальної Команди УГА відійшов як підхорунжий до Старшинської Школи Піхоти, яку закінчив з початком жовтня 1919. р. в селі Гута Чугорська, Ново-Ушицького повіту. Піднесений Начальним Вождом УГА ґен. Тарнавським у Винниці до ступня хорунжого був приділений до Вишколу II-го корпусу в Лятичеві на Поділлі. В жахливім "Чотирикутнику Смерти" пережив трикратний тиф. По ліквідації УГА був приділений до 5-тої Херсонської дивізії і з її частинами повернув в серпні 1920. р. в рідні сторони. В 1930. р. прибув до Канади і стало замешкав в місті Вінніпеґу. Видав своїм коштом працю ґен. Удовиченка "Україна у війні за Державність", а дальше от. Гірняка "Полковник Василь Вишиваний" і вкінці велику збірну працю п. з. "Українська Галицька Армія". — Живе у Вінніпеґу, Канада.

ПРУДИУС ПЕТРО, поручник УГА. Народився 25-го травня 1892. р. в селі Бринці Церковні, пов. Бібрка. Ґімназію закінчив у Перемишлі 1914. р., а факультет права у Львові 1931. р. Першу світову війну перебув в 32-му полку польової артилерії, в 11-му полку кінної артилерії та в штабі 30-тої артилерійської бриґади. З розпадом Австрії перебрав команду міста Ходорова. В січні 1919. р. був приділений Начальною Командою в Бережанах на пост адютанта 1-го гарматного полку, яким командував от. д-р Ярослав Воєвідка і на цім пості перебув усю визвольну боротьбу. В "Чотирикутнику Смерти" перебув щасливо жахливу пошесть тифу. — Живе в ЗДА.

РИБАК МИКОЛА, підхор. УГА. Нар. в 1890. р. у Бродах у священичій сімї. Академічну ґімназію закінчив в 1908. р. у Львові. Потім студіював право на львівському університеті і тут, в 1914 р. одержав ступінь доктора прав. В часі 1-шої Світової війни був приділений до 19-го п.п. краєвої оборони. Як знавець кількох мов був призначений до військової цензури заграничної кореспонденції, а в половині 1918. р. був приділений до військової прокуратури при військовім суді краєвої оборони у Львові. Цю саму службу повнив також в українськім вій-

ськовім суді у Львові до 21-го листопада 1918. р. Від 1921-го року до 1928-го провадив свою адвокатську канцелярію в містечку Глиняни, пов. Перемишляни, а вкінці в Перемишлі.—Живе в ЗДА.

РУБІНҐЕР ЛЕВ, поручник УГА. Народився 28-го лютого 1890. р. в Городку, біля Львова. Ґімназію закінчив в Коломиї, а правничі студії у Львові. Першу Світову війну перебув в рядах 35-го золочівського полку. По розпаді Австрії негайно зголосився до УГА і був командантом скорострільної сотні в "Ґрупі Схід", а потім в 4-тій Золочівській бриґаді. По видужанні з жахливого тифу в "Чотирикутнику Смерти" був приділений до польового суду II-го Галицького корпусу, а потім був членом Ревтрибуналу при Польовім Штабі ЧУГА. В 1920. р. був командантом робітничого курення (зложений з недобитків-галичан) в Казані на Московщині, а вкінці був інструктором в Школі Червоних Старшин в Києві. — Живе в ЗДА.

СТАНІМІР ОСИП, сотник УГА. Народився 21-го квітня 1890. р. в селі Ладичин, пов. Тернопіль Ґімназію закінчив в Тернополі. Однорічну військову повинність відбув при 27. пп. в Ґрацу і там закінчив старшинську школу в 1913. р., а потім студіював право на університеті у Львові. В часі 1-шої Світової війни брав участь в боях на російськім і італійськім фронтах в рядах 95. пп. в ранзі поручника. По розпаді Австрії негайно зголосився до УГА, в якій перебув всю визвольну боротьбу з початку як командант 2-го куреня 8-мої Самбірської бриґади, на чолі якого здобув Київ (в серпні 1919. р.), а потім як командант 3-тої бриґади ЧУГА. В квітні 1920. р. втік з польського полону і у Відні, в 1924. р. закінчив Високу Торговельну Академію. — Живе в Канаді.

ЦЬОКАН ІЛЬКО, сотник УГА. Нар. в 1887. р. в селі Сторонибаби, пов. Золочів. Ґімназію і правничі студії закінчив у Львові. В серпні 1914. р. вступає як доброволець до УСС і в часі карпатських боїв зістав піднесений за свій орґанізаційний хист до ступня четаря і зістав провіянтовим старшиною 2-го куреня. В стрілецькім календарі — Алманасі на 1917-тий рік помістив він свою джерельну студію про початки і орґанізацію постачання УСС п.з.: "Економічно-адміністраційна сторона Українського Січового Війська". В часі боїв у Львові був командантом хороброї залоги в Соймі. З початком 1919. р. був Окружним Військовим Командантом в Тернополі, а опісля командантом 18-тої бриґади, з якою переходить за річку Збруч. В часі катастрофи УГА переїхав до Відня, перебуває якийсь час в Ужгороді, де оженився з артисткою українського театру в 1921. р. Потім, в часі т. зв. українізації, переїзджає в 1924. р. враз з іншими українськими діячами і старшинами на Україну для національно-культурної праці, яку в тому часі переводив тодішний міністер Освіти Микола Скрипник. В часі страшного большевицького терору в 1933. р. був арештований ЧеКою, засланий на Сибір і в Семипалятинську загинув в 1940. р.

ШАНКОВСЬКИЙ ЛЕВ, підхорунжий УГА. Народився 9-го вересня 1903. р. в Дулібах, пов. Стрий. До ґімназії ходив в Стрию і як учень VI. кляси ґімназії і пластун враз з другими учнями в часі української влади повнив військову допоміжну службу при Окружній Військовій Команді в Стрию. Від 25-го травня 1919. р. до 20. липня 1919. р. був приділений до Старшинської Школи Звідомного полку, яку закінчив зі ступнем підхорунжого і зістав призначений до 3-го гарматного полку Бережанської бриґади. По виздоровленню з жахливого тифу був приділений до чети звязку 1-шої Кінної бриґади, з якою перейшов до Дієвої Армії. В рядах 5-го Херсонського кінного полку, в часі наступу Червоної Армії на Варшаву, відбув відворот до Галичини літом 1920. р. і отримавши відпустку додому, залишився в рідних сторонах. — Живе в ЗДА.

ЯВОРСЬКИЙ ЗЕНОН, хорунжий УСС. Народився 26-го березня 1895. р. в селі Ілавче, пов. Теребовля. Ходив до ґімназії в Тернополі. В серпні 1914. р. зголосився як доброволець до УСС, в рядах яких був ранений в битві на горі Лисоня. В 1918. р. закінчив Телеґрафічну школу, яка існувала при австрійській армії ґен. Бем-Ермолього в Перемишлянах і зістав командантом телефонічної осередні при Леґіоні УСС. В часі боїв у Львові призначив його телефонічний референт при Начальній Команді УГА пор. Кузьмович командантом звязку на відтинку Підзамче-Замарстинів-Знесіння-Личаків. По відступі українських військ зі Львова зістав командантом звязкової сотні при 1-шім полку УСС і на цім пості відбув всю визвольну боротьбу. В часі польської офензиви в травні 1920. р. на Київ видістався з оточення в Махнівці біля Козятина і був командантом звязку бронепоїзду "Запорожець". По закінченню воєнних дій переїзджає в 1921. р. до Праги і тут закінчує хемічну інженерію.—Живе в ЗДА.

Поручник УГА Дмитро Петруняк

Докладніші пояснення до світлин

БІБЕРОВИЧ ЯРОСЛАВ, отаман УГА. Народився 13-го січня 1883. р. в Коломиї як син Івана й Іванни Біберовичів, відомих артистів українського народнього театру. По фаху він був військовим інженером-сапером австрійської армії, а після розвалу австрійської монархії він перейшов на службу уряду Західно-Української Народньої Республики. Іменований зразу військовим представником уряду ЗУНР в Угорщині, він став згодом дипломатичним представником тогож уряду в Будапешті, а відтак був назначений послом ЗУНР в Берліні на місце Д-ра Євгена Левицького. Після ліквідації посольства він осів у Відні, де працював в будівельних підприємствах як спеціяліст від залізного бетону. Після влучення Австрії до Німеччини в 1938. р. отамана Біберовича покликано до служби у німецькім "Вермахті", де він в ранзі підполковника перебув цілу другу світову війну.

Помер дня 18-го листопада 1948-го року в Відні в 65-ім році життя.

БОБИНСЬКИЙ ВАСИЛЬ, четар УСС. Народився 18. III. 1898. р. в Кристинополі, пов. Сокаль. Ґімназію закінчив у Львові і Відні, а університет у Львові. В 1916. р. зголосився до УСС, де отримав ступінь хорунжого а потім ступінь четара. Брав участь в облозі Львова і був ранений під Винниками. По виході зі шпиталя був приділений як дижурний старшина до військової канцелярії Диктатора Петрушевича. Був за Збручем в "Чотирикутнику Смерти". Згинув траґічно в 1938. р.

БОБИНСЬКИЙ ОСИП, однорічний десятник УГА. Народився 26. II. 1898. р. в Фельштині, пов. Самбір. Середню освіту і університет закінчив у Львові. В перших днях листопаду 1918. р. як доброволець брав участь в боях з поляками біля Судової Вишні, а потім служив як телефоніст в ґрупі "Крукеничі". З частинами 11-ої Стрийської бриґади перейшов річку Збруч і в "Чотирикутнику Смерти" перебув жахливий тиф і чорну віспу. Був в таборах полонених у Фридрихівці біля Проскурова і на Ялівці біля Львова. — Живе в ЗДА.

БОБИНСЬКИЙ ГРИЦЬ, однорічний вістун УСС. Народився 20. XI. 1896. р. в Добрачині, пов. Сокаль. Ходив до учительського семінара у Львові, а іспит зрілости зложив у Відні 1916. р. В осені 1914. р. зголосився у Відні до Леґіону УСС і був приділений до Коша УСС у Пісочній як телефоніст. Після переїзду Леґіону на Наддніпрянщину перебував в 1917. р. на Кавказі в місті Катеринодарі. Дальша доля його невідома.

БОРИС ФРАНЦ, підхорун. УСС і сотник СС. Народ. 1896. р. у Станиславові і тут ходив до ґімназії. В серпні 1914. р. вступає до Леґіону УСС і в битві під Потуторами (біля Бережан) 30-го вересня 1916. р. попадає в російський полон. По вибусі революції в Росії, утік з полону, зголосився до куреня Січових Стрільців в Києві і був командантом кінної сотні. В часі II-ої Світової війни згинув з рук польських партизан на становищі війта більшої громади на Холмщині.

БУКШОВАНИЙ ОСИП, отаман Українських Січових Стрільців. Народився 1887-го року в місті Коломия на Покуттю і тут закінчив ґімназію. З вибухом Першої Світової війни був приділений до Леґіону У.С.С. і брав участь в кривавих боях в Карпатах зимою в 1914-1915. роках. Як командант сотні попав 30-го травня 1915-го року під Болеховом до російського полону і був вивезений до Туркестану. Звідси пощастило йому втекти через Персію до Туреччини, де зорґанізував відділ добровольців і воював з москалями на кавказькім фронті. До Леґіону У.С.С. повернув назад 1917-го року. По розпаді Австрії, в перших днях Листопадового перевороту, бере участь з У.С.С. в боях у Львові, а по відході українських військ зі Львова, орґанізує боєву "Ґрупу Схід" і стає її командантом. В часі реорґанізації Української Галицької Армії в бриґади став командантом 1-шої бриґади У.С.С., на чолі якої перебув усю визвольну боротьбу. Був в "Чотирикутнику Смерти". По ліквідації УГА був арештований большевиками і сидів в тюрмі в Харкові. По виході з тюрми залишився на Радянській Україні. В часі жахливої Єжовщини зліквідований в 1933-тім році.

ВАРЧАК ІЛЛЯ, четар УГА. Народився 26. грудня 1896. р. в с. Шибалин, пов. Бережани. В серпні 1914. р. вступає як доброволець до УСС і був 4-го вересня 1916. р. ранений на горі Лисоні біля Бережан. Тяжко ранений другий раз в кривавих боях під Конюхами 1-го липня 1917 р. попав в російський полон. Звільнений з полону як воєнний інвалід, повернув знову в ряди УСС і брав участь в боях за Львів, а вкінці був приділений до Залізничої Військової Управи при Контролі Шляхів і Транспортів у Ходорові. Був за Збручем в "Чотирикутнику Смерти", де пережив жахливий тиф. — Живе тепер в ЗДА.

ВОЛОЩУК РОМАН, отаман УГА. Народився 7. лютого 1894. р. у Львові, де закінчив ґімназію, а правничі студії в ЧСР. Першу Світову війну перебув в боях на ріжних фронтах в рядах львівського 30 п.п., де отримав ступінь поручника. По розпаді Австрії зголосився в ряди УГА і з початку як сотник і командант куреня в 7-мій Львівській бриґаді, а потім як отаман і командант 13 п.п. брав участь в боях з поляками і відзначився в Чортківській офензиві і за ці свої визначні боєві заслуги був піднесений Диктатором до ступня отамана. Був в "Чотирикутнику Смерти". По ліквідації УГА перейшов з ґрупою ґен. Кравса до ЧСР. Згинув в 1945. р. з рук большевиків на становищі радника міністерства фінансів в Братиславі—Ч.С.Р.

ГАЛАЙЧУК Отець ВОЛОДИМИР, капелян УГА. Народився в 1882. році, висвячений в 1907 р. Був капеляном 7-мої Львівської бриґади УГА. Був за Збручем і в "Чотирикутнику Смерти", згинув від страшної пошести тифу 31-го жовтня 1919. р. у Вінниці.

ГАРАНДЖУК ДМИТРО, вістун УГА. Народився 4. XI. 1900. р. в селі Плавуча Велика, пов. Бережани. 1-шу Світову війну перебув як артилерист 30. гарматного полку на італійськім фронті. По розпаді Австрії негайно зголосився до рідного війська і в рядах 1-го Львівського куреня під командою сот. Черевка перебув всю українську визвольну боротьбу. — Живе в ЗДА.

ГУРКО ІВАН, хор. УГА. Народився 13. X. 1896. р. в селі Красне, пов. Турка. Ґімназію закінчив в Самборі, а право в Празі. З вибухом 1-шої Світової війни зголосився добровольцем до УСС, але зредукований в Стрию в серпні 1914. р., вернувся в рідне село і зголосився до 75-тої мадярської бриґади за перекладчика. Весною 1918. р. відійшов до старшинської школи в Тропав на Шлеську і по її закінченню відійшов на італійський фронт. По розпаді Австрії зорґанізував у своїм селі відділ добровольців, з якими весь час боровся в рядах "Ґрупи Крукеничі" як хорунжий в курені пор. М. Стахова. В часі польської офензиви в травні 1919. р. зробив відступ з частинами своєї боєвої ґрупи до Чехо-Словаччини. — Живе в ЗДА.

ДЕМЯНЧУК МИХАЙЛО, хор. УГА. Народився 17. XI. 1899. р. в місті Надвірна. До ґімназії ходив в Станиславові, а в початках 1-шої Світової війни служив як доброволець при робітничій будівляній сотні. В 1917. р. служив при 19 п.п., а в жовтні 1918. р. скінчив старшинську школу в Камінці Струміловій. Враз з другими українцями-курсантами роззброїв команду школи, заняв місто і 2. листопада 1918. р. відїхав до Львова і брав участь в боях на відтинку Підзамче. Потім в рядах 2-гої Коломийської бриґади брав участь в славетній Чортківській офензиві і в бою під Букачівцями був тяжко ранений в ногу. По видужанню був приділений до штабу III-го Галицького корпусу, з яким відбув побідний похід на Київ. В "Чорткрикутнику Смерти" перебув щасливо двократний тиф. З частинами 3-ої бриґади ЧУГА дістався в околиці Ялтушкова до польського полону і переїхав до табору полонених в Тухолі.—Живе в ЗДА.

ДУФАНЕЦЬ ПЕТРО, хор. УГА. Народився 6. VII. 1892. р. в селі Любінь, пов. Львів. 1-шу Світову війну перебув в рядах 19. п.п., де в бою над Сприною весною 1917. р. був ранений. Негайно по розпаді Австрії зорґанізував у своїм селі відділ добровольців і з ними зголосився в команді 7-мої Львівської бриґади, в рядах якої перебув всю українську визвольну війну. В "Чотирикутнику Смерти" перебув жахливу пошесть тифу. В часі польської офензиви в травні 1920. р.

на Київ попав в Бердичеві в польський полон, з якого пощастилося отримати приділ до Дієвої Армії і з нею повернув літом 1920. р. в рідні сторони. — Живе в Канаді.

ЖАН Отець ЙОСАФАТ, капелян УГА. Народився 19. III. 1885. р. у Ст. Фабіян де Рімускі, провінція Квебек, Канада. По закінченню богословських студій і по висвяченню виїхав в липні 1913. р. до Галичини, де за благословенням Митрополита Андрея Шептицького приймив український обряд. Тут в монастирі оо. Василіян перебув 1-шу Світову війну. В червні 1919. р. на пропозицію Начального Вожда ґен. Грекова вступає на службу УГА як перекладчик і знавець французької мови і зістав приділений до Начальної Команди УГА. Начальний капелян УГА о. др. В. Лаба грамотою, яку підписав Митрополит Шептицький, приділив його як капеляна УГА до Диктатури. Пізніше був членом Української Дипльоматичної Місії до Варшави. — Живе в Канаді.

КОТИЛЯК ІВАН, стрілець УГА. Народився 16. X. 1901. р. в с. Галичанів, пов. Городок. В перших днях листопада 1918. р. як 17-літний юнак зголосився як доброволець до рідного війська. По одномісячнім вишколі в Яворові і з частинами 1-го Галицького корпусу брав участь в боях з дивізією ґен. Галлєра біля села Плугів, коло Золочева. Брав участь в побіднім поході 1-го Галицького корпусу на Київ і опісля в Літині коло Летичева попав в польський полон. — Живе в ЗДА.

КІГІЧАК ЮРКО, народився 17-го квітня 1904. р. у Львові. Це наймолодший вояк УГА, бо як 14-літний стрілець-доброволець ніс допоміжну службу в місті Стрий. В перших днях листопада 1918. р. ждав 24 години на зміну, вартуючи занятих українцями воєнних складів в місті Стрий. Подібних йому ентузіястів, з посеред української патріотичної, в тому часі, молоді, галицькі міста дали багато. По війні був начальником складів "Народної Торговлі" в Стрию.

КОЦУР ІВАН, четар УСС. Народився 18. XII. 1895. р. в с. Якимчичі, пов. Рудки. Як учень 8 кляси ґімназії у Львові вступив в серпні 1914. р. як доброволець до УСС і в карпатських боях був перший ранений під Веречками 27-го вересня 1914. р. Скінчивши в квітні 1917. р. в Трускавци біля Дрогобича старшинський курс, виїхав на фронт і в бою під Конюхами (офензива Керенського), попав в полон. Вернувши з полону, брав в часі відпустки активну участь в підготові Листопадового Зриву, а в часі визвольної боротьби як командант сотні брав участь в боях під Равою Руською і Белзом. Річку Збруч перейшов як командант технічної сотні при 1-шій бриґаді УСС. В "Чотирикутнику Смерти" пережив в Бердичеві жахливий тиф. По ліквідації УГА працював деякий час при Вищому Військовому Суді Дієвої Армії в Могилеві. В рідні сторони повернув літом 1920. р. — Живе в ЗДА.

КРАВЕЦЬ МИКОЛА, дес. УСС і хор. СС. Народився 21. V. 1894. р. в с. Гарбузів, пов. Зборів. В серпні 1914. р. зголосився як доброволець до УСС, в рядах яких перебув 1-шу Світову війну як скорострільчик. В часі побуту Леґіону УСС літом 1918. р. в місті Олександрівськ (тепер Запоріжжя) на пропозицію сот. Ф. Черника і сот. Турка покинув ряди УСС і перейшов до Запоріжської дивізії до кінного полку полк. Петрова, а звідси до Окремого Загону Січових Стрільців, що в тому часі, під командою полк. Коновальця орґанізувались в Білій Церкві. В рядах СС перебув цілу визвольну боротьбу, яку закінчив польським полоном в Берестю над Бугом і Стшалково. — Живе в ЗДА.

КУТКО ІГНАТ, вістун УГА. Народився 28. IV. 1899. р. в с. Горохівці, пов. Перемишль. 1-шу Світову війну перебув в арсеналі зброї у Відні як вафенмайстер в ранзі старшого десятника. До УГА вступив в перших днях Листопадового Зриву в Перемишлі і в "Ґрупі Хирів", в курені сот. Федака брав участь в боях з поляками коло Хирова на відтинку Березів-Сушиця Велика. В часі польської офензиви в травні 1919. р. перейшов з частинами Гірської бриґади до Чехо-Словаччини до табору в Німецькім Яблиннім. — Живе в ЗДА.

ЛЬОНЕР ФЕРДИНАНД, отаман УГА. Народився 15-го жовтня 1886. р. в Сараєво. Ґімназію і кадетську школу закінчив у Відні в 1904. р. і був приділений до 25-го куреня польових стрільців у Відні. В 1914. р. закінчив Військову Академію і був приділений як сотник до ґенерального штабу. За виявлену хоробрість і відвагу на італійськім фронті був відзначений кількома високими хрестами заслуги.

На початку 1919-го року вступає до УГА і був приділений як начальник оперативного штабу до 1-го Галицького Корпусу, потім до II-го Галицького Корпусу, а в кінці як помічник начальника оперативного штабу при Начальній Команді УГА. За свої визначні заслуги був піднесений при УГА до ступня отамана (майора). В рядах УГА перебув всю нашу Визвольну Боротьбу.

В 1921-шім році оженився з українкою Іреною Вахнянин і, перейшовши з ґрупою ґен. Кравса на територію Чехо-Словаччини, стало перебував у Відні.

В 1930. р. дістав працю в міністерстві закордонних справ і був приділений як військовий аташе до австрійської амбасади у Москві, а опісля до німецького посольства теж у Москві, і на цім становищі повнив обовязки до 1940. р. Потім був приділений до штабу 4-тої летунської фльоти, яка оперувала на російськім фронті. В 1945. р. був звільнений з німецької армії, а від 1946. р. до 1951. працював знову в австрійськім міністерстві закордонних справ як військовий аташе в Мінхені. Потім стало жив у Відні і тут помер 24-го грудня 1954. р. Був написав вичерпні спомини з нашої Визвольної боротьби, одначе на жаль, перед приходом большевицької армії до Відня, спалив.

ЛЕВИЦЬКИЙ ІВАН, пор. УГА. Народився 3. III. 1895. р. в с. Іваниківці, пов. Богородчани. 1-шу Світову війну перебув в 41. черновецькім п.п. і через 3 роки був на італійськім фронті, де був ранений. Мав кілька високих боєвих відзначень. В перших днях листопада 1918. р. вступає до УГА і в рядах боєвого коломийського куреня, в ранзі четара, бере участь в боях за столицю Галицької Волости на відтинку Сокільники. Опісля піднесений 1-го березня 1919. р. до ступня поручника, був перенесений до 8-мої Самбірської бриґади, з якою брав участь в славетній Чортківській офензиві і в побіднім поході на Київ. По катастрофі УГА, весною 1920. р. переходить до 5-тої Херсонської дивізії і з її частинами відбуває відворот за Дністер, а опісля з останками УГА під командою ґен. Кравса переходить Ч.С.Р. — Живе в ЗДА.

ЛУЦИШИН ВОЛОДИМИР, пор. УГА. Народився 1. XI. 1897. р. в Миколаєві, пов. Жидачів. В перших днях Листопадового Зриву 1918. р. бере активну участь в роззброєнню австрійської залоги в Бережанах і перебраню української влади як адютант команданта міста Бережани. Опісля делеґований Начальною Командою до Золочева для ведення вишколу польових телефоністів для фронтових частин. Опісля назначений командантом звязку при оперативнім штабі II-го Галицького корпусу. На цім становищі відбув усю визвольну боротьбу. Був в "Чотирикутнику Смерти", а весною 1920. р. попав під Чудновом в польський полон, утікає з нього, голоситься до Дієвої Армії і став командантом сотні звязку для окремих доручень при Міністерстві Військових Справ. В часі відступу Дієвої Армії літом 1920. р. за Дністер, отримав безреченцеву відпустку і осів у Львові і тут кінчає перервані правничі студії. — Живе в ЗДА.

МОГИЛЬНИЦЬКИЙ ВОЛОДИМИР, пор. УГА і доброволець І. УДУНА. Народився 7. серпня 1879. р. в Заболотові біля Коломиї. В часі 1-шої Світової війни, як старшина австрійської армії, був командантом школи однорічних підстаршин 24. п.п., а опісля начальником українського відділу воєнної цензури при Міністерстві Війни у Відні. В УГА служив при постачанню 7-мої Львівської бриґади, а потім при інтендантурі Начальної Команди УГА очолював її закупочний відділ у Могилеві, через який переходило постачання зброї, виряду й ліків з Румунії. В р. 1943. був в І-шій Українській дивізії "Галичина".

МОРОЗ ПЕТРО, четар УГА. Народився 4. лютого 1876. р. Ґімназію закінчив в Тернополі, а правничі студії у Львові. В часі 1-шої Світової війни, в ранзі хорунжого брав участь в рядах 20 п.п. в кривавих трьох офензивах над Ізанцо в Альпах, а потім над рікою Пявою, де був тяжко ранений. Розвал Австрії застав його на відпустці в Станіславові і тут в дні 1-го листопада 1918. р., в складі української делеґації брав участь в перебранню влади від австрійського ґенерала Гавзнера. В ДСВС був завідуючим державними військовими маґа-

зинами і начальником робітень польового постачання. Під час переходу УГА за річку Збруч керував евакуацією військових робітень і харчових маґазинів до Камянця. Після звільнення там з активної служби дістав призначення на становище директора Відділу Народньої Освіти в уряді головноуповажненого міністра Огієнка, де і залишився аж до приходу польських військ.

НАГАЙЛО ВАСИЛЬ, булавний УГА. Народився 1. січня 1890. р. в с. Буховичах, пов. Мостиска. 1-шу Світову війну перебув в рядах 89 п.п. і в 1915. р. в Карпатах попав в російський полон, але рік пізніше пощастилося йому утечи з Омска і повернути назад до свого полку. По розпаді Австрії зорґанізував в часі Листопадового перевороту у своїм селі міліцію з 80 охотників, з якими зголосився до команданта "Ґрупи Крукеничі", полк. Кравчука а цей назначив його як команданта того відділу і приділив до куреня пор. Підгірного. В рядах тої боєвої ґрупи брав участь в боях з поляками на хирівському фронті аж до відступу ґрупи до Ч.С.Р., який наступив в травні 1919. р. Звідтам в 1923. р. приїхав до ЗДА і живе тут до сьогодня.

НОСИК ІВАН, четар УГА. Народився 27-го грудня 1899. р. в Тернополі і там ходив до української ґімназії. Першу Світову війну перебув в рядах австрійської армії, а по розпаді Австрії, в перших днях Листопадового Зриву, зголосився до рідного війська і як командант сотні в 4. Золочівській бриґаді брав участь в боях під Львовом, а потім як командант сотні в 21-шій Збаражській бриґаді брав участь в боях на східньому фронті. За Збручем, в "Чотирикутнику Смерти" перебув жахливий двократний тиф. — Живе в Торонті, Канада.

НИКОЛАЙЧУК МИКОЛА, пор. УГА. Народився в 1890. р. в Надмірній. Ґімназію закінчив в Коломиї, а правничі студії у Львові. Першу Світову війну перебув в рядах австрійської кінноти в ранзі поручника. В часі визвольної боротьби був приділений до Державного Секретаріяту Військових Справ як референт кінноти. За Збручем в "Чотирикутнику Смерти" перебув щасливо трикратний жахливий тиф. По війну провадив адвокатську канцелярію в Надвідній і як народний діяч і великий український патріот працював на всіх ділянках народньої ниви. Вивезений большевиками з початком 1940. р. разом з дітьми. Загинув на засланню.

ОСТАПЯК ІВАН, пор. УГА. Народився 9. листопада 1890. р. Ґімназію закінчив в Станиславові а університет у Відні. Першу Світову війну перебув на російськім і італійськім фронтах в рядах 20 п.п. По розпаді Австрії негайно зголосився до УГА і в рядах 2-ої Коломийської бриґади, як командант 3-го куреня брав участь в славетній Чортківській офензиві і в побіднім поході УГА на Київ. Третий курінь під його командою в бою з Добрармією, в половині жовтня 1919. р.

на відтинку Монастирище-Княже, розгромив полк денікінської кінноти в силі 400 шабель. По ліквідації УГА попав в польський полон і був засланий до табору полонених в Тухолі. Від 1948. р. жив в Арґентині, а від 1958. р. в ЗДА.

ПЕТРУНЯК КАТРЯ, медсестра УГА. Народилася 1-го грудня 1889. р. в Тустановичах, пов. Дрогобич. В перших днях Листопадового перевороту зголосилася (як вишколена в австрійській армії медсестра) до УГА і повнила з повною посвятою службу в шпиталі в Дрогобичі, а по переході УГА за Збруч в Жмеринці, Барі і Могилеві. За свою віддану службу була нагороджена хрестом із мечами. В "Чотирикутнику Смерти" перебула щасливо страшну пошесть жахливого тифу.— Живе в ЗДА.

ПЕТРУНЯК ВАРКА, медсестра УГА. Народилася 26-го березня 1899. р. в Тустановичах, пов. Дрогобич. В часі Першої Світової війни служила як медсестра австрійського Червоного Хреста у військовім шпиталі в Триєсті. По розпаду Австрії зголосилася разом з сестрою Катрею до УГА і як вишколена медсестра повнила службу по лічницях УГА аж до ліквідації рідної армії. — Живе в Анґлії.

ПЕТРУНЯК ДМИТРО, поручник УГА. Народився 29-го жовтня 1887-го року в Тустановичах, пов. Дрогобич. Першу Світову війну перебув в рядах 77-го самбірського полку піхоти, а по розвалі Австрії негайно зголосився до рідного війська і в рядах УГА перебув усю визвольну боротьбу. Був також старшиною в 1-шій українській дивізії "Галичина" і брав участь в кривавих і запеклих боях під Бродами. Помер на еміґрації 25. липня 1949. р. в Німеччині.

РІПЕЦЬКИЙ отець МИРОСЛАВ, капелян УГА. Народився в 1889. р. а висвячений в 1913. р. В перших днях Листопадового Зриву зголосився в ряди рідної армії і був капеляном в 10-тій Янівській бриґаді. За Збручем в жахливім "Чотирикутнику Смерти" щасливо пережив тиф. — Живе в Польщі як душпастир українських вигнавців з українських західних земель.

РИБАК ЕВГЕН, сотник УГА. Народився в 1892. р. в Монастирисках, пов. Бучач. До ґімназії ходив в Коломиї. Першу Світову війну від серпня 1914. р. відбув в рядах УСС, а по розпаді Австрії негайно голоситься до УГА і в рядах 5-тої Сокальської бриґади як сотник перебув усю визвольну боротьбу. По ліквідації УГА як командант Санітарного потягу 1-го Галицького корпусу переїхав з поїздом до Дієвої Армії до 3. Залізної дивізії. Літом 1920. р. з частинами ґен. Кравса перейшов до Ч.С.Р., де закінчив університетські студії. — Живе в Арґентині.

РИБАК НОРБЕРТ, хор. УСС. Народився в 1900. р. в Монастирисках, пов. Бучач. До ґімназії ходив в Коломиї, а в 1915. р. вступив як доброволець до УСС. По розпаді Австрії зголосився негайно до УГА і був приділений до 5-го гарматного полку, 5-тої Сокальської бриґади, в рядах якої брав участь в українській-польській війні, а за Збручем, в "Чотирикутнику Смерти" перебув жахливу пошесть тифу. По ліквідації УГА служив в Дієвій Армії, в 3-тій Залізній дивізії. З частинами ґрупи ґен. Кравса перейшов літом 1920. р. до Ч.С.Р., де в Празі закінчив університетські студії. — Живе в ЗДА.

РИБАК МАНУЇЛ, вістун УСС. Народився в 1902. р. в Монастирисках, повіт Бучач. В 1918. р. вступає як доброволець до Леґіону УСС, а по розпаді Австрії в рядах УГА перебував до її ліквідації. Був за Збручем в "Чотирикутнику Смерти".

САВЧУК ПЕТРО, пор. УГА. Народився 11-го липня 1892. р. в Угринові, повіт Сокаль. Першу Світову війну перебув в рядах австрійської армії на італійськім фронті, а в часі українських Визвольних Змагань був приділений до Окружної Команди в Коломиї. За Збручем був в "Чотирикутнику Смерти" і тут перебув щасливо двократний тиф. По ліквідації УГА був вязнем в польськім таборі для воєнно-полонених в Домбю під Краковом. Помер 6. жовтня 1957. р. у Ню Йорку.

СПАНЧАК МИКОЛА, четар УГА. Народився в Західній Україні в 1897. р. Першу Світову війну перебув в рядах 33. п.п. По розпаді Австрії негайно зголосився до УГА і в перших днях листопада брав участь в боях під Перемишлем і Хировом, а опісля в рядах 8-мої Самбірської бриґади, в курені пор. Осипа Станіміра. За Збручем в "Чотирикутнику Смерти" пережив щасливо кількократно жахливі тифи, а по катастрофі УГА був вязнем в таборі в Кожухові під Москвою. Завдяки несподіваному захворінню уратував своє життя тим, що не виїхав враз з другими старшинами УГА до Арханґельска. — Живе в ЗДА.

ФІҐУШ ПЕТРО, стрілець УГА. Народився 23. квітня 1901. р. в селі Нівра, пов. Борщів. В часі Листопадового перевороту Окружна Військова Команда в Чорткові приділила його до Державної Жандармерії і по вишколі в Станиславові був призначений до Залізничої жандармерії як командант залізничого транспорту. Опісля виконував сторожеву охорону біля польських воєнно-полонених в таборі в Копичинцях, а по переході Збруча в таборі в Проскурові. — Живе в Канаді.

ШМІҐЕЛЬСЬКИЙ ПОЛІКАРП, четар УГА. Народився в 1895. р. в селі Попельники, на Покутті, як син священика. Першу Світову війну перебув як старшина австрійської армії, а в перших днях Листопадового Зриву зголосився до рідної армії і брав участь у львівських боях, а по відході наших військ зі Львова переходив кілька разів через ворожі лінії. Був за Збручем в "Чотирикутнику Смерти" і загинув зарубаний червоною кіннотою.

З ліва до права: Михайло Демянчук, хор. УГА, д-р Микола Николайчук, пор. УГА, адютант ґен. Курмановича, Франц Борис, підхор. УСС і сотник СС.

Д-р Микола Хробак,
Сотник УГА.

В ІМ'Я ІСТОРИЧНОЇ ПРАВДИ

ВІЙСЬКОВИЙ ДОГОВІР УГА З БОЛЬШЕВИКАМИ

(Завваги до споминів от. Гірняка: "УГА В СОЮЗІ З ЧЕРВОНИМИ", ст. 515, 1-ший том)

У нововиданій книзі "Українська Галицька Армія" поміщено між іншим також спомини отамана УСС Н. Гірняка п. з.: "УГА в союзі з червоними".

Ці спомини от. Н. Гірняка, на основі моїх відомостей, є наскрізь субєктивні і для того хочу насвітлити їх згідно з історичною правдою.

Отаман Гірняк, який займав в Державнім Секретаріяті Військових Справ визначне становище як мобілізаційний референт, чомусь усе більше займався політичними як військовими справами.

Отаман Гірняк подає у своїх споминах, що він в грудні 1919. р. приїхав з Камянця до Вінниці. Там запросили його старшини УГА на засідання таємної Колеґії старшин, на якому основно поінформовано його про стан УГА, а дальше, що по виїзді Начальної Команди з Вінниці, заснувався там Революційний Комітет УГА, який 31-го грудня 1919. р. заключив з місцевими большевиками військовий договір, якого одначе Команда XII-тої Червоної Армії, а головно член Реввійськради при цій же команді—Володимир Затонський, не хотіла ратифікувати, бо мовляв, ані Уряд Радянської України ані партія нікого не уповажнювали заключувати такий договір і підписувати угоду.

Можна ріжно думати про УГА, а навіть і писати. Одначе укра-

ський народ у Східній Галичині має повне право бути гордим на цю свою рідну галицьку армію, бо Уряд ЗОУНР, зложений з представників усіх тодішних політичних партій і Начальна Команда УГА, покликана до життя тим же Урядом, тішилися беззастереженим довірям серед громадянства.

Коли в часі відвороту УГА з під Львова наступила реорґанізація Уряду і д-р Петрушевич став Диктатором, то по сутті нічого не змінилося. Д-р Петрушевич зовсім не мав диктаторських амбіцій і своєю вдачею на диктатора не надавався. Він навіть завжди випрошував собі називати його диктатором а лише дальше президентом. Ті самі провідні одиниці, які в Станиславові творили Уряд, були дальше його співпрацівниками й дорадниками. Рішення президента Начальна Команда УГА виконувала без ніяких застережень аж до її примусового переходу до большевиків.

Я був свідком, як боєві старшини, неустрашимі в боях, які майже кожного дня заглядали смерти в вічі, плакали як діти, коли довідалися про договір з денікінцями, плакали, але повинувалися і слухали.

Швидко по київській катастрофі, коли положення УГА з кожним днем ставало більш безнадійним, зібралися у Вінниці, в осідку Начальної Команди УГА старшини не лише зі штабу Начальної Команди, але теж з корпусних команд а навіть зі штабів бриґад, щоби самим призадуматися над дальшою долею УГА. На тій нараді вирішено, що такі наради мають відбуватися постійно в міру потреби. Вирішено також, що ця колеґія старшин не має бути чимсь надрядним чи вищим чинником над Урядом і Начальною Командою, але має мати лише дорадчий голос так для Уряду як і для Начальної Команди УГА. Дораджувати а не вирішувати. Остаточні рішення залишаються і на дальше чи то за Урядом чи Начальною Командою УГА.

В дальшому ході подій, коли УГА була фізично вичерпана до крайности, зле одягнена, майже гола і боса і коли прийшла страшна пошесть жахливого тифу, тоді Начальна Команда УГА вирішила заключити військовий договір з Добрармією і в той спосіб врятувати УГА від фізичного знищення. Тодішні політики потрактували той військовий договір як договір політичний, як політичний акт. Він наробив і викликав багато шуму і до нині представляють його в кривому насвітленню.

Обєктивно треба ствердити, що Начальна Команда УГА ніколи не вела політики. Політику вів відвічальний й законний Уряд ЗУНР. При переговорах з денікінцями Начальний Вожд УГА—ґенерал Мирон Тарнавський поступив згідно з військовими міжнародними приписами. Українська Галицька Армія була перед катастрофою і перед фізичним знищенням. В таких грізних моментах начальний командант має не тільки право але і обовязок провадити з противником мілітарні переговори, щоби рятувати повірене собі вояцтво.

Для історичної правди треба ствердити, що Уряд УНР також хотів провадити переговори з Добрармією і длятого вислав був на-

віть делеґацію під проводом ґен. Омеляновича Павленка, але денікінці з делеґацією УНР не хотіли говорити.

Також згідно з історичною правдою треба ствердити, що денікінці, в часі короткої співпраці з УГА, вели себе зовсім поправно. Хоч при кінці 1919. р. мали вони вже боєві невдачі, вони ніколи і нігде не домагалися збройної допомоги від УГА і їм такої допомоги ніколи і нігде УГА не давала. Денікінці, кромі незначної помочі в грошах, одягах і опіки над хворими стрільцями УГА, діями УГА зовсім не цікавилися. Їх частини, які переходили села, де були розташовані формації УГА, вели себе зовсім поправно і коректно. Під ударами побідної Червоної Армії денікінці в листопаді 1919. р. почали свій панічний відворот і поспішними маршами прямували на Крим і тому долею УГА зовсім не інтересувалися. Фактично військовий договір з Добрармією вже при кінці листопада 1919. р. перестав діяти і тому Начальна Команда УГА мусіла знову думати про дальшу долю УГА.

По виїзді Уряду ЗУНР за границю, а Уряду УНР до Польщі, Начальна Команда УГА зарядила пересунення галицьких частин дальше на південь, у тепліші райони і не так знищені війною. Був плян і заходи перейти з армією до Румунії, одначе румуни на перехід не погодилися. У виду такої ситуації армії не лишалося нічого іншого, як переговорювати з большевиками.

В тому часі я був приділений до III-го Галицького корпусу і разом з його частинами був зі всіх галицьких формацій найдальше на півдні. При кінці січня 1920-го року, коли III-тий корпус готовився коло Тирасполя над Дністром силою переходити на румунську територію, прийшов зі штабу Начальної Команди УГА до команди корпусу приказ, щоби корпус не переходив до Румунії, але розташувався по селах в околицях Тирасполя, а підписаний має негайно приїхати до Бірзулі, до постою Начальної Команди УГА, і звідтам має поїхати на переговори з большевиками.

Підписаний негайно виїхав підводою до залізничої стації Затише а потім до Бірзулі. У Бірзулі ждав на мене поїзд з делеґацією, яку висилала Начальна Команда УГА до Києва на переговори з большевиками. В склад тієї делеґації входили: сот. Володимир Ґадзінський, сот. Омелян Паліїв і сот. Франц Кондрацький як повноправні члени, а отаман ґенерального штабу Ерле і підписаний як військові дорадники.

По мойому приїзді до Бірзулі, покликали мене і от. Ерле до штабу Начальної Команди і тут начальник штабу, ґенерал Ціріц, показав нам письмо від президента Петрушевича, що він його робить відвічальним за долю УГА. Опісля ґен. Ціріц сказав: "Ми не маємо іншого виходу, як почати переговори з Червоною Армією. Ситуація для нас є корисна тому, що поляки приготовляють офензиву проти Червоної Армії і про це большевики знають і тому вони не повинні нехтувати такою допомогою, якою для них являється УГА, досвідчена і загартована в боях з поляками. Тому наша делеґація має можливість виторгувати від большевиків якнайкорисніші умовини за кооперацію

з ними. За всякий спосіб треба старатися задержати цілість УГА, а дальше будучність покаже, що робити". Які директиви і вказівки одержали члени делеґації, я не знаю, бо я не був присутний.

Наша делеґація, в дорозі до Києва, задержалася кілька день у Вінниці, де переговорювала в штабі XIV-тої совєтської армії. Тут большевицькі представники твердили, що вони вже договорилися з от. Гірняком як головою Ревкому відносно переходу УГА на їх сторону і лише домагалися подати їм боєвий стан УГА, озброєння і коли УГА може бути готова до бою.

Делеґація доволі рішучо довела большевикам, що от. Гірняк не мав і не міг мати леґітимації і уповноважнення до заключення яких небудь договорів іменем цілої армії, бо це є в компетенції тільки Начальної Команди і тільки вона одинока є покликана до заключування обовязуючих договорів. От. Гірняк не був і не є умандатований представником УГА і він може представляти і заступати евентуально лише тих, які залишилися у Вінниці і в околицях і які не могли або не хотіли йти з армією на південь. Ці арґументи нашої делеґації большевицькі представники уважали стійними і слушними і тому признали, що вони також не мають уповноваження заключувати з УГА обовязуючих договорів. Потім наша делеґація виїхала до Києва, до якої долучився і от. Гірняк.

У Києві з делеґацією УГА переговори вів В. Затонський, член Воєнради з кількома співробітниками. Ці переговори тривали більше тижня. Тут мушу з жалем ствердити, що от. Гірняк так як у Вінниці так і в Києві чомусь виступав все більше в інтересах большевиків, чим в інтересах УГА.

Нашій делеґації не вдалося переконати большевиків, щоби УГА залишити як цілість з одною Начальною Командою. У всіх членів нашої делеґації було переконання, що саме от. Гірняк своїм поведенням, своєю інтервенцією, цілу справу запропастив. Большевики побачивши нашу незгоду, наш розкол, не пішли на ніякі уступки.

Мені являється дивним і незрозумілим, чому от. Гірняк у своїх споминах пише і твердить, що у Вінниці і в Києві переговори з большевиками вели лише представники вінницького Ревкому і члени галицької комуністичної партії. За те нічого не згадує і промовчує про делеґацію УГА, яку вислала Начальна Команда згідно з воєнними законами, а от. Гірняк заходи цієї делеґації своїм поведенням непотрібно лишень паралізував. При тім треба ствердити, що директиви Начальної Команди УГА були доцільні і реальні.

В тому часі, коли УГА шукала контакту з командуванням Червоної Армії, большевики вели себе доволі можливо і стримано. Вони почувалися мілітарно слабими, а крім того знали, що поляки скупчують всі свої сили і приготовляються до офензиви. Большевикам залежало на придбанню для себе такої військової сили, якою для них являлася УГА. Ту слабу сторону большевиків делеґація УГА старалася використати для збереження цілости армії. На жаль самовільні переходи

деяків членів нашої армії на сторону большевиків і їх удавана комуністична ревність ослабляла заходи і зусилля нашої делеґації.

Що міркування делеґації були правильні, видно було з дальшої поведінки большевиків. Командування Червоної Армії справді розвязало Начальну Команду УГА, але в часі реорґанізації УГА в ЧУГА створено з трьох галицьких корпусів три самостійні бриґади, а командантами тих бриґад призначено молодих, випробованих в боях старшин. Політичними переконаннями цих командантів большевики не цікавилися. Також по бриґадах і полках понавставляли своїми політичними комісарями старшин чи підстаршин, які комуністами не були, ніякого комуністичного вишколу не переходили і ці комісарі (майже всі) залишилися аж до ліквідації УГА добрими побратимами і вірними українськими патріотами. Наприклад в 3-тій бриґаді ЧУГА політичним комісарем був професор української ґімназії Федір Замора. Старшини зі штабу 3-тої бриґади не мали ніколи перед ним жадних секретів а він перед нами і він все ставав в обороні галицьких старшин.

Про членів делеґації УГА, які брали участь у переговорах з большевиками ріжно говорять і ріжно пишуть. От. Гірняк у своїх споминах пише на ст. 525-тій так: "Ґадзінський беззастережно служив большевикам і пильно стежив за контрреволюцією, а навіть хотів здобути собі довіря у большевиків. Він на власну руку арештував ґен. Тарнавського".

Як відомо, то сот. Вол. Ґадзінського і сот. Омеляна Палієва большевики зліквідували як націоналістів, що діється з сот. Кондрацьким мені не відомо. Отаман Ерле помер у Відні. Я почуваюся до морального обовязку спростувати твердження от. Гірняка про членів делеґації УГА, які вже не можуть боронитися. Вони — ці члени делеґації УГА для переговорів з большевиками — своїми чинами і своєю поведінкою, хоч би лише в часі переговорів у Києві, на таку память цілком не заслужили.

В Києві переговори з большевиками були дуже бурхливі і от. Гірняк прекрасно знає, що ті переговори могли закінчитися виарештуванням всеї делеґації. От. Гірняк мусить признати, що саме сотник Володимир Ґадзінський вів себе в часі острих дебат і дискусій найвідважніше зі всіх членів делеґації. Я пригадую собі як нині, як Ґадзінський доводив і доказував, що саме галицьке військо є "ґнане і голодне" так, як це говорить комуністичний гимн. Тоді Затонський, стратив рівновагу і крикнув до нас: "Якщо ви з нами в той спосіб будете переговорювати, то ми з вами будемо говорити отцим" і тоді показав на машинову пістолю, яка лежала перед ним на столі.

Як відомо Начальний Вожд УГА—ґенерал Мирон Тарнавський — вернув здоровий з визвольної війни, а другий і останній Начальний Вожд УГА—ґенерал Осип Микитка і начальник штабу УГА—ґенерал Ґустав Ціріц, яких саме от. Гірняк як голова вінницького Ревкому наказав от. Леснякові арештувати, загинули а властиво були роз-

стріляні у Москві. А яку і від кого мав от. Гірняк леґітимацію казати арештувати ґенералів УГА?

Я признаюся, що я перший раз зі споминів от. Гірняка почув і довідався, що сот. Ґадзінський мав арештувати ґен. Тарнавського. Може арештував на це, щоби його саме рятувати, бо і таких штук уживали комісарі ЧУГА, щоби рятувати арештованих старшин.

От. Гірняк в тому часі в Начальній Команді не був, сам того не бачив, а лише наносить кривду і нечесть памяті вже помершого старшини.

Коли я нині з перспективи сорокліття над тими історичними справами і діями роздумую, то мушу по щирости признатися, що мені прикро і соромно, що саме самовільні і нескоординовані дії деякі особи видвигають на денне світло і їх описують як якесь геройство, хоч ці особи через свою самовільність і нескоординованість завжди наносили лишень шкоду.

От. Гірняк на ст. 522-тій пише так у своїх споминах: "З Вінниці я вислав телеґрафічний наказ от. Ом. Леснякові, членові колеґії, зробити переворот в Начальній Команді, проголосити Ревком та зірвати союз з Денікіном. Якщо командуючі ґенерали противилися б цьому крокові Колеґії, арештувати їх і так відсунути від впливу на УГА". Хто дав право от. Гірнякові на таке поступовання, коли Начальна Команда і командуючі ґенерали були найменовані законним Урядом ЗУНР і вони нічого не робили як тільки совісно сповняли волю свого Уряду. Думаю, що от. Гірняк вповні був свідомим того, що таке арештовання в большевицькій дійсності означає.

Чи таке поступовання не пригадує нам тих історичних "Чорних Рад", коли то наші предки-козаки виарештували своїх старшин і видавали їх ворогам, щоби себе спасати.

Від наших визвольних кривавих змагань минає якраз 40 літ. Доволі часу, щоби спокійно і безпристрасно та без ніяких упереджень над тими справами застановитися.

Не знати, чи історія ще раз повториться?

Д-р Микола Хробак, сотник УГА.

Мінхен, Німеччина, квітень 1960

Слово від видавця

З великими труднощами даємо в руки шановних читачів і дорогим товаришам та побратимам по зброї оцю другу збірну нашу працю, цей 2-ий том Історії Української Галицької Армії.

Як було вже в 1-му томі підчеркнено в "Слові від видавця", всі документи про УГА пропали у воєнній заверусі на Наддніпрянщині в 1919-1920. роках, як рівнож пропали в часі 2-го Світової війни українські архіви в Празі, Відні, Берліні і Парижі.

Щоб розшукати і придбати джерельні матеріяли до цього 2-го тому нашої Історії УГА, я вибрався був, у вересні 1959-го року, до Европи і відвідав Париж, а властиво Осередок Наукового Товариства ім. Шевченка в Сарсель, дальше — Мінхен, Відень і Рим.

Ця подорож увінчалася несподіваним і повним успіхом, бо мені пощастило придбати такі важливі документи, про які, тут в Канаді, не можна було навіть мріяти. Як наприклад:

1. У Відні я отримав від кол. Начального Вожда УГА., сл. п. ґенерала Олександра Грекова, ще 85 оригінальних Наказів Начальної Команди УГА, на підставі яких проф. Лев Шанковський опрацював свою працю під заголовком: "Орґанізація У.Г.А. у світлі Наказів Начальної Команди УГА", яку то працю містимо на ст. 269.

2. В столиці Баварії, місті Мінхені, я отримав від начальника Військової Канцелярії Міністерства Військових Справ п. полковника М. Стечишина реєстр старшин УГА, піднесених о один ступінь вище. Цей реєстр обіймає понад 2.300 прізвищ і являється тепер надзвичайно важним історичним документом до синтетичної Історії УГА.

3. У Відні, за посередництвом кол. капеляна УГА, о. проф. Теофіля Горникевича, вручив мені кол. командант боєвої "Ґрупи Наварія", полковник ґенерального штабу австрійської армії Антін Лєгар, свій готовий плян здобуття Львова зимою 1918-1919. рр.

4. У Відні вдалося мені щасливим збігом обставин купити за поважну суму грошей два перші річники "Українського Прапору", що був від 1-го серпня 1919-го року до 1928-го офіційним орґаном уряду Президента Петрушевича.

5. Тут рівнож роздобув комплєт річників "Український Скиталець", який виходив як офіційний орґан Української Військової Еміґрації в Ч.С.Р.

6. Рівнож купив у Відні з великими труднощами перший великий календар-альманах У.С.С. з 1917-го року, в якім є спис бібліоґрафічних видань про Леґіон У.С.С. від першої брошури.

7. Крім цього навязав особисті дружні звязки з кол. старшинами УГА, що живуть в Німеччині, і на мою пропозицію деякі з них погодилися написати свої спогади, як наприклад: кол. командант скорострільної сотні в Гуцульськім курені (поручника Гр. Голинського) четар д-р Степан Сулятицький написав до цього 2-го тому джерельний історичний нарис про свій "Гуцульський курінь", про його орґанізацію і його боєві дії.

8. Рівнож і живучий ще в тому часі професор Ілько Борщак в Парижі погодився дуже радо написати до цього збірника дуже цінну і джерельну розвідку п. з.: "Відгомін УГА на Версальській Конференції" і цю розвідку його містимо на ст. 121.

9. Від кол. команданта станіславівського куреня, пор. Л. Макарушки, отримав до друку працю ґен. А. Кравса п. з.: "Звязок і бої "Ґрупи Хирів", яку друкуємо на ст. 45.

Я надзвичайно радію, що ця наша спільна і збірна праця щасливо закінчена, ми всі люди смертні і чимраз більше кол. старшин УГА відходять від нас назавжди. Наприклад: наш добрий побратим—четар У.С.С.—проф. Микола Угрин Безгрішний, на мою просьбу охоче погодився написати цікаву розвідку про повстання на Гуцульщині, яке він орґанізував літом 1919-го року разом з архикнязем Василем Вишиваним і його адютантом сот. Лярішенком. Одначе на жаль, несподівана смерть не дала йому докінчити згадану працю (він помер 19-го січня 1960-го року в Новому Ульмі над Дунаєм у Німеччині).

Рівнож несподівано помер 22-го квітня 1960-го року у Ню Йорку народний діяч Лемківщини, кол. четар У.С.С. д-р Юліян Налисник. Але він, на щастя, ще вспів закінчити свою працю п. з.: "Листопадовий Зрив на Лемківщині в 1918. р." Ця праця прийшла за пізно, і тому вона увійде до 3-го тому Історії УГА.

На закінчення свого "Слова" вважаю своїм милим обовязком зложити мою щиру подяку всім тим товаришам і побратимам по зброї і всім другим особам, які допомагали мені, в той чи інший спосіб, розшукати і здобути ці матеріяли. Зокрема щиро і сердечно дякую всім авторам, які своєю безкорисною працею причинилися до щасливого закінчення і появи цього другого тому Історії УГА.

Вінніпеґ, провінція Манітоба, Канада, в червні 1960.

ДМИТРО МИКИТЮК.

Примітка: По закінченню цього видання я виїзджаю знову до Европи за новими матеріялами до 3-го тому, бо маю вістку, що зберігся архів Президента Петрушевича, в якім безумовно знайдеться новий матеріял до нашого 3-го видання. **Д. М.**

ЗМІСТ

Слово від редакції 7
Ніч 31-го жовтня 1918. року 11
Листопадові Дні і Військовий Суд у Львові 15
Дирекція Поліції у Львові в часі Листопадового Зриву . . 21
Зразок правопорядку української влади в одному з галицьких міст 25
Запільні органи правопорядку ЗОУНР 31
Завязок і бої "Ґрупи Хирів" 45
1-ша Бриґада УСС 67
Звязок 1-шої Бриґади УСС 79
1-ший Гарматний полк 91
Артилерія 1-го Гарматного Запорізького полку в складі УГА . 95
1-ший Пробоєвий Гуцульський курінь 99
Звідомлення полк. Леґара 111
Відгомін УГА на Версальській Конференції 121
Похід УГА на Київ в 1919. р. 155
Невдалий перехід УГА до Румунії 205
УГА між Добрармією і Червоною Армією 209
Жахливий Документ про траґедію України 1919-1920. р. . . 217
1-ша Бриґада ЧУГА 223
2-га Бриґада ЧУГА 227
3-тя Бриґада ЧУГА 235
Доля Галичан на Радянській Україні 247
Останки УГА в Казані на Московщині 249
Галичани в Школі Червоних Старшин в Києві 1920. р. . . 251
Найвищі Інсиґнії УГА 253
Відзначення УГА 261
Орґанізація УГА в світлі Наказів НКГА з червня-липня 1919. р. 269
Проголошення Соборности Українських Земель і Образ Карности УГА 297
Реєстр Старшин УГА, піднесення о один ступінь вище . . 301
Відгуки на появу 1-го тому Історії УГА 353
Життєписи авторів 359
Докладніші пояснення до світлин 365
В імя історичної правди 375
Слово від видавця 381

cm. 331

am. 45/46 Cui - Kyabre Fmo 1918 nikl Lamrey

ВИДАННЯ ДМИТРА МИКИТЮКА

"УКРАЇНСЬКА ГАЛИЦЬКА АРМІЯ"

(Матеріяли до історії УГА)

Це монументальна книга про славетні дії хороброї і лицарської УГА. Цей великий, спільний, історично-воєнний збірник написали 38 визначних старшин УГА з піхоти, артилерії, летунства, технічних військ і т. д.

Книга має 674 сторін великої вісімки, понад 300 світлин і 8 мап, як рівнож 18 докладних життєписів Начальних Вождів і полководців УГА.

Ціна книги 10 долярів враз з рекомендованою посилкою.

◆

УКРАЇНА У ВІЙНІ ЗА ДЕРЖАВНІСТЬ

Цю історично-воєнну книгу написав один з найвидатніших полководців Дієвої Армії, кол. боєвий командант 3-тої Залізної Дивізії, ґен.-хор. Олександер Удовиченко. Передмову до книги написав кол. чільний аліянтський стратеґ, був. командант фронту в Сальоніках в часі І. Світової війни на Балкані, ґенерал Анріс.

Це дуже цінна праця про нашу визвольну боротьбу, має 180 сторін великої вісімки і 90 воєнних знимок. З дво-тисячного накладу залишилося ще кільканадцять примірників.

Попередна ціна 4.00 доляри, тепер лише **2 доляри.**

◆

ПОЛКОВНИК ВАСИЛЬ ВИШИВАНИЙ — Написав отаман УСС, д-р Н. Гірняк. Дуже цінна і цікава студія про полковника Української Армії, великого приятеля українського народу, архикнязя Вільгельма Габсбурґа (Василя Вишиваного). Книжка має 72 сторін і 4 світлини ще ніде не поміщених.

Ціна лише 1 доляр.

Замовлення враз з готівкою слати на адресу видавця:

D. MYKYTIUK, 386 Selkirk Avenue, Winnipeg 4, Man., Canada.